JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

CIKKEK ÉS BESZÉDEK

JÓKAI MÓR

CIKKEK ÉS BESZÉDEK

5. KÖTET

1850—1860.

II. rész

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

H. TÖRŐ GYÖRGYI

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

Lektorálta
MOLNÁR JÓZSEF

Magy in. T. 3.
90,539.

©*Akadémiai Kiadó, Budapest 1968*

Printed in Hungary

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia
[1858. jan. 2.]

1858. jan. 1. Minden rendben vagyon: az áspiktusok csupa jót mutatnak. Ebben az esztendőben, a kinek eddig nem volt soha semmi baja, ezután sem lészen; a ki már megholt, annak semmi bántása sem lészen, a kinek semmije sincs, semmit sem fog elveszteni; ellenben, a kit ütnek, azt fogja mondani, hogy ő ártatlan, a ki születik sirva jön a világra, s minden ember jobban fogja szeretni a felebarátja feleségét, mint magát.

Ekként egy mély pillantást vetve a jövőbe, tekintsünk vissza a multba, miként ama római Isten, Janus, a kinek hátul is vala orcája.

Legnevezetesebb eset az elmult héten az volt, miszerint *Nápoly* országában a föld maga kezdi el már a krawal csinálást s a házak kiszaladván az utcára, egész városokat megtöltenek barricádokkal; sőt még a tömlöcök is összeomlási kisérleteket tőnek: mely azonban nekik erélyesen megtiltatott, a föld még most is folyvást rázkódik, dacára a helyszinén megjelent bámuló éjeli öröknek; s több palota fenyegető állásba tette magát az ellene kiküldött utász századok ellenében. Az én combinatióim szerint, ez ismét ama gonosz fondorkodók mesterkedéseinek következménye, kik vakmerő cimboráik által magukat a Vezuviussal összeköttetésbe tették, hogy az egész országot aláminázván, a levegőbe vettessék. Mint hallatszik e miatt számtalan gyanus egyének be is fogattak, kik ez ujabb földalatti mozgalomnak okozói látszanak lenni. Valóban ezen emberekről mindent föl lehet tenni. Ha én Nápolynak volnék, legelsőben is a lázadás székhelyét, a Vezuviust, betömetném,

vagy pedig kényszeriteném, ahogy azokat a nyughatatlanokat, a kik ott a föld alatt békétlenkednek, hányja ki! Tertium non datur.

Oroszországból ez évben is jelentik hivatalosan, hogy *Circassia* tökéletesen meg van hódítva. Én már tizenhat év óta olvasom, minden év végén ezt a tudósitást, hát csak igaznak kell neki lenni. Ugyanott legfelsőbb parancs következtében a Néva folyam befagyott s tavaszig tilos rajta a hajókázás. A parasztok felszabaditásának ügye ez ideig annyira haladt, hogy ezentul szabad lesz nekik jajgatni mikor ütik.

A hamburgi crisis elcsendesült; elmondhatjuk rá „hála Istennek!" az egyszeri cigánynyal, kinek mikor az utolsó tehene is megdöglött, könnyü szivvel sohajta fel: „legalább megszünt a marhadög."

A londoni lapok megint kellemes példáját adják igazságszeretetüknek idegenek irányában, valami vén szatyor elhagyja magát bolondittatni egy iparlovag által, ki magát gróf *Wankovszkynak* adja ki, pedig azt sem tudja lengyelül, hogy „czo?" ebből pör lesz, a pörbül az ujságirók azt a tanuságot vonják ki, hogy milyen nevetséges dolog az angol hölgyek részvéte az idegen menekülők iránt. Tehát, minthogy *egy angol*, lengyelnek hazudva magát, rászedett egy vén szipirtyót, azért a szép angol hölgyek vessék meg az igazi lengyeleket. — *Pálmester* a napokban hallja, hogy egy utcai ujságárus igy kiabál az utcán: a fertelmes szörnyeteg Nana Sahib *elfogatása*, ára egy penny!" A miniszter nem állhatja meg, hogy rá ne támadjon: „hogy mersz te ily szemtelen *hazugságokat* árulni pénzért! „Minister ur, viszonz a zsibárus; én nem szólok *az ön mesterségébe*, ön se elegyedjék az enyimbe."

China kezd hadat izenni Európának; most veszi észre, hogy bántják. Ez is olyan, mint a cethal, a kinek, ha a farkába beleütik a szigonyt, csak félóra mulva jut el fejébe az érzés, s akkor rug egyet magán. De már megosztoznak a mennyei birodalmon. — Hogy jut eszébe a *mennyei birodalomnak* a keresztyé-

nekkel kikötni, mikor azoknak szent kötelességük ohajtani a *mennyország* birtokát.

Indiából csoportosan jön a jó hir. Loknow felmentve, Delhi bevéve, az ellenség alig volt ur *Aligurnál*, midőn *Bolondsupurnál* olyan bolondul megsupráztak, hogy Qualiorig nem tudta magát qualificalni, ott ugyan a Scindiának lescindálták a fejét, pedig az jó barátunk volt, de a kik feltámadtak *Mundepóre*, *Gubbulpóre*, *Campóre*, *Efriahibpóre* vármegyékben, azokat egyfelül *Sósperec* brigadóros, másfelől *Feddleveddfel* obester ugy elverte, hogy soha sem kivánnak azok többet porul járni. Hogy pedig a többi falukat és városokat is előszámláljam, a hol Indiában valami történt, azt ugyan nem cselekszem; inkább vállalakozom az ótestamentomi próféták geneologiájának könyv nélkül való megtanulására. — Az egésznek az a vége, hogy *Cannix* kormányzóságával senki sincsen megelégedve.

Hát az *oldh* fejedelemségekben mi történt már? ott biz az történt, hogy holmi nagy urak leültek a szegény emberekkel unalmukban *tarokkot* játszani; mikor aztán vették észre, hogy a szegények ugyancsak nyerésben vannak, akkor azt mondták nekik: „hiszen csak puffra játszottunk."

192

1858. UJ-ÉV NAPJÁN

Nem ollyan rossz ez a világ, mint a millyennek szeretjük mondogatni.

Igaz, hogy jobb idő is járhatna ránk; de hátha még roszabb járna? Igaz, hogy ez elmult esztendő minket sem fürösztött tejbe, nem takargatott bársonyba, de legalább vérbe sem fürösztött, meztelen sem hagyott.

Nem volt ugyan jó vásár, de volt jó termés, s ha gabonánk, borunk ára leszállt, vigasztalhat bennünket az a gondolat,

hogy vannak ollyan országok, a hol százezrével ehezik a nép-
ség, s megköszönné, ha legalább bora buzája volna.

Igaz, hogy sokszor porba esett a pecsenyénk, kihullott kezünkből a reménylett falat, de vigasztalhatjuk magunkat azzal, hogy kikerült bennünket minden nem reménylett csapás. Mig Európa egyik részén döghalál pusztitott, más részét árvizek rongálták, a mig Ázsiában siralmas harc folyik, másutt városokat dönt halomra a földalatti tűz, minek lakóit a nélkül is eléggé sujtja más földalatti baj; a mig Németországtól Angliáig ugy omlanak rakásra a leggazdagabb kereskedőházak, mintha azokat is földrengés bántaná, addig mi csak megvoltunk a mi szegény szerény középszerüségünkben, s ha nem dicsekszünk is, de legalább nem is koldulunk egyik országról másikra, hogy könyörüljön rajtunk.

A kereskedelmi hirlapok naponkint *tele vannak* hirhedett kereskedő firmák emlegetésével, a mik százezrekkel, milliókkal buktak, még eddig egy magyar név sem fordult elő közöttük. A leghiresebb gyárak százanként hagyják kenyér nélkül a szegény munkás népet; bizton hiszem, hogy az által egy magyar ember sem jutott tönkre.

Egész világszerte általános bukással, összerogyással kezdődik az uj esztendő, a romlás bennünket is sujt, tagadhatatlan, a magyar földbirtokos minden értékén sokat veszitett, s a pénz, mint mindenütt, ugy nálunk is ritka madár lett .... És ezen napjaiban az érték-sülyedésnek egy tényt fog feljegyezni a historia emléklapjaira, a magyar nemzetről, egy örvendetes tényt, melly ép ugy megérdemli az örök emlegetést, mint Árpád honfoglalása, mint őscink hőstettei; azt, hogy midőn a kényszeritő szükség a magyar nemzetet takarékosságra inté, e takarékosságot nem kezdte szellemi szükségein, hanem a midőn legsulyosabbak voltak az idők, nemzeti életének organumát, az irodalmat, akkor pártolta legerélyesebben; a magyar nép tömege inkább megvonta a szájába betevő falatot, és fordità azt szellemi mivelődésének fentartására!

Eddigelő minden magyar hir- és szépirodalmi lap — kivétel nélkül — nagyobb közönségnek örvend, mint tavaly ugyan ez időben; a közönség dacára a pénztelenség és a hozzájárult hirlapbélyegnek, növekedő számmal sereglett irodalmi közlönyei körül, s bizton kimondhatjuk, hogy e jövő évben, a közönség hiánya miatt egy sem fog azok közül elesni, de jobb, és erősebb leend akárhány, mint volt eddig.

És ez ollyan tény, melly előtt le kell vennünk kalapunkat, és elmondanunk százegyedszer, a mit már százszor elmondtunk, hogy nincs ollyan büszkeség, mint a magyar iró büszkesége, ha arra gondol, hogy egy ollyan nemzet irója lehet, a minő a magyar nemzet!

Az Isten tartsa meg őket egymás számára továbbra is.

193

EGY KIS FELESELÉS GYULAYVAL

A Budapesti Szemle 3-dik füzetében Gyulay egy egész terjedelmes cikket szán Dózsa Györgynek. Természetesen a darabot igen rosznak találja, a mit én viszont nem veszek tőle rosz néven. Sic itur ad astra. — Nem is a felől akarok vele feleselni; hanem felszólalok csupán azon szempontja ellen, a melyből engemet, mint országháboritót, ki drámám által a köznépet a szőlődézsma és tagosztály ügyeibeni egyezkedések ellen bujtogatom, mutat be a nagyon tisztelt közönségnek, s megtámad, mint egy uj Nana Sahibot, az egész aristocratia nevében.

Én ugyan igen helyeslendőnek találom, hogy a Budapesti Szemle szerkesztője a magyar főuri rendnek azon igazán nemeslelkü pártfogását, mely lapjának lételét biztositja, minden áron meghálálni törekszik; de azt mégis kikérem, hogy ez ne az én bőröm árán történjék, s ámbár igen szép látványnak

tartanám, Csengeryt és Gyulayt, mint magyar Havelockot és Outramot, kik a gonosz lázadó Dózsa Györgyöt másodszor is megsütötték, a Bathrend sarkig érő talárjában sétálgatva látni végig az uriutcán: mindazáltal ne vegyék tőlem rosz néven, ha ily közel levén érdekelve a dologban, ezen dicsőség elérését egy kissé fáradtságossá teszem nekik.

Azzal vádolnak legelőször is: hogy én Dózsában a magyar *aristocratiát* támadom meg. Egy kis zavar van a tudós férfiak fogalmaiban. Összezavarják ezt a két fogalmat: oligarchia és aristocratia; pedig igy állnak az összehasonlitások: a magyar aristocratia tartotta fel mindig az országot, az oligarchia vesztette mindig el: az aristocratia volt mindig a szerző, az oligarchia volt az áruló: az aristocratia áldozott a hazáért, az oligarchia rabolta ezt: az aristocratia tette nagygyá az országot, az oligarchia letörpitette azt, hogy maga nagyobbnak lássék benne; az aristocratia elvérzett Mohácsnál a nemzetért, az oligarchia messziről nézte azt s szövetkezett a rokonai vérétől nyirkoskezü ellenséggel. Gyulay ezt a két fogalmat kénye kedve szerint cserélgeti; aristocratának nevezi Zápolyát s oligarchának (!), Csáky Lórát: (egy leányt) Kénytelen vagyok neki megmagyarázni e két görög szó értelmét: oligarchia jelent „kevesek uralkodását" aristocratia „legjobbak uralkodását"; oligarcha volt *Magyarországon* Giskra is és Fugger és Fortunatus Imre, a nélkül, hogy valaha aristocratiánkhoz tartoztak volna; mikor Mátyás fiát megbuktatták, akkor a magyar aristocratia bukott meg az oligarchia ellenében; Angliának van aristocratiája oligarchia nélkül, Amerikának van oligarchiája aristocratia nélkül, és maga Magyarország épen abban a helyzetben van: hogy aristocratiája oly nagy és erős, mint akármely más nemzeté; mig az oligarchia eszméjével épen apheliumban áll. A ki ezt nem látja és nem érti, annak sajnálom az öt érzékit. Azért ezt a két fogalmat jó volna nem zavarni össze.

Hogy mennyire tisztelem én a magyar aristocratiát? azt korábbi munkáimban elégszer volt alkalmam bebizonyitani,

ezt Gyulay maga is elismeri; — s azóta nem volt okom véleményemet megváltoztatni, s Dózsa György miatt sem hallottam még igazi aristocratától panaszt emeltetni, ebben is gondom volt az igazi aristocrati ideáljait felállitani egy másik eszménykép, a jól vagy rosszul felfogott democratiával ellensulyozásban; s hogy a 16. *századbeli kényurak* visszaéléseiben *a mai kor önfeláldozó nemessége* lássa magát sértve, ilyen ügyetlenséget nem is teszek fel egész ember felől, s a mondott ellenvetés csupán néhány irodalmi jóakarómtól eredt, s ennek a neve magyarul tisztán pusztán „árulkodás".

Mert ha nem árulkodás, hanem valóban alapos vád az, hogy Dózsa korszakát, az akkori bel-meghasonlás, visszavonás és magasabb eszmékkeli vajudással együtt költői mű tárgyául választani nemzeti bűn, miért nem jutott e drasticus ellenvetés az uj kerekasztal lovaghőseinek akkor eszükbe, midőn egy nálamnál sokkal nevezetesebb iró ugyanezt a tárgyat, hasonló tanusággal, sokkal kegyetlenebb kifakadásokkal; a democrat eszméknek sokkal merészebb kifejezésével, kilenc kötetes regénynyé dolgozta ki? Azt felelik erre; „ah az egészen más volt! mások voltak az idők, mikben az megjelent." Igen is mások voltak. Annak most tiz éve, a jobbágyság felszabaditatlan, maga a nemzet kiváltságos osztálya pártokra szakadva; a küszöbön egy kitörésre készülő zivatar, a rettegtető kérdés még megoldatlan, hogy valjon egy világrázkódás esetében hogy fogja a magyar nemesi és jobbágyi osztály az eddig létező feszült viszonyokat kiegyenliteni? Ha valamikor veszélyes lehetett, akkor lett volna az, Dózsának rémképét egy politikai irányu mű által felidézni — és lám akkor sem volt veszélyes. Jobban ismerte mindenki a magyar nép józanságát, szilárdabbul bizott *politikai érettségében*, őszinte jellemében, mint hogy ezért ama költői mű iróját megtámadta volna. És most, tiz tanuságos esztendő után, midőn a magyar nemzet oly tűzpróbán ment keresztül, mely annak nemesi és közrendi osztályait jobban összeolvasztotta, mintsem őket a világ minden

diplomatiai chemiája valaha szétbonthatná, előállnak az ország bölcsei, hogy egy jelentéktelen szinmű előadásából a szőlődézsma és tagosztály fölötti egyezkedésekre csináljanak gonosz prognosticont, s beszélnek a magyar nép politikai éretlenségéről, kardot huznak a végveszedelemmel fenyegetett nemesség ügyében, s azután büszkén tekintenek szélylyel: ha látja-e őket valaki, milyen vitézül megmentették ők már most a hazát?

De hát kérdem, hol volt tiz esztendeig Csengery és Gyulay et caeteri Gracci, hogy az alatt nem látták az ellenséget; hiszen az emlitett munkát folyvást árulták és most is árulják minden könyvárus boltban; honnan tehát ez a kettős felfogása egy és ugyanazon dolognak?

Majd én megmagyarázom.

Onnan van, mert amazt a munkát b. Eötvös irta, emezt pedig Jókai. Amaz egy hatalmas, nagybefolyásu férfiu, emez pedig — egy utban levő ember.

Ez a magyarázata az egész titoknak.

A rabulistica szemfényvesztési fogása szerint itt azt fogják majd nekem szememre vetni, hogy indiscretio tőlem, egy olyan tiszteletreméltó nevet, mint b. Eötvösé, belekeverni a vitába; de miután én minde dolgokat Gyulaynak személyesen elmondtam, biztositva őt, hogy akármit fog irni darabom irodalmi értékéről, akárhogy szétapritja azt, én semmire sem fogok felszólalni, ámbár megtudnám cáfolni mindazt, a mit elvileg historiai igazságról és tragikai elemekről beszél, és tenném is, ha nem saját művem forogna kérdésben; de — ha azt a pontot bármi tekintetben érinti is, a mihez tulajdonképen nincs köze az aestheticai criticának — a műnek politikai hatását s általam el nem ismert irányt fog rá: akkor kénytelen vagyok önvédelmemben Eötvösre hivatkozni, és Gyulay akkor ezt egész őszinte orcával meg is igérte, hogy egészen mellőzni fogja, és még is előhozta. Azt kell hinnem, hogy ő maga is kivánta ezt a kimenetelt s én nem kerülhettem azt ki.

Egyébiránt távol volt tőlem a szándék b. Eötvöst a hozzám való hasonlitgatással kisebbitni akarni. Példáját csupán azért hoztam fel, hogy ellenfeleimet megnyugtassam a felől, miszerint Dózsa György történetének költői művé felhasználása által nincs olyan országos veszély előidézve, mely még a szőlődézsmára is befoly. (Azért emlegetem annyiszor azt a fatalis szőlődézsmát, mert valaki — hirlapiró — egyenesen ezzel vádolt Dózsa miatt) Gyulayt pedig igen szépen kérem, hogy mielőtt a magyar nép valamelyik osztályának politikai éretlenséget vetne szemére, — nőjjön még egy kicsit.

194

JELENTÉS

A politicus csizmadia egész tisztelettel jelenti a tekintetes és tekintetnélküli publicumnak; hogy a boltját áttette a *Nagy Tükör* házából a *Magyar Sajtó* kastélyába; azért a kiknek politicai csizmákra vagyon szükségük, bátorkodjanak tiszteletére lenni ezután is s kéretnek, hogy más politicus csizmadiákkal ne varrassanak, ellenkezőleg rosz hazafiaknak fognak declaráltatni.

P. Csizm.

195

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS KAKAS MÁRTON ALBUMÁRA

(Legalább 100 képpel ellátva)

Ne sirj érdemes publicum! azért, hogy a Nagy Tükör meghalt! ime született helyette *Kakas Márton albuma*. Az ő halotti céduláival egyszerre kapod az invitáló levelet a keresztelőre.

Én nem követem azt a szép szokást, hogy mikor egy szerkesztő lelép valami vállalattól, a másik, ki utána jő, égtül földig ledicséri, csakhogy a csizmáját ki nem suvickolja, hogy az milyen derék ember volt! (milyen szép volt tőle, hogy elment.) Soha sem dicsérem én a jámbort! Dehogy értett hozzá. Rosz volt a Nagy Tükör elejétől végig; mondtam én is: hogy nem neki való ez: hagyja abba, s menjen Johnzon nyomán oda, a hol a cukornád terem. Majd Kakas Márton megmutatja az ő Albumában, hogy hogyan kellett volna?

Mi lesz az az album?

Azt minden diák tudja, hogy *album* annyit tesz, mint *fehér.* Tehát az album olyan könyv, a minek a papirosa még most mind fehér.

Erre a fehér papirosra kinek kinek azt fogjuk irni és rajzolni, a mi legjobban neki való; szép leányoknak vőlegényt, prókátoroknak processust, nagy uraknak szép paripát, orvosoknak recipéket, betegeknek gyógyszertárt, szegény embernek jó tanácsot, kritikusoknak ütleget, tudósoknak pedig semmit. Igy mindenki azt kapja tőlünk, a mivel legörömestebb foglalkozik.

A ki pedig megharagit bennünket, annak elküldjük az üres papirost, irjon rá magának, a mi neki jobban tetszik.

—

Megjelen *az én albumom* 8, olvasd nyolc rendbeli füzetben az első füzetet már nyomják, a többi követi egymást; még pedig mentül hamarább. Folyó évi decemberig mind napvilágot lát; ha addig meghalnék is, trónörökösöm Kakas Mihály folytatja a megkezdett munkát; tehát hiába ellenem minden összeesküvés.

Alakja épen olyan lesz, mint a megboldogult Nagy Tüköré; a metszések szebbek lesznek benne és az élek erősebbek.

Ára szintén az, a mi a hajdani Nagy Tüköré:

postai megküldéssel együtt két forint. A boriték ingyen.

Tiz előfizetést gyüjtő kap egy tiszteletpéldányt s azt mutogathatja, mint diplomát.

Esztendő végével, a kinek nem tetszett az album, visszaküldheti a szerkesztőnek.

A bérmentesen beküldendő előfizetési pénzek Landerer és Heckenast nyomdai hivatalához (Pesten, egyetem utca 4. szám) intézendők.

Kelt Pesten, január 15. 1858.

Kakas Márton,
felelősség nélküli szerkesztő.

Heckenast Gusztáv,
felelős kiadó.

196

VÉGSZÓ CSENGERYNEK A KIS PÖRPATVARBAN

Miután ön bevezetéséből s az egész perpatvar természetéből az tünik ki, hogy Gyulay önnek a Pythiája, a kit az ön ihlése készt exaltatióra, önnek küldöm ezt az izenetet. Én többet válaszolni nem fogok: honett vitában örömest helyt állok, de azon a hangon, a melyen önök folytatják az értekezést, én beszélni nem tudok, — nem csak önökkel; senkivel sem. Inkább odaengedem hogy minden munkám, a mit valaha megirtam elejétül végig rosz, hogy a közönség, mely azt olvassa éretlen és tudatlan; én magam pedig kártevő, erkölcsrontó és hazaáruló; ilyesmit ugy is elmondták önök már több embernek szóval, mint a mennyinek nyomtatásban elmondhatják; inkább helybehagyom önöknek minden paradoxonukat: hogy mindenkit szabad megtámadni, még a statusférfiakat is, csak a kritikusokat nem; hogy a susceptibilitás hiánya elkorhadt eszmék iránt politikai éretlenség, még azt is, hogy Hunyady János Magyarország egyedül álló kormány-

zója is csak oligarcha volt, s nem méltó több emlegetésre, mint Zápolya János; de olyan duellumot, a hol az emberre rothadt burgonyával hajigálnak, nem fogadok el. Kívánok jobb egészséget mind kettőjöknek.

197

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. jan. 17.]

LXII. Levél. *Gyászvitézek.* Dráma 5 felvonásban, Szigligetitől.

Dicső őseinken megtörtént egyszer az a példa, hogy (mint most is;) nagyon ohajtván a külföldön utazni, a kivánatosnál kissé nagyobb számmal találtanak kirándulást tenni amarra Augsburg felé; minthogy pedig az ottani vendégfogadókban nem voltak illyen számos vendég ellátásához kellőleg elkészülve, bezárták előttük a kaput, és a mezőn kényteleníttetének meghálni, azonban a Lech vize alattomban alájuk áradt s ama barbar népség, melly akkoriban ott lakozott, nem hogy segitett volna embertársait a vizből kimenteni, sőt inkább még jobban belczavarta őket abba, s igy támadott az augsburgi veszedelem. Mert hogy nem karddal győzték le vitéz őseinket, az már csak világos, akár mit beszéljenek is a nagyképü historikusok; igy volt az, a hogy én mondom, és nem ugy, a hogy ők irják. Ha becsületes hid lett volna a Lech vizén, nem történt volna semmi baj.

Azon utazó hazánkfiai közül pedig, a kik a vizben nem vesztek, hetet haza küldtek amaz augsburgi népek hirmondóul, s minthogy még akkor az Allgemeine Zeitung nem volt a világon, hogy abból tudósithatták volna az itteni szerkesztőket; a jámbor hét izenethozónak a depeche hitelessége végett elvágták orraikat és füleiket.

Ha ez a baj napjainkban történik, könnyen lehetett volna segiteni a jámborokon, doctor Kovács olly szép orrokat csinált volna nekik sorban, a millyeneket az előtt hordtak, füleket pedig kérhettek volna a **-nál kölcsön, mert ott van fölösleges elég. Hanem hát még akkor sem a rhinoplastikát, sem az essay-csinálást nem gyakorolták, s igy szegény hirmondóknak megcsonkitottan kellett maradniok.

Ezek voltak tehát a legelső politikai hirlapok Magyarországon.

A publicum először is azért haragudott meg rájuk, hogy miért hoztak rosz hirt, másodszor pedig azért, hogy miért jöttek haza orr és fül nélkül, s elkezdte őket csufolni Gyászvitézeknek, kitagadta polgári jogaikból, s megvetését kiterjeszté ötödiziglen való maradékaikra.

Az emlitett szinműben már csak a maradékokkal van dolgunk, a kik nincsenek megcsonkitva többé, hanem azért ők is bujdosnak és üldöztetnek.

Egy közülök, Ráb vitéz, elbusulva magát azon, hogy hát az ő fiai is megint gyászvitézek legyenek, valahányszor felesége egy gyászvitézt szül, azt menten kiteszi a templom küszöbére, azokat a nagy urak meglelik s lesz belőlük fényes vitéz, harmadszor megint szül egy gyászvitézt az asszony, hanem ez már leány.

A három testvért perse háromfelé üzi a sors; s mikor ismét összehozza, a két fitestvér beleszeret a leánytestvérbe s a gonoszabbik szinte megöli e miatt a jobbikat, hanem azután elereszti, hogy vigye hirül István királynak, hogy ő fellázadt ellene.

E bonyodalomból igen érdekes jelenetek fejlődnek ki, miket szerző még azon régi időkben, a hogy ezt a darabot irta, ügyesen tudott összeállitani s ujabban szép versekben dolgozott ki ujra.

A mese végén kiki egymásra ismer, a ki utban van, megöletik, vagy megöli magát s végre István királyunk eltörli a gyászvitéz nevezetet a nyomorultak homlokáról, a miért az egyik

gyászfiu azt mondja neki: „hadd csókolom szent jobb kezedet" (tudta már, hogy azt a kezét külön félre teszik az angyalok) s megcsókolja a balkezét.

És ezidőtől fogva nem volt több *gyászvitéz* a magyar földön, — egész Gyulay Pál idejéig, a ki elment Berlinig s onnan visszajött — gyászkritikusnak.

Kakas Márton.

198

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia
[1858. jan. 23.]

Amerikában Walker tábornok (ugy tudom, hogy Amerikában az ezredesi és tábornoki cim csak ugy járja, mint nálunk a tens ur és nagyságos ur) a kinek a nevét ugy kell kimondani hogy „Vóka" (igazi amerikai ember tanitott meg rá) tehát ez a Vóka tábornok megint szedett össze egy expeditiot Nicaragua ellen, hogy majd azzal ő azt elfoglalja. A dolog nagy titokban ment végbe; valamennyi hirlap egy hónappal elébb beszélt róla, ilyenformán a washingtoni kormány nem tudhatott róla semmit; épen csak azután egy órával tudták meg, mikor a kalandos sereg elvitorlázott a kikötőből. Nosza rajta, utána minden ember! ki gyalog, ki lóháton, keressétek, üldözzétek! Lett azután nagy keresés a tengeren; megzörgettek minden bokrot, beszóltak minden csárdába: nem láttátok Vóka generálist? persze, hogy senki sem látta. Ilyenformán még most is keresnék szegényt, ha egy hebehurgya tengeri comondor el nem rontja az egész mulatságot azzal, hogy Vóka generalist csakugyan megcsipte és haza hozta. No képzelhetni azt a szidást, a mit ez az árva kapott! Hiszen te bárgyu! mi csak

azt mondtuk neked, hogy *keresd* és *üldözd*, de nem azt, hogy *találd meg* és *fogd el*, már most — vidd vissza!

Legujabb tudósitások szerint a chinai lázadók a peckingi porcellántornyot összetörték. Ha az mind porcelántányér lett volna, hány szakácsné kellett volna hozzá, hogy azt össze birja törni?

A börzepapirok megint kezdenek jól felfelé hágni; az annyit tesz magyarul: hogy megvettétek tőlünk a gabonát jó olcsón, — már most majd eladjátok nekünk megint jó drágán.

199

KAKAS MÁRTON IMITT-AMOTT

[1858. jan. 31.]

Igen jó jelenség Pest városára nézve az, hogy mindenünnen ide törekesznek az ujkor Nóéi az ő állatgyüjteményeikkel, mert az arról biztosit bennünket, hogy ha a világ el talál sülyedni, Pest lesz a Nóé bárkája. Hiszen meg is érdemeljük, hogy megmaradjunk, mert annyi és olly nagytekintélyü tömeget képező egyenes utódait Nóé elsőszülött fiának nem találhatná egy rakáson az özönviz, mint nálunk. Elsőben is itt van a hajdani fűvészkertben a nagy menazséria, kiválóan szép oroszlánok és királytigrisekkel. Különösen az ázsiai oroszlánnak igen szép a sörényzete; szeretném tudni, hogy mellyik borbély frizirozza meg minden reggel? Egy alpakka láma is figyelemre méltó ugyan ott, melly ollyan szelid, hogy ott jár a közönség között s ijesztgeti a gyöngéd szivüeket, kik azon veszik észre, hogy egyszerre csak kiveszi a szájukból a szivart. Ebből lehetne ám szép bundákat csinálni Debrecenben! singnyi hosszu fekete gyapju lógg le a hátáról, még pedig finom gyapju, a mellynek fontját 24 pengő garassal fizetik. Gyönyörü volna illyen fekete

nyájakkal találkozni az alföldön és nem is volna lehetetlen meghonositása, mert Franciaországban már tenyésztik. Az állat olly magas, kinyujtott nyakával, mint az ember, s a mellett, hogy jó gyapjut és sokat ad, teherhordásra is alkalmas, tanitható, mint a teve. Ez a példány, ha valakitől a látogatók közül egy darabka kenyeret, vagy cukrot kapott, azt kiismeri száz ember közül is s ujra utána megy és felkeresi s enged játszani magával, mint egy kis kutya. Ennek a kedves és hasznos állatfajnak a meghonositása nálunk csakugyan érdemelne annyi fáradságot, mint — majd megmondtam micsoda? A ki ez állatseregletet meglátogatja, el ne felejtsen egy darabka kenyeret dugni a zsebébe az alpakka számára, majd meglátja, hogy mennyivel háladatosabb lesz érte, mint más állatok.

A szénatéren áll miss Dzuba bódéja. Ez az angol kisasszony egy növendék elefánt, ki fiatalsága dacára is már tud kapkodjpolkát táncolni, zongorázik, gitározik az orrával; még pedig a legnehezebb operákból, megiszsza a pálinkát, tud kacérkodni az idegenekkel, de még crinolint nem visel; hanem majd fog kapni, ha nagyobb lesz. Legnevezetesebb benne az hogy a nevelője magyarul beszél vele; ez a legelső elefánt, a ki a magyar nyelvet tanulmányozza. Hiszen ha már illyen előkelő nagyságok is illy hódolattal viseltetnek nyelvünk irányában, akkor csak lehet reménységünk, hogy majd felhatol az lassankint más nagy uri körökbe is.

A harmincad épületben mutogatnak egy nagy panorámát, a hol megláthatni, hogy hadakoznak, esznek és isznak nálunknál nagyobb emberek? ez is mind igen szép, de többet ér annál, a mit ugyanott láthatni, de csak különös engedély mellett; egy kétfejű csodaszülött, egy valóságos ember, a kinek két feje van: persze hogy spiritusba téve. A jámbor csak három napig élt születése után. De kár, hogy meghalt. Ha felnőtt ember lett volna belőle, ki tudja, még mire nem vihette volna. Egy ember, kinek két feje van! Lehet ennél érdekesebb regényhőst képzelni? Valahány fej, annyi gondolat, az ő nála is állt

volna. Ha például Franciaországban élt volna s az egyik feje Jacobinus lett volna, a másik feje legitimista lett volna; mikor a legitimistákat kergették, hogy futott volna az egyik fejével elől nagy ijedten, a másikkal dühösen utána, kiabálva, hogy fogják el! az egyik fej haragos beszédet tarthatott volna a sansculotteokhoz, a másik addig imádkozhatott volna elkárhozott lelkéért; mondhatott volna az egyik fejével hizelkedést, a másikkal gorombaságot valakiről s senki sem foghatta volna rá, hogy következetlen; lehetett volna ma ennek, holnap amannak a hive, s senki sem mondhatta volna, hogy köpönyegforgató, irhatott volna az egyik fejéből verset, a másikból kritikát rá, s haragudhatott volna egyik feje a másikra; lehetett volna egyszerre két asszonyba szerelmes s veszekedhetett volna a két fej egymás közt, hogy mellyiket vegye feleségül? Egy szóval, sok szép tréfát elkövethetett volna, ha meg nem halt volna.

Még egy harmadik menazseriát is tudok, de már ott nagyon hideg van, tehát majd csak a nyáron beszélek róla.

Kakas Márton.

200

KAKAS MÁRTON KEGYETLENKEDÉSEI

A mágnes, mint szerelem

Én orvos nem vagyok; ez tudva van, nem szükséges titokban tartanom; tehát ezért nem is szólok az én igen nagyrabecsült hazámfia, dr. O. J. megjelent *ódtanáról*; én philolog sem vagyok, ezt töredelmes szivvel vallom be, azért csendes lélekkel tanulom elviselni az általa kiadott *szervényi vegytant;* hanem legközelebb egy divatlapban arról értekezvén fenntisztelt tudós hazámfia, hogy a *szerelem* nem egyéb mint *mágnes*, hogy a férfi és nő csak két darab mágnes, és semmi

más, a szerelmi költemények pedig inkább mágneses költemények; — *szerelemről* levén szó, minthogy ezt a tudományt magam is tanulmányoztam, kivált ifjabb éveimben, nem állhatom meg, hogy ezuttal mint *szaktudós*, bonckés alá ne vegyem a mondott állitásokat.

Már hiszen én nem tudom, hogy hogyan esnék szerelmesnek lennem egy electrica machinába, egy Volta-oszlopba, egy leydai palackba, egy mágnes patkóba, a villanytelegraphba, a kompászba, vagy egy szál spanyolviaszba? mert ezt még nem próbáltam; hanem azt már próbáltam, hogy azért, mert férfi vagyok, nem szerelmes belém minden asszony; de még én sem ám minden asszonyba; sőt azt mondhatom, hogy viselhetne miss Pastrana akkora mágnest a szive helyén, mint a Kaf hegye, mely három mérföldnyiről kihuzza a hajók oldalából a szegeket, még sem csábitana el engem; már pedig, ha a szerelem nem egyéb, mint mágnes, akkor csak az a kérdés, hogy „férfi és asszony *legyék* az ember."

Tisztelt értekezőnk ezt az elvet állitja fel: „*rokonnemü sarkerők egymást kölcsönösen taszitják, különnemüek kölcsönösen vonzzák;* s ebből magyarázza ki az emberi élet viszonyait is. A példák, miket bizonyitékul felhoz, meghatók: „Sok hölgytül hallhatjuk őszintébb pillanataiban, hogy a nemebelieket nem türheti; mindnyájan terhére vannak, a férfiak egyátalán kellemesebbek," — „ismét egy ifju hajadon őszintén mondja, hogy épen nem előszeretetből, hanem sokkal inkább ama kellemes hatásért, melyet közelségük okoz, türi maga körött (itt egy botrányos sajtóhiba még furcsábbá teszi az értelmet) inkább a férfiakat, mint a nőket. Egy magas fokon érzelő kisasszony nyilatkoztatja, hogy teljes sötétben, csupán támadó érzetéből, csalhatlanul megmondhatja, férfi, vagy nő van-e közelében?" — „mindezek oly jelenségek, minőket rokonnemű sarkalatok érintkezése támaszt," ezek szerint „sok valószinüség támogatja azon gyanunkat, miszerint: az emberben oly csodás tünetekkel keletkező szerelmi érzet tisztán kifejlett ódállapot."

De már könyörgöm alássan, igy halomra dönteni minden poézist, minden lélektant, és minden magasabb érzelmet még a mai spekulativus világban sem lehet minden ellenvetés nélkül.

Majd én mindjárt bebizonyitom, hogy a szerelemhez semmi köze az ódnak: — egy leány csak beszélni hall egy férfiról és nemes lelkeért beleszeret, pedig polusaik nem érintkeztek, a másik meglát tiz férfit; egybe szerelmes lesz, a többi nem érdekli, pedig hiszen azoknak a szeméből is sugárzik ki az ód. Viszont egy férfival jegybejár, vele mindennap beszél, kezével érintkezik, még sem szerelmes bele. Egy férfi szeret egy hölgyet, az a hölgy egy *másik* férfit, és az a férfi megint egy másik asszonyt; és egyik sem lel viszonszerelemre, hát itt hol maradt a magneticus rapport?

Ha a szerelem csak villanyfolyam, akkor az ember azt, a kit szeretett, nem szeretheti többé, mihelyt az elutazik messzeföldre, mert a mágneses érintkezés megszünt, sőt elég a szerelem fölbontására, ha két szeretőfél közé egy ablakot tesznek, mert a villanyfolyam nem hat az üvegen keresztül. De jó volna ez drámai motivumnak!

E szerint mind az, a miről a poéták és a mindennapi emberek ábrándoztak, a szerelem epedése, a szerelem fájdalma, a hüség, a gyöngéd jellemek magasztos gyönyörei; azon őrjöngő szenvedélyek, miket meg nem értett vágyak gerjesztenek, mind nem léteztek soha, mert a szerelem nem egyéb, mint a mágnesnek mágnessel való találkozása s ahol érintkezés nincs, ott nincsen szerelem. No ezzel ugyan könnyüvé van téve a jövendő regényirók fáradsága.

Hanem az meg épen elérzékenyitő, a hogy értekezőnk kimagyarázza: miért szereti egy nő mégis *ezt* a férfit és nem *amazt*. Egyszerü az! Mert ez bizonyosan izmosabb, *amaz* pedig erőtlenebb. Ecce, hogy rájöttünk a természet titkaira! „*A szerelem mindig* (!) egészségileg, tehát ódilag, különböző egyének közt divatozik." — Tehát ha az embernek a felesége egészsé-

ges, csak ugy lehet belé szerelmes, ha ő maga beteg; ha pedig mindketten egyformán betegek, vagy egészségesek vagyunk, akkor nem szerethetjük egymást. E szerint a legrobustusabb férfi egyszersmind legmagneticusabb is, mig a gyenge idegzetes alakok birnak legkevesebb ódal; a mit ugyan még eddig minden magnatizőr épen ellenkezőleg képzelt. „Állitsunk össze — igy szól az értekező, — három, látszatra egyenlő fejletü egyént, kik közől kettő egy nemhez tartozik; eme kettőt távolódási érzet lepi meg egymás irányában, mig a különböző harmadikhoz mindenik vonzódni fog." Például: ha van nekem egy jó barátom, annak meg egy felesége; hárman vagyunk egy szobában, akkor én a barátomat rögtön elkezdem gyülölni, a feleségébe pedig okvetlenül szerelmes leszek. Ni, hogy veszitené az embert össze!

Végre áttér értekezőnk e jeles tan gyakorlati részére is; azt a csekélységet állitva, „hogy midőn a már létezett szerelem egyszerre megfoghatlan okból felbomlik, azt az ód viszony egyensulyra jutása okozta, s meri hinni, hogy a szunnyadó szerelmet még ódhatással föl lehetne éleszteni." Ime mennyi boldogtalan házasság meg van ezáltal orvosolva; többé nem vesznek össze az egymást szeretők hűtlenség, pazarlás, rosz kedély, brutalitás miatt; többé nem ad okot senki váló perre, egy dolgával kevesebb lesz a papnak; mert az mind csak magneses tünemény; mely ha előfordul, hivat az ember egy magnetisáló orvost, végig huzatja a kezét a felesége képén s megint szent a békesség! — De mi történik akkor, ha ez a veszedelmes ember, ez a magnetizáló orvos, a kezében tartott büverőt épen arra használja fel, hogy csinos patiensnéit épen saját maga emolumentumára találja mágnetizálni?! Hm! ez egy némely ember fejébe nagy szegeket üthet.

Ráadásul azzal a felfedezéssel bocsát el bennünket értekezőnk, hogy „azt az érzést leirni nem lehet, midőn férfi és hajadon (épen csak hajadonnak kell lenni?) egymás mellett ülve, tehát ellentétes feleikkel érintkezve, tagjaikban kölcsönösen

átáramlani érzik a felséges hatásu különnemü ódot." Ergo: mihelyt valamelyik hátat fordit a másiknak; vége az egész szerelemnek.

Ez hát az egész szerelem!

201

LENDVAY

Lendvay meghalt, valóban meghalt; mint más töredékeny ember, a ki azért született, hogy poraival szaporitsa a földet.

Első halála az volt, mikor a szinpadról lelépett; mikor azt a fényes bűbájos világot elhagyta, s eltemetkezék a közélet szomoru halálországába. Ez az igazi halál, ez az igazi temetkezés. Az a másik csak nyugalom már, a honnan nincs visszavágyás.

Mert a szinész két sírban nyugszik, egyik a föld, másik a feledékenység. Neki nemcsak omlatag teste válik porrá, hanem mindaz, a mit lelke alkotott, szellemének csodamüvei, lángesze, hire; — por és hamu a halál után, mit a szél elfú.

A költő édes gyermeke a muzsának; ha ihletett lelkének aranyeszméi voltak; azoknak értéke halála után még nőni fog, eszméit egyik sziv a másiknak adja által; — a szinész a mostoha fiu, a ki csak álmodik a nagyságról, az arany hirről s mikor az álomnak vége, semmivé lesz, mint a szép álmok képe.

Költők! kik a szinész álmait biráljátok, gondoljatok annak vigasztalan ébredésére.

Mie volt Lendvay a magyar szinészetnek? még mi tudjuk, a mult évtized emberei már csak gyöngén emlékeznek reá; a jövő évtized csak nevét fogja emliteni s nem lesz eszméje: a mit hozzá kössön; hisz a Hamletköntöst felveheti más is, itt nem marad üresen senki után a hely; hogy azt kérdezzék,

hová lett? ki volt az, a ki tudott szivekkel beszélni, lelkekkel játszani?

Lendvay sokat szenvedett; öt évig volt igen sulyos beteg. De mi volt az a fájdalom, a mi testét lassu kegyetlenséggel kinozá halálra, melly a daliás alakot ugy összetörte, hogy azt siralom volt látni; ahhoz az álmatlan kinhoz képest, a mit érze a szinész, kinek el kellett hagyni lelke világát; ki látott nyomaiba lépni magánál erősebb ivadékot, kinek szellemi kincsein, az annyi diadalt aratott szerepeken, még életében megosztoztak, három — négy kézre bizva azt, mihez egykor ő egy maga is sok volt. — Oh hányszor eredt meg szemeiből a legkeserübb köny, midőn a szinpadot ezt az elzárt mennyországot látta maga előtt. Nem az élet, nem a megtérő egészség volt biztató ösztöne, melly őt egyik tavasztól a másikig kecsegteté, hanem az a gondolat; ha még egyszer oda léphetnék vissza!

Egyszer lett volna alkalma rá. A beteg müvész, hogy tuláradó kedélyének folyást nyisson, egy egyszerü dalt szerze, mellyet a szinpadon elénekeltek. A dal igen tetszett, a jó közönség zajosan hivta szerzőjét, szerette volna látni még egyszer hajdani kegyencét.

A müvész barátai unszolták őt, hogy jelenjen meg a hivásra. A müvész megzavarodott, elsápadt, elfutott onnan; — nem mondta, de érezé, és igaza volt: „ez aranyos országnak én királya voltam egykor; nem léphetek abba vissza, mint koldusa."

Ez a honvágy segitett őt megölni, ez a honvágy fogja le minden szinész szemeit a halálos ágyon; mert mindenik ugy hal meg, mint számüzöttje annak a szép hazának, a mit elfeledni nem lehet.

Temetésére roppant nép gyült össze. Hogyne? az ünnepelt müvész utolsó föllépte! érdekes volt megtudni; az, a ki annyiszor könyekre fakasztá a közönséget, hogy viseli magát a koporsóban? Itt is megrikatta a jó közönséget.

A jó közönség elkisérte őt a sirig! — egykor „éljen!" hangzott előtte utána, most „Isten nyugosztalja." Kegyes lelkészek beszéltek hamvai fölött a világ mulandóságáról, a miben semmi sem ollyan mulandó, mint a szinész dicsősége; azután földet raktak rá, — és most ki tudja meg a sirról, millyen óriás volt az közöttünk, a ki ottan fekszik? egy öl a hossza, mint a többi sirnak.

Tegnap megsirattuk Lendvayt; . . . .
Holnap itt lesz az afrikai müvész; . . .
És holnapután ő róla fog mindenki beszélni . . . .
. . . Költők, kik a szinész álmait birálgatjátok, — gondoljatok annak vigasztalan ébredésére.

202

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia
[1858. febr. 13.]

No végtére valahára a szegény franciák is el vannak látva boldogsággal. Ugy is mindig ohajtották a katonai dicsőséget; most nyakig ülhetnek benne. Öt Feldmarschall az országban belügyminiszter tábornok, minden szegleten öt-hat bizalmas férfi repetáló pistolyokkal a zsebében: már igy majd csak helyre áll a rend valahára.

Az áttentát napján Napoleon herceg estélyt adott odahaza, melyre több hires iró és más efféle fakó nép is meg volt invitálva; a merénylet hirére a herceg sietett az operaházba, s miután bátyjával beszélt, ismét visszatért vendégeihez. Ugyanaz nap egy másik szinházban valami bolondos darabot adtak, melynek „Turlututu" volt a cime. Valami kritikus is hivatalos volt a herceg estélyére, a ki kötelességének találta elébb végig nézni az uj darabot, mert az már természeti szokásuk a vérengező

vadaknak, hogy a nyers hust jobban szeretik akármiféle becsináltnál. Ez tehát, midőn előadás után az estélyre megérkezett, semmit sem tudott még az operaház előtt történt rémeseményről, s a mint beléptekor egyszerre körülfogták; kérdezve, hogy no mi ujság? a jámbor azt felelte rá nagy nevetve „Turlututu." No képzelhetni, hogy lökték ki azt a kritikust az ajtón!

Londonban elfogadtatik az uj idegen törvény, mely szerint, ha valakire kitudatik, hogy gonosz merényleteket forral, becsukatik öt esztendőre; hanem egy hiba maradt a dologban: az nem mondatik meg, hogy hát a kire ki nem tudatik, az mire itéltetik?

Néhány angol ur haragszik azért, hogy a 82-ik ezred Franciaországban hivatalosan azt a nótát dalolja:

„Gyere velünk Angliába
John Bull urat verjük hátba,
— De csak úgy, ha lehet:
De csak úgy, — ha lehet."

Pedig hisz ez olyan ártatlan egy nóta, — ha kivált nem lehet.

Mig az angol és francia ujságirók egymás zsidaját ütik, azalatt az angol és francia hadak bevették ostrommal a chinai partvárost Cantont. Nem tudom mit bajoskodnak azzal a rongyos Chinával annyit; ha mégis bortermő ország volna, de azért a keserü theáért?

Ha ezelőtt tizenkét esztendővel valaki azt találta volna jövendölni, hogy az 1858-ik esztendő első havában Franciaország kap gyanusok törvényét, hogy Oroszország felszabaditja a jobbágy népet, hogy Angliának lázadó alattvalókkal lesz baja s hogy Magyarország kellő közepében, Pest városa ege alatt oroszlánok kezdenek születni, párosával, négyesével, — annak ugyancsak a szeme közé néztünk volna; és ime mind e természeti tünemény megtörtént rendén. Még csak

azt szeretném megérni, mikor a török szultán kálomistává lesz, akkor azután nem csudálkoznám többé semmin.

Apró hirek. Egy kisasszonynak felmondta a mátkaságot a vőlegénye, mert arcképét minden photograph táblán mutogatják. — A párizsi angol követ estélyén olyan maderai bort ittak, melyért hajdan Wellington herceg és a franciák háborut viseltek. Legalább tudtunkra az egész napoleoni spanyol háboruban ez az egy reális tárgy volt, melyet egyik győztes a másik kezéből ragadozott ki. — Párizsban napirenden van a tejárusnők büntetése hamisitott tejek miatt; nem árt nekik egy kis szelid statarium. — Speyerben két lyánkára bebizonyult, hogy mások unszolására saját maguk vágták le copfjaikat, a hatóság itélete szerint mind ketten átadattak bünhödésül — a köznevetségnek. — Nápolyban olyan hideg van, hogy befagytak a szökőkutak; Oroszországban pedig olyan meleg van, hogy még a főnemesek befagyott szivei is kiengedtek. — Nóé meghalt; nem az a Nóé, a ki az özönvizi bárkát csinálta, mert az már nagyon régen meghalt, hanem csakugyan annak egy egyenes utóda, gróf Nóé Franciaországban a legrégibb nemes emberek egyike, egy fia marad neki Chám, ez ismét nem az a Chám, a ki Africát megnépesité fekete emberekkel, de igen is az a hires rajzoló, a ki a francia hirlapokat megnépesiti fekete caricaturákkal. — Párizsban a legderekabb szinigazgató Desnoyer meghalt; azért volt legderekabb szinigazgató, mert ha ennek akármelyik szinésze előadás előtt hirtelen megbetegedett, rögtön elvállalta maga a szerepét és nem maradt el miatta a darab.

FARSANG BOLONDJAI

„Ma együnk meg mindent, holnap aztán koplaljunk. Legyünk vigan, kiabáljunk, táncoljunk, nevessünk három nap és három éjjel; hat hétig azután ráérünk búsulni, bőjtölni és — köhögni."

Körülbelül ez az értelme a farsang utolsó bohóságainak. Igy is fogták azt fel minden országban s rendesen az ollyan népek, a kiknek legtöbb módjuk van a bőjtölésben, vagy legtöbb okuk a szomorkodásra, vigadnak legtöbbet hushagyó kedd éjszakáján. Az utcák, a köztérek megtelnek álarcos népekkel, kocsik, szekerek megrakodva nymphákkal és görög istenekkel csörtetnek a tarka néptömeg közt, mellyben legföljebb egy-egy rendőr személye maradt meg józan emberi alaknak; a többi szarvas ördögöt, tarkára festett indiánt, páncélos lovagot, medvét és oroszlánt, török basát, chinai mandarint s más furcsa bolondot csinált magából. Párisban régente farsang bolondjainak igen tekintélyes világi állásu személyek álcáit választották; a hugonották idejében ronda ördögök társaságában, hugonotta nőknek öltöztek a farsang bolondjai, azokat gunyolva hosszu hegyes főkötőikkel; később a legrémségesebb eszméket, magát a döghalált; a himlőt, a cholerát, az influenzát alakozták ki; szeme közé nevetve a halálnak, s még annak a képéből is maskarát csinálva; igy még az orosznak is megvan farsang utolsó napján a maga bolondja; a *maszlicamedve*, azt hordja szánon faluról falura s iszsza a pálinkát víg medve képében.

Csak a magyarnak nincs farsang bolondja.

Az az, hogy embere van biz ennek elég, a kit a farsang bolonddá tesz, de hogy az a szokás hiányzik nála, miszerint az ember magát önkényt a farsang bolondjának vallja, s még dicsekedjék vele, hogy az esze elment.

A magyar ember soha sem szerette az igen-igen nagy örömet; sőt azt beszélik róla, hogy sirva szokott vigadni. Ebből is látszik, hogy senkinek sincs annyi philosophiája, mint nekünk. A régi egyiptomiak, mikor vigadtak, az asztal elé hozatták őseik mumiáit, hogy azoknak hideg látványa mérsékelje a vigadók örömét. Lám nekünk mumiákra sincs szükségünk, hogy kedvünket mérsékeljük.

Különösen ollyan józan farsang, mint az idei, még alig telt el fejünk fölött, és különösebben lábaink alatt. Alig akad meg divatlapjainkban egy egy vidéki táncvigalmi tudósitás, mig más évben a szerkesztők bőjt felé nyakig ültek az elkésett dalidói levelezésekben; legfeljebb egy egy jótékony célu vigalom tanuskodik — inkább az emberek jó szivéről, mint széles kedvéről. Maga Pest is alig tudott egy pár közvigalmat létrehozni, azoknak is több volt a nézője, mint a táncolója.

„Takarékosság!" ez az 58-ki farsangban a jelszó.

A debreceni vásárban mind csak a darócmentét vették; finom posztókabát mindössze kettő kelt el. A kartonosboltok jó vásárt csináltak, a selyem és bársonyárusoknak békét hagytak szépen.

Kezdünk megtérni a magunk jóvoltához.

Torta helyett hajdukása, fagylalt helyett füstölt kolbász, máztopány helyett bagaria, kártya helyett gazdasági könyv, zongora helyett varróasztal; szerető helyett feleség. Igy aztán csak lesz belőlünk valami.

S akkor aztán elmondhatjuk magunknak vigasztalásul, hogy nem találtak ollyan jó földre nálunk a farsang bolondjai, mint más hires nemzeteknél; de megtermettek azok helyett köztünk — a *farsang bölcsei.*

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. febr. 21.]

LXIII. Levél. Ira Aldridge, szerecseny zsidó föllépése a nemzeti szinházban, mint *Velencei kalmár.*

Jaj! szerkesztő ur, soha sem látott maga illyen szépet. Igazi szerecseny ember, a ki szerecseny nyelven beszél, s hozzá még egyszer zsidó! Nagyon furcsa történet ez. Ez az ember, mint zsidó, pénzt kölcsönöz uzsorára, mint szerecseny kannibal pedig szereti az emberhust s azt iratja a váltóra, hogy ha pontban a határidőre le nem fizetik a pénzét, neki szabad legyen az adós husából kiszabni egy fontot. A szerecseny szégyenlett illyen gyalázatos életmódot saját fekete arcájával viselni s befesté azt fehérre, és ragasztott magának nagy palaestinai sasorrot, hogy azt senki sem mondta volna többé szerecsenynek. A szegény becsületes magyar ember, a ki ekként lekötelezte magát, persze, hogy nem tudott pénzt teremteni a határidőre ebben a mai világban; kért fütől fától, még Bernát Gazsitól is, megpróbált mindent; nyitott praenumeratiót kalendáriumra, még az sem ütött be; denique a határidő eljött és ő fizetni nem tudott s a zsidó előállt a késsel, hogy már most ő kivág egy darab oldalast belőle. A többi jó magyar emberek, látván, hogy ez még sem tréfa, könyörülnek az adóson, s meg akarják őt váltani a tartozott summa pénzen (ez persze csak komédia; az igazi életben bizony az egész bőrét lehuzhatják akár kinek, még sem váltja meg senki), de most már a zsidó nem enged, hanem törvényszék elé viszi a dolgot s követeli az emberhust. Ekkor egy fiatal menyecske, a ki hires jogtudós (az asszonyok mind született jogtudósok s meggyőzhetlenek a pörben) aként fejti meg a kérdést, hogy a váltó szavai szerint a zsidónak tökéletes joga van az adós egy font husához, de minthogy vérről nincsen szó a kötelezvényben, tehát igy vegye el a husát, hogy a véréből egy cseppet

se merjen kibocsátani. Most a zsidón van a sor megijedni: Wáj mir! ez igy majd nem jól lesz. Egy ideig csak szidja szerecseny nyelven az egész törvényszéket, a mit az, nem értvén, mit beszél a reus, kénytelen nyugodt lélekkel türni; de mikor már nagyon dühbe kezd jönni, kiesik a zsidó a szerecsenységből, s megszólal igazi nyelvén: „Ghib mir mein Khapitol, ünd lasz mi géhn!" Erre az a fatum éri, hogy a nagy sasorra rögtön leesik, s ott marad a fehér ábrázat közepett az igazi fekete alap-orr. Ezen költői igazságtételre végkép elhagyja a vitézség a kegyetlen embert; keresi az orrát, sehol nem találja; keresi mindenütt: „you, mister! in dem Souffleurkasten, have you not mei Nasen gesehen?" — „Já nye vím, mladipán," felel az vissza angolul. Végre is a zsidó kénytelen megnyugodni azon megérdemlett büntetésben, hogy ő, a ki másnak a testéből akart egy darabot elvágni, saját orrát is elveszté. Igy bünhödjenek a gonosz uzsorások minden időben! —

Kakas Márton.

205

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia
[1858. febr. 27.]

Nem céhmester már Pálmester! Azon a nagy céhgyülésen leszavazták az ártatlant s kénytelen volt beadni a láda kulcsát. Schogy sem megy az az én fejembe. Hátha Pálmester olyan hatalmas ember volt, minek engedte azt magán megtörténni? Nem tudott ráparancsolni azokra a declamáló emberekre: hogy ilyen-olyan teringette, ha mellettem nem szavaznak a tekintetes urak, mind kurtavasra veretem kenteket! Majd tudom, hogy megijedtek volna! Mért nem tette ezt Pálmester? Ezt magya-

rázza meg nekem valaki, ha érti a magas politicát? Mit ér már most, mi jön utána? Lord Verderbi, lord Händli, lord Izrael, lord Pakfong, lord Ellenforgó; csupa veszedelmes nevek. Mint tory és meglehet, hogy olyan tory, a milyennel egyszer Széchenyinek volt nevezetes tréfája, de azt nem mondom el.

Franciaországban elfogadtatott az uj criminalis törvény, s az mondatott, hogy ez most csak a rosz emberek számára van hozva, miután az eddigi criminalis törvények (csalás, rablás, lopás és gyilkolás felől) mind a jó, becsületes emberek számára voltak megirva. E szerint a jövő criminalis tárgyalásoknál ez lesz a bünös legelső feladata: „én zsivány vagyok ugyan, de becsületes zsivány; kérem magamat azoktól a garázda emberektől megkülönböztetni, a kik hirlapi cikkeket irnak."

A gyilkosmerényző Orsini, Olivier urat szólitá fel, hogy legyen védelmezője, az természetesen nem fogadta el e kitüntetést. Furcsa kivánság is. Biz én se fogadnám el, ha nekem tenné. Hiszen uram, ez a két eset áll: vagy felmentik önt az én védelmemre, vagy nem mentik fel. Ha nem mentik föl, akkor ugy is lenyakazzák önt, ha pedig ugy kivédelmezném önt, hogy felmentenék, akkor rám kerülne a sor. Tessék ezt meggondolni. Azt hallom: azzal menti magát, hogy ő maga sem tudta, hogy az, a mi a zsebében van, bomba; azt hitte, hogy cukorba-főtt narancs.

Yeh uramat elfogták Kanton városában. Furcsa emberke lehet az. Mikor az angolok azt izenték neki, hogy most mindjárt bombázzák ám a városát, azt felelte rá, hogy minek már az a bolondoskodás, jőjenek be inkább egy findzsa theára 'sz ő nem haragszik már rájuk.

Amerikában az országgyülésen két képviselő a vitatott kérdés felett hatalmasan hajba kapott s addig püfölte egymást, mig az elnök befejezettnek nem nyilatkoztatá a vitát. Ha Palmerston lord is csak el kezdené agyba-főbe döngetni lord Gibsont, mikor ellene spicsezik az alsóházban!

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. márc. 7.]

LXIV. Levél. „Lear király," irta holmi Shakespeare, eljátszotta Ira Aldridge.

Tisztelt szerkesztő ur. Valaki nem rég azt méltóztatott szememre vetni, hogy én magamnál különb emberek munkáit nem merem megbirálni. Hogy tehát ezt a szégyent magamon ne hagyjam; kapok az alkalmon, midőn a minden költők vajdájának, Shakespearenek egyik hirhedett darabja kerül a kezemre, hogy azon bebizonyitsam az én nagy bátorságomat. Ez a Lear király elejétől végig elhibázott munka s váltig tanusitja szerzőjének világbani járatlanságát. Van tudniillik egy király, a ki megvénülvén, megunja a jó dolgát s el akarja osztani az országát három leánya közt; mintha csak egy egész telkes gazda osztoztatná meg a leányait; nem is hiszem, hogy eredetileg ugy ne lett volna irva a darab, s bizonyosan később persvadeálták Shakespearet, hogy a kiállitás diszc végett csináljon királyt az öreg Lear apából. A két nagyobbik leánya a kegyességet ékesen meg tudja köszönni; a legkisebbik azonban semmit sem tud rá mondani. Ekkor az öreg Lear, a helyett, hogy elővenné a gouvernántnét, hogy miért nem tanitott be a princessének valami szép rigmust? a leányát tagadja ki mindenből s igy adja oda feleségül a francia királynak. A francia király azt mondja: „ne félj fiam Kordula, van otthon mit enni," s mégis csak elveszi a királyleányt. Az öreg király azután azt a rendelést teszi, hogy miután ő már felosztotta a két jobbik leánya között a possessiót, hát azok őt tartsák. Egyik hónapban az egyik lássa el koszttal és kvártélylyal, másikban a másik: minden nap három tál étel, szerdán és szombaton melspájz, vasárnap pecsenye; igy kötötte ki magának az öreg ur. De a jámbor elfelejtette azt magának irásban adatni; s ez Shakespeare

uramnak a legnagyobb hibája; már hogy tudott illyen életbevágó szerződést irásba nem tétetni? Előre láthatta a következést. A két menyecskének már az első hónapban nagy terhére esett az öreg ur tartása: de kérem, hogy is ne? Mikor az öreg ur száz hajdut és bérest hordott magával, meg egy bolond Istókot is? Ki győzne annyi szájnak enni adni? Enni még csak hagyján, de inni is? És inni is hagyján: de hallgatni annyi szájnak a lármáját? Denique az lett belőle, hogy az öreg urnak az első hónapban megmondták áperte, hogy csapja el az inasait, nincs azokra semmi szükség; a kabátját az itthon levő cselédek is kiporolják; minek tartsa az ember a kocsist, ha már eladta a lovát? De az öreg ur, a helyett, hogy ezt belátná, kifut az utcára, otthagyja leányait s egyenesen átfut a vörös ökörbe, ottan fogad szállást. Megtudják ezt a leányai s hivatják a vörös ökrös fogadóst s ollyan szépen kifizetik neki előre a contót, hogy kiszurják a szemeit; egyik kellner a trancsirkéssel erre megöli a királyleány férjét; a királyleány pedig leszurja egy koppantó hegyével a kellnert. Ez igy megy odabenn. Odakinn ez alatt esik az eső, hull a mennykő, Leár királyt kitették már a vörös ökörből, mert nem tudott fizetni; jó, hogy a piros dolmányát le nem hurták róla. Csak egy bolond kiséri ki a mezőre, ott találnak még egy másik bolondot, s azután versenyeznek, hogy mellyikük tesz tul a másikon? Lear marad a nyertes, mert ő csakugyan komolyan megőrül. Megtudja ezt a veszedelmet a francia király, s egyszerre ott terem a tengeren keresztül Kordulával együtt egész hadsereggel; ekkor azután minden rendbe hozatik; Leart egy magnetikus orvos és egy verkli segitségével kigyógyitják bolondságából, s végre meghal minden ember, a ki halandónak született; jó szerencse, hogy szegény Tamás élve marad, hogy a courtinát leereszsze.

Ime én bebizonyitám, hogy van bátorságom Shakespearet megsemmisiteni, nem is tudom, hogy lesz abból többet ember?

Most még csak Ira Aldridge-ra kell rámennem, hogy vitéz-

ségemet uj babérokkal koszoruzzam. Minthogy őt minden ember és minden kritikus ugy dicséri, igen kedvező alkalomnak találom magamat az által hiressé tenni, hogy e mai játékának hibáit felfedezzem. Először is nekem nagyon lassan beszélt. De uram, nem azért fizettünk felemelt belépti-dijakat, hogy lassan beszéljen, hanem emelje fel ön is a hangot és adja ki, a mit tud. Lassu beszédet ingyen is hallhatunk; de nekünk kiáltani kell, kiáltani nagyon; mindig kiáltani! Másodszor vétett az élethüség ellen; kinn jár a zivatarban, esik az eső, és ő viszszajön a fergetegből, ugy hogy még csak a csizmája sem sáros; pedig ugyan ezt a hibát Egressyben is megrótták már bölcs kritikusaink (ő ugyan kimentette magát azzal, hogy akkor kalucsni volt a lábán, s azt, mikor bejött, levetette; ezért maradt a cipője tisztán;) harmadszor vétett a botanica ellen, midőn a mezőről egy csomó szalmát hozott be a markában s egy rózsakoszorut a fején, miután tudjuk Linnéből, hogy mikor a rózsák virágzanak, akkor még a gabona nem érik. Egyebekkel meg valék elégedve; különösen az angol beszéddel, a miből annyit értettem, hogy mikor kiszurják Measter Glosternek a szemét; az öreg Lear azt mondja neki, hogy „luk". Bolond ez az angol; tudja, hogy „*luk*", s mégis azt akarja, hogy *nézzen* vele az ember.

Kakas Márton.

207

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia
[1858. márc. 20.]

Tehát *Orsinit és Pierit kivégezték*, még pedig az apagyilkosok halálával, mezitláb és lefátyolozva. Azt mondják, hogy Pieri nagyon szabadkozott az ellen, hogy a csizmáját lehuzzák;

mert ha ő ilyen hidegben mezitláb megy ki az utcára, bizonyos benne, hogy *grippét* kap.

Hanem *Bernhard* fog most furcsán járni. Ő kegyelme sajátságos *experimentum* gyanánt szolgál a miniszteriumok kezében. A Palmerston kormány, mely uj szigorubb törvényt inditványozott az összeesküvők ellen; csak *gyöngén* akarta őt elitéltetni, hogy láthatóvá tegye, miszerint *az uj törvény sem lesz nagyon kegyetlen.* Most meg a Derby miniszterium *szigoruan* akarja Bernhardot büntettetni, hogy bebizonyitsa, mikép a *régi törvény is elég szigoru* s nincs szükség ujra. — Igy bizonyitják be az orvosok is mérgeik hatását *in anima vili.*

A *Times* igen bölcsen azt a felfedezést teszi, hogy azért történnek Napoleon ellen *külföldön* az összeesküvések, mert *otthon* Franciaországban nem történhetnek. És ebből igen egyenes logicával azt következteti, hogy ha Napoleonnál is, mint Lajos Fülöp alatt *Párisban* csinálhatnák a complottokat; nem csinálnák azokat *Londonban. Q. f. d. um.*

A Cagliari gőzösön elfogott angol mérnök kiváltása végett *Lyons admirál fiát* küldte Nápolyba az angol kormány. Hm. Mért nem küldte inkább *az apját?* az jobban el tudta volna végezni.

Muszkaországban beszélnek róla, hogy a sok ujitás között a kalendariumokat is megjavitják. Bizony jobb is lesz el nem várni, mig odajut a dolog, hogy a görög december nyárra, julius meg tél derekára esik, a mikor a jámbor görög kalendáriumtartók kénytelenek lesznek a kánikulában füteni, s akkor járnak az uszodába, mikor minden viz be van fagyva.

Lord Derby miniszterelnök legelső hivatalos műtétele az volt, hogy *Manchester* hercegnőt, a ki még nagyon fiatal, nevezte ki legelső udvarhölgynek. Ezzel az udvar minden rendü és idejü hölgyeit kormánya ellen lázitá; hja, bizony sok minisztert megbuktatott már Angliában az *alsó ház;* — de még többet az *alsó szoknya.*

Fatális nap az a febr. 22-ike az angol miniszterekre nézve.

1851. február 22-én buktatta meg Locke Kings lord John Russelt. 1852. febr. 22-én oszlott fel a lord egész kabinetje. 1855. febr. 22-én köszönt le Palmerston a Peeliták kilépése miatt s megint febr. 22-én ez évben buktatta meg Gibson inditványa. Ugy látszik, hogy azt a napot olyan jubilaeumfélének tartják már.

Hanem azért, hogy olyan nagyon helyreállt a barátság Anglia- és Franciaország között; csak erősitik a Franciaország felé forduló angol partokat s tisztogatják az ágyukat a partot őrző hajókon; hihetőleg tartanak tőle, hogy Napoleon franciái Angliában is helyre találják állitani a rendet. Hanem hát perse halhatatlan marad az a calembourgh, a mit egy hirhedett *magyar publicista* mondott egyszer egy szinte hires francia statusférfinak, a ki azzal hetvenkedett előtte, hogy Franciaország akármikor meghódithatná Angolhont, mert hiszen a két ország közt csak egy lépés van („il n'y a, qu' un pas") — „Oui; le pas de Calais." (Igen, a calaisi szoros) felelt rá hirtelen a magyar ur. Biz ehez az egy lépéshez most is jó hosszu láb kell.

208

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia
[1858. márc. 27.]

Harmadéve milyen nagy lármát csaptak vele a lapok, hogy valaki olyan bombákat talált fel, a miket az angol táborban lőnek ki s Sebastopolban sülnek el; pedig lám Orsiniék olyan bombát találtak fel, a mit Párisban hajitanak el s Londonban esik el tőle Palmerston és Persigny.

Persigny helyett tehát Pelissier fogja Franciaországot representálni Angliában. Oh ez nagyon derék ember! Egyszer már

képviselte az Franciaországot a kabyloknál. Ezek a kabylok is valami olyan szemtelen népek, a kik a franciák hóditásai ellen vakmerősködnek, magukat védelmezni; egyszer Pelissier ur egy pár száz ilyen kabyl urat, kik feleségestül, gyerekestül egy barlangba menekült meg, olyan szépen capacitált a francia souverainitás felől, hogy a barlang szájában tüzet rakatott, s a gonosz kabylokat oda fojtotta füsttel a barlangba. Már csak várjuk el, hogy mikor fogja az angolokat is igy kifüstölni Londonból; mert nem tudom, hogy miért küldték volna különben oda?

Olyannak tetszik most én előttem ez az európai hatalmak jó barátsága, mint mikor az állatszeliditő összeereszti az oroszlányt, meg a tigrist egy kalickába, maga is köztük van; ő is csókolgatja azokat, azok is őtet; olyan jó barátságban vannak egymással, mindegyik egyformán fél a másiktól, hogy megharapja; s a nézők hátán csorog a veriték, a mint ezt a barátságos egyetértést szemlélik.

A francia határon olyan szigoruan veszik már az utasok kifürkészését, hogy nem tartják elégnek podgyászaikat kimotózni, ruháikat egész a crinolinig megvisitálni; utazási céljaikat hegyiről tövire kikérdezni, hanem már orvosokat is rendeltek oda, a kik pulsusaikat megtapogassák, nincsen-e az utasok vére gyanus lázongásban? s nyelveiket megnézzék, nem árulnak-e el közbátorságellenes epés állapotokat? Belgiumban a rendőrfőnök igen szép complimentet mondott egy nála denunciált franciának: „az ur honfitársai nekem igen kellemetlenek kezdenek lenni; ugy látszik, hogy Belgiumban most minden francia vagy titkos összeesküvő, vagy titkos kém."

Mialatt a hivatalos világ ily aggodalommal őrzi Napoleont, ő maga a leggondatlanabbul ül óra-hosszant palotája lépcsőzetén, mely a kertre nyilik, hol ezer meg ezer ember tolong előtte alig husz lépésnyi távolban. Ugy látszik, hogy a marchall, urak jobban féltik őt, mint saját maga.

Montenegro most folytatja portyázásait; azzal menti magát

hogy az ő földe nagyon terméketlen, tehát kénytelen a szükséges élelmiszereket erőhatalommal beszerezni. Kellemes uralkodási elvek! A mult héten Fehérvárott kilenc olyan embert akasztottak fel, a kinek szintén elve volt földeinek terméketlensége miatt jobbról balról szerezgetni össze a napi szükségre valókat; nálunk az ilyen rendkivüliségekért nem hirdetnek európai congressust, hanem csak statariumot.

Würtemberg és Bajorország most igen elevenen játszák el, a régi adomát: „ha te ütöd az én zsidómat, én is ütöm a te zsidódat." Minthogy Bajorország megtagadta a würtembergi zsidóktól a statuspolgári jogot; Würtemberg szintén azt cselekszi a bajor zsidókkal. Igy aztán mind a kettőn van segitve.

Párisban most azzal vesződnek, hogy minden nemes embernek ki kell mutatni, hol vette a nemességet; mert sokan vannak, a kik oly önkénytesen illesztették neveik alá a lovag cimet, mintha azt is csak ugy lehetne lopni, mint a lovat.

209

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. márc. 28.]

LXV. Levél. Bocsánatot kérek szerkesztő ur, hogy bátorkodtam kegyes engedelme nélkül két hétig beteg lenni. (Csak tessék Kakas barátom, akármeddig! *Szerk.)* — (Köszönöm, nem akarok vele visszaélni. *K. M.)* még most is ollyan náthás vagyok, hogy 18 betüt nem tudok kimondani az abécéből; ugy hogyha diktálnom kellene, a mit irok, aként járhatnék, mint *Németh* Pál urambátyám, ki egyszer hasonló náthás állapotban szenvedvén (a cholera alatt) elment a szolgabiróhoz passusért; (mert akkor kellett) — az kérdi, hogy hiják? ő mondja a nevét. A szolgabiró odairja: *Débet* Pál. Felkiált urambátyám: „deb Débet; hadeb Débet!" — „Hát mért

nem mondja világosabban?" — „Deb tudob urab öcséb, bert dátháb van."

Azonban sietek utólérni, a miket elmulasztottam; ugy is majd kifurja már az oldalamat, a mit mondani akarok, hogy tudniillik egy idő óta tisztelt közönségünk életrendében igen örvendetes változást lehet tapasztalni. Az az, hogy egy szomorut és egy örvendetest. Előre bocsátom a szomorut, utoljára hagyom az örvendetest. Szomoru változás az, hogy operáink előadásait igen gyéren látogatják, pedig derék igazgatóságunk mindent elkövet, hogy azokat régi érdekességükben állitsa ki, még szomorubb, hogy jeles balletünk még kevesebb sikert bir aratni, pedig tudhatná a közönség, hogy az nemcsak a szinháznak, hanem egyes nagylelkü hazafiaknak, sőt nemesszivü journalistáknak is milly tetemes áldozatába kerül. Ezek tehát igen szomoru tapasztalások s komoly gondolatokat gerjesztenek bennünk, mi módon lehetne a tisztelt közönséget kényszeriteni, hogy ha ollyan nagyon ohajtja az operát és balletet, hát járjon is bele. Örvendetes tünemény azonban, hogy másfelől drámai előadások alatt olly tele házakat van alkalmunk izzadva szemlélni, a minőkre a *Próféták* ideje óta nem emlékezik ember. Alig hagyott ide bennünket Aldridge, a kinek fölléptei alatt még a *zenekar* helyét is ki kellett üriteni a nézőközönség számára (tessék ollyan *operát* felemliteni, a hol ez megtörtént volna), midőn a rákövetkezett „Bánkbán" kétszeri előadásán, Dobsa V. Lászlóján, Bulyovszkyné javára, és a holnapután előadandó „utolsó Záchon," Tóth Kálmántól, Szerdahelyi javára ollyan zsufolt közönség *volt*, hogy a ki egyszer hátrafelé fordult, többé előre nem tudott fordulni a nagy tolongásban. Egy szóval, közönségünk kegyelmébe vette a drámát; hanem azért ne hanyagolja ám el a másik testvért, az operát sem. Ugy vagyunk mi ezzel a két testvérrel, mint a gondos anya édes gyermekével; jobban szereti a fiut, mert az szerény, szorgalmas, iparkodó és takarékos, ez tartja fenn a házat, de azért mégis a leányát cifrázza, mert ezzel van kilátás — *jó*

partiet csinálni. Egyébiránt igazgatóságunk dicséretére meg kell emlitenem, hogy eddigelé is kétségtelen jeleit adta annak, hogy a drámai tagok igyekezetét és a közönség növekedő részvétét méltányolni tudja és szereti: a mult évi pályadijak; az igyekezőbb drámai tagok fizetésének javitása; rég ohajtott drámák szinrehozatala; vendégszereplések megváltása; Aldridge föllépteteése; s azon legujabb szerencsés eredményü kisérlet, miszerint vasárnapokon is historiai drámák adatnak elő, mind erős bizonyitványai annak, hogy igazgatóságunk nemcsak figyelemmel kiséri a közönség bizalmait, de azokat buzditani is tudja.

Bocsánatot kérek, ha még egy kis rekedtség érzik a hangomon, majd jövőre nyiltabb sorokkal szólhatok nyilvánságosabb tárgyakról.

Kakas Márton.

210

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia
[1858. ápr. 3.]

— De már fölmegy a buzának az ára! A franciák kezdik átlátni, hogy nekik háboru kell: és ez igen természetes dolog. Hogy a generalisok legyenek Franciaországban miniszterek, főispányok és szolgabirák, az sem a generalisokra, sem a francia népre nézve nem kellemes; az sem igen jó gondolat, hogy a vitéz francia katona abban tüntesse ki merészségét, hogy Franciaországot tartsa elfoglalva, mikor ugyanannyi erővel egy más országot is elfoglalhatna; ergo: következik, hogy valami háborut kell neki kezdeni. Hogy melyik legyen már most az az elfoglalandó ország, melyben francia generalisok

töltsék be a polgármesteri hivatalokat, az még bizonyosan ki nem található, hanem azt már erősen beszélik a francia félhivatalos lapok, hogy Angliával kell valami fölött összeveszni, minthogy az a Perim szigetet elfoglalta, s boszuból szintén kikerekiteni egy darabot Schweic, vagy Belgium oldalából.

A francia respublica hajdani elnöke Lamartine ur, miután négy, öt millióra menő vagyonából meg nem tudott élni, most szabadalmat kért magas utódjától, a francia császártól, hogy engedje meg számára egy nemzeti segélyezés gyüjtését; a császár maga is megszánta a szegény folyamodót s ő is irt neki valamit a collectára; a mit a köztársaság hajdani elnöke köszönettel fogadott. Igazi római character: — (értem: nem a Cincinnatus, hanem az Augustus idejébeni Rómát.)

Napoleon császárt e héten látták a Tuileriák kertében magas nejével és kis fiával sétálgatni. A kis pirinc egy vesszőkocsiban ült, s a császár saját kezével huzta maga után a szekeret, mint akármelyik jámbor polgár. Milyen szép idylli élet!

Oroszországban csakugyan rendkívüli dolgok kezdenek történni. Legközelebb egy hivatalos bulletin nyilvánosan elismerte, hogy a cserkeszek irgalmatlanul megverték az orosz seregeket; azt mondja, hogy ezer emberük esett el. Iszonyu haladás! Eddig soha sem esett el több egy emberüknél.

Indiában kezdik már az angolok nem győzni a sok megérett sipoy kalászfej learatását s szó van róla, hogy holmi Mack Kornick-féle aratógéppel kell már nekik esni, az majd talán gyorsabban lekaszálja ezt a furcsa vetést. Most ismét annyi győzelemről irnak a lapok, a mit az angolok nyertek az indusokon, hogy az ember szinte nem érti, hogy ki áll hát még ellent?

Montenegróban proclamálták a békességet; Danilo fejedelem ugy tesz, mint mikor a kis diákok háborut játszanak, aztán valamelyiknek jót találnak huzni a hátára, aztán az akkor azt mondja, hogy már most nem játszom. Különben nincs is Montenegrónak semmi egyéb baja, csak az, hogy egy kis

kikötőt szeretne kapni a töröktől (milyen jó volna a tengeren is kereskedhetni — pisztolyokkal és handzsárokkal) meg hogy nem igen terem meg náluk a buza, hát szeretnének egy kis termő földet kapni. Az erre a felelet a debreceni diákkal, hogy „forum" = piac; „pecunia " = pénz; „emas" = végy.

Szerbiában is aligha nem készül valami, legalább „Ettem" basa már ott van. Majd egyszer megkérdezzük tőle, hogy „mit ettél hát basa?"

Franciaországban most olyan szigoruan veszik a visitatiót a határoknál, hogy az embernek még a ruháit is kikeresgélik, ha nem visz e azokban elrejtve valami elsülhető gépfegyvert? e rendszabályok alól még az áldott crinoline sincs kivéve. Ennyit figyelmeztetésül utazó honleányainknak. Semmiféle durranószert fabricálni sem magánosoknak, sem többeseknek nem szabad. A mi pedig a passusokat illeti, azokat az utasoknak személyesen kell visáltatni valami francia consullal, a kiknek a legnagyobb elővigyázat köttetik lelkükre: „videánt consules, né quid impérium detrimenti kápiát." Tudniillik minden utasnak két tanut kell magával vinni, a kik bebizonyitsák, hogy ő csakugyan az az ember, a kinek kiadja magát; mindegyik tanunak ismét két tanut kell magával vinni, a kik az ő ugyanazonságaért kezeskedjenek, tanuk tanuinak ismét fejenkint két kezest kell előállitani, és a tanuk tanuinak kezeseivel ujolag két-két jótállót, a kik értük felelőssé tétetnek, ugy hogy ha most valaki holmi kisebb népességü faluból akar Párisba utazni, az egész helységnek vele kell menni a consulhoz. Az alól csak akkor van kivétel, ha az illető ország kormánya áll jót az utasért; az pedig hogy állhasson jót akárki fiáért is. Azután odabenn Párisban is mindenütt magával kell az embernek hordani a passusát, és a hol megebédel, rá kell iratni a kocsmárossal, hogy mit evett? Különben zsuppon küldik vissza.

Milyen hatalmasnak tartják Oroszországban a cárt, az abból is kitünik, hogy egy orosz kisasszony, ki egy év előtt egy katona tiszthez férjhez ment, miután kisült, hogy férje nem tiszt,

hanem csak szabadságos közkatona, folyamodott a cárhoz, hogy őt a házasság előtti állapotba helyeztesse vissza. Már hiszen nem tudom hogy a minden oroszok cárjának van-e erre elég hatalma?

A spanyol királyné egyik kedvenc szobaleányát palotahölgyévé választotta, a min a többi grandezzák annyira megnehezteltek, hogy mikor a bemutatási ünnepélynek kellett volna végbemenni, egy palota hölgy sem jelent meg, s nem volt az uj grandezzát kinek bemutatni.

211

HUSVÉTI PIROS TOJÁSOK

Egy hirtelen nem emlékezünk rá, hogy kedvesebb piros tojásokat kaptunk volna husvét ünnepére, mint a minőkkel derék hazánkfia Karácsonyi Guido ur lepte meg az országot; — ezek a husvéti piros tojások a következők: 30,000 pengőforint a magyar tudós társaság számára, még pedig 10,000 forint különösen drámai jutalmak alaptőkéjeül kitüzve, 8000 pft. a nemzeti szinházi nyugdijintézetnek, 5000 pft. a zeneiskolának egy szavalati tanszék fölállitására, 2000 pft. a nemzeti muzeum könyvtárának. A melly nép előkelő urai igy tudnak érezni a közügyek iránt s hű érzelmeiket illyen áldozatokban nyilvánitják, az aztán méltó örömmel ülheti meg azt a szent ünnepet, mellynek gyönyörü alapeszméje a halálból való feltámadás.

Még egy ujabb és nagyszerüen meglepő husvéti piros tojás is van számunkra a — festőben; de a mit előre nem beszélhetünk ki; hadd legyen annál nagyobb a meglepetés; pár nap mulva ugyis megtudja mindenki; addig pedig türtőztesse a kiváncsiságát.

A szinházi év mindenütt husvéttal szokott bevégződni; az igazgatók illyenkor, mint az ildomos szerkesztők, folytonos

érdekeltségben iparkodnak tartani a közönséget, hogy a mig az egyik bámulatból még magához sem tért, már a másikkal lepjék meg. Lapjaink egészen eladósultak már annyi ujdonság ismertetésével, V. László, dráma, Bertrám és Róbert, ballet, Bánk bán, elsőrendü drámánk ujonnani szinrehozatala, és végül Tóth Kálmán első drámája, az utolsó Zách, mind itélet alá vannak bocsátva, s a peres felek kezdenek zúgolódni a hosszas törvényszünet ellen, melly alatt Kakas Márton ő régimódi táblabirósága rajta alszik az actákon, s késik az itéletkihirdetéssel. Azonban hát annyit előlegesen is mások megnyugtatására ki kell mondanunk, hogy mind ezek igen szép dolgok voltak; — az alpörösnek is igaza van, a felpörösnek is igaza van; — a kritikusok persze más véleményen vannak, ha én is felveszem az uniformist, akkor majd én is auctoritást tartok, hanem igy *civilben* csak azt mondhatom, a mit civilisált ember szokott egymás szemébe mondani, s elhallgatom, a mit elhallgatni kellemetes. Különben is a közelgő ünnepekkel illik az embernek magába szállani s *kedvenc büneitől* megválni; én is megválok hát a kritizálástól s bevallom, hogy Dobsa V. Lászlója sok erővel van irva, jellemrajzai jól sikerültek; s ha valami teher nyomja, az nem annyira hibája, mint fátuma; — előadás után egy ismerős ur, ki csak néha jár szinházba, azt mondá felőle, hogy az bizony jó darab, csakhogy az előadással nincs megelégedve, mert ő azt Schodelnétól és Hollósy Nellitől sokkal szebben látta hajdan előadva; Reina pedig hasonlithatatlanul jobb Gara nádor volt. Az a fátuma volt a darabnak, hogy a hasonló tárgyu operát minden ember ismeri. Próbák alatt maguk az előadók is kötődtek a jelenlevő szerzővel, szerepeikből egy egy ismerős énekrészbe csapva által; hanem a szerző is befelelt nekik, mondván: „ugy látszik, hogy önöknek sokkal több hajlandóságuk van énekelni, mint szavalni."

Róbert és Bertrám opera nem Ördög Róbert megtáncoltatását képezi, hanem két illyen nevü tolvaj kalandjainak meséjét, a mit én itt ezuttal el nem mondok. Azt mondja egy költő

„büszkének szeretem a spanyolt," én meg azt mondom: „ostobának szeretem a balletet," s illyenformán ez a ballet idálom. Nem csudálom, hogy másnak is tetszik.

Tóth Kálmán Utolsó Záchában, mint előre várható volt, sok költői szépség van; a mint azonban utólagosan eldisputálható, drámai erő is van benne elég. Hogy többet ne emlitsek, mint a mű végén előforduló azon jelenetet, a hol egy magyar vitéz, kinek családját Róbert Károly alatt borzasztóan kiirtották, a havasföldieket boszuból a magyarok ellen vezeti, miután ott a magyarokat megverik; elborzad a dicsőségtől, a fájdalmas elégtételtől, a mit magának e diadallal szerzett, elgázolja a koszorut, mit a fejedelem leánya akar fejére tenni s meghal megbántott hazája nevéért. Hogy ez igen szép lélektani momentum, azt a nehány szóból is láthatja mindenki; hogy szépen is volt kidolgozva, azt is elhiheti mindenki, s hogy még sem tett drámai hatást, annak bizonyára nem Tóth Kálmán az oka, — de nem is én. Egy lap kritikusa nagyon kegyetlenül bánt a szerzővel; nem azért, hogy megtiltotta neki a további drámairást, mert ezt ha akarja, megfogadja, ha nem akarja, nem; hanem azzal, hogy rásütötte a nemzeti kegyeletek sértését, mivel olly tárgyat dolgozott fel, a miben a magyarok csatát vesztenek. Pedig a legszebb költői momentumok vesztett csatáinkban annak; igy: „IV. Béla," „Dobozi," „Zrinyi," „Csák Máté" stb. stb. a legmagasztosabb költői tárgyak, és azoknak kidolgozása inkább buzditja, mint leveri a hazafi érzelmet; — nem illik ugyan tőlem, hogy a költők kedveért a kritikusokkal veszekedjem, mert hiszen, egyik holló ne ássa ki a másik szemét; de az ellen a divatba jönni kezdő eljárás ellen fel kell szólalnom, miszerint egy műtani biráló a hazafiuság nézpontjába állitsa magát, s onnan támadja meg a költőt mint rosz hazafit, mint árulót; az illyen fegyverrel ejtett sebek gyógyíthatlanok, s ellenük, mint a láncos golyóbissal s üveghegyü nyilakkal való lövöldözés ellen a népjog nevében tiltakozom; valamint a szerző is felszólal e miatt; hogy is ne?

ugy van egyetlen drámájával, mint az egyszeri ember, a kinek a komondor kihasitotta a nadrágját s nagyon jajveszékelt érte; s midőn csillapitották, hogy ollyan *kis kárért* ne tegyen ollyan nagy lármát, azt felelte rá: „igen, de mikor *összes ruháramat* tönkre tette!"

Dopplerék elbucsuztak tölünk, a bucsulakomán, mit számukra rendeztek müvésztársaik, sok jeles áldomás után Benza barátunk emelé toasztra a poharat s mindenki bámulatára hét nyelven mondott áldomást, ugymint először is anyanyelvén, magyarul, azután németül, lengyelül, angolul, franciául, olaszul és törökül. A ki az utóbbi négy nyelvet ismerik, kénytelenek bevallani, hogy derék buffónk *kiejtése* mind a négy nyelvben tökéletes. Egyszer épen azt a tréfát tette meg Benza, hogy a budai szinpadon egy egész komoly olasz operát elénekelt, s az egész közönség abban a hitben volt, hogy olaszul énekel.

Kakas Márton.

212

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. ápr. 11.]

LXVI. Levél. *Roger* párisi első tenorista föllépte a nemzeti szinházban.

Tisztelt szerkesztő ur! Három rendbeli mesterséget bámulok leginkább az életben: 1. §. Hogy lehet urnak lenni pénz nélkül? 2. §. Hogy lehet tudósnak lenni ész nélkül? és 3. § Hogy lehet énekelni hang nélkül? A két elsőt naponkint van alkalmam sűrű példákból szemlélhetni, a harmadikra pedig legérdekesebb studium maga Roger. Egy francia lapban több év előtt megfordult már az az élc, hogy ha nincs Rogernak hangja, ugyan mivel énekel hát? Felelet: „a methodusá-

val." Ezt azonban nem ugy kell ám érteni, mintha Rogernak épen semmi hangja sem volna, s az ember csak látná, hogy énekel, de nem hallaná, hogy mit? van biz annak igen szép és elég hangja, de nem annyi, a mennyi nekünk kell! Mi világhirü énekes alatt valami ollyan portentumot várunk, mint a megsebesült Mars, a ki akkorát tud orditani, mint tizezer ember; valami hyppopotamust, a kinek mérföldnyire elhallik a hangja, s hozzá is vagyunk már szokva, hogy a ki nekünk tetszeni akar, az ne kiméljc a tüdejét, hanem nyujtsa ki a hangot, hogy a szeme is dülledjen bele. Mi ezt értjük éneklés alatt. A mi füleink romlottak el, nem Roger tüdeje. Különben az a vigasztalásunk, hogy igen szépen játszik. Az egyszeri külvárosi bálban limonádét kért egy vendég; „az nincs, felelt a korcsmáros, hanem van igen jó liptói turóm;" — és a liptói turó igen jó dolog is a maga neméhen, de nem pótolja a citromos vizet. Egy öreg ur a parterren csak hallgatja egy ideig, hogy bánkódik egy csoport műértő a háta mögött Roger *fistuláin;* végre ő is hátrafordul s bele szól nagy sajnálkozással: „s nem lehetne őt abból kikurálni?"

LXVII. Levél. „Két hatalom." Vigjáték Degré Alajostól. 3 felvonásban.

Tisztelt szerkesztő ur. „Két hatalom", tudniillik az ész és a pénz törekszenek egy harmadik hatalom — a szerelem meghóditására. A poéták, a kik a szinpad számára irnak, rendesen ugy végzik ezen kérdés megoldását, hogy az ész győz; persze, hogy a bankárok et Comp., a kik az élet szinpadára dolgoznak, megint másképen fejtik azt meg. Egy geniális müvész, egy okos főnemes, egy hallatlanul ostoba, de igen gazdag ujdonsült báró, együgyü titkárával képezik a főszemélyeket az alárendelt női alkatrészek körül; persze, hogy a pörben forgó kisasszony kezét a müvész nyeri el a báró ellenében; de mit is akar az a báró egy ollyan müvész ellen, a ki ugy tud

zongorázni, hogy mind a két kezével declamál mellette; sőt végre ennyire Liszt Ferenc sem vitte, a kalappal kezében is zongorázik. A titkárt szivesen elengedném a darabból; mert hiszen, hogy a bárókkal ollyan kegyetlenül bánik szerző, azért protestáljon majd a Budapesti Szemle, de hogy a bárók titkárainak miért kelljen illyen vadtulkoknak lenni, azt nem értem, ha csak symetria kedveért nem, hogy legyen a darabban egy ollyan ember, a kinél van pénz is, meg ész is (báró Nr. 1), egy másik, a kinél van pénz, de nincs ész, (báró Nr. 2), egy ollyan a kinél nincs pénz, de van ész (virtuóz), és végre egy ollyan, a kinél sem pénz, sem ész (titkár).

Egyébiránt nem hiszem, hogy nagyon sokan megapprehendálhattak volna érte, mert azon néhány páholy közől, melly az előadásra megtelt, a legtöbben ollyan hangosan mulattak az egész előadás alatt, hogy miattuk akármit beszélhetett más ott a szinpadon.

Kakas Márton.

213

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. ápr. 18.]

LXVIII. Levél. *Utolsó Zách*, dráma Tóth Kálmántól. Második előadás.

No hiszen, megbántam én nagyon, hogy ollyan igen földicsértelek téged — tisztelt közönség; azért a te szorgalmas drámalátogatásodért! A napokban egy ismerősöm azt kérdezé tőlem, hol találkozhatnánk egymással valami magányos helyen, a hol kevés ember van, egy kis bizalmas beszélgetésre? „Ha csak magányos hely kell, a hol kevés ember van; akkor tessék eljönni ma a nemzeti szinházba: eredeti drámát adnak, ott egyedül lehetünk." Pedig bizony elég élvezhető van ebben

a darabban. Nem ismétlem szerzőnek azt a köszönetlen bókot, hogy biz ennél igen sok roszabb darabot láttunk már; hanem azt mondom, hogy hibái mellett is annyi erő és költészet van ebben, a mennyi elég ennek fentartására s több mint elég arra, hogy a fiatal szerzőt buzditó szavakkal fogadjuk. Az előjátékban a királyi bálba vagyunk hiva, a hol megismerkedünk Robert Károlylyal, Kopjaival, ennek menyasszonyával Klárával, Klára apjával az öreg Záchchal, és Dezsővel a király hivével, s Kopjai barátjával, meg valami hiábavaló lengyel herceggel, a kit Mancseszternek, vagy Doszkinnak, vagy minek hinak, azt tudom, hogy valami posztó neve van. Hát ez a Szatingló herceg valami rosz embertől azt a tanácsot veszi fel, hogy adjon be Klárának valami bóditó italt, s akkor csábitsa el; a mi meg is történt rendén. A mig Kopjai a vőlegény szaporitja a szót Dezső barátjával, az alatt Everlasztin herceg belekontárkodik a házasságába; tanulság belőle az, hogy ha vőlegény vagy, ne légy hülye; a mátkádon legyen a szemed, és ne politizálj. Dühbe jön erre az öreg Zách s rohan kifelé keresni Flanell herceget, hogy mindjárt mentét szab belőle; nem találván azonban ebből a kelméből többet, a királynénak esik s mint egy harcos Gyulai Pál en gros utoljára az asszonyokon tölti boszuját, levágván a királynénak azt a négy ujját, a mellyel valaha még novellát, avagy verseket irhatna, melly véleménynyilatkozatáért azonban ott helyben legyilkoltatik, az antikritikának áldozatul esvén egész familiája, az ifju Kopjai kivételével, ki ha azon percben a megjelenő királynak fájdalmában szenvedélyes dolgokat mondana, sokkal jobban beleillenék szerepe további részeibe; mint igy, midőn az egész katastrophot csendes költői kedélylyel engedi maga mellett elmulni, s végre erőszakkal szabadittatik meg Dezső barátja által; ki mint fő ember az udvarnál, passust szerez neki s elküldi Oláhországba, a hova Kopjai öreg szolgájával Mihálylyal egyetemben meg is érkezik. Épen jókor talált oda, mert Bazarád fejedelem leányát abban percben ragadja el a ló, s Kopjai megmenti a leányt,

elfogván a megszilajult lovat (bizonyosan ismerte már Rarey lószeliditési titkát). A fejedelemleánynyal az történik, a mi történt lord Ellenborough leányával, a ki a tengerbe esvén és kiszabadittatván, azt kivánta atyjától,hogy élete megmentőjéhez mehessen nőül; a mit azonban a lord semmiképen meg nem engedett, minthogy a nemes lelkü megszabaditó nem volt más, mint egy — hosszuszörü newfoundlandi kutya. Itt azonban másként van az eset, a szabaditó deli ifju és hozzá magyar nemes; a megszabaditott leány belészeret s hozzá is adnák; de — nem kell neki. Ö még most is megholt menyasszonyára gondol s a holtakhozi hüség ollyan szép dolog, hogy nem merek belőle tréfát üzni; ugy sem fordul elő másutt, mint a szinpadon. Kopjai csak Kláráért akar boszut állni minden áron, s nem sajnálja annak ártatlanul kiontott véreért egész nemzete kihulló vérét látni. Ez elég nagy bün, de szerző bünteti is őt érte minden nyomban. Nincs szépitve nemzetgyülölő szenvedélye; mint kétségbeesett ember hal meg boszuja sikere után. Egyébiránt az oláhok haragját motiválva találom a két adóbehajtó férfiu megjelenése által s nem találok semmi bámulni valót azon, hogy e két kellemetlen kocogtatót kilökik az ajtón s az utánuk jövő bracchiumot vitézül repellálják. Kellemetlenül hatott ugyan rám, hogy a havasalföldiek a magyarokat megverték, s ha a szinpadon dühöngő oláhság nagy számát a nézőhelyen elszórt magyarsággal összehasonlitám, szinte félni kezdék az életem felől; azonban vigasztalást csepentett belém az a gondolat, hogy az is magyar volt, a ki őket győzelemre vezette s e hibájáért meglakolt, megöletett és megtért; célt pedig épen nem ért, mert a király megszabadult, s a király fegyverzetében épen legkedvesebb barátját, Dezsőt fogták el, azt hordozzák másfél felvonáson keresztül leeresztett aranysisakkal és hermelin palásttal. Csak azt csodálom, hogy maradhatott meg rajta annyi időn át és ennyi vitéz havasalföldi bajnok kezei közt az a bársony kantus és az az arany sisak? hagyján a sárga csizma! Ez mind a históriai való-

szinüség rovására a szinpadi meglepetés kedveért történik. A darab hasonlit egy szép arcu és szépen öltözött, de rosz termetü és hibás indulatu kisasszonyhoz: költői szépségek eltakarják a szerkezet hibáit, drámai erő a szenvedély tévedéseit; a gazda tetteit helyreüti az inas beszéde s egyik ellenszenv egyensulyt tart a másiknak. Majd ir még ennél a szerző jobbat!

Kakas Márton.

214

A MAGYAR TEMPEVÖLGY

Regényes tájleirás

Mit érthetnék mást e név alatt, mint a *Balaton vidékét?* mellyik tájrésze hazánknak érdemli meg inkább a Tempevölgy nevét? a hol magasabb szellemek dalolni taniták a költőt; a nem költőt pedig érezni azt, a mit a költő énekelt.

Sok szép tájékát bejártam hazámnak; voltam az *alföld* végtelen rónáin, álltam a *székely havasok* csucsain; de mindeniknél jobban megragadott a *Balaton-vidék.* Az alföld ugy tetszik nekem, mint egy *édesanya,* ki nem sokat piperézi magát gyermeke előtt, nem iparkodik kedvcért szép lenni; de kalászos mezőinek aranytengerével mutatja, milly hiven szereti, millyen jó anyja volt, s mig rezgő délibábjában tündér meséket mond neki, pacsirta énekben zengi bölcsődalát. — Erdély képe viszont ugy tünt fel előttem, mint egy büszke *tündér,* ki bámulatra hiv, büvöl és elcsábit; fenyvesek zugása titkos szókat beszél, havasok látása a távol után vonz; valami ugy kényszerit elérhetlenek után sohajtani; és egy fájó érzés nehezíti a megválást. — Ah de a Balaton-vidék egy bájos *menyasszony,* ki vőlegényére vár, minden ponton uj bájait tárja fel; mentől tovább nézzük, annál szebbnek látjuk, s bár neves-

senek ki érte, én azt mondom, hogy az egész táj mosolyog! S még egy mélyebb, még egy jellemzőbb benyomást hagytak lelkemben e külön tájak. A hegytelen alföld, mellyen semmi emlék, vagy rom nem hirdeti multunkat, képzelteti velem a derék *köznépet*, a mellyet becsülök; az emlékes Erdély minden heverő kőhöz csatolt történeti nevezetességeivel tünteti elém az *aristocratiát;* a mellyet tisztelek; Erdély a magyar tájak aristocratája; ah de a Balatonkörnyék a *táblabiró világ* képe, a középosztályé, a mellyet szeretek, a mellyhez tartozom, a mellyről beszélni soha ki nem fogyok. Ha gazda vagyok, a Tiszamellék rónájának adom az első rangot; ha politikus vagyok, Erdélybe leszek szerelmes; de mint költő, a Balaton vidéknek nyujtom a szépség almáját.

Csak az az egy fáj, hogy nem tudom azt ollyan szépnek leirni, mint a millyennek láttam.

A mint Veszprém megyébe érünk, már kezdődnek azok az apró emlékek, mikkel e táj teli van szórva. Nem a márvány irótáblás historia emlékei ezek, hanem a regék, a mondák, az adomák emlékei, miket a nép szeszélye, vagy a költő ihlete alkotott.

Itt az ősvár, mellyet a Corvinok hires ellenfele, Ujlaki Miklós épittetett. Igazán Palota. Hajdan széles árok fogta körül, mellyet friss forrásviz töltött meg s néha friss törökvér. Mikoriban a török szultánnak nemcsak a félhold, hanem a félföld is birtokában volt még, sokat hallották Palota körül a hadi lármát; 1593-ban Sinán basa spahijai lovagoltak be a kastély felvonó hidján s öt esztendeig ültek benne. A népmonda azt beszéli róluk, hogy egy török aga, a mint a fegyverteremben meglátta Ujlaki Lőrinc képét, dárdájával keresztül szurta azt; ez csötörtökön volt, péntekre virradón halva találták ágyában az agát; Ujlaki ölte meg, annak a szelleme fojtá meg éjszaka, a két ujja helye is ott volt még a torkán, mintha két hegyes köröm ásta volna bele magát. És ezentul minden pénteken meghalt egy a török harcosok közől, ugyanazon két

körömhellyel a torkán; pénteken már rendesen volt halott a várban, a miből a magyar köznép azt következteté, hogy az ördög nem bőjtöl. A török had azonban utoljára is megrémülte láthatlan ellenségtől s a nélkül, hogy üzték volna, kitakarodott a várból. A történetiró azt mondja erre, hogy mesebeszéd, a természetbuvár azt, hogy tán vampyr lehetett az öldöklő kisértet, a poeta azt mondja, hogy szép tárgy balladára.

Mulatságosabb az adoma az 1687-ki visszafoglalásáról, a mikor Eszterházy hirtelen körülfogta két ezer lovassal és ezer hajduval a töröktől megszállt várkastélyt, s azzal a hajdunép rögtön elkezdett lövöldözni kerekes ágyukkal a várkeritésre, a törökök meg várpuskákkal s szakálas ágyukkal rájuk vissza. Miután vagy öt hajdu elesett, s nehány török is hasonlóul járt, akkor kijön egy török hirnök a magyarokhoz s azt kérdi tőlük: „mit akartok?" — „El akarjuk foglalni a várat." — "Hát mért nem szóltok? itt a kulcsa; mit rontjátok a keritést?" Igy értették aztán meg egymást. Nevezetes, hogy akkor 67 török harcos volt a várban, aztán volt velük 97 asszony. — A várkastély most is bir még tisztes ódon külsejével; a rondella, melly előtt ez a kedélyes discursus folyt, most is áll még; vörös téglafalai vakolatlanok, de köröskörül benőtte azokat szélesen a repkény, melly egész elevenzöld szőnyeget képez a ritka ablakok körül; belül azonban uj divatu izlés rendezte a boltozatos ősi termeket. — Távolabb az erdők között, sürü mogyorófabokrok közé rejtve látszik valami feketülő rom. Puszta-Palota az, Mátyás király kedvenc vadászkastélya, ott csente el a királyi ebédből a torkos szakácsné a csuka máját, a kérdező királynak furfangosan felelve: „csóri csuka: nincsen mája" mire a király rögtön cadentiát mondott: „palotai pálca, nincsen száma" s a csukamáj rögtön előkerült.

Mátyás vára összeomlott, Ujlakyé most is áll még.

Nem messze innen az ut mellett látszik az a kettős kőfal, melly közt most is egy kis malomhajtó patak foly alá; a néphagyomány „Kinizsi ugratójának" nevezi azt, s az a monda

róla, hogy az hajdan erős hid volt, s ha a Kikiritó zsilipjeit felhuzva, a tavat lebocsáták a mezőre, csupán a hidon keresztül lehetett Palotának menni. Kinizsi Pált egyszer nagy számu török had szoritá meg e téren, a vezér hirtelen felvonatta a tó zsilipeit s mig bajnokai háta mögött a hidat letörték, azalatt egymaga harcolt az ellennel; tudjuk azt felőle, hogy két kézzel szokott verekedni. Mikor aztán a hid le volt rontva, egy ugrással átszöktetett rajta villám paripáján. Egy török sem csinálta utána ezt az ugrást. Hogy Kinizsi idejében nem járt még itt a nagyságos török, az ugyan bizonyos; de azért nincs az a bölcs, a ki ezt a mondát kibeszélje a nép fejéből s minek is beszélné ki?

Az ut irtott erdőkön visz keresztül. Én ugy megsirathatnám minden kipusztitott erdőt; nem statusgazdászati szempontból; azt nem bizták rám; hanem azokért a szép lombos fákért, a miket ollyan ingyen teremt számunkra a jó föld; talán nem is a mi számunkra, hanem árnyékul az erdei virágnak, fészkül az énekes madárnak; az éhes ember aztán neki megy fejszével, kivágja, éget hamuzsirt belőle, helyét beveti buzával s még azt akarja, hogy a föld háladatos legyen érte hozzá. Ez pedig azzal áll boszút, hogy az irtott erdők helyén annyi követ vet föl a szántó eke után, hogy a tér fehér lesz tőle, mintha jég verte volna el, de nagy darabokban. Én bámulom, hogy van kedve valakinek az illyen földbe belevetni a buzát, a melly forditott mértékben követ ad annak, a ki őt kenyérrel hajitja. Bele is untak sok helyen, s parlagon hagyták a felbolygatott földet, azt most aztán belepte széltiben hosszában a kökény és galagonya bokor. Most ez a nyomorék cserje tenyész a szép őslakók, a régi erdők helyén. De sok tanulságot lehetne ebből olvasni, ha volna a ki az illyen betüt is olvassa.

Most egyszerre, mint egy boldogabb világ révpartja, tünik elénk a Balaton. A mint egy hegy lejtőjére feljutottunk, két erdős domb völgyelete közől kivillanik a regényes tó naptól aranyozott tükre, oldalt Örs helysége, tulnan a somogyi

partok tornyos falvai foglalják rámába, s ezentul egészen megváltozik a táj arculata. A mint Örsön alul a Balaton partjára leszállunk, mintha egyetlen kert tárulna elénk; egy óriási kert, mellyben mulató lakok helyett egész falvak vannak elszórva, egymáshoz sürü közelségben; csupa gyümölcsös és szőlő minden falu körül, melly olly hüsitő, olly boldogitó látványt nyujt szemnek és léleknek az egész nap látott sárga tarlók, kavicsos parlagok után, miknek nézésébe belefáradt.

Egyfelől az édeni táj, másfelől a tündéri tó; ollyan fönséges, ollyan megragadó látvány! Ha ez külföldön volna, a magyar emberek seregestől vándorolnának azt látni, s azóta száz utleirás jelent volna meg felőle lelkesült utazóktól. Oh mi kár volna, ha sikerülne a kapzsi nemzedéknek e gyönyörü vizet lecsapolni! Ugyan mi célra? Miért veszitse el hazánk költői szépségeinek egyik legszebb gyöngyét? Csak azért, hogy nehány földesurnak, ki a meglevőt sem képes okosan mivelni, nagyhatáru birtokához még nehány ezer holdnyi száraz föld ragadjon? *Porzót* az igaz, hogy árulhatnának akkor eleget; mert hogy a Balaton medrének vasporos és magnésiás talaja nekik semmiféle füvet meg nem fog teremni, azt láthatják a somogyi partokon. S millyen Nemesis következnék a hálátlan fajra; hogy állnának boszút az elüzött tündérek kiszáradt vizükért! Ez a szép zöld tájék, hogy kopárulna el; patakok, csermelyek utána vesznének, s lenne a kiszáradt tó helyén egy sivó homokpuszta, egy istenverte tájék közepett, mellyet soha eső nem látogat. Ez a szép Balaton nemcsak szépsége, de áldása is a környéknek; hanem ollyan az ember, hogy mindig azon töri a fejét, millyen nagy ur lehetne, ha azt birná, a mi nincs.

De hallgassunk el e szomoru jóslatokkal; hisz az egész képtelenség. A Balaton tükrében még sokáig fog igy ragyogni a felkelő teli hold; s Balaton-Füred parkjában vig magyar zene hangzik az érkező elé; mig az est ködében kékellő Tihany kettős tornya felől anda ringással hangzik át az esteli imára buzditó harangszó.

A mint Balaton-Füreden a kocsiról leszálltál, egyszerre otthon vagy. Ha magyar ember vagy, lehetetlen, hogy ott az első percben ismerősödre ne találj, mert ott minden ember magyar, s minden ember megismeri egymást, az érkező gyors-
160 kocsira pedig épen mindenki vár, és oda incognito nem lehet megérkezni.

Az egész fürdő fiatal telep még; a park sem régi, a sétány még ujabb, melly körül magas vendégházak emelkedtek minden oldalról; a sétány közepén áll a savanyúvizes kút; a park
165 elején a nemzeti szinház, egy födött épület, melly közköltségen épült; homlokzatán e szép felirással: „hazafiság a nemzetiségnek," beljebb az erdőben a tágas nyári szinkör, mellyben derült estéken szabad ég alatt tartja egy-egy legjobb vidéki szintársulat előadásait. — Azért beszélek legelőször is a szin-
170 házakról, mert a szinház tesz tanubizonyságot egy-egy vidék miveltsége felől. Vannak nagy alföldi városaink, mikben még egy szinkör, vagy rögtönzött pajta sem hirdeti a nemzeti költészet és müvészet igéit; mig sok dunántuli kis városka versenyez müizlés és pártolás tekintetében Pesttel. Ime Füredne-
175 két szinháza is van; mind kettő csinos, jó izlésü. Nyáron át látogatóinak buzgalma fenn tudja tartani szinészetét, mig Pesten .... szeretnék e felől igen keserü dolgokat irni, ha most épen ollyan gyönyörüen nem ragyogna a hold a Balaton felett, hogy kiveri a fejemből az egész szomoru történetet az egyszeri
180 emberről, a kit addig gyógyitottak, a mig belehalt, majd máskor elmondom.

Hogy Balaton-Füred mint gyógyfürdő milly ritka nevezetesség — most még csak hazánkban, — egykor tán egész Európában is, azt nálamnál szakértőbbek eléggé elmondták már;
185 — hogy ez éltető alkatrészekkel terhelt lég, melly a Balaton hullámairól jő, milly áldott hatással lepi meg az életmüszert és a kedélyt, hogy a Balaton-iszap minden fontja egy lat szénsavas vasport tartalmaz, melly tüneményes gazdagság már a külföld előtt is olly hirre kapott, hogy a francia kormány tudományos

vizsgatétel végett oldaküldé egyik tudós orvosát, dr. Rohesant; hogy e kis tenger partján, melly maga is csupa ásványforrásoknak köszöni lételét, a meder közelében gazdag savanyuvizforrás buzog; ez mind igen érdekes dolog lehet azokra nézve, kiknél a vér, a mell, az idegrendszer beteg, — hanem van Balaton-Fürednek még egy ollyan tulajdona is, a mi egyenesen a beteg szivnek tesz jót, s a mit eddig az orvosok, a vegyészek kifeledtek az analysisből; nem a vas, nem az alkalik, nem a savak, nem a langy lég, nem a szép táj; hanem egy derék, becsületre méltó, hazafias érzelmü közönség. — Én szeretem látni, ha nagyuraink vigadnak; de ne menjenek vigalmaikkal messzire. Nem szeretem azt az elvet, hogy ide haza legyünk mogorvák, gazdálkodjunk, takarékoskodjunk; s ha mulatni van kedvünk és pénzünk, azt vigyük ki külföldre. Miért ne legyen nekünk idebenn a hazában is ollyan választott helyünk, mellyet meglátogatni élvezet és divat? hol a fesztelenség és az elegantia egymással találkozik, hol távol ismerősök, hazai notabilitások egymást feltalálhassák, hol a főuri körök a középrend osztályaival barátságos érintkezésbe jöhessenek s mindkettő megszerethesse egymást, tanulhassa kölcsönösen egymás előnyeit becsülni, hibáit megszokni. És ez a megbecsülhetlen hely Balaton-Füred.

Öreg zászlós urak, régi hangzatos időkből nagyrabecsült nevek, országos capacitások a megyei világból, deli urhölgyek, fiatal mágnások, lelkészek, tanárok minden felekezetből, kisebb nagyobb urak mind egy barátságos ismerős körré alakulva, melly egymást szivesen üdvözli, a közbeszéd tárgyából ki nem fogy, sem nagyságát, sem kicsinységét nem érezteti a másikkal, minden élvezetet megoszt mindenkivel, az első szóra kész és előzékeny bármi okos inditvány felkarolására s iparkodik egymás óráit kellemessé tenni; ezekből áll Balaton-Füred vendégközönsége. Megérkezésem estéjén gyönyörü holdvilágos idő volt, a Balaton ezüsthimes tükrén csónakok lebegtek, s a csónakok felől andalgó népdalok s méla nemzeti

dallamok hangjait ringatta felénk a szélcsendes alkonyi lég. Fiatal szép delnők, magyar főurak csónakáztak ott, ők énekelték a népdalokat. Ez első vonásból rajzolja magának az arcképeket tovább, a kinek helyes képzelme van; — nem fog csalatkozni. Ez a vonás huzódik végig az egész társaséleten s ez a mi többet ér Balaton-Füred minden magnésiájánál.

Reggel jeles zene ébreszti fel a vendégeket, sietni kell a savanyuvizre, a savókurára, a séta tart, mig az idő bemelegszik, akkor a fürdésre kerül a sor, a kis tenger langyos vize tán még régi nymphájától örökölte csodálatos vonzercjét; bűbájnak lehet azt nevezni; a hogy ohajtatja magát azzal, a ki egyszer megfördött benne, s ha átlátszó hullámai között libegünk, alig tudjuk azt elhagyni. A bátrabb uszók künn versenyeznek a zöld tükör fodrozatos szinén: két nevezetes uszóról beszélt akkoriban a közfigyelem; az egyik volt egy fiatal magyar gróf, roppant athlétai termet, a másik egy kis tiz esztendős növendék diák. A gróf nagyon megszerette a kis *diákot*, a miért az merész ambitióval minduntalan vele bátorkodott versenyezni. A gróf többször megtette azt a férfias merényt, hogy Füredről átuszott Tihanyra; ez néha négy órai uszás; egyszer a kis diák is bemerészkedett vele e bátor vállalatba; a gróf bizton hitte, hogy a gyermek, ha érzeni fogja, hogy fárad, majd vissza kérezkedik; de csak uszott vele tovább: ekkor megszólitja a gróf: „van az ön atyjának még több fia?' — A gyermek azt felelte „nincs". — „Akkor hát *forduljunk* vissza."

A délutánt regényes kirándulások, az alkony óráit a szinház, az estét kedélyes társalgás foglalja el, többnyire a szabadban, mert Füreden rendesen derült idő van, eső ritkán esik, a környék még is olly üde zöld; a Balaton lehellete teszi azt; csak néha jönnek pompás zivatarok onnan a somogyi partok felől, miket napokkal előre megjósol a Balaton, legnagyobb szélcsendben elkezd háborogni, tengerhullámot hány, s harsogva csapkodja partjait, a zivatar napján fekete zölddé lesz; csak

szélei szegélyezvék fehér tajtékprémmel; s e sötétzöld tükörben ollyan tündérien rémes a cikkázó villámok lobbanása, mikor egy-egy belecsap a vizbe, mintha onnan alulról egy másik csapna hozzá vissza: pár óra mulva aztán kiderül az ég, a Balaton megint kéken mosolyog, mint egy könnyen haragos, könnyen engesztelődő hölgy.

Füreddel szemben a tihanyi magas félszigeten emelkedik a tihanyi apátság kéttornyu kolostora. Magasztos egy tájkép! A zöld környezetben csak ez a sziklafal kopár, homlokán mint egy régi korona az ódon épület, tövét a zöld hullám locsolja, kövült csigákat, a mesés kecskekörmöket hányva ki a partra.

E kolostort a Bence szerzet birja, mellynek derék tagjai s kitünő igazgatója előzékeny szivességgel mutatja meg vendégei előtt a kolostor historiai emlékeit ; a pompás templom alatt van az épület legrégibb emléke, az I. Endre által épittetett templom, melly most tulajdonkép sirbolt, a hegy-ives boltozatok egyike alatt látható még Endre sirkeresztje, a faloldalba beállitva, melly elég egyszerü egy fejedelem siremlékének.

Sajátságos nevezetesség a tihanyi zárdában, a Jesuiták alapitójának, Loyolának viaszképe, mi annak halott arcáról lön eredetileg levéve, mint ezt az átadó hiteles okirat bizonyitja.*

A ki a tihanyi kolostor viszhangos folyosóin végig jár, önkénytelen jut eszébe az a gondolat: millyen szép lehet az élet végnapjait itt tölteni el! Az ember sejti azt az eszmét, a mit gondolhat egy trónjárul önként lelépett fejedelem, egy

* Prototypon S. Ign. de Loyola, ao. 1556. pridie Kal. Aug. e vultu genuino depositum, ac annis plus, quam ducentis in collegio societatis Jesu cultum; a Laurentio Riecio, ultimo societatis Jesu generali, ante funus eiusdem societatis aug. Maria Theresia oblatum, atque Dno. Ign. Krampmiller suo in spiritualibus patri. Hic Comitissae Leop. Nádasdy, Haec Josepho Fuxhoffer, ex Jesu Societatis nepotum praefecto, hic demum germano suo, Damiano Fuxhoffer, Benedictin. dn. reddidi ordinavit, etc.

férfi, ki a világból számkiveté magát, egy boldog ember, ki mindenét elveszté s a veszteség fájdalmait már nem érzi, ha a tihanyi zárda ablakán kitekint. Köröskörül mosolygó vidék, eleven zöld hegyoldalok, boldog apró falvak, a vidám Balaton repkedő csüllőivel, halászbárkáival, — azután a háborgó zivatar, sötét fellegpalástjával, tűzostorával; a hánykodó hab tetején menekvő halászcsónakok, — télen a fényes jégtükör, a távol fehér vidéke — és idebenn mindig ugyanaz a csend, az a változatlan nyugalom hazája, mellyre a külvilágnak semmi öröme, semmi fájdalma vissza nem hat.

Még egy nevezetessége van Tihanynak: nagyszerü viszhangja; a kolostor fala veri azt vissza; tiszta csendes időkben egy egész hexametert képes visszamondani. Egyszer angol hölgy kisérté meg a viszhanggali beszélgetést; szél lehetett, a viszhang nem felelt neki. „Hjaj asszonyom, szólt neki a kalauz, nem tud ám még a mi ecchónk ezen a nyelven."

A mi kis magyar tengerünknek még saját gőzöse is van: annak nevét viselő, ki e táj minden kövét megénekelte, Kisfaludyét. E`gőzösön magyar kapitány van, a ki magyar vezényszavakkal kormányoz, gépész, kormányos, hajóslegények mind ide valók, még az ebéd is nekünk való: pörkölthús, galuska, paprikáshal, badacsonyi bor hozzá; s ha némellykor egy kissé erősebb szél indul meg a Balatonon, s a habok oldalt kaphatják a hajót s hintázni kezdenek vele, még egy kis szelid tengeri betegséget is érhetünk — tulajdon magunk vizén! és ez is élvezet.

Mig a gőzös Füredtől Keszthelyig végig hasitja a Balatont, a világ legszebb panorámája halad el szemeink előtt. Változatos halmok, majd kopár sziklás homlokkal, majd vad erdőkkel benőve, oldalaik többnyire szőlőkkel beültetve. Itt-amott a parton, vagy az erdők közepéből egy-egy ős rom váza fehérlik elő, de annak a képe sem olly szomoritó, mint más romjainké. Nem az ősi dicsőség omladéki ezek, hanem egy kedves lejárt koré, mellynek buját örömét ismerjük, s tudjuk

jól, hogy e várakat, födeletlen kastélyokat nem egy nagy veszteség hagyta illy üresen, hanem csak a haladó korizlés; mellynek kényelmesebb, okosabb és célszerübb gondolat most lenn a sikon s benn a falu közepén lakni, mint oda fenn a szellős tetőkön s a mai kor lovagjai és delnői könnyebben sohajtozhatnak egymáshoz a nemzeti szinház páholyaiból, mint régen egyik vár ablakából a másikba. Az pedig épen kiment a divatból, hogy valaki szerencsétlen szerelem miatt remetévé legyen s kis csengetyüvel harangozzon az ájtatos népnek; most legfeljebb rosz verseket ir, azokkal harangozza be a publikumot.

A változó halmok háta mögött egy távolabb álló pont, egy várral koronázott szikla emelkedik ki. Ez a költői várhalmok hőse, Csobánc. Ötször tünik el a szem elől s ötször mutatja meg ujra magát, mint egy drámai hős, ki végig játsza mind az öt felvonást. A megénekelt halmok egyenkint tünnek el a végig vonuló part mellett: látjuk Badacsonyt, ismerjük hirhedett borát s némellyikünk arra is emlékezék, hogy itt e hegyoldalban áll még a költő kicsiny nyári háza, a hol azon gyönyörü költeményeket irta, miket azóta paloták és gunyhók megismertek; mikor elhaladunk alatta, ugy tetszik, mintha még most is melegebb volna itt a lég, zöldebb a falevél, mint másutt.

Ama kis lapos domb ott a Szent-Mihály hegy. A kis ház ott a közepén most is ollyan remetének való kis hely: ollyan eszményi lakás valaki számára, a ki szerelmét elveszté, csak boszuját tartotta meg, s addig várni akar csendesen, a mig az megérik.

A gőzös Keszthelyen éri el a végpontot, melly regényes utjának célja. A ki idáig is meg van elégedve sorsával, az a födözeten marad s visszatéret vagy lefekszik és végig aluszsza az egész délutánt, vagy ujra végig nézi a balatoni panorámát megforditott sorozatban. A ki azonban megérti azt a vágyat, melly e távol látszó romok után vonzza a szivet, az kiszáll Keszthelyen s egy rövid kerülővel szekéren tér vissza Balaton-

Füredre, sorba látogatva a regényes pontokat, miken még most is a költő szelleme borong.

Keszthely maga is drága emlék az eszmélő magyar előtt; a ki keresztül megy rajta, hogy kerülhetné ki azt a helyet, azt a kastélyt, mellyben egykor a Georgikon alapitójának nagy szelleme működött, irányadó eszméket adott nemzetének — nem szavakban, hanem tettekben.

Jártam a grófi kastély nagyszerü könyvtárában, mellynek kéziratai közt legnevezetesebb Kinizsinek egy irott imakönyve, melly annyira magyar, hogy abban elejétől végig egy idegen szót sem lehet találni; a miből az a tanuság, hogy már Mátyás király idejében tul voltak azon az elven, a mit mi még folyvást vita alatt tartunk, hogy a tudományos miveltség mellett tökéletesen ellehet nyelvünk minden idegen kifejezéstől.

A könyvtárban különösen egy férfi arckép vonja magára a figyelmet; egy középkori magyar hős alakja; kinek szabályos finom vonásait a ki egyszer látta, soha többet el nem felejti; nagy, mélázó kék szemeiben, megszólalásra kész ajkán valami élni látszik, a mi soha meg nem halandó. Ki e rokonszenves arcu férfi? Ez a költő Zrinyi Miklós; korának és honának kedvence; az édes tollu, éles kardu hős költő, ki irt nagy diadalokról, s segitett azokat megvivni, ki hazájának szemfénye volt, mig végre őt is ledönté a bőszült kritika, mint mondják egy vaddisznó képében. Meglehet, hogy ez csak képes beszéd; vadkan alatt akarja érteni a hitrege az ádáz birálatot, melly a megirigyelt férfit elvette azoktól, a kik ollyan nagyon szerették . . . . .

. . . . Szekéren ülve haladunk végig a völgyön, mellynek minden kövét összegyüjté a regék irója, Kisfaludy Sándor, azokból alkotott magának síremléket. Az általa megénekelt vidék most is szebb, mint a többi. Az egész országon átok gyanánt feküdt az aszály, kiszáradt avar mezőket lehete látni mindenfelé, de Csobánc, Tátika, Rezi, völgyeiben most is virágos volt a rét, a fű most is buján és gazdagon nőtt ott e várak

alján. Még sem hiába hullt hát, a hol elhullt a jó hősök vére, s nem hiába hullt utánuk a szegény hegedősök könye; a fű, a réti virág legalább háladatos maradt érte.

Ki ne ismerné e szép regéket? a ki még nem hallotta hirüket, ismerje meg Kisfaludy költeményeit, mert azoknak minden sora a mi vérünkből való vér. A ki még többet is akar tudni; kérdezze meg sorban a falvak öregeit; az irástudó jegyzőket, a tanitókat, minden dombról, minden kőhalomról uj regét tudnak neki mondani.

A ki Szigliget alatt jár, ne feledje el magának megmutattatni a megáldott és a megátkozott halmot: nem messze feküsznek az uttól. Régen történt, még a regényes nyilvesszök idejében, hogy egy heves izzó vérű vadász megszeretett egy fiatal lyánkát; azt nőül kérte, de a leány nem adta neki kezét, mert szivét egy ifju paraszt legény birta; s szülői is inkább ahoz akarták adni. — Farsangra volt kitűzve a menyegző napja; a vőlegény násznépe átjött Sümegről a menyasszonyért; szép szánut volt, csengős, lobogós paripák vágtattak a fehér uton a lakodalmas néppel. Az elutasitott vadász egy odvas fa háta mögül nézte őket. — Mikor az a szán is közel jött hozzá, mellyen a menyasszony ült, hirtelen egy nyilat tett tegzére s azzal keresztül lőtte a leányt. Az ott meghalt vőlegénye karjai közt, piros vére befesté a havat.

A násznép üldözőbe fogta a gyilkost s nem messze a helytől utolérve agyonveré. — A meggyilkolt leányt aztán eltemették az ut egyik felére, a másik felén pedig behányták kövekkel a gyilkos holttestét, mellyből azután nagy halom támadt, mert később is minden azon menő hajitott reá egy követ; ez a szokás még máig is fennmaradt ott. — A bekövetkezett tavaszszal a meggyilkolt leány sirján vadrózsa kezdett támadni, a gyilkosét pedig ellepték a sötétkék iringó tövisek, miket ha megszáraszt az ősz s letépve maga előtt kerget a szél, a nép ugy nevez: hogy „ördögszekér."

És csodálatos! a rózsabokor maig is ott virit a zöld halom

tetején, pedig senki sem ápolja; s a kőhányás most is tele van iringó tüskével, pedig egyre hajigálják rá a követ az azon menők.

Estére Sümeghet érjük el; a legregényesebb fekvésü kis városkát, melly fölött, csaknem a közepében emelkedik ki a regedús sümeghi várrom, még mindig erős falaival, miket, hogy haragjában le nem tudott dönteni az idő, jó kedvében benöveszté kőfali virággal. Ezen város lakói ollyan közel laknak őseik szellemeihez; házaik ablakaiból megláthatják holdvilágos éjszakákon a reszketeg árnyakat, mik ugy hasonlitanak páncélos lovagok, pártás hajadonok alakjaihoz.

Páncélos lovagok, pártás hajadonok! mesemondás az egész. Mesemondás az egész lélekjárat elmult dicsőségről, ragyogó napokról: ha a költők nem idézgetnék őket; elő sem jönnének, akkor is csak az hisz bennük, a ki babonás. A mai reális kor embere csak Rotschildnak hisz s csak azokat a költeményeket olvassa, a mik börzetudósitás cim alatt jönnek; s meg van elégedve, ha azokban jók a rímek.

Nem háborgatott bennünket Sümeghen egész éjszakán át semmi szellem; pedig hisz itt lakott a regék halhatatlan irója.

Ha ő nem keresett fel, meglátogattam én őt; ott alszik az ut melletti temetőben; egy kis alacsony sirkereszt jelöli sirdombját: a sirkereszten akkor is volt egy hervatag koszoru, mellette kétfelől korán elhunyt rokonai, Tivadar és Elvira feküsznek; az a bogácskóró ottan, jobbfelől egy egészen a földdel egyenlővé taposott sir helyén nőtt fel; az a bogácskóró jelöli azon boldog nőnek örök alvóhelyét, a kihez a költő a Himfy szerelmeit irta! Annyi virágából a pazarló költői szerelemnek nem maradt a nő sirjára egyéb ennél a szomoru tövises virágnál.

Nem is tudná azt meg senki, hogy ki fekszik ottan, ha egy sirnyomnyira onnan egy másik elsimult halom előtt egy rozzant bálványfa nem állna, mellyre rozsdás vaslemez van szegezve: e kopott lapon olvasható valami búskomoly versezet,

becsületes jóakarat szüleménye: ez tudatja velünk, hogy kik feküsznek ottan Magyarország legkedvesebb költője körül?

„Sőtényi Horváth Trézsia
Nyugszik itt a bús sirban
Vajda Ignác hites társa
Kedves leányi sorában
Amália fekszik balrul
Kisfaludy Sándorné (itt a vadvirágbokor)
Franciscája fekszik balrul
Szende Fodor Lajosné
Mind a kettő növéreknek
Ön férje van mellette;
Közöttük ifjabb párnak
Elvirájuk temetve.
Hatan itten egymás mellett
Egy családbul nyugosznak.
Rettenetes bús képzelet:
Össze még sem szólhatnak
Néma csendben porladnak.
Szánd meg őket itt nyugvókat
Ki ide jutsz sirjokhoz
Kérjed értük Megváltónkat,
Meghaltakért imádkozz;
Mi az ember? gondolkozz?

A pókok ollyan szépen bekötötték szőnyegeikkel azt a sirverset; én leszedtem azokat az emléklapról; gondoltam, nekem is jól fog esni, ha egyszer valami érzékeny poéta odavetődik hozzám s leszedi fejfámról a pókhálót, ha ugyan lesz fejfám.

Itt e sir oldaláról nézve rajzoltam le Sümeghet, melly tán szebb volna a tulsó feléről tekintve; de én nem tehetek róla, ha Kisfaludy sirja a legnevezetesebb pont benne.

A pókhálót pedig tárcámba rejtettem és magammal hoztam. „Mi az ember? gondolkozz?"

Még egy pontja van e regeszépségü tájnak, mellyet nem szabad kikerülnünk: ez Csobánc.

Ötször láttuk előtünni a Balatonról, mindig más meg más hegyek háta mögül, végre előttünk áll egy magas hegyormon messzire fehérlő sáncaival. E sáncok magasából visszalátni a Balatonra, a távol csillámló ezüst tükrön most uszik végig a kis magyar gőzös; körül zöld sikság, erdős hegyek, csillogó patakok a mezőkön; patakok mellett fehér falvak hegyes tornyocskákkal és az erdős bércek homlokain a komor várromok; egy közőlök ugy áll a sikság közepett egy volkán-alaku hegytetőn, mintha az egész egy egyptomi gúla volna.

És e várromoknak meséit mind ismeritek. Tudják azt az öregek és az ifjak, tán még a dallamra is emlékeztek, a mire énekeltük hajdan: „Szomoruan hallott kongni . . .” S ha magatok körül néztek, még ott láthatjátok az orgona-bokrokat, mik elvadulva lepték el a várudvarát, és a zsálya- és a liliom-bokrokat, mik most is diszlenek a mezei fű között, s a borostyán-repkényt, melly felfut a falakra; — a hősöket, kik itt éltek, csatáztak és szerettek, tulélte az orgonafa, a liliom és — a költő dala.

A hegytetőn örök szél fuj, s üldöz bennünket a méla dallam: „Szomoruan hallott kongni . . .” Alant a hegy tövében forró napsugár éget, s jókedvü szőlőmunkás emlegeti az adomát a csobánci kutyáról, melly vizet nem kaphatva Csobáncon, ha megszomjazik, kénytelen a szomszéd faluba menni ivásra; mig azonban haza jön, ujra megszomjazik, megint csak vissza kell mennie a szomszédba: igy aztán egész nap lót fut egyik falutól a másikig; innen a csobánci ebbel való variatiója az Orbán lelkének. — Magasban él a poezis, ide alant az adoma, — és mind a kettő az *Urtól* jön.

Egy kis kerülővel Szigliget felé szekérháton térünk vissza Balaton-Füredre; még odáig is majd itt, majd amott tünik el mellettünk egy-egy kisebbszerü rom; de már ezeknek a nevét sem tudja jóravaló ember, s be kell érnünk azzal, hogy ez is valami puszta templom, régi kastély; most azután virág-cserép, melyből szép nagy szálfák nőttek elő.

Estére ismét előttünk áll a kis hazai tenger; ismét Füreden vagyunk; és azt mondjuk, hogy *haza jöttünk;* mert ott mindenki ollyan *otthon* érzi magát. — A benyomás, mit e pár napi látvány hagyott a szivben, eltörölhetlen marad.

215

IRODALMI HIREK

⁂ Már tavaly kérdés alá jött az a pontja a Teleki 100 aranyos pályahirdetménynek, melyszerint a nemes alapitó a jutalmazott szinmüvet a szinház tulajdonává kivánja tétetni. Akkor az igazgatóság által *provisorie* ugy döntetett el a kérdés, hogy ezuttal a jutalmazott szinmünek a szinháztól kötelezett részlet is kifizettetik. Az idén, azon remek siker után, a mit Szigligeti jutalmazott vigjátéka aratott a szinpadon, ujolag felmerült ez a kérdés, s ismét arról van szó, valjon ezuttal ujolag tegyen-e kegyengedélyt az igazgatóság, kiadván szerzőnek a darab jövedelméből őt illető részt, vagy ragaszkodjék azon jogához, mely szerint ez a darab már ugy is az ő tulajdona volna?

Miután e kérdésnek örökös függőben tartása a további pályázatokra szüntelen károsan elriasztó hatást gyakorolna, óhajtjuk, hogy essünk át annak nyilvános megvitatásán most és mentül elébb, s felszólitjuk a tisztelt igazgatóságot, melynek nagylelküségét drámánk irányában ugyan igen sokra becsüljük, de jogérzetére még többet épitünk, hogy vegye fontolóra e következő indokainkat, melyek a kérdést bővebben felvilágositandják:

Az a kifejezés a jutalom-hirdetményben, hogy a jutalmazott mü a szinház tulajdonává legyen, egyátaljában nem jelenti azt, hogy a szinház *ingyen* jusson azon szinmü birtokába; mert a jutalmazás által ez a szinmü *nem lett a jutalomhirdető tulajdona,* és igy ő azzal nem is rendelkezhetett a szerző tulajdon jogainak megsértésével.

Megjutalmazta, *de nem vette meg* a pályamüvet, (mert a jutalomkitüzés nem adásvevési szerződés!) és az egy percig sem szünt meg a szerző tulajdona lenni; s ha szerzőnek nem tetszik a kéziratot az igazgatóságnak átadni, ha okai vannak jutalmazott müvét akár hiányai, akár tendentiája, akár más egyéb nézet miatt épen nem hozni szinpadra, vagy pedig ujra átdolgozni, vagy más cim alatt beadni, nem tudom, hogy az igazgatóság micsoda eszközökkel tudná kivinni, hogy az még is szinpadra kerüljön? ugyanabban a formában, ugyanazon hiányokkal, a miket szerző müvében nem akar megengedni.

Tehát az igazgatóság a dicsőült alapitó azon kifejezésében: *a szinház tulajdonává legyen*, először is nem kapott *jogot* a munkát ingyen elvehetni, mert azzal az alapitó sem birt, másodszor nem kapott *módot* azt elvehetni a szerző beleegyezése nélkül; hanem örökölte csupán a nemes alapitó azon kegyes óhajtását, hogy az eként jutalmazott szinmüveket a szokott kötelezettségek mellett vegye át.

Ez a dolgok természetéből is folyik; mert ha nem igy állna a kérdés, akkor az a viszás eset fordulna elő, hogy a pályázott szinmüvek közől a legjobb kapna 100 aranyat, a roszabb pedig, mely a szokott föltételek mellett kerül szinpadra, sokkal többet, mint azt akár mikor számokkal is bebizonyithatjuk, és igy a jutalmazott mű szerzője nem jutalmazva, de büntetve volna.

Igy magyarázzák e kérdést a földön mindenütt, a hol csak szinházak és jutalomkitüzések vannak; de — ha mindaz nem állna is igy, a hogy elmondtuk, kérdjük és kérjük a nemzeti szinház mélyen tisztelt igazgatóságát: nem érzi-e szent kötelességének s hazafiui föladatának olyankor, midőn drámairodalmunknak ez örvendetes lendületét látja, midőn maga a méltóságos intendans gróf ur is hasonló eredmények elérésére magány áldozatokkal is lép föl, a melegülő lelkesedést egy kétséges kifejezésre alapitott jogoskodással nem hűteni le, s a mi jót gróf Teleki akart, azt ellenkező intézkedéssel nem paralyzálni? ellenkezőleg a szellemi nyereségről nem is szólva, mint

melynek fontosságát az igazgatóság mindenik derék tagja bizonnyal belátja; csupán az anyagi érdekre térve át, nem találja-e hasznosabb viszonynak azt, ha egy szerző oly müvekkel gazdagitja a játékrendet, a mik 4—500 pftot jövedelmeznek esetenkint, bárha azokból annak egy részt ki kell fizetni, mintha silányságokkal látná el szinpadát, mik a közönséget szétriasztják, s a pénztárt üresen hagyják bárha nem is kell belőlük részt adni???

Miután e kérdés megoldására nem kell egyéb mint jó akarat s hazafiui belátás; mi meg vagyunk nyugodva az adandó válaszban, melyet az igazgatóság kétségtelenül nem fog sokára halasztani.

216

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. máj. 2.]

LXIX. Levél. „*Magyarok Törökhonban,*" népszinmü, dalokkal, táncokkal és ivással. Irta Vahot Imre.

Az én jól termett barátom Vahot Imre, legközelebbi vitájában Kovács Pállal azt az igen szép morált állitá fel „*a ki az én darabomat dicséri, azét én is dicsérem; a ki az én munkámat gyalázza, — ha rosz is; annak én is gyalázom a müvét, — ha jó is.*" Ha már én most drámairó volnék, millyen szép hasznot huzhatnék ebből az erkölcsös nézetből, ma megdicsérném én Vahot barátom darabját, jövő héten kerülne az enyim a szinpadra, azt megdicsérné ő, s nem lenne-e ez szép és érzékeny jelenet? Ámde fájdalom, hogy nem vagyok drámairó, hanem vagyok én is irigy kritikus, Vahot Imre forditása szerint „a nemzet virágzó fáján rágódó kukac" s e papmacska természet engem is odavonz, a hol zöldet látok; — tehát lássuk azokat a magyarokat Törökországon.

Stambulban vagyunk, Törökország fővárosában, a hol az a szokás, hogy mikor valakinek fontos tanácskozni valója van, valami nagy titok, akkor kimegy a piac közepére s ott kezd el lármázni. Igy tesznek a Stambulba menekült magyarok is, a kik nagy lármát csapnak a miatt, hogy őket millyen rosz koszttal és kvártélylyal látja el a török szultán, meg az öltözetükről sem gondoskodik s e miatt petitiót szándékoznak benyujtani ő felségéhez. A sok török között, a kik ezt a planumot hallják, ott van Ibrahim basa is, ki a nemes koplalók háta mögött bizton végig hallgatja, hogy szidják azok őt, mint a ki félredugja azt a pénzt, a mit a kegyelmes szultán a magyar urak etetésére és itatására kiszolgáltat. Erre előlép Ibrahim basa s eleinte cáfolatokba kezd ereszkedni, de miután a magyar urak bebizonyitják előtte, hogy ők csakugyan ehetnének és ihatnának, kinézi magának közülök azt, a mellyiknek legnagyobb szája és legnagyobb hasa van, u.m. Török Menyhért uramat s azt mondja neki alattomban, hogy hiszen pajtás, gyere hozzám, adok én neked enni is, inni is, de a többit ne kivánd, hogy hizlaljam. Ez a derék törökországi magyar rögtön rá is áll az ajánlatra s mindjárt lebeszéli társait, hogy ne adják be a szultánnak a folyamodást Ibrahim ellen; de biz azok nem hallgatnak rá, hanem csak beadják, mikor épen arra megy, s a szultán rögtön választ is ad nekik rá és fejenkint mindeniknek egy petákot; arra a magyarok Törökhonban nagyon örülnek s a függöny legördül. Ennek a felvonásnak a cime volt, *a szultán diszmenete.* A nagylelkü szultánt megéljeneztük.

Ibrahim basa pedig nem csupán azért akarja Török uramat házához fogadni, hogy annak nagy hasát még nagyobbá nevelje, hanem különösen azért, mert Török uramnak van egy tisztességes hitvestársa, a kire nagy foga van a basának. Oh mert ezek a basák, ezek a basák! gonosz emberek mind. Aztán van ennek a basának sok szép asszonya is, a mit ugy hínak, hogy hárem; egy közülök a második felvonás elején beszél is

valamit, a mire a basa azt mondja, hogy igazat mondott, de a miből mi egy szót sem értettünk. Nem kevesebbet akar pedig Ibrahim basa, mint Török uramat valóságos törökké tenni. Török uramat eleinte meglepi ez az ajánlat: hisz ő kitünő ember volt Magyarországon, negyven faluja és vára volt, a magyar seregeknél vezéri hivatalt viselt, hogy legyen hát törökké? Ibrahim basa azzal vigasztalja, hogy hiszen ő is magyar volt eleinte, hanem csak azután lett török; miért ne tenné azt az ember, ha hasznát látja? Nagyobb scrupulusa ennél Török uramnak az, hogy de nem szabad a muzulmánnak bort inni. E felől is megnyugtatja Ibrahim, hozatván neki jó bort s megmutatván példával, hogy azt Törökországban is meg tudják inni. Végezetül berendeli a feleségeit s táncot járat velük Török uram előtt; azt mondván, hogy neki is lesz majd annyi felesége, ha áttér a prófétához. Török nem állhat tovább ellent; enni, inni, szép asszonyt látni; ez bizony dicső vallás; azonnal felcsap töröknek s azzal tántorog haza, hogy a feleségét, gyerekét is mind törökké tegye.

Ezzel Török uram konyhájába lépünk; egy kis pesztonka ott főzi az ebédet egy tál spiritus mellett; nem tudom mi lehetett abban a kis bögrében? Majd meg bejön egy huszárgyerek, a ki nem hagy békét a szolgálónak, csókolgatja, csiklandozza, a mi hát keresztyén szokás. Ebben is feltámad a honvágy érzete; s itt a szerző igazán költői ecsettel rajzolja a szép honszerelem titkos fájdalmait, „oh kolozsvári disznóhusos töltött káposzta! oh debreceni foghagymás kolbász! oh kecskeméti paprikás bográcsos hus! oh töpörtyüs piritott tarhonya! oh fölséges mádi bor! jöjjön el a te országod! oh édes magyar hazám!" — Lehet-e már ennél szebb allegoriákban festeni a honvágyat? Találhat-e költő a *honszerelem* indokolására magasabb eszméket, mint *disznóhust* és *tarhonyát?* Végre ollyan jó kedve támad a busongó párnak, hogy dalolnak is s még épen csak táncolni kellene nekik, azonban épen jön Törökné nagyasszonyom s a huszárnak ugrani kell, a szolgálónak meg látni

az ebéd után. Törökné nagyasszony derék asszony, az ember azt hinné róla, hogy azért jött a konyhába, hogy az urának majd palacsintát fog sütni; csalatkozunk azonban a nagyasszony charakterében, mert ennek az a gyászos szokása van, hogy a konyhába nem főzni, hanem dictiókat tartani jár. A mig ő ott vezércikkeket szaval a honszeretetről és keresztyéni hitről, érkezik a konyhába egy másik derék törökországi magyar, Szirmay uram; a ki csak azért tért be egy szóra, hogy nem volna-e kedve Törökné asszonyomnak az ő szerelmét viszonozni, ha nem adná-e oda a szivét ad usum? csak egy kicsit; rövid időre — hiszen majd visszahozná. Mint látjuk, az is derék becsületes ember. Törökné nagyasszony ugyan mondja neki, hogy ő az urát ki nem állhatja; de mégis ezuttal viszonszerelemmel nem szolgálhat; egy az, hogy a női erény, más meg az, hogy ebéd ideje van, és még a rántás sincs megcsinálva. A mint hogy valósággal még a tűz is elaludt, a szolgáló is elment; s a mint Török uram haza jön, hát nincs készen az ebéd. És ez fatális dolog: Török uram éhes; a „Komló" messze van, otthon nincs ebéd, szegény ember mit csinálhat illyenkor egyebet, mint hogy törökké legyen, mert enni csak kell. Ezalatt többen is jönnek magyarok Törökországból, azok is mind éhesek és szomjasok. Török uram azt mondja nekik, hogy legyenek ők is törökök; s ezek a derék becsületes hazafiak már-már kezet adnak rá; a midőn fölébred a nagyasszonyban a nemes ellenmondási vágy; eléjük terjeszti az ingadozóknak, hogy millyen szörnyüség várna reájuk, ha törökök lennének! a másvilágon ez meg amaz lesz; ezen a világon pedig elvágják mindeniknek az üstökét. Erre aztán megijednek a derék urak s nem vetik magukat alá a félelmes operatiónak; de Török uram bizony megcselekszi; ő elfut közülök; a kis fiát is ellopja; a többiek, a helyett, hogy utána futnának, letérdepelnek és imádkoznak: „oh pörkölt hus, oh töltött káposzta," s neveztetik ezen felvonás a *keresztyén erénynek*. Keresztyéni erény tudniillik, a szolgálókat csókolgatni, ebédet nem főzni, a férjre

panaszkodni, a más feleségét tántoritgatni, és különösen a töltött káposztát imádni.

Török uram azonban kiállja szerencsésen a törökösitést s a következő felvonásban már levágott hajjal jelenik meg Ibrahim basánál, s aztán megint con amore isznak. Általában mihelyt egy kis lélektani mozdulatra van szükség, rögtön kész az ital. Isznak erősen; később azután megint isznak, és mikor már nagyon sokat ittak, akkor el kezdenek inni. Ez alatt Ibrahim basa inasai azt a tréfát követik el Török urammal, hogy bársony vánkosokon eléje hoznak egy pecsétes iratot, mintha azt a szultán küldte volna, kinevezvén őt abban Belgrád parancsnokának, meg egy nagy aranyos kulcsot, mintha az Belgrád várkulcsa volna, a hol tudniillik nincs házmester, hanem minden parancsnok külön kapukulcsot kap a szultántól, hogy ha éjszaka elkésik a korcsmában, kinyithassa maga az ajtót. Ibrahim basa azonban megvallja a publikumnak, hogy az tulajdonkép az ő pincekulcsa. És Török uram, *hajdan a tizenhetedik századbeli mivelt Magyarország első főurainak egyike, negyven falu birtokosa, a valláshábork vezére*, mind azt szépen elhiszi, és azután megint isznak. A sok ivás által nem lesz belőle belgrádi basa, hanem lesz belőle részeg ember, a kivel utoljára Ibrahim basa az opiumot is megitatja s azzal buzditja, hogy már most az ő neve *Szaufer* basa. Nem méreg ez, a mit most iszom? kérdezi Szaukerl basa. De bizony méreg, felel Ibrahim, hanem azért csak igyad basi, ne félj semmit. És megiszsza azt is Szaumagen basa; s elkezd tőle rögtön szörnyen bukdácsolni, hánykolódni, vágja magát hanyatt és hasra, a mi rettenetes mulatságos látvány Utóljára ez a disz. . ., — akarám mondani: ez a derék magyar nemes ur Törökhonban, azt a szerény ohajtását fejezi ki, hogy már most hát hol vannak az asszonyok? Lesz az is mindjárt Szauherr, hanem elébb nézd meg azt a tableaut, a mit ott a hátad mögött csinálnak, azt neked kell itt most mindjárt álmodnod görög tűzzel, és aszalt menykővel vegyes; mikor annak vége, akkor előjönnek

a bájos odaliszkák, körültáncolják Török Szaufer uramat, a ki magán kivül jön annyi tüllanglé láttára, közéjük rohan, s velük együtt eltakarodik a diván függönyei mögé. Ez olly hatásos jelenet volt, hogy a szerzőt kihitták utána, de nem jelent meg; pedig ollyan szivesen hitták, hogy még füttyengettek is neki.

Ez alatt, mig a bimbasi a firhang mögött van, jön a felesége, kit koholt levéllel csalt oda Ibrahim basi, s most ez a derék vezér ugyancsak alkuszik ám vele, hogy nem cserélnének-e pipát? de az asszony csak a fiát követeli. Ibrahim nem boldogulván szép szóval, nem mer a nagyasszonyhoz nyulni, mert fél a tiz körmétől, hanem becsukatja a pincébe, s ki tudja, hogy még azt is nem tenné-e törökké, ha most egyszerre valamennyi törökországi magyar rá nem rohanna a házára. Azok ottan mindent rendbe hoznak, Ibrahimot elitélik, felakasztják. Törökné nagyasszonyt kiszabaditják. Szaufric basa szerencsére épen meghal akkorra az opiumtól, az özvegy hozzá mehet Szirmay uramhoz; a *keresztyének diadalmaskodnak*, mint ezt a cédula is hirdeti s azután még valószinüleg elfoglalják Konstantinápolyt, kikiáltják a respublicát s maig is ott uralkednak rendén, csakhogy az irigy historicusok; ezek a „nemzetünk virágzó fáján rágódó hernyók" még azt is eltitkolják előttünk.

Végre a publikum is mehet haza inni, vagy ha otthon nem kap, a korcsmába.

Tanulság e darabból az, hogy a törökök mind, szultánostól együtt együl egyig válogatott derék becsületes emberek, hanem a mi ostoba, gézengúz és semmirekellő van közöttük, az mind a magyarokbul került oda; a mi elég szép vigasztalás — a szegény törököknek.

Egyébiránt annyit az irigységnek s a vele atyafias kritikának is meg kell vallani, hogy az egész munkán bizonyos sajátságos költői szellem vonul végig: — az emberek mindig isznak, és mikor nem isznak, akkor szomjuhoznak. — Váljék kedves egészségükre.

Végül felbuzditva érzem magamat ez alkalommal az idei drámai jutalmazások dicső sorát egy kor és célszerü jutalomkitüzéssel kiegésziteni.

A pályakérdés ez:

„Irattassék körülményesen és kimeritően okadatolt, példákkal is felvilágositott értekezés a felett, hogy miféle hibákkal és gyarlóságokkal kell ellátva lenni egy drámának, hogy azt a a szinházi drámabiráló választmány előadásra el *ne* fogadja? Pályázhat mindenki, kivéve a drámabiráló választmány tagjait, mert azok nem tudják. A pályadij egy ingyenzártszék a „Magyarok Törökhonban" következő előadásaira. A pályamüveket kérjük *mentül később* beküldetni, hogy addig még a kinek valami rosz darabja van, hadd adja be."

Kakas Márton.

217

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. máj. 8.]

Napoleon császárnak azt izente egyik tábornoka: „uram, a hadsereg unatkozik, verekedni szeretne már; hanem verekedéshez két ember kell; mutasd meg, kit üssünk?" A császár azt felelte rá, „csak várjatok fiaim, majd elébb összeveszitsünk két embert, akkor békét csinálni rájuk megyünk s leszünk hárman."

Lamartine számára nagyon lassan folynak az adakozások. Tisztelői azt mondják, hogy mért nem maradt meg köztársasági elnöknek? ez elég tisztességes hivatal volt, megélhetett volna belőle. Az aláirást gyüjtő bizottmány a csekély eredményen felboszankodva, azt mondá, hogy ő bizony felhagy a

további kéregetéssel; hanem Lamartine beleszólt, hogy azt ne tegyék, inkább próbáljanak még meg valamit, s most a bizottmány hir szerint ezt a felhivást fogja közrebocsátani a francia nemzethez: „Citoyenek! Emlékeztek rá, hogy a ti halhatatlan Lamartinetek egykor hivatalokat osztogatott s bulletineket bocsátott közre; emlékeztek rá, hogy mikor módjában lett volna neki, ő még a légynek sem vétett; emlékeztek rá, milyen szépen fenn tudta ő tartani a békességet a külső országokban s milyen gyöngyen engedett benneteket verekedni ide benn Párisban; emlékeztek rá, mily nemes szerénységgel engedte át az elnöki széket dicső Napoleonunknak, s mily magasztos emberbaráti szeretettel állitá fejtetőre a világot? Hogy ne emlékeznétek rá? — Tehát tudjátok meg, hogy hazátoknak e nagy férfia a nyomorban sinylődik, három kastélya közől kettőt kénytelen eladni, négy előfogatából csak kettőt tarthat meg; huszonnégy cselédjéből el kell küldenie tizenkettőt; még a két zsellyeszék hordozóját is, a kik a lépcsőkön fel s alá hordozták s ezentul saját házában is kénytelen lesz gyalog járni, sőt a mi hihetetlen, ezentul a pástétomot, ananász mártás helyett ribizli szafttal kénytelen leöntetni; és a mit eddig fürdőnek használt, a champagnei pezsgőt, azután csak italnak élvezheti. Citoyenek! Ne engedjétek az országos szégyent megtörténni magatokon! dolgozzatok mindennap egy órával többet, hozzátok ide megtakaritott garasaitokat, hogy Franciaország fénye csorbulást ne szenvedjen!" Ha erre sem kapnak egy milliót, akkor azután nem tudom, hogy mivel lehet még a franciákat felvillanyozni?

A nápolyi király nagyban készül a háboruhoz; egy pár tábornokát kitette a hivatalából, minthogy nem igen nagy kedvet árultak el a hadviselés iránt. Ezt ugyan jól tette; hanem jó volna, ha ennél az oknál fogva egy csomó közkatonáját is kitenné a hivatalából.

A Cagliari gőzös ügye, tudniillik, hogy még most sincs eligazitva s minden körülmény oda mutat, hogy háboru lesz

belőle. Engedelmet instállok! Álljanak meg csak egy kicsit, hadd mondok valamit. Én egy igen jó inditványt tudnék tenni, ha elfogadnák. — Mennyi pénzt szánt Szardinia erre a háborura? Legalább annyit, mint a krimiai utazásra; tehát husz millió forintot; hát Franciaország? felényit; tehát tizet; és Anglia? detto tizet; hát Nápoly? mind ezek összesen = 40 milliót. Hát én azt inditványozom, hogy adják ide nekem ennek az összegnek felét; én veszek egy millióért négy olyan gőzhajót, mint a kérdésben forgó; ráiratom mind a négynek az oldalára a Cagliarit, adok belőle mind a négy hatalmasságnak egyet s többé nincs mit követelniök egymástól. A fennmaradó pénztőkéből 38 milliót alapitványul teszek le szegény munkások kölcsönpénztára, matrózok özvegyei nyugdijintézete, kórházak, falusi iskolák, gazdasági intézetek, hitelbankok, academiák, szinházak, tudományos buvárlatok s más efféle hasznos intézmények számára: magamnak is marad még egy millió a fáradságomért. Felhivom az utókort, hogy itéljen, ha nem volt ez inditványom méltányos és elfogadható. Pedig előre tudom, hogy nem fogadják el. És azt roszul teszik a kormányok, hogy a háborut és a békességet nem adják ki részvényes társulatoknak. Legalább száz procentet nyernének rajta! — Majd rájönnek még arra.

A francia belügyminisztertábornok egy körlevelet bocsátott ki a praefectusokhoz, hogy ügyeljenek fel a kávéházakra, és hogy mire vigyázzanak azokban? rosz erkölcs, hangos beszélgetés, csoportozások, hirlapolvasás s más efféle hogyan korlátoztassék; hanem a mi fő-fő dolog, a cikoriárul egy szó sincs a rendeletben, pedig az a fő-fő illoyalitás a kávéházakban tekintetes minisztertábornok ur. S minthogy már ugy is jó szaglásu embereket méltóztatik a kávéházakba küldeni, egyuttal már a szurrogátkávét is a lelkükre, azaz, hogy az orrukra lehetett volna kötni.

Oroszországban egy helyen fellázadtak a parasztok, azt kivánva, hogy a mit fölöslegesen robotoltak a földesurnak,

azt ez nekik kész pénzben fizesse ki. A földesur nem akart fizetni kész pénzben, hanem kijött aztán a novgói generalis két század huszárral, s az kifizetteté a jámbor parasztoknak a a követelt fölösleget, nem pengőben, nem is bankóban; hanem mogyoróban: mogyoróknak fiatal fájában.

Van annak már, ha nem több, vagy tiz esztendeje, hogy minden esztendőben a felett disputálnak egy ideig az angol parlamentben: be kell-e venni a zsidókat országgyülési követnek? az is megtörtént már, hogy bizonyos Salamon nevü becsületes izraelita mesterembert megis választottak a wolwicsiak, hogy viselné az ő képöket az alsóházban, de csak az lett belőle, a mi céheknél is megszokott néha napján történni, mikor valami idegen nációbeli akar beállani, hogy összevesznek miatta az öregebb majszterek, s utóbb is megbuktatják a remekét, és nem bocsátják be a céhbe, aminthogy ez napságig sem bocsátották be a zsidókat az angol képviselők lócái közé. De már az idén csak azon a paraszthajszálon mult, hogy a felsőházban körömszakadtig ragaszkodnak azon ősi szokáshoz, mely szerint a követnek *igaz keresztyén hitére kell megesküdni*, mit a zsidó nem tehet, mivelhogy nem olyan az ő hite; hanem ha ez a három szó valamiképen megbukik, akkor azonnal benn a zsidó a parlamentben. Valóban mély álmélkodással csodálkozom a felett, hogy az én anglius collegáim (nem a csizmadiákat értem, mert olyanokkal nem dicsekedhetvén Nagybritannia, azokról Kálmán király törvénye szerint szó sem lehet, hanem a politicus lord urakat) még eddig nem vették észre a dolog könnyebb végit. Avagy nem gyanitják, miért kivánkoznak az izraelita urak egész világ országgyülései között legnagyobban az övékbe? Fogadni mernék egy pár kordovány csizmába, hogy nem egyébért, mint annak a gyapjuzsáknak miatta, melyet Anglia nagy parókás főkancellistája használ kanapé helyett. — Tessék csak kitenni ezt a portékát a kapu elé, s meglássák, hogy mindjárt lemondanak a képviselőségről, hanem idekinn is megalkusznak; meg hiábavaló minden

hepciáskodás a természet ellen, a melyet bottal sem lehet az ember fiából kiűzni. A zsidó zsidó marad mind a világ végezetéig, valamint a gyapjuzsák is, és ennek a kettőnek egymáshozvaló vonzalmát még a párisi conferentia, vagy a frankfurti szövetséggyülés sem volna képes megakadályozni.

Annak sem igaz ám, de a fele sem, hogy a párisi nép ilyen meg olyan felvilágosodott nép. Uramfia, nálunk már minden csizmában járó paraszt rég átlátta a tagositás és legelő-elkülönzés hasznos voltát, melynek hirét hallván Lajos Napoleon ő felsége, kiküldi inzselléreit, kitüzeti a csóvákat, ketté hasittatja e tuilleriák kertjét s atyailag kimondja, hogy az egyik felében sétáljon Páris lakossága, a másik felét majd bekeritteti a maga, felsége, s kis fia és pesztonkái számára. És kihitte volna! A hálátlan nép zugolódik, duzzog s a mi legszebb, azzal támogatja zugolódását, hogy Lajos Fülöp csak egy darabkát vágatott ki magának s ők már akkor is zugolódának. Különös szokás az a párisi nagy uraknál, hogy ilyenkor az elégületlen népet kanári madárnak csufolják.

Berlinben az egyenlőséget gyakorlatilag életbe lépteté az angol királyné menyecske leánya Fridrik Vilmos főhercegné az ő vászoncselédei között, a kik egy idő óta mind egyenlő öltözetben járnak. Reggel fekete rokolya, fehér kötény s ezekhez illő fejkötő, nappal barna ruha. Valjon szabad-e az egyenrokolyákkal testvérileg egyesiteni a crinolineket, az nincsen megirva; de azt könnyü kikalkulálni, hogy ha ezen feketebarna combinátio nagyon elharapóznék, könnyen szappancrisist idézhetne elő a szögedi börzén és más helyeken.

A török zultán is mérsékletes spórolási eszméket árult el az által, hogy nem nevezett ki külön basát olyan szenzálnak, a ki neki néhány milliócska kölcsönt szerezzen a párisi vagy londoni riskása-kereskedőktől; hanem a párisi conferentiára küldött biztosára ráparancsolt, hogy egy füst alatt cselekedje meg ezt a csekélységet is.

A muszka cár negyvenegyedik születésnapját nagy parádéval

tartották meg april 29-én Orosz- és Lengyelországban. Varsóban megegzerciroztatták az egész katonaságot, 101 ágyut sütöttek el, Gorcsakoffnál nagy lakoma volt, este kivilágitották az egész várost, és ingyen eresztették az embereket a szinházba. (Jó hogy korán meg nem tudták a praktikansaim, mert bizonyos, hogy oda szöktek, s legalabb egy páholyt elfoglaltak volna).

A külföldi ujságirók mostanság olyan forma pletykaságot cselekesznek, mint midőn a szebasztopoli háboru idejében azt az ugynevezett kékkönyvet forgatták össze vissza, melybe boldogult Miklós cár és az angol miniszterium titkos alkudozásai és szerződései valának följegyezve. Az a mostani pletykaforrás nem annyira kékkönyv, mint Lamartine ur nyakába akasztott olyan tarkaköpönyeg, melynek különféle szinei azt bizonyitják, hogy mély belátásu okos embernek való a politika, nem poétának.

California fővárosában a rendőrtiszt arra a furfangos gondolatra jött, hogy ő bizony megtanul fénymázzal pingálni. (De ne a subickolást tessék érteni, hanem azt a mesterséget, midőn az embert egy parasztcsizmasark nagyságu ókulárium elé ültetik, a piktor zöldposztó fátyol alá dugja a fejét, s hipp hopp, már le van a felültetett ember pingálva). Tehát ezen mesterséget megtanulván a főnök ur, arra használja müvészetét, hogy valamennyi hires lókötő, hamiskártyás, gyilkos, gyujtogató, haramia, (a kiknek bőségével pedig nagy mértékben dicsekedhetik California) előtte megfordul, azokat menten lefotografiázza, s már is oly gyönyörü arcképgyüjteménye van, a minő még egy képcsarnokot vagy műtárlatot sem diszesitett soha.

218

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. máj. 9.]

LXX. Levél. „*Fenn az ernyő, nincsen kas.*" 100 arannyal pályadijazott vigjáték, Szigligetitől.

Post nubila Phoebus! magyarul mondván „borura derü". Szigligetinek e jutalmazott vigjátékát előre is igen jó hir előzte meg: még a kritikusok is dicsérték, és az előadás bebizonyitá, hogy a darab ollyan jó, mint a hire: még a drámairók is dicsérik. Egyszerü mese van benne feldolgozva: középrendü család, hogy akar fényüzés által rangjánál magasabbnak látszani. „Mindennapi dolog — a költő szerint — sokszor megesett már; de a kin megtörtént, annak megszakadt bele a szive," vagy mit mondok? a tárcája. Épen azért érdekel mindenkit, mert mindenüvé talál. A sok elmességgel, találó satyrával irott mű az által válik kétszeresen becsessé, hogy versekben van irva, még pedig mértékes és rimes versekben, mik az előadásnak valami finomabb *zamatot* kölcsönöznek. Csak a szenvedélyes dinnyészek értik, hogy mi ez? Igy a magában is kitünő vigjáték valódi költői művé emelkedik, s maradandó értéküvé lesz. Bizton elmondhatjuk, hogy e mű által irodalmunk gazdagult, nem csak szaporodott, s nagyon örülünk rajta, hogy Szigligeti muzsája megmutatta, hogy ha öltözködni akar, most is legszebb kisasszony valamennyi között. A szinház, mind a két egymásután következett előadásán e vigjátéknak tömve volt, a közönség figyelmezett, élvezett és tapsolt. Diadal volt ez; szép nyelvünk diadala, melly fényesen bebizonyitá, hogy hegedűkiséret nélkül is tud zengeni.

Kakas Márton.

219

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. máj. 16.]

LXXI. „*Tarquiniusok és Brutusok*," historiai dráma, irta Tóth Józsefné!

Mi ez már megint? Hát azért vágta le Stilfried lovag a sárkány fejét, hogy hét nőjön egy után? Hát mikor legjobban neki rugtatunk a nőiróknak, a kik verseken merik próbálgatni erejüket, egyszer csak azt veszszük észre, hogy mint drámairók lépnek fel. Ugy jártunk velük épen, mint Anglia járt az indusokkal, kikergette őket egy ollyan tartományból, a mellyik fellázadt ellene s belehajtotta egy másikba, a mellyik még nem volt fellázadva. Lássuk tehát mit csinál ez a mi uj rebellisünk?

A dráma szövege a római historiából van véve s leszámitva némi kis járatlanságot a római mythologiában, elég hűséggel van a római élet, a római erény és közélet jellemezve. A mese érdeket tud gerjeszteni, egyes jelenetek meghatnak; ép, egészséges alakokat látunk magunk előtt, miket erős szenvedélyek jellemeznek, bár a szenvedély nyelve nincs is mindenütt eltalálva, a mit nőtől, kinek ez első munkája, kivánni sem lehet. Van azonban egy tekintet, a mi a műnek költői hiányait velünk feledteti; és ez a nemes hangulat, a mit ez a szokatlan erények feltüntetése által a nézőben gerjeszt. Az ujabb idők szinművei annyira lehuzták már a kedélyt az örökös pénzkérdések és apró szerelmek gőzkörébe, hogy szinte jól esik már dolgokat hallanunk a szinpadról, a minők a Brutusok idejében történtek. A ki ezeket nem tudja élvezni, annak inkább ajánlom Bertram és Robert balletjét. A közönség határozott tetszéssel fogadta ez uj szinművet s bennünk komoly aggodalmakat gerjesztett, hogy ha a hölgyek elkezdenek jobb szinműveket irni, mint a férfiak, hogy küzdünk meg ezen rebellisekkel?

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. jún. 20.]

LXXII. Levél. „*Arany lakadalom*". Udvarhelyi Miklós ötvenéves szinészi pályájának örömünnepélye.

Ötven év egy szinész életéből! Szép nagy tele irott könyv az; hát még a mi abba van beirva? Miben töltheti el egy szinész pályája ötven hosszu évét? Tiz évet abból sanyaru nélkülözésben, tiz évet csalárd reményekben, tiz évet terhes küzdelemben, tizet otthontalan vándorlásban, kilencet a szinpad deszkáin, egy évet számits a dicsőségre és egy napot a boldogságra: — ez az egy nap volt a hétfői örömünnep napja. (Az irói pálya is sokban hasonlit ehhez; csakhogy ez az egy nap hiányzik belőle.) Udvarhelyi Miklós ötven esztendőt töltött el a szinészi pályán és ötven esztendőt becsületben, buzgalomban. Ötven év alatt mindig helyén volt, helyét lelkesen betölté; soha senkit meg nem bántott, mindig békében élt mindenkivel s szeretve volt mindenkitől; csak az ügyért buzgott. Még most is az a tiszteletre hivó alak, tiszteletre méltó jellem, az a szép patriarchalis arc, az a szép tiszta lélek, az a csengő hang, az a valódi érzés; a szinpadon is az, a mi az életben. Ötven év alatt soha még szinből sem játszott rosz embert, mert arra ő még játékból sem lett volna képes: azok a jó áldott nagybátyák, azok a szelid családapák, azok az áldozatra kész, hazájukért meghalni vágyó agg hősök, azok a népeiket boldogitó fejedelmek voltak az ő szerepei mindig, a miken keresztül egész a lelke közepéig lehetett látni.

Mult hétfőn tölté be a pálya ötvenedik évét. Derék igazgatónk, ki egy alkalmat sem mulaszt el, mellyben szinházunk jobbjai iránti becsülését kitüntetheti, e napot örömünnepül szánta s az agg szinész pályatársai azzá varázsolák ezt. Kotzebuetól adtak egy vigjátékot „arany lakadalom" cimüt az

aranyvőlegény tiszteletére. Távol van tőlem, hogy a darabról akarjak irni, szép az, jó az, és hosszu az, mint Kotzebue minden darabja, és tele van csudálatraméltó becsületes emberekkel annyira, hogy több nem fér bele; hanem épen illyen kellett mára, mert mai nap lehetetlen volt valakinek ollyan szerepet játszani, a mellyben Udvarhelyi ellenségének kell lenni; a szinház a fojtó hőség dacára tele volt, a közönség szakadatlan tapssal fogadta és kisérte a megjelenő s távozó aranyvőlegényt, tiszteletére verseket szórtak, miknek becsét magasra emeli az, hogy azokat Sárosy Gyula irta; az előadás folyama alatt pedig, midőn a játékban egy ital bort kell az öreg apósnak átadni, azt egy pompás ezüst serlegben nyujták át neki, mellyet pályatársai készittetének számára e boldog nap és a lefolyt ötven év emlékére. Legvégül a lakomai ünnepélyre felgyülekezett a szinpadra az összes szinházi személyzet, drámai és operai tagok, a tánc- és énekkar, s ott ének és tánc mellett a jó öreget zöld trónjában megkoszoruzák babérfűzérrel. Jól illett az oda, és jól meg volt érdemelve. Érzékenyebb jelenetet nem tudom mikor adtak ezen a szinpadon. Hanem láttam én ezt a jelenetet a főpróbán; a mikor nem volt lámpafény, nem láthatott semmit kiváncsi ezer — szem; — ott az utolsó főpróbán *nem tudták* végig próbálni ezt a jelenetet, mert mikor rákerült a sor, sirvafakadt minden ember s nem tudta, hogy mi van a szerepében? hanem a nyakába borult annak a jó öreg embernek: „édes jó öreg bátyám, én becsületes ősz barátom!"... Ezt az órát, — — ezt a könyek közt lefolyt boldog órát — irigyeltem a szinészektől.....

Kakas Márton.

BAJZA LENKE MUNKÁI

Kedves barátom Gyulay Pál! Ha én nekem négy fiam volna, én magam most jönnék haza az operentiákról, tiz esztendeig nem hallottam volna felőlük semmi hirt, most aztán kérdeném: mit lett belőlök? s hallanám, hogy az egyik felcsapott katonának, ellenséges sáncokat mászik, s ágyukat szegez be, a másik beállt egy vászonkereskedésbe, pontos, rendes ember lett, ő viszi a főszámadást s a firma nevét ő irja alá per procura; a harmadik elszökött szinésznek, ott csavarog valahol Nyirbátorban, vagy Znióváralján, egy szóval nem tudni hol? a negyedik pedig iróvá qualificálta magát, tanul sok ostoba nyelvet, olvas sok okos könyvet, rontja a szemeit, koptatja a körmét, egy pár novellát adott is ki már, rosszakat mint az apja; — — mit gondol ön, melyikre volnék a négy közől a legbüszkébb? — — Kétségtelenül a vászonkereskedőre. Abból derék solid ember lesz, szorgalma után megtollasodik, fenntartja a család nevét, előre látom azt ragyogni valami uri utcai bolt üvegszekrénye felett aranyos betükben, maga ura lesz, elébb utóbb Ausschuszmitglied a kereskedelmi társulatnál, a commercialbanknál censor, tán majd Pest városi külső-tanácsos is, és meglehet, hogy még milliomos is válhatik belőle: előtte az ut, a carriere tágas és fényes. Nem örülnék már ilyen nagyon a katona fiam sorsának; igaz, hogy ez is lehet tábornok, ha vitézsége, esze és szerencséje szolgál hozzá, de az embernek csak még is nyomja a szivét, hogy hát ha meglövik, és ott marad holtan, vagy nem tud vitézkedni s ott marad közlegénynek. Már ennél tehát nem volnék egészen megnyugtatva. — Annál, a ki szinészséghez szökött, már kellene egy kis phlegma, hogy megnyugtassam magamat; de végtére is elgondolnám, hogy hiszen hadd tapasztaljon, utoljára is valahogy majd csak befurakodhatik a nemzeti szinházhoz, ha csinos gyerek, adnak neki szerepet és rendes fizetést, megismerkedik egy pár fiatal

ujdondászszal, lesz belőle nagy ember, elmegy vendégszerepekre, kap koszorut, ezüst poharat, gyémántos gyűrüt, s ha megvénül, még nyugdijba teszik. Fiat piscis. Tökéletes volna pedig a bánatom azon szerencsétlen gyermekem fölött, a ki iróságra adta magát. Azt tetszik várni, hogy majd most rákezdem a lamentót a fölött; hogy a magyar irónak milyen rosz sorsa van? hogy majd megmutogatom a kapott sebeket, a kopasz fejeket, az üres erszényeket a publicumnak; nem teszem én azt. Hanem csak azt kérdem, hogy *mi lehet* hát egy *fiatal* magyar iróból, ha negyven esztendeig észszel és tanulmánynyal működött? Hát lesz belőle *vén kopott iró*. Nem a kinek a kabátja kopott, de a ki maga kopott ugy el, mint egy régi tüzkő, sehol sem ad szikrát. A boltosbul lehet milliómos, a káplárból lehet generális, a szökevény komédiásból lehet nemzeti szinházi müvész; de az iróbul ugyan mi a mente lehetne más mint iró? Ott végzi, a hol elkezdte.

Ez volt az egyik, a mit önnek el akartam mondani.

Második meg ez:

Van nekem egy ismerősöm; — hogy ki? az nem tartozik a dologra; elég az hozzá, hogy iró, a ki nagyon sokat ir; — ennek *több izben* tették már azt az ajánlatot nem magyar ajku, nem is pesti kiadók, hogy munkáit háromszorosan jobban fogják dijazni, ha csak annyit tesz is meg, hogy elébb engedi azokat más nyelven kiadatni, és csak ugy vagy félév mulva adja ki magyarul: ilyenformán természetesen a forditás lenne az eredeti, s megforditva az eredeti a forditás. Hiszen bagatelle az egész, ki ne állana rá az ilyen feltételekre; az ajánlat becsületes, az ember semmi scrupulust nem támaszthat miatta, sőt még érdem is van benne, mert az ember pénzt hoz be érte az országba. Hanem ez az én ismerősöm olyan furcsa bagoly, a kinek még vannak olyan ócska morosus fogalmai, a mik nem engedték neki ezt az ajánlatot elfogadni; a helyett azt felelte: hogy „már én csak annak vénülök meg, a kinek felnőttem, s ha lehet annak is halok meg."

Ez volt a másik.

A harmadik pedig az, hogy nagyon fogy ám a magyar poéták iránti gondoskodás idehaza. Olyan ijedelmes mértékben száll alá a magyar olvasó közönség létszáma, hogy — csitt; erről nem szabad beszélni, hiszen most nem panaszkodunk, csak enyelgünk egymással. Nem felelet ám erre az, hogy rosz világ van, nagy a szegénység; mert azért *naponkint* 24 ezer nem magyar hirlapszám oszlik szét az országban; hogy ezen számhoz micsoda arányban áll a magyar lapok példányszáma, olyan napokon, mikor „Vasárnapi Ujság" nincsen; azt restelem leirni. Azután a mi közönsége *megmaradt* a magyar irodalomnak, *épen az a* szegényebb osztály; szegény papok, tanitók, falusi kisasszonyok, fényüzéstelen házi asszonyságok, gazdatisztek, közrendü emberek, orvosok, ügyvédek, és a kisbirtoku gazdák: ezekből áll *most* a magyar olvasó közönség; pedig ezeknél egy forint hatvan krajcárból álló capitalis. És végtére az összes pénzforgalom, a mit a magyar irodalom legfényesebb pártoltatása korszakában elért, nem haladta meg azt az összeget, a mit a legmostohább esztendőben egy lóverseny tétdijai elértek. Hanem ezt ismét nem panaszképen mondám; ha én nagyon gazdag ember volnék, én is jobban gyönyörködném a lovakban, mint a poétákban, mert azok mulatságra csakugyan többet érnek.

Már most vegyük össze ezt a három mondást.

Magyar irónak lenni már magában sem kecsegtető pálya, hozzá még a közönség is évről évre kevésbé ohajtja őket; mig másfelől nagyobb nemzetek irójának lenni nagyon buzditó kilátás;* — tehát mi lesz belőle? ez lesz belőle, hogy husz harminc év mulva, mikor azok a morosus, scrupulosus emberek kikopnak, mikor a régi fogalmak feledékenységbe mennek,

* Csak annyit hozok fel most, hogy hajdani irótársunk, ki most a Times levelezője, e müködéseért 12 ezer pengő rendes fizetést húz, pedig nem volt nálunk valami kitünő tehetség.

mint valami ócska divat; hát akkor azok, a kiknek nálunk költői tehetséget adott a sors, nemcsak hogy vissza nem utasitanak hasonló ajánlatokat, mint az én emlitett ismerősömé, sőt rajta lesznek, hogy eleve aként qualificálják magukat hogy mindjárt *eredetiben* adhassák azt a munkát, olyan nyelven, a milyenen kérik, egy szóval lesz akkor is iró és tanult ember elég a Duna Tisza között, csakhogy annak mind az lesz a végcélja, hogy valami europai hirre vergődjék, a mihez természetesen a magyar nyelv nem vezet.

Mi lesz már ebből a hosszu praeludiumból? s mi köze ehez Gyulay Pálnak? s hogyan miképen jön ő bele abba a crédóba, a miben Bajza Lenke novelláit ismertetik.

Az ebben az összefüggés, hogy én elvileg roszalom eleitől végig azt az eljárást, a mit Gyulay s a vele egy nyomon járó itészek követnek s kinálkozó alkalomnak találom azt e helyen kimondani.

A nélkül is kevés oka van valakinek, a ki már benne is van az irói életben nálunk, fátumával különösen dicsekedni, anélkül is elég szük a kör, a mit eddigelé az irodalom elfoglalt s itészeink még jobban rajta vannak, hogy azt szűkebbé tegyék, hogy mentül több embert elriaszszanak belőle.

Azt mondják, hogy ez meg amaz ága az irodalomnak szükségtelen; nem kell naptár, nem kell néplitteratura, nem kell könnyü olvasmány; minden iró legyen tudományos szakember; — másszor azt mondják, nem kellenek a kisebb talentumok, azokat el kell pusztitani, ne maradjon itt egyéb, mint a kitünő tehetségek; akadt olyan hóbortos időszak is, a mely józan okos emberek lelkét abba a járványba hozta, hogy az egész széplitteraturát haszontalanságnak tüntessék fel, s pro coronide Gyulai egész cikksorozatot bocsátott közre annak bebizonyitására, hogy a nők nem valók irodalmi foglalkozásra.

Én pedig azt mondom, hogy az irodalomnak minden eddig meglevő ágára szükségünk van, hogy a kalendáriumiró is hasznos ember, ha jó naptárt szerkeszt, s a ki egyebet sem tett,

mint a közönséget mátul hónapig mulattatta, hasznos dolgot cselekedett, s hogy azok a kisebb tehetségű emberek, a kiknek lélekzete segiti éleszteni azt a lángot, mely nem tudom én miért és nem tudom hol lobog? előttem mind igen derék emberek s egyiknek sem fogom szemére vetni soha, hogy mért nem nőtt nagyobbra? Tán még ráérnek.

Arra nézve pedig, hogy a nemzetnek egy egész fele, a nőnem, arccal se forduljon az irói pálya felé poláris ellentétben állanak meggyőződéseink.

Hogy ez a mi mesterségünk jár bizonyos specificus bajokkal, azt nem tagadom: — idegeinkkel dolgozunk, érzelmeinket kényszeritjük termékenységre, kedélyünk folytonos izgatottságban van tartva; ebből mindenikünkre hárul egy kis excentricitas, egy kis gátoló körülmény arra, hogy termetünk jól meghizzék s vénségünkre gömbölyü legyen; de hát jut-e eszébe valakinek sajnálkozni azon, hogy az üveghutások tüdeje gyöngül, hogy a tükörcsinálók szenvednek a higanygőztől, hogy a gyufakészitők fogai elromlanak, az órások szemei meghomályosodnak, hogy a csizmadiák könyöke kifelé szokik, a lakatosok térdei befelé? Mikor ezekre a müvészekre azért mind szükség van a világon. Jutott-e eszébe valakinek sajnálkozni Gyulayn, hogy mért lett iró, mért nem lett orvos? mennyivel jobb dolga volna akkor, mennyivel jobban félnének tőle; vagy Salamon és Greguss urakon, hogy mért hagyták el nyugalmas és tisztes tanári állomásaikat e hánytvetett életpálya kedvéért, vagy rajtam, hogy mért nem maradtam Komáromban prókátornak, mint apám volt, a ki mennyivel derekabb és boldogabb ember volt, mint én, a kik ismerték, szerették, becsülték; ellensége nem volt; hivatalát hiven betölté s saját ültette fái árnyékában boldog volt és elégedett, s családja körében megtalálta az egész világot; minek jöttem ide Pestre nyomtatott papirost szaporitani, versben és prózában hazudni, publicum előtt bolondozni, hátamat criticusokkal üttetni, magamat naponkint ezer meg ezer emberrel megszólatni, s

még az utókor által is kinevettetni? Pedig ezt nekem és nekünk épen olyan logicai renddel elmondhatnák, mint Gyulay elmondta az emlitett jeremiádokat azoknak a nőknek, a kik irnak.

És ha rajtam sajnálkoznék valaki, hogy iró vagyok, azt felelném neki (bizonyosan Gyulay és Greguss és Salamon is azt felelné): „Igen is, az vagyok; mert ez nekem gyönyörüséget ad, mert ez nekem élvezetem, *szenvedélyem*, rokonszenveimnek összesége; mert a mit más ebben tehernek lát, az nekem örömöm, s hogy épen ennek a kis nemzetnek vagyok irója, az büszkeségem." — A ki ezt nem tudja felelni, azt azután én is sajnálom.

Tehát e gyönyört, e szenvedélyt, e büszkeséget, mely nélkül magyar ember iróvá nem lehet, ne oszszuk meg a nőkkel? ezt tartsuk meg egyedül fiágat illető osztályrésznek, melyből a nőnemet csak a hajadonjog illeti? (tudniillik, hogy elolvashatják, a miket mi irtunk.) Ha a férfi irókon senki sem csodálkozik, hogy miért választották az előttük álló százféle pálya közől épen azt az egyet, ha elég nekik szenvedélyükre hivatkozni; hát a nőket bámuljuk-e meg, kik előtt csak három nyilvános pálya van meghagyva; a nevelés, a szinészet, és az irodalom, ha e három közől egyhez szenvedély és hivatás vezeti őket.

Nem volna-e mulatságos alak, a ki philantropicus buzgalommal le akarná beszélni a nőket arról, hogy a szinészi pályára lépjenek, mely pedig sokkal kényesebb, viszontagságosabb, előitéletek által sokkal inkább terhelt, mint az irodalom? hiszen itt ha egy uj tehetség tünik fel, azt diadallal emlegeti irodalom és közönség, a helyett, hogy jajgatni kezdene, hogy ime egy uj áldozat, ki a müvészet kedveért már most férjeket fog szerencsétlenné tenni, gyermekekre viszásan adni fel a mellényt, leveseket elkozmásitani s tömérdek tojásból ki nem keltett csirkével megfogyasztani a világot? Törődik is valaki a jámbor férj kozmás leveseivel, csak a müvészet, a nyelv, a poezis diadala

haladjon előbbre egy lépéssel! Sirassa meg a kinek tetszik az ápolás nélkül hagyott férjeket és kotlós tyukokat titokban, de ne riaszsza el a közeledőket olyan pályától, melyen minden uj tehetség megjelenése országos nyereség.

Csupán egy nyomatékos pontja van Gyulay cikkének a nőiróság ellenzésében, mely ellenemben azt bizonyitja, hogy egy tekintetben mégis könnyebb a férfiak futása, mint a nőké, ez a pont az erkölcsi élet idomulásáé, melyre az irodalmi működésnek tagadhatlan hatása van. Férfiaknak nagyobbakat szabad botlani, mint nőknek; a könnyelmüség amott csak tréfa, itt komoly dolog, a bukás nekünk csak kaland, náluk szerencsétlenség. Hanem hát kérdem, mi oka van Gyulaynak irónőinket a költői pálya e veszélyes hatásaitól félteni? A tapasztalati életből, tudtomra, egy szomoru példát sem vethet szemükre; idegen par exemple itt nem hat, mert nálunk egészen más közélet, más magányviszonyok vannak, mint Franciaországban, s elég könnyelmü nő van azért nálunk is, a ki soha sem irt, de tán nem is olvasott sem verset, sem novellát, sőt még férfi iróinkról is elmondhatom minden hánykolódás nélkül (nincs is mit dicsekedni vele), hogy azok is tulnyomó majoritásban igen solid, rendes emberek, s ha van közöttük egy pár korhelységben járó, biz azt sem a múzsák vezették oda, a mi pedig a priori okoskodását illeti, hogy a képzelet gyanus régiókba vezeti a gyönge női kedélyt, annak is kettős utja van. A ki nemes, magasztos, gyöngéd eszmékkel foglalkozik, annak a lelke megnemesül általuk; a ki csintalan, hamis gondolatoknak engedi át magát, az ugy veszi hasznát. A nőszivnek, elkezdve a gyermek ábrándjain az anyai csodás szeretetig, olyan gazdag világa van, hogy a ki abban a szépet keresi, többet találhat benne, mint mi férfiak tapasztalataink összeségében, s ez a szép, gyöngéd világ ismeretlen maradjon-e örökre, csupán azért, hogy egy-egy morosus spleenes férj meg ne legyen az által keseritve, hogy a manchettjéről egy gomb hiányzik? Varrja fel maga, s ne tápláljon olyan sardanapáli

vágyakat, hogy rántottáját egy lángész habarja be, ki költeményeket teremteni van hivatva.

De nem is szükséges a genialis nők férjeinek épen spleeneseknek lenni; ugyan miért, azért, hogy a feleségnek is van esze? Kellemetlenebbé teszi-e a nőt ez a legnemesebb faja az ambitionak, mintha büszkeségét divatos piperéiben keresné? nem ártatlanabb hiuság-e az (ha már hiuság) ha egy nő irói hivnév után törekszik, mintha a hirnevet táncvigalmak, veszedelmes hóditások által akarja megszerezni? többet ront-e kedélyén azzal, ha saját eszméivel, ha könyvekkel foglalkozik, mint ha a szomszédasszonynyal összeül embert szólni; nem megforditva áll-e, hogy otthoniasabbá, családszeretőbbé teszi e szellemi elfoglaltság a nőt, hogy távol tartja lelkétől a mindennapi hiuság veszni való töprengéseit, hogy megóvja a világ csábjaitól, hogy türhetőbbé teszi rá nézve még a szenvedést is, mert van egy jó barát, a kinek elpanaszolhatja őszintén, a mit érez, a ki előtt feltárhatja keble legtitkosabb rejtekeit, a kinél vigasztalást lel és árulástól nem fél: — a fehér papiros? Nem ismerné Gyulay (pedig, dehogy nem ismeri) azt a nyugalmas percet, a mikor az ember egy nehéz, türhetlen, sokáig kinzó gondolatjának végre szavakat adott és azokat rábizta egy barátságos hallgatag papiros lapra? Nem emlékezik arra Gyulay, (pedig nagyon jól emlékezik), hogy mikor az ember leül nagy haraggal, és gerjedelemmel egy erősen fájó bántalom ellen védeni magát, mire az a fehér papirlap megtelik, ugy meghiggad, ugy lecsillapul, ugy elismeri, hogy sokkal jobb emberré lett, mint a milyen volt, mikor irásához leült. A papiros a leghiggadtabb tanácsadó. A poezis vigasztal, nemesit, felemel, lelket ád; hogy lehetne rosz a nő, ki benne él.

„Hanem kegyelmed még is furcsa bogár! — mondja erre valaki; — azon kezdi a beszédét, hogy saját fiát megsajnálná, ha iróvá lenne s a más ember leányát meg milyen nagyon

biztatja, hogy legyen irónő; — mutassa ki itt az összefüggést."
Nem maradok vele adós.

Ugy-e bár, minden jó apa azt óhajtja, hogy a fiából ur legyen. No ez az irodalmi pályán nem lesz belőle. Minden attributuma az uraságnak távol van tőle. Nem is igen nagyon szaporodnék el ez a fajta, ha valami olyan hatalom nem kényszeritené a választásra, mely erősebb az apai tanácsadásnál: a hivatás, a szellem ösztöne, s ha egy *magasabb, nemesebb cél* nem volna előtte kitüzve a megélhetésnél, *az urrá levésnél*: szolgálhatni egy szent nemzeti ügynek, áldozatul hozhatni napokat, éveket, az egész jövendőt egy dicső eszmének, hü munkása lenni egy századokon át parlagon hagyott mezőnek, melynek legelső mivelőit még tébolyodottaknak tartotta a közvélemény s aztán feltalálni büszkeségünket abban, hogy tett mindenikünk annyit, mennyi csekély tehetségében állt, betölté a helyet, melyet elfoglalt, akármily kicsiny volt az, s jól gazdálkodott, ha keveset producált is.

Nem kivánom én sem Gyulaytól, sem más itésztől, hogy minden sort, a mi magyarul van irva, magasztaljanak: ez ironia volna s az lenne az őrült, a ki elfogadná; de kivánom igen is, hogy ne foszszanak meg bármily kicsiny irót attól az *önbecsérzettől*, mely őt arra inditá, hogy e térre lépjen, bár milyen ingatagok is annak lépései: inkább legyen az elbizakodott, mint bizalmatlan, inkább képzelje magát Dáriusnak, ki föl-fedezé kincseit a közönség előtt; mint tetten kapott tolvajnak, kit minden városban megcsapnak, miért a kegyes olvasó zsebéből egy forintot ki akart lopni; inkább megelégedjék végre a nyegle annál a napfénynél, mely a jelesekre süt, mint verje mind a kettőt egyformán a zápor. Jól tudom, hogy ez mind pium desiderium, sokkal közelebb vagyunk egymáshoz, mint hogy szenvedély nélkül tudnánk itélni, s a közös épitkezéshez való kövekkel hajigáljuk egymást.

Summa summarum: a férfi, ki a kenyértermő, vagy rangadó pályák helyett az irodalmira lép, teszi ezt szelleme sugalla-

tából, az irói hirnév utáni ambitióból, ihletből, patriotismusból, a muzsák iránti szerelemből s azt mind elégszer megkeseritik neki.

De a nő, a ki az irói pályára lép, nem hagy el más hivatást, nem mond le rangról, életpályáról, irodalmi működése mellett lehet jó nő, jó anya, jó háziasszony; üres idejét hiu mulatságok helyett nemes foglalkozással tölti be.

A férfi egy más nyilvános életpályát ad cserébe iróságaért, a nő egészen ajándékba kapja azt.

De magának az irodalomnak is érdeke van benne, hogy nőirói legyenek. Ez szükséges *elem*. Azt nem vitatom, hogy abból, a mit a nők irnak, mindig hiányzik valami, a mi a férfiak műveiben benne van. Ez igy van; minden lénynél, a minek szárnya van, a *himé a him*. De megforditva a férfiak műveiből is hiányzik többnyire az, a mi a nők költeményeiben uralgó. Férfiak sajátja a humor, az erő, az életismeret; nőké az érzés, a gyöngédség, az ábránd. Nálunk kivált az utóbbi időkben kevés kivétellel az egész irodalom az első irányban halad; és ezt jól teszi, ez az ő utja. De veszendőben van nálunk egészen a genre, mely a gyöngéd, mély érzésü, ábrándos müveket alkossa. Ez a nőirók feladata, azt férfi nem oldhatja meg, nem is lehet hajlama hozzá. Pedig szép ez is, mint amaz, s határozott ranggal bir a Heliconon. Az a különbség marad férfi és nő irók között, hogy ránk nézve a muzsa szerető (ha szerető) rájuk nézve pedig csak testvér.

Azért én szivesen üdvözlök minden uj tehetséget, mely irodalmunk jövőjét gazdagitni jön; szeretem, ha uj genrenak támad képviselője, s mint ilyent üdvözlök minden nőirót a mi kis Olympunkon.

Kicsiny a tér, de azért sok hely van még benne üresen, kevés a jutalom, mit a nem messze hangzó hir adhat, de legalább az a becsülés, melylyel egymást fogadjuk, legyen benső és őszinte.

Egy uj irói név művei vannak előttem feltárva. Ez uj név

Bajza Lenke. Atyja köztiszteletü iró volt, ki maga is megmérte mind azt, a mi mélység és magasság van e pályán; s gyermeke előtt nem lehet titok ennek sem öröme, sem bánata. Ha a gyermek fölvette azt a tollat, mely hosszu évekig oly szomoru nyugalomban hevert atyja iróasztalán, nagyon erősnek kell rajta a költészet ihletének lenni.

Azt várják tőlem, hogy a fiatal sziv alkotta művekre birálatot fogok irni. Komoly, tudományosan elemző birálatot, melyben megmutogattatnak szerző tévedései, a hiányok az alkotásban, jellemrajzokban tett hibák, hogy ezt igy kellett volna, nem amugy csinálni, ezt meg amazt kellett volna hozzá adni, kifürkésztetnek szorgalmas pontossággal nyelvalkotási szabályellenességek, sajtóhibák és ikes igék elleni vétségek? — vagy pedig

iratnak általam magasztaló hizelgések, föltétlen bámulata a meglepő talentumnak, kiemeltetnek a mű szépségei, a szellemdus párbeszédek, a bátor jellemrajzolások, a mesék egyszerüsége, a jól képzett nyelv, a korán elsajátitott routin, s ezeket emlegetve, én, ki szerzőnek apja lehetnék, mint egy csélcsap udvarló szépeket mondogatva, azt fogom elhitetni vele, hogy az a mű volt irodalmi remeke, melyért most őt nemes irói céhünkbe beveszszük?

Egyiket sem teszem ezek közől.

Nem tudom mellőzni azt a gondolatot, hogy szerző évekkel fiatalabb, mint voltam magam, midőn legelső művemet megirtam. Ki szólhatna ahoz, hogy mit fog az a költői szellem alkotni idő érleltével, melynek első zsengéit látjuk magunk előtt? Ki irhatná meg hibáit, ki dicsérhetné előnyeiért, mikor azokat az idő, gyakorlat, tanulmány és világismeret oly nagyon megváltoztatják.

Csupán arra felelhetünk jogosan, hogy láttuk-e azon költői szellemet e müvekben, mely születése nemességéről tanuskodik.

Azt mondom erre: legelső munkámat, a mit irtam, Bajza Józsefnek mutattam meg, arra kérve, hogy mondjon felőle

véleményt. Válasza határozott arra, hogy az irodalmat életpályámul válaszszam. Nagy farizeuskodás volna tőlem, ha el nem merném mondani, hogy azt nem bántam meg. Hanem azt megbántam, hogy amaz első munkám napvilágot látott; és ha most annak kúszált szerkezetét, éretlen eszmejárását, megragadó emberismeretlenségét, kósza phantasiáját mérlegre teszem Bajza Lenke első beszélyeinek kivitelével, nem találom a critikusi szemüvegemet, melyen annak hibáit meglássam.

A fiatal szerzőnő első müvei igen szép költői tehetségről tanuskodnak, ábrándjait majd megtisztitja az élet; majd ha mélyebben tanulja ismerni azt a világot, mely az érzésekben van, kifogyhatlan szépséget fog abban találni, s bebizonyithatja, hogy a nők is tiszteletreméltó állást foglalhatnak el az irodalomban.

222

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. júl. 4.]

LXXIII. Levél. Saint Leon ur és Fleury Luiza kisasszony. Egyszer hittünk a muszkának, akkor is rászedett. Hogy vártuk, hogy dicsértük előre, millyen szépek, hogy ugrálnak, hogy táncolnak, nem is táncolnak, hanem repülnek, nem is repülnek, hanem csak libegnek, sőt annyira nem is libegnek, hogy el sem jöttek. Azok a Bogdanoffék! Danai dona ferentes! Igy jár az, a ki a muszkának hisz. Volnék csak a Politikai Ujdonságokban, majd beszélnék most Dunai fejedelemségekről és Montenegróról; igy azonban csak Bogdanoffon tölthetem a boszumat, s most még hozzá Fleury kisasszony, francia magyar tánc, méhes ballet, és Saltarello, meg Saint Leon ur. Hire mehetett nagyon a mi Udvarhelyink ötven éves jubilaeumának, hogy Saint Leon ur idejött hozzánk; talán ő is itt

akarja arany menyegzőjét megünnepelni a tánc muzsájával; néha-néha meg hegedül is; mikor hegedül, akkor azt szeretném, ha táncolna, mikor meg táncol, akkor még jobban szeretem, ha hegedül. Első balletjából semmit sem tudtam kivenni, ennek meglehet, hogy egy részt az az oka, mert nem voltam az előadásán, a méhes balletjából pedig keveset tanultam, a mivel a Falusi Gazda olvasó közönségének szolgálhatnék; kivéve egy pár ujdonat fölfedezést, ugymint hogy Franciaországban akkora méhek vannak, mint egy kisasszony, azoknak az a rosz szokásuk van, hogy az alvó embert megcsipkedik, hogy azokat továbbá muzsikaszóval lehet kényszeriteni, hogy rajt ereszszenek, végre egy dzirdzon kasból gyerekfejü nyüvek dugják ki a fejeiket, a min maguk a méhek is nagyon látszanak csudálkozni; végződik a ballet általános csipkedésen és vakarózáson, melly pantomimikát én addig is sokszor bámultam már a közéletben, csakhogy nem tudtam, hogy az ballet. — Hanem mind ez persze csak a méhes gazdákat érdekli s ugy látszott, hogy a publikus közt kevés műkedvelő akadt, a ki annak a táncnak az izlelésére hajlamot mutatott volna, a mit az illyen nagy méhek járnak.

Végül a francia müvész pár valami polkából kerekitett oláh táncot járt el eredeti nemzeti gyócsos-tót öltözetben, hozzá tartozó pisztolylövöldözéssel; sub tituló: „*eszményi magyar tánc.*" Csak az ne állt volna legalább a szinlapon, hogy ezt a táncot többször eljáratta már hasonló cim alatt a párisi szinpadokon. Az különösen jeles gondolat benne, mikor a táncos legyezi a táncosnéját. A kik valaha csárdást táncoltak, képzeljék maguknak azt a helyzetet tánc közben és próbálják utánozni. Egyébiránt elhiszszük, hogy ebben a roppant melegben jól eshetett Fleury kisasszonynak a legyezgetés; — mi is jobban legyezgetnők, csak az a Bogdanoff ne szedett volna rá, de már most dühbe vagyunk hozva, mint a falusi vendég, a ki „Schinken"-t mutatott a pincérnek, aztán „Schnecken"-t kapott helyette. — *Kakas Márton.*

DUNA-FÖLDVÁRI JELENETEK

A ki a „Szombati Tárcá"-ban csupa merő nevettető cikkeket keres, az most az egyszer nagyon rászedte magát; mert ezuttal egy leégett városról van a szó, melynek fele hamuban fekszik. Egész utcák, házak, templomok a földig, a pincék fenekéig beégve, minden ház körül gyümölcsös-kert, az mind feketére perzselve, a romhalom közt itt-ott csodára egy-egy magányos szalmafödelü ház, egy-egy kerti mulatólak, mellette egy pár zöld fa, egy-egy zöld folt a veteményes kertben; mig szerte minden gyász fekete utcák, kertek, piacok: ha a szél olykor megindul, fekete porfelhőt visz fel a magasba.

Egy menyecske szeretőjét várta, annak sütött főzött, salátát, rántott halat, attól égett le a városban 800 épület. Lucullus óta ennél drágább ebédet nem főzött senki. Rémültében akkor a nő elbujt egy pincébe, ott rettegett három napig, harmadnap elővánszorgott, megvallotta vétkét, azt mondá: öljék meg, ugy érdemelte, ő okozta a romlást; — s azzal lerogyott és meghalt.

Sokan ott vesztek a tűzben, a veszély elveszi az ember józan eszét. Egy erős, öles férfi, a mint pénzét összeszedte, a sertésólba menekült vele rémültében, azt hitte, hogy ott megmarad épen. Ott találták összezsugorodva, tárcája akkor is kezében.

Egy hajóvontató épen akkor jött hazafelé, midőn a várost messziről látta égni. Mire odáig értek a hajóval, a vész már megszünt, elérte az utolsó házat is, nem volt hová terjedni tovább. Jön a vontató elé egy ismerőse; mondja neki: „látod, porrá égtünk." — „Tudom, láttam." — „A te házad is elégett." — „Tudom, hallottam már." — „Beégett a padozat is, mindened porrá lett." — „Tudom, mondták." — „De pincéd is elégett." — „Azt is hallottam már." — „De, ott volt feleséged s három gyermeked is, azok is ott vesztek." —

„Ezt még nem hallottam," mondá a férfi és ebbe a mondásba megőrült.

Mikor a templom is égni kezdett, a nép odatódult, hogy a templomi ékszereket, az oltár szentségeit megszabaditsa; a lelkész, egy ősz, hetvenen tuljáró férfi megállitá őket az ajtóban: „látjátok, a gerendák már égnek, a boltozat recseg: engedjetek egyedül bemennem; — engemet, öreg szolgáját az én Uramnak, tán megkimél az ő házában a vész." — Azzal bement egyedül; szent edényeket, ruhákat összeszedett nyugalommal, a visszatiltott nép borzadva látta a templom ajtóból, mint hull a zsarátnok, mint száll a füst ez ősz pap feje körül: ő pedig ihlett nyugalommal végzé szomoru kötelességét e templomban, hol annyi éven át hallák tőle *magyar nyelven* a szent szertartás hangjait, azzal visszatért, még egyszer visszanézett az ajtóból — s recsegve ropogva omlott össze mögötte a lángbaborult tető.

A pusztulás rémhirére a környék falvai rögtön siettek élelmi szerekben, öltönyökben segélyt nyujtani a szerencsétlen lakosságnak, *mely azelőtt husz évvel első volt azok közt, a kik az árviz által elpusztitott Pestet nevezetes áldozatokkal ujra felemelni segitették.*

Mindazt pedig nem azért irtuk ide, hogy a jó olvasókat apró historiácskákkal mulattassuk, hanem hogy tudja mindenki, miszerint egy szép fiatal városa hazánknak, melyben 15 ezer jó magyar ember lakik (laknék, ha volna hol,) porban fekszik, s csak országos részvét képes azt hamvaiból felemelni. A nyomor szava nem lehet kiáltó szó a pusztában s alkalom könnyen adódik a keresztyéni részvét bebizonyitására. Ilyen alkalom volt a Dunaföldvárott rendezett jótékony hangverseny is, melyet a város kárt nem szenvedett birtokosai rendeztek a nemzeti szinház tagjainak közremunkálásával az inség enyhitésére, s melyre a környékben közel három ezer jegy kelt el, miket Heckenast nyomdája ingyen állitott ki. Pest ezuttal elmulasztá a nemeslelkü kölcsönt hasonlóval pótolni vissza

jó szomszédjának. A fővárosban nem több, mint 2, olvasd „Két" jegy kelt el e jótékony alkalomra. Hisszük, hogy fővárosunk közönsége e mulasztást fényesen fogja helyre hozni, s követendi a példát, a mit saját balsorsában láthatott, hogy mit kell tenni egyik községnek a másikért nagy csapás idején?

224

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. júl. 18.]

LXXIII. Levél. Mindenféle prücsökről és Charton Demeur asszonyságról.

Kezd én nekem egy kicsit tetszeni a magyar közönség. Eddig is igen nagyon tetszett már, de ha jól meggondolom, a dolgot, még jobban is tetszhetik.

„Már megint prücsök!" kiált közbe innen is, tul is egy-egy haragos hang. „Tegnap is prücsök, ma is prücsök, hiszen nem Illés próféta az ember, hogy prücsökkel éljen."

Hiszen épen az tetszik nekem a magyar publikumban, hogy nem lehet vele egy héten hétszer megetetni a sáskát. Pedig nekünk is elég ügyes, kellemes és szeretetreméltó sáskáink vannak, de azért még sem lehetne velük megkisérteni, hogy mit csinálna a pesti magyar közönség, ha egymás után három hétig szakadatlanul nem olvasna egyebet a szinházi hirdetmény táblán, mint ezt a szót „*tücsök*", melly Bécsben egy esztendő alatt nem kevesebbszer, mint kereken százszor csinált tele szinházat, s ezekben az indiai hőségü napokban Pesten is egyremásra megtölti az ujtéri szinházat.

Hja, de az egészen más prücsök, mint a mi szöcskéink. A mi művészi tücskeink, ha a szinpadi függöny leesett, szépen haza mennek, otthon vacsorálnak, lefeküsznek és alusznak; a bécsi tücsök pedig még előadás után is folytatja szerepét;

a dummer jungék közönsége igen nagy és háladatos; azok közt megjelenik a vendéglőkben, férfi kalapot tesz fel, a dummer jungék bámulnak rajta, ablakából virágokat hajigál, ha az nem elég, kavicsot és kőport rájuk, a dummer jungék el vannak ragadtatva; a sétányokon magyar szavakat ejteget el, a dummer jungék annak örülnek, nappal jótékony célokra tojást és lisztet árul, a dummer jungék azt megveszik nagy pénzen.

Az illyen szerep persze, hogy a jámbor magyar közönségnél nem megy: ez az illyesmire azt mondaná, hogy affectantia s még sem nézné meg százszor egymásután a tücsköt.

Ezért kezd én nekem tetszeni a magyar közönség.

Mig egyfelől a bécsi prücsök tartja elragadtatásban a pesti közönség egy részét; másik része az alatt Charton asszony francia müvésznő énekét bámulni sereglik össze. Hogy a tens asszony szépen énekel, az már régi dolog, hanem én most megint valami uj dologról akarok megszólalni.

Igen szép és jó hirben kell állani mégis a mi jó magyar közönségünknek, hogy minekünk minden külföldi művész praestálja azt a homagiumot, hogy ha egyszer szinpadunkon föllép, ha egyebet nem, legalább egy magyar dalt, ha addig él is, elénekel. Ez ollyan erkölcsi sulyra mutat, melly az idegenekkel tudatja, hogy a magyarok adnak magukra valamit, s ezért a kedveskedésért ők is nagyon háladatosak. Charton asszony igen szépen énekli a magyar dalokat, mi pedig igen szépen tapsolunk neki érte.

Jól áll nekünk még ez a naiv gyermeki szeretet.

Kakas Márton.

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. júl. 24.]

Legujabb politikai ujdonság az, miszerint Bécsből legközelebb megkezdetett azon nagy fontosságu vállalat, mely korszerü föladatául tűzte ki magának Konstantinápolyt, a törökök fővárosát valódi, tiszta bécsi sörrel állandóan ellátni. A kik e jeles ital jótékony befolyását ismerik, előre is kiszámithatják azt a kiszámithatatlan hatást, melyet ennek állandó használata a civilisatió felé óriási léptekkel haladó török atyánkfiainak kedélyére fog gyakorolni; egyuttal láthatják azt a barátságos correlatiót, mely a két szomszédországot szilárdul egymásban csatolja; — sympathiák megváltozhatnak, érdekek elmulhatnak; békekötések megtörethetnek, alliancok felbomolhatnak; de a sör mindig jó marad, — a ki szereti. — Ezen örvendetes hirre rögtön feljebb ment 2 1/3 pcenttel a creditactiák cursusa.

Bizony szükségük is volt már a szegény törököknek, valami jóra; mert ugyan sok keserü levest megiszogattattak velük egy idő óta. A grahovói pusztulás óta a rájáhk vérszemet kaptak, s a beteg ember hátán ugyancsak táncol keresztyén és musulmán. Még a fegyvertelen bosnyákok is megverik a fegyveres ozmanlikat. Jó mi nekünk azt innen néznünk a páholyból.

Egyébiránt nem kell félni azért, hogy háboru legyen. Minden embernek van annyi baja otthon, hogy nem kivánkozik a szomszédba másikat keresni. Miért hát az a nagy fegyverkezés Franciaországban? az a hadsereg-szaporitás, flotta-erősités, azok a titkos fenyegetőzések, az a mutogatása a verekedni akarásnak? Egy szóval meg lehet oldani ezt a kérdést: a hadsereg unja magát, tehát hogy ne unja magát, folyvást gondos-

kodnak felőle, hogy legyen neki mihez készülni. Mikor verekedésre kerülne a sor, akkor rendén kibékülnek s keresnek megint más szinmüvet, mely a figyelmet magára vonja; a mi a huszár lovának a pucolás, az a franciáknak a biztatás: — fele abrak. De hátha még is nem ugy találna lenni? Hm. Csak az marad kérdésnek, hogy valjon a bagolyt ütik-e a kőhöz, vagy a követ a bagolyhoz?

Cherbourgban Napoleonnak egy lovag szobrát állitják fel, mely kezével Anglia felé mutat. Bizonyosan azt mutatja, hogy nézzétek, ott van az az ország, a hol passus nélkül is lehet utazni.

Princ Napoleon azt mondta a limogesi beszédében „polgárok, midőn az ipar a gépeket föltalálta, megkimélte az emberi kart a munkától" sat. — (Meg bizony az emberi fogakat az evéstől). Azt is mondta a herceg, hogy „adja Isten a jövő nemzedék szelleme *egész szabadságát* visszanyerhesse." Csodálom, hogy rögtön be nem fogták érte; ha Espinát volna a miniszter, vasra verik.

Indiában az angol hadsereg legvitézebb harcosai közől igen sokat megfojtogattak legközelebb — nem az istentelen thougok, kiknek hitvallásuk a fojtogatás Bohwanie istenasszony tiszteletére, hanem az istentelen nagy lószőr kravátlik, a mit a szegény angol granátosnak abban a gyilkos melegben is viselni kell.

Egy orosz delnő Párisban nyilvánosan hirdeti, hogy ő akárkit megtanit öt kötötüvel egyszerre két harisnyát kötni. Az ilyen irónőket aztán már Gyulay is szivesen látja.

Milyen különbségek vannak a világon. Napoleonnak nem tetszett a sok rongyos utca Párisban, azt mondta csináljatok helyettük palotákat; kell rá 200 millió: hilft ka wanen; ki kellett teremteni a kétszáz milliót, s meg kellett csinálni az uj utcákat, Londonban a Themse büzétől nem lehet a városban lélekzetet venni; annak a régulázására is kellene egy pár száz millio forint; hanem a miniszter azt mondja: csinálja a magiszt-

ratus, ebben a kormány nem parancsolhat neki. — Melyiknek van már most jobb dolga a kettő közől?

Franciaországban most legveszedelmesebb csempészek a kutyák. Ez igy megy: a francia határszélen lakó gazdák nevelnek kutyákat, jól tartással, hizelkedéssel, magukhoz édesgetik s akkor átviszik a belga határszélre s ott hagyják. Az uj gazda nem ad enni két nap a kutyának, a helyett üti veri, rugdalja; harmadnap aztán felpakolja dugárukkal s kiereszti a kapun. Az eb nyargal haza egyenesen Franciaországba. Hiába kiabálnak rá a határszélen, álljon meg, hol a passus? ha csak le nem tudják lőni, haláig iramodik. Aztán megint ujra kezdik a maneuvret.

226

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ ELŐTT

[1858. júl. 25.]

LXXIV. Levél. „*A szegény arszlánnő,*" francia dráma. Nálunk még elő sem adatott, már is megkritizáljuk.

T. szerkesztő ur. Előadás után kritizálni, eső után köpönyeg, égett embernek tanácsadás, hogy biztositsa a házát; ha rend volna a világon, még előadás előtt kellene megbirálni a darabokat; a hogy ime most én cselekszem. A lyonne pauvret most nyakrafőre adják Párisban; fekete máju kritikusok ezt is szidják, mint a többit, könnyü vérü publikum azt is megnézi százszor egymásután, mint a többit, s nálunk is hallani már nyilvános fenyegetőzéseket, hogy forditják már s szinpadra fogják hozni. Muljék el tőlünk e keserü pohár. Halljuk, halljuk: mi baja lett egyszerre Kakas Mártonnak? tán biz erkölcsellenes a darab, s Márton az erény lovagja kiáll a közszemérem védelmére, vagy hiányokat fedezett fel a szerkezetben, nem üti meg a mű az euripedesi mértéket s Márton kritikus akar lenni.

Nem biz én, nincs énnekem semmi nagy kifogásom a szegény arszlánnő ellen, csupán csak az az egy, hogy soha ennél unalmasabb históriát még nem fedeztem fel nyomtatásban. Nem háborgatom én a régi francia iskola matadorjait, megállták azok a sarat; volt bennük csodálatos mesézet, tüneményes szerelem, mesés nagylelküség, korlátozatlan phantasia regéi; az ember nem hitt nekik, de gyönyörködött bennük s látta rajtuk a költő szellemét; a mostani francia drámairók elhagyták e szeretetreméltó hibákat s irnak most rettenetes mindennapi, nyomoruságos történeteket haszontalan, szivnélküli emberek eseményeiből, a miket elhiszünk, de unjuk magunkat rajtuk s nem látjuk bennök a költőt többé, hanem csak a pletykacsinálót. Illyen haszontalan pletyka ez az egész arszlánnő. Szerzője bebizonyitotta, hogy lehet drámát irni harmatcseppnyi szerelem hozzájárulta nélkül. Egy vén bolond férj, egy jellemtelen fiatal delnő, egy semmirevaló fiatal férj és egy fiatal semmirevaló nőtlen férfi, meg egy érdektelen becsületes asszony mendemondáz benne: az egész mendemonda azon alapul, hogy a fiatal férj a vén férj feleségének cifra-ruhákat, drága kalapokat vásárol, az arszlánnő elfogadja a csipkéket és kalapokat. S mihelyt azok megszünnek, a pénztelen gavallért kilöki az ajtón. Egy gondolatja a szenvedélynek nincsen benne. A csomó megoldását egy masamód-árjegyzék idézi elő, a mit a hűtlen férj helyett a megcsalt nő kezébe adnak, s a költői elégtétel egy zsidóasszony képében jelenik meg, ki az arszlánnőt exequálja. Az iró azonban elég cynicus azzal a fenyegetéssel végezni a tragoediát, hogy a ki ezt nem találja elég büntetésnek, az tudja meg, hogy az ifjasszony egyszer bizonyosan a rosz személyek kórházában fog meghalni. — Ennyire jutottunk. A tragoedia-irónak nem kellenek többé a szerelem nagy tévedései, nem kellenek az erős szenvedélyek; egy florentini kalap, egy crinoline elég az asszonyok meghóditására. Megengedem, hogy vannak némberek, a kiknek ez elég, de azokat még eddigelé a poézis ignorálta. A költő könnyebbnek találja a

kintornát csavarni, mint a lantot verni, a mi elég szomoru haladás. Az egész darabban az az egy tanuság van, hogy „ha a szeretődnek kalapot vásárolsz, fizesd ki az árát készpénzzel; mert a feleséged kezébe találják küldeni a contót;" hanem ezt a maximát már Solon idejében tudták. Gyönyörü különben az a naivság, a' mellyel a szerző bevallja a dedicatióban, hogy a müvének szinrekerültét csak Napoleon hercegnek köszönheti; boldog ország, a hol az ember magas protectio utján nemcsak prefectté, senatorrá, tábornokká, hanem még költővé is lehet: „Ez a mű ugyan silány egy fércelmény, de hogy ha Napoleon parancsolja, elismerjük, hogy remekmű." — Párisban azt mondják, hogy szegény arszlánnő csak a tantiemek (irói dijak) kedveért van irva; nálunk alkalmasint valami jutalomjáték kedveért fog az szinre kerülni. Akkor jó lesz, ha valami olvasnivalót hoz az ember magával a szinházba, különben nagyon meg fogja unni magát.

Kakas Márton.

227

POLITICUS CSIZMADIA BÚCSÚHANGVERSENYE

Nagyérdemü közönség, van szerencsém beadni a kulcsot, én többet ennek a tizedik muzsának nem szolgálok, a kinek neve „politika".

Csalódás az ember élete, de még nagyobb csalódás a politikusé. Töredelmes szivvel vallom meg előtted, nagyérdemü publikum, hogy én téged sokszor megcsaltalak; — vegyünk csak egy párt az én büneim lajstromából.

Azt állitottam legközelebb, hogy senki sem fog verekedni többet a világon, és ha fog is verekedni valaki, de a francia nem fog, ha pedig a francia fog is verekedni, de mivelünk nem fog; s ime másnap mindjárt előáll Bertalanéo Bertalanini

francia bajnok s felhiván hazánk hőseinek táborát, egész „Európá"-t betölti fegyvereinek csattogásával, sőt még ujabb ütközetre is lázitja nemzetünket, s ha szerencsénkre „Nagy Fridrik" pártunkat nem fogná s bizonyos „Keresztes(y) hadak" nem állnának tartalékul mögöttünk, kiverne bennünket „Európából" — s ezt a nagy hatalmasságok elnézik s én meghazudtoltatom legalaposabb conjecturáimban.

Azután azt mondám, hogy bizonyos Lindahl nevü jeles svéd iró egy fiatal szép kisasszonyt atyjával tilos viszonnyal vádolván, e miatt perbe fogatott, s halálra itéltetett, a vérpadon a csodaszép kisasszony által megkegyelmeztetett, s már utban is van Párizs felé, hogy ott magából Dumanoir et comp. urak által drámát csináltasson, midőn kisül, hogy Lindahl ur bizony nem poéta, hanem lócsiszár; Mendelsohn kisasszony lehetett valaha szép ez előtt negyven esztendővel, az apja pedig nem apja, hanem bátyja, aztán nem is akarja Lindahlt a tatár sem lenyakazni, annál kevésbé kegyelmet adni neki. Aztán legyen az ember politikus csizmadia ilyen kudarc után.

Más helyen inditványba tettem, hogy a szultán, ha meg akarja menteni az országát, legyen hirtelen kálvinistává, s most egyszerre elő állt Franciaországban valami monsieur Pitzipió (becsületemre mondom: ez a valóságos neve, nem én csináltam) s egy könyvet ir arról, hogy de biz a szultánnak a görög hitre kell áttérni ha jót akar. — No aztán legyen az embernek kedve valamihez, mikor a legszebb terveit igy kontrakarikirozzák.

A sok európai ujságiróval magam is fujtam a dicsérő verset Oroszország ellen, hol a parasztokat immár felszabaditották s most kisül utólagosan, hogy igen is felszabaditották őket arra, hogy fujhatnak a markukra, mikor hideg van. Itt megint szépen felültem.

Az angol királyné cherbourgi látogatásnak programmjából kihagytam a leglényegesebb szertartásokat: tudniillik, mielőtt a magas utazó partra szállana, elébb átadja a francia konsul

által kellőleg visáltatott passusát a rendőrpraefectusnak s miután identitása constantiroztatott, s málhái megvizitáltattak, ha nem tartalmaznak-e valami kontrabontot? fogadtatik a szokásos salvékkal. Ez a ceremonialis pont minden ujságiró figyelmét kikerülte.

A legjobb és legérdekesebb ujdonságokkal correspondenseim hanyagsága miatt rendesen elkéstem, igy például a párizsi conferentia tagjai a tizedik esteli ülésben egy véletlen fordulat által egy egész tál puncsot feldöntöttek; pedig ez volt a *legforróbb* kérdés, mely eddigelé általuk eldöntetett. Bárcsak legalább a Moniteur meg ne előzne ezzel a hirrel.

Ily nagy bukások és botlások után átlátom, hogy helyzetem tarthatatlanná válik; s mint solid statusférfiuhoz illik, ideje korán visszalépek s velem együtt kilép a szerkesztőségi budgetből havonkint tizenkét krajcár ára veres plajbász, melyet a derék szerkesztő ur rám, méltatlan munkatársára oly buzgó részvéttel szokott pazarolni.

Kell is, hogy helyet adjak ennek az alattam következő regénynek, mert különben nem tudom melyik században jutna el a végére a tekenősbékán nyargaló szerző?

A miért is ezerszer bocsánatot kérve mindenkitől, ha kis pályafutásom alatt meg találtam bántani, bucsut veszek a mélyen tisztelt közönségtől s a semmiségben feloszolván maradok „többé nem létező alázatos szolgájuk, a politikus csizmadia."

228

KAKAS MÁRTON IMITT AMOTT

[1858. aug. 1.]

LXXV. Levél. *Bartolomeo Bertolini*, és az amerikai stereoscop.

Nagy falragaszok hirdetik minden szögleten: itt van Bartolomeo Bertolini, kilencvenkét esztendős hadastyán első Napoleon

idejéből, verekedhetnék nagyon, felhivja Budapest vivómestereit és harcosait, hogy álljanak ki vele a sikra, s a kinek kurázsija van, harcoljon meg vele egy szál kardra; a nemes publikum pedig nézze őket egy pengő forintért. Az ember mindig szokott kapni azon, ha valahol verekedést láthat; Mátyás király óta tán ez volt az első lovagjáték, mellyre nyilvánosan hiták a magyar embert Pesten, aztán még hozzá egy 92 esztendős francia. Hjaj tisztelt barátom! az embernek 92 esztendős korában a kész pecsenyét is nehézére esik eltráncsirozni, nemhogy még az eleven embernek neki álljon karddal, hogy azt leszabdalja, s ime Bartolomeo Bertolini azt állitja, ki is hirdeti, hogy mindnyájukat megeszi 92 esztendős korában, pedig foga sincs már hozzá. Az Európa teremében, hol a nemes látvány adatott, szép gavalléros publikum előtt ment végbe a viadal, mellyben hazánk hősei az idegen vitézzel lándzsát, az az hogy rapiért törtek a nemzeti becsületért A százados agg még most is ugy forgatja balkezével a vítőrt, mint egy harmincéves ifju, szemei még most is meglátják a negyedrész pillanatban, hol adott fedetlen részt az ellenfél s fegyveres hegyével most is odatalál bizton: „ön meghalt!" Három vivómesterünk küzdött vele egymásután, igaz, hogy becsületet vallottak mindannyian, de biz egynek közölök ugy kipenderitette az öreg a kardot a kezéből, hogy még most is repülne, ha le nem esett volna. Pedig az egész emberke alig magasabb öt lábnál, alig látszik ki a gallérjából. Különösen megnyerte a fiatalabb publikum tetszését az a mesterfogás, mikor az egyik viador ollyan közelre jutva ellenfeléhez, a hol egymáshoz nem szúrhattak többé, hirtelen felkapta a lábát s a lábán alól szúrta agyon az ellenfelét. Ha engem valaha igy ölnének meg, nem mernék a világ szeme elé kerülni szégyenletemben. — Másik látvány az amerikai stereoskop, a ki utazni szeret, ne sajnálja a fáradságot a magyar királyig, a hol azután beutazhatja egész Amerikát, Spanyolországot és Afrikát; az elénk mutatott képek a csalódásig élethiven mutat-

ják a természetet, még a romokon levő legkisebb fűszál is élni látszik, s egy jó botanikus analysálhatná annak a fának a virágait, a minek egy néger gavallér nekidül; sőt egy theázó angol társaság olly élethiven van elénk állitva, hogy az ember szinte érzi, hogy millyen unalmas dolog volna most ott azok között ülni; a szénbányákban a napsütötte szén szivárványos csillogása, az őserdőkben a soklevelü lombozat, az egyiptomi romokon az avult faragmányok, a vizzuhatagok felett a füst pára mind a legbámulatosabban van visszaadva. Sajnálom, de nem tudok semmi ellenvetést tenni reá.

Kakas Márton.

229

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. aug. 15.]

LXXV. Levél. „*A proféta.*"

Boldog fiatalságom évei! ha visszaemlékezem reátok; mikor kinn laktam a svábhegyen egy penészes odúban 80 pftért három hónapra, aztán este későn éjfélután az én nagyon tisztelt barátom Szilágyi Sándor kijött a városból (ő meg ott lakott, egy másik odúban) s elmondta, hogy most adták a „Profétát" először; és elénekelte belőle az „ad nos, ad salutarem undam"-ot, (igen szépen tudott énekelni), s azt mondta, hogy mind az egész végtül végig illyen szép; mikor leirta előttem millyen ökölnyi drágakövek vannak Fides övében, hogy korcsolyázik egy egész hadsereg a jégen holdvilágnál; hogy jön fel a nap, sokkal fényesebb, mint az igazi, hogy énekel a proféta, mint egy igazi proféta, s hogy szakad rá utoljára a háztető, mikor már nem győzi tovább kiállani az orditást és trombitálást; hát én akkor millyen epedve vágyódtam azon boldog tájak felé, a hol e gyönyörüségeket mutogatják s mikor aztán végre

megadódott, hogy egyszer szinről szinre láthatnám én is e földfeletti tüneményeket, millyen szépek, millyen gyönyörüek voltak azok! mint reszketék a proféta haragjától, mint gyülöltem az anabaptistákat, különösen azt a veres szakálut, együtt sirtam Fidessel, tapsoltam a korcsolyatáncnak, elvakultam a feljövő napfényétől s megrendülék a királyi paloták összeomlásán. Oh boldog idők, hová tüntetek el. Azóta az én kedves barátom Sándor a nagykőrösi fiatal szyttyákat tanitja számvetni s nem énekli az „ad nos" áriáját, azóta a proféta sem az igazi hamis-proféta, hanem hamisnak is hamis proféta, az anabaptistákat egészen kiismertem s egy cseppet sem félek tőlük többet, Fides ékszereit megtudtam, hogy festett cinből vannak, a korcsolyatáncban többet buknak már orrukra, mint korcsolyáznak, a nap kelte is elfancsalodott már s nem hasonlit még Vahot Imre barátom Napkeletéhez sem, s a királyi palota ollyan rongyossá lett, hogy meg sem látszik rajta egy kis összeomlás. S az egész opera ollyan unalmas, és ollyan hosszu, hogy az ember alig tudna valakinek tanácsot adni, hogy az elejét ne nézze-e meg, vagy a végét. Ime mivé lesz a világ dicsősége! Hajdan két pgő forintjával állt ember hátán ember a próféta zászlói alatt, most meg félig van a szinház emberrel, annak is jó része ingyenjegyes, és ennek a fele meg kritikus: az pedig nem tud egyebet, mint fitymálni. Sic transit gloria mundi.

Kakas Márton.

230

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. aug. 22.]

LXXVI. Levél. Öt zongora egyszerre!

Tisztelt szerkesztő ur. A mult napokban azt a csudát láttuk saját szemeinkkel, hogy a nemzeti szinpadra kitettek öt zon-

gorát, egyik mellé leült egy virtuoz, s a mint rátette a billentyükre a kezét, egyszerre elkezdtek a többi négy billentyüi is alá s fel mozogni, a hogy ő a legelsőt ütötte, a többi is a szerint szólt, ha az ő keze alá s fel szaladgált, az üresen álló zongorák elefántcsontjai is szaladtak a szerint s játszották ugyanazt a nótát. Ezelőtt egynehány esztendővel az ollyan ember, a ki e boszorkányságot produkálja, tüstént az előadás után ott mindjárt az előcsarnokban megégették volna, most azonban nagy diadallal emlegetjük, hogy e találmány dicsősége egy fiatal hazánkfiát, Hamar Leót illeti, ki e csodát ugyanazon villanydelej alkalmazása által idézi elő, melly a távirdák szavait viszi egy perc alatt mérföldekre. Lássuk csak, mi lesz még ebből? Sok lehet ebből. Először is annak már vége van, hogy hangversenyeken valaki előálljon egy szál zongorával mulattatni a közönséget, ide már egész battériák kellenek zongorából, egész fortepiano-telepek, mik oda kartácsolnak a publikum közé, hogy csak ugy dül soronként a lelkesült tömeg.

Azután: — nem lesz szükség többé a hirhedett zongoraművészeknek egyik városból a másikba utazni nagy költséggel, nem kell kiállaniok a tengeri utazás félelmeit, ha Amerikában akarnak hangversenyt adni; ott van már a tengeralatti huzal, annak az egyik végénél leülnek a zongorához Európában, s Amerikában a lelkesült közönség tapsai fognak hangzani művészi játékaikra, a nélkül, hogy szinről szinre láttatnának. Sőt illyenformán Liszt Ferenc, Dreyschock és a többi egy és ugyanazon időben Petersburgban, Philadelphiában és Párisban adhatnak műversenyeket, a nélkül, hogy hazulról egy tapodtat mozdulnának, s a hirlapok irni fogják mind a három helyről: „Liszt Ferenc ma itt volt, Hunniájával elragadta a közönséget," s senki sem fog benne semmi lehetetlent találni. Az emberek hozzá szoknak a legnagyobb csodához.

Még itt sem állapodunk meg. Ezen találmány után nem fogja senki a fiát, leányát zongorára tanittatni, a mi nagyon költséges

mulatság, és eleinte nagyon unalmas is, a mig a skálát nyeggetik; hanem támadni fog egy vállalkozó részvényes társulat, melly a gázvilágitó intézet mintájára felállit valahol a városon kivül egy nagy zenefőző katlant (a városon belül bizonyosan nem engednék meg sem a rendőrség, sem a szomszédok). Abból a katlanból, épen, mint a gázcsövek, indulnának ki az egyes sodronyok az utcákon végig, a miket mindenki felvitethetne magához az emeletbe, ott pedig a zongorája lábához köttetné. A külső katlanban azután felváltva ülnének gyakorlott zongora müvészek s azok éjjel nappal játszanának mindenféle csárdásokat, symphoniákat, mazurkákat, operákat. Ha valakinek már most muzsikára volna szüksége, csak összekötné a billentyük sodronyát a zongora telepével s rögtön zengne előtte a legmüvészibb játszomány (!): ha pedig nem tetszenék neki valami, teszem föl holmi reszketszpolka, vagy pedig alunni akarna már, csak megint kiakasztaná a sordonyt egymásból s vége a muzsikának. Mennyit megtakarit majd ezzel az ember! Millyen kényelem fog ez lenni! Nem kell a művészt elébb instálgatni, hogy üljön le, zongorázzék egyet, ha elvégezte, nem kell neki vacsorát adni; ha unalmasan játszik, nem kell végig hallgatni és végtére nem kell az embernek őt szemtül szembe megdicsérni, a mit a müvészek annyira megkivánnak. Én azt mondom, hogy erre a találmányra roppant jövendő vár.

Kakas Márton.

231

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. szept. 5.]

LXXVII. Levél. *Chinai szinház.*

Megkövetem: én magam még nem voltam Chinában, de olvastam felőle egyetmást s nem tehetek róla, hogy mikor divatos operáinkat hallom, az olvasottakból sokféle eszembe jut, s ollyan jó chinaiasan érzem magamat mellettük.

A chinaiak nagy barátjai a művészetnek! oh ez náluk már régi gyönyörűség, s mint minden Chinában, ugy ez is azt a fokát érte el már a tökéletességnek, a min tul többé nincs, nem is lehet, haladás. A chinai művészeknél nincsenek művésznők, a primadonnák szerepeit fiatal férfiak, vagy gyöngéd eunuchok viselik; képzelhetni mennyi bajtól meg vannak ez által mentve a szinházigazgatók, mennyi szeszélytől, szinpadi betegségtől, szinfali cselszövénytől, a közönség pedig mennyi jutalomjáték-karperec-collectától, koszoruhányástól, versszórástól?

A produkáló szinművész itt nem csupán azt teszi, hogy a sugó előtt megáll, s ha azt kivánja, beszél egy kicsit; oh nem; az énekel, az hadakozik; ha elvégezte, lemegy a zenekarba, fujja a fagótot, üti a támtámot, előadás végén bukfencet hány s tányért forgat az orra hegyén.

Kulisszák, dekoratiók itt nincsenek, a mik mi nálunk ezerekbe kerülnek, itt minden az illusion alapul. Minden szereplő azon kezdi a beszédét, hogy kinek hiják? mi rangja van, egész illedelmesen bemutatván magát a közönségnek, a mi tudtomra nálunk Borgia Lucretia operán kivül sehol sem fordul elő. Igy például bejön három ember a szinpadra, az egyik azt mondja: „én vagyok Csin-Kon-Kán generális," a másik azt mondja: „én vagyok Csin-Kon-Kán generalisnak a lova," a harmadik: „én vagyok az a kapufélfa, a hova a lovat meg-

kötik." Mikor aztán változásnak kell lenni; a szereplő azt mondja: én most elmegyek száz mérföldnyire innen, s azzal felül annak a művésznek a hátára a ki a ló, az elkezd vele nyargalni ötször-hatszor a szinpadon köröskörül; akkor az leszáll róla s azt mondja: „megérkeztem; itt vagyok az ellenséges várfal előtt." — Az ellenséges várfalat pedig képviseli huszonnégy izmos betanult művész, a kik szorosan egymás mellé vannak állitva, mint a fal. Csin-Kon-Kán parancsára most egy uj művész jön elő, a ki azt állitja, hogy ő az ágyu; — a művészi ágyu aztán elkezd bombákat, golyókat és tüzes rakétákat hajigálni a várfalra, megfelelő bim-bum-paff! kiabálás mellett, (már a mint az ágyunak szokása;) — a fal nem mozdul; az ágyu olly művészileg hajigálja a galacsinokat, hogy épen csak egy paraszthajszálnyira surrannak el az eleven fal koponyája fölött, a nélkül, hogy valamellyik a szemét is meghunyoritaná: végre a hadvezér látja, hogy ez igy nem ér semmit, kap egy hágcsót, neki támasztja az eleven falnak, felmászik rá emberek orrán száján keresztül s kitüzi rá a zászlót; tán épen valamellyik statistának a nyakravalója mellé.

A második látvány nagy operai előadást képez; dobok, sipok, gongok, támtámok, réztányérok és kürtök üttetnek, veretnek és fuvatnak oly adagban, a mennyi még nálunk is elég volna akármellyik divatos opera nyitányában, ezalatt vagy ötven művész verekedik a szinpadon szeges buzogánynyal, csatabárddal s mindenféle éles szerszámmal olly ügyesen vagdalkozva, hogy senki meg nem sérti a másikat; (lásd: Korcsolyatánc és harci jelenet a Profétában és Hugenottákban.) — E művészi verekedés addig tart, mig öt rendbeli király detronisálja egymást s veri agyon vetélytársa seregét, mig az ötödik csakugyan ura marad a szinpadnak.

Most kezdődik az opera lyrai része: a győzelmes vezérnek van egy felesége (az is férfi) a ki őt nem szereti s addig énekel neki, mig az elalszik, akkor egy baltával főbe üti s elszalad; a megölt hős kalapja alatt van egy hólyag tele vérrel, a mi most

kétfelé kezd csorogni, mi alatt ő énekel és meghal. A rosz asszonyt azonban megfogják s elitélik elevenen való megnyuzatásra.

A következő felvonásban aztán előjön a bűnös — nem csak ruha nélkül, hanem egyuttal *bőr nélkül is; s azon módon megnyuzva* énekel még egy félóráig a mig halálra kinlódja magát, sipszó, dobszó és cimbalom mellett. Annak az európai embernek, a ki ezt először látta, még egy kicsit felháborodott a gyomra erre a látványra, a mit pedig a chinai publicum tomboló tetszéssel fogadott, hanem hiszen majd itt is megszokjuk azt, ha ugy megnemesül nálunk is a műizlés, a hogy neki indult.

Végül az összes játszó személyzet bengáliai tüz mellett symphoniát énekel s azután valamennyien bukfencet vetnek a levegőbe ugrálva, melly alkalommal az igazgató melle szolgál trempolin gyanánt, ki herculesi erejü ember levén, utóljára az összes személyzetet felszedi vállára, karjaira s ugy jár velük alá s fel. — Szeretném látni, hogy hány magyar igazgató vállalkoznék hasonló productióra? —

....Még egyik másik európai operaszerző tanulhat ebből valamit.

LXXVIII. Levél. Kakas Márton rendre utasitja és helyre igazitja a pesti publicust méltatlanul megtámadó hirlapokat. „Uraim (és dámáim: Hölgyfutár és Nővilág!) minthogy önök azon általános váddal támadnak a pesti közönség ellen, hogy ennek nincs izlése ott tapsolni Bagdanoff Nadejda játékának, a hol az valóban remekel, a plasticai szépségeknél, és a művészi arcjátéknál, hanem csak a lábujj-hegyenjárásnál és magas szökéseknél. Hogy téveszthetik önök igy össze az elementumokat? hisz *ez csak a balletnéző közönség!* Ha a *drámátnéző közönség* látná Nadejdát, az majd tudná, hogy hol tapsoljon? önök felelőssé teszik a nagynénét az unokahugáért. Két külön publicum az. Q. f. d.

LXXIX. Levél. *Tarquinok és Brutok.* Tisztelt szerkesztő ur. A szinlap mintájára, melly a római nevekből elengedi az

utasitó „us" végzetet, referálok én is a szereplőkről. Egres meghatóan adta Brutot, valamint Sziget elég büszkeséggel Tarquint, Lendva semmi kivánni valót nem hagyott hátra; Felek jól forgatta magát, Munkács több izben előhivatott. Mint tetszik látni én is elengedtem az ő neveikből az utolsó betűt, mint ők elengedték a romaiakéből, a mi azokat illeti; hanem már a magam nevéből, megkövetem, nem engedhetem el.

Kakas.

232

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. szept. 19.]

LXXXI. Levél. „*Indiána.*" Dráma 4 felvonásban, irta *Kővér* Lajos. A cigány nemzeti indulót szerzette Bognár József; a cigány nemzeti veresnadrágokat készitette Pap József; a cigány tolvajkulcsot kovácsolta Petrik; a fehér ló ellopását jellemrajzolta Korcsek; a cigány nemzeti kősziklákat épitette Montini.

Bevezető motto:

„Irgundum gule, csocsórum mardikhec sophengyule gagyule!" Adjon Isten jó reggelt mind közönségesen kigyelmeteknek.

Anno domini abban az esztendőben, a mikor a cigányok feltalálták a puskaport, és épen háromszáz esztendővel a nagyidai veszedelem előtt, mellyben az náluk végképen elfogyott, történt, hogy a nagy cigány nemzet fővajdája itt Magyarországon meghalálozott, mert a „prédikáció" szavai szerint „az a csunya halál ollyan mint a gólya; mind kis béka, mind nagy béka, — egyiránt lenyeli." Latkó vezér tehát, dacára Zsigmond király pátensének, dikhec a másvilágra.

Mert tudni kell, hogy a nagy cigány nemzet annak előtte

Indiában lakozott, megsokalván azonban ama véres háboru kegyetlenségeit, melly mostanság az angolok és sipojok között foly, felkerekedett onnan és átjött tengeralatti telegráfon Magyarországba.

Ide érve, Zsigmond király nagy örömmel fogadta őket; nagy szüksége levén neki akkoriban ollyan elementumokra az országban, mellyek a civilisatiót terjeszteni segitik, s kinevezé Latkó vajdát udvari főfő patkószegcsináló miniszterének; melly qualitásban Latkó herceg egy izben meg is menté a király életét; mi módon? azt szerző nem mondja; én azonban, ki nagyon járatos vagyok a cigány históriában, emlékezem rá, hogy mikor egyszer a király a husszitákkal harcolt, nagyon jeges volt az ut, Latkó herceg jégpatkókat kötött Zsigmond sarkára; mikor aztán futni kellett, a többi zászlós ur mind elhullott a jégen, csak a király menekült meg. E fölötti hálából Zsigmond szabad lopást engedett az egész kommunitásnak az országban.

A cigány vajda halálával azt kérdék a cigány országnagyok, hogy kire marad már most ez a nagy világ? volt azonban a vajdának egy leánya, Indiána, arra maradt az amulétum, melly a cigány nemzet alkotmányát foglalá magában, de csak ollyan feltétellel, hogy neki is okvetlen a barna nemzet fiai közől kell férjet választani; a mi igazság is.

Volna is a rajkók között egy igen derék fiatal ember, ki saját hiteles állitásaként százhatvan husszitát vágott le saját kezével (de jó volna praenumeránsgyüjtőnek, csak tudná az ember, hol lakik), hanem biz azt a hercegkisasszony nagyon kormosnak találja. Felmegy tehát követségbe a királyi udvarba, s panaszt tesz a királyné előtt, hogy őt egy fehér ur szerelmével ostromolta, hanem aztán elfutott. A királyné, Czilley Borbála, ki, mint tudjuk, nagy védelmezője volt a jó erkölcsnek, megfeddi azért a vádolt lovagot, s öcscse Czilley gróf kihíja érte párbajra, ellenkezőleg azzal fenyegetvén, hogy kiteteti az ujságba. Indiána ennek láttára beleszeret a fehér lovagba: „ká

kéra!" Azonban az országos gondok nem engedik most erre reflectálni, a cigány nemzet konstitutiójáról van szó; a királyné és a főurak azt ajánlják Indiánának, hogy mivel már az egész cigány nemzet őt uralja, tegye meg, szedje őket össze s alkosson belőlük egy saját vármegyét, melly neveztessék aztán cigány vármegyének, éljenek ott a magok uraságából, s ne járjanak, mint eddig, faluról falura lopni, meg koldulni. Indiána, mint bölcs nemzetgazdász, jól megfontolva az ajánlat hasznait és kárait, komoly meggondolás után azt mondja ki, hogy csak maradjunk a réginél, jobban kijövünk igy. A főurak és a királyné ebben aztán nagyon megnyugosznak, hogy tehát a cigányok ezután is csak lopni és koldulni fognak, s ebbeli szabadalmaikban pecsétes levéllel is megerősitik őket. Azzal Indiánát ott hagyják a szoba közepén egyedül, két cigány leány kisérőjével együtt, a mi, ha nem nagy udvariatlanság is, de bizonyosan nagy gondatlanság, a hol annyi mindenféle drágaság van a szobában. Indiánát azonban most ezek nem érdeklik, őt csak Czilley szép szemei kábiták el, mellyből aztán mysteriosus sejtelmek támadnak szivében, miket azonban még maga sem ismer, s csupán annyit mond cigány társalkodónéjának tájékozás végett: „Ricsinka! most már igazán „ferinyi amén le gysungalim ástár?" s ezzel végződik az első felvonás.

A második szakaszban saját residentiájában tiszteljük a fejedelemasszonyt, egy vadkörtefa alatt, a hol megismerkedünk a hajdani konstitutionalis Cigányország jurisdictiójával. Indiána igazságot szolgáltat saját nemzeti szokásaik szerint; egy cigány ollyan kulcsot talál fel, melly minden zárt kinyit, ezt elküldi Weisz Bernát és társához, hogy próbálja vele a Wertheimféle szekrényeket kinyitni, ha tudja; — egy másik valami lovat talált valahol, erre ráparancsol, hogy hozzon stemplis passust a lova felől a nótárustól; — egy cigányt vádolnak kifizetetlen veresnadrág tárgyában, azt elmarasztalja a veresnadrág veszteségéig (az executio nem a szinpadon megy végbe) végre jön egy cigányasszony, a ki bevádolja magát, hogy

férjét megölte, mert az őt megcsalá; ezt elébb halálra ítéli, hanem azután megkegyelmez neki, mert eszébe jut, hogy hátha neki is lesz egyszer ura, s hátha az is megcsalja őt, s hátha ő is elmetszi annak a nyakát? E végre nagyon jó azt törvénybe hozni, hogy ha az asszony elvágja az urának a nyakát, semmi büntetése se legyen. Mindemellett is akad egy derék brugós, a ki neki durálja magát, hogy ő biz elveszi Indiánát, nem rettegve attól, hogy ez ollyan leány, a ki mindjárt elvágja az embernek a gégéjét, mihelyt más asszonyra kacsint. Szerencséje, hogy Indiána kosarat ad neki; neki is, meg a többi varjuszemű rajkóknak mind, még a vitéz Czerkónak is, pedig de jól tud klárinétozni! — Igen bizony, mert ott van már nála rejtekben gróf Czilley, a ki azt állitja, hogy ő nagyon szerelmes Indiánába, a mit az rögtön el is hisz neki s mindjárt megismerteti saját nemzete vallásával: tudniillik, hogy Indiában más isteneket imádtak a cigányok; ha akarja, olvassa el Czilley ur a Conversations lexikonból (lásd: Indische Mythologie); midőn azonban Magyarországra bejöttek, itt meglátták a napot és holdat, a mi Indiában nincsen, s azóta ezeket imádják és a fokhagymás piritóst. Erre a három nemzeti szentre kell Czilleynek megesküdni, hogy Indiánát szeretni fogja halálig; s azzal aztán, hogy nőül vehesse, ünnepélyesen cigánnyá indigenáltatik s bár maga hegedülni nem tud, ő lesz az egész bandánál a primás, a mi nem páratlan eset a cigány nemzet évkönyveiben; hajdan Egressy Béni is igy vezette a párisi bandát, fehér bőrü létére.

Czilley gróf azonban, a mint megette a fokhagymás piritóst, elvetette a rátett eskü gondját, s odább eblábolt a hercegasszony amulétumával; ő lopta meg a cigányt, nem az őtet. A sok dádé ezért nagyon megharagszik, részint erre a bibastra, részint a vajdánéra, hogy mit bizza a gyantát ollyan emberre, a ki nem tudja, hogy az mirevaló? s ünnepélyes restóratiót tartva, lecsapják Indiánát az elnöki székből, s megválasztják helyette a brúgóst, a min Indiána olly haragra jön, hogy bele-

hajitja a Dunába a cigány nemzet kormánybotját, alkotmányát, privilegiumait, s megátkozza őket kegyetlen átkokkal; hogy járjanak ezután tetétül talpig mezitláb; ha lopnak, kapják őket rajta s csapják meg minden faluban; szakadjon el a húrja minden hegedűnek, s ha valaha Rotschild előtt fognak muzsikálni, az ne adjon nekik többet egy forintnál! kötetszámra gyüjtsék össze róluk az anecdotákat s adjon el belőle Heckenast minden évben kétezer példányt! Illy rettenetes átkok után a vajdák rárohannak Indiánára, de az felmászott a Szentgellértre, s onnan a vitéz Czerkó és gránátosai revolverekkel szétlövöldözik az egész ribiliót.

Most már csak a hitetlen Czilleyn kellene még boszut állani: egyszerü dolog volna ugyan a cigány leánytól, ha ráolvasna, hogy kiugranának a szemei, de ez nem lenne drámai hatásu; e helyett hasznát veszi annak a jó kulcsnak, a mit az a fentebbi cigány készitett, s belopózkodik vele és az egész bandával Czilley ur házába, épen akkor lépvén a szobába, mikor Czilley felesége a miatyánkból azt mondja: „és bocsásd meg a mi vétkeinket." — „Hah! kiált rá Indiána, mért kértél tőlem bocsánatot?" A szegény asszony felretten, s váltig mondja neki, hogy ez a miatyánk; Indiána nem akarja érteni, hogy mi az? A grófné látja, hogy veszedelemben van; igér neki avas szalonnát, mindent, csakhogy megszabaduljon tőle; de Indiána csak forgatja a kését, hogy ő meg akar valakit ölni. A grófné fut az ajtónak, ott két cigány bukkanik rá szemközt hegyes dárdákkal: „nem vesznek pipaszurkálót?" Utoljára valahogy mégis megmenekül a pincébe, s hevenyében elárulja a férjét; Czilley nyakrafőre hazaáruló lesz, erre kutyafuttában körülfogják az ország seregei várkastélyát, Indiána csak nagy gyorsan megbocsát neki, s azzal hatvan hős cigánynyal nagy sebesen leapritanak vagy négyezer magyar vitézt; még tán engem is levágtak volna, ha idejében meg nem menekülök, ezek a rettenetes vitéz cigányok.

Az egész darab ellen nekem semmi kifogásom; csupán az

a megjegyzésem van rá, hogy egy olly mivelt delnőnek mint Indiána, kellene a cigány miatyánkot ismerni; ha ismerné, nem kérdené azt a grófnétól, hogy minek kért tőle bocsánatot? Mire nézve jövendő használat végett ide igtatjuk azt egész maga valóságában, a mint következik:

„— Ámáro Dáde, — kon hál ándro csárjosz, — szfincinyi tro nád, — té avel tro rájosz, — tável tri vója, — szár andro csérjosz, — kide télál pré phu — ámáro szé kogyésztri mándró té dész áméngé ágyész, — thej jértinyi ámári pekáturjá, — szár jertász thé ámén ámáré dosálé, — thé má ligysál ámén ándro kisértétós, — máj fédér férinyi ámén le gysungálim ásztár, — káj tiro hin o zár, a bárimáhá ákána, — the szekorárig. Amin."

Reméljük, hogy a tisztelt szerző fel fogja használni e közleményünket, s Indiána legközelebbi előadásán lesz szerencsénk meghallani a cigány miatyánkot. Ez furórét fog csinálni.

Kakas Márton.

233

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZON KIVÜL

LXXXII. Levél.

Motto: „Jaj már minékünk, iró nemzetnek
Kik föltámadtunk rebelliseknek
Vahot Mátyás, Kakas Márton kopasz fejének,
Nagy pipáju, kevés dohányu kritikusoknek."

Lőn pedig, hogy egy szép napon kipenderiték vala a mi szürcinket a nemzeti szinháznak az ő pitvaraiból, mondván, hogy egy drámairó már ugy is odakinn áll a szinház ajtaja előtt (Katona József rézből) — ez annyit jelent, hogy a többinek is ott a helye. No Kakas Márton, mit csináljunk most? Épen Szent Mihály napkor tettek ki a szállásból, a nélkül,

hogy előre felmondták volna azt, hogy az ember kereshetett volna mást. Hová menjünk, hová hajtsuk le a fejünket? Álljunk meg itt az ajtóban, panaszkodjunk a kijövőknek, majd talán valami jó keresztyén megszán bennünket s segit rajtunk. Itt jön épen mindjárt egy pár derék uriember, ismerem őket, mindennap ott vannak a szinházban, addig el sem kezdik a darabot, míg őket nem látják, ezeket szólitsuk meg: „Kérjük szépen a tekintetes urakat, az Isten nevében, szegény leégett kritikusokon könyörüljenek." — A haragosabbik ur végig nézett bennünket és monda: „Kendtek kritikusok? Kendteket kitették a pitarból? Nagyon jól tették! Soha sem lehetett kendtek miatt semmi darabot élvezni, mindig belefecsegtek, ugy kell kendteknek." — No itt nem találtunk sympathiára, amott jön egynehány derék mesterlegény, ez a kakasülő publikuma, ezek érzékenyebb szivek, szólitsuk meg őket. „A mivel az Isten megáldotta, édes ifjuuraimék, ne sajnáljanak a szegény leégett kritikusokra tekinteni." — „Ejnye, hogy nem szégyenli magát, megvallani, hogy ő kritikus! hát maguk azok a drágalátos szép madarak, a kik a legszebb darabokat ugy leszólják, s ha mi odafenn tapsolunk, csak ugy fitymálva beszélnek a *magasabb régiókról;* no iszen köszönjék, hogy nem azokban a *magasabb régiókban* voltak a szabadjegyeik; mert nem kellett volna az igazgatóságnak arról gondoskodni, hogy mi uton expediáltassanak ki innen? Nézze meg az ember, még ők nem szégyenlik, hogy ők kritikusok." — No itt meg épen ütleggel fenyegetnek! Ah itt jön most egy nagyságos ur, ez nagy hazafi, érti e veszedelmes rendszabály horderejét, állitsuk meg, mielőtt hintajába beülne: „Instáljuk méltóságos nagyságodat, szegény kárvallott magyar irók . . ." — „Iró, iró, qu'est ce que c'est que cela? mi az ördög az? irósvaj?" — „Nem irósvaj uram, inkább sajt, de csipős." — „Iró? köszönöm: Buttermilch, nálam azt csak a cselédség iszsza, én nem élek vele; adieu!" — A hintó tovagördül előlünk. Jön azonban egy szinész. Pszt! forduljatok félre, burkoljátok be a képeiteket: ez előtt

el kell titkolnunk, hogy a kritikusok számára kéregetünk, mondjuk, hogy mint drámairók állunk itt: „édes tekintetes ur, ha nem bántanók meg, lássa szegény drámairók vagyunk, elvették a szabadjegyeinket, hogy irjunk most már drámát czentul?" — „Hja, édes uraim, igen sajnáljuk; — mi magunk is elég drámát irunk, — egy kis védvámrendszer, — ugy is nagy a konkurrentia, — ajánljuk magunkat." — Jön azonban egy drámabiráló választmányi tag. No ez már jeles ember: ez bizonyosan méltányolni fogja keserveinket „uram, megállj, drámairókat és szinbirálókat látsz magad előtt; mond meg igazán, nem égrekiáltó e az, hogy elvették tőlünk a szabadjegyeket." — A jeles férfiu logikai positurába tette magát és monda: „a priori valóban igazságuk van önöknek, mert a kritika és a dráma főtámaszai a szinháznak; hanem ha a posteriori veszszük a dolgot, ugy találjuk, hogy önök többnyire csak a balletot és operát portálták vállaikon; iveket irtak egy-egy hires kornyikámenről, mig a legjelesebb drámai előadást három négy sorral absolválták; lamentáltak hónapokig egy-egy drága énekesnő szerződtetéseért, mig ha a drámától minden tehetséget szélnek eresztnek is, a fülét sem billenti érte egy biráló is; kifogyhatatlanok voltak a magasztalásokban egy-egy táncosnő pirouettjeire; szidták az igazgatót, ha opera helyett drámai előadással szedte rá a közönséget, ollyanokat mondtak, hogy Nadejdának egy lába hegyében több humor van, mint a legjobb magyar iró fejében, felsrófolták egy zenekarbeli furulyás fizetését, a legelső drámai szinész honorariuma fölé, folyvást az opera uszályát cepelték, s illyenformán saját maguk alatt vágván a fát, egy cseppet se csudálkozzanak, ha a ledöntött fával együtt leestek a földre." — Ö sem csudálkozott, hanem odább ment. — Mit tegyünk már, ha itt sem találtunk részvevő keblet? Ejh! legjobb az egyenes ut; keressünk fel egy ollyan férfit, ki befolyással bir az igazgatóságra; (találni azt eleget) ott kell a kutfőnél segiteni a dolgon: „Kegyelmes és nagyságos uram, szegény jégverte kritikusok és vizkiöntötte

drámairók folyamodnak kegyelmességedhez, micsoda dolog az, hogy mi tőlünk elvették a szabadjegyeinket?" — „Drága barátim, ez nem történt ok nélkül, önök maguk is át fogják látni, hogy e rendszabály kikerülhetetlen volt a *nemzeti színház érdekében.* Önöknek szakadatlanul folytatott *sürgetései* következtében átlátta az igazgatóság, hogy valóban szükség van egy *világhirü drámai énekesnőre, egy első fuvolás visszahozatalára s a ballet fényesebb kiállitására,* (itt vannak a lapok nagy rakásban annak dokumentumául, hogy ez a legelső postulatum), mert arról, hogy a nemzeti szinháznál holmi *dráma* és afféle volna a *főcél,* immár nehány érzékeny diákon s egy pár falun morfondérozó táblabirón kivül, ugy hiszem, senki sem képzelődik. Azon *segélydijt,* mit ez évben nemes uraink biztositának a szinház számára, egy első énekesnő *egészen* igénybe veszi; miután az alig lesz több évenkint 15 ezer pengő forintnál: a ballet *fényes* kiállitására már a drámai szinészeknek kell kontribuálni, partim részben megröviditettvén, partim egészen elbocsáttatván, a fuvolás megszerzésére már más fundus nem találtatik, mint a *drámairók zártszékeit* elvenni; következik majd a *tantiémek lehuzása.* Ez ugy hiszem, elég világosan és érthetően van megmagyarázva. Egyébiránt egy jó tanácscsal szolgálhatok önöknek: tanuljanak valamiféle *muzsikát,* hegedüt, vagy klarinétot, igy bejuthatnak a zenekarba s ingyen láthatják a darabokat, még fizetést is kapnak. Ajánlom magamat." — Nem! nem lehet! ez csak álom! ez nem történhetik igy: mi velünk csak tréfálnak. Rohanjunk a pénztárnokhoz, az megmondja, hogy igazán ki vagyunk-e rekesztve a paradicsomból, vagy csak enyelegnek velünk? „Uram, jó uram, pénztárnok ur; azt mondják, hogy a kritikusok *ki vannak tiltva* a szinházból, igaz-e az?" — „Dehogy igaz, dehogy igaz!" felel a jó ur kedélyesen nevetve. — „No ugye-e nem igaz? lám! tehát nincsenek a jegyeink visszavonva." — „Dehogy vannak! dehogy vannak, most is kaphat nálam jegyet akár kritikus, akár nem kritikus, csak hogy elébb le kell érte tenni

az egy forintot: .... aztán meg — richtig! orvosi bizonyitványt kell neki hozni, hogy nincsenek epés kiömlései." Ennyiben vagyunk.

Kakas Márton, expropriis kritikus.

* * *

Postscriptum. Rosz élceknek magyarázat kell; minden komikus helyzet közt legkomikusabb az, mikor egy ironizáló a satyrája végén veszi észre, hogy senki sem nevet rajta, akkor aztán komoly képet ölt, s megmagyarázza, hogy mi volt abban az élc? Most tessék már nevetni.

A szinház igazgatósága megszüntette a viszonyt, mellyben eddig a nemzeti irodalommal állt. Hogy a hirlapok szabadjegyeit érvénytelenité, ez által azt nyilatkoztatá ki, hogy annyira biztos jövendőbeli intézkedései sikeréről, miszerint a hirlapok befolyását a nyilvánosságra ezentuli vállalatainál teljesen nélkülözheti s működési fölötti ellenőrködésükben őket minden tekintetben emancipálni akarja; s minthogy e rendszabályt még a gazdálkodás dicséretes elve is támogatja, magunk is szivesen járulunk a szinháznak ez utoni pártolásához; szives köszönettel bocsátva vissza szabadjegyünket az igazgatóság rendelkezése alá s ezennel mi is a közönség tiszteletreméltó fizető osztályába sorozzuk magunkat, előre is kijelentvén, hogy ez által sem eddigi jó akaratunk az intézet iránt, sem igazságszeretetünk legkisebb változást nem szenvedend.

Más kérdésnek találjuk azonban, hogy az igazgatóság költségei reductiójával foglalkozván, a drámairóktól is elvonta a szabadjegyeket. Ezt a szinház érdeke ellen tevé s fáj azt hallanunk, hogy a dráma irodalomra tett illynemü negativ kiadás is a költségek operatiójánál a „*haszontalan kiadások*" rovatába tartozónak találtatott. Reméljük, hogy ez csak ideiglenes átmeneti rendszabály s pótló rendeletek e dolgot is tisztába fogják hozni.

K. M.

234

TÖREDELMES VALLOMÁS

Kakas Mártontól

Jelentem egész tisztelettel mindenrendü és rendetlen ismerősömnek és nem ismerősömnek, hogy én rám semmiféle elvégezni való dolgát ne bizza, mert azt akár a kútba dobta volna. Nálamnál jobb titkára nem lehet senkinek, mert én minden ember dolgát úgy elfelejtem, mintha sohasem hallottam volna.

Annyira még nem vittem ugyan a feledékenységet, mint L. Kálmus barátom, hogy ebédre hijak magamhoz valakit, mikor Pestről elutazom; de az már megtörtént rajtam, hogy nyugtatvány helyett azt irtam a kiadónak, hogy boldog ünnepléseket kivánok.

Egyszer Komáromban járván, megkér egy ismerősöm szépen, hogy vinnék el egy levelet Pestre egy másik ügytársának, a melyben ő megirta rendén, hogy félnek az árviztől, mert a jég még nem ment el a Dunáról; holnap iktatják be a püspököt; a felesége várandós; a nagybátyja haldoklik, siessen mentül előbb haza. Persze, hogy a levél félesztendeig a zsebemben hevert. Ugy cánikula táján véletlenül összetalálkoztam az adressatussal: „nini! önnek egy levele van a zsebemben, fogja; nem lesz nagyon sürgetős, elolvashatja otthon." — Képzelem, hogy örült ez, mikor elkezdte olvasni, hogy Komáromtól még nem ment el a jég.

Annyira tehát már vittem, hogy leveleket nem küldöznek általam.

Egy időben minden héten kaptam két-három drámát, és kifejezhetlen mennyiségü novellát és verset, hogy mondjam meg felőlük a véleményemet. A hová a szerző valamelyiket letette; az azon módon ott maradt. Ebből azután ilyenforma mulatság következett. A letéteményezők mindennap meg-

látogattak, hogy elolvastam-e már müveiket? Engedelmet kérek, még nem. — Hát mikor? — Majd péntekre. — Pénteken el szoktam szökni hazulról. Balgaság! Szombaton megint megcsiptek. Utoljára azt mondtam a sürgetőnek, hogy igen jó a munkája, csak vigye el ehez meg amahoz a kiadóhoz, szerkesztőhöz; mig egyszer kiadók és szerkesztők ellenem röffentek, hogy meglőnek közköltségen, ha nekik békét nem hagyok. Némelyik szerző ugyan csoválta egy kicsit a fejét, mikor a szomorujátéka helyett egy-egy humoreszket kapott tőlem vissza; de ugy egy sem haragudott meg rám, mint nagyon tisztelt hazámfia** Lajos, a ki „Julia" novellája helyett „az Apagyilkos cimü drámát 5 felvonásban" nyerte volna cserébe. Pedig igazán mondom, ez az utolsó idegen kézirat a fiókomban, melynek öt esztendő óta nem akadt gazdája, pedig kinálom minden embernek, a ki csak eltévedt kéziratot sürget rajtam.

Volt is, van is mindig egy csomó *anonym ismerősöm*, a kikkel évek óta megszoktam együtt mulatni, a szinházban beszélgetni, az utcán egymás hogyléte felől tudakozódni; igen sokkal még 48 óta per tu vagyok s most már szörnyen átallom megkérdeni tőle, hogy tulajdonképen kinek hiják? egyszer többek között egy igen derék orvossal és egy jeles műértő zeneszerzővel ismerkedtem meg egy társaságban, a kikkel azután igen sokszor összejöttem. Egyszer valami boldogtalan kiadónak az a kétségbeesett gondolatja támadt, hogy lapot szerkesztessen velem. Egy hétig nagy tűzzel vittem a dolgot. Annyi munkatársat engagiroztam a laphoz, hogy a másik héten utánam következő szerkesztő egy esztendeig nem bírta őket agyon verni. Ezalatt történt, hogy két jó barátom egyikével találkozva, nagyon szépen felkértem őt, hogy tenné meg, irna a lapunkba a nemzeti szinházi operai előadásokról és hangversenyekről. A tisztelt férfiu rám mereszté szemeit s azután bocsánatot kért, hogy ő ugyan mindennapos a szinházban, a kedvemért meg is tenne egyetmást, de ezt már mégis nem

vállalhatja el. Néhány nap mulva találkozom az én másik jó barátommal; valami esztergályos munkához választóvizre volt szükségem, azt pedig orvosi rendelvény nélkül nem adnak; ugyan kérem önt szépen, adjon nekem rendelvényt egy uncia választóvizre. Az én barátom nagyot nevetett rá. Hiszen nem vagyok én orvos! — Hát mi? — Zenész. — No akkor hát tudom már, hogy az a másik miért nézett rám olyan furcsán, mikor zenebirálatokat kértem tőle!

Az a rosz szokásom van, hogy mikor valami hosszabb munkán dolgozom; ha az utcára kimegyek, ott is folyvást dolgozom tovább; úgy, hogy mire hazaérek, az egy tárcára való holmi kész. Hanem ilyenkor aztán az szokott rajtam megtörténni, hogy nem ahoz megyek, a kihez indultam, s kénytelen vagyok azt kérdezni tőle: nem tudná ön nekem megmondani, miért jöttem én most ide? Mikor nyáron künn lakom a zöldben, persze, hogy kisebb gondom is nagyobb annál, hogy én ott a papirost bámuljam; sokkal különb mulatság annál azt nézni, hogyan nő a lóhere, meg a spárga? mikor aztán be kell hoznom a tárcacikkemet a városba, mert a szedő már dörömből az ajtón: akkor még egy betü sincs belőle megirva. Azt azután az uton végig lestenographiázom s mire haza érek, a cikk kész, csak le kell irni. Utközben át kell mennem az alaguton, ott fizetni kell egy krajcárt, azután a lánchidon, ott megint egy krajcárt. A rézmarqueot eldugni a zsebbe, mikor elő kell adni, meg nem találni sehol s kétségbeesni, hogy már most nem mehetek tovább; ez igen sürü véletlen; következik azután, hogy a fehérhajó alatt kell átmennem utröviditése végett, ott a kapu alatt árul gyermekjátékokat egy öreg asszony, ez az öreg asszony el nem tudja gondolni, miért szokott néha korán reggel egy poros ember krajcárt nyomni a markába? Azt gondolom, ott is alagut van.

Az az egy jó van feledékenységemben, hogy ha valaki megbánt; azt úgy el tudom felejteni, mintha soha sem láttam volna. Maig is van olyan emberem, a kit évek óta kerülök,

s úgy rémlik előttem, hogy nagyon haragszom rá, de már nem tudom, hogy miért?

Hanem a kit egyszer azután megszeretek, azt nem felejtem el.

235

MORE PATRIO

Regényes kóborlások

Meg ne ijedj tőlük, szerelmetes jó olvasóm: nem utleirás ez, ujabb divat szerint; vasuti kutyafuttában feljegyzett szaladó tornyok, repülő városok emléke; érdekes Fremdenweiserekből kiszedett adatokkal hitelesitve; hanem egy nyughatatlan magyar poéta csavargásaiból fenmaradt emlékek, a kit néhanéha utolér az országkerülés vágya s ollyankor aztán nekiindul, hol szekéren, hol lóháton, hol gyalog, hol négykézláb keresztül kasul járni a szép Magyarországot, boldogabb tájakat keresni; bekocogtatni kunyhók és paloták ajtóin s megkérdezni, hogy laknak-e azokban ollyan jó emberek, a millyenek hajdan voltak.

Van nekem egy jó öreg barátom (azzal az „öreg" cimmel nem az életkort, hanem a megbecsülést szoktuk kifejezni), ki hajdan egy egész megyének volt igazgatója; annak utait rendezé, csatornáit ásatta, vizeit szabályozá, annak közintézeteit alapitá, más buzgó honfiak társaságában azt boldogitani törekedett, a közügyek számára pénzt teremtett a semmiből; a zöld asztalnál szóval és szivvel őrködött a szent jog felett; tanulmányul vette a hon népfajait s a szerint intézkedék velük csodálatraméltó bölcseséggel, s törte azt a pályát, a hol jutalomról nem beszéltek soha, csak mindig áldozatról.... Tehát most ez az én jó öreg barátom szántóvető ember, a ki egy rendezetlen pusztán gyakorolja igazgató tehetségeit; ott küzd a futó homok ellen; ott kényszeriti a gonosz mocsárt

álló helyét hasznosabb füvek számára átengedni, s vesződik egy darab földnek ujjá alakitásával — az utókor boldogitására.

E tisztelt barátom régóta ösztönöz arra, hogy látogassuk meg Erdély szebb pontjait; a Hunyad megyei havasokat, a hirhedett Detonátát; külső, belső bajok a késő őszre szoritottak e becses felhivás elfogadásával, illyenkor pedig már az erdélyi havasok igazán havasok; most azonban kegyelmes volt irántunk az ég s derült időt adott mindenfelé, a minek azonban a szántóvető emberek nem örülnek ollyan nagyon, mint az utasok.

Tatár-Szentgyörgy mellett egy halmos emelkedésen van az én jó öreg barátom uj telepitvénye; valaha régi avar telep volt az; a kert körül huzott árkokból mindenütt azon régi durva munkáju fekete hamvvedrek kerülnek elő, minőknek hun-avar elődeink áldozati vedreit irják le, némellyik még most is a megáldozott állatok csontjaival tele; a halmok körös-körül fekete cserépdarabokkal, égetett téglák maradványaival beszórva, miket féllábnyira eltemetett a sárga homok; e homok alatt pedig mindenütt a fekete televény föld. Tehát még a föld maga is megváltozott annyi idő alatt: őseink számára kövér, bőtermő volt, nekünk már munkát követelő homok lett; mintha mondaná: velem küzdjetek most.

Vasuton könnyebb lett volna ugyan az utazás innen az alföldre, de szekéren gazdagabb: abból nem tanul az ember egyebet, mint „bitt um die Fahrkarten", ebből vidéket és embereket ismer; azért akármerre járjanak is a vasuti gőzparipák, a more patrio utazás mindig megmarad gyönyörüségnek; kivált ha az embernek olly utitársa van, mint az enyim, ki maga a vidék eleven történetkönyve, ki minden halom regéjét ismeri, tudja, mellyik torony alatt millyen lelkületü nép lakik, s még azt is megmondja, mi volt ott, mi történt ott, hol most semmi sincsen, csak a néma füszálak?

Korán reggel indultunk neki az örkényi homoknak, a mi dicséretére legyen mondva, vendégszeretetéről még mindig

hires, ugy marasztalja az utazónak kocsiját, lovát, hogy maradjon még egy kicsit. Itt amott ákászok és kanadai jegenyék erdőszámra állják utját a sivó homoknak, de a hol aztán a szél megbonthatja a partot, arról elönti az egész határt, hogy az utat sem találni rajta.

Annyi bizonyos, hogy a more patrio utazás nem anglusnak való, (anglusnak szoktam nevezni mindent, a ki okosabb embernek hiszi magát a magyarnál) vendéglő, meleg ágy, utmutató, hotel, spajzcedli, személybiztosság, alkalmas fuvar: mind megvan a more patrio utazásnál, csakhogy nagyon kis helyen elfér: hotel, a kocsisátor; — állomás: a hol elesteledünk; — puha ágy: a bunda; — étlap: a vászontarisznya, benne szalonna, pogácsa és kulacsbor; — utmutató: a távol torony hegye; — oltalom: a jó fokosbalta; — kényelmes alkalom: a nyerges paripa, meg a két jó csizma, melly nem ijed meg sem hegytől, sem homoktól. A ki ezzel beéri, annak boldogság a more patrio utazás: a kinek több kell, váltson a vasutra jegyet.

Még mindig puszta az alföldi puszta, csak ugy helylyel közzel maradoznak el az uttól távol a magányos tanyák, a mikből időjártával mind városok, falvak lesznek, — csakhogy mi azt nem érjük meg; — hanem a vidék regényes oldala, a pusztai csárdák egészen pusztulásnak indultak már. Vége a szegény legénységnek; a tolvaj is városban, faluban szeret már lakni s nem tölti az éjszakát a buckák mellett a paripa hátán; a betyárok erkölcse is megromlott már. Egyenkint összedüledeznek a hirhedett csárdák, felveri a fű a hozzájuk vezető utat; a nevezetes *Cethalinak* csak a kéménye áll még, leomlott ablakán át kormos kandallója látszik; de sok szegény legény melegedett ott valaha a parázstűznél s a csaplárné két szeménél! a *Lebuki* csárda tetejét szétbontotta a szél: itt szokták máskor a jámbor ifjak fokosbaltával kérdezni az utazókat, hogy ki mit visz magával? a *Kutyakaparóit* sem reparálta ki az idő azóta, hogy Petőfi megénekelte; a *Tompa* csárda csap-

lárosa is futófélben van már s panaszkodik, hogy kivülünk fél esztendeig sem látott vendéget; csak a *Trajáu* korcsmája tartogatja még magát, annál a hidnál, mellyen két keresztut visz át; a táblabirói leleményesség gyönyörü tanuságára: (az anglus nem találta volna azt ki). A vasut nagyon megrontotta a betyárok keresetét, alig hallani már egy-egy jó adomát felőlök, mint a minap, hogy egy gazdag zsidó utazott az alföldön, de puska volt nála, még pedig megtöltve; a betyár ugy kötött bele, hogy elkezdte dicsérni a puskát, hogy már az csak jól hordhat. „De millyen jól!" állitá a kupec. Hanem azt a varjut ott a fa tetején csak nem lehetne meglőni vele. „Már hogy ne lehetne." Fogadok egy pint borba, hogy nem lövi le. A kupec fogadott s lelőtte a varjut; a betyár aztán elvette tőle az üres puskát és a tele tárcát. Hanem ez is csak mese számba megy már. A nagyobb rész csak ugy tanyázásból teng leng: vagy dologra fanyalodott. A gazdák adnak nekik kenyeret, szalonnát, ha kérnek; sőt egy földesur, ha requiráló zsivány érkezik a házhoz, maga elé szokta azt rendelni, hogy megismerje, ha nem adott-e már neki valamit? s jaj a legénynek, ha ráismer; mert akkor megdöngeti a hátát. Illyen szomoru hanyatlásnak indult a szegény legénység. Hanem ebből senki se következtesse azt, hogy már most a *gazdag legénység* van nálunk divatra kapóban.

Tiz éve már, hogy nem jártam az alföldön; egy uj tünemény lepett meg azóta, mint uj nemzetgazdászati acquisitio. A merre csak jártunk, az ut két oldalán egész sürü lombos erdők terülnek mindenfelé; igenis: sürü erdők az ugynevezett szerb tövisből. Néhol mezőt, legelőt, szántóföldet ellepett az; kemény tövisei között a szántó-marha is félve jár, s a kaszások rongyokkal csavargatják be lábaikat előle, mert veszett sebeket ejt az emberen. Még mikor Petőfi megénekelte a pusztát, ez a növény nem volt indigenálva; azóta ez is megtelepült nálunk s nem engedi magát irtatni, megy szakadatlanul egyik falutól a másikig, ott is végig megy az utcákon, árkok, piacok

nem szakitják félbe, odafészkeli magát a házak oldalába — ez a szomoru jelképe a nyomoruságnak. Tavaly egy tudós francia azt irta, hogy Magyarország a Tiszáig oláh; no, ha ezt a sok tüskét látná, majd irhatná, hogy a Dunáig szerb. Én a szerb nemzetet ugyan nagyrabecsülöm, hanem azért bár ne jutott volna tőle Magyarország számára annyi tövis.

Egyébiránt egész Békésvármegye közepéig nagyon kevés hasznát lehet venni az oláh grammatikának, (dacára ama francia tudós ethnographiai rendelkezésének). Battonyán volt alkalmunk használatba venni az első „ungye mérát?" De ott is megszégyenültünk vele, mert a megszólitott oláh atyafi magyarul felelt rá vissza, hogy merre visz az ut. Hasonló arcpirulás ért bennünket Orosházán, a hol uti-társam a piacon beszédbe ereszkedett a román lelkészszel, egyről másról tudakozódván tőle oláhul, mire az hasonlóul válaszolt; nehány perc mulva azonban kifutottak a szomszéd házból a lelkész gyermekei s apjukat magyarul szóliták meg; bizonyságaul annak, hogy a derék lelkész otthon ezen a nyelven társalog; mi is igy folytattuk aztán a discursust, s ugy vettük észre, hogy lelkipásztorunk ollyan tiszta irodalmi nyelven beszél, mint akármellyik könyv; akarám mondani még jobban, mert azok sokszor nem ügyelnek a helyesirásra. Igy is kell annak lenni, a velünk lakó román nép szemmel látja, szivvel érzi, hogy sem messze, sem közel nem talál olly nemes rokonságot, mint a magyart, s a hány fokot halad a mivelődésben, annyi lépést közelit a magyarsághoz.

A kinek ez észrevétel nagyon édesnek talált izleni, nehogy elrontsa a gyomrát, mindjárt szolgálok egy kis keserü csepp-félével. Nehány mérfölddel odább már változik a világ; a mint a sikság elmarad, a hegyhátakról a melancholikus tilinkó szava hangzik alá, s a hol ez a tilinkó hangzik, ott nem tudnak többé magyarul. A falvak nevei még a mult századi megyei leltárakban magyarok, most már össze-vissza facsargatva mind oláhosan hangzanak, s nyelvünket csak az uri

rend beszéli. Van egy község, mellynek lakosai mind nemes emberek és kálvinisták; neveik tösgyökeres magyar nevek; viseletük debreceni fajta; de már egy szót sem tudnak magyarul; iró, olvasó-ember nincs közöttük, nemzeti történet, rokonszenves emlék, rég kihalt közülök, csupán abban válnak ki az oláh fajból, hogy szörnyü verekedők, és szeretik a processust. Hogyan támad az illy átváltozás, annak igen egyszerü a magyarázata: Messze földön nem volt hozzájuk közel református lelkész, a ki gyermekeiket keresztelte, halottaikat eltemette volna; pogányul pedig csak nem élhet, nem halhat az ember: ott volt az óhitü pap, annak az igéit voltak kénytelenek bevenni, s lassankint elhagyták miatta a hazai nyelvet. Katholikus községek is jártak igy sokan. A román pópa minden szegény földön megél, talán nem is ollyan tudós mindegyik, mint lelkésztől várnók, de a hegyek közt elszórt nyájnak pásztor kell, s Urunk idejében, ez előtt 1800 esztendővel, nem resteltek a nép pásztorai mezitláb is járni, mint most az oláh papok szegényei; az eredmény pedig az, hogy a magyarság elenyészik ott, a hol a szegénység kezdődik.

Pedig a szegénység nem megénekelni való tárgy, akármit beszéljenek is felőle a poéták. Ez a kevéssel megelégedés nem tesz nemzetet nagygyá. Vagy hát boldogság az, hogy az ember levágja a gerendát az erdőn, négyesével keresztbe rakja, s ott lakik a közepében, mig a szél el nem hordja; megfonja, megszövi durva darócposztóját, gubának önti; beteszi a Cermura vizébe, ott egy hét alatt megfeketedik, s azontul viseli, mig valahol állja a madzag; összefőzi a tejet a máléval, s elél vele holtig; még csizmára sem vágyik; elviseli a bőrt, a hogy foltnak van szabva; — hát még a szellem kivánalmai? hol alusznak azok, ki ébreszti fel őket? Nincsenek itt hires költők, népdalnokok; ki olvasná el, ha irnának valamit? Itt olvasni csak a pap tud. Hanem vannak más lumenei a népnek, melly sötét rengetegeiben mégis fölkeresi a csudás emberfölöttit s elzüllött ábrándjait hozzácsatolja: ezek a jósok. Minden oláh

vidéknek megvan a maga hires jósa, a kiről azután bámulatos dolgokat ad tovább a néphagyomány.

Mintegy husz évvel ezelőtt élt Páloson (most Paulis) egy hirhedett varázsló, Juon nevü, kihez messze földről eljárt a föld népe megtudakolni az esőt, vagy jó időt. Jóslatai bámulatosan beteljesültek mindig. Egy héttel előbb megtudta jövendölni az eső közeledtét; még azt is, hogy meddig fog tartani, hosszas eső lesz-e, vagy csak futó zápor? s eső idején ismét megmondá, hogy mikor állapodik meg az idő, mikor tisztul fel az ég? Mind ez csalhatlanul beteljesült rendesen. Hihetetlen volt ez igaz, de ugy volt. El kellett ismerni a legbölcsebb természettudósnak is, hogy a csodálatos ember jóslatai egyetlenegyszer sem szégyenültek meg. Egyszer hosszas szárazság után messze falukból cső dültek hozzá a lakosok megunszolni, hogy tudakolózzék már valahol az eső felől; a jós arra utalta őket, hogy várjanak három napig, és imádkozzanak hiven az Istenhez, hogy jelentse ki ő előtte szent akaratját. Harmadnap ismét felgyültek a hivők, s kérdezék, hogy beszélt-e az Istennel a jós? „Beszéltem, felelt az, azt mondá pedig az Ur, hogy mindaddig nem lesz eső a vidéken, mig az óhitü esperest, itt a falu alatt levő keresztfára fel nem feszítitek." A népnek sem kellett több; rohantak rögtön az esperes lakára. Az észrevevé a veszélyt, hirtelen lóra ülteté szolgáját, s futtatá lóhalálában az akkori főbiró Cs... hoz, a szomszéd faluba, az alatt az ellene cső dült nép berontott hozzá, s tudtára adá, hogy őt keresztre fogják feszíteni. Okos beszéd, felvilágositás itt mind nem használt; a lelkész csak egy órai haladékot kért az imádkozásra; azt megadták neki. Mikor az órának vége volt, kikisérték a keresztfához; a jós maga vállalkozott arra a tisztségre, hogy a lelkészt felfeszitse; már mind a ketten a keresztfán voltak, midőn Cs... főbiró megérkezett. A derék ur nem tétovázott sokat, odavágtatott a tömeg közé négy lovas hintajával, a kereszt előtt megállt; ő maga derékon kapta a megkötözött lelkészt, hajduja a varázslót, fel mind a kettőt a hintóba, s

azzal vágtattak ismét visszafelé. A felbőszült nép egész Aradig kergette őket. A jóst természetesen törvényszék elé állíták; de ő minden vallatásra csak azzal felelt, hogy neki az Isten parancsolta azt, hogy az esperesnek meg kell áldoztatni. Utoljára aztán azt mondták neki, hogy ha az Isten nevét folyvást becsmérli, majd azt kapja, hogy száz botot vernek rá. Ez ugyan drastikus szer, s látom égfelé állani az emberbarátok hajaszálait a bottal vallatás emlegetésére; de szeretném látni, hogy melyikünk maradna philantrop, ha egy gyilkos azzal védi magát, hogy neki az Isten parancsolá a gyilkolást. A fenyegetett jós nevetett e szóra: hiszen az ütés neki nem fáj; az Isten elveszi az ütés sulyát, s megedzi az ő testét, hogy azon sem fegyver, sem pálca nem fog: tessék bár megpróbálni. Megpróbálták. Ötvenet rávertek a jósra, mi alatt ez folyvást nevetett, s gunyolta a törvényszék tagjait, hogy lám annyit sem ér a botozás, mintha a puszta derest vernék. Az urak már kétségeskedtek, hogy elbocsássák-e, s diadalt adjanak a babonának? A mint azonban még ötöt ráhuztak a varázslóra, ez egyszerre megváltoztatta a hangját, s szép könyörögve mondá: hogy bocsássák el, elég lesz már, inkább csak kivall mindent.

Ekkor aztán nagy töredelmesen elmondá, hogy biz ő az óhitű esperest azért akarta megöletni, mivel az szüntelen arról világositotta fel a népet, hogy a babonában ne higyjen, s az ő csodatételeit mindig természetes okokból iparkodott kimagyarázni: egyet azonban még sem tudott megfejteni: időjóslatai csalhatatlanságát. — Ennek pedig az a titka: az ő nyakgerincén van egy daganat, melly ollyankor, midőn hosszu szárazság jön, egészen elmulik; tartós esőzés bekövetkezte előtt szertelenül feldagad; ha vihart érez, azt feltüzülése által jelenti meg, s ha hirtelen derült idő jön, akkor egyszerre lelohad. (Nem egyéb, mint egy tökéletesitett tyukszem.) Igy lett annyi megfoghatlan csoda a legegyügyübb okra visszavonva.

Másszor ismét egy koldusfiu, kit nyolc év óta némának ismert minden ember; butyini vásár alkalmával a legnagyobb

sokadalom közepett egyszerre csak megszólal s elkezd visiokról beszélni a népnek: hogy az Isten csodát tett ő vele, felszabaditá ajkait a némaság zárja alól, hogy tudassa a néppel, mi okai vannak az ő világi nyomoruságának, s hogyan tegyen róla. Utoljára az is azt hirdeté, hogy agyon kell verni a papot. — A szegény pópa alig birt megmenekülni a babonás nép kegyetlenségei elől; szerencsére a vármegye ismét kéznél volt, a zendülőket szétugraszták, a fiatal profétát pedig elcsipték. — Ekkor kisült, hogy az a pap azelőtt nyolc évvel azt a fiut megverte; s akkor ez föltevé magában, hogy boszut fog állani rajta, s képes volt nyolc esztendeig némának tettetni magát, s nyolc esztendeig járni, kelni és aludni menni azzal a gondolattal, hogy ő a papon boszut álljon egy pár pofoncsapásért. Illyen jó emlékező tehetsége van az oláhnak.

Talácson is él még mai nap is az a jövendőmondó, kihez hajdan még a környékbeli urak és asszonyságok is eljártak jóslatot mondatni. Azt állitták ugyan, hogy csak kiváncsiságból teszik; hanem ez a kiváncsiság egy ismerősünknek életébe került: a jós azt mondá neki, hogy 34 éves korában meg fog halni: az ifju fejébe vette a mondást s aként sietett élni, mint a kinek kevés ideje van már hátra; hiszen ugy is mindegy: 34 éves korában tüdőgyuladást kapott; nem engedte magát gyógyittatni; hisz ugy is mindegy: s csakugyan meg is halt. Ez a jós azt beszélte hogy ő nem egy ember, hanem három ember: egy testvére lakik Afrikában, a másik Ázsiában: minden tiz évben megcserélik a lelkeiket, csak a testük marad egy helyben: a táltosok tüzes szekéren szállitják őket idestova. Ez sokkal furfangosabb volt a többieknél, mert a legtávolabb eső falvakban tudta a családok titkait, s mikor panaszra jött valaki hozzá, már előre tudta miért jön s gyakran segiteni is tudott rajta. Valószinűleg minden faluban voltak vele összeköttetésben levő kémei; mert a varázsló hivatala szépen jövedelmez s az oláh nagy mester a titoktartásban. Különösen akár merre járt, mindenütt lehetett látni egy veres

galléros embert, ki jött-ment a sokadalomban, mindenkitől kérdezősködött s a jóst csak éjszaka látogatta meg; ez volt Onucz segéd. — 49 óta hallgat a Talácsi jós: azt mondja, hogy azok a szellemek, a kik vele összeköttetésben voltak, elpusztultak a vidékről. Onucz sem látható már sehol veres gallérjával. Hja, biz akkor sok szellem eltünt a világról, a ki hus és csont között lakott.

E babonás hajlamot a népben egy ügyes szolgabiró is felhasználta vallatások alkalmával. — Mikor megátalkodott gonosztevő került kezére, ki minden tanubizonysággal szemben tagadott, esküdött, hazudott; akkor azt egy ércfeszület elé állitá s ráparancsolt, hogy tegye arra a kezét, ugy esküdjék: az pedig egy villanyteleppel volt összeköttetésben; mitől a bűnös ollyan ütést kapott a két könyökén keresztül, hogy ijedten vallotta meg a legtitkosabb bűnét is. Máskor, ha illyenre akadt, azt szépen leülteté a villanyszigetre, s mikor az önkénytes vallomás ferdére talált menni, az ujja hegyével odanyult a vallatott orrához, füléhez: „te most mingyárt elvisz az ördög, ha hazudsz." — Az ember aztán, a mint a szikrákat érezte orra, füle hegyén, minden porcikáján, a hol hozzáértek, kipattogni, azt hitte, már a pokolbeli tűz kezdődik és sietett megszabadulni az eltitkolt igazság árán.

Ezeket a regéket pedig ugy vedd tőlem, kegyes olvasóm, mintha mellettem ülnél a szekéren, s ott mesélgetnénk egymásnak ötletes mondákat erről meg amarról; röviditve beszéddel a pusztai hosszu utat; el-el-bólintva néha a meséken s megint más tárgyat kezdve, mikor a szekérzökkenés felébreszt bennünket.

A dombegyházi hun halmoknál, mik szabályos távolságban emelkednek előttünk a láthatáron, eltünődünk: mik lehettek azok hajdan? őrdombok-e, harcos előőrsök vigyázó helyei? vagy áldozat halmok, miken *vitéz* dédapáink ősistenünknek áldoztak? vagy tán csaták holttesteiből rakták azokat s behantolták felyül szépen: nagy csatának kellett volna annak

lenni. Ha azok a halmok beszélni, mi pedig hallgatni tudnánk . . .

Megint egyet bólintunk, megint felébredünk; egy hirhedett mintagazdaságon visz az ut keresztül. E szép nagy uradalom roppant négyszögü táblákra van felosztva. Nyáron át kihordják a trágyát e négyszögü táblák közepére, roppant sáncokat emelnek belőle, télen aztán — szétteritik ugye? — nem biz azt: meggyujtják szél ellenében s elégetik, hogy ne legyen utban. Mondhatnók, hogy ha már nekik nem kell, eladhatnák a szomszéd helységeknek, azok szivesen meg vennék; de hát nagy urak dolgához mi köze egy szegény poétának.

Megint elszunditunk, de most már igazán felébredünk, mert az ut a szántóföldekre tér ki, s minden mesgyénél ki akarja az embert lökni a szekér. Egy leégett város áll előttünk. Ez a város Szent-Anna. Felesen lakják svábok és magyarok. A svábok különösen tehetősek, a mit bizonyit az, hogy 1849. utolján arra kérték fel az aradi várkormányzót, hogy engedje meg nekik, hadd becsüljék ők ki a magyar szomszédokat, kifizetvén őket készpénzzel; melly ajánlatra azonban a várkormányzó akkor nem állt rá; most azután egy vasárnapi égés egyformán koldussá tett magyart és svábot, nincs nekik egymástól mit irigyelni többé. A szomoru képet még buskomolyabbá teszi az elparlagolt mező, melly a várost körülfogja. Oktober közepén még sehol egy szántott barázda, nem hogy zöld vetés; az embereknek nincs módjuk földeiket mivelni; ez a gazzal belepett avar pusztaság még többet tud beszélni a sulyos inségről, mint maguk a kormos falak. —

No de már most ki tudna aludni tovább? — Világosvár alá érünk, a magyaráti szőlőhegyről szüretelők vidám kurjantása hangzik elénk, s ámbátor az Isten kevés bort adott az idén a magyarnak, nem is igen jót, de ha a jókedvet meghagyta mellé, köszönjük meg azt is, s vigadjunk legalább addig, a mig a szüret tart. —

Hét napot töltöttünk a hires Magyaráton, a hová a szüret

alatt Aradmegye szépe, java fel szokott gyülekezni s a régi jó idők mintájára barátságosan mulatni. Valaha hires ünnepélyek voltak a magyaráti szüret napjai; ez volt a gyülhelye a főrendnek és középosztálynak, mellyet sehol olly egyetértő barátságban összeolvadtan látni nem lehet, mint itten. A megyei zöld asztal egyesité és soha el nem választá őket; a legingerültebb pártvitákból sem lett személyes gyülölség, s politikai ellenfelek tudták szeretni és becsülni egymást s együtt mulatni a közös vigalmakon.

Aradmegye valóban mintagazdasága volt az országnak, példányképe annak, hogy mit tehet külön egy terület, okos, lelkes administratio s a birtokosok lelkes egyetértése mellett. Pompás országutai, régi faiskolái, kórházai, közintézetei tanuskodnak erről, miket a táblabiró világ igazán a semmiből teremtett elő. Kedvesen jellemzi azon időket az öreg Beszédes mondása, midőn Arad vármegyében a vizek szabályozásáról volt szó; a genialis mérnök azt állitá a megyegyülésen, hogy Magyarországon a vizszabályozásnak más alapelvei vannak, mint másutt akárhol. Más országban egy folyót alul a torkolatánál kezdenek szabályozni; nálunk felyül kell azt elkezdeni. Bámulva kérdezék tőle, hogy miképen lehet a hydrostatikának más alapszabálya itt, mint másutt? Akképen, felele a praktikus férfiu, hogy ha egy alsóbb megyében szabályozzák a vizet, a felsőbben pedig nem, az alsóbbnak inkább ártott a fáradság, mint használt, de ha a felsőbb megye kezdi el a maga vizét ráncba szedni, az alsóbb kénytelen folytatni a munkát, ha azt nem akarja, hogy ki legyen öntve, mint az ürge. És csakugyan foganatos volt az uj hydrostatikai elv, egyik megye a másik után volt kénytelen Arad példáját követni. Szintén Beszédes müve a buttyini csatorna is, mellyet a Körös vizéből vezetnek lefelé több mint husz mérföldön keresztül, roppant hasznára az egész környéknek. Mikor e csatorna létrehozásáról folytak a viták a megye-gyüléseken, a sok érdemes táblabiró elmondá egymás után a maga „alázatos véleményét". Beszédes

is előterjeszté végre a magáét: „az én véleményem *nem alázatos vélemény*, hanem számokkal bebizonyitott dokumentum, nekem nem a tekintetes urak magán érdekei forognak szemem előtt, hanem az ország jóvolta. Azért ne tanácskozzanak azon a tekintetes urak, hogy mit lehetne módositani, lealkudni az előterjesztett tervből; mert a tudomány nem alkuszik, s a mathesis senki kedveért az egyenes vonalból görbét nem csinál." Nem is engedett semmit, ugy kellett a csatornának elkészülni, a hogy ő tervezé s maig is áldás az a vidéken; kár, hogy egyuttal hajókázhatóvá nincs téve.

Hajdan még hiresebb volt az a táj. Mátyás királyunk idejében az ország négy könyvnyomdája közől egyik Világosváron volt, a miből sejthetni, hogy ott kellett a hazai tudományok egyik menhelyének lenni. A török világban eltünt a nyomda, de annál hiresebb lettek a pankotai (hajdan Bánkut) fürdők. Stambulból is ugy jártak azokba, mint most Károlyfördőbe. — Mikor aztán a török atyafiakkal való hosszu zálogos pörnek vége szakadt, s nekik menni kellett innen, a nagyváradi basa félmázsa kénesőt töltetett a fürdő forrásába s az egészen eltünt, sohasem birták többet meginditani. Az erdők közt most is templomok és zárdák romjai láthatók; ott is lehetett valami; bizonyosan népes helységek és bizonyosan magyarok, mert az oláh fából épit. Neveiket sem tudjuk már.

Mulandó a világ.

Késő este van már; kinn ülünk a folyosó alatt; a szomszéd kolnákból vig zene hangzik át hozzánk; a hegytetőkről tűzfarku röppentyük süvöltenek az égbe, szines csillagokat szórva maguk körül; a hold ollyan melancholikus fénynyel süt le Világos várromjaira, s a félködbe burkolt rónára ott alant; mellynek közepén a szöllősi malom fehérlik. Az ember maga sem tudja, hogy miről gondolkozik.

Hanem hát hagyjuk abba a mulatságot; késő ősz az idő, oktober közepe; ha még Erdélybe akarunk bejutni s a havasokon jönni keresztül, ugyancsak sietnünk kell. —

Derék uti és házi gazdám még a lehető legnagyobb sietségről is gondoskodott; ő maga, egy fia és egy unokatestvére (derék két jó fiu még abból a régibb ivadékból) oszták meg az ut örömeit és fáradalmait velem. Körisbányáig hátasparipáikat küldék előre s odáig kocsin tettük meg az utat. —

A mint Déznán tul a diécsi hegytetőre felértünk, gyönyörü és ritka természeti tünemény ragadta meg figyelmünket; egy köd-szivárvány; a lehulló köd csak ollyan magasan állt fejünk felett, hogy a nap keresztül süthetett rajta, s ez által egy ollyanforma szivárvány támadt körülünk, minőket gyermekkorunkban fecskendővel idéztünk néha elő, csakhogy sokkal nagyobb ívet képező, átmérője lehetett harminc lépés. E gyönyörü tünemény tovább egy óranegyednél kisért bennünket, akkor kisütött a nap s előttünk állt a gyönyörü Körös völgye.

Délfelé egy nevezetes hegy alá értünk, kár, hogy ollyan roszul tudom a neveket megtartani a fejemben, különben megmondanám, hogy hiják; ezen a hegyen végtül végig ugy vannak elszórva a drágakövek s karniol, achat, jaspis, chalcedon, sardonyx, mint nálunk a Svábhegyen az agyagpala; néhol öt hat fontos karniol darabok a leggyönyörübb erezettel, másutt a legcsudásabb chalcedon alakulások, majd lilás szőlőfürt, majd igazgyöngy tüzü bogyócsoport, majd góth templomtornyok alakjában; mind ez uton utfélen, senki sem ügyel rá. Magam is hoztam el egy pár darabot e szép kövekből emlékül, mikben a világos zöld achat, a fehér chalcedon és a piros jaspis ollyan gyönyörü nemzeti szín bokrétává vannak vegyülve, mintha mondva csinálta volna valami barátságos demiurgus az özönviz előtt. Van-e erről tudomásuk természettudósainknak? Eszembe jutott már a neve! „Acsucá"-nak hiják, hogy a tatár vigye el! ('Sz ugy sem viszi el, mert nagyon nagy.)

Már itt kezdődik a móc világ: elmaradnak az aradmegyei derék, szálas, nyilt tekintetü barátságos mosolygásu oláhok, s felváltja őket a feketegubás móc. A tekintete is ollyan fekete.

Estétől reggelig egy jónapot nem köszön senki; a falvakban, miken keresztül visz az ut, ott-itt látszanak az ujabbkori romok.

Este felé érkezénk meg Körisbányára: innen rajta, az ut mellett látszik egy hosszu sirhalom, sokkal nagyobb, mint közönséges sirhalmok szoktak lenni; egyszerü kőemlék áll előtte.

Ez alatt fekszik a tizenhárom Brády.

Körisbánya valaha igen szép kis virágzó magyar város volt, most háromnegyedrésze rom; a legnagyobb uri lakok ablakain embermagasságnyi dudva hajlik alá, az udvarok be vannak nőve fűvel. Mig lovainkat nyergelték, azalatt elsiettem az ide közel fekvő hirhedett *Fabu popihez* (lásd a fentebbi képet.) Ez azon történeti emlékü templom és óriási tölgyfa, melly alatt *Hora és Kloska* lázadó cimboráikkal összeesküdtek, innen indultak ki üdvtelen munkájukat megkezdeni. Az a legkülönösebb, hogy ez a templom épen azon *Cebe* falu határába esik, mellynek oláh lakosait soha sem birták a magyar urak ellen fellázitani. Cebe falujában van tizenkét nevezetes forrás, mellyben minden vászonnemü magától megfehéredik; tán ez a viz az emberek lelkére is hat.

A Fabu Popi most egészen el van hagyva; csak temetőnek használják még a környékét; temető egyébiránt itt van minden lépten nyomon: a kit az utfélen megölnek, annak emlékére egyszerü magas fakeresztet szoktak felállitani; csak innen egy álló helyemből tizenkettőt számláltam meg az uton. Kellemetes vigasztalás az utazóra minden kétszáz lépésnyire ollyan helyet találni, a hol valakit megöltek.

Este lett, mire rajzommal elkészültem, már holdvilág volt, mire visszatértem Körisbányára, hol egy rozzant, ideiglenes fogadóban vártak ránk vezetékeink. — A jámbor emberek váltig marasztottak bennünket, hogy ne menjünk éjszaka tovább; előttünk van *Brád és Bojca*, szomoru hely mind a kettő; még egy kisértetes történetet is mondtak el nagyobb biztatásunkra: hogy nehány hét előtt maga a v. .i *dászkál*,

ki a Brády-család katastrophjából lett hires, este a brádi kastély előtt lovagolt keresztül több társával; a mint a kastély előtti hidra ért, lova megbokrosodott alatta, leveté nyergéből s gyilkosul összetaposta. A roncsolt embert aztán felvették társai s szállást kerestek számára. Egy kapun sem ereszték be őket; a kisértetfélő nép irtózott az igy meggázoltat házába fogadni, utoljára ugyanazon légett Brády-kastélyba voltak őt kénytelenek vinni, melly most is uratlanul áll, ott reggelre meg is halt. Azért nem jó éjszaka azon a hidon átmenni, mert ott valami szellem lakik.

Minket azonban nem bánt ez a szellem, üljünk a nyeregbe s induljunk neki, elég szép az őszi éjjel.

Képzelni sem lehet gyönyörteljesebb utazást, mint a mienk volt. Az ember ollyan bátran érzi magát lóháton; nincs bizva más kegyelmére; nem rettegi a rosz utat: — ha egyedül marad is, van egy hűséges társa, a kire rábizhatja magát, a hű paripa. Kivált egy ollyan okos, értelmes állat, mint az én *szürkém* volt: beszélni lehetett vele, mint az emberrel; nem kellett sem nógatni, sem csititani; jó uton nyargalt szólitás nélkül, hegynek igyekezett, lejtőnek vigyázott, soha el nem botlott, ugy gondomat viselte, ugy ügyelt rám, mint valami hű cimbora. Megbocsát az olvasó, hogy egy jámbor állatról ennyi elragadtatással beszélek, de nem állhatom meg, hogy valami nemét a hálának ne érezzem azon okos állat iránt, melly utam fáradalmas részét olly hiven viselte.

Szép holdvilágos este volt utunk kezdetén, azt hivők, hogy három óra alatt kitüzött állomásunkon leszünk Mihelenében, a hol mint mondák, rendes fogadó van.

Hogy azonban utunkból semmi regényesség ne hiányozzék, mikor már két óra hosszat űgettünk, egy igen kellemes országuton, akkor találkozánk két magyar pénzügyőrrel, a kik felvilágositának bennünket, hogy ha illyen jól kocogunk tovább is, reggelre majd beérünk Dévára; Brádot pedig, a hova törekedtünk, régen lehagytuk a hátunk mögött; — ez már

mindjárt egy kis kaland: eltévedés; már most vissza, a honnan jöttünk! vágtatva sieténk most uton és nem uton keresztül, a merre legrövidebb volt az irány s ismét két óra telt belc, mire oda visszaértünk a honnan Brád felé eltér az ut.

Épen éjfélre kukorikoltak a kakasok, mikor végig léptettünk a hidon, melly a két földesuri kastély között elvezet: a Brádyaké tetőtlen párkányzatával, üres ablakaival, vakolatlan falaival ollyan gyászosan tekinte le ránk, asszu fehér fűszálak hajladoztak az ablakokból, a holdvilág keresztül sütött a kapun, ollyan csendes volt minden, csak a kakasok felelgették egymásnak az éjféli jelszót, különösen egy brahmaputra kakas ollyan kisérteties mély hangon tudott üvölteni, beillett volna hangjával boszorkányok trombitásának.

Az emberen mégis valami hideg fut végig, mikor ezen a hidon keresztül megy; s eszébe jut a dászkál története. Pedig hiszen hát ollyan természetes az; bokros lova volt, a hiddobogástól megrettent, azért vetette le; — alusznak a kik meghaltak csendesen; a kis gyermek keze sem mozog már ki a sír alól, ki ijeszgetne itt?

Sok időbe került, mig éjfél idején Brádon meg tudtuk magunknak magyaráztatni, hogy merre menjünk ki innen. Pedig ugy kivánkozott ki abból az ember. Én nem tudom, talán a mondák emléke okozta azt, de illyen szomoru falut én sohasem láttam; ollyan elhagyatott minden; még a piac közepén is van valami különös épület-rom, a minek a tájékát kerülik az emberek, szintén jól esett, mikor kiigazodtunk belőle; a brahma-putra üvöltése még sokáig utánunk hangzott.

Ezentul mindig mélyebb, komorabb völgyekbe szorul bele az ut, nem sokára a hold is lement; utitársaim egyike előrenyargalt az utat recognoskálni, a másik kettőnek valami baja volt a lovával, a mivel hátramaradt, s én egyes egyedül lovagoltam az ismeretlen erdők, sziklák között, sötét éj közepén, egy ollyan vidéken, a hol minden szikla tudna valami igen gyászos, igen borzalmas regényt beszélni, a hol minden völgy-

nek megvan a maga rémtörténete, a maga nyomasztó kisértete. Néhol hallgatag házak maradoztak el az ut mellett, a mik közől egy sem birt ollyan kűlsővel, hogy valakinek kedve lehessen, akármillyen fekete éjszakán bezörgetni az ajtaján éjjeli szállásért. Kormos, rozzant gerendaházak, hasonlók a mi ólainkhoz: csak egy szobára van készitve mindegyik; abban lakik a család és a majorság együtt; másutt elkésett oláhok tüzeltek az ut közepén, mint óriási gnómok árnyékai tünve elő az éjjeli lángnál. Ki tudja, mi dolguk lehetett ott? Majd ismét egészen puszta, kopár hegyhátak közé emelkedett az ut, a hol csak elszórva állt meg egy bokor a gyesön: még kalyibának sincs hire sehol, csak egyes bekeritett szérüket látni, mikbe az oláh szénáját takaritá be, póznát dugva a boglya közepébe, hogy el ne vigye a szél, vagy fölrakta azokat egy-egy élőfa tetejébe, mint valami madár fészket. Azután ismét egy tomboló hegyi patak szelte át az utat, mellyen keresztül kellett gázolni; távolabb a patak mély mederbe vágott, a tulsó hegy oldalából vérvörös tüzszemek világitottak át, valami távoli hámor fénye, s a gépies zörgés egyhangu kongása verte fel sokáig a csendet, melly később ismét a rohanó patak mélyen hangzó zugásába vegyült el.

Éjfél után két óra lehetett, mikor utitársaimmal ismét összejöttem, szó volt róla, hogy nem féltem-e? „nem én egyébtől, mint a farkastól." — „Hiszen oldaladon a revolver," biztatának erre. „De nem attól a farkastól félek én, a ki engem fog meg, hanem a mit én találok fogni. (Ha abból még ki nem találta volna valaki; a mennyire szeretek kiterjeszkedni lovonülésem phasisaira, hát annak csak megmondom, hogy biz én először ültem életemben lovon: — a Pegazus nem számit.)

Végre csakugyan elérkeztünk Mihelenbe, a hol annak a várva-várt fogadónak kellett lenni. Az már mindgyárt nem tetszett nekem, hogy ebbe a fogadóba sehonnan sem vezet bejárás: mert akár egy félöles gátról leugratni az udvarra, akár egy pocsótás hid alatt keresztülgázolni a sáron, egyiránt nagy

phantasia kell hozzá, hogy az ember kitalálja, merre menjen. A szürke decidált, ő bizony beugrott a sáncon: épkézláb ért ünk alá. Következtek a sorba kopogtatások minden ablakon, semmi felelet; nagy sokára megszólaltak egy helyütt: „Ki az, mi az?" — „Utazók." — „Lehetetlen az." — „De bizony csak itt vagyunk." — „Illyen későn." — „Van-e szállás?" — „Majd megnézem." — „Van-e abrak?" — „Az talán nincs." — „Van-e kenyere?" — „Az talán van." — „Van-e istálló?" — „Az van, de még nem kész." — „Eresszen be hát valahová." Nagy nehezen végtére kivivtuk, hogy kaptunk egy frissen meszelt szobát, szénát és kenyeret: hű paripáink megosztották velünk szénájukat, hogy legyen min hálnunk, mi pedig megosztottuk velük kenyerünket, hogy legyen abrakjuk. Igy fogtunk ki a világon.

Másnap aztán a Volkánon, egy ollyan kis hegyen, mintha vagy husz Svábhegy egymás tetejébe volna rakva, keresztülkapaszkodván, szerencsésen megérkeztünk Abrudbányára.

*

Megnézted-e jól, szives olvasó, az elébbeni képet? Ez Abrudbányának a piaca. Az egyik templom a katholikusoké, a másik a reformatusoké; a harmadik tornyát most födelezik, ez az unitarius atyafiaké. A város többi része is illyen: minden három épület közől kettő még rom.

Leverő, szomoru, elcsüggesztő látvány az utazónak Abrudbánya képe, egy nagy nyitva maradt sir az, mellyet még nem volt idő behantolni; — hanem! — hanem azután a népe! annak lehet keresni párját. Itt a romba dült falak közt most is lelkes nép lakik, ki hitéhez, nemzetéhez, becsületéhez hű maradt, kiről példát vehetne magának sok nagy gazdag magyar város, mellynek boldog népe a maga jólétében szája széléig uszván, ott is hajol, a hol nem görbitik, s nem tudja, hogy mit tesz a közügyekért áldozni? Az abrudbányaiak ezt megtanulták nagyon.

Alig szálltunk le lovainkról, rögtön baráti kéz nyult felénk

minden oldalról: attól a perctől fogva a közönség gondviselése alatt álltunk.

Nem laknak itten nagyurak, de ollyan emberek, kikben gazdag a sziv. A papok, a bánya-birtokosok, kamarai hivatalnokok, bányatisztek, ezek képezik a város értelmiségét, kikhez ragaszkodva simul a kézmüves osztály, s kik osztálykülönbség nélkül társalognak egymással. A nagy tűz nagyon összeolvasztotta őket, most már el nem válhatnak többé.

Ugy rendelkezének velünk szives házi gazdáink, hogy hétfőn Abrudon maradunk délig, hol a hetivásáron sok hirhedett celebritást fogunk látni, délben megtekintjük Verespatakot, a római régiségeket és a Csetátyét, kedden felmegyünk Detonátára; ma estére pedig? ma estére elmegyünk *a szinházba.*

Micsoda? Abrudbányán szinház? Szinház bizony. Oh ezekben a leégett erdélyi városokban mindenütt találni szinészt és minden háznál hirlapot. Bács társasága volt ott, egy tágas terem volt a szinház, zártszékek, páholyok benne: „Peleskei notáriust" adták, tele volt a terem nézőkkel, és én nekem soha, de soha életemben, ollyan jól nem esett szindarabot látnom, mint ezt a „Peleskei notáriust" Abrudbányán, ebben a tengertől elszakasztott kis szigetben. (Sok oláh ur és asszony is volt a közönség közt.)

Szinház után egyikénél uj barátainknak töltöttük az estét. Egy pár adomát feljegyeztem amaz elmult nehéz napok emlékeiből; a mik nem fájnak ollyan nagyon az emlegetés által. Egyik barátunk beszélé, hogy mikor már Abrudbánya égett, ő tizennyolcad magával volt elrejtőzve egy hű oláhnak a padlásán a gabona közé. Egyszer egy fiatal nő is odavetődik közéjük, csecsemő gyermekével: a gyermek sirt, nem lehetett elhallgattatni; a többiek rimánkodtak, hogy csitítsa el, mert mindnyájukat el fogja árulni; végre, hogy a fiut nem lehetett elcsillapitani, fogta egy férfi, elvette az anyától, s az elbeszélő szeme láttára kicsavarta a nyakát, s azzal beledugta a buzába. Mikor aztán másnap a padlást el kellett hagyniok, a szegény

anya nem akarta ott hagyni holt gyermekét, kivette a buzahalomból, s ime a gyermek még akkor is élt, — még most is él, ember lett belőle: föl sem vette azt az első halált.

Egy menekülő kereskedő nejének eszébe jut, hogy az üveges szekrényben egy csészében ott feledett nagy mennyiségü por aranyat; hirtelen visszatér érte szobájába, s látja is az üvegen keresztül, hogy ott az arany, de nem találja a szekrény kulcsát. Illyen formán otthagyja az aranyat; minthogy *nem férhet hozzá.* Az az egy nem jutott eszébe, hogy az üveget be is lehetne törni az arany kedveért.

Van itt egy hires erdőpásztor, maga is valóságos szironyos ruhában járó oláh, oda künn van a háza az erdőben. Ez arról nevezetes, hogy mint magán bányabirtokos apródonkint annyi aranyat gyüjtött össze, egészen becsületes uton, hogy ezt nem is ugy pénzszámra, hanem mázsaszámra szokta becsülni. Van neki másfél mázsa aranya. Tehát azokban a homályos időkben, mikor már kezdett keveredni a világ, a mi erdőpásztorunk elgondolá magában, hogy az ő tősgyökeres oláh eredete aligha lesz ő neki elég tűzkármentesités az ellen, hogy egy szép éjszaka ismeretlen fejében ki ne lyukaszsza az oldalát egy valaki, a ki épen alkalmasnak érzi a hátát arra, hogy másfél mázsa aranyat el birjon rajta vinni. Ő tehát egy este, családostól együtt, minden hosszas bucsuzgatás nélkül eltünt a háztól. Jól is tette, hogy megszökött, mert folyvást lesték éjjel-nappal, hogy mit csinál? S a mint eltünt hazulról, ráütöttek a házára, s keresték az ott hagyott pénzt. Képzelhető, hogy másfél mázsa arany nem ollyan csekélység, hogy azt valaki a tüszőjébe tegye s odább álljon vele; azt tehát otthon kellett neki hagyni. Összekerestek ott mindent, felásták padlóját, udvarát, háza környékét, de csak egy szemernyit meg nem találtak abból. Mit csinált vele vajjon, hogy láthatlanná tegye? Azt tette, hogy apródonkint a királyi aranybeváltó-hivatalban minden aranyát beváltotta aranyporra, akkor ezt a sok aranyport összekeverte az udvarán levő sárga agyaggal; s azzal ott hagyta szépen.

A kutatók rajta jártak, beletapostak, keresztül botlottak rajta, még sem tudtak rátalálni.

Sajátságos világ ez itten. Minden ember élete egy regény, tele rémeseményekkel s Isten csodáival, a mik azokból kiszabaditák: most már hozzá vannak szokva emlékeikhez, most már azt is megszokták, hogy utcán, piacon szanaszét találkozzanak azokkal, kik erről, meg amarról emlékezetesek előttük s egymásnak köszönnek és azt mondják: „No rok bun," hanem a ki azt először látja, hallja, annak valami végig fut a lelkén. Megjegyzem, hogy egész Abrudbányán nem láttam egy öreg embert, vagy öreg asszonyt.

Másnap az abrudbányai hetivásárt tekintők meg. Itt szoktak rendesen összegyülni az oláhvilág celebritásai, Bálint, a kitüntetett esperes, egy patriarchalis mosolygó képü arc, ki már messziről köszön jó ismerőinek; a jeles Borkesz testvérpár, a kik közől az egyik most is viseli Vasváry pecsétnyomógyűrüjét emlékül, a másik pedig arról nevezetes, hogy a kálvinista templomnak ő szerezte ezt a mostani regényes kinézést; különben előkelő kocsis emberek mind a ketten; az utóbbi vitt bennünket később saját lovain Vidrára (már nem tudom, hogy saját lovai voltak-e?) igen nyájas, tréfás emberek. — Ide jár fel Vidráról Jánk Ábrám is, a havasok egykori királya; igen megviselt állapotban; apja mindenéből kitagadta, a legnagyobb szegénységre jutott, ugy jár kel, egyik házról a másikra, s nem tudja, hogy mihez lásson? — Itt látjuk meg a hires Husztekucznét is, ki egy időben csizmaszárral mérte az aranyat, s selyembundában járt, czüstpatkós csizmában, most pedig méri a diót és mogyorót, de nem csizmaszárral, hanem becsületes legális itcével a piacon. Minden visszatért a normális állapotba.

Megnéztük az aranybeváltó hivatalt is. Hétfőn reggel a környékből jön ide mindenféle faju és osztályu ember, hozza magával egy heti munkájának eredményét. Tisztességes férfiak előcsavargatják a zsebkendő szegletéből az aranyport, a mit összeszedtek; elegans delnők hozzák bársonyos táskákban

bányáik nyereményét, bocskoros oláhok szedik elő a tüszőből a mogyoróformára összegyürt kis sárga sarat, s az aranymosó szurtos kezéből is odahull a mérlegre a vizből kifogott sárarany; azt fizetik mind aranynyal, ezüsttel. Ez az abrudbányai ipar. A hogy más ember gabonát szerez a földből, ugy keresik ők abból elő az aranyat s azt viszik piacra. Ez a hivatal egy év alatt hat mázsa aranyat s harmadfél mázsa ezüstöt vált be, pedig még K.-Fehérvárott is váltanak be egy részt, a beváltott aranyat gömbölyü mintákba öntik s ugy küldik a pénzverdébe. Egy ollyan kis ágyu golyó 10—12 ezer pftot képvisel, hanem igy az öregével nem lövöldöznek. Fontja az aranynak igy 444 ftba számitódik.

Dél felé Verespatakra mentük át, hol a bánya-igazgató szivességéből az ottani nagyszerü érczuzót tekintők meg; melly, ha emlékezetem nem csal, nagyobb a selmecbányainál; ez már 1849. óta épült s összeköttetésben áll egy roppant vízvezetővel s egy merész kivitelü vasuttal, melly mintegy százhatvan ölnyire 20 foku meredeken halad fel, s félmérföldnyi vonalban a bányába vezet. Ez egész mű egy magyar fiu, Juhó Ferenc mérnök munkája. E kis lovas vasuton haladva alattunk látjuk a verespataki magány érctörők egész sorozatát. Itt tömérdek a magánbánya miveltető, annak mind van saját kallója a patak mentében; egyik szebb, a másik rongyosabb, némellyiknek vagy vize nincs, vagy aranya, az nyugszik, a többi nagy gondolkodva hullatja egyenkint kopogó kallóit, a völgy egyik felét századok óta felhordott kőhányások fedik, másik oldalát, a kamarai bányákat, környező szép bükkerdő takarja.

Az abrudi és verespataki aranybányák kétségtelenül legrégibbek Európában. A rómaiak kezdték még azokat mivelni, kiknek nem volt ugyan lőporuk hozzá, de volt rabszolgájuk; az elhagyott aknákban most is látni az égetés nyomait; mert ők elébb megtűzesitették a követ, azután ecetet öntöttek rá, ugy porhanyitották. Sok régen ismert római emléken kivül,

minők a muzeumban látható viasztáblák, ujabban egy befalazott emberalakot leltek egy illy bányában s mellette egy női hajfonadékot, az emberalak egészen épnek látszott, hanem a legelső érintésre porrá omlott, a hajfonadék azonban most is meg van. Szinte másutt egy viasztáblát leltek, mellyből az derült ki, hogy egy római katona megalkudott a másikkal bizonyos összeg pénzben, hogy egy oláh asszonyt megszerez a számára, azonban nem azt a nőt szerezte meg neki, a kit az kivánt, s a megcsalt vevő nem akart fizetni. A propraetor erre hozta azt a ceratica tabellán olvasható itéletet, hogy a vevő csakugyan tartozik lefizetni a kialkudott dijt.

Nehány római régiséget le is rajzoltam, a mik bizonyos Gritta ur keritésébe és kapuja fölé vannak befalazva (ez is hires nevezetes férfi) mindenféle otromba oroszlánok s ábrázatjukban megkopott emberarcok: csupán az egyik sphynx mutat müvészi fogalmakra, az egyik emléken e betük olvashatók:

PIA HONO
NIS VERZO
NIS K. ANSO
VIX. ANN
AV
RIS

A többi lekopott. Én bizony nem töröm magamat a találgatásával, ugy sem szeretem a rébuszokat. Azt gyanitom, hogy a megboldogult nagyon szerethette a bort, mert egy roppant nagy kancsó, szőlőfürtökkel ékesitve, van az epitaphiuma fölé faragva. A másik kövön ez az ákumbákum áll:

MILTAE. PIETATIS XXXX DATA
DONA. AEO SUB PRIMIS.
VIX. OMNIS CONNC.

Ebből annyit értek, hogy jámbor katona volt a meghalt. A középső emlék azzal a venyige fonadékkal és két öklelő bakkecskével, illyen felvilágositást ád:

DNI CAI ♡ AVRL
VIATORI
AN. D. ♡ XVI
ET KAI. TEREN.
DO. ♡ B. M. P.

Ezeket a szép aranybányákat kicsiny hija, hogy jelenleg Rotschild nem birja. Több év előtt valami pictus masculus neve alatt nagy vásárlásokat tett bennük, az a terve volt, hogy valamennyi bánya alá al-tárnákat (Erbstollen) ásat, a mi által azokat természetesen apródonkint mind magáévá tette volna; a gyanura kapott szomszédok azonban addig áskálódtak még ő nálánál is mélyebben, mig egyszer elcsipték egy levelét Déván, a miből kisült, hogy ő a bányatulajdonos s igy kibecsülték onnan ismét; minthogy a Hármas Kistükörben vagyon egy vers, a mi igy végződik: „Mert nekik a bányák mindenütt tilosok!"

Jelenleg megtörtént az, hogy egy ujon-nyitott bányát kálvinista pap szentelt föl, tisztelendő Basa István lelkész ur, a mi eddigelé szokatlan esemény. Abban a bányában első hónapban mindjárt akadtak egy huszonöt latos darab aranyra. — Most egy nem rég kapott levelemben veszem azt a tudósitást, hogy azóta ismét leltek egyszerre hatvanöt *font* szabad aranyat; meg is ittak rá a bányászok 200 veder bort (40 akó); *szerencse rá!*

A kamarai bánya-szádtól a regényes Csetátyéig vezető ut, csupa tört kövek torlatain visz keresztül, miket ezer év óta halmoztak egymásra, az egész völgy nem mutat semmi zöldet, még a patakok szélein sem terem semmi fű; a föld, miken a patak átfut, megsárgul, mintha rozsda fogta volna meg. A

helység szélén egy illyen csorgónál megálltunk, hogy megitassuk egymást; mire ijedten nyargalt oda egy csoport oláh legény, messzéről kiabálva ránk, hogy ne igyunk abból a vizből, mert az gálicköves! Lám: pedig őket még a lelkiismeret sem vádolhatta volna, ha mi ott mind leiszszuk is magunkat a méreggel; — millyen meszsze esik 48—58-tól.

A halomra hányt köveket még apróbbra porlasztja az idő s illyenkor a tört por közől kiválnak a ritkaszép kovarckristályzatok; mintha két nyolcszegü gula volna egymáshoz ragasztva; a hegykristály és amethyst is ugy hever itt, mint a szemét: győzné valaki felszedni.

A nyugati hegy oldalában van a hirhedett Csetátye; nem az a Csetátye Boli, a mit hazai remekirónk Jósika Miklós leirt; az a Hátszegvidéken fekszik, hová esztendőre szándékozunk, ha Isten éltet; hanem a rómaiak által kivájt bányaüreg.

Egy közelismerésben állott regényirónk, ki fájdalom, hogy több év óta megfosztá irodalmunkat attól a ragyogó tehetségtől, a mit benne a költészet muzsája irodalmunknak adott, nehány héttel elébb járván itten, azt mondá, hogy nem merne e nagyszerü tünemény leirásához fogni.

Valóban engem is ez a lenyomó hatás lepett meg, a mint a Csetátye szük folyosóján át annak belsejébe léptem. Csak az érzést tudom leirni, a mi akkor meghatott, nem a látványt. — Egy nagy óriási beomlott sir az, mellynek fenekén ugy ténfereg az apró emberfajta, egyik kőmorzsáról a másikra kapaszkodva bajjal, mint a féreg.

És ez a viszhangos terem, toronymagas falaival, e szédületes sziklapárkányok, e szakgatott falak, vakmerő folyosóikkal, mikből óriási kapuk vezetnek mélyebb üregekbe; a mik még egyszer olly messze kanyarognak a hegy gyomrába alá, mint a mennyi e beomlott falak magassága a bejárat szinéig, mind ez nem természet munkája, hanem emberi kezeké. Ezt az egész hegyüreget a római hóditók ásatták a legyőzött dák nép fiaival; minden szikla, a mi itt szédelegve függ fejünk

felett, annak a keserü nyomásnak az emlékjele, minden üreg, melly felénk sötétül, egy örökké nyitott száj, melly azon kinos századokról beszél, mikben Róma a dák nép szivére illyen nehéz köveket rakott; el lehet mondani, hogy a Csetátye ürege egy ollyan sir, mellybe a propraetorok katonái, millióit temették el a dák népnek, a mellybe eltemették annak szellemét, öntudatát, multja emlékeit, és a szegény oláh nép még is románnak nevezi magát, mint a ki a halálát nevezi születésének. Pedig a visszaborzadó természet még csak mohával sem takarta be az égetett sziklákat, miken még most is látszanak a fáradalmas vésü és kalapács nyomai.

Másnap szép derült idővel, szép kedves társaságban megindulánk a *világhirü* Detonáta felé. (Lásd a képet.) Lóháton mintegy harmadfél óra járás az Abrudbányához; különben csak ökörszekéren lehet oda jutni, azért hölgyek is lovagolva szokták tenni ez utat.

Bucsumnál (hajdan Tőkefalva) térünk félre az országutról, s itt ismét patakok mentében, kallósmalmok között visz a regényes ösvény, miket égerfa csoportozatok kisérnek hosszában, mik a késő ősz dacára is mind sötétzöldek voltak még, pedig a körül fekvő erdők már tarka szint váltottak mindenfelé.

Bucsumot a jó Cserey Mihály, mint kedves otthonát emlegeti még: az erdélyi fejedelmek jó kálvinista székelyekkel telepitették azt meg, kik edénycsinálásra oktaták a vidéket; biz azok mind oláhok most már. Most is szép korsókat kerekitenek, most is ollyan szép szálas legények, deli menyecskék, hanem ők is beolvadtak a körülfogó népfajba; a skerisorai hajdani ref. templomban most is ott van még a kakas, melly mint tudjuk, kálvinista madár, mikor rézből van. Különben az itteniek most is nemes embereknek tartják magukat, szeretnek neveik után ypsilont ragasztani s egy idő óta kezdenek visszamagyarosodni; mit a hires Makkabéy családnál tapasz-

taltam, melly a legelőkelőbb s egyuttal legszálasabb tagokkal dicsekszik a környékben.

Bucsumon tul egy meredek fekete palaszirt alatt visz el az ut, melly alól kis forrás csergedez ki, azt Kálmán-kövének hivják, az oláhok Tyiatrul Kálmánujnak; jobbra innen egy meredek sziklatetőn látszik valami hegylap, mellyen most is elszórt roppant fegyverdarabokat s szokatlanul nagy patkókat lelnek szántás közben, minőket a bucsumi lelkésznél láthatni. Azt hihetné róluk az ember, hogy valaha a lovak is nagyobbak lehettek mint most, vagy pedig, hogy a patkókat hajdan a mammuthok és megatherionok talpaira szokták verni.

A mint egy gyönyörü fenyő erdő tisztására kiérünk, egyszerre elénk tünik a *Detonáta*. Nem lassankint szokunk a látásához, nem látjuk messziről közeledni hozzánk, csak akkor veszszük észre, midőn tornácában állunk és végig bámulunk rajta; és nem találunk szavakat kifejezni azt, a mit érzünk.

Az ember lelke elvész e látvány előtt! El tudnék ott reggeltől estig ülni, és bámulni magam elé és nem gondolkozni semmit, ott járna a lelkem minden egyes kövön, e roppant világoskék oszlopsoron végig; miknek egyik oldalát a nap aranyszinre festi, az egymás fölé hajló bazalt kőbálványok csarnokain, miket rétegenkint tördel alább-alább a vihar és az idő.

Ollyan fenségesen emelkedik e természet-alkotta remekmű egyenesen ki a földből, mint egy óriási templom homlokzata, ezernyi ezer karcsu oszlopával, mikből ha egy sor letört, mögötte látszik a másik; alant, száz ölnyi távolban elomolva hevernek a legrégibb romok, most már páfránytól benőve, mohával takarva, mik egykor e tündérépület előfalát képezék.

Valami néma báj ömlik el e képen, napsugárnál, szellőtlen derült égnél; de mikor ellátogatnak a viharok hozzá, mert hisz nevét is a vihartól kapta, mikor az éjszakai zivatar fekete eget fest körüle s a lángoló villám megvilágitja e csodás falat, mintha egy óriási orgona állna tűzben, lángban, mellynek rettentő hangcsövei vissza zengik az ég dördülését; egy-egy

lesujtott sziklaszál hull alá a völgybe zengő csattanással, letörve a mennykőütéstől, utána ollyan soká reszket a föld!.... ollyankor nagyszerü a Detonáta képe.

Az egész bazalt-sziklahegy csaknem egyenlő vastagságu hatszegletü oszlopokból van alkotva, mik a nyugati oldalon ivformára vannak hajolva, mintha boltozatot képeztek volna valaha: a keleti oldalon szédületes lépcsők vezetnek fel az oszlopcsarnok párkányára, honnan fönséges kilátás nyilik a havasok völgyeibe s a közel Detonata Flocosára. Még most is, egy hónappal utóbb, sokszor álmodom erről a képről.

E nap további élményeiről csak annyit szólhatok, hogy rám nézve felejthetlen marad annak emléke, s hogy meg vagyok felőle győződve, miszerint ami nyilatkozataival a szeretetnek szives barátaink ott elhalmoztak, annak nagy része nem az én igénytelen fejemet, hanem az én uramat, a magyar nemzetet illette, kinek hű szolgája lehetni egyedüli öntudott érdemem; erről pedig minek sokat beszélnünk?

A napot vigan töltöttük, én azt a rosz képet rajzoltam hevenyében, a mihez bizony nagy phantasia kell, hogy valaki elragadtassék általa; délután a hires Makabéy családfőnök is feljött hozzánk: több, hat és fél láb magasságu óriás ifjuval és leánynyal, köztük az előbb emlitett gazdag erdőpásztor leánya is; a fiatalság táncolt csárdást, oláh táncot, a komolyabb oláh urak nemzeti bálmost készitének sajátkezüleg számunkra, s este felé a legjobban illustrált kedélylyel poroszkáltunk vissza ismét Abrudbányára.

Abrudbányai lelkes barátaink másnap Vidráig elkisértek bennünket. Topánfalváig szekéren mentünk, ott meg kelle állapodnunk, hogy az utánunk jövő vezetékeket bevárjuk.

Ez tehát az oláh vidék hirhedett középpontja, a hol oláh intelligentia és birtokosság lakik. A mig szekereinknél ácsorogtunk, lejön hozzánk egy oláh nemes ur s szives unszolással kényszerit bennünket házába betérni. Tágas salonjába lépve, a legelső, a mi meglep bennünket — a *harmincnégy magyar iró*

arcképe. Az oláh ur ott igen szivesen megvendégelt bennünket s mi valóban nem bántuk meg, hogy Topánfalván időztünk. Innen ezután haladéktalanul siettünk a regényes vidrai vizeséshez.

Vidráról tudnunk kell annyit, hogy ez ollyan falu, a mibe délután két órakor megérkezve, négyig mindig befelé mentünk, másnap reggel hetedfélkor kiindultunk belőle, tizenegyig mindig kifelé mentűnk, s csak akkor értük el a végét. Egyegy házcsoport, mérföldnyi távolságban van a másiktól, s azt rendesen egy atyafiság lakja; hét külön temploma van a falunak, mert ha egybe kellene minden lakosnak járni, a szélsők szombaton indulhatnának el a vasárnapi predikációra s hétfőn érnének róla haza.

Itt egy patak mellett láttuk üldögelni Janku Ábrahámot. Valami csárda volt ott, az előtt ült; fakózöld kalapja szemére lehuzva, zilált haja, barnult arcát segitett még szomorubbá tenni. Ott ült senkire sem ügyelve. Valaki kérdezte tőle, hogy nem jön-e fel a sógorához a vizesés mellé. Nem fogadta el a kérdést. Nem akar ő most senkivel beszélni; ő vele sem törődik senki. A mióta ő szegény emberré lett és kopottan jár, azóta nem nagyon becsülik. Ha valami jót lehet még felőle hallani, az a megmenekült magyaroktól jön, kik többen emlékeznek rá, hogy őket nagy veszélyből szabaditá meg, a mikor saját sorsosai többször rá is lőttek. A szivekbe látó Isten itél és kegyelmez; ember ne szóljon ehhez. Mi hagyjuk bezöldülni szépen a szomoru évek sirját; s felejtsük el a tényeket, de tartsuk meg belőlük a tanulságot.

Nem fogok politizálni, de a mit láttam, a miről meggyőződtem, azt elmondanom emberbaráti kötelesség.

Az oláh nép közszellemében nem ellensége semmiféle szomszédjának, legkevésbé a magyarnak; az oláh köznép engedelmes, munkás, kevéssel megelégedő, könnyen barátkozó; a mi rosz, a mi félelmes benne: az a közmiveltség elhanyagolása. Statistikai adatokkal fogok bizonyitani. Zarándmegyének ez előtt

tiz évvel megjelent statistikájában, a mit maga Zarándmegye egykori főispánja dolgozott ki, illyen hivatalos adatok olvashatók: „nehány elemi tanodán kivül nagyobb tanoda e megyében nincs, azok közől is csak hat áll több év óta, Nagyhalmágyon egy magyar és egy oláh, Kőrös-Bányán egy katholikus és egy reformatus, mind kettő magyar, Brádon szinte egy magyar, végre Bojcán egy kamarai tanoda, mellyben ez ottani bányászok és más lakosok kedveért németül tanitanak. Tehát még hat iskola közől is csak egy az oláh; és a mellett van ennek a megyének *ötvenegy ezer* román ajku lakosa! Ennyi népre jut az összeirás szerint 17 (!) iskolamester, (ennek csak fele oláh), hanem van azután száz öt korcsmáros. Tanult 1846-ban a téli félévben hat tanoda padjain összesen 305 fiu és leány, s találtatott az összeiráskor irni, olvasni tudó ember 1540 magyar és németajku lakosság közt 559; és 51,323 oláhajku között 503 (!). A ki ebből sem érti, hogy mi a baj? annak nem tudom, hol kezdjem a magyarázást?

Százezer abéce és kathechismus kelle ennek a népnek, meg egy pár száz becsületes iskolamester, nem pedig politikai vezércikkek és pártszónokok, és akkor lesz belőle derék, becsületes életrevaló nép, melly minden szomszédjával barátságos egyetértésben fog megférni.

A vidrai határban találtuk azt a nevezetes csigadombot, melly egészen özönvizkori csigák kővévált torlatából támadt. A halom körülbelül akkora, mint a Sashegy Budán. Szerteszélyelyel a leggyönyörübb példányait találtuk a különváltan heverő ősvilági csigáknak, egy-két fontos példányokban. Az oláhok egész sziklahasábokat vágnak ki a hegyből, házaik oszlopzatául, és határköveknek, s mikor az illyen tömör sziklákat simára faragják, az egymást érő mindenféle alaku és tekervényü csigák: a réteges stromaporák, a kacskarigós buccinum arculatumok, pleurotomariák, exogirák stb. ugy tünnek rajtuk elő, mint valami gyönyörüen kirakott mozaik.

Továbbhaladva találjuk Vidra második természeti neveze-

tességét: a ritka szép vizesést. Az Aranyosba ömlő hegyi patak, a mint a hegyekről alá jön, egy szép árnyékos völgy felett egyszerre tizenöt ölnyi magasból omlik alá; mire leér, már nem viz, hanem porrátört pára, mellyben a nap örök szivárványt képez (tudniillik a mig rásüt). Fenn a magasban és alant sötétzöld fenyők közől nyilik ki a vizomlás képe, mellynél szebb látványt tájfestő nem kivánhat magának. Sajnálom, hogy a rajzok, miket ez érdekes helyekről felvettem, még nem készülhettek el s azokat csak esztendőre fogom a Vasárnapi Ujságban közölhetni.

E patak vizének (tudom biz én a nevét, de ollyan aesthetikátlan, hogy jobbnak találom elhallgatni) az a sajátsága is van, hogy minden belehullott tárgyat rövid idő alatt kővé változtat; láttam friss fagalyakat, miket a szél nem rég hajithatott bele, az ágak és levelek, a meddig a vizbe értek, már szép fehér mészkővé voltak válva, a többi megmaradt növényi alkatrésznek. Persze, hogy nem ittunk ebből a vizből, nehogy a jó tepertős pogácsát is kővé találja bennünk változtatni.

E vizesés fölött van egy szük odú, mellyből távolról is hallható zugás tör elő, ha pedig jó mélyen belemegy az ember, ollyan örlést, harsogást hall benne, mintha az ó-budai hajógyár minden gépe idejött volna vendégszerepelni. Ezt a barlangot legelébb tisztelt barátunk Török Gábor fedezte fel: az ittlakók maguk sem tudnak felőle semmit.

A vizomlás szikláját darázskőnek hiják; a számtalan apró lyuk rajta eléggé indokolja a hasonlatot.

E regényes vizomlás tövében áll Janku nagybátyjának háza; nemes Pópe János családi telepe; a hol éjszakára elmaradtunk.

Mielőtt rajzban közölhetném ez érdekes telepet, leirom annak külsejét-belsejét, melly nagyon különbözik a másutt látott ronda oláh lakoktól.

Az itteni épületek mind emeletre vannak készitve: a földszin képezi a pincét, s ez rendesen kőbül van épitve; az emelet fábul van s az szolgál lakásul; ha pince nincs alatta, akkor

csak kőoszlopokon áll, ugy hogy keresztül lehet látni a ház alatt. — A házak oldalai kivül-belül olly simára vannak gyalulva, eresztékeik olly finomul egymásba róva, mintha a legszebb asztalosmunka volna az egész; semmi sártapasztás, semmi mohhaltömés nem segit az épületet szélmentessé tenni: olyan az, mint egy csinos katulya, magas zsindelyes födelével, sok oszlopu tornácaival, rácsos lépcsőzetével s szép tarkára körülfestett ablakaival.

Illyenszerü ház áll ott öt-hat egy csoportban. A három kitünőbb a családfők lakása, mert az öreg Onucz (János) valahány gyermekét kiházasitja, mindeniknek házat épit a magáé mellé, s ott élnek együtt, és mégis különválva; az apróbb házak a cselédség és háziállatok tanyái, raktárak stb.

Belseje is sajátságos ez oláh birtokos nemes lakának. Legkitünőbb sajátsága a feltünő tisztaság. Kemény fapadozata tündöklő simára csiszolva, akár egy nagyvárosi uri lakban, oldalain cifrára faragott rácsozatu polc fut körül divatos, és ódon tányérokkal, tálakkal, néhol egy sor cin-edénynyel megrakva; a hány tányér, annyi fényes cin-kanál mellette; közönkint egy-egy cifra, széles, piros eszközökkel kivarrt oláh törülköző, a háziasszony saját fonása, szövése, a mik ollyanná tüntetik fel a lak belsejét, mint egy zászlókkal fölékesitett sátor. A szögletben áll egy fehér fából mesterségesen faragott hosszú szekrény, olly alaku, mint az álló faliórák, az a család archivuma.

A szoba mellett van a konyha; annak a kandallója a tűzhely, mig mázos cserép oldala a szobát tartja melegen. Hogy ez a melegség itt mennyire elkel? azt meg lehet itélni abból, hogy erre a házra október elejétől kezdve karácsonig a nap sohasem süt; minthogy az előtte fekvő hegyek ormain felül nem emelkedik.

Vidrán tul elhagy bennüket a járt ut, lovas kalauz vezetése mellett indulunk neki a Bihar hegyének, melly Erdélyt Magyarországtól elválasztja.

A Bihar már a havasok rangjában áll, völgyeit, a patakok mentében haragos-zöld égerfa-ligetek lepik; alanti oldalain óriás bükk erdőkkel vannak fedve; egy helyen mérföldnyi szélességben le van égve az erdő. E szomoru tájon két óra hosszat lovagoltunk végig, mindig lejtőnek fel; később a bükköt felváltja a fenyő, még feljebb az is mindig gyérül; utóbb helyt ád a törpe gyalogfenyőnek, az is annál jobban a földre fekszik, mentül jobban emelkedik a hegy; sűrü áfonya-bokrok, másodszor viruló tavaszi violák hizelkednek a késő ősznek; azután elmarad a boróka is és az afonya-bokrok és a violák; egy kietlen, kopár, kiszáradt mezős hegyoldal vezet bennünket tova, roppant kövekkel beszórva, végre az utolsó fűszál is elpártol a szomoru vidéktől s nincs más körülünk, mint a kietlen, vigasztalan köves hegy gerince.

E rideg hegyormon kell másfél óra hosszat végig haladni léptetve, jobbról, balról szédítő mélységek között, miknek egykedvü boróka-csalitos oldalait medvék lakják. Távol innen minden emberi hang, távol minden madár-ének; nesztelen, hangtalan a vidék; alant, a mély erdők felett látni csak a kóválygó sast, az sem emelkedik ide; a hol nem talál semmi élőt.

E kopár, látogatatlan bérc tetején van egy roppant nagy szikla, a mit körül kell kerülni a hegy gerincén végig haladónak; rovátkos oldalait még csak moha sem zölditi, de alatta, nem tudom honnan? csordogál egy kis üde forrás, környéke most is ellepve nefelejtssel; ez a roppant szikla, ez a nefelejtses forrás az a hely, a hol egy ifju magyar költő fekszik eltemetve; ollyan messze minden élő lénytől; neve Vasváry Pál.

Innen déltől kezdve késő estig tart a völgybe alászállás, meredek, görgeteg sziklákkal szórt mély-uton keresztül, mellynek Rézbányánál szakad vége. Itt már tanácsosabb a ló előtt járni, mint rajta ülni, mert a mulatság határos a nyaktöréssel.

Rézbányán hálva, korán reggel megindultunk Dézna felé, a mi körutunk kiinduló pontját képezé.

Utközben félretértünk a nevezetes „dagadó forrás" meg-

tekintése végett. Szohodolon innen van egy rejtett kis völgy, hol egy sziklatövében van az a barlang, mellyből minden fél órában előjön a forrás, azután ismét fél órára visszavonul, a meder száraz marad.

Mi ezuttal különös kedvencei voltunk a sorsnak. Alig érkeztünk meg a sziklanyiláshoz, midőn rögtön hallhatók azt a rejtélyes korgást, böfögést, melly az emelkedő viz jöttét megelőzi, s nem sokára kibuggyant a sziklából a hullám, annyira megtöltve a sziklamedencét, hogy állóhelyeinket kénytelenek voltunk elhagyni. Mintegy öt percig folyvást dagadt a viz, azután el kezdett lohadni s másik öt perc mulva egészen szárazon állt a szikla-meder.

Huszonkét perc mulva ismétlődött e titokteljes tünemény, mellyet másodszori megjelenésekor már annyira megszokott látványnak vettünk, hogy letelepedtünk melléje szalonnát piritani; arra számitva, hogy majd, ha mezei ebédünket végeztük, akkor a harmadik töltésből jót iszunk rája.

A hagyomány azonban azt tartja, hogy a rejtélyes forrás délben épen nem jön elő, s mi kénytelenek voltunk ezt saját tapasztalásunkkal megerősiteni; másfél óráig vártunk ott, de a patak semmi kérésre, könyörgésre nem jelent meg a kedvünkért azalatt. Mi oka van neki, igy tartani a déli pihenést, azt biz én épen ugy meg nem tudom fejteni, mint azt, hogy miért jön elő máskor? Természettudósainknak ez ismét szép thema volna buvárlatokra, ha rá érnének a hazai nevezetességekkel foglalkozni.

Az oláh nép nagy tiszteletben tartja a forrást, azt hiszi, hogy nagy betegségeket meggyógyit, ha valaki abban megfördik, a körüllevő fákra és kövekre felaggatott rongyok tanusitják, hogy e hit sokakat boldogitott, kik azt gondolták, hogy ha ingeiket itten hagyják, a betegség is itten marad velük. A sok szakadozott rongy egyébiránt nem igen szaporitja a táj költői kinézését.

Még egy természeti nevezetességgel találkoztam Rézbányá-

tól Déznáig tartó utunkban; ezek a Szohodoli hegytetőket ellepő mély döbrök, mik néhol tiz tizenhat ölnyi mélyen folyvást csucsosan haladnak alá, széleiknek kerülete 100-tól 600 lépés, a nagyobbaké még több is, mik aztán egész völgyeket képeznek már. Némellyik ugy hasonlit valami fűvel benőtt volkán kráteréhez. E sajátságos döbrök természetéről még elébb bővebb adatokat fogok szerezni, azután majd rendesen megismertetem őket, mert december 20-ika óta, instálom alássan, rám van parancsolva, hogy ezentul mindenféle *tudatlan* dolgokat nem szabad összevissza irnom.

Még csak röviden referálok egy pár utközben látott és hallott dologrul:

Láttam a déznai vashámort, mellynek nyers vasáról azt véleményezték a londoni világtárlaton, hogy jobb a svéd vasnál, s lerajzoltam Dézna ősi várát, kerti palotájával; mellyben épen most fedeztek fel egy üreget, melly valami titkos földalatti rejtekhely bejárata lehet.

Nem messze innen a Tyiatra Lupulujon, a mint a mészköveket hasogatták, azok közt meszesült faleveleket találtak; miket a muzeumnak fognak felküldeni.

Utközbe esett a szohodoli barlang is; mellynek megnyitását tisztelt barátom, Török Gábor ur, évről-évre szemlélte. Egy erős hegyi patak a mészsziklák közt megrekedve, ezelőtt mintegy harminc évvel még csak egyes hasadásokon szűrödött át a sziklák alá; az évenkint megujuló záporok azonban mindig nagyobbra segitették törni a rést; most már egy tág kapu áll a rohanó patak előtt, mellybe az nagy harsogva omlik alá, hogy a hegy tulsó oldalán ismét uj név alatt előjöjjön. Lám a patakok is temetkeznek és föltámadnak ujra.

Azután curiosumképen megemlithetem, hogy a szlingyiai országut mellett áll egy malom, mellynek karzatára rácsozat helyett e szó betűi vannak vágva: „Honszeretettel." Most azonban nincs vize a szegény malomnak s nem őrölhet.

Végül nem mulaszthatom el, hogy azt a szives figyelmet

melylyel egész utamban minden lépten és nyomon találkozám, azon tisztelt hazafiaknak és honleányoknak, kiknek szives részvéte a legmagasabb jutalom egy magyar iróra nézve, őszinte tisztelet és hálaérzelemmel meg ne köszönjem.

236

KAKAS MÁRTON LEVELEI — SAJÁT MAGÁHOZ

1-ső levél

Azt a furcsaságot már megértük, hogy két együtt utazó iró az úton összeperelvén, azontul az egész marschruta alatt, dacára annak, hogy folyvást egy kocsin ültek, egy szobában háltak, mindig levél által értekezett egymással; de még azt nem, hogy valaki saját magával correspondeáljon. No hát legyen meg ez is. Az üstökös úgy is felforditotta a világot. Tehát — kedves öcsém Kakas Márton!

Azt mondják, hogy a prágai városház-tornyának négy szegletén öt bagoly van kifaragva, hanem annak az ötödiknek az a tulajdonsága, hogy a ki az ő apjának nem igazi fia, az ezt a baglyot nem láthatja. Ott ugyan voltaképen soha sincsen több négy bagolynál, hanem azért minden ember, a ki ezt a mesét tudja, megesküszik rá, hogy ötöt lát: nehogy korcsnak nevezzék.

Nálunk is van ilyen ötödik bagoly, még pedig igen szép számmal: majd mindjárt producálok egy párt.

Van nekünk egy épületünk, a mit nemzeti szinháznak neveznek; ennek a baglyaival azonban megfordítva van a dolog, mint a prágai toronynál. A ki ezekből egyet meglát, arra azt mondják, hogy rosz hazafi; ergo, senki sem meri őket látni.

Van ennek a szinháznak egy nagy operája: ej haj... stb. A nagy Széchenyi mondott egyszer egy jó adomát egy német

vargáról, ki elkezdett nagy házat épiteni: de félmunkában kifogyott a költsége s aztán ezt a verset irta a falára:

„Hájzer baun iz a grósze Luszt
Ich aber armer Schuszt-
-Er hab dasz nid gwuszt,
Dasz dasz szu fíl kuszt . . ."

Látod-e a baglyot, Márton? úgy-e hogy nem látod? én sem látom. Ha azt mondanók, hogy látjuk, megkergetnének bennünket, mert rosz hazafiak vagyunk.

Van ennek a szinháznak holmi drámája is; — ej haj... stb. — XIV. Lajos királynak az udvarában volt egy szegény nemes ember, a ki untalan sollicitálta a fejedelmet azért, hogy nagy uraktól elfoglalt jószágaiba helyeztesse vissza; mire Louis mindannyiszor azt felelte neki: „Biztositalak gráciám felől." Egyszer aztán a szegény nemes fogta a macskáját, bezárta egy üres szekrénybe s nem adott neki enni. A macska orditott, nyivákolt, kaparta az ajtót; gazdája mindig azt mondta neki, hogy „biztositalak gráciám felől." Egyszer aztán megsokalta a macska a tréfát s megdöglött: a szegény ügyes bajos ekkor ujra felment XIV. Lajoshoz; s midőn az ismét azzal nyugtatta meg, hogy „biztositalak gráciám felől", szomorúan mondta neki: „Jaj Sire, ettől döglött meg a macskám."

Látod-e a baglyot Márton? nem látod? én sem látom.

Vannak ennek a szinháznak drámairói és kritikusai: — ej haj stb. . . .Egyszer egy pap kegyetlen prédikációt tartott az uzsorások ellen. Templom után odament hozzá egy fő-fő uzsorás, megköszönte neki, hogy olyan hatalmasan beszélt, s kérte, hogy csak nógassa ezután is az uzsoráskodókat, mert annyian vannak már, hogy mind elrontják az üzletet; ha egy-kettő szivére venné a prédikációt, a többi aztán könnyebben vihetné magasabbra a kamatot.

Te persze nem érted, hogy miről szól a mese? Én sem értem.

A birálók és drámairók hajdan invitálva voltak ebbe a házba,

most ott kin tágasabb nekik: — ej hajh stb... Egyszer egy gazdag fakereskedő háziúr felizent a padlásszobájában lakó poétához, hogy beteg és nagyon unja magát, küldjön le neki valami könyvet, csak egy pár napra kell, mig kiolvassa; a poéta azt izente vissza a háziurnak, hogy ő meg küldjön hát fel egy öl fát, neki is csak egy pár hétre kell, mig befüt vele. Érted? nem érted? Elmehetsz.

Van ennek a szinháznak egy igazgató bizottmánya; — hm, hajh stb... A krimi háboru alatt egy francia tábornok megbetegedett, s elmaradt Silistriában. Jöttek azután a városon keresztül mindenféle hadtestek; ott egy pár napig mindegyik megpihent, az alatt a hadtest törzsorvosa kúra alá vette a beteg vitézt a maga rendszere alapján. Egyik allopatha volt, az megitatott vele egy veder ipecacuanhát; lefektette és odább ment; jött a másik hadtest, annak az orvosa homoeopatha volt, az földhöz verte a decoctumos üvegeket, adott neki egy csipet lapdacsot, felültette és odább ment; a harmadik corps felcsere vérbőségnek tulajdonitá a baját, eret vágott rajt s ment odább; a negyedik hydropatha volt, az hidegvizes lepedőkbe takartatta s ment odább; — az ötödik gőzfürdőt rendelt neki, megizzasztotta s odább ment; — a hatodik delejező volt, megmagnetizálta s masirozott odább; — utoljára a patiens megharagudott, felkelt az ágyból, kiment a napra, s a napmelegtől meggyógyult szépen.

Értesz te ebből valamit? ugy-e hogy nem?

Vannak ennek a szinháznak nagyságos patronusai; — hm, hajh stb Az egyszeri spanyol grand kiment a mezőre, s meglátva ott egy parasztot jóizűn falatozni, kegyelmes leereszkedéssel monda néki: „te szegény ember, jer ide! én vagyok sennor Grando Caballo y Tarlatano de santo Caprimolgo; — hozd ide a sajtodat, én megengedem neked, hogy a társaságomban ebédelj." A jámbor paraszt megörült a nagy tisztelet-nek, odavitte a sajtját s mély deferentiával nézte, hogy költi el az eccellentissimo senor az ő sajtját, ő maga enni sem mert

belőle a nagy tisztelet miatt; utoljára még kezet is csókolt neki.

Tandarida rididom. Azt mondja a magyar nóta.

Van azután ennek a szinháznak egy mindig zúgolódó, és mindenhez hozzá szokó közönsége; — hm, hajh, stb.... Egyszer a nagy Széchenyi elbeszélte: hogyan főlnek meg a rákok? Hát amikor a vízből kifogják őket s behányják a kosárba, akkor zúgolódnak, hogy „ez cudarság, ez malitia igy bánni a szegény rákokkal, ez nekünk sehogy sem tetszik." Akkor aztán a szakácsné berakja őket a fazékba s vizet tölt rájuk: erre felvidulnak a rákok: „no hála Istennek, már most megint jól vagyunk, hiába csak boldogok a rákok!" A szakácsné aztán tüzet rak a fazék mellé, a viz elkezd melegedni. A rákok magukon kivül vannak örömükben: „minő boldogság! meleg vizbe jutottunk; van-e olyan boldog publicum több mint a rák?" A viz azonban mind jobban kezd melegedni; lassankint kezdik észrevenni a rákok, hogy nem jól megy a dolog, már süti az oldalukat a fazék: „baj van! veszélyben a rákok!" Ekkor elhúzza a fazekat a szakácsné a tüztől, hogy ne forrjon olyan hirtelen, a rákok ismét magukhoz térnek: „rákok, ne csüggedjetek! a veszély jobbra fordult már, a rákoknak nem szabad elveszni"; a szakácsné azután megint hol beljebb tolja, hol kiebb húzza a fazekat a tüz körül, a jámbor rákokat a szerint veszi elő pirositó kétségbeesés, vagy boldogabb jövendők reménye, mig egyszer aztán azt veszik észre a rákok, hogy egészen veresre megfőttek.

Ugy-e öcsém Kakas Márton, ebből sem értettél semmit? Mese ez is, mint a többi. — Ha mese, hát mesd ketté; azt tartja a közmondás.

Szerető bátyád
Kakas Márton

237

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. nov. 7.]

Motto: Három krajcár egy garas.
(Avult közmondás).

LXXXIII. Levél. *László József* föllépése.

Tekintetes szerkesztő ur.

A mióta az uj pénz bejött (hozzám ugyan nem jött; nálam a régi is csak ugy per transennam szokott megjelenni) azóta nagy studiumot forditok az uj pénz életbeléptetése körül előtünedező különféle praktikus felfogások szemléletére. Minden ember érti ezt, de teszi magát, mintha nem értené s iparkodik magának hasznot csinálni abból, hogy nem ért valamit. A kinek én tartozom 100 forinttal, az 105-öt akar kapni érte, a ki meg nekem tartozik 105-el, az 100-at akar adni helyette. A szatócs négy ó-krajcárért ád két nagy kiflit, meg két kicsit: a két nagy a Julianum kalendárium szerint jár, a két kicsi a Gregorianum szerint; a fűszeres hat krajcárért ad három krajcár ára riskását; a dohányos-boltban letesz valaki egy régi rézgarasost s kér érte három krajcáros szivart, meg két krajcárt vissza; a cukros boltban odaád valaki egy forintot, kér 5 krajcár ára cukrot; odaadják neki a cukrot, s visszakap még a forintjából tiz hatost; az ember odaád az inasának egy hatost, hogy hozzon rajta két garas ára tintát; az egy garas árát megiszik belőle, nem a tintából, hanem pálinkában; elhozza a tintát s visszaad még egy krajcár nyereséget. Áldott Isten, hát kell-e ennél boldogabb világ? Még egy helyen próbáljunk szerencsét: a szinháznál, nem adnak-e ott is egy huszasból kettőt vissza, hátha csupa szinházbajárásból is meg lehetne gazdagodni? Ez volt a főfő-

motivum, tekintetes szerkesztő ur, a miért ismét elkezdtem a szinházbajárást; mert megvallom igazán: nagyon pudeálom magamat azóta, hogy kikiáltottak bennünket ingyenszinházbajáróknak, s igy is csak álruhában merek odajárni, hogy valaki rám ne ismerjen, s odabenn is mindig abban a helyzetben érzem magamat, mint a vasuton, ahol a konduktor minden állomáson elfogja az embert, hogy van-e belépti-jegye? nem ugy szökött-e be? itt is folyvást a zsebemen tartom a kezemet, s valahányszor a zártszéknyitó jön felém, mindig azt gondolom, a konduktor jön, s előkéri a bilétet: nem is adom többet oda a jegyszedőnek egészen, csak felét, hogy legyen mivel legitimálnom magamat, ha elfognak.

Tehát az „élet szinfalait" adták a nyugdijazott László József ujabb föllépési kisérletéül. Millyen szép az embernek ujra kezdeni az életet! Ha én még egyszer a pápai, kecskeméti kollegiumban examenre készülhetnék! A veterán viador ismét fiatal kezdő lett; ki első föllépéssel kisérti az álvilág deszkáin való járást. Aztán érzi, hogy ez a szinpad még most sem ingadozik alatta. Az uj László most is a régi: most is az a természetes kedély, az a valódi, belülről jövő humor, a mi játékát olly zamatossá tette mindig. Szinpadon járni, a darab kedveért és nem a közönségért beszélni, most is csak ő tud legigazabban. Mi valóban nagy köszönettel tartozunk az igazgatóságnak, hogy őt ujra fölléptette; a nyugdij-intézeti választmánynak, hogy föllépni engedte s a szadai levegőnek, hogy egészségét visszahozta s kérjük is mind a hármat, hogy terjeszszék ki kivételes engedélyüket László irányában nem csak egy évre, hanem mindaddig, a mig Lászlónak és az igazgatóságnak tetszeni fog a vendégszereplés „a régi jó világból;" a közönségnek bizonyosan mindig tetszeni fog; melly határtalanul örül, hogy egygyel többet láthat azok közől, a kik emberi arccal és természetes hangon beszélnek hozzá, midőn napjainkban a galvanisált arcjátéknak s a kintornára szabott szavalásnak folyvást nagyobb divatja kezd lenni szinpadunkon.

Én tehát csak a mondó vagyok, hogy:

„Éljen és viruljon soká József László.
Legyen szinpadunkon ezután is zászló.
Onnan őtet ugyan ki ne huzza száz ló!

Kakas Márton.

238

KAKAS MÁRTON LEVELEI

II. EGY FIATAL NAPTÁRSZERKESZTŐHÖZ

Kedves Girókuti kolléga! Szálem aleikum.

Olvastam önnek előfizetési felhivását a jövő esztendei erdélyi naptárra s sok tekintetben meg vagyok vele elégedve. Ön igen jól indult és látszik, hogy studiummal tanulmányozza az *ujabbkori classicusokat*, kiket *naptár-készitőknek* nevez az utókor. Üdvözlöm önt a nemes céh nevében! Az is jól van adva, hogy ön jutalmakat tüz ki, több rendbeli aranyakat és a többi. Hanem egyet nem bocsáthatok meg önnek drága kollega úr (tulajdonképen „olcsó" kollegát *kell hogy* mondjak, mert nekünk az ujabbkori classica iskola növeltjeinek főérdemünk az olcsóság) azt nem bocsáthatom meg önnek, hogy miután önnek olyan szépen hangzó és jól ismert irodalmi neve van, mint *Girókuti*, mi a kódorgó mennykőnek volt önnek e tisztes név mellé még az igazi nevét is parenthesisbe tenni az előfizetési felhivás alá: „*Pinzkéri Ferenc?*" Hiszen én is *Pinzkéri* vagyok, mikor praenumeratiót hirdetek, meg X. kollega, Y. kollega, Z. kolléga és a többi atyamesterei a becsületes céhnek mindnyájan a tekintetes *Pinzkéri* családhoz tartozunk, valahányszor előfizetési felhivást bocsátunk közre;

de azt csak még is nem vallja be az ember ilyen nyiltan a közönség előtt. Mi itt nagy aggodalommal rejtegetjük magunkat „Pinznemkéry" — „Mindentigéry" — „Ingyenady" — „Olcsovszky" — „Áldozatffy," s más afféle tisztességes nevek háta mögé s ön egyszerre elő áll, kimondja, hogy naptárt ád ki, s hogy Pinzkérinek híják; még rajtunk marad ez a név örökre. Az a túlságos őszinteség sem jó. Önnek el kellett volna azt hallgatni, hogy Pinzkérinek híják, ha meg volt is felőle győződve.

Minthogy azonban látom, hogy ön még fiatal ember s sok oktatásra van szüksége, elmondom önnek azon technicai titkokat, mik az ujabbkori irodalmi ipar mezejét felvirágoztatták, mert a hogy tudja ön, meg vannak a posztószövés, selyemfestés, acélkészités s más egyéb iparágnak mesterségi titkai: épen úgy meg vannak azok az irodalom ágánál is, melyet tökéletesiteni csak ilyen kölcsönös eszmecsere útján lehet.

Legelső kötelessége az embernek, ha valami irodalmi vállalatot megindit, azt valami nevezetes *jótékonysági céllal* összekötni: ilyenek például: a mohácsi csatában 1526-ban elesett hősök özvegyeinek gyámolitása! a Cserey Mihály idejében a székely földet széltire pusztitott sáskák kiirtása; az idei hirlapokban hirdetett abrudbányai hegytetőkön árvizkárosultak felsegélése; a valaha feltalálandó léghajókon szerencsétlenül járandó konduktorok árváinak biztositása s más efféle nagyon nehezen igénybe vehető feladatok, a mikért igen bajos az embert felelősségre vonni; legkedvezőtlenebb esetben az ember egy igen ügyes számadást tartván készen, melyben a kitüzött cél számára, mint tiszta nyereségbeli positió, áll végül egy szál gyufa, a minek világánál tudniillik megláthatta az alkalmatlan számadást követelő, hogy a dupla kréta nem csupán a korcsmárosok számára van feltalálva.

Második feladata az irodalmi vállalkozónak az, hogy valami nagyon nevezetes dolgot igérjen az előfizetőnek: akármit, a mit az nagyon fog szeretni; például minden aláirónak egy

nyulat, minden tiz előfizetőt gyüjtőnek egy *vaddisznót;* a vállalat hátulján kihirdetvén az aláirók és gyüjtők neveit, és egyszersmind az utolsó postákat, a hol vad-illetményeiket átveendik. Ha aztán akad valaki, a ki panaszt emel, hogy nem kapta a maga nyulát; az ember összecsapja a kezeit: „hát nem ment kézhez a semmirevaló nyúl? pedig én megmondtam neki hogy oda menjen, mikor az erdőn találkoztam vele! Bizonyosan a postán tévedt el, vagy a cimre nem akadt rá: *mi* elküldtük azt, tessék a mezőn keresni uraságodnak, s bizton meglőni a hol rátalál."

Ez sem elég. Nagyobb dolgokat kell igérni.

Azt kell mondani a publicumnak: hogy *ha leend* e vállalatunknak 40,000 előfizetője; minden előfizető *ingyen kosztot* kap a szerkesztőségnél Pesten vagy Kolozsvárott. Nem kell félni, hogy 40000 előfizető csődüljön össze; de ha még is quo fato megtörténnék ez a szerencsétlenség s akadna olyan szerencsétlen, a ki ezt a szerencsét igénybe akarná venni, az ember majd könnyü szerrel tenne arról; egyik nap főzetne néki spenótot, második nap sárga répát, harmadik nap megint spenótot, negyedik nap megint sárgarépát, az ötödik nap maga könyörögne az, hogy ereszszék már haza. — Folytatás: ha pedig lesz a vállalatnak 100,000 előfizetője, akkor minden előfizetőnek a házát felépittetjük emeletesre; a kinek nincs háza, az mindegy, mi odaépitjük neki az emeletet a levegőbe, ő lássa, hogy mit csinál vele? — ha pedig lesz 500,000 előfizetőnk, akkor minden előfizetőnek a falujáig külön vasutat építtetünk, a min ingyen járhat, a Dunát, Tiszát, Kőröst, Berettyót és minden Bakonyeret szabályoztatjuk; kötelezzük magunkat száz uj várost épiteni, a hol az előfizetők dédunokái is ingyen szállást kapjanak; és végül, ha lesz egy *millió* előfizetőnk, akkor megveszszük Chinát..... Mikor aztán számadásra kerül a sor, akkor azt mondjuk, hogy „*miután* csak 39999 előfizetőnk gyült össze, mi minden kötelezettség terhe alól felmentjük magunkat, s alkalmat veszünk magunknak jól

leszidni a közönséget, hogy olyan kevesed magával jelent meg. Nem szégyenli magát az olvasó!? Gyalázat az minden egyes olvasóra, hogy nem lett belőle kettő!

Most következnek a *munkatársak:* a szerkesztőnek legalább kell igy ötven hatvan irói nevet összeválogatni, kiket betürendesen kinyomasson ad terrorem populi: ez tekintélyt ád a publicum előtt. Főfelügyelettel kell arra lenni, hogy az ember olyan irókat válogasson össze, a kik már meghaltak, vagy ha élnek is, de nem lehet tőlük tartani, hogy valami dolgozattal alkalmatlankodjanak a szerkesztőnek. Ha egy-kettő tiltakozni talál, annál jobb, ez által csak a vállalat hiresedik; a legtöbb restségből hallgat; vagy már megszokta a dolgot s észre sem veszi. A munkálatokat fizetni fogja az ember *splendide: öt forinttól usque ötszáz aranyig* nyomtatott ivét. Természetesen a munkatársak főékessége a szerénység, illik hogy csak a minimumot követeljék, egyébiránt azt sem fizeti ki az ember nekik készpénzben, hanem csak kalendáriumban. A kinek tiz kalendáriumnyit kellene kapni valami munkáért, annak küld az ember huszat, s még tiznek az árával ő marad adós, s kitelik tőle, hogy azt kifizeti. Ha jutalomaranyakat igér az ember, azokat gondja van olyan embernek itélni oda, a ki leenged belőlük, még célszerübb ha a szerkesztő maga is concurrál álnév alatt s maga nyeri el a pályadijt.

A mi a *műmellékletek* dolgát illeti, már itt igen nagy lelemenyesség szükséges; mert a közönség izlése azt kivánja, hogy az ember valami *ujat*, valami *meglepőt* adjon neki; az embernek tehát azt kell igérni, hogy valami újat, valami meglepőt adandunk, a mit előre nem beszélünk ki, nehogy a kollégák megelőzzenek benne s kizsákmányolják az eszmét. Mi legyen aztán az a meglepetés? Hát például: őszszel, mikor olyan olcsó a légy, az ember két papiroslap közé odanyomat minden előfizető számára egy legyet in natura: aláirván nagy betükkel, hogy ez azon hires legujabb találmány, mely külföldön oly nagy zajt csinált, az úgynevezett „önnyomat!" — „autotypon!"

— „Selbstdruck!" mely a lenyomott tárgyakat a legélethivebb alakban mutatja a közönségnek: ime ez egy légy: „musca culinaris Linnaei." Akkor aztán lehet róla beszélni, hogy hány szeme van a légynek? honnan származott Europába? mivel kell őt táplálni, hogy nagyra megnőjjön? stb.

Az *előfizetési dijra* és egyéb föltételekre nézve főszempont olyan confusiót csinálni, hogy abból az olvasó egy hirtelen ki ne tudjon igazodni. Például: „megjelenik vállalatunk *mindennap* (kivéve a hétköznapokat) 1—4 íven (olvasd egy negyedrész iven) műmellékletekkel, vagy azok nélkül, boritékkal, vagy boriték nélkül, papiroson vagy a nélkül; a kinek műmelléklet és boriték kell, fizet öt forintot; a kinek váratlan meglepetés is kell, hatot; a kinek váratlan meglepetés kell, boriték nélkül, fizet 5 ft. 92 krt.; a kinek csak a váratlan meglepetés kell egyebek nélkül, az fizet 4 ft. 39 krt. ha oktobertől számitja az előfizetést egy esztendőre; ha pedig januártól számitja akkor 4 ft. 59 krt. A kinek tiszta papiros kell nyomtatás nélkül, az fizet 3 ft. 37 krt. Ha postán akarja kapni 3 ft. 73 krt. Házhoz hordással 3 ft. 85 5/10 krt.; a kinek semmi sem kell, az csak 2 ftot és 19 krajcárt fizet bérmentes levélben. Ettől azután majd oly kétségbeesett confusióba jön a jámbor előfizető, hogy akármije elmarad, nem meri sürgetni, mert nem tudhatja, hogy mikor vétett a statutumok ellen?

Végtére térjünk a vállalatnak a *praktikumára:* ugy mint a *kiadás* körül előforduló bevett szokásokra. Egy irodalmi vállalat kiadása közben e három szempont fordul elő a praktikus szerkesztő előtt: 1. Ha tanácsosnak tartja-e a hirdetett vállalatot csakugyan kiadni? 2. Vagy pedig tanácsosabbnak tartja a közönség szemét valahogy kiszúrni? vagy pedig 3. legesleg-tanácsosabbnak találja épen nem adni a közönségnek semmit?

Kezdjük a legutolsó eseten: ha az ember épen nem ád az előfizetőknek semmit, mi történik? Nem igen valószinü, hogy öt forintért, vagy hatért valaki felfáradjon a Bánátból valakit számadásra vonni; sokan el is felejtik, hogy praenumeráltak,

mások emlékeznek rá s olyankor káromkodnak: ezt a szerkesztő nem hallja; vannak azután olyan rosz szokásu emberek, a kik levélben káromkodnak, irnak reclamatiót. A szerkesztő szépen sorba rakja a reclamatiókat s mikor már nagyon sok összegyült, akkor eladja a fűszerszámosnak, kap érte mázsánkint 8 frtot, csinálnak belőlük staniclit borsnak és sáfránynak. Időközönkint kihirdeti, hogy az előfizetési határidőt meghosszabbitotta. Néha olyan szerencsés időszak következik be, hogy egy nyomdász elszökik Amerikába: akkor minden meg nem jelent munka előfizetési pénzét az vitte el. Azt is hirdetheti az ember, hogy a begyült összeget nagyobb biztosság kedvéért s meg hogy ott minden olcsóbb, New-Yorkba küldte az „Austria" gőzös kapitánya által s ime most az elégett; s ha még is akadna olyan szerénytelen aláiró, a ki a szerkesztőnél személyesen is sürgetné a munkát s a nyilvánossággal fenyegetőznék, annak titokban megsúgja az ember, hogy azt a munkát bizony a policia foglalta le, rettenetes vizsgálat foly miatta; még azok is mind bajba kerülhetnek, a kik előfizettek rá; jobb lesz elhallgatni vele.

Ez a legjövedelmesebb expediens, csak hogy némi kényelmetlenségekkel van összekötve.

Második az, ha az ember nem adja ugyan ki a hirdetett munkát, hanem összevásárol a könyvárusoknál mindenféle rajtuk maradt naptárt, ritterromántt, vadverseket, iskolai könyvet, ábécét és csiziót s azokkal kárpótolja a várni nem tudókat. Vannak esetek, a mikor a közönség még nyer ebben a cserében. A kinek aztán kétszer is meg van ez a munka, az vehet hozzá egy stereoscopot s egyszerre két könyvből olvashat.

Harmadik eset az, ha az ember a hirdetett vállalatot csakugyan végre akarja hajtani.

Igen hasznos dolog úgy intézni a szerkesztést, hogy a menynyire lehet, nevezetes irók megjelent munkáiból szedegesse át az ember az egész tartalmat: tudván azt, hogy fél ivnyi utánnyomatért senki pert nem indithat; ez csak anthologia;

— csupán arra legyen az embernek gondja, hogy mikor valami olyast nyomat újra, a mi már tizenötször ki volt adva másutt, el ne felejtse alátenni asteriscusban, hogy ez a mü még sehol nyomtatásban meg nem jelent. Vannak a mellett számos fiatal hazafiak, kik foliáns számra küldöznek be a szerkesztőségekhez mindenféle jót és szépet, azzal a talentumos nyilatkozattal, hogy ezért nem kivánnak semmi dijat: ezeket meg kell becsülni; ki kell adni olvasatlanul becses soraikat s jegyzésbe tenni, hogy egy uj nagyreményü tehetséget vezet be a szerkesztő a közönség szine elé; kéretik mindenki, hogy ezt figyelemmel olvassa. Az olvasó erre megijed s nem mer neki a munka nem tetszeni, az iró pedig ki van fizetve vele.

Esztendő vége felé azután ir az ember magának minden városból hatalmas vidéki leveleket, mikben lelkesült hazafiak köszönetet szavaznak a szerkesztőnek kitartó hazafias működéséért; meg vannak elégedve minden sorával, minden betüjével; meghíják disznótorra s biztatják, hogy csak folytassa ernyedetlen buzgalommal magasztos feladatának honpolgári megoldását. Az ember megköszöni a tisztelkedést csillag alatt, elismeri hogy érdemes volt rá, s hirdeti a jövő félévi folyamra a praenumeratiót.

Ime kedves kolléga uram, én szives voltam önnel, mint fiatal kezdő-mesterrel sub rosa közölni az üzlet legfontosabb titkait, s bizton hiszem, hogy ön, mint talpig derék ember — — nem fogja azoknak hasznukat venni.

God bless us! Pesten 1858 10/XI.

Kollegája

Kakas Márton.

239

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1858. nov. 13.]

— *S. A. Ujhelyre. B. Pál* urnak. Azon tisztelt többek nevében hozzám intézett felszólitásra, hogy mondanám meg voltaképen: ki légyen az a Kakas Márton? ezen őszinte és kimeritő felvilágositással szolgálhatok kegyednek: Kakas Mártont én igen jól ismerem és nagyon régóta: én magam tartottam őt a keresztvízre 1855-ben junius 3-án a mikor született. Csodagyerek volt, mert szakállal és fogakkal jött a világra s születése első órájában már nekem kritikát irt a Vasárnapi Ujságba. Azóta is én neveltem és tápláltam s még most is házamnál tartom, s minden falatomat megosztom vele, s mikor magam kifáradok, akkor őt ültetem le, hogy dolgozzék tovább helyettem, a mi rám nézve szerfelett nagy kényelem és könnyebbség. Ebből tetszik láthatni, hogy mi igen jó barátságban élünk egymással. A mi külső alakját illeti, ne tessék azt gondolni, mintha csakugyan olyan taréjos feje volna, a minőt a naptár kapujára festett magának, sőt inkább jó formán kopasz a teteje: képe rendesen savanyú, orra, ha a hideg megcsípi, veres; bajusza hosszú, szakálla mind meg van. Arcképe még eddig nem jelent meg, mert várni akar vele egy pár esztendeig, a mikor a Vasárnapi Ujság nagy pénzt fog érte fizetni, hogy egy hires embert kapjon, a kinek az arcképét kiadja; hanem addig is van nekem egy rettenetes nagy arcképem, a mitől minden gyerek megijed Lauffer és Stolp könyvkirakatában, azt én átengedem neki, legyen az övé. Egyébiránt ha személyesen kiván vele kegyed találkozni, az egy kissé bajos lesz, mert ő szobámat soha el nem hagyja; én pedig mindig egyedül vagyok. — Ez is rébusz, a minek megfejtése nem következik a jövő számban.

240

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. nov. 14.]

Motto: Próbáljunk okosan beszéln
Kakas Márton.
(Vajjon sikerül-e neki?
Betűszedő)
(Bíz azt magam sem tudom
Szerkesztő.)

LXXXIV. Levél.

Konfuzio van az egész dologban; nem jól kezdtük, egyikünknek sincs igazsága; vegyük ugy, mintha semmit sem szóltunk volna s kezdjük az egészet ujra.

Azon az egyen már tul vagyunk, hogy szinházunknál az első érdeket kellene elfoglalni a drámának, hogy ennek emelése az igazgatóság legelső feladata; a ki ez ellen beszél, azt kilökjük az ajtón (nekünk is van ajtónk), az nem közénk való ember, az menjen a lovardába, ott deklamáljon. — Hanem arról nem beszéltünk soha, hogy mit értünk a dráma emelése alatt? Nem azt ám, hogy az iróknak nagyobb tantièmeket adjunk, nem is azt, hogy a szinészek fizetéseit derüre borura felemeljük, hanem egészen más alkalmatlanságokat. A jámbor iró több jutalmat találna minden tantiémnél abban, ha darabját ugy adnák elő, a hogy az az ő lelke előtt él s azzal a buzgalommal játszanának benne, a mivel tudták a hajdani szinészek a hajdani szinműveket előadni, mikor még nem volt sem tanitiéme, sem fixum a magyar szótárban.

Legelső baj az nekünk, hogy a dráma nem részesül semmi becsülésben. A dráma itt csak ollyan szükségben segitő valami, ollyan — mártogatni való kenyér. Az uri rend, a páholyközönség valóságos bontonnak tartja, páholyát s a casino-

erkélyt üresen hagyni a legérdekesebb drámai ujdonság előadatásakor is, a mikor, ha egyéb nem, legalább a kiváncsiság vihetné oda az embert. Hanem hát ezen nem lehet segiteni; nem lehet minden ember angol paripa, hogy a nemesebb izlés tetszését megnyerje. De maga a belső beosztása a szinházi rendnek okozza a drámának ezt a mostoha leánynyá fogadását. Nálunk minden ad*ódik* és tev*ődik*, semmi sem ad*atik*, és tét*etik*. Ir*ódnak* darabok tréfából, elfog*adódnak* nem bánom én — elv szerint, szinre hoz*ódnak* történetesen, eljátsz*ódnak* tetszés szerint, néha még meg is tapsol*ódnak:* senki sincs, a ki a sikerért felelős volna: senki sincs, a ki az előadandó darabot előbb elolvasná; ha rosznak találja, a szerzőnek őszintén megmondaná, hogy ez nem adható; ha jó, a szerepeket a legjobb erők felhasználásával kiosztaná, a próbákra elmenne, azokat elejétől végig lesné, s ott igen nyájasan, de igen erélyesen beszélgetne illyen formán a szinészekkel: ön vegye komolyan a szerepét, s ne csináljon belőle paródiát; ha királyt, vagy herceget kell játszani, ne játszék juratust, a jellem kedveért kell játszani, nem a közönségért: — ön ne kiabáljon elejétől végig egy hangon, mert rászokik, arra pedig semmi szükség: — ön tanulja meg a szerepét s ne mondjon mást, mint a mi oda van irva, s ne nézze a sugólyukat napnak, melly körül kell minden planétának forogni: — ön ne találjon fel minduntalan ujabb csudákat a szavalási modorban: — ön játszsza a szende-szerepet szendének, mert az iró tudta, hogy miért irta azt ugy? s ne csináljon belőle dühös oroszlányt: — ön segitse elő működő társa játékát, vegyen részt az előadásban nem csak akkor, midőn valami beszédje van; — ön töltse ki az időközöket ezzel, vagy amazzal; — ön tanulja meg, hogy mi különbség van a gestusok közt, ha az ember egy lármás matrózkabinetben, egy falusi egyszerü lakban, szende hölgyek társaságában, — grisettek közt, vagy egy királyi palotában van s ne használja mindenütt ugyan azt a modort; — ha idegen szavak jönnek elő, azokat ne mondja minden ember másképen, hanem egyformán, a hogy a nyelv-

tanár utasitja; — antik darabban nem használja ön a franciás routinet; — salonszinműben ne a római kothurnust; — más kenettel szavalja a klassikus darabot, mint a csélcsap vaudevillet; — a jambust hagyja jambusnak; — és a többi és a többi. — Mindezeket és százeffélét senki sem mond el mi nálunk, hanem e helyett a mi darabot az érdemes drámabiráló választmány elfogad, az okvetlenül előadás alá kerül; nagy klassikus darabokat hézagpótlóul előrántanak, mikor egy énekesnő, vagy táncosnő véletlenül elreked, s a színésznek ideje sincs, kedve sincs azt a szerepet betanulni, a mit holnap ugy, a hogy, el kell neki játszani, csakhogy egy este beteljék vele; a szerepek ugy osztódnak ki, hogy valaki meg ne bántassék; kisebb szerepek eljátszására nálunk már egyátalában nincs egyéniség, ha csak magától nem nagyon jó indulatu az ember; e tekintetben inkább a tagok indulatossága parancsol, mint az igazgató belátása. Szerepét minden ember ugy fogja föl, a hogy neki tetszik; néha az egész darab nem illik össze, mert mindenki másnak veszi a szerepét, mint a minek irva van; a kritikán, a legszerényebb megjegyzésen, mindenki felülemelkedve érzi magát; valakinek azt tanácsolni, hogy több is iparkodjék lenni, mint a mi most, személyes sértegetés volna, hibás kisérletek, makacs ferdeségek napról napra nagyobb tért kezdenek foglalni a müvészet rovására, senki sem követ bizonyos szerepkört, modorosság pótolja a változatos genret, külsőségek ölik el a művészi bensőből jövő kedélyt, hatásért, tapsért játszik minden ember, nem pedig ihletből; és senki sincsen a ki azt mondaná: „elég volt már, ennek nem szabad igy történni!" (Az ujságirók véleménye e tekintetben annyit sem nyom nálunk, hogy figyelmeztetésükre az ó-görög darabok figuransairól leparancsolták volna a keveritő kád nagyságu krinolinokat.)

De hát kinek a kötelessége volna az? Jelenleg senkié sem. Az igazgató grófé nem, mert az intendánsnak nem ez a feladata, ő nagyban kormányozza az intézetet, de hogy annak minden organismusát igazgassa, az neki sem studiuma, sem

kötelessége; a rendező megint nem teheti ezt, mert ő tagtárs, s hasonló ügyekbe avatkozás rá nézve ép olly kellemetlen volna, mint sikertelen.

A kettő között kellene állani egy *művezetőnek*, a mi most nincs, de a mi volt egy időben Bajza; — a kinek tanulmánya lenne a müvészet, a kinek szavát a szinész meghallgatná, s látva, hogy ért ahhoz, a miről beszél, meg is fogadná örömest, a ki felelős volna az előadások sikeréről s élő, jótékony kritikája volna a szinháznak, melly a betegséget még támadása előtt orvosolja. Ez aztán majd tudná birálatait foganatositani, mert esztendő végével, mikor a szerződések következnek, megmondaná: ön ennyit és ennyit haladt, igy iparkodott, igy vette, vagy nem vette hasznát studiumának, érdeme szerint követelhet jutalmat, vagy várhat mellőztetést; — ez aztán tenne valamit, mig most a jutalom és mellőztetés jobbadán attól függ, hogy ki tud kellemetlenebb lármát ütni, vagy ki szeret szerényebben hátrahuzódni? s a müvészi vetélkedés, iparkodás nem áll egyébből, mint a háladatos szerepeken való civakodásból. — Mindezeken pedig csak egy Bajza-féle ügyvezető segithet, e nélkül minden lárma, minden tanácsadás csak a konfuziót segiti nevelni, s minden hazafias adakozás sem mentheti meg a drámát a visszaeséstől; a mit pedig a drámában vesztünk, azt nekünk sem az opera, sem a ballett vissza nem pótolja. Nemcsak szellemi, hanem *anyagi* veszteséget is értettem ez alatt. — Folytatjuk a házsártoskodást.

Kakas Márton,
(a ki kezd kiállhatatlan lenni.)

KAKAS MÁRTON HÁNYJA A FALRA A BORSÓT

Az, hogy szinházunknak operája is van, igen szép és helyes dolog. A dalművészet muzsája épen ollyan jogositott testvér e csarnokban, mint a szavalóművészeté; s az megint tévedne, a ki ezt a pesti nemzeti szinháztól kiküszöbölve akarná látni. Arra, hogy opera-társaságunk legyen, más egyéb nem elmondani való okaink is vannak; de — ennek a társaságnak egyenesen *magyar nemzeti operatársaságnak* kellene lenni. Ha az igazgató azt mondaná a közönségnek: „ime uraim és dámáim, itt van egy magyar operatársaság, van egy magyar sopran énekesnő, egy magyar drámai énekesnő, egy tenor, egy bassista, egy bariton, néhány segédszereplő, 12 férfi és 12 női kardalnok, mind valóságos magunk emberei; tulajdon csontunk és vérünk és hangunk, tekintsétek ugy, mint a mi sajátunk," ennek volna valami értelme. Nem zaklathatná senki az igazgatót, hogy ez vagy amaz nem ollyan jó, hogy a világon jobb ne volna nála, ha tenné, azt mondanók rá: „igen: de ez a *mienk*, s nekünk jobb nincs; a mi feladatunk a nemzeti művészetet emelni, nem pedig az idegent honositani." Ha ezt az elvet tüzné ki magának egy igazgató, először volna valami elve; másodszor ollyan elve volna, melly mellett lehetlen megbukni; mert ha a közönség el nem volna kényeztetve nagy áldozatokkal itt tartott idegen ajku művészek által; azt, a mi a magunk emberségéből kitelik, jónak találná s meg volna vele elégedve; ezek nem kerülnének elviselhetetlen áldozatokba s különösen nem volnának ingerelve követeléseiket az idegenek dijához mért arányra felcsigázni; mert a megelégedés legerősebb alapja mindig az, hogy mást ne jutalmazzanak jobban, mint minket. Nekünk szegény ujságiróknak gondunk volna őket ugy insinuálni a közönség kegyelmébe, hogy a jó magyar publikummal soha senki fia el nem hitetné, hogy lehessen még valahol a

világon ennél tökéletesebb opera s a ki fitymálózni próbálna, azt majd elszoktatnók róla becsülettel.

Hanem hát a mostani és még inkább az elmult (és absit omen! a jövendő) évek rendszere ezt az elvet, a mi mellett különb dolga lett volna az igazgatónak a Dalai Lámánál, önként elveté magától s legelőször is megtörte azt az acél firmamentumot maga fölött, melly szerint a pesti magyar szinháznak csak magyarul beszélő színész lehet rendes tagja. Azóta hallottunk olasz éneket és elcsufitott magyart, melly rettenetesebben hangzott az olasznál; azóta hallottunk 12 ezer forintos fizetésekről beszélni; azóta kezd a közönségünk elérhetetlenek után vágyódni és nincs semmivel megelégedve, a mit adnak neki. Természetes! Lerontottuk a védvámrendszert; előttünk állanak a világ műkincsei, minekünk csak válogatnunk kell azokból; az igazgató dolga őket egymásután megszerezni, a szinház dolga pedig — megbukni. Szemmelláthatólag, feltartóztathatlanul megbukni, megbukni ollyan arithmetikai pontossággal, mint a millyen pontosan törlesztődik, vagy kétszereztetik egy kapitalis 12 esztendő alatt anatocismus utján.

Ha egy gazdag urat, kinek 100 ezer forint évenkénti jövedelme van, hallunk panaszkodni, hogy nem élhet meg, nem jöhet ki, mert mindig 120 ezeret ad ki s igy elébb-utóbb tönkre kell jutnia; nem igen természetes-e, hogy azt mondjuk neki: „jó uram, adj ki husz ezerrel kevesebbet, vond össze a költségeidet." — „Hiszen már redukáltam, a mit lehetett; lehuztam a béreseim, napszámosaim fizetéséből; eladtam a birkáimat, mert nagyon sok szénát ettek meg, s hogy gyertyát ne égessek oda haza, minden este écartézni járok." — „De uram, jobb volna ha a béreseid száma helyett a lovászaid és pecéreid számát kevesbitenéd, s ne a birkákból adtál volna el, hanem az angol paripákból, s inkább égetnéd otthon a gyertyát, minthogy écartézni jársz, mert az többe kerül."

Igy van a mi gazdaságunk is. Szinházunknak van 100 ezer forinton felül menő évi jövedelme, s nem tudunk megélni

belőle; pedig hiszen mindent elkövettünk már, hogy jól gazdálkodjunk: — a drámai színészek fizetésének 1850 óta lehuztuk egy negyed részét, a drámairók jövedelmét az első két előadás helyett az első háromból adjuk ki, a szabadjegyeket megtakaritottuk a szerkesztők és drámairóktól; még sem üt össze a kiadás a bevétellel; „de uram, ne a birkát, hanem az angol paripát!" Ugyan akkor, midőn e gazdálkodási elvek a fentebbi reductiókat létrehozták, ugyanazon operai tagok fizetései 1, 2, 3 ezer pengő forinttal feljebb emeltettek, minden látható ok és szükség nélkül (ez már régen történt), ugyanakkor midőn a drámairók belépti jegye, mint fölösleges kiadás, gazdálkodási elvből elvétetett, hoztunk ide novemberi vásárra egy hires énekesnőt vendégül, a kinek 500 pft. fellépti dijt fizetünk egy estére, ugy hogy marad a kaszánkban 5 ft. egy előadás után, ollyan hónapban, ollyan vásár idején, a mikor a magunk erejéből is tele szinházunk volna. Tehát még nem elégszünk meg azzal, hogy drága operatársaságunk van, hanem ennek a tetejébe hozatjuk derüre borura a világ minden első énekesét, táncosnőjét, egy évben négyet, ötöt, a mellyiknek mind van annyi esze, hogy épen vásárra érkezik ide.

De hát kinek a kedveért történik ez igy? Erre a kérdésre sokszor hallottuk már ezt a feleletet: hja, ha igy nem teszünk, a páholy-közönség, a mágnási osztály majd megharagszik s nem jön a szinházba. Erre először is az az ellenvetésem, hogy nem a páholyközönség a szinház egyedüli ura, másodszor a páholyközönségnek legalább fele nem mágnás, és harmadszor nem képzelem magamnak azt a magyar mágnást, a ki illyen gondolatot kimondjon, a ki azért a nemzeti szinházat elhagyja, mivel az nem alkalmazza magát az ő izléséhez, vagy felelőssé tegye magát annak baleseteiért, a mikbe az ő privátpassiójának kielégitése kedvéért jutott; ellenkezőleg nagyon sok és tekintélyes főurat ismerek, a ki szerény véleményemet osztja s a gazdálkodási rendszert a luxus-artikulusokon kivánja kezdetni.

Majd még jobban is illustrálom, mit nevezek luxus-artikulusnak?

Az idén a dráma jövedelme volt nálunk mintegy 52 ezer forint, az operáé 50 ezer. A drámai tagok fizetéseire, irók dijazására stb. kiadatott mintegy 34 ezer frt. (aligha többet nem mondtam, mint kevesebbet), az opera elnyelte az egész 50 ezer forint bevételét, — elnyelte a drámától megtakaritott fölösleget, elnyelte az országos segély 14 ezer forintját — és elnyelt még azonfelül 16 ezer ft. deficitet. S még ha az *opera* nyelte volna el! ha ez a pénz, ez a Dárius kincse, nagyszerü kiállitásokba; diszletekbe, fénybe, pompába volna beruházva; de egyenesen ráment az operai és ballet-*tagok* operai és ballet-*vendégek* honorariumaira. Egy ollyan szegény szinház, mint a miénk, a mellynek becsik a tetején az eső, szétrongyollanak a diszletei; nem aggódik 5—6 s több ezer forintnyi fizetéseket adni egy tagnak, 3—4 ezer forintot egy kéthetes vendégnek, és ugyanakkor egy másik, jól kereső szakosztály képviselőit aránytalan mellőzéssel elkedvetleniti, s a dráma jövedelmeit csupán csak egynehány egyéniség comfortjának áldozza, mig ugyanazon drámáról leszakad a ruha; mig a népszinműnek nincs egy jó csizmája, a mit felhuzzon, annak a szegény jó öregbéresnek, a ki ollyan jól megszolgálja a kenyerét.

Tovább megyek.

A szinház női tagjai maguk tartoznak szinpadi öltözékeiket kiállitani: e végett kap mindegyik ruhapénzt. A mennyi egy *drámai primadonna* ruha pénze; kétszer annyi (!) egy első *táncosnéé* (!!) és *pengőben annyi, mint amazé váltóban*, egy első énekesnőé. Már pedig *drámai szabó* és *operai szabó* közt talán csak még sincs különbség. Hogy az énekes *hangját* jobban fizetik, mint a szavalóét, erre lehet argumentum, de hogy az énekes ruháját is jobban fizessék, mint a szavalóét, ezt magyarázza meg, a ki tudja.

A külföldi énekes, a mellett, hogy énekes, még szinész is; nemcsak énekel, hanem játszik is: a mi énekeseink ezt fölösle-

gesnek tartják; maga a kritika is azt tartja, hogy ez csak a drámai színészek dolga. Ugy-ugy leszidjuk szegény *komédiásokat*, ha ezt, vagy amazt a mozdulatot helytelenül tették, ha nem iparkodnak utolérni Talmát, Rachelt; de hogy az énekesmüvész még játszsza is azt a szerepet, a miben énekel, hogy vegyen példát Roger, Viardot Garcia játékáról, ugyan kinek jutna eszébe ezt követelni? nálunk legfölöslegesebb kiadás operai előadásoknál a gázvilágitás, mert itt az éneken kivül nem kap semmit az ember, tehát azokat sötétben is el lehetne hallgatni, és még eddig nem támadt szörnyeteg, a ki ezt megmerte volna mondani; a ki napvilágra hozta volna azt a kérdést, hogy az operai müvésznek is kell valami egyébbel hatni tudni, mint a puszta hanggal, s hogy ha operáinkat nemcsak énekelnék, hanem játszanák is, akkor majd ollyan operák is megállhatnának a szinpadon, a mikben nincs korcsolyatánc, dupla zenekar és aranyos processio; egy szóval, hogy a szinház operai tagjai is tartozik *szinész* lenni, nem pedig *Kammersänger*.

A drámaszemélyzet évenkint betanul 40—50 uj darabot, az operaszemélyzet betanul kettőt, vagy ha sokat, hát harmadfelet.

Ha valami gazdálkodási rendszabály van hozva, az a drámára nézve mindig áll; az opera kivétel benne. Ime legközelebb Lászlónak, ki mindig teleházakat csinált, félbe kellett a vásár alatt szakitani vendégszerepléseit, mert ez szabály; de Viardot Garciának lehetett szombaton fellépni, mert az kivétel.

Én világért sem akarom a közönséget az opera ellen ingerelni; én azt mint müvészetet tisztelem, mint élvezetet, magam is szeretem; több operai tag buzgalmáról, tehetségeiről, hazafiasságáról elismerő fogalmaim vannak; nem is szeretném, ha azok, kiket becsülendő kivételeknek tartok közöttük, az általános elvtelenségből származó panaszt személyük ellen intézett vádnak tekintenék; valamint egyátalában senkit én személyesen felelőssé nem akarok tenni, nem kárhoztatok egyes embereket, legkevésbé magát az igazgatót, a ki egy talpig derék,

becsületes ember, jó hazafi, okos, tapasztalt férfi, a kit személyesen tisztelek, becsülök, szeretek, a kinek érdemeit, ha én nem emlegetném is, emlegetnék azok a falak, mikben szinházunknak gazdag jövedelem-forrást épitett, s ki maga is egy szomoruan széthulló ügyet vett át évek előtt, s elismerést érdemel, hogy azt nagy népszerüsége, erős összeköttetései, buzgalma és áldozatai által ennyire is össze birta tartani; — hanem hiányosnak tartom egyenesen a rendszert, melly mellett a szinháznak lehetetlen prosperálni; ha nem tudom miféle angyalt hoznának is ide igazgatónak, s nem tudom miféle bölcsekből válogatnának is számára ellenőrző bizottmányt. (Elismerem, hogy a mostani mélt. bizottmány tagjai is bölcs és jóakaratu férfiak.)

Megint csak oda térek vissza, hogy ennek a szinháznak szüksége van egy fényes nevü, próbált jellemü, népszerü, hazafias indulatu, főrangu igazgató *mellett* egy szerény, de maga helyén erélyes, műértő, szorgalmas, számitani tudó, előrelátó, szakadatlan türelmü, emberekkel bánni tudó, részrehajlatlan, mindenben jártas, tudományos készültségü, megvesztegethetlen tisztakezü és tisztaszivü, minuciózus pontosságú művezetőre; a ki a maga alapelveiből kiindulva, szabad belátása szerint vezethesse a szinház belügyeit; a külügyek bölcs vezetése elég sok és elég diszes foglalkozásul maradván az intendansra.

Akkor lehetne reménység, hogy az opera és dráma megférjen a szinházban, s egymást és a szinházat meg ne rontsa, hogy necsak a müvészek évdijai, hanem a müvészet is emelkedjék évről évre; az egész elv ebből áll: *minden tehetséget ugy és annyira használni fel, a mennyire jutalmazva van, s minden tehetséget ugy és annyira jutalmazni, a mennyire hasznos tagjává engedi magát képezni az intézetnek.* Ez a kettős sarka annak a rendszernek, melly mellett (szerény nézetem szerint) a szinház tiszteségesen fennálhat.

Engedelmet kérek tovább is beszélhetni, ha szóhoz jöhetek.

Kakas Márton.

Utóirat. A balletről azért nem szóltam semmit, mert ugy sem képzelem, hogy ezt még valaki jövő esztendőre is meg akarná tartani; mikor a szinház maga is tud már lábujj-hegyen járni.

K. M.

242

LIRUMLÁRUM

⁂ Több lap azzal vádolja a vasuttársaságot, hogy magyar cimekkel ellátott csomagokat nem fogadnak el a felvételi hivatalnál. Elfogadnak biz ott, csakhogy nem igen tudják még, hogy a magyar embernek melyik a vezeték neve, melyik a kereszt neve? A minap egy csomagot küldtem Szegedre ily cim alatt: Jókai Mórné asszonynak; s kaptam felőle ilyen elismervényt: „Herrn *Jakob Mornée*" Már most ha elveszett volna a holmi, hogy bizonyitottam volna én be, hogy az a Mornée Jakab ur az én feleségem? Egyszer meg Szegedről küldtek Vas Gerebennek holmi szalonnát s egyebet egy ládában. „Miféle szent az a Gereben?" kérdik egymástól az atyafiak. Keresik a kalendáriumban, ott Gereben nincs: hanem van Kelemen. Ha Kelemen németül Kilián, akkor per analogiam Gereben bizonyosan Grobián: kiigazitották hát a cimét eképen: an Herrn Grobian Vas. — Tehát látjuk, hogy a jó akarat meg van ezeknél az uraknál.

243

KAKAS MÁRTON PRO DOMO NOSTRA

A minap a szinház ügyeiről irt cikkünket a „Hölgyfutár" kivonatban közölvén, erre a nemzeti szinház titkárságától következő „izé" közöltetett a „Hölgyfutár"-ban.

„Tekintetes szerkesztő ur! Sajnálattal kell értesitnem, miszerint igen becses lapjának 269. számában a dráma és opera jövedelmeit és költségeit illetőleg, balértesülés nyomán, hibás adatok csusztak be. Az igazgatóság rendeletére, a közelebbi három szinházi évről a dráma és opera, ballett jövedelmeit és költségeit illetőleg a legkimeritőbb és legrészletesebb adatok kidolgoztatván, nem sokára az illető helyeken hivatalos tárgyalások alapjául fognak szolgálni; de arról bizonyossá tehetem t. uraságodat, hogy azok a lapokban eddig közlöttektől tetemesen különböznek stb."

Azon rébuszok között, a miket a derék „Hölgyfutár" ez idén közrebocsátott, kétségtelenül ez a legérdekesebb: nem tudom jár-e a megfejtéseért valami jutalom? ezüst kötőkosár? karmantyu, vagy efféle? abban az esetben jelentem alássan, hogy enyim a jutalom, mert a megfejtést ime küldöm. Tehát

„Az igazgatóság rendeletére a dráma, opera és ballett jövedelmei, kiadásai, részletesen kidolgoztatván, az illető helyeken azt a hatást idézték elő, melly a *ballet elbocsáttatását*, az *opera korlátolását*, és a *dráma emelését* vonja maga után."

Ennek következtében nagyon csalódnak a lapok, a midőn azt hiszik, hogy derék igazgató grófunk a nemzeti szinház vezetését más kezekbe fogja átbocsátani: ugyan miért? hiszen gróf Ráday neve csak nem ugyanazonos az operáéval, vagy a balletével; s ha valaki a dráma emelését sürgeti, ezáltal nem sértette őt meg. Az igazgatóváltozásból tehát egy szó sem igaz.

Ellenkezőleg jeles igazgató grófunk most már egész lelkesedéssel karolandja fel a dráma ügyét, a mit leginkább bizonyit az által, hogy multkori cikkünk közlése után másnap mindjárt sietett a vidéki jelesebb tehetségeket szinpadunkhoz meghivni, a mit rosz akarói ugyan szeretnének oda magyarázni, mintha ezáltal az ittlevő drámai személyzetet akarná üdvös rettegésben tartani, de a mit mi ellenkezőleg a legnagyobb méltánylattal számitunk be s annak bizonyitékául veszünk, mennyire szivén hordozza a nemes gróf nemzeti intézetünk jövendőjének sorsát.

Mi tehát a fentebbi rébuszt akként magyarázzuk, hogy nagyon *keveset* mondtunk a dráma javára, és az illető helyeken letett kedvező adatok a mieinket tetemesen tulszárnyalják.

Annálfogva nagy megnyugvással várjuk e nagyérdekü és életbevágó adatoknak *tüzetes közrebocsátását* a mélyen tisztelt igazgató ur részéről; mert azt, hogy egy illyen közérdekü ügyben, a hol a közönség feszült figyelemmel várja a felvilágosítást; az interpellált igazgató ur maga az „illető helyek" szentélyébe vonulva, a közvéleményt félhivatalos ijesztgetésekkel fizesse ki, feltenni nem tudjuk. Ezt tehetné más, de egy gróf Ráday, utódja egy nagynevü gr. Rádaynak, maga is egy ollyan nagy név, a mi egy erkölcsi kapitalis, nem sorozhatja magát azok kategoriájába, kik a közvéleményt csak csőcseléknek tartják, s az ujságirót kapakerülő naplopónak.

Azért „éljen" gróf Ráday és vigasztalja meg a közönséget azokkal a részletes adatokkal.

Gróf Ráday bizonyára sokkal népszerübb ember, mint hogy a közönség előtt egy hajszálnyit is veszithetne az által, ha kiderülni engedi, hogy a szinház ügyeit intéző eddigi rendszerből aránytalanságok nőtték ki magukat; kivált miután azt a rendszert nem ő állitotta fel, s meg is akarja javitani; ha őszintén derék emberhez és gavallérhoz illő módon kimondja, hogy: „biz uraim, az eddig kisérletek igy is igy ütöttek ki, ezekhez alkalmazzátok magatokat a követeléseitekben; mert a legnevetségesebb neme az álszeméremnek az, ha az ember gazdagabbnak akarja magát mutatni, mint a millyen!"

Ha azonban azt akarná a tisztelt gróf ur ama fentebbi nyilatkozatban a közönséggel tudatni, hogy *nem igaz*, „miszerint: 1) a dráma fölöslegesen keresett, 2) hogy az opera veszteséggel járt, és 3) hogy a ballett épen a gyujtogatással egyenlő kárban találtatott," a mi az én multkori cikkem értelme volt: akkor mindenesetre kérem, hogy az ezt megcáfoló részleteket ne tartsa vissza a nyilvánosságtól, s azon esetben, ha bebizonyittatik, hogy a három *állitás lényegében* nem mondtam igazat,

kötelezem magamat minden egyes ballettáncosnak kezet csókolni az utcán — ha megengedi.

S már most ebben szépen megállapodván, térjünk át arra, hogy mit értünk mi, és a velünk egyetértő irói és szinészi kar, nem különben a rokonszenvelő közönség, a dráma emelésére szolgáló eszközök alatt? Majd a jövő számban.

Kakas Márton.

244

KAKAS MÁRTON LEVELEI SAJÁT MAGÁHOZ

II. levél.

Kedves öcsém Márton!

Valami jó gondolatom támadt. No csak ne vágj a szavamba! Engedd elmondanom végig.

Közhasznu és épületes, tanúságos és messzire kiható gondolat ez! Bánom is hogy ide adtam az Üstökösbe, valami okosabb újságban kellett volna közlenem, mert itt még majd tréfára veszik, azt gondolják: csak bohóskodom.

Megmondom, hogy miként jöttem rá erre a jó gondolatra?

Tehát legelébb is azon kezdem, hogy korunk jelszava a takarékosság, a gazdálkodás. Nagyon szép jelszó, aranyos jelszó! Bárcsak azok is megtartanák, a kiknek szükségük van rá.

Tudod azt a jó szokást ugy-e bár, hogy például könyvet csak akkor vesz az ember, ha kölcsön nem kaphat s ha egy ember egy faluban megvesz valami regényt, azt meglátja az asztalán egy jó barátja, az elkéri kölcsön kiolvasásra, a jó barát ha elolvassa, nem állhatja meg, hogy imádottjával meg

ne ismertesse, a kisasszony is elolvassa s aztán közli azt kebelbarátnéjával, a kebelbarátné ha át ment rajta, elviszi a nagynénjének, a nagynéne elhíreszteli a pensionatus kapitány urnak, kivel naponkint együtt tártlizik, a kapitány ur megmutatja a szomszéd falubeli tiszttartónak, ki épen vendégül szállt hozzá, az át viszi magával a szomszéd faluba, ott rendre járja a zsindelyes házakat mind; ott ünnepek alkalmával meglátja a légatus, elkéri kölcsön, odaadják; bejár vele hat vármegyét keresztben hosszában, útközben mindenkinek elolvasgatja, a kinél éjszakára megszáll, az utolsó állomáson ott felejti, megtalálja a korcsmáros s az aztán minden megérkező vendégével elolvastatja sorban, mig a sokat szenvedett kötet salátává olvasva, elejét hátulját elvesztve elvégre a szolgálók kezébe kerül, a kik sylabizálni tanulnak rajta.

Ez adta nekem azt a pompás eszmét, a mit most elakarok neked mondani.

Valjon nem lehet-e ezt a *könyvgazdálkodási rendszert* a mai takarékos időkben mindennemü életszükségekre alkalmazni? Például:

Ha az ember bálba készül, minek csináltatna magának frakkot, mikor a szomszédjáét elkérheti kölcsön? hiszen visszaadja, ha kitáncolta benne magát.

Nem elég volna, ha két ember tartana egy téli kabátot, a mikor az egyik kimegy, a másik otthon marad, a szobában nincs rá szüksége.

Nem lehetne egy faluban beérni egy krinolinnal; sorba viselhetnék a kisasszonyok, asszonyságok, adván kézrül kézre: én ma már szép voltam, légy holnap te az.

Milyen szépen lehetne ezt a textust mindenféleképen váriálni: „*ugyan kérem ássan ezt a könyvet kölcsön, majd ha kiolvastam, visszaadom.*"

— Ugyan kérem szépen kedves urambátyám a négy ökrét meg az ekéjét kölcsön, majd ha beszántattam vele, visszaadom.

— Ugyan kérem szépen édes asszonynéném a schweici tehenét kölcsön, majd ha kifejettem, visszaadom, nem lesz semmi baja.

— Ugyan kérem édes szomszéd uram, a lovát, kocsiját kölcsön, majd ha megjártam vele a debreceni vásárt, visszaadom.

— Ugyan kérem édes komám uram, a sarkantyús csizmáját kölcsön, majd ha kilyukasztottam a talpát, visszaadom.

— Ugyan kérem édes nemzetes uram a décbundáját kölcsön, majd ha kitavaszodik, visszaadom.

— Ugyan kérem édes nagy uram ezt a tál hurkát kölcsön, majd ha átolvastam, visszaadom (t. i. a tálat).

— Ugyan kérem édes öcsém asszony a szakácsnéját kölcsön, majd ha nálam megfőzte az ebédet, visszaadom.

— Ugyan édes komámasszony, kérek szépen kölcsön egy font szappant, majd ha kimostam vele a ruhámat, visszaadom.

— Ugyan édes nénémasszony, kérek szépen kölcsön egy lábas zsirt, majd ha kisütöttem benne a fánkot, visszaadom.

— Ugyan édes nagyságos úr, kérek szépen egy hold földet kölcsön, majd ha kiszedtem belőle a krumplit, visszaadom.

— Ugyan kérem szépen édes tekintetes uram ezt a házat kölcsön, majd ha kilaktam, visszaadom.

— Ugyan kérünk édes tiszteletes úr egy pár harangot a szomszéd falu számára kölcsön, majd ha beharangoztunk velük, visszaadjuk.

— Ugyan kedves barátom ott Győrben, adj nekem egy tölgyfa-hajót kölcsön, majd ha leszállitottam a gabonámat Zimonyba, ott visszaadom.

— Ugyan édes molnármester úr, adjon nekem egy malmot kölcsön, majd ha megőrlöttem rajta a buzámat, visszaadom.

— Ugyan édes szép kisasszony, adjon nekem egynehány csókot kölcsön, majd ha megolvastam, visszaadom.

És igy tovább . . .

Hát nem volna-e ez pompás gazdálkodási rendszer? Vala-

mint hogy mai nap nem szükséges egy faluban többnek mint egy embernek tartani könyvet, újságot, hogy az egész falu szellemi szükségei ki legyenek benne elégítve: hasonlatosképen lehetne úgy alkalmazni a dolgot, hogy frakkot, bundát, krinolint, ökröt, lovat, tehenet, s más afféle vastagabb szükségre való tárgyakat szintén ne tartana több bizonyos részarányos számnál: a többi azoktól kérné kölcsön. Mennyi meg volna takarítva ez által? s mennyivel jobban betöltené minden használati tárgy a maga hivatását, mert valamint áll az a thésis, hogy a könyv hivatása az, hogy mentül többen olvassák, hasonlóul áll a másik is; „a bunda hivatása az, hogy mentül többen viseljék". És így duplex libelli dos est.

Hát még ha azt a legnagyobb luxusartikulust: — az asszonyt is úgy lehetne kölcsön kérni! ! „ugyan kedves édes uram bátyám, kérek egy feleséget kölcsön: majd ha uj ruha kell neki, visszaadom". — Az volna még csak a profit!!!

szerető barátod
Kakas Márton.

245

KAKAS MÁRTON PRO DOMO NOSTRA. II.

Ha nemzeti drámai müvészetünk annyi kivánni való mellett is ébren tudja tartani a közönség érdekeltségét, hová emelkedhetnék még, ha azon kivánni valók mind beteljesülnének!

Hanem itt nem azon kell kezdeni a dolgot, hogy a szinészeket szidjuk, üssük, majd jobbak lesznek; hát min? azon, hogy módot kell nekik nyujtani tehetségeik kifejtésére. Ezt a módot, ezt a lehetséget tagadja meg tőlük a mostani rendszer, s ezért *k e l l* nálunk minden tehetségnek elhanyatlani, vagy legalább is az előrehaladás reményéről lemondani.

A kritika azt mondja nekik: legyetek Ristorik, Rachelek, Aldridgeok, Talmák! de én bebizonyitom számtanilag, hogy ez *physice* lehetetlen.

Nálunk a szinésznek egész ideje csupa ujdonságok betanulásával telik el. Tizenkét tagnak van *joga* esztendőnkint két jutalom-játékra ollyan ujdonságot hozni szinpadra, a millyen nekik tetszik. Jó, vagy nem jó a darab? az nem kérdés, a szinésznek a jutalomjáték fizetés fejében van adva, azt tehát ki kell neki adni: azonfelül legalább tizenhat eredeti darabbal örvendezteti meg őket a drámabiráló-választmány kegyessége; tehát esztendőn át körülbelől negyven ujdonságot kell nekik betanulni. Legközelebb tizennégy nap alatt *négy* nagy szinmüvet tanultak be, miket elő *kellett* adni. Lehet-e igy csak azt is kivánni tőlük, hogy jó iskolás diákok legyenek, a kik leckéjüket megtanulták, nem hogy még Talmákat és Racheleket érjenek utól? — Hát ama classicus hirü szindarabok, hogy szoktak szinpadunkra kerülni? például igy; — ki van tűzve péntekre valami uj francia polgári dráma, persze jutalomjáték; a szinész és szinésznő szerdán neki ül szerepének, gondolva, hogy három napja van a tanulmányozásra, ez nem sok, de mégis valami, az embernek kevés ugyan arra, hogy szerepének minden árnyalatát kiismerje, magát abba belcélje, annak minden eszméjét vérévé változtassa, belőle egész alakot teremthessen, elébb képzeletében azután próbai gyakorlaton; de mégis — álljunk meg! semmi mégis; hanem szerdán este eszébe jut egy énekesnőnek, hogy ő a másik primadonna mellett mellékszerepet nem játszik, betegnek jelenti magát, a rendezőség zavarba jön, este van, mit adjanak holnap az elmaradó opera helyett? vegyünk elő valami nagy drámát, Leart, Othellot, Bánk bánt, Stuart Máriát, az pótolja a hézagot. Már most képzelhetni annak a müvésznek a mulatságát, a kinek szerdán este megizenik, hogy vágja az ágy alá a pénteki uj darabot, vegye elő szaporán ezt meg amazt a classicus szerepet, s legyen holnap Lear, Othello, Cleopatra, mikor épen Bábel lovaggal,

vagy az amiensi majorosnéval van tele a feje! Jó szerencse, ha baj nélkül *elmegy* a darab. Én valóban igen sokszor legjobban bámulom előadások alatt színészeink csodálatos *lélekjelenlétét*, s valami specialis gondviselést képzelek szinházunk fölött, melly őrködik, hogy a magyar drámának e megalázott hézagpótló helyzetében, minden botrány nélkül lefolynak az előadások; s illyenkor annyira örülök annak, a mi meg nem történt, hogy eszembe sem jut, hogy ugyanezen előadások, annyi fényes tehetség mellett, minő nálunk van, talán még diadalmas sikert is nyerhettek volna. Hát még, a midőn a színész az első olvasópróbán átlátja, hogy most ollyan darabot tanul be, a mi egyetlenegy előadásnál többet nem fog megérni; de hiába, elő kell adni, mert jutalomjátékul van választva, vagy pedig ollyan irónak a müve, a kinek nagy szája van; illyenkor aztán a színész a helyett, hogy müvészi emelkedettséghez jutna, keservesen robotoló napszámossá válik, a kinek örül a lelke, mikor vége az ángáriának, s haza futhat az „ur dolgáról."

Hátra volna, hogy akkor készüljön nagyobbszerü tanulmányokra, mikor szabadság ideje van. Igen, bizony, de a szabadságidőt neki megint fizetés fejében van adva, azt neki realizálni kell, az arra való, hogy bejárja Tolnát Baranyát, s pótolhassa Tolnával Baranyával azt, a mit itthon nem kap, s ebből megint az a baj származik, hogy a társaság nincsen együtt soha.

Ime itt van a durva anyag behatása a szellemre.

Minthogy a drámai színészt készpénz helyett jutalomjátékok és vidéki vendégszereplések utalványaival fizetjük, demoralizáljuk az egész intézetet; megkötjük saját kezeinket, tizenkétféle akaratnak engedünk befolyást a mürendezésre, és sohasem birjuk teljes mértékben azt, a mi sajátunk.

Oh, a gróf Ráday előtti igazgatók nagyon könnyen segitettek ezen a bajon; elvették a színészektől egyszerüen a jutalomjátékokat, s nem adtak nekik értük semmi kárpótlást: mondtak nekik illyen vigasztaló szavakat; „ha az ur kancellista

volna, még kevesebb fizetése volna; — az asszonynak van férje, annak ugy is kell az asszonyt tartani, hát megélhet könnyen; — kinek nem tetszik a szegődés, elmehet, lesz más;" — a legokosabbakat azzal ijesztgették, hogy ha meg nem elégesznek, az egész dráma el fog innen üzetni Debrecenbe. Ez volt azon időszak, mellyben legjobb régi kedvenc színészeink *kidültek*. Jól választottam a szót; legnagyobb részét azoknak, kik a szinpadról *nagyon* ifjan kerültek a sirba, vagy a mankóra, a terhesült munka és életszükség söpörte el szemeink elől; legtöbb most is küzd adósságaival, a mikbe akkor verte magát; egy párt képessé tett az ittmaradásra az, hogy családja keresményével pótolta hiányait.

Gróf Ráday legalább olyan emberséges ember volt, hogy visszaadta nekik a *kisajátitott birtokot*, s most merjük azt hinni, hogy épen ő lesz annak legkevésbé ellene, hogy e terhes urbériség a szinháznál meg legyen váltva; a hogy meg volt váltva épen az ő kellemes emlékezetü igazgatósága alatt 1847-ben; a mikor nem volt küzdelme az igazgatónak ennyi jutalomjátékkal és vendégeskedéssel, és a mikor *minden tekintetben* legfényesebb korszakát élte a pesti nemzeti szinház. Ez a korszak gróf Ráday befolyása alatt tölt be; annak kulcsai most is az ő kezében vannak, mi nem kivánunk lehetetlenséget, a midőn azt kérjük, hogy használja azokat, s állitsa a szinházi viszonyokat arra a lábra, a mellyen korábbi igazgatása alatt voltak; nekünk *nem igazgató-csere*, hanem *rendszer-változás* kell.

Két szóval kifejezzük a mostani rosz és a sürgetett jobb rendszer nevét:

Az első rendszer neve: „*költséges gazdálkodás.*" Ez a rosz.

A másodiké: „*gazdálkodva költés.*" Ez a jó.

Az elv ollyan világos, hogy magyarázni sem kell.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. dec. 12.]

LXXXV. Levél. „*Szerelem gyermeke.*" Dráma ifjabb Dumat Sándortól.

Sternay ur elcsábit egy leányt s azután annak rendi szerint ott hagyja. Mit csinált volna ebből a themából öreg Dumas Sándor?! A sértett nő üldözte volna tengeren vizen keresztül becsülete elrablóját, mig végre magával együtt belerántotta volna egy tűzokádó hegy égő torkolatába. Ifjabb Dumas Sándor ezt nem cselekszi, az ő megcsalt hajadona legfeljebb is élelmezést követel a *szerelem gyermeke* (mintha a többi a *harag gyermeke* volna) számára, de biz azt nem kap. Hanem a fiu aztán dicső nevet vív ki magának; hogyan? — Dumas papa ezt igy csinálta volna; tengerre küldte volna, hajó hadvezérévé tette volna, megnyerette volna vele a navarini csatát s megszabadittatott volna vele egy pár országot; ifjabb Dumas ezt nem cselekszi, az ő hőse az által lesz nagy ember, hogy a miniszternek megtetszik az irása, az megfogadja irnokának, azután rábiznak egy depest, hogy vigye el mosziő Thuvenelnek Istámbolba; a hős elviszi, nem veszti el az uton, nem esik tengeri betegségbe, vissza is jön szerencsésen s ezért megnyeri a becsületrend nagykeresztjét. Végre nemes boszut áll kitagadó apján. Dumas papa, hogy csinálta volna ezt ki? A kegyetlen apát pártoskodó ellenfelek börtönbe, bastilleba, Gréve piacra juttatták volna; a kitagadott fiu épen akkor érkezett volna oda, mikor már fogják a nyakát, hogy majd lemetszik, hirtelen megszabaditotta volna, visszaadván életét és szabadságát s millyen érzékeny jelenet lett volna abból! Ifjabb Dumas ezt nem találja jónak; a hős nemes boszuja abból áll: minthogy apja nagyon szeretne grófi cimhez jutni, hát ő ezt kieszközli számára a miniszternél; azzal mindnyájan jó

barátságot kötnek, s valószinüleg együtt leülnek vacsorálni, a mi illyen jámbor becsületes embereknek valóban jól is eshetik, a kiknek mindössze is az a vétkük, hogy együl egyig haszontalan hiábavaló emberek; a millyeneket az ember sokat talál a világban, de emlékében nem tartogat.

Tanulság az egészből az, hogy „ne mássz a fára, nem esel le róla."

Kakas Márton.

247

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. dec. 19.]

LXXXVI. Levél. *Medea!*

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer a régi világban egy hires bicskás, a kit ugy hítak, hogy Jázon. Akkoriban még a lókötőket hérosoknak nevezték, s a lopás tudománya virtus volt. — Ennek a betyárnak tudomására esett, hogy egy Kolkhisban lakó hires birkásnak van ollyan birkája, a mi arany gyapjat ad. No azt hát el kell lopni. — Egynehány betyár mindjárt mellé is állt, a kik ugy nevezték magukat, hogy Argonauták s elindultak, a birkát ellopni. De nagy volt a baj, mert a gazda harapós kutyákat tartott, a miktől nem lehetett a gyapjuhoz férni. Ekkor Jázon körülfogta a birkás leányát, ez volt az a Medea, a ki hires méregkeverő lévén, azt tanácsolá Jázonnak, hogy főzzön meg spongyiát zsirban, vesse azt a szelindeknek, attul majd megpukkad; ezért a jó tanácsért Jázon azt igéri Medeának, hogy majd elveszi feleségül; hanem persze, a mint a birkát ellopta, otthagyta a leányt s odább állott az arany subagallérral.

De Medea nem hagyja abba a dolgot, hevenyében két felnőtt gyermeket szül Jázonnak s azokkal utána iramodik a hűtelennek, a kit épen akkor csip nyakon, mikor már harmadszor hirdetteti ki magát egy uj menyasszonynyal a ráctemplomban.

Ebből aztán nagy skandalum lesz: Jázon nem akar a gyerekeknek tartáspénzt fizetni, az anyjukkal gorombáskodik; Medea pedig nem érti a tréfát, s hogy megboszulja magát, Jázon menyasszonyának egy krinolint ajándékoz, a miben az természetesen meggyulad és nyomorultul megég; a két gyereket pedig diribről darabra tépi, ugy hajigálja be az apja ablakán; s mire a policia előszalad, hogy megfogja, akkor már ő gőzhajón ül s megmenekül, soha sem kapják meg.

Mint látni való, ez valódi klasszikus darab; egyébiránt a közönség megnyugtatására annyit mondhatok, hogy a feltráncsirozott gyerekeket nem ették meg. Csak ez az egy hiánya van a darabnak; a mi annak hatását tetemesen növelné. Milyen pompás cim volna ez a szinlapra: „Medea, vagy a kis gyerekek husából készült vetrece"! Hah!

Kakas Márton.

248

SZEGET SZEGGEL

Eredeti volt az a testvéri viszony, a mi a két Katrinczai gróf között létezett.

Ikrek voltak, az egyik neve volt Pál, a másiké Péter; mind a kettő öccsének nevezte a másikat s e miatt már gyermekkorukban sokszor beverték egymásnak a fejét.

Mindig, minden időben, minden alkalommal, akár pörfolyam volt, akár juristitium; farsang, avagy sátoros ünnep, ők szüntelen civakodtak egymással.

Össze tudtak veszni akármin; a legcsekélyebb haszontalan-

ságon, azon elperlekedtek esztendőkig, fizették a prókátort, gyötrötték a birót; leszidták, lepiszkolták egymást, élő szóval és irásban — és a mellett elválhatatlanok voltak.

Nem volt egy-egy családnak annyi pere folyamatban egyszerre, mint Katrinczai Péter Pálnak egymás ellen, hanem azért, mikor informálni kellett menni a városba, egy kocsin mentek be s miután tanúk előtt, birák előtt, ügyvédi segitség mellett ott egy pár óra hosszat leszedték egymásról a keresztvizet, megint szépen felültek egymás mellé a hintóba s hajtattak haza. Odáig is összevesztek ugyan egynehányszor egy ütet taplón, egy pipa dohányon, meg azon, hogy melyiknek áll furcsábban a kalapja? s a melyiknek épen a kezében volt a gyeplü, az rendesen belefordította a kocsit az árokba, hanem azért a jövő sédriára megint csak együtt kocsikáztak be, s akkor meg a másik forditotta fel a hintót.

Ha valamelyik szépen bevettetett egy táblát buzával, a másik éjszaka kiküldte a béresét s zabot vettetett föléje; ez meg aztán neki állt az öccse repcéjének s zöldjében lekaszáltatta.

Kutyát macskát egyik sem tarthatott, mert az bizonyos volt, hogy nem él három napig az udvarban. És e mellett szüntelen együtt laktak s minden este összeültek tarokkozni. A kit a sors odarendelt melléjük harmadiknak, az boldog ember volt; mikor kiosztották a kártyát, Pál azt mondta: „veszem háromra"; Péter azt mondta: „kettőre", Pál azt mondta: „tartom"; Péter folytatta: „egyre" — Pál ismételte „tartom"; Péter rámondta „kézből", Pál nem engedte „magam"! Illyenformán a melyik első volt, soha sem engedte a hátulsót játszani s rendesen busásakat bukott, a két civódó közt a harmadik rakta el a nyereséget.

Minthogy Péter és Pál egy napra esik, ők is együtt szokták feltartani a nevük napjait, mely alkalommal természetesen oda ment ki a fő tervezet, hogy ki tudja a másiknak a mulatságát mentül jobban elrontani? A leleményességet ebben a tekintetben igen sokra vitték.

Egy kastélyban laktak mind a ketten, azt a kastélyt még az öreg gróf épittette s halála után nem volt az a birói hatalom, mely meg tudta volna őket rajta osztoztatni.

Egyik sem akart belőle kimenni; egyik sem akarta belőle a másikat kifizetni.

A biró próbálta keresztben, hosszában elosztani közöttük a házat: Péternek adta a jobb szárnyat, Pálnak a balt, azon egy év alatt százszor összevesztek, akkor megcserélte őket s másik évben kétszázszor vesztek össze.

Akkor aztán úgy osztoztatta őket a biró, hogy Péternek adta az egész emeletet, Pálnak az egész földszint. Egy hónap mulva Péter is Pál is ott volt a nyakán, bebizonyitották kölcsönösen, hogy ők megvannak csalatva az osztály által; ekkor aztán a biró Pétert tette át a földszinre, Pált helyette az emeletbe. Egyúttal megmondta nekik, hogy de ő neki ezután tájékára se jöjjenek többet, mert ő a mint meglátja őket a vármegyeház egyik kapuján bejönni, a másikon rögtön kiszökik.

Megmaradtak tehát a kastélyban változatlanul s azontul csupán abban fáradoztak, hogyan keserithessék meg a másik félre nézve az ottlakás élvezeteit.

Egyszer többek között Péter Pál nap közeledtével, mintha mind a kettő egy és ugyanazon gondolatot álmodta volna meg; következő meglepetést rendezének egymás számára.

Pál gróf ebédlő terme az emelet balszárnyán volt; Péter gróf tehát a névnap előtti éjszakán kőmüvest lakatost hozatott s a testvére ebédlője alatti szobából konyhát rögtönöztetvén, átütette a fölötte levő padozatot s odavezetteté a tüzhely kéményét annak az ebédlőjébe.

Míg ő ezen mesterkedett, az alatt meg Pál gróf a kastély tulsó szárnyán keresztül fúratta a padimentomot s ő meg konyhai moslék tölcsért rendezett a testvére látogató teremébe le.

Egyszer aztán Pál azt vette észre, hogy a mint a vendégei előtt kinyitja az ebédlőjét, a füst úgy dül eléjük, mint a pokol

torkából. Pétert pedig ugyanakkor egész társaságával együtt úgy öntik nyakon valami mosogató lével onnan felyülről, hogy jobban sem kell.

Ezekből azt gondolhatná valaki, hogy a két gróf halálosan gyülölte egymást: — világért sem. Valahányszor elkellett válniok, mindig belebetegedtek s mikor egyszer Pál gróf a vadászaton leesett a lováról s nyakát szegte; testvére félesztendő alatt bánatában és unalmában utána halt. — Valyon békében élhetnek-e a más világon?

K. M.

249

ÖSSZEHASONLITÓ NYELVÉSZETI KÜZDEMÉNYEK

Bajlodott velük *Kakas Márton*

Azon célból, hogy lássák, miképen nem csak bolondságokat tud ő összefirkálni, hanem valódi szilárd alapon nyugvó komoly tudományos buvárlatok elkövetésére is képes.

Dedikálva a finnistáknak, persistáknak, scythistáknak s minden más egyéb hajlandósággal biró Ling Istványoknak.

„Tekintetes tudós kolléga urak."

Tehetünk-e hasznosabb dolgot a magyar nemzetre nézve, mint a midőn szétjárunk a kerek világban s iparkodunk az idegen népek nyelveiben kipuhatolni mindazt, a mi a mienkhez hasonlatos volna, s ilyenformán atyafiságot kötünk azokkal, hogy majd ha valami véletlen örökséghez jutnak, mink is osztozhassunk abban.

Igen helyesen vagyon felosztva e dicséretes munka közöttünk aképen, hogy ne mindnyájan egy erdőben vadászszunk, hanem egyikünk felvállalta a megholt nemzeteket, a másik az élőket; egyikünk a jeges tenger mellett lévő vademberek közt hódit, a másikunk a scythiai pusztákat vándorolja be.

Engedjék meg a tekintetes kollégák, hogy én csupa egyensúly kedvéért, és hogy a föld fel ne találjon billenni, hadd kereskedjem azon délnek eső vidékeken, miket a boldogabb időkben zsidóországnak neveztek.

Elismerem, hogy ez nem uj gondolat, egy derék tudós hazánkfia vastag könyvet irt már arról, hogy mi Palaestinából jöttünk ki: de avagy tagadhatná-e meg egy nyelvtudós magától azt az önérzetet, hogy ő jobban tudna valamit megcsinálni, mint más? ha hozzá fogna.

Én szavaimat mind dokumentumokkal fogom bebizonyitani s épen oly keserüséggel fogok haragudni mindenkire a ki azoknak nem hisz, mint a hogy haragusznak a finnisták és scythisták egymásra háborodott szivvel.

Tehát legelőször is IÁKOB, mikoron még dIÁK VÓT felkeresé LÁBÁNt, a ki már csak alig áll a LÁBÁN, kinek vala két leánya, egy szép meg csunya, de Jákobnak nem kelLE A, hanem azt mondá, hogy RÁ KELl még a másik, így lett belőle Lea és Rákhel.

A testvérének a feleségei pedig valának *Magalát* és *Nebajod;* a mi már csak elég szép két magyar név, s mikor elvált a fiától REBEKA *rebegett az ajka.*

Minthogy az égyiptomi király nagyon sok követ FARAgtatott a zsidókkal annak idejében, arról nevezeték őt el *Faraónak.* Faraótól megszabaditá a zsidókat *Moses,* a ki azt mondá a mannának MOST ESS. Ennek felesége vala *Cipra,* tudniillik nagyon *cifra.*

A jövendőmondó asszonyra azt mondták DEBORzAs, ezért lett az ő neve *Debora!* így nyerte a nevét *Judit* is e szóból JUJ DE ÜT! — LÓT neve támadt abból, hogy elfut-LÓT vala *Sodoma Gomorából,* a mi nyilván *Somogy* és *Gömör* vármegyék neveiből erede vala.

Hát a *filiszterek* neve mi lett volna más, mint *füles török? Salmanassáré = Szalma nagy szár,* vagy is *nagy szalmaszár, Góliáthé = gólyaláb?*

Ama nevezetes három szót pedig, mit a láthatatlan kéz *Bélzázár (Béla császár)* falára felirt: MENE TEKEL UFARZIN egészen magyarán lehet olvasni ekép „*menjetek el furulyázni.*"

Nem akarom emliteni *Nabukodonozor* nevének amaz ismeretes tréfás magyarázatát, mely szerint az ezen szóból származnék: „Ne bolondozzon az úr," mint a mely nyilván nem egyéb furfangos élcnél; a helyes magyarázat szerintem ez lévén: „*Nagybunkóvalhadonozóúr.*"

Csak e nehány példából is megitélheti a szakértő világ, mily eredménynyel sikerültek eddigi buvárlataim az összehasonlitó nyelvészet *katakonbáiban* (a mik szintén nem jelentenek mást, mint *Kata konyháit)* s mit lehet még tőlem e téren reményleni? ha illő pártolásra és hálás elismerésre találok.

250

AZ ÜSTÖKÖS TÁVIRATI SÜRGÖNYE!!

A magyar tudományos szkupstina elhatározta a számüzött „cz" visszahivását. A letett magányos „c" a Hölgyfutárba menekült fel. A közcsend még eddig nincs megháboritva. A volt miniszterium megmaradt s az uj „cz"nek hűséget esküdött. Többen gyanúra találnak okot s titkos megrohanástól félnek. A diadalmas párt részéről általános illuminatió. A vesztes párt elhatározta magát, hogy végkép visszavonul és többé nem ir semmit.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jan. 9.]

LXXXVII. Levél. „*A furfangos szobaleány*". Ballet.

Tekintetes szerkesztő ur. Emlékezik ön arra az adomára, mikor az egyszeri iskolamester azt kérdezte a kondásbojtártól: „miről gondolkozik kend most?" Felelt rá a kondás: „semmiről." — „Hogy lehet kend ollyan ostoba, hogy sohasem gondolkozik semmiről?" — „De hogy lehet kend ollyan ostoba, viszonzá a kanász, hogy mindig gondolkozik valamin?" — Ez a kanász nagyon noble hajlamokat rejtegetett magában. Azt mondják, hogy a balletbe járás uri szenvedély. A ballet pedig az a valami, a miben sem a szerző, sem a játszószemélyek, sem a muzsikusok, sem a nézők, de még a kritikusok sem gondolkoznak semmiről, csupán csak az egy pénztárnok, ez a magános cellájában világszemlélettel foglalkozó philosoph, gondolkozik valamiről; arról, hogy millyen kevés volt ma a jövedelem. De ugyan miről is gondolkoznék az ember? A ballet-szövegről? Tánc- meg tánc, stajertánc, tarantella, csárdás, minét, ceppelpolka (!) összevissza, egyik a másik hátán; ideális csoportozatok; a komtesz a komornyikkal, a báró a szobalánynyal kettős, hármas négyes számban, a hogy az életben is megtörténhetett ugyan valaha, talán, ha igaz, én nem tudom, de legalább még eddig nem szerették a grófok, ha ezt nekik valaki igy szinpadokon produkálta volna. Azért jobb ha az ember a ballet szövegéről nem gondolkozik.

Miről tehát? a szépségeiről? Ha a műkiállitott lábikrákat értjük ezek alatt, azokat nem vonom kétségbe, minden más egyéb nagyon kevéssel megelégedő publikumra számit. Tetszést csupán a kis magyar csárdástáncos Babszem Jankócskák arattak s azt meg is érdemelték.

Vagy talán a mulatságos részéről? A veres orrú inasról, ki a másik inassal részegen táncol? Hiszen szép az, hanem Stonette ur és a két kutya még is szebb volt a Renz cirkusában.

Vagy talán arról gondolkozzunk, hogy ennyi üres páholyt és zártszéket látván, talán még sem lesz az igaz, hogy a magas aristokratia, meg a nagyérdemü táblabiró osztály ollyan nagy buzgósággal pártfogolná, és protegálná a balletot, a millyennek szeretik őket rágalmazni? s hogy talán az a hires tavalyi aláirási iv, melly a ballet megtartását a szinházra erőtette, ollyanforma mágnásokat is lajstromoz, a kiknek az ősei nem csak Ázsiában, hanem Áfrikában is laktak?

Vagy épen azon, hogy millyen nagy hiba volt illyen lappáliákkal a nemzeti nyelv, irodalom és művészet csorbájára annyi napot elvenni a drámától? Sülyeszteni a jó izlést, fogyasztani a közönség hajlamát valami nemesebb élvezet iránt, s pazarolni időt, pénzt és lelkesülést, mellynek minden perce, minden fillére, minden szivdobbanása annyira megbecsülendő most, épen most, a midőn az ujtéri szinháznak a régi alapra fektetéséről a redout épület felépitéséről, s több efféléről van szó, és hogy vannak, a kik ezt nem látják, a kik egy pirouette kedvcért azt mondják: „minek nekünk magyaroknak a dráma?" (historiai mondat) s beszélnek az összes főrangu és középosztály nevében? — Nem! erről épen nem gondolkozunk; hanem összeütjük a tenyereinket, s kiáltozzuk: „brava! bravi! fuora tutti! da capo!" s megnyugszunk a kondás philosophiájában: „hogyan lehet valaki olly ostoba, hogy mindig gondolkozik valamin?"

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jan. 16.]

LXXXVIII. „*Fiammina,*" dráma, irta Uchard Mario.

Tehát szerkesztő ur; Lambert festővé lesz, s elveszi feleségül Fiamminát. Mindketten igen boldogok, mindaddig, mig Fiamminának az nem jut eszébe, hogy ő szinésznő legyen. A férje váltig beszéli le róla, hogy „lásd, igy — meg amugy — nem jó mesterség az, még majd Pestre találsz jutni a kerepesutcai szinházhoz, ott sok mindenféle gorombaság történik rajtad," de az asszony csak nem törődik a sok jó tanácsadással, s utoljára ugy segit magán, hogy elszökik az urától, ott hagyja a két esztendős kis gyermekét is. Az ember azt gondolná, hogy itt aztán vége van a darabnak; hanem tulajdonképen még csak ezentul kezdődik. Az anyjától elhagyott fiu cucli és tejespép mellett is csak felnő, s lesz belőle husz esztendős legény, s szeretne már megházasodni. Nem is volna semmi az utjában, csupán csak az édesanyja, a ki épen akkor jő oda táncolni, vagy énekelni, vagy nem tudom én minek, mikor ez már esküdni akar. Hát hisz a miatt megesküdhetik bátran. Igen ám: de amellett, hogy énekel, még egy angol lordja is van, a kivel tiz esztendő óta együtt utazik; a mi igen természetes, igen közönséges és igen rendes dolog a világon. A mylord különben igen jeles distingvált ember. Ha lóversenyen, vagy agárfuttatáson nincs, mindig Fiamminánál van. Az ifju Lambertnek ez nem tetszik; odamegy a lordhoz s azt mondja neki: „hallja az ur, az ur tilos viszonyban él az én anyámmal, ezt én meg nem engedem, hanem gyerünk verekedni." A mylord igen jeles, okos férfiu, mihelyt ezt hallja, mindjárt észreveszi, hogy itt valami baj van: elébb kinálja az ifjut ebéddel, vacsorával, de miután látja, hogy az sem *ehetnék*, sem *ihatnék*, akkor azt mondja neki: „eredj, teveled nem verekszem, küld

az apádat, azzal inkább." Gondolja magában, a vén piktort majd legyűröm, ez a markos suhanc meg talál piszkolni. — Minthogy azonban a párbajra kihivás Párisban is épen annyi előleges lármával jár, mint minálunk, annálfogva ezt is meg tudja az egész világ: Fiamminában felébred az anyai szeretet, s megtudva, hogy az ő tilos viszonya áll fia gazdag házasságának utjában, kéri a lordot, hogy mondjon le az összeköttetésről; a mit a lord meg is cselekszik, s lát fiatalabb táncosné után, a kinek még nincs husz esztendős fia, hogy az embernek a fülét levágja. — Fiammina pedig, hogy bünhödése teljes legyen, ünnepélyesen *lemond a szinészetről!* mire egy pár kegyelmes ur a néző helyekről hangosan tapsolni kezd, kiáltozván: „*tutti! tutti!*" (tudniillik: hogy a többiek is valamenynyien mondjanak le s menjenek Isten hirével.)

Tanulság e darabból ez: „ha boldogul akarsz élni, kerüld a szinpadot és a mylordokat!"

Kakas Márton.

253

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. jan. 23.]

LXXXIX. Levél. *Harci hirek.* —

Tisztelt szerkesztő ur. Nem tudom, mert már régen nem beszéltem a *politikus csizmadiával*, hogy vajjon a párisi békekötésben el voltak-e a pesti nemzeti szinház ügyei is akkép *rendezve*, mint a dunai fejedelemségeké? mert ha ezek is el voltak rendezve, akkor lehet érteni azt a zavart, a miben most a nevezett szinházi status ügyei vannak. A börzén (értsd azon derék urakat és asszonyságokat, kik jámbor szinészeknek 120 procentre szoktak pénzt

kölcsönözgetni) nyugtalanitó hirek kezdenek terjengeni: — a dráma feltámadt az *unio* ellen, melylyel eddigelé az operai nagyhercegség sarkához vala kötve s követelésekkel lép fel. A diván elveti e követeléseket, mire gróf Ráday leteszi a szinházi hoszpodárságot. Az *ad hoc* bizottmány ellenjavaslatai viszont a másik részen nem fogadtatnak nagy örömmel, a mi azután a közös szomoruságot tökéletesen helyreállitotta. Itt már most a conjecturalis politikának igen dicső alkalma nyilik kifejteni, hogy mit tud? Kiüt-e a háboru, vagy nem üt ki az opera és a dráma között? Elmennek-e a drámai tagok mind a szinháztól? vagy keresztül megy a rendszerváltozás? Az igazgatóválasztmány fog-e engedni, vagy a szinészek? vagy mind a ketten, vagy plane mind a hárman, s kiegyeznek szépen? E fölött különbözők a vélemények. Legtöbben azt hiszik, hogy egyik félnek sincs elég pénze a hadviselésre. Több *nagyhatalmasság*, mint a *Hölgyfutár*, *Magyar Sajtó*, *Pester Lloyd*, *Vasárnapi Ujság* és *Üstökös* erélyes jegyzéket küldöttek az illető kabinethez azon értelemben, hogy a drámát az opera elnyomása ellen pártfogolni kell; csupán az elszigetelt Anglia, akarám mondani a „*Pesti Napló*," nyilatkozott az opera érdekében, arra utalván a drámai szinészeket, hogy tartsák kötelességüknek a hazafiui áldozatkészséget, (hát az énekesek nem?) azt mondja a mylord, hogy a régi szinészek, mikor a szinház szegény volt, tudtak nélkülözni az ügyért (igen: az ügyért, de nem az operai első énekesek kényelméért, és akkor, *mikor a szinház szegény volt;* de most? midőn nem az). Ezek meg azt kérdik a mylordtól, hogy miután a hajdani ujságirók ingyen szolgáltak a hirlapoknak, hát ő most miért nem tesz hasonló áldozatot, mikor az nagyon ráférne a hirlapokra? vagy ez nem nemzeti ügy? — Erre a „Pesti Napló" azt gondolja, hogy el kell csapni valamennyi szinészt, mert mind *súgó után* játszanak. Erre megint azt felelik neki, hogy ha súgó nélkül vezércikket sem lehet irni, hát előadást hogy lehetne tartani? Erre megint azt kapják válaszul, hogy az uri rend által gyüj-

tött szinházi segély egyedül az opera és ballet számára van összeadva, ahhoz a dráma nem tarthat igényt; mire amazok ismét azt felelik, hogy nem is kell az nekik, hanem csak a *saját előadásaik által behajtott napi jövedelmet* veszik igénybe.

Itt már Kakas Márton sem állhatja, hogy bele ne szóljon s meg ne kérdezze: hogy vajjon gróf *Széchenyi István*, midőn a magyar szinháznak évenkint ezer pengő segélyt ajánlott, ezt azért tette-e, hogy ott vékonyabban és vastagabban énekeljenek, vagy azért, hogy a *magyar nyelv kulturáját* előmozditsák? midőn gróf *Karácsonyi* tizezer forintot ajándékozott drámai jutalmakra, másik tizezeret azért adott-e a nemzeti szinháznak, hogy az *általa megjutalmazott drámákat* ott majd *elénekeljék?* s vajjon ollyan nagy bőségben van az ország, hogy háromszázezer forintot adhat azon célra, hogy egy ember az egyik lábát felemelje a levegőbe s a másiknak a hegyén megálljon? Erre azt mondják neki, hogy elmehet az illyen impertinens kérdésekkel holdat köszörülni.

Reméljük azonban, hogy a függőben levő kérdések nem lesznek hanyatt-homlok rakásra döntve, s mind a két fél higgadtan fogja meggondolni, hogy mit tegyen? Ugy hiszszük, hogy senkinek sem áll érdekében, hogy a kiegyenlitést lehetlenné tegye, sem a Pesti Naplónak, sem nekünk, s egyikünk sem fogja a felelősséget magára vállalni azért, hogy két vitatkozó fél, akármellyikének elkeseritése által a szakadást gyógyithatlanná sietett tenni. Sőt ellenkezőleg mi egészen rózsaszinben látjuk a világot, s azt hisszük, hogy egy uj igazgatási rendszer (jól megértsük: nem *uj személy*, hanem *uj rendszer*) szinházunk felfordult ügyeit nem csak helyreállitani lesz képes; de az intézet minden művészi ágazatait célszerű előhaladásra fogja birni; hiszszük azt hogy akad bölcs ember, ki a zivatar után olly fénybe fogja állitani a szinházat (mellynek minden szakosztálya erkölcsileg kényszeritve leend a legnagyobb buzgalmat tanusitani tehetségei kifejtésében s *ebben* versenyezni egymással), a millyenben minden ügybarát

ohajtaná azt látni, s a mellyik fél e törekvésnek *kölcsönös közeledés által* elérhető létrejöttét meghiusitaná, az vállalná magára a közvélemény terhét, — a ki pedig nagy ur!

Kakas Márton.

254

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. jan. 30.]

XC. Levél. *Béke-hirek.*

Motto: „Már siess hazámba vissza stb. . . ."
(Régi mars.)

Tekintetes szerkesztő ur! A bonyodalmak békés fordulatot kezdenek venni. Gróf Ráday az igazgatóságot ujra elfogadni igérkezett, azon esetben, ha számára szabadabb intézkedési kör nyittatik meg. Eddigi helyzete valóban részvétet gerjesztő vala. Képzeljen magának valaki egy felelős minisztert, a kinek kilenc tutora van. Ez minden tetteért felelős a közvéleménynek, az ujságirónak, a szinésznek, a kardalnoknak, a nemzeti casinónak, a karzatnak, a páholyoknak, a grófoknak, a táblabiráknak, és — mindazt, hogy mit tegyen, és mit ne tegyen? kilenc közül öt szavazat dönti el. Minden forint, a mi a pénztárban van, kilenc pecséttel van lepecsételve, örökös sequestrum alá véve, s mégis, ha kifogy a kassza, azért őtet veszik elő. Ha az ujságirókat leszavazzák a szabadjegyeikkel, ezért az igazgató kap ki; ha valami szerződés boldogtalan véget ér; annak ő iszsza meg a levét. . . Itt van mindjárt a legközelebbi példa: a szinházi bizottmány ollyan instructiókat adott az uj szerződésekre nézve az intendans grófnak, a miket ő el nem fogadhatott, hanem inkább leköszönt. Ekkor a magas bizottmány saját belátása szerint kezdett az inditványozott

tervezet kiviteléhez, a minek az eredménye azután egy szomoru jeleneten kivül, a mit jó lesz a feledékenységnek átadni, az lett, hogy az összes drámai személyzet felmondott. A másnapi ülés szaporitotta a bajt, mert akkor megint az operai szerződéseknél követtetett el az a tévedés, hogy egy althangu énekesnő szerződtetett az altpartieken kivül a hősi sopranszerepekre; melly esetnél nem az a főbaj, hogy hatezer forint van érte kiadva, mert ki lehet adni tizet is, ha az ember tizenegyet kaphat érte vissza; hanem az a nagyobb baj, hogy már most a szinháznak a drága operai személyzete mellett mégis csak fél operája van, mert a hősi operákra szerződött tag számára még ezután veszik meg azt a kottás papirost, a mire majd transponálja valaki azokat az énekrészeket, a miket majd neki be kellene valamikor tanulni, sőt már most a saját énekrészeit sem énekelheti, meglevén egyuttal a drámai énekesnő is, ha csak mint egykor Celesztin Moor Károlyt, és Moor Ferencet egyszerre nem képviseli, s valahányszor bereked, egyszerre két szereposztály reked be. Illyenformán nemcsak a drámára, hanem az operára nézve is szomoru kilátások kecsegtetnek a jövő esztendőben. Ebben a helyzetben nagy szerencsének nevezhetjük, ha gróf Ráday teljhatalommal veszi kezébe az ezentuli igazgatást. Mi a magas bizottmány tagjait mind egyenkint és együttvéve igen derék, nagy miveltségü, éleseszü, jóakaratu, tisztalelkü, hazafias érzelmü, részrehajlatlan, nagybuzgalmu férfiaknak tartjuk; — de utoljára is — a szinház (különösen a nemzeti szinház) ollyan valami excentricus tárgy, a mihez saját tapasztalás kell, még pedig hosszas tapasztalás ez az egy az, a mit testületileg kormányozni épen nem lehet. A bizottmány dicséretes feladata őrködni az igazgató felett, hogy az intézet pénzerejét el ne pazarolja, meghatározni kiadásai maximumát, körülirni feladatait, vigyázni, hogy az intézet művészeti céljainak megfeleljen, s ha az igazgató ezek ellen vét, őt felelősségre vonni; s ha a magas bizottmány ennyit teljesitett, bizonyára elég nagy és dicséretes szolgálatot tett

az ügynek; azt, hogy az intézet közvetlen igazgatásába befolyjon, nem kivánhatja tőle senki. Reméljük, hogy ez aggodalmas ügy közös megnyugvásra fog elintéződni. A dráma emelésére tett ajánlatokat körül-belül már ismerjük, s azt hiszszük, hogy ezen az alapon a közös méltányosság lelni fog találkozási pontot. Annyit mindenesetre kimondunk (és kérjük a Pesti Napló ujdondászát is, hogy e szavunkat ő is vegye figyelembe s ne gyanusitson becsületes embereket kisszerü önérdekekkel), miszerint mi a drámának anyagilag jobb ellátása alatt nem épen azt értettük, hogy a mennyivel a dráma a maga részére többet követelhet a közös pénztárból, azt az összeget mind az itteni drámai személyzet fizetésének felemelésére fordítsák, hanem hogy abból hiányzó szakmákat töltsenek be; állitsanak fel egy mindenre nézve felelős főrendezői hivatalt, s az előadások kiállitásában a kellő fényt és korszerüséget épen ugy vegyék figyelembe, mint például midőn egy uj operát állitanak ki. A hogy eddig értesülve vagyunk, e kivánalmak teljesitésére mind van kilátás; — ha az igazgatóság előleges intézkedése teljhatalommal lesz felruházva, s ezen esetben az intézkedések előlegesen is birják sympathiánkat, mert belőlünk csak az ügy érdeke, és nem a személyeké beszél.

Kakas Márton.

255

ESTÉTŐL REGGELIG

Arab rege

Egyszer nagy Mahomet proféta Bagdadba utazván gyalog, fáradtan bekocogtatott a legszélső házhoz enyhelyet és ételt italt kérve.

A ház gazdája durva, házsártos, fösvény kupec haragosan utasitá el őt onnan: „pusztulj csavargó! mért nem maradtál

otthon? mit kóborolsz egyik határból a másikba? Itt nincs számodra semmi."

A próféta odább ment, ugyanazt a kérést ismételve a szomszédház kapujánál. Annak jámbor, vendégszerető asszonya volt, ki bebocsátá az eltikkadt vándort: ételt italt rakott elé, lábait megmosta szépen s ágyat vetett neki, hogy pihenje ki magát.

Mahomet reggelig aludt, akkor elbucsúzék az asszonytul, megáldva őt e szóval:

„*Legyen a te munkád megáldva reggeltől estig.*"

Azzal elment a városba, igérve, hogy estére vissza jön.

A szegény asszony épen abban fáradott, hogy egy vég vászonból ingeket szabott férje és gyermekei számára; hát nagy csodájára a vég vászonnak soha sem szakadt vége, akárhány inget leszabott róla, mindig több vászon került ki belőle, estig ki tudja hány száz inget kiszabott hevenyében; azt ugyan soha semmiféle nemzetség el nem birja viselni.

A jámbor asszony nem állhatta meg, hogy este, mikor a vászonnak csakugyan vége szakadt, át ne szaladjon a szomszédjához, elmondani neki, hogy milyen csodatevő ember járt ő nála, hogy megáldotta, be is teljesedett rajta, estére megint visszajön.

De már ezt a szerencsét a kupec nem akarta elszalasztani másodszor; hanem előre kiállt a kapuba s a mint látta jönni a tegnapi elűzött vándort, messziről eléje szaladt, megfogá köntösét, úgy erőlteté, hogy de most már ő hozzá szálljon; nála jobb ágy van, többet is jobbat is ehetik, bort is kap, ne menjen máshova.

De Mahomet azt felelé neki, hogy már ő nem akarja megbántani tegnapi szives gazdasszonyát, ma is ő hozzá megy vissza.

— Legalább hát add rám azt az áldást, a mit ő rá adtál; hisz az te neked semmibe sem kerül.

Mahomet fejére tevé kezét a kupecnek s azt mondá neki:

„*Legyen a te munkád megáldva estétől reggelig.*"

A kupec rögtön szaladt az áldással haza. Mit csináljon estétől reggelig? Mi lesz a legjobb? Pénzt fog számlálni! Igazság, ez a legkellemesebb munka. Estétől reggelig a mennyi pénzt megszámlálhat, azon megveheti fél Bagdádot, gazdagabb lesz Aladinnál.

Azonban, hogy e munkájában semmi baj által zavarva ne legyen, elébb kisietett a ház háta mögé, holmi szükséges dolgát elvégzendő, melyet a szultán sem bizhat másra.

Hát a szerencsétlen kupec ott volt kénytelen ülni estétől reggelig, a szörnyen megáldott munka mellett . . . !

Allah hatalmas, és Mahomet az ő prófétája!

K—s M—n.

256

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 6.]

XCI. Levél. „*A falusiak.*" Vigjáték Szigeti Józseftől.

Ugyebár, jámbor poéta barátom! ha valami elpanaszolni valód van, a mit szeretnél, ha országunk virágzó pálmafái, mélyen tisztelt derék főnemes uraink és asszonyságaink is meghallanának; például, hogy a magyar könyvek nem igen jól kelnek *itthon!* hogy a müvészt, meg az irót bizonyos helyeken még most is csak „izének" nevezik (ha egyáltalán megemlékeznek róla); hát aztán mit csinálsz illyenkor? — Elmégy a „Sasba" ugy-e, vagy a „Beleznayba" s ott kilármázod magadat? — Azt ők nem is hallják, mert oda nem járnak. — Elmégy az ő estélyeikre, s ott beszélsz velük? — Oda meg téged nem hínak. — Leirod a panaszodat s kiadod a hetvenhét magyar ujságban? — Azt ők el nem olvassák, — Beállsz casino-

tagnak s ott deklamálsz? — Hátha nem is kandidálnak? Mit csinálsz tehát? — Szinművet irsz (drámát ne!), vigyázasz magadra, hogy valami gorombaságot ne mondj benne: abban felállitasz egy derék, lelkes, szabadelvü, egészséges szivü magyar mágnást, ollyant, a millyen azoknak többsége valóságban; azután ezzel szemközt meg egy szeles, léha, külföldieskedő urfit, a millyenek már természetesen igen kevesen vannak az országban. Mind a kettőnek szájába adod, a mi neked legjobban tetszik és legjobban nem tetszik. Felmutatod az ellentétet, a mi e két alak között szembeötlő; iparkodol az egyiket épen olly szeretreméltóvá, mint a másikat kiállhatatlanná tenni, s igazán mondom, célt érsz vele. Látod, ide eljönnek, itt meghallgatják véleményedet, — ha ügyesen van mondva, meg is tapsolnak érte, — s szaporodik azoknak a száma, a kik abban a derekabbik urban ismernek magukra. Ezért legyen kedves dolog neked a szinház, kedves barátom poéta, mert száz vezércikknek nincs az a hatása, a mi van egy illyen szinműnek, mint ez a Falusiak. Ez, barátom, egy valóságos eleven előfizetési-felhivás minden magyar könyvre és magyar ujságra; hathatósabb minden piros betüs programmnál; s ha én H... barátunknak volnék, megkérném szépen a szerzőt, ki a jó magyar öreg urat személyesiti, hogy necsak Kiliánt és Emichet tüntesse ki az által, hogy Vörösmartyból és Petőfiből citál, hanem idézzen néha Aranyból és Tompából is valamit; s én különösen, ha arra rá tudnám venni, hogy az „Üstököst" csak egyetlen egyszer is előhozza a darab folyamában, kész volnék akármiféle „inserátgebührt" megadni érte, mert illyen formán ollyan helyeken is megismernék, a hová keresztkötés alatt be nem jutok.

Ezért is különösen én igen remek darabnak találom a Falusiakat, a minek azonban vannak egyéb érdemei is; a ki még nem ismerné azokat, menjen el, mikor adják és nézze meg; mert én biz a tartalmát el nem mondom. Ez csak ollyan dolog, mint mikor valaki egy vendéglő kapujában cukrászbódét

állit fel, a hol a vendégek elverhessék az étvágyukat. Tehát meg kell nézni. A szinház most is tele volt. Én is ott voltam. Még pedig nem a más páholyában, mint hm, hm.

Kakas Márton.

257

KOCSMAI DIPLOMATÁK

[1859. febr. 12.]

Politikus csizmadia (szomszédjához): Sógor!
Diplomatikus bádogos. Hallom.
Pol. csizm. Valamit akarok mondani.
Dipl. bád. Kérem.
Pol. csizm. Félek, hogy valaki meghallja.
Dipl. bád. Tartsa a kezét a szája elejbe.
Pol. csizm. Csitt.
Dipl. bád. Psz.
Pol. csizm. Vajjon nem hallgatózik ez az ember?
Dipl. bád. Hiszen látja, hogy alszik.
Pol. csizm. Hátha csak teszi magát.
Dipl. bád. Beszéljen hát madárnyelven.
Pol. csizm. Hogyan?
Dipl. bád. Urgugy horgogy márgás merge nerge érgécserge.
Pol. csizm. Ne izéljen, nem tudok én úgy.
Dipl. bád. No hát mondja lassan.
Pol. csizm. Hát — izé — nincs a hátunk mögött senki?
Dipl. bád. Nincs. Mi az már?
Pol. csizm. Hát hallotta már?
Dipl. bád. Nem én, egy szót sem.
Pol. csizm. Hogy a fra. . . pszt.
Dipl. bád. Csitt! (jobbra balra tekintenek).

Pol. csizm. (kezét szája elé téve) Hogy a franciák megint egy új fegyvernemet találtak fel: egy nagy *fringiai ollót*, a mivel a sasérok csak úgy csipkedik le messziről az infanteristák fejeit.

Dipl. bád. Hűj!

Pol. csizm. Csitt. Ne meregesse a szemeit, mert meglátják. Jöjjön közelebb, még valamit mondok. — Hanem bezzeg az anglusok hevenyében kitettek rajtuk, mert ezek meg *gőzhuszárokat* állitottak fel: az egész eskadrony paripák helyett mind lokomotivokon ül, s ha ezt aztán neki eresztik, nincs az a négyszög, a mit keresztül ne törjenek vele.

Dipl. bád. Hűj!

Pol. csizm. Ne hűjgessen, mert meghallják.

Dipl. bád. Olvasta ezt sógor valahol?

Pol. csizm. (gyanúsan körülhordva szemeit). Láttam is lefestve ábrázatban.

Dipl. bád. Ugyan hol?

Pol. csizm. Az Östökösben. Az pedig hiteles ujság s jól szokott értesülve lenni. De el ne mondja másnak!

258

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 13.]

XCII. Levél. „*Hóditás falun.*" Vigjáték 3 felv. Irta Kövér Lajos.

Tisztelt szerkesztő ur! Van egy derék gróf a más világon, a ki onnan levelet ir a fiának, mellyben tudósitja, hogy ő meghalt, a melly levelet épen husz esztendő mulva kap meg az ifju, a mi, tekintve a más világnak innen való távolságát, s föltéve, hogy ott is ollyan gyorsasággal történik a postai expeditió, mint másutt, még nem is nevezhető nagy késede-

lemnek. Hanem hát jókor jönne már ez a levél, ha a kényszáju paripa az ifju grófot ez alatt bevitte volna az istállóba, a hogy épen szándéka volt; melly szégyenleni való haláltól azonban megszabaditja az ifjut gyámapjának növendék leánykája, azáltal, hogy beteszi előtte az istállóajtót. Erre a nagy ijedségre az ifju gróf jónak látja megkérni hős megmentője kezét, a kivel anélkül is régtől fogva szerették már egymást. A szerelmes leányka igen természetesen azt feleli a grófnak, kinek egyéb szeretetreméltó tulajdonai mellé még 60 ezer forint évi jövedelme is van, hogy nem mehet még hozzá, mert a gróf nem ismeri még a nagyvilágot, elébb menjen fel Pestre, ismerje meg a nagy világot, tanulja meg azt a sok szépet, jót, a mit egy farsangon keresztül ollyan szépen megtanitanak ott a fiatal embernek, s igy jöjön aztán vissza. Igazság! ez bizony jó lesz: ebben mind a hárman megegyeznek, illetőleg mind a négyen, mert az inas is ott van, s az is rá adja megegyezését.

Szerző azonban akkint segit a fiatal emberen, hogy nem viszi őt a nagyvilágba, hanem a nagy világot hozza helyébe egy baronesse képében, ki, miután Pesten minden fiatal és öreg gavallért, a ki csak páholyba, tálmásszékre jár, a ki lovat tart és félszemüveget hord, mind meghóditott, most utoljára ezt a falusi grófot jő meghóditani, s emberismeretének és világban jártasságának mindjárt első fölléptével fényes tanubizonyságát adja akkor, a midőn a fiatal grófot kopott vén pedans praefectusát a grófnak fogadja el s hallatlanul kineveti, a mit az egyébiránt azért a furcsaságaért meg is érdemel, melly szerint azt képzeli, hogy ha az ember zöld szemüvegen át nézi a tormát, meggyógyul tőle a melle.

A baronesse furfangos egy asszony, megtudta, hogy a 22 éves gróf csakugyan fiatal ember, el akarja csábitani az egész familiát. Kezdi az inason. Megitat vele egy flaska likört. Mellesleg mondva, ezzel az inas-szereppel nem vagyok egészen tisztában, ez vagy igen jó szerep, vagy igen rosz; mert ha igazi

vaniglia-liqueur van abban a palackban, akkor jó, hanem ha csak festett szörpös viz, akkor köszönöm alássan. Tehát ez meg van hóditva. Azután következik a penészes nevelő. Zárjel nélkül mondva, szeretném én azt a kegyes gyámapát megszámadoltatni, a ki gyámfia 60 ezer ft. évi jövedelméből annak egy illyen ágrulszakadt nevelőt képes tartani. Ennek a meghóditása persze a baronesse társalkodónéjától függ, a ki közbenvetőleg mondva, szintén igen ritka személyiség, — s ez a közbejövő obligát szamárorditással együtt szintén igen gyorsan sikerül. Hátra volna még a gróf. Hogy azonban a baronesse ezt meghódithassa, arra nézve szüksége van még egy uj báróra, a ki ő belé szerelmes, a ki ide is utána jő s a kinek az adatik ki rendeletben, hogy elébb hóditsa meg a gróf fiatal kedvesét. Ez szót fogad: hozzá fog az ostromhoz a kerti lugasban, a másik lugasban pedig a gróf és a baronesse hallgatják, hogy mi sül ki belőle. A bárónak már nem mondhatja a kisasszony, hogy menjen elébb Pestre jurátusnak, mert ez már onnan jő, hanem irásban kéri tőle a szerelmi vallomást, a mi meg is történik, akkor aztán összeszidja s fenyegeti, hogy majd megmondja a bárónénak.

Egy szóval, a hóditás falun minden oldalról roszul üt ki, a nagyvilág ismét haza megy Pestre; a gróf is megházasodik. Elég akademiai cursus lesz az neki.

Szerdahelyi ezuttal ollyan hosszu orrot csinált magának, hogy minden magyar és német hirlap szinbirálója keresztül botlott benne, pedig hát értelme van a dolognak: a hosszu orr a ragaszkodó hűséget jelképezi a physiognomikában; tudta ezt már Napoleon is, ki notorie csupa merő nagyorru embereket gyüjtött személye körül (tudniillik az a régi Napoleon; mert ez a mostani a hosszu orrokat készen osztja).

Kakas Márton.

KOCSMAI DIPLOMATÁK

[1859. febr. 19.]

Politikus csizmadia. Sógor!

Diplomatikus bádogos. No most beszélhet, senki sem hallja.

Pol. csizm. Van ám megint ujság az Östökösben.

Dipl. bád. Megint az ánglusok?

Pol. csizm. Hjaj! vége van már az anglusnak; semmivé van az már téve: oda van, vége van; nincs többé, nem adok érte többet egy papucsot, odavan flottástul, katonástul együtt: gondolja csak, a muszkák...

Dipl. bád. Már meg a muszkák?

Pol. csizm. Igen biz a muszkák találtak fel most valamit: levegő hajói flottákat; a luftballonba felviszik a bombát, rakétát, a sok katonaságot s onnan hajigálják az öldöklő szerszámokat a várakra, a hajókra, az ármádiákra. Őket odafenn senki sem bánthatja, ők meg onnan odalőnek, a hova akarnak, s ha neutralis országra találnak, a mely nem akarja őket keresztül bocsátani, levegőhajóra rakják a hadsereget s átugratnak rajta.

Dipl. bád. Istentelen emberek!

Pol. csizm. Hát a dufla ágyukhoz mit mond sógor?

Dipl. bád. Hát az megint kinek a praktikája?

Pol. csizm. Ezt meg a görög császár találta fel; hát az úgy van, hogy két ágyucső van összeragasztva, de nem egészen hasmánt egymásra, hanem a végeik egy kicsit széljel állanak. Mindkettőbe tesznek egy-egy golyóbist, azok meg egy hosszú lánccal összevannak kötve; mikor aztán a duflaágyut egyszerre kisütik az ellenség ellen a két golyóbis széllyel megy s a kit csak a kifeszitett lánccal közre kap, annak mind lehordja a fejét; néha-néha pedig az is megesik, hogy ha nem a fejét, hanem a derekát éri az ármádiának, úgy összeszoritja az egész

hadsereget egyszerre, hogy aztán csak oda kell menni és a ki pardont nem kér, levagdalni a fejét sorba.

Dipl. bád. Bizony rettenetes időket érünk!

260

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 20.]

XCIV. Levél. *A drámabiráló választmány.* Szomorujáték igen sok felvonásban.

A spanyol inquisitio ellenfelei azt szokták ez intézményre fő-fő vádképen felhozni, hogy a birák leplezett arccal ültek a törvényszékben, innen származott minden égrekiáltó igaztalanság, az embertelen szigor, az igazhitüek eretnekekké bélyegzése, ártatlanok kinpadra vonatása, a borzalmas autodafék és a többi. És ime 650 esztendővei az inquisitió létrejövetele után támada a pesti drámabiráló választmány azon célból, hogy megcáfolja mindazon rágalmakat, mellyek az inquisitio szigorusága ellen annyi idő alatt elmondattak. Nem! a leplezett arcu birák nem szigoruak! nincs az ő szivükben semmi kegyetlen indulat, nem vonják ők kinpadra a szegény vádlottakat, nem küldik őket máglyára, nincs ő előttük eretnek, hitetlen, pogány szindarab; ők mindenkit absolválnak; a kegyes, jámbor, szelid férfiak. Ha jönnek gyarló vétkesek eléjük, azt mondják; hadd éljenek szegények, hisz, vannak ő náluk még nagyobb bünösök is a világon; ha tribunáljuk előtt, büneivel terhelt gonosztevő áll, azt mondják rá az irás szavaival: „a ki nálánál jobb, az vesse reá a követ!" és senki sem hajitja rá a követ; — a mi spanyoljaink igen jó keresztyének! — Ha egyiknek, másiknak közölük ott kell ülni a vádlottak padján, azt mondják rá: „hodie mihi, cras tibi." Az igaz barátság a veszedelem idején bizonyitja be tartósságát; — a mi

spanyoljaink igen jó rokonok. S ha végtére semmi védelmet sem bir az inquisitus a Szent Hermandád birái előtt felhozni; azt mondják rá: ne öljük meg szegényt, hisz ugy is kevesen vagyunk; — a mi spanyoljaink jó hazafiak is. — Hanem ez a keresztyéni, rokoni és hazafiui türelem kezdi már-már nagyon elszaporitani a szinpadot fölösleges gonosztevőkkel, pogányokkal és boszorkányokkal; annyira, hogy már-már kivánatos volna: hogy a titkos officium helyébe hozatnának be a kriminalis törvényszéknél is bevett nyilvános tárgyalások, s a midőn egy uj darab kerül a szinpadra, ne csak a szinlapra legyenek kitéve az elfogadó birák nevei, hanem ugyanazok köteleztessenek az előadás alatt ott ülni egy nyilvános páholyban, a San Benito bünbánó köntösébe felöltöztetve és sárga viaszgyertyával a kezükben, mert nagyon szép dolog a conjugatio; de hátha majd ellenünk találja a közönség forditani: exempli gratia:

„Én elfogadok neked,
Te elfogadsz nekem,
Ö elfogad nekünk,
Mi elfogadunk nektek,
Ti elfogadtok nekünk,
Ök elfogadnak mindnyájunknak.

Alterum exemplum:

Én fütyülök neked,
Te fütyülsz nekem,
Ö fütyül nekünk,
Mi fütyülünk nektek,
Ti fütyültök nekünk,
Ök fütyülnek mindnyájunknak!"

Mi lesz aztán abból?

Kakas Márton.

261

ISMÉT GYÁSZ

Irinyi József meghalt.

Egy ifju férfi, kinek deli alakja százados életet igért; egy vidám jó barát, kivel kedves dolog volt találkoznunk mindig; mert az ő arcáról tudtuk meg azt, hogy magunk sem vénültünk még ugy meg, a hogy képzeljük; egy derék jellem, a kit büszkeségünk volt az irodalom nemesebb ivadéka közé számitanunk; egy szilárd, becsületes, igaz sziv, a minőnek értékét csak akkor ismerjük, mikor már elvesztők; egy nagyratörő szellem, évekre kiszámitott roppant munkásság erős kezdeményével, — egyszerre csak kicsik sorainkból, — mint a csatában lelőtt harcos; még szemeink előtt a tegnapi mosolygó tekintet, még emlékünkben hangzik a félbeszakitott szó; — és ott állunk koporsója körül és hallgatjuk, hogy döng rajta a hideg hant.

Mi jut ez órában eszembe? Semmi más, csak az, hogy millyen por, millyen szegény, millyen semmi az ember. — Nem jut eszembe, hogy magasztaljam az irót, hogy sohajtsak a jó barátért, hogy sajnáljam a szellemi küzdtér erős viadorát; meg vagyok alázva attól a gondolattól, hogy egy szellő, a szélnek egy fuvása nagyobb ur, mint ez az emberi szellem minden törekvése; hogy az, a ki a multak hajótöréseiből csodásan kimenekült, ki semmi bánatnak, kétségbeesésnek meg nem adta magát; ki nagy erővel, nagy fáradsággal anyagot hordott össze egy roppant nagy munkához; egy rosz időben vett lélekzet miatt elesik, hogy többé föl ne keljen. Millyen könnyen töröl a sors emberek számitásaiban.

Sokan voltak temetésén: Budapestnek csaknem minden értelmisége. Irinyi valóban az egész hazai intelligentiának halottja, kinek sirjára annyival nehezebb gondolnunk, mert oda nem egy bevégzett, hanem egy megkezdett munkásság van eltemetve.

Azon ügy, mellynek olly buzgó és olly bátor bajnoka volt, sokáig emlékezni fog rá pótolhatlan vesztesége után; mi pedig, kiknek sorában láncszemet képezett, csak lassan, lassan fogunk hozzá szokni ahhoz a nehéz gondolathoz, hogy Irinyi meghalt s a közsajnálat tartósabb emlék lesz sirja fölött, mint a márvány!

262

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 27.]

XCV. Levél. „*Zsigmond fogsága.*" Szinjáték, irta Szigligeti. Zsigmondot, bizonyos csintalanságok miatt, az ország rendei jónak találták, jövendő megjavulásaig, fogságra küldeni Siklósra, Gara uram őrizete alá. Nehogy azonban az érdemes fogoly a tömlöctartóval együtt odább álljon, azt kivánták Garától az ország rendei, hogy kezesül adja oda nekik egyik fiát. Van tudniillik Garának két szép fia, a kik tudnak már irni, olvasni, vivni, sőt ha nem csalatkozom, a Prófétában korcsolyáznak is; jeles két fiu. Gara tehát haza jő s mondja a feleségének, hogy :„anyjuk! azt a Miska gyereket el kell ám küldeni német szóra Pozsonyba, Zsigmondkáért cserébe" (a hogy ez régóta szokás a hazába). Az anyjuk persze lamentál, hogy se téli ruhája a gyereknek, se fehérneműje nincs még *megmerkolva*, aztán most épen köhög is; de persze ő rá nem hallgatnak, a cserébe hozott német gyerek már itt is van; ennek tehát meg kell történni; a fiucskát anyja ölelő karjai közől odább viszik, a mi valóban érzékeny jelenet volt s a közönséget nagyon meghatotta.

A cserébe hozott német gyerek, Zsigmond, egy szörnyüképen felnyult siheder, kinek az ország kegyes rendei okos előre való gondoskodásból jó hosszu téli kaputot csináltattak,

hogy ki ne nőhessen belőle, azonkivül még egy szép gérokkot, meg egy nyári spencert. Már az mindjárt nem tetszett nekem, hogy ez a diák minden ruháját felvette egyszerre, még pedig a spencert a gérokk tetejébe, ugy viseli valamennyit; ez valami nagy préda lehet; csudálom, hogy engedhette ezt meg neki ollyan rendes asszonyság, mint Garáné tensasszony? Zsigmond diák mellett van egy instructor is, a szinlap szerint Beczkó bolond, a ki őt mindenféle szép reáltudományokra tanitja, ez a drága madár gazdájával együtt rábeszéli az inast, Kadarkát, hogy szöktesse el Zsigmondot valahogy: de Kadarka felesége felfedi a gonosz szándékot Garáné asszonynak s az mindjárt megváltoztatja a cselédséget. Mit gondolnak ki akkor a diákok? Azt, hogy Zsigmond legyen szerelmes Garáné tensasszonyba, az öregur most ugy sincs itthon, hátha az asszony maga is hajlandó lenne, velük együtt elszökni? No már csak el is képzelni illyen istentelenséget! hanem hiszen, ki is kapnak érte; instructor uram kap egy ollyan pofont a tensasszonytól, hogy tudom nem adná kettőért, Zsigmond diák számára pedig javában ázik már a sós vizben a nyirfavessző, midőn szerencséjére megérkeznek az ország rendei, Gara urammal együtt, s azt mondják, hogy minden jól van már, Zsigmond urfi hazamehet, folytathatja mesterségét, a Miska gyereket is visszahozták, a ki már csak azért is megérdemli a dicséretet, hogy a mi ruhában ezelőtt esztendővel elvitték, még most sincs sem a térdén, sem a könyökén kiszakadva; hanem annyit mégis megvártunk volna tőle, hogy legalább producálta volna egy pár szóval, hogy tanult-e hát valamit németül? nem ette-e hiába azt a drága spenótot Pozsonyban? bár annyit mondott volna, hogy „kisz ti hand fra mám!" hát az ember meg volna felőle vigasztalva. Ezen az egy hiányon kivül egyéb kivánni valóm nincsen.

Kakas Márton.

263

A PRAENUMERATIO KÜLÖNFÉLE STADIUMAI MAGYARORSZÁGON

Historico-statistikai értekezés Kakas Mártontól

Kérem alássan, ez nem olyan tréfa, mint a milyennek látszik; a praenumeratió épen olyan nevezetes időszakot alkot magában, mint valaha a népvándorlás, a kurucháború, Amerika fölfedezése, a gőzhajózás és a fehér s veres rózsák története Angliában. A praenumeratió nemcsak állapot, hanem korszak. Egy egész önálló esemény, mely méltó, hogy a historicus figyelmét teljes mértékben magára vonja.

Azon studiumok után, melyeket e tárgy kiismerése körül tettem, részint saját tapasztalataimra, részint hiteles adatokra támaszkodva, e nevezetes történeti eseménykört következő időszakokra véltem felosztathatónak.

Első korszak volt a *jótékonyság időszaka.* Jótékony szerkesztők jótékony albumokra, jótékony előfizetési iveket eregettek a publikum közé. Ezen ivek még nagyon magukon viselik a kezdeményezés jellegét; csak úgy *quart* lapra voltak nyomtatva, egyszerűen fekete betűkkel, csupán annyi levén rajtuk feliratul téve, hogy leégett itt meg ott egy város, az érdemes publikum már most olvasson hát el egy csomó novellát, ha azt akarja, hogy az megint felépüljön. Ezen egyszerű felhivásokra özönlött magától a közönség, nem kellett síppal fogni; jött magától; letette a jótékonyság zsoldját; — ha kapott érte könyvet, megbecsülte, elolvasta, szépnek találta; — ha semmit sem kapott, az is jó volt: elég volt az öntudat, hogy annyi torony már most fel van építve szépen.[1]

[1] Ezen korszakban történt az, hogy egy legujabban megjelent regényt a venni akaró előre-hátra forgatott s mikor kérdezték tőle hogy mit keres benne? azt felelte: *„nem látom, hogy kinek a javára van kiadva"*.

Ezen időszak csakhamar véget ért, de egy még sokkal nevezetesebb kor nőtte ki magát belőle: *a lelkesedés korszaka.* Derék hazafiak és honleányok vetekedve ragadták ki egymás kezeiből a praenumeransokat, az volt a dicsvágy célpontja, hogy kinek van hosszabb névsor irva a lajstromára? Kit dicsér meg a szerkesztő legjobban, mikor felbontja a levelét? Akadtak nagyravágyó lelkek, a kik keserü panaszos levelekben támadták meg a szerkesztőt, hogy hát ők már mit vétettek neki, hogy elfelejtkezett róluk, hogy nekik aláirási ivet sem küldött? mások felszólaltak *városuk nevében*, ha azt a szerző gyüjtők nélkül felejtette, ez volt azon boldog korszak, a midőn egy-egy lelkesült honleány vállaira vette a várost, sorra járt minden házat, fölkereste az embereket, a hol kapta, fizettette őket; megdorgálta a vonakodókat; elővette teljes szeretetreméltóságát, hogy az aláirási ivre kapitulansokat bájoljon,[2] a midőn tekintélyes honfiak megragadták az embert az utcán, a kávéházban, a lakodalmakban, rázárták az ajtót, ki nem eresztették addig, míg a felhivásnak eleget nem tett. Ah ez valóságos buzgalmi láz volt; ragadt egyik emberről a másikra; s egész vidékeket megszállt néha. Az aláirási ivek már ekkor *finom velinpapirra* voltak nyomatva, de még mindig fekete betűkkel; s a felhivás előtt egy kis hizelgő ajánlat is volt intézve a tisztelt gyüjtőhöz; a miről ez azt hitte, hogy azt egyenesen az ő számára irták.

[2] Volt rá eset, hogy egy furfangos szerkesztő ismervén egy különben igen derék kis város körülményeit, két előkelő asszonyságnak küldött aláirási iveket, a kikről tudta, hogy mindegyik követeli magának a tónadás tekintélyét s egymással e fölött rivalizál. Célt is ért, mert a két derék honleány versenyezve fogta el az aláirókat, úgy hogy egyiknek az ivén hatvan, a másikén nyolcvan előfizető szaporodott össze. A következő évben azonban maga rontotta el a szerkesztő a dolgot, mert mind a százegyven emberének külön ivet küldött, persze, hogy egy se állt be: ő maga adta be nekik a praeservativát. Tanuság: nem kell elárasztani a publikumot fölösleges ivekkel, sőt inkább kizárólagos személyeket kell tartani, a kikre az ilyen titkos missiok bizatnak!

Később csillapodni kezdett a láz heve; egynéhány gyüjtő kezdett megnyugodni babérain, (kivéve azon eseteket a mikor nem kapta az előfizetett munkát, s minden aláiró bekiabált hozzá ajtón ablakon, reggel este, hogy hol már a könyve? Kezdett időközben bizonyos neme az *eretnekségnek* is támadni, melynek az volt a schismája, hogy ő csak a kész könyvet veszi meg, előre nem fizet. Ki tudja e dissidentia hova vezetett volna? ha hirtelen nem támad egy lángész, egy nagy szellem; hogy ki volt, azt maig sem tudom, de akárki volt, nagy ember volt; a ki feltalálta ezt a jelmondatot: **„Pártoljuk az irodalmat s ez által a nemzetiséget!"** Ez a mondás vetette meg alapját a harmadik korszaknak; mely a *hazafiui praenumeratió stadiuma.* Ezentúl minden előfizetési iv e fentebbi mottóval bocsáttatott közre. Most már hazafiúi kötelesség lett a praenumeratió. Ez nem magánügy többé, hanem országos. A legtöbb megjelent mű e korszakot áldja létrejöveteléért. Mindenki, a kinek egy csomó verse volt rakáson, egy adag száritott novellája, vette elő: „pártoljuk a nemzetiséget!" nem volt szabad valamire azt mondani, hogy rosz, nem kell! Kelleni kell! Ebben a korszakban nincs semmi rosz! Az aláirási ivek technikájában e korszak alatt hozatott be azon javitás, hogy azok egészen *visszacimzett levél alakjában* fogalmaztattak, hátul rájuk levén irva: N. N. úrnak, terhelve N. N. forinttal; csak a forintok helyét kellett kipótolni.[3]

Közbejött azonban, hogy valami gonosz érzelmü ember; mert akad ilyen mindig, feltalálta ezt az átkozott szót „*rekla-*

[3] Voltak ártatlan kedélyü emberek, a kik ezt *bizonyos adónemnek* tekintették, s az előfizetési ivet *adóintő cédulának.* Láttam e korszakban kelt leveleket, melyekben instálják alássan a jólelkü alulirottak a szerkesztő urat, hogy most ugyan nincsen pénzük, de majd ha lesz, *lerójják tartozásukat;* mások bizonyitványokkal legitimálták magukat, hogy ők már más szerkesztő úrnál biztositták hazafiui érzelmeiket; sőt némelyek még disznótorra is meghívták a szerkesztőt az előfizetésen felyül.

mátió!" Ez a hazaáruló, ez a csendháboritó, ez az apostata, akárki volt légyen, egészen nyakára hágott a harmadik korszaknak; a publikumban kezdett az a sajnos tévhit gyökeret verni, hogy ha ő valamire előfizet, azért neki ezt a valamit meg is kell kapni, mely fájdalmas reakcio már-már véget látszott vetni az egész találmánynak; a midőn egy ujabb javitás ismét virágzásba hozta az eszmét s alkotta a *piros betűs stadiumot.* A publikum érzelmeire hivatkozni nem volt elég többé, *reális* dolgokat kellett neki igérni. Nem cifrán hangzó irói neveket, (a kik soha sem irnak semmit), nem fényes tartalmat, hanem *képeket, pompás műlapokat,* húsz előfizetőt gyüjtőnek egy *sorsjegyet,* a min nyerhet, ha tud, *fél milliót!* Főfeladat volt az előfizetési ivet magát úgy szerkeszteni, hogy az mindenkit első tekintetre meglepjen, elragadjon, földresújtson: nagy piros betűkkel a fényesebb igéreteket, a forintok elé egy devalváló **„csak"**ot nagy betüvel, de feketén; ha fametszetek is jöhettek hozzá, annál jobb volt; ha a piros betűkhöz zöld szegélyt lehetett alkalmazni, az épen ellenállhatlan volt, — a ki még a márgóra is nyomatott felkiáltó jelekkel ellátott mondatokat, mind a négy szélére a papirosnak: alul felyül, jobbrul balrul, az is jól eltalálta a módját; a kárhozatos reklamátiók hitelrontó hatását paralysálni törekedett e reményteljes mondás: „*ne tessék fizetni, csak aláirni*"[4]. Ez volt a hazai praenumeratioknak, ha nem is *legfényesebb,* de mindenesetre *legtarkább* időszaka.

A szüntelen növekedő *reklamátiónale schisma* azonban végtére ezt is megőrölte, támadt utána a *duzzogó időszak.* Hirhedett előfizetésgyüjtők kezdtek passusért folyamodni a külföldre, mások áttették lakásaikat távoleső városokba, ismét mások megváltoztatták neveiket, hogy az aláírási iv nyomukba ne találjon. A bátrabbak, a mint kapták a nyomtatott-betűs levelet, nem is nézték, kicsoda, micsoda? — piros betű! gyújts

[4] A principalisom nagyon megadta egy ilyen *ne-tessék-fizetni-csak-aláirni* tréfának az árát; pedig *nem is praenumerált.*

rá vele! Igy még igen sok ideig ellátta ingyen fidibussal a két testvérhazát a nemzeti praenumerationalis eszme, mig a tavalyi rosz termés tökéletesen ágynak fekvő beteggé tevé szegényt, az idei harchírek pedig épen megadták neki a kegydöfést. Most már alig hirdet más előfizetést, mint a rendes hirlapok, azok is sok magot elszórnak a kősziklára, az országútra és tövisbokorba, mig egy a termőföldbe esik. Akad ugyan itt-ott még *sporadice* egy-egy fiatal ártatlan kebel, a ki az általános elhallgatás percét buzditásnak veszi, hogy most van ideje megszólalni! s valamelyik messzeeső városból világcsudájára kibocsát egy-egy előfizetési ivet, a mit az emberek kézrül kézre adnak, megbámulván azt, mint a *fekete bankót*, a mit már csak a hiréből ismer az ember s fejcsóválva kérdezik az előmutatótól: *Valyon hol vette ezt?*[5] Az előfizetések korszaka azonban lassankint feltartóztathatlanul visszasülyed az éj homályába s most már csak úgy beszélünk róla, mint kegyes halottról, a ki számára nulla medicamenta in hortis.

(L. S.) *Visum repertum.* Szerk.

[5] Hogy micsoda eredményeket vívnak ki újabb időkben az előfizetési ivek, azt meglehet érteni a következő számokból: a legnagyobb szám, a mi ujabb időkben előfizetés utján kiadott munkára összegyült, tesz 150-et (épen elég a hirdetmények fedezésére), innen alább szállva megy aztán le egész az ominosus *hetes* számig. Van olyan munka is, a minek 7 előfizetője jött! pedig 14 000 ivet küldtek rá széljel!

264

KAKAS MÁRTON ENGESZTELŐ LEVELE A MONITEUR TEKINTETES SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

A monsieur
Monsieur
Redacteur
du Moniteur
avec honneur
Franco à Paris

(Gyöngébbek kedvéért a magyar forditást is ide mellékeltük.)

Monsieur collegien affreusement honoré!

Vous avez été coeureux moi nommer officiellement un âne menteur parce que je surprenai les vapeurhoussard et les doublecanons sur les français; je vois dedans, que je suis avec ce bruit promené en paysan, quand je lui donnais credit mais je veux porter au lieu ce mon défaut telleportraitment que je voudrais hungariser au publique que ce canon ne serais pas roti que les soldats ne font pas dommage a rien-personne non jamais et que ces autres — comment s'appelle en français „izé"? — ne sont

Szörnyen tisztelt colléga uram!

Ön szives volt engemet hivatalosan hazug szamárnak nevezni, azért, hogy én a gőzhuszárokat és duplaágyukat rá fogtam a franciákra; — én belátom, hogy ezzel a hirrel pórul jártam, midőn hitelt adtam neki; de ime helyre akarom hozni ezen hibámat olyaténképen hogy majd én megmagyarázom a publikumnak; hogy az az ágyu nem fog elsülni hogy azok a katonák soha sem tesznek kárt senkiben s hogy azok a többi izék mind nem vérontásra valók tehát hagy-

pas pour sangfonder autant qui'ils laissent dedans la peur parceque chacun, qui s'ose encore peurer directement serait regardé perturbateur de la silence.

Et les messieurs les écrivains des nouvelles s'ils n'ont pas encore assez des ces beaux titres de menteur et fous peuvent encore récolter plus belles ex offo; par exemple „bestiaux, couyons, mesquins et houndxfouttes!" avec cette je demeure a monsieur regardant collegien dans ma pelisse vieille 1859 le 8-iéme du moi — ouonnemangepasdelaviande bouillonnant estimateur

Martin de Coq.

ják abba a félelmet: mert a ki még ezután is félni mer, egyenesen csendháborítónak fog tekintetni.

Az ujságiróknak pedig ha még nem volt elég a hazug és őrült titulus szüretelhetnek még szebbeket is ex offo; például: (nem tudom hogyan van magyarul? —) ezzel maradok a tekintetes colléga urnak Ó-Budában 1859 böjthava 8-án buzgó tisztelője

Kakas Márton

Tehát:

Tekintetes és nagyságos publikum! mi bizony tévedtünk, errare humanum est, (emberi dolog a halzsirt meginni rhum helyett.) Csalatkozánk, a midőn azt állitottuk, hogy a puska lövőszerszám: dehogy az! hosszuszáru tilinkó az; az egyik felin fújják, a másikon billegetik: nagyon szép annak a hangja. A szurony? óh az nem szurony: nyárs az, a mire felhúzzák a kis malacot, úgy forgatják a tüz körül, mellé kell ülni, ha megpirul. Hát a kard? az meg tranchirkés; a pisztoly? ezt tudjuk, hogy félmesszelyes boros palack, ha nagyon sokat lőnek vele az emberbe, biz attul elesik, de megint csak felkel. De hát az ágyu? óh kérem az nem ágyú: az csak ekvipázs;

ujmódi cséplőgép, semmi más; ugyan ki nézné azt már ágyúnak? De hát az a lyuk mire való ott benne? Az a lyuk? az csak arra való, hogy a puskaport oda dugják el, hogy meg ne ázzék. De hát a puskapor mire való? Furcsa! mire való? hát miből csinálják a feuerwerket? Igen, de hát az a sok felhalmozott száritott zöldség mire való, száz meg százmillió porcióban? Ahol van ni? hát már a szegény katona ne is egyék sárgarépát? Szeretném látni, hogy ki tilthatja azt meg neki? — De hát minek az a sok katona? Minek? Hát ki enné meg azt a sok zöldséget? De hát minek az a sok ló? — No hát ez is baj? már meg azt is irigylik a szegény katonának, hogy lovon jár. De hát minek azok a hadihajók? No ez még a legderekabb! Ezek a balga ujságirók elhitetik a publikummal, hogy a cochinchinai tyukketrecek hadihajók. Pedig hiszen lám Cochinchinába mennek kappanokért, a mikkel az itthoni kappanokat fogják nemesiteni. Ez az egész philantropiai cél! s mennyire félre magyarázzák. Ilyen csunya faj ez az ujságiró nép. Ne tessék nekik hinni többet. — („Etez vous content avec?")

265

CONJECTURALIS POLITIKA PÉLDÁNYAI

III.

Az Üstökös távirati sürgönye. Pest, martius 11-én. Esti hat óra 7 1/2 perckor. Londonban feladatott esti hét óra 8 1/4 perckor. (Hogy elébb ideért, mint feladatott, az onnan magyarázható, mivel hogy Londonban később megy le a nap, mint Pesten.) London. Cabinetkrisis. Ministerelnök Marat a régi.

Ugy hiszszük, alig van komoly gondolkozásu ember, a kit e fentebbi távirati tudósitás mély borzongással ne töltene el.

Tehát Marat nem halt meg, dacára annak, a mit monsieur Lamartine irt felőle a Girondinekben, dacára Ponsard drámájának, melyben Corday Charlotta ledöfi a vérengezőt; nem halt meg, sőt plane ujra felmerül rettentő nevével s nem elég, hogy felmerül, hanem még angol miniszterelnökké is lesz; elfoglalja az első helyet abban a békés Angliában, melynek nyugodt, komoly hangulatára figyelni olyan jól esett eddigelé minden igazi béke barátnak. Ha ez való (a min tudósitónk jellemét ismerve, kétkednünk nem lehet), hová fogunk jutni? hová jut Anglia? hová a continens? de hová a kreditakciák és a vasuti részvények? Ha már Albion fehér bércei sem tekinthetők a béke és szilárdság jelképének, ha megtörténhetett az, hogy a rugalmas gyapjuzsákon, melyen soha sem ült más, mint tizenhatpróbás gentleman és bevégzett podagrista, most egy sansculotte, egy phrygiai sipkahordó, a vörösök közt legvörösebb foglalhasson helyet, kinek van akkor még kedve egy uj kalapot venni, mikor nem tudhatja, hogy mire kifizeti az árát, lesz-e feje, a mire föltegye? Bizonyára változatos időket élünk. Az első meglepetésben nem tudunk bámulatunknak szavakat találni. Az előzményeket, a körülményeket, melyeknek e katastrophot okvetlenül meg kellett előzniök, még eddig nem ismerjük; mert azokról telegraphi sürgönyünk nem szól; de hogy ily világrenditő változás nem történhetett meg óriási küzdelem nélkül, azt könnyen sejtheti, a ki a viszonyokkal legkevésbbé is ismerős. Annyi bizonyos, hogy néhány hét mulva a continens el lesz árasztva az angol aristokratia mylordjaival és myladyjeivel. Tény marad mindenesetre, hogy a régi Marat nem halt meg, hanem bizonyosan valaki más halt meg helyette; hogy az idő óta Angliában lappangott s sikerült neki titokban, senkitől előre nem gyanitva, oly hatalmas pártot alakitani magának, mely őt egyszerre, mint deum ex machina a miniszterelnöki harazsákra emelte; — majd meglátjuk, mit hoz a holnapi nap?!

(A holnapi nap pedig hoz egy sajtóhiba helyreigazitást,

melyben a szerkesztő brevi manu kicorrigálja a tegnapi telegraf tudósitást, mondván, hogy roszul értették a dolgot, egy lágy *d*-ét elcseréltek egy kemény *t*-vel; a mikor aztán a depeche hangzik eképen: „ministerelnök *marad* a régi" a mi persze nagy különbség; tehát ne tessék tovább is megijedni.

266

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. márc. 20.]

XCVI. „*Dráma-krizis.*"

Ha már van börze-krizis, béke-krizis, gabona-krizis, opera-krizis, miért ne lehetne *dráma-krizis* is? Tudniillik, hogy a Teleki-jutalomra pályázó drámák épen most vannak abban a veszedelmes paroxismusban, a minek máskor az a szomoru vége szokott lenni, hogy *egy meggyógyul* és megél, a *többi* pedig *meghal*. Most azonban az a rendkivüli pathologiai tünemény fordul elő, hogy *négy* darab akar *életben maradni*, s egyiket sem tudják az orvosok a másik kedveért megölni. Ez az egészséges időjárás okozza azt.

Tehát X. és Y. birálók A. és B. drámákat tartják a többieknél jobbaknak s egymással egyenlő jóknak; tökéletesen igy vélekednek Q. és Z. birálók C. és D. darabokra nézve, az ötödik biráló W. pedig egyátalában nem akarja megvallani, hogy mit tud e kriminalis eset felől?

Itt aztán drága a jó tanács?

Egyik műértő azt tanácsolja, hogy ha a futtató lovasok egyszerre értek mind a célhoz, egyik sem előzte meg a másikat fél lófejjel sem, akkor — *fussanak megint ujra.*

Másik műértő tanácsa az, hogy az egyenlő szavazattal biró szerzők *üssék el* a tétösszeget, például „páros, vagy páratlan?" (paar oder unpaar?) — „fej-e vagy irás?" — „meine Tante,

deine Tante," ezek mind igen alkalmas eszközök a kérdés megfejtésére. — „Dupla, vagy semmi!"

Harmadik müértő azt hiszi, hogy törvényesen lehetne kényszeriteni a birálókat, hogy egy darabban egyezzenek meg. Hogy W. biráló nem akar vallani? Mire való a *Kreuzverhör?*

Sokan azt hiszik, hogy a jutalmat meg kell osztani valamellyik két darab között, mások megint az ellenkezőt, hogy épen nem kell azt kiadni.

Mi akármit egyebet hiszünk, csak ezt az utóbbit nem.

Hogyan formulázná ezt az Akadémia? „Minthogy a birálók a pályamüvek felett meg nem egyezhettek, tehát — a jutalom nem adatik ki."? — Igy nem jó lesz. Vagy: „mivelhogy a birálók szavazattöbbsége négy elfogadható dráma közől kettőt egyformán kitünőnek talált, — tehát — mind a nyolc ollyan rosz, hogy egy sem méltó a jutalomra?" — Igy még roszabb lesz.

Hát akkor mi fogna például történni, ha egyszer két ollyan remekmü akadna össze, mint Bánkbán, hogy mind az öt biráló azt mondaná, hogy ezek egyenlőn jók. Az Akadémia elvetné mind a kettőt? Vagy más eset: ha, mint épen tavaly történt a vigjátékoknál, hogy az elsőnek itélt darabra nézve a második sokáig kétségessé tette a diadalt; és *mind a kettőt egy szerző irta.* Már most ha az elsőt és másodikat a birálók egyenlő értékünek itélik, az a jámbor drámairó, ki *két jó müvet* adott be, *ezért büntetésül elmozdittatik a jutalomtól.*

Az Akadémia által kitüzött jutalmat minden esetre ki kell adni: akár két felé, akár nyolc felé törve, de ki kell adni; mert a jutalom visszatartása ollyan bizalmatlanságot szülne, a mi egészen leverné a jövendő pályázatokra való kedvet. Annak a lehetőségét nem szabad kimondani, hogy a kitüzött jutalom még visszatartható is lesz.

A visszatartás mellett azt hozzák fel, hogy az Akadémia hirdetményében ott van a kötelező szó „*osztatlanul*" tehát ezt meg kell tartani; Az Akadémia azonban e pályázatoknál

már kezdetben azt a szabadelvüséget tanusitotta, hogy a betük értelméhez nem kivánt ragaszkodni; ott levén alapszabályaiban, hogy a *nyelvtani* és *belletriai* munkákat érdeklő jutalmakat az *illető nyelvtani osztály itélje el*, s drámabirálókat mégis három más szakosztály képviselői közől nevezett ki, a mit különben igen helyesen tett. Ha tehát akkor jó szántából nem találta kötelezőnek a betük szoros értelmét, miért ragaszkodnék most ollyan erősen hozzá, midőn a *szükség kényszeriti* annak megtörésére?

A jutalom ki nem adását csak az motiválja, hogy a pályamüvek mind olly rosszak, hogy egy sem áll az irodalom szinvonalán.

A birálók által adott motivum pedig az, hogy több pályamű találtatott figyelemre méltónak. — Már most tessék e két tételből egy mondatot csinálni.

Kakas Márton.

267

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. márc. 27.]

XCVII. Levél. „*Féltékenység vigjátéka.*" Murphy után angolból magyarositva. — „*Ház becsülete.*"

Egy öreg ur félti a feleségét egy ifju gavallértól, ugyanazon ifju gavallér félti a menyasszonyát attól az öreg urtól, a ki őtőle félti a feleségét; ugyanannak az öreg urnak a felesége, a kit a férje félt a fiatal gavallértól, félti a férjét annak a fiatal gavallérnak a menyasszonyától. Ennyiből áll a veszedelem. A darab végén kisül, a mit a publikum ugy is tud már, hogy minden ember ártatlan. Nem tudom: az a hét láb magas óriás Murphy irta-e ezt a darabot? akkor világos volna előttem, hogy miért ollyan óriási unalmas?

A történet szinhelye a budai városmajor, a háttérben a Ciblesi havasok látszanak. Kár, hogy a nemzeti szinház tagjai közől senkisem jár a Svábhegyre, hogy legalább tudnának felőle annyit, hogy mi módon néz ki nyáron?

Közönség nem jelent meg annyi számmal, a mennyi egy Murphy darabján óriásinak volna nevezhető; annál jobban megtöltötte azonban a szinházat az utána következett „Ház becsületében", melly László jutalomjátéka és bucsu-előadása volt. Persze, hogy teljes diadal közepett vált meg e derék szinészünk azon szinpadtól, mellynek ollyan sokáig képviselte napfényesebb felét. Bár ő se vált volna meg tőle. De hiába: végzet van fölöttünk. Ki van mondva, hogy más faj álljon az elmuló helyébe. Idők, halálozások, dicsvágy, ellenszenvek megirtották a régi erdőt, s a közönség semmit sem tud ollyan jól, mint elfeledni a tegnapot.

Kakas Márton.

268

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. ápr. 3.]

XCVIII. Levél. „*Ne szomorkodj, légy vig!*"

Kedves, édes szerkesztő ur!

Ha valaki mindig azt beszéli, hogy roszul mennek az üzletei, ha uton, utfélen azt lamentálja, hogy nincs pénze, ha szüntelen azzal traktálja ismerőseit, hogy nincs már a csizmájának talpa, hogy bizony maholnap exequálják; mit nyer vele? azt nyeri vele, hogy az emberek kerülni fogják; apródonkint kezdenek az ismerősei elmaradozni tőle, senki sem hitelez neki többet egy batkát sem; s utoljára valósággal bukott ember lesz belőle.

Ha mi hétről hétre mindig csak azt emlegetjük a közönségnek, hogy a nemzeti szinház elpusztul; hogy a nemzeti szinháznak vége van, hogy a teteje leszakad, hogy a feneke kiesik, hogy se pénze, se posztója, hogy már jövőre semmi sem lesz, a miért érdemes legyen valakinek a szinházba járni, mit nyerünk vele? azt nyerjük vele, hogy a közönség elijed attól a háztól, ahol illyen szomoruságokkal fenyegetik, s minthogy ott van az a másik szinház az ujtéren, a hol minden szépet, jót, fölségest igérnek, átmegy oda; nálunk megcsökken a bérlet, s igazán ollyan szegények leszünk, mint a millyennek kihirdettük magunkat.

Már pedig ez most a hirlapok politikája a nemzeti szinház irányában, épen a bérlet kezdetekor.

A „Pesti Naplónak" — már ex principio — semmi és senki sem tetszik. Ez még a meg nem született drámáktól is előre disgusztálja a közönséget: mintha gyönyörüségét találná abban, hogy a szinre kerülendő ujdonságok már előre megbukjanak. Ezzel nem lehet beszélni. A lapnak nincs gazdája, ott minden ember ur, senki sem parancsol a másiknak.

A „Hölgyfutár" hasonló hibát követ el az ujon szerződött tagok irányában, kik pedig nem az eltávozó triariusok helyét elfoglalni, hanem szükséges szakmát betölteni és sarjadékot képezni jőnek. Elve: azokat előre diffamálni a közönség előtt. (Ugyanezen elv, mint Nemesis sujt rá vissza a pályadrámák ügyében.) Szerinte Egressy és Szigeti eltávozása után a dráma impossibilissé vált.

A „Nővilág" még tulmegy rajta. Ez épen egyenesen felhivja a közönséget, hogy ne járjon többet a szinházba, hagyja ott, hadd bukjék meg.

Én bizony magam is nagyon sajnálatos állapotnak vallom, hogy Egressytől és Szigetitől meg kell válnunk, hanem sokkal okosabbnak találom, arra működni, hogy őket ujra visszahozhassuk, mint arra, hogy elválásukért boszut álljunk.

Már pedig ha mi a szinházat szépen megbuktatni segitünk,

abból nem az fog következni, hogy az eltávozott három tagot visszahozzák, hanem az, hogy még másik hármat eleresztenek, és nem az, hogy a drámai első dijat 2500 ftra felemelik, hanem az, hogy 1200-ra leszállitják. A ki ezt nem hiszi valószinünek, nézze meg az 1854-ki állapotokat s majd meglátja, hogy akkor állt a drámai személyzet 13 tagból s a legelső szinészi fizetés volt, a mit fentebb irtam. Ide visszajuthatunk, ha tetszik.

Egy felviruló szinház bizonyosan rövid időn vissza fogja szerezni az eltávozott művészeket, egy megbukó szinház bizonyosan örökre elhagyja őket veszni. — Azonban vigasztalásul mondhatom, hogy nem is állunk a szinházzal ollyan igen nagyon közel a megbukáshoz.

A szerződtetett uj tagok mind szép tehetségek, a kiknek épen csak Pest hiányzott, hogy magukat egész müvészekké képezhessék; szorgalom, művészi ihlet és tűz mindegyikkel közös; tanulmány és tisztuló izlés nevelni fogja őket.

Az előadásokat uj szellem fogja kormányozni. A rendezőség fontos hivatala egy kézbe került és mondhatjuk, hogy ollyan kézbe, mellynek értelmes feje is van és egyuttal erős szive az akadályok elől vissza nem hátrálni; Szigligetiébe.

Ez hiányzott mindig. Egy felelős rendező, ki azon sűrü hanyagságot és értetlenséget, mivel mindeddig annyi küzdelme volt a szinháznak, buzgalommá és figyelemmé tudja varázsolni.

Nem akarom a multak hibáit feszegetni, hanem elősorolom azokat a terveket, a mik a jövőre való kilátásokat igazolják.

Az uj szinművekből adatásuk előtt két héttel már elkezdődnek a próbák és nem fordulhat elő eset, hogy valaki készületlen lépjen a szinpadra, hogy az összes személyzet ugy össze ne legyen tanulva, mintha hatszor egymás után adta volna elő azt a darabot. Ez a legelső, ez a legmulhatlanabb teendő. Ez ugyan szaporitja a fáradságot, de szaporitja a sikert is, s ha Szigligeti e rendszert erélyesen keresztülviszi, azért bizonyosan számithat a közönség köszönetére s a napisajtó pártfogására.

A jelmezek, diszletek általános megujitás alá kerülnek.

Egy darabban nem fognak öt-hat időszak jelmezei előkerülni, jellemalakok nem fognak meg nem felelő öltözetekben kiállani. A ki Szigligetit jelenleg látja éjjel nappal buvárkodva rejtélyes foliantok halmazai közt, kort, népeket, szokásokat tanulmányozva, az meg lehet győződve, hogy az uj rendező nehéz pályájához erős akarattal készül.

A jövő hónapban Hegedűsnek egy hatásos drámáján kivül a pályázott ujdonságok is emelni fogják az előadások érdekét. A drámák között lesz kettő, tán három is, melly szép sikerrel fog megállhatni a szinpadon, a vigjátékok közt is két kitünőt emlegetnek. Egy fiatal főur a nyárra szintén egy felvonásos vigjátékokra szándékozik pályadijt kitüzni, melly, mint tudjuk, két év előtt ollyan fényesen sikerült.

Még több szép és jó is fog történni ez évben, a miknek reméljük, az a sikere lesz, hogy az év (vagy tán már a félév) végével az igazgatóság számadásait rendezvén, ugy fogja találni, hogy a drámának van, miből ujra megnyerni eltávozott hőseit, a kik maguk is, reméljük, félretesznek akkor minden keserü emléket, s fiui örömmel fognak visszatérni ahhoz az édes anyához, a kit, ha megver is bennünket, gyülölni nem lehet, mellyhez őket épen ugy kötik természeti jogok, mint kötelességek.

Hát az opera! az opera? kiáltják rám mindenfelől.

....„Ne félts te engem".... azt mondja a vajda „Mátyás fiában."

Kakas Márton.

VARIATIÓK EZEN THÉMA FÖLÖTT: „KI HÁT AZ A PÉTER PÁL?"

1-ső varians. Jól értesült körökben azt állitják, hogy a Telivér szerzőjének neve tulajdonképen csak álnév, alatta egy hirhedett nevü celebritás rejtőzik, a ki nem akarja magát felfedni addig, a mig müvének sikeréről a szinpadi előadás után meg nem győződött; mint valószinűt állithatjuk, hogy a tisztelt szerző egyike köztiszteletben álló akademikusainknak, ki mint publicista is európai elismerést vivott ki magának.

2-ik varians. Jól értesült körökben azt állitják, hogy Péter Pál nem álnév, hanem csak fele egy igazi névnek; csupán az nem tudatik, hogy melyik fele? és melyiknek a fele? valjon Salpeter Pál, Trompeter Pál, Péterfy Pál, vagy Pálfy Péter-e? Ezen körülmény felől még bizonytalanságban vagyunk.

3-ik varians. Jól értesült körökben azt állitják, hogy Péter Pál neve alatt egyike derék főurainknak jelent meg az irodalmi küzdtéren, hogy e nemes versenyben is diadalt szerezzen a tizenegyágu koronának a plebejus bagósipkák felett; ez előkelő finom styl és magas izlés elárulják a légkört, melyben e mű született. Sokan azt hiszik, hogy báró Sina irta, mások herceg Eszterházyt rebesgetik e remekmű szerzőjének. Akármelyik legyen is, irodalmunknak csak dicsőségére válik.

4-ik varians. Jól értesült körökben azt állitják, hogy Péter Pál nem egy ember neve, hanem kettőé; a mult napokban a pesti nemzeti casinóban azon alapos hír terjedt el, hogy e remekmüvet két köztiszteletü gentleman irta együtt, ugymint **Pál és ***Péter. Ez is sok valószinüséggel biró adat.

5-ik varians. Jól értesült körökben azt állitják, hogy Péter Pál neve nem álnév, hanem egy uj, eddigelé még soha nem említett capacitas tünt fel e név alatt irodalmunk egén, mely annak épen úgy sajátja, mint Arany Jánosnak Arany János,

a mit neki sem akartak addig elhinni, mig Szalontáról el nem hozta a matriculát. Többen személyesen is jól ismerik a szerzőt, nevezetesen Szentmiklóson lakó tekintetes Péter Pál urat, á ki ott köztiszteletben álló compossessor, azután egy másik tekintetes Péter Pál urat Doboka vármegyében, a ki 48-ban uradalmi tiszttartó volt (igen jeles ember), azután Liptó vármegyében nagyságos Péter Pál urat, (hanem az már meghalt, ez valószinüleg posthumus munkája) és meg itt helyben Pesten t. c. Péter Vendel úr zongorakészitő unokaöcscsét, a ki szintén igen jól zongorázik, tehát nem kell olyan messze kereskednünk.

6. A nemzeti casinoban van egy úri gentleman, (azért mondom, hogy úri gentleman, mert parasztgentlemanek is vannak a világon) a ki száz pengőt kitesz az asztalra s azt mondja, hogy ő fogad ebben a száz pengőben, hogy mikor a Telivér előadására kerül a sor, a szinlapon a szerző nevéül Péter Pál helyett ezen név leend kinyomtatva: „Pompéry János." A száz pengős minden órában megtekinthető, a kinek kedve van megnyerni, csapjon fel neki. Nekem magamban nem volt bátorságom hozzá, mert ki tudja? az ördög nem alszik.

7. Ezen állitással ellentétben a legeslegjobban értesült körökben azt állitják, hogy a biráló választmány jegyzője a napokban kapott egy levelet a Telivér szerzőjétől, melyből kitünik, hogy a titokteljes férfiu nem is lakik Magyarországon, s hogy kéri a teendő változtatásokat minél előbb közöltetni magával, minthogy legközelebb el akar utazni az operencián is túl. Már most tessék ezekből eligazodni.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. ápr. 10.]

XCIX. Levél. *Régi pénzek, bodzafa-tilinkó, Rónai, uj rendezés.* Nem tudom, van-e abban a babonában valami, hogy mikor az ember valami hosszu utra indul, ballábbal lép-e ki a házból, avagy jobbal? s megindulásakor *kivel mivel* találkozik? A szinházi uj év a Régi pénzekkel kezdődött, melly mint tudjuk köztiszteletü Fáy Andrásunk mindig kedves szindarabja; tehát csakugyan *jobb lábbal* léptünk ki. Ennél a darabnál az a sajátságos malérom van, hogy mindig el akarom lesni azt a pillanatot, mikor a vén zsugori kezéből kiütik a sok tojást a földre, hanem ollyankor mindig hoz oda valakit a büne, a ki el kezd molesztálni, s addig infesztál, mig egyszer csak a nagy zörgést és nevetést hallom, s megint nem láttam, hogy ütötték ki a tojást a kezéből. Remélem, hogy lesz még alkalmam ezt is meglát-hatni. — A kivel pedig az uton találkoztunk, sem volt valami ominózus perszóna, hanem inkább egy nagyon derék fiatal ember, egy izmos vállas székely ifju; a ki saját nemzeti hangszerünket, a tilinkót, mutatta be a kétkedő közönségnek. És a derék székely fiu két este tökéletesen kivivta ama parányi egy arasznál nem nagyobb kis bodzafuvolyának a méltó rangot minden más civilisalt hangszerek európai kongresszusában, mert abból a legművészibb, a legnehezebb változatokat bámulatos könnyüséggel varázsolta elő: de mit művészet? mit változatok? az a fájdalmas, mélabus költészet, a mi e kis igénytelen hangszerből sir felénk, ez teszi azt százszorta érdekesebbé minden fujni, huzni és dörgetni született instrumentumnál. A közönség általánosan el volt ragadtatva: egy pár pisszegőt kivéve. (A tilinkóról tudva van az, hogy a farkas a berekben nem állhatja ki a szavát, mig a báránykák táncolnak mellette.) — Rónai is bemutatta magát Dózsa Györgyben, a fiatal szinész-

nek gyönyörü hangja van és nemes tüzzel játszik, majd ha e szép hangnak dörgése mellett annak halk árnyalatait is használni, e nemes tüzzel művészi nyugalmat is páritani megtanul, akkor valóban méltó tagja fog lenni a pesti nemzeti szinháznak, mellynek hivatása, a valódi tehetségeket művészi értékre emelni. Ránézve is nagyon üdvös leend Egressy visszajövetele, hogy annak bevégzettebb tökélyü mintaképén studiumait gyakorolhassa. A közönséget meglepni az uj jelmezek disze és korszerüsége. Valahára visszanyerték magyar öltözeteink az örökké sajátságos nagy gombokat, s elhagyták a törökös és szerbes divatot. Az is megjegyzésre méltó, hogy az előadások jó félórával hamarább végződnek, olly pontossággal és gyorsan megy nem csak az előadás, hanem a felvonások és változások közti rendezés is. Tehát elmondhatjuk, hogy nem léptünk ki ballábbal a hosszu utra.

Kakas Márton.

271

KAKAS MÁRTON LEVELE JANUS PANNONIUSHOZ A MÁS VILÁGRA

I.

Kegielmess ees nagisaagoss ioo Vram az Vrban!

Aambaator nem lewhetec olian zerencheess kegielmedet zinrewl zinre issmeerhetni, mindazon aaltal lewlkewt weezec magamnac, hogi kegielmesseegedeth meghinstaliam otth az maghassban, az holott kegielmednec maar ioo dolgha wagion, az weegetth, hogi wennee fontoloora ez mi mainapsaagos aallapotiainkat itt ez fewldewn ees apellaalnaa azokat walameliesth: kegielmed tudia iobban howaa?

Elsewben is panazzth kell tennem kegielmednec, hogi az magiar nemzeth esmeegh chuniaavl paartocra wagion zaca-

dozva: egic paarth az Hewlgifvtaar, maasic az Diwatcharnoc, harmadic az New-wilaagh nemzettseegheihewz ragazcodic s illenformaan sokfelee elozzlatiaac az zegeen magiar nemzetewt; sewtt immaar egi negiedik natio iss betewre wala az birodalomban, az kinec newe az Nefeleich, s ez iss iust formaal az orzaaghban. Mi leegien maar maid ebbewl? Chinaalnaa ki kegielmed walamintseegghel, hogi ne fvtnaanac zertezeeliel az magiar hiwec, hanem ragazcodnaanac az ew leghiwebb Wezeerewc vtaan, az Wstewkewss vtaan.

Maasodzor wagion nekewm nagi panazom kegielmed elewtth az magiar orzaaghi tvdoos vrakra, meliec iss mostansaagh akkeepen chelekeznec, hogi ewzze acarnac bennwncewt atiafisaaghositani mindenfeele rongioss, zvrcoss, borzoss nemzetecwel, a hogi vannac az finnec, chvwazzoc, wotiacoc, akkic mindniaaian tengewri kvtiahvswal eellnec eess meegh chac nem is tekeentetess Vrac; — az helietth, hogi maradnaanac megh azon dichew hagiomaaniban, mell zerint mw egienessen az mw dichew ewsapaancnac, az hatalmass Attilaanac wagivnc tewrweeniess iwadeeki, s ha netalaantaan holmi chippchvpp neepec az mi nielwewnchewz hasonlatoss nielwen bezeelneenec; az chwpaan chac azt bizoniitia, hogi amaz aarvaac walahaaban egicoron Attila apaancnaal chizmatiztitooc wagi nic lehettec, akkeent tanultaac megh. Tchaatlan instaalnaam kegielmedet zeepen, hogi ezt tiltanaa megh ew kegielmeicnec, hogi ne tenneec tewbbeth, mert meegh maid ide chewdithic ewket, penigh ugi is soc atiancfiai waginac maar ittend.

Harmadzor wagion neekem nagi panazom minden rendbeeli magiar iroodiaacoc ellen, a kic a haani, annifeelekeepen iriaac ezt a mi magiar nielwewnketh; minthogi penigh az magiar tudoostaarsasaagh nem tvdh nekiec parancholni, hogi irianac ugi a hogi ew elrewndelee wala, tehaat parancholnaa megh kegielmed ew nekic, hogi irianac mindniaian ugi, a hogi een iroc mosth kegielmednec, hogi walahaara lewnne cz mw zeep nielwewnc egi ees tewkeelletewss.

Meeg tewbb panazzaim iss wolnaanac ez eerdemben, de maid azokath chac akkor mondom el, ha ewzzetalaalcozvnc; a mitewl az Vr ewrizzen megh meeg egi kiss ideigh enghewm.

Mondia megh kegielmed az mw dichew ewswncnec, az witeez Kinizsi Paalnac, hogi ne feelien aam maar, ugian kvtiaavl megi aam maar az dolgha az pogaani tewrewcnec, bezzegh hvzzaac mosth az gieekeenit aloola, bezzegh ki wan az laaba abbol az papuchbool, az miwel haidanaaban mw reaanc taposotth wala. Ezth mondia megh kegielmed ew kegielmeenec: tvdom, hogi ewrwlni fogh raita.

Egiebecre neezve kewzentetewm minden rendw ees ranghv atiaancfiait az Vrben; — ha lehetne, zoolna kegielmed egi kiss esseweert, mert kellene maar; aztaan megh izennee megh, hogi mi lezz maar abbol a Congressvsbvl? mert mi nem tvdivc: de chac titocban, hogi az sidooc megh ne tvdiaac, mert mindiaart kitezzic az Vissaaghban. Wan e kentecneel telegraph?

Meliec vtaan maradoc kegielmess ees nagisaagoss ioo Vramnac

Itt ebben az niomorvsaagh wewlgieeben

kegielmednec legalaazatosabb tiztewlew zolgaaia

Kakas Maarton m. s. k.

272

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. ápr. 17.]

C. Levél. *Az állapotokról.*

Tisztelt szerkesztő ur! Biz ahhoz idő kell, a mig egy vasuti mozdonyt, a mi egyszer a sinekből kiugrott, ujra vissza lehet tolni a kerékvágásába; a gőzhajót sem találták fel egyszerre,

sőt, mikor a legelső gőzös próbát tett a Dunán, nádor ő fensége deputatiót küldvén ki érdemes, szakértő táblabirákból az experimentum megvizsgálására, miután a kezdő gőzhajó a Margit-szigetig csak elment nagy nehezen, de ott már felmondta a szolgálatot, a derék tapasztalt férfiak illy relatiót igtatának protokollumba: „szép gondolat biz, in theoria, hanem már azért csak „*vapores non sunt equi;*" s lám a gőzhajók most még fölebb is mennek a Margit-szigetnél!

Illyen szép lassan halad előre szinházunk ügye is; lassan — de halad. Az uj szerződött tagok lassankint megérkeznek, a heti-rendben ki van már téve Komáromy és Prielle beköszöntő föllépése; az uj tenorista is itt van már, csakhogy az a fatum érte, hogy melegebb klima alól jövén Pestre, itt meghütötte magát s berekedt; a Teleky-pályamüvek közől négy fog előadásra kerülni és sikerrel megállhatni a szinpadon, ugymint (betürendben): „Álmos," „Attila," „Egy királyné," és „Kendyek;" a Karácsonyi-pályadijra versenyzők közől kettő, „A telivér" és „Műszeretők", ez legalább 18 élvezetes estét biztosit a közönségnek, azonfelül Meyerbeer uj daljátékát is meghozatja az igazgatóság, a „Ploermeli bucsut", a mit a maestro legszebb müvének állitanak, addig is egy uj opera fog nemsokára szinre kerülni: „Mind álarcban" cim alatt, s lassankint belejövünk, hogy a pesti magyar nemzeti szinház minden müvészi ágazata teljesitendi azt a kedves, de nagy kötelességet, hogy e kegyelettől őrzött műintézet hitelét fényesen visszaszerezze. Néhanéha a különös gondviselés is juttat egy-egy véletlent számunkra, mert hiszen nem csupán emberi kezek intézik a világ folyását. Illyen szerencsés ötlete volt a sorsnak a mult napokban: ez a mi derék székely tilinkósunk, Nagy Jakab, kinek föllépte mindannyiszor tele házakat csinált, ugy hogy több ollyan arcokkal is találkozánk, a kik azt kérdezték, hogy merre kell a szinházba bemenni? tehát, a kik sohasem voltak még abban, a mióta ezen a világon áll. De valóban meg is érdemelte a csoda ember ezt a tolongást játéka után, mert az először is

ollyan valami hihetetlen, hogy a ki nem látta, nem képzeli, mintha én most ezzel a tollszárral, a mivel ezt a rosz kritikát irom, el kezdenék egy egész operát végig játszani; mert nem nagyobb az egész hangszer; másodszor pedig a mi derék székelyünk ezt a kis furcsa jószágot olly müvészi tökélylyel, annyi eredetiséggel kezeli, hogy az bizonyosan nem csak minket lep meg, de meglepő lenne bármelly idegenre nézve is; és végtére ez egészen a mi saját hangszerünk, a tárogató társa, melly egyszerüsége mellett versenyez a hegedüvel. Bárcsak módját ejthetné a derék székely, hogy Liszt Ferenchez eljuthatna, akkor tudom bizonyosan, megismerné a külföld, mi az a magyar puszták bodzafa-pacsirtája?

Egy jó uj drámát is nyert szinházunk e héten Hegedüs „Róma leányában." Tartalmát egy római nőnek mesés hazaszeretete képezi. Természetesnek fogja akárki is találni, hogy illyen tárgyról Kakas Mártonnak tréfát csinálni nincs kedve. A magasztos tárgy sok erővel és költői tűzzel van kidolgozva; — több helyen igazán szép, és megható mondatok vannak benne, a mik nem szóvirágok, de költői eszmék; Cornelia alakja nagy, szép és nemes. Egy megragadó, bár többé nem ismeretes, de mindig nagy eszme van benne megtestesitve; ez elfeledteti velünk a mű apróbb hibáit.

Kár, hogy első előadását kevés közönség nézte meg. Azt nem tagadhatjuk el magunktól, hogy nagyon elriasztottuk a pesti közönséget s idő kell rá, még ujra felmelegitjük azt e műintézetünk iránt; mig a német szinház, melly most Pest városáé, szüntelen teleházaknak örvend. Veszik észre ezt a hatást tisztelt laptársaink is, a mit bizonyára egyik sem akart előidézni, s szelidebb hurokon kezdenek a nemzeti szinház felöl játszani. Multkori vádunkat mind a „P. N.", mind a „Hf." tettekkel iparkodik megcáfolni, a miért fogadják baráti köszönetünket, csak a „Nővilág" látja jónak, egy kis gorombasággal fizetni ki a jóakaratu felszólalást, azt állitva, hogy Kakas Márton félrebeszél, midőn ráfogja, hogy ő a közönséget a

szinházba járásról lebeszéli, mert azt csak egy muszka iró tehetné. Én ugyan mondhatnám, hogy a „Nővilág" márt. 6-i számában ezek a világos sorok olvashatók: „A nemzeti szinházról ujdonságokat irhatunk ezután is, de nem beszélhetünk róla többé mint egy kegyeletes közügyről, mert azontul, hogy eredeti céljának hátat fordit (?) közös nemzeti ügy lenni megszünt (!!) s csak mint közmulatság szinhelyének eseményeiről szólhatunk, mint a mellyek valamelly magas szellemi célnak se javára, se kárára nem szolgálnak. Van ugyan még drámai személyzet s adnak még drámákat is, de a hol a kilátás megszünt, s a bukás bizonyosnak látszik, ott a cél már megszünt létezni," — azt is mondhatnám, hogy ezek a sorok semmit sem jelentenek egyebet, mint, hogy a nemzeti szinház nem közügy többé, s az ittlevő művészek semmi magasabb cél javára nem szolgálnak, s a mostani drámai személyzet mellett a bukás bizonyos, a nélkül, hogy egy szót kellene hozzá tennem, de miután a tisztelt szerkesztő személyesen kinyilatkoztatá előttem, hogy ő ezek alatt épen az ellenkezőt értette, hogy azt akarta vele mondani, hogy a nemzeti szinház ezután is közügy marad, hogy müvész tagjai megérdemlik a közönség becsülését, hogy az idézett passus más ellen volt intézve, én tehát örömmel megnyugszom ebben a magyarázatban, csak arra kérem, hogy máskor beszéljen világosabban, s ha a lovat akarja ütni, ne üsse a nyerget, mert az nem vétett semmit,* azután meg azokat

* Az indiscretiót lapjaink annyira vitték már, hogy legközelebb csaknem valamennyi pesti és vidéki lapban megtette a körutat ez a gyönge élc; minthogy Sz. és R. most Pápára mentek vendégszerepelni, tehát *ha a pestiek jó népszinmüvet akarnak látni menjenek Pápára.* Hiszen Sz. és R. urak igen derék müvészek, s nagyon szükséges, hogy Pestre visszajőjenek, de már csak kérem szépen a tekintetes ujságiró urakat, az itt maradt *Hegedüsnét, Szathmárynét, Füredit, Szerdahelyit, Szilágyit* s több más kitünő capacitásait a népszinmünek nem kellene azzal megbántani, hogy őket egyenesen semminek és senkinek nyilatkoztassák. Mintha ezek volnának az okai, hogy S. és R. eltávoztak, s most ezeken kellene boszut állani értük! *K. M.*

a muszka literatorokat ne tartsa ollyan nagyon alattunk álló embereknek. Különben azért jóbarátok maradhatunk.

Kakas Márton.

273

AZ ÖRÖK BÉKE!

vagy miket fogunk olvasni az európai hirlapokban 1959-ben, a midőn száz esztendeig nem volt már háboru.
(A „Pesti Holdvilág" cimű hir- és divatlap april 29-ki számából.)

.....*Statistica.* A népesség még egyre óriási mérvekben szaporodik; a mult évi népszámlálás szerint Európa szárazföldét lakja jelenleg 3000 millió lélek; a tengereken és tavak hátán szintén lakik 400 millió, a kiknek nem szabad a száraz földre tenni a lábaikat, nehogy az ittlevők tyukszemeit letaposssák. E szerint a népesség száma tavaly óta megint 200 millióval szaporodott, dacára annak, hogy a mult télen 49 millió halt meg *éhen.* A cholera sem igérkezik sehonnan, mindenütt a legegészségesebb időjárás *dühöng.* A fentebbi 3000 millió lélekből 325 millió professionatus koldus; ezeknek jó dolguk van, 1475 millió olyan koldus, a ki titkolja, hogy ő az; ezeknek siralmas az állapotjuk, 800 millió végre olyan koldus, a ki dolgozik, még sem élhet.

...*Vezércikk.* Ebben a szerző arról értekezik, hogy milyen jó dolguk van Chinában az embereknek, a hol naponkint mindenki ehetik egyszer egy tányér vízben főtt rizst, s hogy *ez általános elégültséget,* reméljük, miszerint Európa is eléri valaha, ha a szorgalom annyira kifejlődik, mint Chinában, addig kevesebbel is be kell érnünk.

.....*Nemzetgazdászati cikk.* Általános a panasz, hogy a lótartás mily aránytalanul sokba kerül; értekező inditványba teszi,

hogy lovak helyett célszerűbben lehetne embereket fogni a kocsik elé, miután azok sokkal *kevesebb zabbal* beérik, s kocsist sem kell mellettük tartani, a ki őket kormányozza és putzolja. Az inditvány nagy sensatiót gerjeszt. Vajha sikerülne annyi millió véka zabot az emberiség számára megmenteni; egy biztos hivatalkört kiragadni a lovak kezei, — azaz hogy patkói alól!

.....*Ünnepély.* Tudják olvasóink, miszerint ennyire tele levén a világ, további rendszabályul az állapittatott meg, hogy a mely városban esztendő alatt többen születnek, mint meghalnak, a superplust sorshuzás utján ünnepélyesen a Duna, Tisza etc. hullámaiba kell hányni. Ez ünnepély versekbe foglalására a „*Pesti holdvilág*" szerkesztője is tűzött ki *50 darab pogácsából* álló jutalmat. A költeménynél főtekintet van arra, hogy *hosszu* legyen. A birálók három szóval kettő ellenében a CCXIX. számu költeménynek itélték a pályadijt az DXXVIII-ik felett, miután ez ugyan *hosszabb*, de amaz *szélesebb*. A nyertes szerzőnek az szerzé a diadalt, hogy a pogácsák *felét* a birálóknak igérte, a vesztes fél csak egy *harmadrészt* igért. Azt mondják hogy a költemény oly nagy hatásu, hogy a ki elolvassa, belehal. Ez is érdem.

.....*Fővárosi és vidéki hirek.* Egy pesti orvos azon *embertelen* tetteért, hogy egy vizbe fúlt férfit *ismét életre hozott*, 20 ezüstpénz fizetésére büntettetett.

.....E napokban herceg *Eszterházynál* nagyszerü lakoma tartatott. Hogy fogalma legyen a közönségnek arról a *pazarlásról*, a mi e lakománál végbement, csak annyit jegyzünk fel, hogy a vendégek még a *kenyeret is meghámozták* s a héját elvetették. Hallatlan ez napjainkban! Az úri rend csak nem tud elszokni a fényüzéstől!

..... Az idei orvosi közgyülésen doctor *Kaszáló* nyerte el a *halálfej-rend* nagy keresztjét, miután adatokkal bebizonyitá, hogy az idén az ő keze alatt halt el legtöbb ember.

Az *arany patkányhoz* címzett boltba igen olcsó és

fris marinirozott *cserebogarak* érkeztek tonnákban. Igen jutányos tavaszi csemege erős gyomrúak számára!

.....Egy *ádáz farkas* a selmeci erdők között összetalálkozván egy vándorló legénnyel, azt megette (tudniillik a vándorló legény ette meg a farkast).

.....*Külföldi hirek.* Angolországban szükségesnek találták a halálbüntetést a tiz shillingre menő lopásra is kiterjeszteni, miután még igy is nagyon *lassan akar fogyni* a nép.

.....*A montenegroi vladika* kér alázatosan a nagyhatalmaktól az örök béke fentarthatása végett 2000 *péklegényt;* — de lisztet is hozzanak magukkal, a miből kenyeret süssenek: — más minden van hozzá (ugymint kések a felmetszéséhez és fogak a megevéséhez).

.....Az egész német birodalom területén minden *macrobioticai* könyv s egyéb az alattvalókat hosszu életre lázitó irományok betiltattak.

A *Stillimfrieden* fejedelemség fővárosában a fejadó kivettetvén, fejenkint egy tallérjával, miután kiderült, hogy ugyanott sokkal több a fej, mint a tallér, a polgármesterség azt inditványozta, hogy a differentiát jó volna tán in natura kiegyenliteni a fölösleges fejekkel.

..... A *monacoi nagyfejedelem* (mint tudjuk, e kis terület jelenleg 4 millió lakost számit, tehát azért nagyfejedelemség), kegyelem utján 16 várfogolynak rabsági határidejét, saját kértükre 4 esztendővel *meghosszabbitani* kegyeskedett, mely jótékonyságot az illetők hálakönyekkel fogadtak.

.....A Porosz- és Oroszország közt fenforgó *határvillongási per* a régi barbar hadviselési mód helyett békés prókátori segély mellett folyván, hetven év alatt most lépett abba a stadiumba, hogy a bizonyitványok meghitelesittettek s igy remélhető, hogy a jövő században okvetlenül itélet alá fog bocsátatni.

..... *Hivatalos határozatok.* X. város tanácsa részéről köztudomássá tétetik, hogy a helybeli *veréb- és varjúhus* árulhatási jog a többet igérőnek árverés utján bérbe fog adatni.

..... *Törvényszéki határozat.* Senkinek a más patkányát elfogni többé nem szabad, mert az a házi *baromfiak* közé számittatik s az illető háztulajdonos kizárólagos tulajdona.

.....Miután tudomásul vétetett, hogy sokan csak azért iparkodnak valami roszat elkövetni, embert ölni, hogy ezért hosszú időre bezárassanak s a status által tartassák magukat; — ha valakire kisül, hogy hasonló intentióból gyilkolt, az a *tömlöcből menten kilöketik.*

.....*Divathirek.* A legujabb párisi divatlapok szerint az idén a hölgyruhák még egy araszszal *rövidebbek és szűkebbek;* úgy szólván: térden felül érnek. Mi még ezt is nagy fényüzésnek tartjuk, s nem értjük, hogy miből telik annyi kelme minden hölgy számára? Könynyü volt egy század előtt a delnőknek crinolint viselni, mikor még csak tizedrésznyi hölgy volt a világon, de most!

.....*Humoristicus képek.* Jellemvonások a régi időkből. I. Furcsa emberek lehettek azok a mi ősapáink, a kik télen kemencébe raktak fát és kőszenet, úgy *fütöttek.* Jelenleg ez nálunk fölösleges, mert ha mi 18-an, 20-an együtt lakunk egy szobában (a minél kevesebb csak grófi házaknál található), a nélkül is olyan meleg van ott, hogy nem lehet kiállani. — II. Furcsa emberek voltak azok a mi ősapáink, a kik *macskákat* tartottak egyenesen abból a célból, hogy azok a patkányaikat megegyék. Mennyivel előbbre haladottak vagyunk mink! Mi megeszszük magunk elébb a patkányt, — azután a macskát...

.....*Természettudományi cikk.* Tudós csillagvizsgálóink ismét egy új nagyszerü *üstökös* közeledtéről értesitenek. Bárcsak idáig jönne! nem azért hogy háborút csináljon! attól Isten mentsen, a háború csunya féreg; hanem ha talán ottan lenne még egy kis *üres föld,* a hova átvándorolhatnánk...

.....*Gazdasági.* Y. híres közgazdász fölfedezte, hogy a *keserü lapu* és *lósóska* vastag levelei hordóban letaposva télire, igen jó és tápláló kenyérpótlékot képeznek. Fogadja érte az emberiség nevében köszönetünket.

.....*Büntető törvényszéki tárgyalás.* Ma volt a végtárgyalás azon jámbor családapa ellen, ki elébb a feleségét, s azután hét gyermekét *megette.* A bíróság, tekintve az enyhitő körülményeket, mik szerint a vádlott annyira éhes volt, hogy alig látta, mit csinál? őt kéthónapi fogságra itélte el, hetenkint 14 napi böjttel sulyosítva. A vádlott apellálta az itéletet, *hosszabb fogságot* de *kevesebb böjtöt* kérve magának.

.....Egy uj veszedelmes secta támadt, mely már is sok követőre talált nálunk. Ezek a *földevők.* Ez veszedelmes egy tan! Ha ez eltalál harapózni, ha néhány esztendő alatt megeszszük magát a földet, akkor aztán a levegőben maradunk!

.....*Hirdetmények. Kiadó szállás!* A város végén egy szép terebélyes *ákácfa* kiadható nyári szállásul gyermekes családok számára. Akár alatta, akár a tetejében kényelmesen lakhatni.

.....*Hentesbolt!* A kerepesi út végén nyilt új hentesboltban igen szép *füstölt kutyasonkák a la chinoise* kaphatók.

.....*Rabszolgakereskedőknek!* Egy jámbor családapa két felnőtt fiát szeretné eladni rabszolgákul, igen olcsó árért.

.....*Házassági ajánlat. — Herceg X. de Yfalva* ajánlkozik valami tisztességes hölgy mellé férjnek, a kinek épen szüksége van rá, illő ellátás és holtig való tartás mellett.

.....Egy becsületes derék ember, valahol azt olvasván, hogy valakinek a *lelkiismeretét* megvásárolták, miután azt hiszi, hogy még neki is van lelkiismerete, bátorkodik azt alázatosan áruba bocsátani, ha megvennék: igen jutányosan odadná.

.....*Mindenféle qualitásu erények* igen jutányosan vehetők mademoiselle Eufrosine pipereboltjában, soroksári utca, 1000. szám.

.....Egy *egészséges pincelyuk* egy magányos úr számára butorral ellátva, minden órában kiadható. Bővebb értesitést a szerkesztőség ád.

.....*Szerkesztői mondani valók.* Több vidéki levelezőinkhez. Holmi olyas mindennapi események feljegyezgetésével ne fáraszszák önök magukat; a milyenek: testvérgyilkolás egy

tál lencsén való osztozás miatt, s több effélék; kezdenek már ezek nagyon megszokottakká válni s untatják a publicumot. *Előfizetési felhivás a Pesti Holdvilágra.* Hát ne hagyjon már bennünket a publicum éhen meghalni, vagy mi! Ha ebben a fertályban is roszul üt ki a praenumeratio, a szerkesztő rögtön mohamedánussá lesz s akkor a magyarok ellen fog irni.

Ilyen szép világ lesz az örök világbékének csak az első száz esztendeje után is! hát még aztán!

274

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. máj. 1.]

CI. Levél. *Keveset a jóból!*

Ismét két uj drámai tag mutatta be magát szinpadunkon: Prielle Kornélia és Komáromy: Prielle mint Melinda, Komáromy, mint Bánk. Mind a kettő ollyan tehetség, mellyet régen meg kellett volna már a pesti nemzeti szinháznak szerezni. Prielle nemes, egyszerü, érzésteljes játéka azt bizonyitja, hogy gondolkozó művésznek a vidéki szinpadokon is lehet magát tökéletesiteni, mig Komáromy még küzdeni látszik valamivel, a mit csaknem minden vidéki szinész hoz magával Pestre (még a pesti szinész is, ha sokáig vendégszerepel vidéken), ez az, hogy *sokat akar adni a jóból.* Van szép, erős, terjedelmes hangja, de azzal nem gazdálkodik, van nemes tüze, de nem tart benne mértéket. Kezdetben mindjárt olly magas fokon kezdi az indulatot, a honnan azután árnyéklatokba fel vagy leszállni nehéz. Ez a baja van Rónainak is. Pedig igen könnyen

segithetnek rajta: „Kevesebbet a jóbul." A sok mindenféle vidéki szinpad rosz acusticája ahhoz szoktatta őket, hogy mindenütt hangjuk teljes erejét használják, néhol a közönség ezt meg is kivánja, mert ha a szinész halkan szól, halljukot kiabálnak fel rá; nálunk ez nem szükséges, itt a leghalkabb suttogás is elhat a szinpadról a terem legszélső szegleteibe s közönségünk figyelmes és zajtalan. Azt is meg kell gondolni a fiatal szinészeknek, ki vidékről Pestre jő, hogy közönségünk értelmes emberekből áll, a kiknek nem szükség mindent a szájukba rágni, arc és hangjáték tulzásával magyarázni, mert megértik ők azt anélkül is. Tegyenek ugy fiatal szinészeink, mint Sybilla tett a könyveivel, a megmaradt egy harmadrész sikerre fogja őket vezetni. Szertelen ügyetlenségnek tartom egyébiránt, ha némelly biráló azt kivánja tőlük, hogy mindjárt első fölléptükkel ott álljanak, a hová régibb szinészeinket csak sok évi tanulmány vezette, s e végett ollyan hangon akar velük beszélni, mint a pincérrel, a ki kabátját leöntötte sardella-mártással (én különben azzal sem gorombáskodnám). Tehát csak kevesebbet a jóból! tanulni sokat, meghallgatni a kritikát; a leggonoszabb kritikából is lehet tanulni valamit, s azután egy egész esztendő van előttük, — mi alatt bebizonyithatják, hogy a ki haladni akar, az tud is haladni.

Tehát a drámai uj tagoknak még egyszer mondjuk: „keveset a jóból!"

Az operai uj tagoknak pedig azt, hogy: „még kevesebbet a roszból."

Lindában egyszerre három ollyan acquisitiót léptetett fel az az izé (nem tudom én, hogy ki?), hogy azokat még az opera legőszintébb ellenségeinek is rémület volt nézni. Nem! ennyire nem kivántuk az operát deterioráltatni. Mi csak azt ohajtottuk, hogy az opera kevesebb legyen, de nem azt, hogy roszabb; azt kivántuk, hogy, a mennyire lehet, nemzeti opera legyen, ollyan tagokból álló, mint Hollósy, Füredy stb.; de nem, erre nem tartjuk elégnek, ha valakinek a nevét leforditják

magyarra: csak forditsák őket megint vissza, nem tudom én mire. A mi pedig azt a jámbor olaszt illeti, már ennek az állapotján ugyan még a kongressus sem segit.

Tehát az operára nézve: „még kevesebbet a roszból!"

Kakas Márton.

275

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. máj. 8.]

CII. Levél. „*Hamupipöke.*" Francia dráma, *Feleki* javára. De 'iszen beszélhetünk mi, hogy „igy tisztelt publikum, meg igy tisztelt publikum," nem hallgat mi ránk most senki. Adhatunk itt akár operát, akár balétot, akár oroszlán-viadalt, léptethetünk fel hires müvészt, charlatánt, kifütyülni való embert, adhatunk remekmüveket, vagy paprikajancsi-productiót, nem jő ez be. Nem huz itt már sem bengáliai tűz, sem persa karómászó, sem korcsolyatánc; hanem én tudnék egyet, a mi mindennap megtöltené padszakadásig a szinházat; (halljuk hát!) ha az igazgatóság kihirdetné a szinlapon, hogy „előadás közben pedig, a felvonás-közök alatt *ujdonuj telegraphi sürgönyök* fognak felolvastatni!!!" akkor majd lenne publikum; akkor kihuznák a pénztárnokot a kalickájából (pedig tudja ám az magát védelmezni), akkor árvereznék a zártszékeket, akkor az ember ingyen is elmenne a más páholyába, ha különben nem lehet. Hanem hát ez persze nehezen kivihető s marad jó tanácsnak; a mit el tehet az igazgatóság száradni, a többiek közé, a mikkel napról napra ellátják a többi hirlapok. Bizonyára arról egyikünk sem tehet, hogy a világ folyásának rendkivü li hatása van a kedélyekre, s nagy dolgok megszünnek érdekese k lenni, ha nagyobbak állnak elő. Pedig hát ez a „Hamupipöke ' igen ügyes „megnézni való" darab, szinészeink is jól és szépen

játszottak benne, sőt némellyikre azt is el kell mondanunk, hogy feltünő haladást engedett magán észrevenni; hanem ez most mind nem érdekel bennünket; a nemzeti színházról alig beszélnek már másutt, mint bizonyos sörkocsmában, a hol bizonyos urak bizonyos esteli órákban lelkesült toasztokat szoktak inni a nemzeti színháznak minéleléhbi — boldog kimulásáért.

Ezenközben színészeink a „Telivér"-re készülnek. Ah, ennek már az előkészületei is másformák, mint más szegény darabé. A színészek, kritikusok jelenlétében próbálnak. Az első próbán csak kettő volt jelen, a másodikon lesz négy, és igy arithmetikai progressióban tovább minden hibát előre megmondanak, megigazitanak, figyelmüket semmi el nem kerülheti. Parancsolnak szivük és lelkük szerint, ki, hogyan álljon, hova lépjen, merre nézzen, hogyan mondja ki az angol szavakat? ugy hogy az előadás estéjén semmi kritizálni, semmi megróni való nem lesz az előadáson, csak dicsérni és magasztalni való; legfölebb egymás között veszhetnek össze a kritikusok s egymást üthetik, a mi nem baj. Az előadás napján, a főpróbán egyesülve, lesz a nézőhelyen az egész tisztes coetus. Greguss, Pompéry, Salamon páholyokban (ők az aristokratia), Bérczy, Jókai képviselik az erkélyen a kasinót. Dux és Bulyovszky a zártszék-közönséget, a többi proletár-kritikus lássa, hogy hol kap helyet! én magam repraesentálom a karzat-publikumot fenn a kakas-ülőn.

Kakas Márton.

HIRDETMÉNY ROVAT*

Uj, nagyszerü angol vegyes kereskedés!

„Az önzéstelen felebaráti szeretethez"

Alulirott, curópai hitelü, közelismerésben részesülő nagykereskedők, **Derb I. Mameles B. U. R. Y. és Társaik** teljes tisztelettel jelentik a nagyérdemü közönségnek, hogy van szerencséjük ujonnan etablirozott nagyszerü vegyes kereskedésüket a nagyon tisztelt curópai közönség számára ezennel megnyitni. Mely alkalommal bátorkodnak alulirottak több rendbeli kiváltságos cikkeiket az érdemes közönség figyelmébe ajánlani.

Mindennemü **galantéria**-áruk és játékszerek, puskák, ágyuk és ágyunaszádok, bombák, congrév-rakéták és gyutacsok igen jutányosan kaphatók, tekintet nélkül a megrendelők külső és belső mivoltára; az ajánlott cikkek célszerüségéről és qualitásáról a fennirt firma kezeskedik.

Igen jó **távcsövek** olyan hatalmasságok számára, a kik távolról akarják nézni a háborút.

Célszerü **kettős köpönyegek** *en tout cas* minden rendü és rangú emberek használatára, a miket az időjáráshoz és szélfuvásokhoz képest lehet forgatni és idomítani.

Csalhatatlan **balzsamok és flastromok** megsebesültek és megvert taguak számára. (Minél számosabb megrendelésért esedezünk.)

Igen szép és nagy **fügék**, a miket a diplomatizáló felek szoktak egymásnak mutogatni.

* Már hiába! az Üstökös is kénytelen hirdetményeket fölvenni, ebben a szük világban; mert hát mit csináljon az ember? *Szerk.*

Papers inconbustibles; mindennemü papirosok, bizonyos nedvbe mártatva, mely által azok tartósakká lesznek, hogy soha el nem szakadnak, és el nem *égnek*, — *kivéve a börzén*

Diplomatiai por; igen jó egymás szeme közé szórni.

Babér koszorúk, eredeti, fris törés; sokkal olcsóbban kaphatók, mint Guerra, Krieg & Compagnie-nál; mint szintén becsinált **olajfabogyók**; igen jó lágyitó szer azok számára, a kik a háború miatt szorulásban szenvednek.

Kitünő erejü **bors és paprika,** kabinetek számára, a kik szeretik ezt *egymás orra alá törni.*

Megpróbált hatásu **mézes madzagok,** népszerü csemege: igen sokszor és nagy sikerrel alkalmazva mindenütt. Különösen ajánlhatók olcsóságuk miatt. NB. Többszöri használat után sem vesztik el eredeti tulajdonságaikat.

Narcoticon neutrale. Pompás növényi allop! Egy kanállal bevéve olyan édes mély álmot szerez, hogy ha az embernek a sarkáról húzzák is a bőrt, arra sem ébred fel.

Zenekedvelők számára! **Diplomatiai nóták**; zongorára, két kézre, és négy kézre, hegedüre más hátán, karddal, avagy furkosbottal s minden egyéb instrumentumokkal eljátszhatók.

Rózsaszinü szemüvegek, olyanok számára, a kik nagyon zavaros szinünek látják a világot.

Confitures diplomatiques, cukorbafőzött gorombaságok, összekapni készülő hatalmasságok kölcsönös használatára.

Secretaire universal, levelezési formulák, kétértelmü mondatok, hivatalos dementik, schidegsemeleg nyilatkozatok, akarom-is-nem-is-határozatok, üsdagyondenenagyon biztatások mintái, hajlottkorúak számára; második bővitett kiadás.

Gummielaszticum sinórok, különösen ajánlhatók diplomaticai értekezletekre.

Dialogues civilisées. Francia-, orosz- és német beszélgetések. Ajánlhatók minden országbeli lakosoknak, miután senkisem tudhatja, hogy melyikre lesz szüksége a sok közül?

stb. stb. stb.

Ugyenezen firma vállalkozik a jelen háborúból eredendő lóbőrök jutányos összevásárlására.

Hasonlatosképen szives készséggel ajánlja szolgálatait minden oldalon levő szomszédainak, úgy szintén távolabb eső uraságoknak, miszerint kivánatukra őket egymással rövid időn ajánlkozik összevesziteni s azután ismét kibékíteni, — mérsékelt procento mellett.

Szinte ajánlja a fentebbi firma a szárazföldi capitalistáknak, hogy ha tőkepénzeiket a continensen *féltik*, azokat gondviselése alá elfogadja; akkor aztán nem a continensen fogják azokat félteni.

Végezetül bátorkodik a fentebbi firma a nagyon tisztelt bankár és nagykereskedő urakat figyelmeztetni, hogy szükséges esetekben mindig tart készen Amerikába vitorlázandó steamereket, első hely 80 f. sterling, második hely 60 f. st. Előremegrendelés utján a paenumerálónak 10% rabatt elengedtetik.

Mely alázatos értesités után bátorkodnak a nagyérdemü közönséget számos rendelésekre felhívni, s magukat osztatlan kegyeibe ajánlani a tisztelettel alulirottak.

Derb I. és Mameles B. U. R. Y. & Comp.

szabadalmazott diplomatikus nagykereskedők.
Az „*önzéstelen felebaráti szeretet*"hez cimzett uj nagyszerü vegyes kereskedés tulajdonosai.
London, Oxfortstreet Nr. Satis.

277

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. máj. 15.]

CIII. Levél. „*Hunyady Laci*," operaszöveg.

Ha valahogy Hunyady Lászlót csakugyan elő fogják adni valahol a külföldön, igen szépen instálnám a muzsákat, hogy előbb csinálnának valamit annak a szövegével. A zenéjéről nem szólok, mert azt először is igen szépnek találom, másodszor pedig mert nem értek hozzá, hanem a szövegét, a tartalmát, a tanulságot belőle, azt már értem, és azt rettenetesnek találom. Nem sajnálkozom azon, hogy az egész műben egy lehelletre való költőiség sincs, hogy ollyan nyelven van irva, a millyenen az árverés hirdetéseket szokták szerkeszteni; hogy egy kardal ezzel a szóval *kezdődik:* „egyébiránt," hogy Gara Mária sans géne teszi a szépet Laci barátomnak, mondván: „Szép vagy édesem, örömben, búban! Az Isten képe vagy!" (No iszen ugyan szép vagy.) Holott ha már ebből duettnek kell lenni, hát hadd énekelné ezt a vőlegény menyasszonyának, tőle megjárja, de a nő fújna valami más thémát, s hogy más operákban is szokás, mint például Dom Sebestyénben a sextettnél mind a hat ember más szöveget énekel; hogy vannak ollyan passageok, a miket huszszor hallott az ember, még sem tudja, hogy mit tesznek? például: „mellybe — része — sültem — ess!" Ezt még a kardalnokok maguk is igy értelmezik, hogy „sültemből való rész el ne ess!" pedig hát azt jelenti; „mellyben részesült Temes," hanem hát, hogy tegyen zenére valaki illyen hivatalos hirdetményt? Azonban mindezek hadd maradjanak már ugy, a hogy vannak. De nem hagyom szó nélkül azt a főbünét a szövegnek, melly egyenesen gyalázatot vonna ránk a külföld előtt; a Czilley megöletésével való scénát. Hunyady László, ez a mi példának felmutatott hősünk ugy van

itt felállitva, mint egy hitvány cselszövő, a ki elbujtatja a mellékszobákba jó barátait, hogy lessenek rá, majd mikor ő összevész Czilleyvel s akkor rohanják meg hátulról 18-an s szurják agyon. No ugyan szép jelenet volna ez a külföld előtt, tizennyolc magyar ur egy német gróf ellen, még az is orozva. Ha a király előtt a Hunyady ház barátai azzal védelmezték László, hogy nem ő ölte meg Czilleyt, a király rokonát, hanem ők — sokan, — mindnyájan, az tőlük igen nemes tett volt s ügyvédi fogásnak is helyes; de a költőnek nem szabad a processusbeli tanuvallomásokhoz ragaszkodni. Azonban még ezt a nemes eszmét is elrontja a szöveg kezelője a további jelenettel, a midőn a király bejő s kérdi, hogy ki ölte meg Czilleyt, hát akkor előáll Laci öcsém, s nagy árulkodással és hült képpel siet elmondani, hogy azt nem ő cselekedte; hanem „és barátaim vérbünt vivének véghez!" Tehát nyomorultul bevádolja a barátait, mint gyilkosokat, csakhogy a saját drága bőrét megmenthesse. Illyen ember nem volt Hunyady László, illyen jellemvonások nincsenek a magyar szokásokban; azért legalább ezt a nagyon sértő, nagyon megádázó foltját a darabnak kérném valami fényesebbel kifoldoztatni, azon esetre, ha az külföldi körutat szándékozik tenni, nekünk már igy is jó, hisz mi hozzá szoktunk, hogy arra a szép végkardalra akár azt énekeljék, hogy „férjhez ment a vaslapát, elvette a piszkafát," hanem a külföldön a szövegre is szoktak ügyelni, s a Hunyady László klasszikus szépségü zenéje bizonyára megérdemelné, hogy szövege is szép legyen.

Kakas Márton.

278

KAKAS MÁRTON IMITT-AMOTT

[1859. máj. 22.]

CIV. Levél. „*Egyről-másról.*"

Tisztelt szerkesztő ur. A minap, hogy a Svábhegyre kifelé igyekeztem, elveszett a kocsiból egy kerékszeg, kiesett a kerekünk, s nem mehettünk tovább; ott kellett állnom és néznem és zugolódnom pedig dél volt és ehes voltam nagyon. Denique nem volt más szabadulás, mint beküldeni a városba egy kerékszegért. Ezen semmi kellemetességgel nem biró időtöltés közben mit tehettem volna hasznosabbat, mint hogy leüljek az utfélre, s irjak önnek tárcacikket egy kiesett kerekü szekérről, a minek minden porcikája ép és egészséges, rudja jó, kerekei ujak, tengelye biztos, van eléje két ló fogva; és még sem mozdulhat odább a helyéből, mert egy kicsi-pici kis kerékszeg hiányzik belőle. Ugy hiszem, akárkinek is önkénytelenül, eszébe jutott volna ebben a helyzetben a mi nemzeti szinházunknak az operája; ez is épen illyen szekér; vannak hatalmas jó énekesei, énekesnői, kardalnokai, zenekara, választékos repertoriuma, és azért még sem tud haladni, még sem tudnak operát adni, a mikor akarnak. Egy kerékszeg hiányzik, uraim! egy kerékszeg! Szerezzétek meg akárhonnan, mert bizony nem fogunk odább szekerezhetni!... Azonban visszaérkezett a kocsis a városból, keritett valahol egy ócska srófot, meg egy kopott szeget; szeg és csavar ollyan rozsdás volt, a millyet csak találni lehet valami padlásos régiségtárban, biz azt tán nem is illett volna egy Kakas Márton kocsijára alkalmazni. De már azért csak rátettük biz azt, ha még ollyan régi is volt, s szerencsésen hazáig értünk vele. Uraim! uraim! akármillyen ócska kerékszeget! mert bizony nem szekerezünk messzire!

Legujabb időkben az a legfrisebb pletyka, a mi a szinház udvarából kikerült, hogy Jókai Mór, meg még valaki akarnak

szinházigazgatók lenni. Én, mint az egyik gyanusitott fél teljhatalmu követe a Vasárnapi Ujság udvaránál, felhiva érzem magamat ez álhirt ünnepélyesen dementirozni. Hasonló szándék amaz egy valakinek sem jár eszébe, hogy pedig Jókai eszében nem is járhat, azt én majd mindjárt mértanilag bebizonyitom. Ez az öreg ur jelenleg egy lapot szerkeszt, a „Decameron" két utolsó kötetéhez huszonnégy novellát készit, a Vasárnapi Ujság számára egy kis regényt ir: Heckenast számára a „Felfordult világot" állitja talpra, Emich Gusztávnak egy négy kötetes regényt önt: „Szegény gazdagok!" cim alatt, azonkivül akademiai kalamárisfoglaló beszédéhez készül, még pedig nem Zrinyi Miklósról (nem tudom, miért fogták rá?), hanem a magyar nyelv euphoniai szabályairól, már most szeretném tudni, hogy hol marad itt hely szinházigazgatásra! Én rám pedig nem támaszkodhatik az öreg ur, mert ha én kiveszem magamat a Svábhegyre, nem kell nekem akkor se' szinház, se' papiros; megköszönheti, ha az „Üstökös" számára liferálok.

Jövőre majd a „Telivérről" — addig tanulok angolul — és a műtárlatról, a mi ezuttal magamon kivül ragadt; siessen megnézni, a ki még nem látta.

Kakas Márton.

279

KAKAS MÁRTON A MŰTÁRLATBAN

[1859. máj. 29.]

CV. Levél. *Különösen Madarász Viktorról.*

Tekint. szerkesztő ur! Valahára azt mondhatom, hogy örömmel fogok a tollhoz, mert örvendetes dolgokról adatott alkalom irnom. Az eddigi műtárlatok nagyon elvették a kedvemet a tréfálkozástól; tudva van, hogy a szegénység igen rosz

théma a tréfálózásra: hanem hát ime kiderült, hogy azért volt eddig ollyan nagy apály, hogy egyszerre elöntsenek bennünket hazánkfiai, művésztestvéreink a sok széppel, gyönyörüségessel, a mire titokban készülödtek eddig annyira, hogy most meg az ember a nagy gazdagságtól nem tudja, hogy mellyiknek nyujtsa a sok közől a kezét? Nem kevesebb, mint huszonhárom olajfestmény van e hónapban hazai művészeinktől kiállitva, s azok között igen sok haladást tanusitó munka és egynehány kétségtelen remekmű.

A rendezőség a lajstrom elejére és végére tette a kiállitás két hősét, gondolván, hogy nem csak finis coronat opus, hanem egyuttal az initium is. Ligeti tájképe az első, kilátás a Saharára Cairo közeléből; ez valami elragadó szépség! az ember a melegét érzi annak a napnak, melly ama sajátságos vörös ködbe burkolta az egész tájt, s ollyan jól esik a folyondárral összeölelkezett datolya pálmalevelei alatt hűs árnyékot találni a vándor beduin csapattal. Minden igaz és mégis meglepő; méltó társa e tájképnek ugyanezen művésztől Nazareth képe, természet után festve; ez is gyöngye a műtárlatnak, de amaz gyémántja.

Itt találunk egy igen szép sikerült tájképet Szilassy Gézától is, melly a maga nemében szép és nagy gonddal van kezelve. Egy pár uj fiatal név is tünt fel tájfestményekkel. Gyulaffy Düsseldorfból egy régi uri házat keleti Magyarországon, és és Perczel Münchenből két nyári tájképet küldött be; az első különösen sok tanulmányra mutat és jövendőt igér; vannak még tájfestmények Brodszkytól, Markotól (egyuttal historiai tanulmány) eddig is ismert kitünőségeik előnyeivel.

Tanulmányfőket állitottak ki Than Mór, Latkóczy, Vizkeleti, a két első Rahl erőteljes modorában, az utóbbi madonnája régebbi művei közől való lehet. — Most azonban a históriai művek állnak ki a versenyre. Ott van Klimkovicstól kettő: Salamon király végpercei, és Szent László kibékülése Salamonnal Szent István sirjánál. Az első is igen szép mű, az utóbbiban

kitünően jó Salamon megtört, megalázott alakja, arca, mellynek minden keserü vonásából históriát lehet *olvasni* a szemlélőnek. A pompás magyar jelmezek festése ragyogó, felülmulhatlan. Örömmel üdvözölhetjük mellette Lotz művét; hol Gellért püspök Abától megtagadja a koronázást, Molnár József efét, hol a Frangepánok megmentik IV. Bélát, Vizkeleti Bélától Kemény Simon önfeláldozását, Than Mór népjelenetét, és Orlai Petrics vázlatát, hanem mind ezektől tovább kell sietnünk, mert most egy ollyan lángész lép elénk, a ki egyszerre három művel lép elénk, ollyan művel, a miken nem csak festést látunk, de látunk lelkeket előjönni belőlük, a mikről ihletés borzadálya fut végig rajtunk. Ezek a művek ugy vannak ideteremtve, a hogy azok a művész forró fantaziája előtt megjelentek, a ki egyuttal költő is, és érző szellem. Az egyik Zrinyi, az utolsó Zrinyi, ki megőrülve a börtönben hal meg; gyér, kékes világosság szürödik át fekete börtönlakába valami magasból, ollyan halaványt benne elhaló arca, ezüst szakálát ugy fáj látni. A mű technikája is merész és sikerült. Második képe Zách és leánya. Sokáig kell azt nézni, a mig valaki megérti, hogy ez a mű mennyire szép és kifejezésteli. Harmadik műve a lefejezett Hunyady László. Egyszerü gondolat. Egy holttest letakarva fehér lepellel az oltár lépcsőjénél, de a lepel redőin átlátszanak az alak és vonások, s nehány átszivárgott vérfolt. Két roppant szál viaszgyertya világitja a kápolnát, viaszgyertyák világánál térdel a megölt anyja, s annak keblére buvik László jegyese, ki, mig a halotti koszorut a fehér lepelre teszi lopva, az irtózat őrült tekintetével néz oda, hol a kedves fő látszik a fehér lepel alatt; a véres pallos keresztül van fektetve a halotton. Illy egyszerü, nemes és megragadó jelenetet csak nagy ihletésü művész alkothatott, hogy az ne borzasztó, hanem sympathicus szép legyen. E fiatal művész *Madarász* Viktor, jelenleg Párisban. Az Isten nevelje hirét nagyra!

Kakas Márton.

280

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jún. 5.]

CVI. Levél. „*Telivér.*" Száz aranynyal jutalmazott *tragoedia*, irta *Péter Pál.*

E jeles müvet a magyar Akadémia száz aranynyal koszorúzta, a birálóbizottmány reportere, Greguss barátunk száz dicsérettel halmozta, egyuttal azonban kimondá, hogy ez a darab még sem fog tetszeni, mert először a szinészek nem tudnak benne játszani, másodszor a közönség nem fogja tudni azt megérteni. És Gregussnak ime igaza volt, a darab csakugyan nem tetszett, mert a közönség nem fogta fel, hol kell benne nevetni? mi azonban felfogtuk, s hogy a további előadásokon a nézők is tudhassák qualificálni az élvezetet; adunk felvilágositó taglalatot.

Van a darabban két telivér, az egyik egy gróf, neve Vértes Pál, a ki mindig azzal dicsekedik, hogy ő millyen rettenetes nemes ember, hogy az ő vére mennyire tiszta, hogy az ő őse Első Ádám már lovakat tartott, és nagyságos ősmamája Első Éva találta fel a fügefa abroncsszoknya minőségében a krinolint; azóta az ő nemes vére mindig nemes vérrel volt keresztezve. Ha itt a közönség értette volna, hogy mit kell nevetni?

Van azonban egy még Pál grófnál is régibb nemes a darabban, a kinek az őseit még egy nappal hamarább alkotá az Ur, mint a gróféit; ez tudniillik egy ló: neve Shiboleth; mellynek már több oka volna a telivérséggel dicsekedni, miután leszármazásánál sokkal nagyobb szokott lenni a controlléria. Ez a főcselekvő személy a műben, Pál gróf a főbeszélő.

Pál gróf az első séanceban (felvonás helyett e szót kérjük használtatni) arról beszél egy magyar iróval (a kinek existenciája, mellesleg mondva, nagyon gyanus előttem, miután ráér minduntalan a grófi salonokban ténferegni s ott lófuttatásról vitatkozni; igazi iró nem ér erre rá, még ha mágnás is,

a kinek salonjoga van), hogy az ő Shibolethje millyen jó ló; a lóról a dámákra fordul a szó, Pál gróf azt hiszi, hogy ő Sólyom Agatát nem vehetné el nőül, mert annak is sok őse volt ugyan (mint minden embernek), hanem a cimerkoronájára kevesebb szarvakat raktak fel, mint Pál gróf őseiére. A közönség itt sem kacagott, pedig kellett volna. Azután jő egy 3/4 vér mágnás, Everárd, a ki sok mindenféle világos bolondságot összebeszél, s a kinek ezért sok mindenféle gorombaságot mondanak két oldalról. A háttérben van egy pompás könyvtár, más oldalon elegans fegyverek; az ember azt várná, hogy ezek az urak most vagy megverekszenek, vagy előveszik azokat a könyveket, s egymást felvilágosítják belőlük. Azonban ezek nem arra valók. A könyvtár eszünkbe juttatja azt az adomát, mikor az egyszeri német Landjunker azt irta a könyvárusának, hogy uj thékát csináltatott, küldjön neki bele öt láb foliokötésü historicumot, négy és fél lábra való verseket duodec-kötésben, és három kubik láb philosophiát in quarto. Ezzel végződik az első felvonás s a közönség nem kacag fölötte.

A második ülésben Pál gróf meglátogatja Irma grófnét, minthogy pedig ez Ágota kisasszony (gyámleánya) nevelőnéjével együtt kikocsizott, Pál gróf jónak látja a kisasszonynyal egyedül tölteni el az időt, a mi mellesleg mondva, igen jó szokás a grófi házaknál, hogy a mamák távollétében a kisasszonyok fogadhassák el, a férfi-látogatókat, melly alkalommal Ágota kisasszony siet is hasznát venni annyira, hogy mire a grófné és a gouvernante megérkeznek, akkorra ő már Pál grófnak szerelmet vallott, kinek ezuttal nem levén más menekülése, kénytelen megadni magát s elfogadni Ágota szerelmét, megtevén azt a nagyszerü lemondást, hogy már ezentul az ő utána származandó Vértesek csak mint 3/4, 4/7 9/19, és Isten tudja, hanyad rész vérek fognak futtatni a nagy világ pályáján. Tetézi e lemondást azon áldozattal, hogy Irma grófné kértére itthon marad Ágota neve napjára, s ezáltal el-

marad a bécsi lófuttatásról, a hol Shiboleth küzdend Everard „Childe Haroldja" ellen; a mi igen szép és gyöngéd vonás Pál grófon. Hiába, most is csak vannak még, a kik nagy tettekre lelkesülnek.

Irma grófné azonban azt hiszi, hogy Pál grófba Sarolta grófné is szerelmes, erre pedig ő haragszik, valószinüleg valami toilettügy miatt, hogy boszut álljon rajta, el akarja ütni a kezéről; de ez személyesen nem sikerül, bármennyire szemére veti is Pál grófnak, hogy őt csak ugy szereti, mint barátja nejét; Sarolta grófné pedig, a nemes lélek, azt ohajtja, hogy Pál vegye el Ágotát, azért felbiztatja, hogy most kérje meg, midőn Irma grófné ő rá féltékeny; mellesleg pedig arra is, hogy Pál gróf csapjon fel irónak, adja ki az utijegyzeteit. Az elsőbbire Pál gróf hamar kész, az utóbbinál vonakodik; természetesen derogál neki; mig Sarolta grófnő Széchenyiket, Keményt, Eötvöst, Telekieket emlegeti fel előtte, mire Pál gróf capacitálva látszik lenni; s a közönség itt sem kacag; pedig lehet-e annál mulatságosabb eszme, mint mikor egy emberrel elhitetik, hogy mihelyt egy gróf irni kezd, mindjárt Széchenyivel, Eötvössel, Keménnyel, Telekivel áll egy rangban!

(Arra nézve pedig, a mit a maecenások, és müvészek különböző állásáról mondanak az urak, épen a Medicisekkel példálózva, vagyok bátor azt mondani, hogy egyik Medicis hercegnő épen Canovának állt modelt a hirhedett medicei Venus szobrához s mikor egy barátnéja kérdezé tőle, hogy tudta magát ráadni, hogy egészen mezitelenül álljon ott a müvész előtt? azt felelte rá, hogy „hiszen jól be volt a szoba fütve." Ugyanazon Canova maecenása Medicis herceg pedig tovább ment: ő maga is faragott egy Neptun szobrot s mikor aztán kérdezte Canovától: mit mond e műhöz? a szobrász azt felelte: „Isten bocsássa meg hercegségednek, hogy egy illyen szép darab márványt elrontott." Tehát a Medicis hercegek nem csak maecenások, de művészek, sőt modellek is tudtak lenni.)

Pál gróf tehát megkéri Ágotát, meg is kapja, s miután a lova, a jó Shiboleth, megbukik a bécsi lóversenyen, tehát elszánja magát, hogy iró lesz, és kiadja az utijegyzeteit: itt van László barátunk, az majd segit, a sok ujságiró majd hogy ujjong örömében! S itt derül ki tehát, hogy László irónak mi haszonra kell ott lábalatlankodni az uri salonokban. Hanem ezt a közönség megint nem fogta fel s nem kacagott rajta; én mondhatom hogy igen jól mulattam magamat.

Hogy a szinművet tragoediának neveztem, az nem tollvétségből esett, hanem azon fölfogás nyomán, melly szerint tragoedia az: a hol a mű hőse elbukik, de bukásában is birja a közönség rokonszenvét; itt pedig a darab hőse a Shiboleth, a ki a bécsi homokon megbukik, de azért megtartja iránta való rokonszenvünket; tehát ez valóban a tragoediák közé sorozandó.

A szinészek és szinésznők játéka ellen az a kis kifogásom van, hogy ha már a salont akarták egész hűséggel képviselni, minthogy a szinház annyira tele volt, hogy nem csak a zenekar volt a nézők számára lefoglalva, hanem még sugóra sem levén szükség, annak a barlangja is ki volt adva páholynak, tehát annyit megtehettek volna, hogy felvonások között a komteszek felváltva zongoráztak volna, a többi járhatott volna rá egy kadrillt.

Végül egy szerény kérdéssel kell fordulnom a magyar Akadémiához: Van-e aziránt a tekintetes Akadémiának valami ellenőrzeti rendszabálya, hogy a jutalomdijat ugyanaz vegye át *személyesen*, a kinek a neve a jeligés levélbe van zárva? mert ha ez nincs, akkor sokféle szabálytalanság történhetik, például álnév alatt rendes tag pályázhat a jutalomra, a *mi nem szabad*. E felöl jó volna a kétkedő lelkeket megnyugtatni.

Tessék leülni szerkesztő ur!* *Kakas Márton.*

* Bizony jól fog esni a nagyszerü felülés után. *Szerk.*

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jún. 12.]

CVII. Levél. *Referáda a mai napok szellemében.*

Tisztelt szerkesztő ur! Van szerencsém jelenteni, hogy állásunk nem egészen kielégitő. Jobb szárnyunk (a népszinmü) ugyan eléggé jól betölti hivatását, a huszárok és szép markotányosnék, a vén bakancsosok és csikósok, sőt még a cigányok is kitünő sikerrel működnek; a centrum (a dráma) ámbátor sok régi harcossal megfogyott, szintén erősen tartja magát, derék ujoncaink szintén elég tüzzel küzdenek, még csupán az evolutiókban kissé járatlanok s a nyugott kitartás hiányzik náluk; hanem a balszárny (az opera) aggodalomgerjesztő, a minek egyrészt az az intézkedés az oka, melly szerint a főhaditanács a bombavető üstöket rendelte tábori ágyuk gyanánt használtatni (alt pro sopran), másrészt pedig az, hogy a főhadparancsnok épen most bocsátá el a szabadságosokat, ugy hogy jövő hónapban nem tudom ki fog énekelni? mert én ugyan nem. Szigligeti ugyan legközelebb tett egy forçirozott recognoscirozást Bécsbe énekesek után, de az olaszok olly túlnyomó erővel támadták meg (azt mondják: egy énekesnő 400 forintot kért, de még huszasokban), jónak látta rendben visszavonulni s ismét a Dunán innen foglalni positiót. Nem tudom már most ki fog énekelni. — Telivér adatása óta semmi ujság. A hirlapok nagyobb része azt állitja, hogy a szinészek részén volt a győzelem s a szerző esett el; az ad hoc hivatalos P. N. azonban azt bizonyitja be, hogy a szerző győzött s a szinészek vesztesége igen nagy. Annyi bizonyos, hogy a közönséget, melly e csatában roppant tömegekben jelent meg, sikerült annyira visszavernünk, hogy a másnap megujitott ütközetben mutatni sem merte magát. Holnap, azaz hogy tegnapelőtt (t.i. a V. U. vasárnap jelenik meg, de csütörtökön nyomtat-

ják) a versenytárs előadása lesz, a *Műszeretőké;* a kimenetelről majd tudósitani fog a telegráf; ohajtjuk, hogy a közönség ez alkalommal is mentül nagyobb erővel támadja meg a szinházi pénztárt, mert hiszen Szigligeti is álnév, s ki tudja, hát ha ő is gróf?

Kakas Márton.

282

KAKAS MÁRTON HARMADIK LEVELE JANUS PANNONIUSHOZ*

Keghielmess naghi ioo Vram az Vrban.
Wdwewzlewm keghielmedeth oda fenn!

Tehaath maar az magass menniorzaagh iss felmondta az nevtralitaast? Eddigelew megeleegelte azzal, hoghi az chataabool odamenekewlewket lefeghiwerezee, internaalaa, ees senkinec ewket ki nem adaa, sem ellenseeges aarmadiaakat territorivmaan kereztwl wonvlni nem engedewtt, hanem mosth maar vghi laatzik, hoghi tettleges demonstratiookwal leepe fel. Mi leeghien kwlewmben az a dologh, hoghi az mvlth heeten az Istenniila belechapna az istamboli mechetnec az ew torniaaba, az melliben ewriztetnec wala Mohammed profectaanac az kewpewnieghe, nadraagziia, ees haarom

* *Kulcs Janus Pannoniushoz irt leveleimhez.* (Gyöngébbek kedvéért.) Miután lehetnek olvasóink között olyanok is, a kik nem éltek ez előtt háromszáz esztendővel s így az akkori helyesirás tökéletességeire már nem emlékeznek; azoknak kedveért ideigtatom a fentebbi levelekhez való ábécét; a szerint rakják ki aztán; ez is egy kis mulatság lesz — *ez unalmas időkben.* Tehát: á =aa, c = tz, é = ee, cs = ch = tch, g = (szó végén) gh, gy = ghi, j = i, k = (szó végén) c, ly = li, ny = ni, ő = ew, sz = z, t = (szó végén) th, ty = thi, u = v, v = w, ű = w.

zaapfogai? s ughian ottand az minareeth teteieen lewew feelholdat ewzzetewree wala, lehaiitaa wala ees megholwastaa wala? hanemha welaagoss meghkezdeese az ellenseegeskedeeseknec. Ha Mahommed profeeta erre sem keeri a passvsait s be nem wonia a tzimereet a kewwetseeghi zaallaas felewl, akkor nem tvdom, hoghi michoda instrvctioi wadnac?

Eghieebbiraanth eghi tudoos professor (olvasd: brodfresser) leghviabban beebizoniitaa, mikeeppen ez a feelhold soha sem is volt feelhold, a hoghi eddigelew newezgetteec, hanem chach holdfertaali s ebben igaza wagion. Nem fogh e ez casvs bellinec tekeentewdni? azt biz een nem tvdom.

Kwlewmben keghielmed tewbbeth meghtvdhat mw felewlewnc azoktool, akkic mostanssagh eleegh zeep zaammal mennec fel oda az paradichomba, directe az chatapiatzrool, minth mw keghielmetec felewl, kic a mioota az aalomlaatooc nem bezeelnec, s az lewlkewss aztaloc nem irnac, eepen semmith sem hallatnac magvc felewl.

Tewbirc neezvc penigh alaazatosan bochaanatoth kell instaalnom keghielmesseegedtewl azon mvltkori alkalomwal kwldewtt heaanios eertesiiteesemeerth, mintha az krinolinnac immaaron leiaartac wolna ew napiai, a hoghi ez eekess rhithmvsokban elewadwa wala; merth haath ebbewl vtoolagossan eghi zoo ige sem igaz, chvpaan chac pivm desiderivm wala az egeez s ha walaha, vghi mosth meegh teriedelmesebbek az krinolinoc, minth ez elewtth s mw bezon ezvttal fwllenteenc wala; hanem hizen chellexic ezt maasoc iss.

Maradoc (az meegh maradhatoc) ez aarnieec welaaghban keghielmednec eghiwghiw zolgaaia

Kakass Maartony.

283

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jún. 19.]

CVIII. Levél. „*A műszeretők,*" vigjáték, irta *Szigligeti.*

A „műszeretők" jelszava volt a versenyen: „terem a bolond, ha nem vetik is." Csakhogy a darab nem hű a jelszavához, mert itt, kérem alásan, nagyon is vetik a bolondokat, veti pedig őket szép szemeivel egy szép táncosné, még pedig erényes táncosné, a ki már magában is ollyan ritka virág, hogy azt okvetlen vetni, vagy ójtani kellett, mert az magától nem terem. Az egyik bolond egy fiatal ember, ki hogy a táncosnéhoz közel lehessen, statistának áll be a szinházhoz s cipőszalagjai után eped; másik egy fővárosi gavallér, ki az előle eltünt művésznő után a félországot bejárja; harmadik egy vén nagybátya, kit miután nagyon sokszor rászedtek a táncosnék, végre megátkozza őket s a legelső látásra ez egybe ismét beleszeret s nőül akarja venni; a negyedik egy unokaöcs, a ki őt valósággal nőül is vette, de titkolja; az ötödik végre egy tiszttartó, a ki mindezt meg akarja akadályozni. A sok nemokos ember mind egy faluban jő össze, a nagybátya jószágán, hol az unokaöcs titkolni akarja házasvoltát s csak miután nagybátyja kinyilatkoztatja, hogy a művésznőt érdemesnek találja nőül kérni, akkor vallja meg, hogy már ebben őt megelőzte; a tiszttartó fia is megtér aztán s elveszi a tiszttartó gyámleányát, a fővárosi gavallér is hazatér, hanem ennek szegénynek kijutott a bajból, mert még most is játszsza a műszeretők folytatását, de a mit már nem Szigligeti irt; tudniillik egy ismert urat, véletlenül, vagy akarva? személyesitvén a szinpadon, e miatt most válogatott alkalmatlanságokat szerzett magának s kénytelen ollyan kritikusokkal is szembe állani, a kik nem irnak az ujságba. A közönség ezuttal csak *félvér* volt. Az a multkori nagy ütközet nagyon demoralisálta a néző-*sereget*, azóta nem állja a csatát. *Kakas Márton.*

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1959. júl. 3.]

CIX. Levél. „*Egy szegény ifju története,*" francia dráma, irta *Feuillet* Oktáv.

Ez az a darab, melly felett Eugenia császárné könnyezett, mikor Párisban adták. Nálunk is tetszett, habár mi nálunk nem megy is mostanában ollyan könnyen a sirás szinpadi események fölött. Hanem a kritikusok furcsán vannak ezzel a darabbal: nekik nem megy a fejükbe, hogy illyen nagyon becsületes ember lehessen a világon, mint ez a szegény ifju; az egész mesét unisono nagyon mesésnek találják. Szerintük lehetetlen az, hogy egy szerelmes ifju meg tudja bocsátani a bántalmat annak, a kit szeret; szerintük képtelenség az, hogy mikor egy fiatal ember egy fiatal hölgygyel, a kit szeret, véletlenül egy puszta toronyba be van zárva, kiugorjék az ablakon. Persze, a kritikus ott maradna. Szerintük nevetséges az, hogy mikor a szegény ifjut kedvesének atyja egy olly vagyon örökösévé teszi, mellyet ő szégyenteljes uton szerze, ez elégeti az adománylevelet, hogy kedvesének arcát megóvja a pirulástól egy olly titok miatt, a mi a papirral együtt elég. Persze a kritikus két kézzel nyult volna a dominium után s inkább a kisasszonytól vált volna meg. Én nem tudom, igazuk van-e? mert én nem vagyok kritikus. Én nem tudom, jól teszncк-e azok, a kik a szinpadon is a sivár élethűséget akarják látni, mindennapi rideg igazságaival? az embert a maga nyomoru valóságában? az örökké élő önzést? de nekem jól esik, ha a költő még napjainkban is rajzol mesés erényeket, a mik hihetetlenek, csodás becsületérzést, a mire az emberek sokasága fejét csóválja; hősi önfeláldozást, mit a vastagfejü skepszis kikacag; mert hiszen, hol találkozzunk ezekkel, ha már a szinpadon sem?

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. júl. 10.]

CX. Levél. *Gyula szerelme. Egy frakk kevés. Lendvay álló szobra.*

Két fiatal ujonc-ezred — vagy mit mondok? — poéta, volt ez uttal először a csatában, s mondhatjuk, hogy törhetlen erővel állották ki a tüzet. Két egyfelvonásos kis guerilla, mind a kettő ügyesen voltigiroz, az utóbbi igen jól lő célba vontcsövü élcekkel, a mik közől különösen amaz utolsó, hogy a kinek egy frakk kevés, csináltasson hozzá még egy attilát, sok embert szivesen talált. A közönség szép számmal volt jelen s buzditólag fogadta a két vigjátékot, mik közől az elsőt Győry Vilmos, a másodikat Kiséri irta; ugyanakkor a Jól őrzött leányban Zöldi Vilma lépett fel, kinek gyermeteg ügyességét a közönség már a Szegény ifju történetében is tetszéssel fogadta; mostani játéka is szép reményeket költ felőle.

A jelen havi-műtárlatban legnevezetesebb mű Lendvay álló szobra, föszbe (gipsz) öntve; Dunaiszky hazai müvészünk munkája. Ugyanez ércbe öntve a nemzeti szinház előcsarnokában fog felállittatni. Emberentuli magasságban kivive, egyike maradand fővárosunk legszebb emlékeinek még akkor is, midőn minden köztér nagyjaink szobraival lesz is tele. Hármas örömünk van e szobrot látva: egyik az, hogy im egy elhunyt jelesünk emléke örökitve van, másik az, hogy e mű alakitójában ismét egy hazai müvészt mutathatunk fel, kinek alkotó kezére büszke lehet a hazai müvészet, és a harmadik, hogy egy derék magyar ember (Tomori), ki e szobor létrejöttét eszközlé, ismét talált alkalmat hazafiui buzgalmát becsülettel tanusithatni. Reméljük, hogy e szobor rajzát nemsokára a Vasárnapi Ujság is fogja közleni, s fenntartjuk magunknak az alkalmat, akkor Dunaiszky felől bővebben szólhatni.

Kakas Márton.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS AZ ÜSTÖKÖS UJ ÉVHARMADI FOLYAMÁRA

(september – december)

Tisztelt olvasó ezered, — annak a ki engem szeret, — jelentem egész tisztelettel, — hogy az évharmad mingyárt letel; — ezt a hadjárást bevégzők szépen; — bár nem kezdtük Európa nevében; — most jön megint két más ember — (a september— december) — ezeken megint át kell csni, — azért csak össze kell keresni — azt a szükséges munitziót; — nem kell várni az exekutziót, — s be kell rukkolni személy szerint — ide a lógerbe megint; — az előfizető-fogó hadnagyok — tudják már, hogy mérges vagyok, — ha jókor nem hozzák a hadat, — vagy plane, ha valaki elmarad! — a helyett mingyárt másikat vegyenek be; — kor, nem, termetnagyság nem jönnek tekintetbe; — sőt ha még többet verbuválnak, — az mind jó lesz rezervának; — a hol szépen nem akarnak beállni, — ott fenyegetést kell használni, — azt kell mondani, hogy ez parancsolat! — akkor majd mindenki szót fogad; — itt pedig jó dolga fog lenni: — lesz szellemileg mit enni; — kijár hetenkint a rátája mindenkinek; — kaphat mundért is, de azt nem köszöni meg. — Már most tehát csak előre bátran! — (de bizony nem is hátra!) azt nem mondom, hogy majd én előre megyek! — mert hogy ujságot magam is pénzen vegyek, — attól megőriznek az egek. — Kelt Pesten, — Julius 21-ikén este, — anno nyolcszázötvenkilenc, — mire az a kadentzia, hogy „fizetsz"

Az Üstökös Provedítorija

Kakas Márton *manu propria.*

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. aug. 21.]

CXI. Levél. *Rabbi Daenemark.*

Tisztelt szerkesztő ur! A minap a kapu alatt elfog egy kis fájós szemü zsidógyerek s azt mondja, hogy egy hires ember akar velem beszélni, egy csodaember, Wundermann: rabbi Hirsch Daenemark.

— No, ha csodaember, hát tegye meg azt a csodát, hogy találjon engem itthon.

Mert tudja szerkesztő ur, én meg ollyan csoda ember vagyok, hogy ha akarom, ugy el tudok tünni, hogy sehol sem találnak meg. Láthatlanná tevő kalapom van-e? vagy madárrá tudok-e változni? az már hadd maradjon az én titkom.

S képzelje tisztelt szerkesztő ur, a Wundermann csakugyan rám akadt (ön maga is tudhatja, hogy ez szép nagy mesterség), épen abban a percben fogott el, mikor az ajtó kilincsét kezembe fogva, el akartam változni itthonnemlevő emberré, s azonnal rabbá tett.

Megadtam magamat: — további ellenállás haszontalan lett volna; — bebocsátottam őt saját várnégyszögembe s azután leültünk egymással szemközt.

A rabbi csinos, élte delén levő férfi, rangjához szabott selyem tógában; mikor beszél, szemeit mindenkor lehunyja, szavaira nagyon kell figyelni, hogy megértsük, mert igen sebesen beszél, s erősen keleties kiejtéssel.

— Ön nagyon magnetikus ember, ezt én mondom önnek: érzem közellétéből; ezért mi jó barátok vagyunk. Azok vagyunk-e?

— Igenis, azok vagyunk.

— Hallotta ön a nagy rabbi Daenemarknak hirét? Az a nagy rabbi Daenemark én vagyok. Én utaztam Európában, Ázsiában,

Afrikában, Amerikában, Ausztraliában; azonkivül Anglia, Skócia, Hispánia, Gallia, Bavaria, Würtemberg, Prussia, Toskana, Modena, Nápoly, Sicilia, Syracusa, Helgoland, Lemberg, Bécs, Krakkó, Komárom, —

— Igenis, ott hallottam már önről egyszer; akkor én diák voltam.

— Ön Komáromból való? Tehát jó barátok maradunk. Mit tart ön Metternich felől?

— Oh, igen kedves ember.

— Olvassa ön el, mit irt Metternich a nagy rabbi Daenemarkról.

Azzal egy iratot vett ki roppant nagy bőrtárcából, mellyben Metternich elismeri őt csoda embernek.

— Mit tart ön a görög király felől?

— Oh az is igen kedves ember.

— Tessék, olvassa, mit irt az a nagy rabbi Daenemarkról? Olvastam, az is csupa magasztalás volt.

— Tiszteli ön a római pápát?

— Hát természetesen.

— Tessék, olvassa, mit irt ő a nagy rabbi Daenemarkról? Ö szentsége is bizonyitja, hogy a rabbi rendkivüli emlékező tehetséggel bir.

— Mit tart ön Napoleon császárról?

— Az ujságok azt irják, hogy az is igen kedves ember.

— Tessék, olvassa, mit iratott a császár saját nevében a császárné titkára Tascher de la Pagerie urral rabbi Daenemarkról. — Én voltam a császárnál a keleti háboru alatt; a császárné oda dugta ujját a szentirás lapjai közé, s én megmondám neki, hogy a melly soron mutató ujja megállat, az a sor az ő számára jóslat. És midőn felnyitá a könyvet, ime ez állt a császárné ujja alatt: „monda pedig az angyal Sárának; bizonyára fiad fog lenni!" A császár nagyon örült neki, s kérdezé tőlem: találjam ki, mit tart ő most a markában? Én felelém: harminc darab aranyat, sire! — felnyitá markát, annyi volt benne, azt

mind nekem adta; de nálam a pénz nem áll meg, ugy-e önnél sem? Ezért jó barátok vagyunk. Azután kérdezé tőlem a császár: elfoglalja-e Szebasztopolt, s legyőzi-e az oroszokat, vagy nem? Én felelém: el is foglalja, meg nem is foglalja, le sem győzi, mégis legyőzi. Arra nevettek mindnyájan, pedig valóban ugy történt. Mi vagyok én?

— Ön nagy férfiu, rabbi Daenemark.

— Van önnek valami képes-könyve?

— Akármennyi. Parancsol vele?

— Mit tart ön nagyobb csodának? Előre megmondani, hogy miféle kép lesz azon a helyen, a hová ön az ujját be fogja dugni a lapok közé, vagy pedig azt, hogy a hová az ujját bedugta, ott miféle kép van?

— Az első eset nehezebb.

— Tehát azon a helyen, a mit ön az ujjával érinteni fog, van egy kép, ott térdepel egy ember, egy másik hanyatt fekszik, egy harmadik pedig lámpást tart fölötte. Nyissa fel a könyvet.

Valóban az a kép volt ott. Párisi halászok egy hullát fognak ki a vizből éjjel.

— Mi vagyok én tehát? Csaló vagyok e én?

— Ön nagy ember, rabbi Daenemark.

— Most tegye ön előre be az ujját a könyvbe, a hová akarja s kivánja, hogy megmondjam, mi van ott?

Egyikünk sem látott a könyvbe, mert másik kezemmel összefogtam.

A rabbi megilletődött, hangja reszketni kezde.

— Azon a helyen, a hol az ön ujja áll, egy megrenditő jelvény van; Jézus van ott a keresztfára feszitve, körüle fegyveres emberek és asszonyok.

Felnyitám a könyvet, valóban egy zárda elötti jelenet volt ott, hol a zárdaszüzek utolsó italt adnak a halálra vezetett elitéltnek, középett áll a feszület.

— No? mi vagyok én? csaló vagyok-e én?

— Nem, rabbi, ön nagy ember.

— Van önnek valami ismeretlen nyelven irt könyve?

— Természetesen: magyar könyvek. Itt van egy regény.

— Akar ön abban valami jóslatot találni maga részére?

— Nem bánom.

— Dugja be az ujját a lapok közé. Alul akarja, vagy felül találni a jóslatot?

— Alul.

— Ott egy üres sor van, semmi sincs beleirva.

Másodszor felül kértem, ott megint üres sor volt, harmadszor azt mondta, hogy válasszak egy megjegyzett lapon valami sort: én a tizennyolcadikat mondtam, arra azt felelte, hogy mind a négy lapon, a hol az ujjam van, nincs több tizenhét sornál. Felnyitottam, az ujjam két cimlap közé volt dugva, az első lap üres volt, a másikon hét sor, a harmadikon kilenc, a negyediken a „nyomtatta Landerer és Heckenast" egyedül.

— Hát mi vagyok én? csaló vagyok-e én?

— Nem, rabbi, ön nagy ember.

— Ugy van: Csak egy rabbi Hersch Daenemark van a világon. Holnap jöjön el szállásomra, előadást fogok rendezni: csak hat ember számára egyszerre. Egy jegy ára 10 pf. Mikor a porosz financminiszter sokallta ezt a belépti dijt, megjósoltam neki, hogy nemsokára le fogják tenni a miniszteriumból. Vannak önnek még ismerősei?

— Igen. Hanem azok csak a majomszinházba járnak.

— Tehát holnap elvárom önt. Itt a jegy. Holnapig gondolkozom önnek jövendője felől. Addig jó barátok maradunk.

Vajjon ki találja ki, mi ennek a folytatása és vége?

Kakas Márton.

FURCSA KIÁBRÁNDULÁSOK

Mindenki fog rá emlékezni, hogy a mult tavasz és nyár folytán milyen keserves cikkek jöttek ellenünk az Augsb. Allgemeine hasábjain. Leszólták nemzetiségünket, nyelvünket, szokásainkat; — megtettek bennünket tótoknak, cigányoknak, barbároknak; — felhordtak ellenünk minden rosz anekdotát és minden kriminalis zsiványkalandot; — megolvasztottak, pulverisáltak, atomisáltak bennünket s fenyegetni kezdtek, hogy ha szépen meg nem hagyjuk magunkat főzni, nyersen fognak bennünket megenni! . . . .

Ezen lap cikkeivel ellentétben jöttek egy északnémetországi lapban más szellemü tudositások felőlünk „Aus Ungarn" felirattal: ezek pártunkat fogták, mentettek, védelmeztek bennünket, tanuskodtak növekvő haladásunkról, beszéltek erényeinkről, felhordtak mellettünk olyan tényeket is, a miket magunk sem tudtunk ez ideig.

A magyar ember persze kapott mindakét hirlapon; róla volt szó; valjon ki irhatja? „jól értesült körökben hallottuk," — „igen magas állásu egyének nyilatkozata szerint," — „legbiztosabb kutforrásbul tudjuk," — „azok előtt, kik az események kutforrásaihoz közelebb állanak, nem titok többé" — stb. efféle passusok egészen jó nyomra vezették az olvasót: „ez bizonyosan valami nagy statusférfiu, a ki közel áll a ministeriumhoz!" — „inspirált cikkek!" — „régi hatalmas ellenségünk!" — „meg van az az ember jól vesztegetve!" — De hát a másik, az észak-német lapba iró ki lehet? „Bizonyosan egy külföldön élő magyar mágnás," — vagy „egy hajdani nagy diplomatánk, Széchenyi, Deák, Eötvös báró," — vagy „legalább is egy pesti tudós, lapszerkesztő, vagy poéta, kinek odakinn összeköttetései vannak."

No denique ez ebben maradt.

A mult hónapban egy pár napot Graefenbergben töltöttem, ott megismerkedtem egynehány poroszszal. A mint a nevezetes forrásokat sorra jártuk, egyik Quellénél találkozunk egy furcsa kis emberkével; ismerőseim figyelmeztettek rá, hogy jól megnézzem.

Kis alacsony cingár, zsidógyerek volt, sajátságos hegyes, kármin piros órral, éles fekete szemekkel, a mik olyan közel álltak egymáshoz, mintha szüntelen egymásnak referálnák, hogy mit láttak? pedig szüntelen fürkésztek jobbra, balra, mint a mókus ábrázatja, hegyes fején volt egy még hegyesebb skót sipka, piros billengővel; az aztán a fej minden mozdulatánál kalimpázott mindenfelé. Még a mikor ivott is, felénk nézett a poharából, mint valami mókus.

— Furcsa kis teremtés.

— No hát ez az Augsburgi Allgemeine levelezője Magyarországról, a ki azokat a hirhedett cikkeket irja önökrül.

— S mi légyen ő?

— Boltos-segéd az X. & Y. augsburgi kereskedőháznál, mely az Augsb. Allg. kiadójával sógorságban áll; most, hogy el kellett neki Graefenbergbe jönnie, principálisai azon feltétel alatt igértek neki Halbsoldot ittléte alatt, hogy irjon az alatt az Augsb. Allg.-nak cikkeket Magyarországról. Itt mindig sok magyar ember van, azoktul megtudhat egyetmást.

Én a pokolbul estem le.

— Hát ez a mi ellenségünk, a ki minket megesz?

— No de vigasztal az, hogy van Északnémetországban egy másik lap, mely pártunkat fogja, valyon ki irhat abba felőlünk?

Kockáztattam a kérdést, gondolva, hogy az ujságirók titkait Poroszországban is épen úgy tudja minden ember, mint mi nálunk.

Nem csalatkoztam, egyik porosz ismerősöm, egy sajtszin szakállu fiatal ember mosolyogva félrevon s bizalmasan értésemre adja, hogy azokat a cikkeket bizony senkisem irja más,

hanem ő. Azzal a másik fickóval sokszor összejönnek vitatkozni a kuglinál; hogy a sok jó gondolat kárba ne veszszen, felszokta jegyezni, s elküldeni a X. Zeitung szerkesztőjének, kivel személyes barátságban áll s ki e cikkekkel igen jó üzletet csinál, mert Magyarországról másfélezerrel szaporodott az előfizetői száma; ennél egyébiránt sokkal jobban jár az Augsb. Allg. a maga ócsárló cikkeivel, mert annak ezekre 3000 előfizetője lett Magyarországról; a mi nagyon természetes, az ember kiváncsibb azt tudni, hogy mivel rágalmazzák, mint azt, hogy mivel dicsérik? s ha a magyar lapok zajt ütnek a megtámadás miatt, a kávéházakban keresik a lapot, a dühbe hozott magyar urak sietnek a postára, megrendelni az átkozottat, akkor el kell ismernünk, hogy a spekulátzió nagyon jó; aztán szegény ördög, az egész cikksorozatért nem kap többet havonkint 30 tallérnál.

Tehát ez a külföld előtt irántunk — pro et contra — támadó közvéleménynek a genesise. Igy készitik azt olyan emberek, a kik soha sem voltak Magyarországon beljebb Sziléziánál, s értekeznek rendén magyar belviszonyokról, közérzületről, erkölcsiségről, haladásról és elmaradásról, pártokról és jelenségekről, multakról és jövendőkről.

Biz ez igaz történetnek egy kicsit furcsa; de már én igy tudom, s azóta valahány égrengető cikket látok az Augsb. Allgemeineban, mely bennünket földünkből kitúrni készül, előttem táncol a kis zsidógyerek alakja, azzal a hegyes piros orral, a sipka-hegyén billegő piros bojttal, a mint néz rám az ivópoharán keresztül s töri a fejét rajta, valyon mi roszat irhatna felőlünk mai nap azért a harminc tallérnyi félzsoldért?

Kakas Márton.

EGY FELEDÉKENYSÉGBE MENT TÖRTÉNET

1831-ben Pesten a koronakávéházban, mely akkor a juratusvilág kedvenc tanyája volt; egy idegen kezdett feltünni, a kit a szolgálattevő személyzet gróf úrnak cimezgetett. Az idegen mintegy 20—22 éves fiatal lehetett, bár komoly, zárkozott tekintete idősebbnek hazudá. Arca külföldiesen borotválva volt egészen s a feszes angol divatú viselet nagyon kirítt az általános attiladolmány-világ közül; de még inkább a mély, hallgatag figyelmes tekintet a zajos könnyüvérű társaságból.

Rendesen ott ült a kávésnő emelvénye melletti szögletben, onnan nézte a tekézőket.

Volt akkoriban egy hires tekehős a jurátusok között, úgy hiszem Rékasinak hivták. Megvert mindenkit, még a marqueuröket is, a tekézésben; senki sem birt vele, bár mindenki megkisérté. Csak az idegen gróf nézte el csendesen, s nem ajánlkozott vele megmérkőzni.

Egyszer Rékasinak kedve kerekedett belekötni a szörnyen hallgató idegenbe:

„Nem volna kedve megkisérteni vagy három piramidli partiet?"

Az idegen szótlanul meghajtotta magát és felállt.

„Egy aranyba a játékot?" ajánlkozék a tekehős. A gróf ráhagyta és acquit adott.

Az idegen ifjú igen sajátságosan játszott. Elébb minden lökést kimért, kiszámitott, a golyót ide oda mérte, pontokat jegyezgetett meg magának, sokáig célzott; hanem azután minden lökése bizonyos volt; soha egyet is el nem hibázott; ha egyszer kezébe vehette a tákót, ellenfele többet lökéshez nem jutott. Ezt ugyan unalmas dolog volt nézni, hanem el kellett ismerni, hogy igaza van. Rékasi egyre vesztett, s a tételt mindig duplázta; délig kijátszottak tizenhat partiet, Rékasi úszott *32,768 aranyig*. Ennyi pénze persze soha semmi-

féle jurátusnak sem volt; tehát azt mondá, hogy majd holnap folytatják a tusát, „*dupla vagy semmi*" addig irja fel a gróf a tárcájába a nyereséget, vagy *fogadjon el váltót*, ha jobban tetszik.

Másnap folytatták a tekeversenyt, „dupla, vagy semmi". Délig elvesztette Rékasi Pest vármegyét a kis-Kún és Jász kerületekkel egyben. No holnap majd megválik.

Harmadnap megint játszottak, a gróf megint legyőzhetetlen volt mérnöki pontos számitásaival; már ekkor Rékasi elvesztette nem csak Európát, de Chinát és Braziliát, a perui ezüstbányákkal egyetemben.

Negyednap ujra összejöttek: *dupla vagy semmi!* Már ekkor Rékasi elvesztett három olyan földgolyót aranyból, mint a milyenen most lakunk. A grófot kezdte mindenki bámulni.

Ötödnap nem jelent meg a gróf szokott helyén; hanem jött helyette egy gyanús külsejü egyéniség, ki sokáig titkolózva beszélgetett a kávéssal, s nagyon vakarta a fejét, mikor mondák neki, hogy a gróf az éjjel elutazott.

Csak hetek mulva mondta el a kávés bizalmasabb ismerőseinek, hogy az a fiatal idegen, kit a vendéglőben *gróf Arenenberg* név alatt ismertek; *a nagy Napóleon unokaöcscse*, ki ekkor Magyarországon keresztül akart utazni *Lengyelországba*, hogy ott a forradalom élére álljon, s az alatt itt tudósitásokra várt; miután azonban eleve megtudta, hogy a lengyel forradalom ügye hanyatlani kezd, s hogy őt elakarják fogni, hirtelen visszament ismét Helvétziába; a kik elfogására jöttek, épen egy nappal érkeztek később.

Ha Rékasi akkor tudta volna, hogy a ki tőle három nap alatt elnyerte az egész világot tekegolyókkal, egykor Franciaország császárja leend, s épen olyan kiszámitva fog játszani országok és népek sorsaival, mint akkor az öt fabábbal!

Még most is mutogatják a koronakávéházban azt a helyet, hol egykor Franciaország mostani uralkodója csendesen és figyelmesen nézte a magyar ifjak zajgó csoportjait.

Kakas Márton.

290

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1859. okt. 1.]

— Tisztelt kollegáimhoz! Igen szivesen kérem önöket ne irjanak arról, hogy én ilyen meg amolyan beteg vagyok. Nem azért, mintha én nagyon megijednék, mikor ezt nyomtatásban olvasom; hanem azért, hogy szétkergetik vele a közönségemet. Ki mer az Üstökösre előfizetni ha azzal ijesztgetik, hogy a szerkesztő most csinálja a testamentomát? Kevesebb részvétet kérek! Különben is hála az égnek, jobban vagyok már és dolgozom.

291

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. okt. 9.]

CXII. Levél. *Egyről-másról.*

Az egyszeri szinésznek őzszinü kabátja volt, mellyet elől letalált fecskendeni tintával, aztán valakivel csak összetalálkozott, mind ezen kezdte hozzá a beszédet: „nini! önnek a kabátján tintapecsét van!" Utoljára annyira üldözte ez az észrevétel, hogy mikor valami ismerősét látta közeledni, mielőtt amaz szóhoz juthatott volna, sietett elmondani: „A kabátomon pedig tintapecsét van; már most beszéljünk másról." Három hét óta én is igy vagyok; akárkivel találkozom: „Hát ön nem halt meg? Azt beszélik, hogy ön meghalt? (Hallottam volna én annak a hirét) De ugyebár halálán volt? — Méltóztatott beteg lenni? — Ejnye, ugyan roszul néz ki! (Mintha az egyik felem ablak volna, a mellyiken a másik fél *kinézeget.*) Az Istenért, vigyázzon magára!" — Azután jönnek a jó tanács-

adások: mit egyem? mit igyam! miben fürödjem, hová menjek? Pepsin, Morison pilula, stiriai fűnedv, hajnalbanszedett harmat, Koch-bonbon, Boutemard-szappan, Hartung-hajnövesztő-kenöcs és a többi; ha én azt mind bevenném, a mit nekem rekomendálnak, egy hét alatt kiélnék minden patikát Pesten; egyik barátom Schmekszre küld, a másik Helgolandba, harmadik Kairo levegőjét ajánlja, negyedik Graefenberggel üldöz, az ötödik ijeszget, hogy ki ne menjek a szobából s szájkosarat hordjak, azon szijam a levegőt, ugy hogy utoljára majd kiszöktem már a bőrömből a rettenetes részvét miatt, s nem volt ollyan porcikám, a miben ne éreztem volna valami halálos nyavalyát. Abban pedig mindnyájan megegyezének, hogy dolgoznom ezentul nem szabad. Semmi irás, semmi olvasás! tollat, tintát, papirost még néznem sem szabad többet, mert meg van irva, hogy a *betü megöl*. Már most tehát én is elmondom mindazon szives jó akaróimnak, a kik hogylétem felől aggódnak, hogy Isten segitségével s az én kedves barátom, dr. Bókai tudományos ápolása mellett szerencsésen felgyógyultam, s ismét ülök az iróasztalnál, mert már hiába, ez az én életemnek legmaradandóbb öröme, s ha én nem láthatom ezeket az egymás után haladó betüket, akkor vagyok én igazán nagyon-nagyon beteg. Ezek adtak nekem mindig örömet, vigasztalást, behegesztették multam sebeit, elfeledteték bajaimat, nekik panaszoltam el, a mi fájt, rájuk biztam, a mi legtitkosabb gondolatom volt; velem éltek együtt, s talán még utánam is fognak élni? hogy válnék meg tőlük ollyan könnyen; .

Hanem hát beszéljünk már másról.

Az e havi műtárlat ismét egy nevezetes tehetséget mutat be, Dugovics Titusz szerzőjében, a fiatal Wagner Sándorban. Ez már talentum! Itt teremtő lélek alkotja a művet; az esztényités és a való ollyan szépen fognak kezet, tanulmány látszik a legmellékesebb tárgyakon is, s a főalakok teljesen urai a hatásnak; azt merem mondani, hogy Wagner hazánkfia (pesti fiu) Madarász mellett fog állani. Csinos művek Goebel

cigányai is (vizfestmények), kik a faluvégen patkószegeket csinálnak. (Kedvenc nemzeti mulatságuk a cigányoknak; Liszt Ferenc szerint bizonyosan ezektül tanulta Európa a patkószeg-csinálást.) Krebs műve, Martinuzzi végpercei szépen van kidolgozva, de kevés jellemzeni valót talált a főpap arcában. Van der Venne, indulása a nyulvadászatra, sikerült magyar alakokat tüntet fel, az egész fesztelen és természetes. Tacke festménye a cseh karok merénylete a királyi helytartók ellen, igen mulatságos jelenet. Kedves kép Rhombergtől a nehéz számadási feladat. Nevezetes mű végül Molnár csataképe: Kemény Simon halála. Kifogásom csupán a hős alakja ellen van. Ez nem az a halál, a minőt képzelünk egy önfeláldozó bajnoknál, ki dühös viadalban, megtört szemekkel, mikben az ég ragyog, véglehelletében is honát kiáltva, esik el; hanem egy csendes betegé, ki sápadtan, lehunyt szemekkel, megivott orvosságtól fanyar ábrázattal, ápolói karjai közt sohajtja ki lelkét; pedig az összeállitás különben ollyan szép, a zavart tömegben olly művészi egység, az egészben olly nemes hatás látható, kár, mint mondám, hogy a hős alakjának alkotásakor nem melegedett fel jobban a művész képzereje. A sorsolásra megvett képekről még ráérek szólni; a többiek között bizony sok hánydelvesd munka található.

K-s M-n.

292

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. okt. 16.]

CXIII. Levél. „*Tündérujjak,*" dráma Scribe és Legouvétól, előadatott *Feleki* javára.

Miket neveztünk eddig szépművészeteknek? Költészet, zenészet, festészet, szobrászat, színészet: ezek voltak azok. De ugyan

hát mivel érdemlették azt meg? Mi az a költészet? szavakból kurta és hosszu sorokat csinálni; divatlapjaink minden héten kétszer bebizonyitják, hogy ahhoz *minden ember* ért. A zenészet? furcsa hangoknak kiadása, a miknek semmi nyoma nem marad. Mit tud a festő? Lefesteni ollyan dolgokat, a mik vannak; de ollyat ugyebár nem tud festeni, a mi nincs? Hát a szobrász? Meztelen és félig meztelen, vagy legfölebb egy palásttal eltakart embereket előállitani; no ez ugyan nagy dolog! Plane a szinész! Az csak elmondja, a mit már mások leirtak; nem is szabad neki hozzá adni semmit. — Csak egy igazi művészet van a világon, a *masamódság!* Kiegésziteni, széjjel terjeszteni, furcsábbá, szebbé tenni az emberi alakot, mint a hogy az a teremtő kezéből kikerült; tollból, selyemből, halcsontból, lószőrből, szalmából, üvegből, cérnából, vasabroncsból kitoldozni a teremtés remekét; csudákat alkotni, bámulatos ujdonságokkal lepni meg a világot; magával ragadni az emberiséget; teremteni azt, a mi előtt a királynék is meghódolnak; a mi soha sincs, de mindig lesz, nem vénül, mindig ifjul, a mindenütt uralkodó divatot; — ez a müvészet; ez a lángész!

Scribe és Legouvé urak voltak ollyan szerencsések, ezen tizedik muzsát bevezethetni az Olympra (ezóta a többi kilenc is mind krinolint és hat volánt visel), a tündérujjak egy fiatal hercegi árva ujjai, ki elüzetve rokonaitól, Párisba megy, s ott első divatárusné lesz, ki magának palotát, uri fogatot, tömérdek pénzt szerez; hatalmas befolyásával (miután minden előkelő urnő nála dolgoztat) később nagy galibából szabaditja ki uri rokonait, pénzzel is segiti őket, mikor felakadnak, s végre, miután egy herceg nőül kéri, azok által ismét családtagul elismertetik, s azután régi kedveséhez nőül megy; krinolingyárt állit fel, iszonyu gazdag lesz és tart diktiókat arról, hogy millyen szép dolog a „*munka.*" Párisban ez a darab irtóztatón tetszett; a mi az ottani divatárusnők nagy száma mellett igen is természetes. Egyenesebb uton nem is jöhet egy költemény

divatba, mint ha a divatkezelőit magasztalja. Elég ügyesen is van összeállitva, akár egy szalmakalap; szalma ugyan, de szépen van fonva, pompásan feldiszitve. A szerepek elég jók arra, hogy a művészek bennök kitünhessenek; a mint hogy ki is tüntek. A morál is elég szép benne: a munka nem szégyenit meg senkit: a munka után nyert vagyon tiszteletreméltó; melly mondatokat mindannyiszor megis tapsoltuk, minthogy magukban véve igazak; — hanem egy csalódás még is van a látszatban. Munka alatt eddigelé ollyan foglalkozást értettünk, a mire vagy ész, vagy erő megy fel; ámde egy krinolingyár kezelése lehet *jó keresetmód*, de *nem munka;* miután a *divat* épen csak a világ hülyeségén, emberi hiuságon alapul, a mit bizonyit változékony természete is. Hogy mi a munka? azt a szegény jámbor férjek mondhatnák meg, kik estenden kifáradtan térnek meg a hivatalszobákból, a boltokból, a mühelyekből, betegek látogatásából, tanóráikról stb., hogy otthon divatárusnői árjegyzékekben gyönyörködjenek. Hasonló jogon mondhatná az, ki vagyonát börzejátékon szerezte, hogy *esze* után gazdagodott meg. Tiszteljük a divatárusokat, hogy széles krinolinjaink legyenek a földön; de azért más a „munka," meg más a „dolog." (Jaj de unalmas prédikátor lett kendből Kakas Márton, a mióta bort nem iszik!)

Kakas Márton.

293

REBELLIO AZ ÜSTÖKÖS TYRANNISMUSA ELLEN

October 18-án a *Magyar Sajtó* nyilt lázadásba tört ki az Üstökös ellen az üldözött misera plebs versificans elnyomattatása miatt; végszavai: „nem engedjük bántani az Üstökösnek a jámbor *versirókat*, kik azt a sok jó ingyenverset irják, mert azok tiszteletreméltó emberek!"

Most már rendre következnek a többi tartományok; a lázadás lángjai hirtelen elharapóznak:

October 20-án *Pesti Napló:* „vége legyen már annak az üres élcelésnek az Üstökösben a *tudósokra*, a kik nem irnak sem ingyen, sem pénzért, mert azok tiszteletreméltó emberek!!"

October 22-én *Nefelejts:* „békesség adassék már azoknak a *krinolinoknak*, mølyek e hon két harmadát beárnyékolják, mert azok tiszteletreméltó *izék!!!*"

October 24. *Pesther Lloyd:* „bizony egészségére válnék az Üstökösnek, ha nem közölne már több adomát a *zsidókról*, a kik neki is kölcsönöznek, ha rászorul, mert azok csakugyan tiszteletreméltó emberek!!!!"

October 26. *Magyar nép ujsága:* „Korunk irányával nem egyezik meg, hogy az Üstökös a derék *csizmadiákat* egyre üldözi sületlen adomáival, a kik olyan jeles csizmákat varnak, mert bizony mondom tinéktek, hogy azok csakugyan tiszteletreméltó emberek!!!!!"

October 28. *Napkelet:* „Marci pajtás, nem jó lezs már a *cigányokra* több tréfát kigondolni, a kik olyan szépen hegedülnek, mert azok tiszteletreméltó emberek!!!!!!"

October 30. *Vadász és versenylap:* „kár pedig minduntalan a *vadászokat* karikirozni, a kik annyi nyúlat és medvét meglőnek, mert azok tiszteletreméltó emberek!!!!!!!"

November 2. *Tanodai lapok:* „azt hiszi tán az Üstökös, hogy az ő feladata nem egyéb, mint a jámbor *népiskolárok* felől rosz adomákat gyüjtögetni; a kik gyermekeinket nevelik és kisurolják? mikor azok tiszteletreméltó emberek!!!!!!!"

November 4. *Kertészeti lapok:* „hátrább az agarakkal, Üstökös uram, azt hiszi ön, hogy önnek minden szabad? hogy még azokat is kiélcelheti, a kik *öntözésnélküli dinnyéket termesztenek.* Azok tiszteletreméltó emberek IX!

November 6. *Vasárnapi Ujság.* „Hogy az Üstökös mért csinál élceket a *falusi birákra*, a kik jelenleg egyetlen néphivatalnokaink? azt valóban a legnagyobb jóakarat mellett sem birjuk

magunknak megmagyarázni. Azok tiszteletreméltó emberek X!

November 8. *Falusi Gazda:* „már hiszen akármiről beszélhetne egyébről az Üstökös, csak a *falusi gazdákra* ne csinálna annyi rosz élcet, a kik a kenyeret termesztik, a mivel ő is él, mert azok tiszteletreméltó emberek XI!

November 10. *Iparosok lapja:* „de ugyan mit akar az Üstökös, hogy egyre anekdotázik *kádárokról, kovácsokról, asztalosokról, szabókról, lakatosokról?* nem talál más tárgyat; — mikor ezek mind olyan tiszteletreméltó emberek. XII!

November 12. *Hölgyfutár:* (Beküldetett) „Kéretik az Üstökös, hogy a *színészeket* ne szemelje ki többé gúnyolodása tárgyaiul; mert azok nem csak hogy tiszteletreméltó emberek, hanem meg is kergetik az embert XIII!"

November 14. *Orvosi hetilap:* „Nagy háladatlanság Kakas Mártontól még az *orvosokat* is kifigurázni, holott ha az orvosok jó eleve galléron nem ragadják, hát szárazon is vizbe ful. Az orvosok tiszteletreméltó emberek XIV!

November 16. *Törvénykezési lapok:* „valóban jogtalan merénylet az Üstököstül az *ügyvédeknek* békét nem hagyni, a kik még pört is akaszthatnak a nyakába. Azt kikérjük, hogy ők tiszteletre méltó emberek XV!"

November 18. *Képes ujság.* „Hát illik-e, hogy mi magyarok *egymásra* csinálunk anekdotákat, kiknek egymást szüntelen ölelni kellene? Nem vagyunk-e mi magyarok mindnyájan tiszteletre méltó emberek? XVI!

November 20. *Katholikus Néplap:* „Komoly megilletődéssel veszszük észre, hogy ama könnyelmü lap: az Üstökös, szüntelen *embertársai* rovására csinál gúnyos élceket; avagy nem tiszteletreméltó-e minden igazánélő ember? XVII!

November 22. *Budapesti Hirlap:* Jó lesz megsúgni annak az Üstökösnek, hogy *bizonyos emberekről* bizonyos anekdotákat ne igen sürün eregessen a napvilágra, mert majd a körmére koppintanak. (Csitt. Ide nem kell felkiáltó jel: úgy is nagyon meghallják. K. M.) *K-s M-n.*

294

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1859. okt. 29.]

– Párbeszéd egy vidékről bejött politikai notabilitás és egy előkelő politikai lapszerkesztő között (notabene: az utóbbi minden kérdésre adós marad a felelettel. — Furcsa *párbeszéd!*)

— Hogy vagy?

— Hogy van a *környezeted?*

— Hogy van a *lapod?*

— Hogy van a *Krónland?*

— Hogy van a *birodalom?*

— Hogy van *Európa?*

— Hogy van a *világ?*

295

EZ ELŐTT

Tetszik azt tudni, hogy én a magyar-utcában 21-ik szám alatt lakom, egy csendes kis magányos szobában, melynek ablakaiból két nagy szép kertre nyilik a kilátás. A kertek nem az enyimek, hanem a belőlük átlengő virágillat — az az enyim.

Fölöttem megint egy másik poéta lakik, *Szigligeti;* szintén olyan fekvésü szobában, szintén arrafelé nyiló ablakokkal; — egész órákig halljuk egymás dobogó lépteit; a magányos szavalás hangjait, miket a szentelt dühbe hozott költő, mikor egyedül van, csupán láthatatlan múzsájának mond el.

És ha még hat emelete volna ennek a háznak, mind a hat emeletnek ugyan abban a szobájában okvetlenül valami poéta ember fogna lakni, s irná egymás tetejében a sok mindenféle

kigondolhatót, ki versben, ki prózában; — mert hát meg van ez a hely babonázva!

Ezelőtt negyvenöt évvel volt ennek a háznak a helyén egy alacsony, rozzant vityilló, abban volt egy kis udvari-szállás két szűk szobával, (képzelhetni, most azon a helyen *egy* szoba van, az is kicsiny, hát még mikor *kettő* volt!) az egyik szobát lakta egy becsületes céhenkivüli csizmadia; a másikat egy fiatal költő, a kit keresztnevéről híttak *Károlynak*, azt pedig nagyon restellték előkelő rokonai, hogy vezetéknevéről — „*Kisfaludynak*" cimezték.

A fiatal ember száműzve volt az apai háztól, azon szégyen miatt, hogy ilyen mesterségre adta magát! Rokonaitól tehát semmi segélyre nem számíthatott — sok ideig.

Urak, urfiak! válogatott összes munkák kiadói, fiatal sárkányevő talentumok, tengerszippantó geniek! vajjon mit gondoltok, hogy élt meg ezelőtt félszázaddal az olyan ember, ki a magyar irodalomnak szentelé tehetségét; — a mi persze, hogy nem mérhető össze a tietekkel?

Mikor még honorariumnak híre sem volt, s mikor még a magyar iró koldulni szégyenlett.

Hát az bizony úgy élt meg, hogy nappal képecskéket festegetett, miket az egyetlen müárus M... darabonkint háromnégy forintjával fizetett (bankó cédulában), este azután ülhetett az irásnak, olvasásnak; a festő tartotta az irót, az ecset gondoskodott másodszülött testvérérül, a tollról! A képecskéket mégis csak inkább el lehetett adni, mint a verseket.

Az egyik szobában ült iró- és rajzoló-asztala mellett Kisfaludy Károly, a másik szobában ült a tőke mellett a szegény kontár csizmadia. Amaz a halhatatlanság emlékét épité: költeményeket irt; emez a mulandóság sebeit orvoslá: csizmákat foltozott; s a költő és a csizmafoltozó igen jó egyetértésben éltek együtt.

Mikor Kisfaludy elkészült valami képpel; a mi a műárusnak megtetszett, (adott érte tán öt forintot is); míg a szegény

csizmadiának elfogyott a munkája, csak úgy gubbasztott háromlábú székén, az ifju költő megvigasztalá:

— Ne búsuljon János mester, van nekem most egy kis pénzem, megélünk belőle együtt. — S megosztá vele azt a keveset.

Máskor meg a költő pénze fogyott ki; a műárusnak nem kellett a munka, megmegszakadt a szerény kereset; a csizmadia észrevette aztán a szomorúságot:

— Ne búsuljon ifju uram, van nekem most munkám elég; majd csak megélünk valahogy! — s akkor aztán egész éjjel ott ült a tőke mellett, hangzottak mustája csattogásai reggelig: hogy ő is megoszthassa szegény keresményét az ifju költővel.

Igy éltek együtt évekig a költő és a csizmadia a kis udvarszállásban, egymás baját, gondját és kenyerét osztva; ilyen zene mellett születtek a rímek, miket tiz év mulva az egész ország hangoztatott . . .és ezt most majd el sem hinné senki.

Óh aranyat termő vaskora a magyar költészetnek!

Kakas Márton.

296

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1859. nov. 5.]

P. E.-nek. A „*Presse*"hez irt verset még is ne közöljük. A bécsi sajtó *egy része* régóta követi azt a maneuvret, hogy helytelen boszontásokkal iparkodik a magyar nemzetiséget a német nemzetiséggel gyűlölködésbe hozni: nem tudjuk, mi hasznos célt akar vele elérni? A míg megtámadóink ellenében egyedül álltunk, igen természetes volt részünkről az önvédelem; most azonban, midőn mind bécsi, mind nagynémetországi nevezetes lapok (*Neueste Nachrichten*, *Wanderer*, *Ostdeutsche Post*, *Deutsche allgemeine Zeitung*, *Kölnische Zeitung* és itthoni

derék társunk a *Lloyd)* helyettünk a sorompókba léptek, s az igazság és emberiség érdekében tett felszólalásaikkal becsületesen igyekeznek megcáfolni azt az állitást, mintha a német *nemzet* is osztaná azt a véleményt felőlünk, a mivel egy pár érdekelt lap meg akar bennünket bélyegezni; rendén van, hogy hagyjuk védőinket helyettünk szólni s magunk bele ne menjünk a számunkra felállitott kelepcébe, mely a magyar és német intelligentiának, qua ilyennek, — összeveszitésére van kigondolva. Nem! Mi tisztelettel szólunk a nagy német nemzet miveltségéről, midőn az is elismeri a mienket; mi is meggyújtjuk fáklyánkat Schiller tiszteletére, kiben a nagy költőt és a szabad eszmék lángeszü bajnokát nagyon régóta tanultuk ismerni, mihelyt azon idétlenkedőket, kik a mi irodalmi nagyjaink oltárára rakott gyertyácskáinkat elfujdolgálni akarják, saját ügyfeleik igazitják rendre, s ezért köszönetet, forró kézszoritást nyujtunk nemeslelkü védőinknek; de azt az egyet örök emlékezetül kimondjuk: hogy az a magyar, ki bálványozott nyelve kulturájának ez évben százados ünnepét ülte, nem fél annyira attól, ki őt netán megakarná ölni, mert ez csak éltünket veheti el, mint attól, a ki azzal a szóval jön ránk, hogy bennünket civilizálni akar; mert ez azt veszi el tőlünk, a miért éltünk! Nekünk van saját, régi dátumú, erkölcsi alapokon nyugvó civilizátiónk; engedjenek bennünket abban előre haladni — s mi igen jó barátok lehetünk.

297

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1859. nov. 5.]

— Van a magyar akademiának egy jó öreg kihordója, a kinek igy szóla ez előtt két héttel a titkár: „bizony Mészáros, már illendő volna ön számára egy tisztességes bőrtarisznyát

csináltatnunk, a miben az ideoda szállitandó iratokat elrakja; félő, hogy egyszer elveszit belőlök valamit. Menjen, rendeljen magának egyet." Az öreg úr szót fogadott s legközelebb találván a régi Pillvax mellett egy emberséges szíjártó-mestert, annál megrendelé a bőrtáskát. Közelgetvén a Kazinczy-ünnepély, sürgetni kezdé a kézművest, hogy készen legyen vele, mert akkorra kelleni fog. A táska el is készült; midőn pedig a kialkudott árt megvinné a szíjártó-mesternek érte az akadémia kihordója, az érdemes úr azt nem fogadá el, mondván, hogy a mi a Kazinczy-ünnepélyre készült, azért fizetést elvenni nem lehet. Ezzel a kihordó visszavivé a pénzt. Az illető helyen azonban már számadásba levén téve a kiadás, ujra visszaküldék őt a pénzzel, hogy ez nem tartozik a Kazinczy ünnepély költségei közé. Ekkor a derék férfiú irt egy lelkes levelet az akademia titkárának, hogy tehát fogadják el ezt az összeget a most meginditott *Kazinczy alapitvány számára.* Bizonyára ez áldozat-összeg olyan súlylyal birand ott, mint mások ezrei. A derék közmüves mester neve HILL. — Úgy látszik Augsburgi nénikém, hogy itt a *buta* magyarok között még a német nevü emberek is *elhazafiasodnak.* (Ez is *új szó*, még soha sem volt *vádkép* használva.)

298

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1859. nov. 12.]

— Míg mi nálunk „barbár magyaroknál" a Kazinczy-ünnepély *általános* lelkesedés közt ment végbe; nézzük csak miféle közbeszólások történnek a *civilizált* világban a Schiller ünnepély előkészületei alatt? — Több nevezetes városban a kivilágitás betiltatott, miután ez csak magasabb rangú személyek tiszteletére van fenntartva. — Az augsburgi allgemeine

tulajdonosa *Cotta*, ki egyúttal Schiller összes munkáinak is kiadója, s azokbul százezereknek zsebrerakója, tiltakozik Schiller *egyetlen egy költeményének* (Die Glocke) tervezett diszkiadása ellen, s pörrel fenyegeti az ünnepély rendezőit, ha azt mernék tenni. — Egy bécsi jó érzelmü férfi feljajdul, hogy hová vezet már ez az istentelen *bálványimádás?* elfeledte-e már a világ, hogy az eretnek Schiller egykor *Sz. Bernhardot* is rágalmazá, hogy most ilyen tiszteletben részesíti? — A bécsi orvosi fakultás in corpore megtagadta a Schiller ünnepélyben leendő részvételét, azért — mivel — Schiller — csak — *chirurgus* volt? — s ezt a nézetet hirlapokban nyilvánosan védelmezik. — Még is csak szép dolog — barbárnak lenni!

299

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. nov. 27.]

CXIII. Levél. *Gyümölcs-kóstolások.*

Tisztelt szerkesztő ur. Hogyan, hogyan nem? denique engem az a megtiszteltetés ért, hogy a magyar kertészeti társulat kinevezett gyümölcskóstoló bizottmányi taggá. Bizonyosan az a régi vers jutott valakinek eszébe: „*hic Gallus* cantans, in arbore sedens, *pira, poma comedens* etc." s ebből látván, hogy a kakasfajta régi *gyümölcskóstoló*, competensnek talált a gyümölcskérdés eldöntésében; mert én egyéb érdememet fel nem birom fedezni; csakis akkor tudtam meg a kitüntetést, midőn nagyon tisztelt házigazdánk, Kubinyi Ágoston, muzeumi igazgató, a véguzsonnára meghitt, midőn a kérdéses pályaművek fe fognak bontatni és sorba kóstoltatni. Ez mégis jobb hivatal, mint a drámabirálás volt. Pedig a drámákat nem csak kóstolni

kellett, hanem hámozatlanul, csutkástul, taplóstul (némelyiknek bele sem volt) és levelestül megrágni végig.

Soha kellemesebb társaságot képzelni sem lehet, mint minő egy pomolog-egylet. Itt egy báró, meg egy kertész, ott egy pár orvos: egyik homoeopatha, másik allopatha, egy királyi tanácsos, egy magyar táblabiró, egy német polgár, egy tudós, egy lapszerkesztő, egy gazdatiszt, egy ügyvéd; talán mindegyik most látja a másikat először, de azért mégis régi ismerősök; nincs közöttük politikai véleménykülönbség, nincs irigy vita, nincs valláskülönbség, nincs fajgyülölet; ők mindnyájan buzgó pomologok s ha néha összedisputálnak is egy-egy kétséges külsejü *almár* kiléte felett, de egy Casillac ehetetlenségén, egy Clairgeau mennyei zamatján, egy Herfordshire parmén erényein, s egy Alphingstan hazug külsején, mindnyájan megegyeznek és senki azon elvet meg nem dönti náluk, hogy „jó a jó, de jobb a jobb!"

A pályamüvek sorát megnyitá Pecz Armin, ludoviceumi kertész kétféle savanyu répája. Mind a kettő turnips-fajta; az egyik sárga, a másik fekete. A sárgát mindegyikünk legjobban szerette. Együtt is kóstoltuk mind a kettőt; hanem akkor legjobb volt a rajtalevő kolbász.

Azután egy előrebocsátott (nem elnöki megnyitó beszéd, hanem) urilakoma képessé tevén az illető organumokat a tárgyak megbirálhatására (tudva levő dolog, hogy gyümölcsbirálatra legalkalmasabb az ember gyomra vacsora végén) tudós szomszédom, dr. Málnay Ignác, ünnepélyesen felszeldelé az almákat és körtéket; műértő tapintattal intézvén ugy a dolgot, hogy a jobbat és még jobbat utóbb következtesse. A kitüntetett fajok mind rettenetes angol, francia és németnevü matadorok. Ez alkalommal dr. Pólya is mutatott be egy általa előállitott uj almafajt, mellyet ő *Fáy Andrásnak* nevezett el. És ekkor az ötlött eszembe; mennyi eredeti nemes faj gyümölcse van a magyar földnek is, s mennyi kitüntetésre méltó nagy embere a magyar nemzetnek! Miért ne tehetnők mi is azt,

a mit a külföldi gyümölcsészek, hogy a triviális elnevezések helyébe ruháznók fel nemes gyümölcseinket nagy férfiaink neveivel? s ugy cserélnök ki azokat a külfölddel. Millyen szépen illenék például a *Szercsika* helyébe, a nagy hős horvát bán neve: Zrinyi! Tartós *vasalmánkat*, hogy megilletné a *Széchenyi* név! a *fontos* alma lehetne *Deák*. Az illatos *szegfü*-körtére illenék *Kazinczy*, s az *egri* körte viselné *Bartakovics* nevét. És semmi mauzoleum nem örökiti a nagy neveket annyira, mint egy nemes gyümölcsfa!

Kakas Márton.

CXIV. Levél. *A tárogató sipról.*

Tisztelt szerkesztő ur. Tehát hogy tetszik a tárogató? Tegnap együtt hallgattuk a muzeumban Suck ur kisérletét a tárogatóval s annyiról mindenesetre meggyőződheténk, hogy az a hang, a mit hallunk, valami uj, a mellyet még hallattunkra semmi ismeretes zeneműszer nem adott ki magából. Egyesiti magában a harsona (trombita) recsegő sivitását, a klarinét lágy sirásával, néhol hasonlit a phisharmonica énekszerü hangjaihoz, mély hangjaiban az oboéval azonos. A muzeumi ereklye el van már hasadva, az tehát igen rosz hangokat ad, hanem egészen annak a mintájára készittetett Suck ur egy uj tárogatót, ugyanannyi hanglyukkal, ugyanollyan sinorzattal és bojtokkal. Sinór és bojtok arra valók, hogy a sok darabból álló hangszernek ha egyik másik darabja le találna is esni, el ne veszszen; látszik, hogy csaták rohamaiban használták ezt a műszert. Az uj tárogató még nincsen kijátszva (értik ezt a zenészek, hogy mit tesz?), hanem azért igy is meg lehet belőle tudni, hogy mi volt az a tárogató? Erős, harsogó hangjai a szabad ég alatt mérföldnyire elhangzanak, elszórt csapatoknak jeladásra; lágyabb hangjai olly busongók, annyira alkalmasak a méla ősmagyar dallamok visszaadására. Hanem azért az operai melodiák is igen kedvesen hangzanak rajta. A cigányos cifrá-

zatok egészen sikerültek aisérl kettevő művésznek. Hát még ha a műszer ki lesz játszva, a hangok begyakorolva, a művész maga hozzászokva az uj hangszerhez (csak két nap óta birta), akkor nem kételkedünk, hogy a tárogató, ez egészen ős eredeti magyar hangszer nemcsak nálunk leli fel hajdani közkedvességét, hanem a zeneszerzők is találni fognak számára illetékes helyet a zenekarban: például Erkel mindjárt alkalmazhatná azt Bánk bán dalművében.

A kisérleten jelen voltak közől Kubinyi Ferenc ur beszélé, hogy a hangszer nem olly régen ment ki a divatból; még gróf Keglevich főispáni beiktatásán Nógrádmegyében egy hajdu fútta azon a régi indulókat a nemesi bandériumok előtt; s akkor a város egyik végitől a másikig jól meg lehetett hallani a hangját; még nem rég Rimaszombatban a toronyőr is használta azt, s tolnai hajósok, mikor éjenkint magányos szigetek mellett kikötnek, most is előveszik még e sipot s játszanak rajta rég kiveszett nótákat.

E hangokat meghallhatja majd a közönség jövő hó 8-án a muzeum nagy teremében, hol szépen, saloni zongorakiséret mellett fogja magát bemutatni a pusztai pásztortüzek régen elnémult ábrándozója.

Qui vivra, verra! (nem tudom, hogy mit tesz? de a politikai hirlapok minden harmadik vezércikke ezen végződik, tehát valami jónak kell lenni).

Kakas Márton.

300

KAKAS MÁRTON A POKOLBAN

Azt álmodtam, hogy a pokolban voltam. Ott még nem jártam soha. „Jaj Márton bácsi, mondja el milyen az a pokol?" (hallom, hogy kiált felém mindenfelől az én sok apró gyerme-

kem, a kiket mesével tartok már — nem tudom — mióta?) „igaz-e, hogy olyan sok pénze van Plutónak? Igaz-e, hogy ott nem kell az embernek fütőszerre költeni? viselnek-e ottan is krinolint? milyen a divat? sokba kerül-e? adnak-e új operát? előre kell-e az adót fizetni? prolongálják-e ott a váltókat? van-e ott is trafika s a többi?")

Jaj, kedves gyermekeim, nem értem én rá ezt ott mind körülnézni, annyira el voltam foglalva a magam bajával: annyit mondhatok, hogy szurok a pokolban sincsen több, mint idefenn a földön; az ördög pedig csak úgy lézeng egy kettő odalenn, azok mind idefenn vannak alkalmazva, az elkárhozottak lelkei csak úgy kölcsönben kinozzák egymást.

Először is egy tüzes ágyba fektettek s odajöttek hozzám az általam e földön megkinzottak és kivégzettek véres szellemei, egyenkint, párosával, seregestül!

Legelébb is huszonnégy *özvegy poéta*, kiknek hitves múzsáit a kemencébe löktem, kezdé el elhamvasztott verseit még egyszer felolvasni fülembe. Ez irtózatos volt. „Kiadsz-e ezentúl minden verset olvasatlanul, ha a földre visszakerülsz?" Kiadok! kiadok!

Majd *Nyirkávai László*, *Czerko Gyuro*, *Klipitroklapatrovics* s a többi *hirhedett pipázók* sereglének ágyam körül s elkezdtek rettenetes füstöt támasztani, borzasztó kapadohányt és roszcrajcárost bűzölve orromba, szemembe: „fogsz-e még valaha a dohányra élceket csinálni?" Soha, soha!

Megint uj rémek jöttek: *váltókat* hoztak kezeikben, a mik mind a mai nap jártak le. „No, most tessék hencegni! most lássuk azokat az élceket *Mózsesről*, *Smülérről*, *Icigről!* Tetszik-e prolongátió három hónapra? ötven procentre, hetven procentre, kétszáz procentre?" Uraim, irgalmazzanak! Ha felmegyek a földre, verset irok az aranytornyú templom tiszteletére.

Jöttek a megsértett *professorok:* körülfogtak, megexamináltak; nem tudtam semmit: „no drága úr, most fitogtassa, mit tud? tud adomát csinálni ugy-e vaskalapos urakra? de nem

tudja, hogy mi a quid juris?" Bizony nem tudom; meg vagyok alázva rettenetesen.

Azután jöttek az *orvosok, fogorvos, vízorvos, tűzorvos,* decoctumokkal, pilulákkal, lábfürészelőkkel, foghúzókkal; consiliumot tartottak, mindent megkellett ennem, innom, a mit számomra rendeltek; bünhödésül rosz adomáimért. Jaj be kinszenvedtem értük. Utoljára megbaunscheidoztak; ez már aztán maga fel ér egy kisded purgatoriummal; s hogy semmi ne hiányozzék, odajött *Rabbi Daenemark* a Wundermann és megmagnetizált, hogy egybe lunátikussá lettem tőle.

Ekkor kilenc *svábhegyi majoros* nyitott rám ajtót egymás után. Mind a kilenc azt mondta, hogy „elfogyott a széna, meg a zab!" Az itéletnap trombitájának hangja nem irtóztatóbb ennél a mondásnál. Hát már a túlvilágon is azzal fog engem üldözni az egész világ majorosa, hogy „elfogyott a széna, meg a zab?"

— Jaj! hát a lábamat mi harapja? Egy hang felel kisértetiesen: „én vagyok az *a poloska,* kinek nemzetségét annyira csúffá tetted, jaj neked és jaj mindazoknak, a kik ellenünk rugdalóznak!"

Kerekhasu civisek fogtak körül: „ahán, itt vagy most! minket csúfoltál mindig, hogy olyan gömbölyü hasunk van; tátsd el csak a szádat!" Azzal elkezdtek tömni szalonnával, sajttal, erőnek erejével, míg az én bőröm is úgy kitágult, mint az övék; hasam lett akkora, mint egy fürmendernek; minden ruhám megfeszült rajtam; szabók után orditottam: jöjjenek! segitsenek, fejtsék fel a dolmányom; azok még szűkebbre varrtak rajtam össze mindent, a bőrömet is hozzá varrták a posztóhoz: „nesze, nesze! *a rejtett szabólegényért!* megérdemelted!"

Megint új rémek támadtak elő: egyik azt mondá: „ismersz-e engemet Richárd! én vagyok az, a ki a *pézsmakacsákat* megette. Edd meg te már most a *fejeiket!*"

A másik: „én vagyok az, a ki a *csillagos szobában* Romeo első felvonását eljátszotta; játszad te el a másodikat!"

A harmadik: „én vagyok a *Z betűk ellensége*, kit te levertél, jer, számláld meg, gonosztévő, hány Z betűt irtak azóta a C mellé, mióta minket legyilkolál?"

A negyedik: „én vagyok az, a ki a thcát *rhum helyett halzsirral* ittam, nesze, kóstold meg, milyen lehet?"

Az ötödik: „én vagyok a *nagy finánckirály!* a kit te kicsúfoltál! ha olyan fitymálva szóltál e tudományról, mondd meg hevenyében: mennyi harminckilencezer ötszáz hatvanhárom forint tizenkilenc krajcár váltóban? pengőben? és uj bankóban? s mennyit tesz ugyanaz réz, ezüst vagy aranypénzzel fizetve?" Jaj uram, ez a büntetés nekem épen az itéletnapig eltart! irgalmazz! ne kivánj lehetetlent.

Nem! országos gonosztevő, csendháboritó, méregkeverő! kinlódjál! szenvedd ki a magadét; nem mozdulhatsz; meggyötrünk, megdagasztunk, megcsiklandunk; nem futhatsz el előlünk.

— Nem! nem! süvölte közbe egy sivító hang; sőt inkább fusson, ne pihenjen itt hiába, kergessük őt, ő pedig szaladjon.

Ezt egy *elátkozott ballerina* mondá, kinek kiadtam a képét az Üstökösben, s ki most kiráncigált fektemből, kényszerite *pirouetteket* és *pas des deuxöket* csinálni, mig elkábulva lerogytam; akkor meg egy *boszúálló sportsman* karjai közé estem, az fellökött egy versenyparipa hátára; „eredj, tanuld meg, mit tesz az embernek a hazáért *farkast* lovagolni!" a veszett ló nyargalt velem, lélekzetem elállt; végre kitörtük kezünket, lábunkat mind a ketten; de még azzal sem volt vége a pokolbeli utazásnak, akkor meg a *vasuti konduktorok* körme közé jutottam; belöktek egy waggonba, s minden fél másodpercben azzal torturáztak, hogy a Fahrkartémat kerestették elő, s nekem soha sem jutott eszembe, hogy hová tettem? kalapomba, zsebembe, táskámba, vagy a csizmaszárba? óh ez emberek ellen én mind sokat vétettem földi életemben! nem hiába álljják rajtam kegyetlen boszújok.'

Végre kitettek a waggonból s azt mondták, hogy már most menjek gyalog, találjam meg, hol van a pokolbeli fejedelem residentiája? mert az hivat magához. Ahán! az most majd censura alá vesz! Tudom is én, hogy merre menjek? Kérdezősködöm; senki sem ért mit beszélek? jó volna most ugy-e, ha a *finekkel* jó barátságban volnál! azok laknak itt; de ha rád ismernek, jaj neked! Alig megyek a szomszédba, ott meg *Indiana* támad rám fegyverrel; az elől futok; s ki jön rám szemközt? *Szaufer basa!* Most mindjárt én is magyar leszek Törökországban! végre egy cigánybanda boszúálló kezei közé jutok, azok bőgőt nyomnak a kezembe, megtanitanak hegedülni s utoljára *Liszt Ferenc* kocsiját kell húznom a többi fiatalsággal együtt.

Nagy nehezen eljutok az ördög városába: az ördög házát is *Butter uram* épitette; a ki egyszer belelépett, lehetetlen, hogy kitaláljon belőle; minden szobában *egy naptárszerkesztő* áll; annak mindeniknek prænumerálnom kell, hogy odább ereszszen; egyszer észre veszem, hogy *mezitláb* vagyok! Ah ez *Abellino boszúja* az *etiquette* miatt. Hol kapok egy csizmát? *Ezer csizmadia* hahotája felel kérdésemre. „Ugy-e tudtál milliom adomát irni a csizmadiákról? már most járj mezitláb!" körülem denevér szárnyakon pompás *termetes bagariák* repkednek, hiába kapkodok utánuk; „minket *varjúknak* csúfoltál, már most elrepülünk előled!" Végre ájuldozva bebukom ő *mélységességéhez:* épen akkor olvasta az augsburgert, nagyon jó kedve volt. „Hát e kicsoda?" kérdé ő mélysége. „Kakas Márton." „Kakas Márton? utcu, fogd meg, csípd meg, lökd ki innen! Az kellene még, hogy minket is kifigurázzon. Be ne ereszszétek többet pokolba!" Azzal galléron csiptek. Kitették a szűröm, de a pokol kapujában *tizenkét borbély* lefogott; „megállj csak! a mért annyit boszantottál bennünket, most az állad közepéről leborotváljuk a szakálladat; legalább lássák rajtad, hogy hol voltál?!"

De már erre olyat rúgtam magamon, hogy az ágyam feneke

leszakadt. Erre aztán természetesen fölébredtem. Először is az államhoz kaptam. De még ott van!

Hanem most is borsódzik bele a hátam.

No legalább majd ezentúl kegyesebben fogom magamat viselni.

K-s M-n.

301

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. dec. 4.]

CXV. Levél. „*Vén darázs.*" Nem tudom én mi, Németi Györgytől.

Tisztelt szerkesztő ur! Régóta nem irtam már a szinházról; a mióta „Álmost" láttam, nagyon elbusultam magamat; megtudva belőle, hogy az ördögök semmi áron sem akarták, hogy mi ide az alföldre beangyalbandiskodjunk, mert igy kerülünk a vármegye kezére; ekkor az egyszer akarták az ördögök javunkat, s ekkor az egyszer nem hallgattunk rájuk csak. Mit csinálna most a „Presse", ha itt nem volnánk? Kiket civilizálna? Mi még talán ott volnánk most az „igazi" Chinában, s talán épen mink volnánk azok a derék Fli-Pám-pámok, a kik a vereshaju barbarokat a nehagydmagad folyam torkánál olly keservesen elnadrágolták. Hanem hát ezen már most tul vagyunk. Legalább nem mondhatjuk, hogy az ördög hozott bennünket ide.

A *vén darázs* megint becsalt a szinházba; illetőleg ön volt ollyan kegyes rám parancsolni, hogy irjak már erről valami okosat. Egyszer valamellyik humoristikus lapszerkesztőnek kedvenc thémája volt a pékek süteményeinek apró volta felett elménckedni: egy reggel aztán visz hozzá valaki egy szertelenül

elnyomorodott zsemlyét, hogy no ezt tessék megnézni, erre lehet még csak pompás tréfát csinálni! Megnézi a szerkesztő azt a mathematikum-punktumot, nagyitó üvegen keresztül (mert máskép nem találhatott rá), s azt mondta elfanyarodott képpel: „de iszen, barátom, ez már ollyan kicsiny zsemlye, hogy az ördögnek legyen kedve, rá tréfát csinálni!"

Hanem beszéljünk inkább arról, hogy a mult vasárnap kinn voltunk Gombán Tomori barátunknál, s hallottunk ott ollyan valamit, a miről a jámbor pesti publikumnak még csak álma sincsen!

Mindig mondom én azt, de Liszt Ferenc nem hall magyarul, hogy tizszer annyi magyar zenevirtuoz van itt Magyarországon (csak az én ismeretemre), mint cigány; geniális öreg és fiatal legények, kik soha hangjegyet nem láttak, és anélkül játszák a hegedün a leggyönyörüségesebb, változatosabb magyar dallamokat, a miktől az ember szive megtelik; a mik lelkét, gondolatait magukkal ragadják, és különb élvezettel töltik el, mint a legmesterségesebb operák bármellyike.

De hát hogy nem ismeri ezeket a csodatüneményeket a világ és Liszt Ferenc?

Hát csak azért nem ismeri, mert ezek „*urak*," a kik csak maguknak zenélnek és jó barátaik körének, a kik nem találják sem kivánatosnak, sem szükségesnek, akár a „komlóban" muzsikálni, akár „Európát" bejárni, hangversenyeket adni, ujságirók körmei közé jutni, publikumot csőditeni, hegedüszóval forintokat táncoltatni össze; hanem otthon a maguk házánál, saját boruk mellé ültetett vendégnek, szivesen, akármikor.

Csak Gombának két illyen geniális zenésze van: az egyik az ottani legnagyobb birtokos ur, P-y József, az alkotmányos világban jó hirben ismert politikai celebritás, kinek nem kevesebb, mint 400, mondd négyszáz régi magyar nótája van összegyüjtve, Lavotta, Csermák, Ruzsicska, Bihari s többektől. Valaha a magyar muzeumnak fogja adni, addig is óriási kincs az! a másik pedig F-y Lőrinc; magunk korából való férfi,

ki az ősmagyar daloknak nagy részét eltanulta (csak eltanulta, nem irta le, mert hangjegyeket nem ismer) és játszsza azután kimondhatatlan gyönyörü érzéssel és melegséggel egyiket a másik után egy pár jó pajtás kedveért, ha nagyon szépen kérik.

Valami az! tisztelt szerkesztő ur. Nem azok az összefércelt csárdások ám ezek, miket itt benn uton utfélen nyaggatnak; oh ezekre az ősmagyar dalokra elfacsarodik az ember szive. A magyarhoz és az idők jelleméhez ollyan méltók azok, s a mi hallásuk után legjobban fáj, csak az, hogy a mostani időket mért nem érzik ugy a mostani zeneszerzők? Vagy mért nem tanulmányozzák ezeket a régieket? Hisz, ez egy kincsbánya! ez egy földalatt tündérbarlang, ez Aladin mesés palotája, a minőt csak az ezeregyéj meséi irnak le! Mért nem keresik azt fel; mit akarnak bennünket répaléből kotyvalt lőrével traktálni, mikor ott a berozsdásodott ajtaju pincében a zamatos nektár. Hej csak én igy tudnék hegedülni! soha sem látná nekem t. szerkesztő ur és t. közönség ur egy betümet sem többet; mert én mindig hegedülnék!....

Kakas Márton.

302

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. dec. 11.]

CXVI. *Furcsa ötletek.* Hauser Miska ur.

Tisztelt szerkesztő ur! A napokban a muzeumi képtárban ődyelegtem, s a közben ez a furcsa ötletem támadt. Millyen sajátságos természeti tünemény az, hogy a müvészek közől a *festők* az *énekesekkel* és *zenészekkel*, a *szobrászok* pedig az *irókkal* és *drámai szinészekkel* rokonszenveznek. A muzeum képcsarnokában egyetlen magyar drámai szinész, magyar iró,

költő vagy tudós arcképét sem lehet feltalálni. Keresi valaki *Vörösmartyt, Kazinczyt, Petőfit, Bajzát, Lendvayt, Szentpéteryt, Gregust,* igen természetes, hogy magyar nemzeti muzeum képtár levén a világon, annak termeiben véli azokat mind együtt megtalálhatni s csalatkozni fog; hanem a helyett megtalálja *Liszt Ferencet, Schodelnét, Hollósy Kornéliát, Egressy Bénit, Biharit,* meg talán *Boka Károlyt,* s minthogy szintén az énekes osztályhoz tartozott a felejthetlen *Hegedüsnét,* a kik bizonyosan megérdemelték, hogy ott legyenek, elismerem; sőt még azt is helyeslem, hogy azon több pesti magyar hölgy, a kik *Stéger Ferenc* hazánkfiának ezüst övet készitettek, a felülmaradt összegből azon derék énekesünk életnagyságu arcképét fogja a muzeum számára lefestetni, a mi iránt tisztelt barátunkat Sz. . .ssy Józsefet már fel is hatalmazták; hanem csak mégis sajátságos tüneménynek találom azt, hogy a festőművészet kizárólagos ideáljai azok, a kik a zene és ének bűbájos muzsájával foglalkoznak; a két könnyüvérü művészosztály önkénytelenül, hogy vallja be egymás iránti szerelmét! Ellenben a szobrász mind iró, költő és színész testvéreivel foglalkozik. Ott állnak a szoborteremben *Kölcsey, Kazinczy, Berzsenyi, Kisfaludy* szobrai: másutt *Katona* álló szobra, *Széchenyi, Vörösmarty, Petőfi* mellszobrai. Ismét másutt *Vajda* életnagyságu mellszobra, *Lendvay* nagy állószobrát, mint *Dunaiszky* készitett, most öntik ércbe, szintén ő készíti *Megyeri* márványszobrát s *Jókainé* mellszobrát; *Züllich Kisfaludyját* a jövő tavaszszal fogják felállitani B.-Füreden s Tomori barátunknál látni tőle egy szép állószobrát *Széchenyinek.* Mind költő, tudós, drámai művész! Hogyan van az, hogy a komolyabb elem a komolylyal s a derültebb a derülttel még a müvészet terén is illy különváltan találkozik? Ezt magyarázná meg valaki, ha tudná!

Mult szerdán hallottuk Hauser Miska urat a nemzeti szinházban (ha Hauser, hát miért „Miska?" és ha Miska, miért „ur?"), a ki hazánkfia levén, mind az öt világrészt bejárta, és hegedült fehér, fekete, réz- és olajszin-füleknek és blazirtak-

nak és barbaroknak; müvészeknek és kannibáloknak, sőt a „faágon éneklő madár" dalával annyira megnyerte még a pomárei félig fekete királyné szivét is, hogy ő mezitlábos felsége rögtön megajándékozá őt a haytii cserebogár-renddel. El kell ismernem, hogy nagy müvészettel játszik, mindenre képes a hegedün, még fütytyöngetni is tud vele, és csicseregni mint a madár, az európai operákra irt változatai remekek, hanem arra, hogy az amerikai „füzfánfütyülő" madárdala által annyira elragadtassam mint az indus királyné, nem voltam eléggé mezitláb, a csizmám pedig nem lehetett hirtelen levetnem; mert tetszik tudni: magyar nadrágban és sarkantyus csizmában járok, annak a lehuzásához pedig famacska kell és assistentia.

Ma, csütörtök van a tárogató-hangverseny; de a mit csütörtökön a Vasárnapi Ujság tárogatójába fúnak, az csak vasárnaphoz egy hétre enged ki belőle, mint báró De Manx vadászkürtjéből a megfagyott nóta, tehát addig tessék várakozni a tisztelt olvasónak.

Kakas Márton.

303

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. dec. 18.]

CXVII. Levél. Nemzeti szinház. „*Sirkő-faragó,*" francia dráma és „*Kákán csomó,*" francia vigjáték, *Lendvayné* javára.

Párja akadt annak a mondásnak: „hogyan készitik az ágyut? — vesznek egy nagy lyukat, a körül rezet öntenek, s kész az ágyu," — „hogyan készül a dráma? vesznek egy nagy cimet, a körül jelenéseket öntenek, s kész a dráma."

Van egy becsületes sirkő-faragó, a kit a darab elején megbiz-

nak azzal, hogy egy meghalt fiatal leányka számára faragjon egy márvány-siremléket, s ha készen lesz, hozza haza.

A darab szerzője mindjárt az elején sajditotta, hogy ha azt a sirkövet itt a közönség szeme láttára fogják kifaragni, az majd nagyon unalmas dolog lesz, hát csak haza eresztette a mestert, hogy csinálja meg otthon, majd azalatt valami mást fognak mesélni.

A meghalt leánykának Klotild volt a neve, annak van egy anyja, meg egy bátyja, és egy apja, a kit Gervais urnak hinak, s a kit épen mára várnak haza Amerikából, a hol tiz esztendeig időzött valami üzletben, s azalatt egyszer sem láthatta családját, mert a repülő hid el volt romolva, Európa és Amerika között, nem lehetett jönni. Illy hosszu üzleti epizod után jön haza iszonyu apai szerettel Gervais ur; képzelhetni! tiz esztendő alatt hogy összegyülhetett az nála. Neje és fia, hogy meg ne szomoritsák szegényt leánya halálhirével, arra a nedélyes ötletre jőnek, hogy egy más kisasszonyt, ki szintén Klotild, mutatnak be neki leánya helyett, s abba a bemutatott hölgy is beleegyezik. — Persze, hogy a humbug megy egy ideig, de világ végeig még sem tarthat. Gervais ur Amerikában szerződést csinált egy „brother Jonathánnal," hogy az ad neki vőül egy fiat, öt láb, hat hüvelyk magasság, 22 esztendő, egy millió hozomány s más körülirt tulajdonokkal; ő pedig annak viszont köteles kiszolgáltatni egy menyasszonyt tulajdon családjából, négy láb 11 hüvelyk magasság, 18 esztendő, egészséges fogak, kék szemek, és megkivántató mennyiségü krinolinokkal. Ez üzletnek tehát meg kell lenni; az ál Klotild tudtán kivül menyasszony. — A leányka azonban félvén a tengeri betegségtől, vonakodik Amerikába menni feleségül; aztán meg van is ott egy fiatal öcsém uram, az ifju Gervais; egy jeles distingvált ifju, a kit, valahányszor valami okosat akar mondani, mindjárt kikergetnek a szobából; s a kit Klotildnak pro forma szeretnie kell, s a kibe azután lényegesen is belé szeret, s ezért is vonakodik hozzá menni az amerikai cukorfőző fiához.

Kisegiti őket a zavarból az a tudósitás, a mit az ifju vőlegény küld az apja után, hogy biz ő már megházasodott, tehát ne kényszeritsék azáltal, hogy még egy feleséget vigyenek neki azaz, hogy mormonná legyen. Az öreg bruder Jonathán erre okosat gondol, s nemeslelküleg elhatározza magát, hogy a fia által kereskedői hitelén ütött csorbát — ő maga hozza helyre, s elveszi hát ő a leányt maga; ő még egy hüvelykkel magasabb a fiánál, még egy millióval több hozományt ad magával, s épen 42 éves; igaz, hogy egy kicsit ragyás, de az illik neki *rettenetesen!* — Ezen persze, hogy az egészséges vérü közönség homéri kacajba tör ki, csak az érzékeny szivü Gervais van igen meghatva általa; azt a szörnyen szeretett leányát biztatja, hogy menjen hozzá brother Jonathánhoz, vagy ha még annak az öreg apja él, válaszsza azt. — De a leánynak csak nem kell senki; mert ő az ifju Gervaist szereti. Az öreg erre rájön. Borzasztó felfedezés. Leánya, testvérébe szerelmes. Átkozódik; dühös lesz, imádkozik! Miért nem mondják meg neki, hogy hiszen az nem leánya, hanem leendő menye; már most akként tisztelje? — Erre nem tudok megfelelni.

Ezalatt azonban a sirkő-faragó elkészül a siremlékkel, s mikor a jelenlevők nem tudnak kigázolni a bajból, átnyujtja a számlát Gervais urnak. Ebből ez megtudja, hogy leánya meg van halva, s ez a másik nem az övé. Ekkor aztán bántja nagyon, hogy tovább nem hagyta a térdén ülni a második felvonásban, mialatt hosszu atyai tanácsokat adott neki. Ezt tudva, a második előadáson legalább hosszabb pauzákat fog tartani.

Végül a kontót földhöz csapja; a mi nálam is sokszor megtörténik a kontóval. Hogy kifizette-e? azt nem tapasztaltuk.

Hogy miként lett cimszerep itt a sirkőfaragó, arra feleljen meg az a sváb, a kinek a lova tavaszszal kimult, s azt mondta rá: „*no már igy könnyü lónak lenni* egész télen enni a sok szénát, s mikor a munka ideje jő, akkor megdögleni."

A második darab jó kis tréfa egy asszonyról, a ki minden ok nélkül féltékeny a férjére.

A szinház tele volt.

Azóta mindig operázunk. Majd a farsang alatt lesz dráma elég, mikor nincs közönsége a szinháznak.

Kakas Márton

304

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. jan. 1.]

CXVIII. Levél. *Mindenféle müversenyek.*

Sátoros ünnepek bőjtjén szokva vagyunk már a bőjti eledelekhez, hus helyett halat, csigát, szini előadások helyett müversenyeket kapunk; azt is csak különös gráciából. Hanem a legközelebbi két müverseny bőjti élvezetnek is oly izletes volt, hogy lehetetlen vele el nem dicsekednem, mint a hogy szokás elmondani jó ebéd után, hogy mit ettünk. Ha a jóllakott gyomor emlékezete ily háladatos, hát a jóltartott szivé ne lennee az?

Ünnep előtti csütörtökön volt a szinházban, a nyugdijintézet javára müverseny rendezve, melyben mindennel meg voltam elégedve, csak a közönséggel nem. Hiszen, szép számmal voltunk bérletszünethez képest; de épen ma oly tömve kellett volna lenni a szinháznak, hogy az ember a nyakát se fordithassa hátra. Hallottuk Tompa koszoruzott költeményét, Jókainétól elszavalva, ki valóban tartozott azzal az elégtétellel Tompa muzsájának s a tudós Akademia itéletének, hogy e ritka szépségü verset a maga átértett valójában mutassa be; mert hiába, minden ember ahhoz ért, a mi élethivatása, s a tudósok igen derék tudósok lehetnek, hanem igen roszul szavalnak; ez már müvészek dolga. Nem kell rosz néven venni a megjegyzést, de szükség van az igazmondásra, a midőn ime a zenede is a gróf Karácsonyi által alapitott szavalati tanszéket jónak látja

egy különben igen derék, nagytudományu, sokérdemü tudósunkkal betölteni, a midőn itt van Egressy Gábor, a ki ha Amerikában volna is, érte kellene menni, és erővel elrabolni, odaláncolni ahhoz a tanszékhez, a minek nem is lehet olyan illetékes tanára senki, mint ő. Tehát áldás békesség, és felebaráti szeretet legyen mindnyájunkkal, a kik tudósok vagyunk; hanem — ne szavaljuk egymás verseit.

Azután hallottuk azt a fölséges szép hymnuszt Kölcseytől: „Isten áldd meg a magyart." Erkelnek azon gyönyörü magasztos melodiája szerint énekelve, melynek hallatára lehetetlen, hogy az Isten meg ne áldja a magyart. A mint a hymnusz elkezdődött, a férfi-közönség minden tagja egyszerre levette fövegét, s fedetlen fővel hallgatá azt végig; mert a hol Istenhez éneklünk, ott templomban vagyunk. Majd Garay „Magyar hölgyét" hallók M Felekinétől elszavalva. A tapsisérte költeményt ujra el kellett szavalni; ritka kitüntetés a drámai muzsának! Hollósy L.-né és Stéger egy közkedvességü párdalt énekeltek Rigolettoból, Huber Ida szintén egy szép dallamot, Bignio Zuárd vitézt (igen jól illet neki mind hangjához, mind termetéhez), mindannyian köztetszés mellett.

Azután Szerdahelyi Kálmán adá elő a „Magyar divatot", bizonyos Kakas Mártontól. Ugy szavalt mint egy oroszlán. Annak köszönheti, hogy a közönség azt mondta rá: „nem jól volt, mondja el ujra." S megint elől kellett neki kezdeni. Utóbb még Kakas Mártont is el kezdték hini. Magam is szeretném ismerni ezt a férfiut, s kiváncsi voltam rá: vajjon, ki lesz az a derék ember, a ki vállalkozik azon számtalan ütleg átvételére, a mik K — s M — n számára imitt-amott télire el vannak téve? de biz az nem jött elő, hanem azt izente, hogy nincs otthon.

Végül pedig a „*Szózatot*" hallók elénekeltetni, azt a halhatatlan szózatot, a mit Vörösmarty irt s Egressy B. zenére tett! Természetesen közkivánatra háromszor egymásután, a közönség fedetlen fővel és felállva.

Mindezek pedig igen különös dolgok valának, s a ki nem halotta őket, nem is tudja, hogy mint lehetett az.

Még a hétfői philharmoniai zeneestélyről kellene irnom; a Berlioztól áttett gyönyörü Rákóczy-indulóról, melyet zajos kivánatra háromszor kelle eljátszani; de már a betüszedő fiu itt alkalmatlankodik a hátam mögött, egy másik, feledékenység ellen megóvó személy adóintő cédulát nyom a markomba, s mikor én a Rákóczy-indulóról akarok irni, akkor nem tánácsos embernek lenni rajtam kivül a szobában, tehát erről majd a jövő számban.

Kakas Márton.

305

KAKAS MÁRTON LEVELE

[1860. jan. 8.]

CXIX. Levél. „*33,333 frank és 33 1/3 centime.*" Francia vigjáték. *Szerdahelyi* javára.

Az a darabban a mese (a szó betüszerinti értelmében „*mese*"), hogy egy pazarló nagybátya ötszázezer frank örökséget hagy zsugori unokaöcscsének, azon feltétel alatt, hogy ez saját összekapargatott százezer frankját három nap alatt elébb költse el; ennek tehát mindennap el kell prédálni 33,333 frankot és 33 1/3 centimet, még pedig a végrendelet értelmében csupán korhelykedési és fényüzési célokra. A gondolat elég bizzar: egy fösvény, a ki kénytelen tékozolni. Az első nap nehezen megy a pazarlás, de másodnap a balletszemélyzet közé keveredik az örökös s harmadnap már ugy benne van a tékozlásban, hogy nemcsak saját százezer frankját, hanem az öröklött ötszázezeret is elvesztegeti. Szerencséjére azonban a táncosnők nagylelküek, egy jó lélek közőlök megmenti az elvesztegetett

ötszázezer frankot, odaajándékozza egy szegény leánykának, a ki a zsugoriba szerelmes, s a szegény leányka kezével és vagyonával boldogitja a tönkrejutottat. — Látnivaló, hogy ez a legvalószinübb történet a világon, a mit a kakassarkon forgó vár óta elmondtak; egy tékozló nagybátya, a ki után 500 ezer frank hagyaték marad: eltékozlásra *parancsolt* másik 100 ezer frank; egy örökös, kinek nem jut az eszébe, hogy báróságot vegyen, igy egy fütty alatt eltékozolhatja a vagyonát, s senki sem mondhatja, hogy nem az ablakon dobta ki; részeg fővel aláirt kötelezvények; *ajándékot* visszaadó ballerinák, szerelmes leveleiken aggodó kaméliás hölgyek, keresztapjukba szerelmes leánykák, s egy őszintén szerető tönkrejutott fösvény, a ki akkor fedezi fel, hogy mennyire szerelmes ő a keresztlányába, midőn már semmije sincs, annak pedig fél milliója van. Mind ezt olyan könnyen el lehet hinni, mint azt, hogy a kongresszus napjával kezdődik az örök béke. Hanem mulatságos helyzetekben bővölködik e bohó darab, s Szerdahelyi jó kedélye elfeledteti az emberrel, hogy milyen óriási ostobaságot kötnek most a nyakába. A szinház az ajtónkivülmaradásig tele volt.

Kakas Márton.

306

KÉNYSZERÍTETT NYILATKOZAT

Miután meglehet, hogy azon hír fog elterjedni, hogy én is rendes munkatársa vagyok az „Idők tanújának", felhiva érzem magamat, kinyilatkoztatni, hogy még nem vagyok az.

Kakas Márton

307

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1860. jan. 14.]

= *Egy jó gondolatom van!* Sok ember nem tud hova lenni a fölösleges frakkjaival. Bátor vagyok inditványba hozni, miszerint a helyett, hogy azokat olcsó áron elvesztegetnék, szivesked-jenek az eféle és másféle, ilyenféle öltönydarabokat inkább a nemzeti szinház jelmeztárának ajándékozni. Úgy is épen ez a faja a jelmezeknek van ott legrosszabbul képviselve; némely francia társalgási darabban valódi szánalom az elegáns divat-uracsok öltözékét elnézni, most igen jó alkalom volna ezen a bajon segíteni! Tehát „*hozzunk áldozatot uraim frakkokban és kalapokban a művészet oltárára!*"

308

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1860. jan. 14.]

... Vőlegény adomái jók, de a vörös nadrág története nem. Fel kell egy időre hagynunk azon adomákkal, mikben a magyar földesúr, meg a jobbágy, meg a hajdu, meg a deres, meg a mogyoróhajtás stb. szerepelnek. —

KI HÁT AZ A KAKAS MÁRTON?

Igaz történet. A szerkesztőtől.

Jó idő óta, hol levélben, hol galléromnál ragadva, kérdezgetnek itt is amott is, hogy bizonyos Kakas Márton kilétéről és hollaktáról adnék tudósítást; mindezen kérdezősködésekre eddigelé jónak találtam kitérőleg felelgetni, azt is gyanithatva, hogy tán e kiváncsiság olyan érdemes urakat is bánthat, a kik szeretnék megtudni, valyon ez a becsületes ember hol csavarog olyankor, a mikor más becsületes ember a személykeresetadót fizeti? s hol lehetne egy szerény Mahnzettellel rátalálni s holmi restántiákat anno ennyi meg ennyiből megsteuereintreibolni rajta? Azt épen nem mondhattam a kérdezősködésre, hogy én magam legyek az, mert akkor rám nyomják, hogy két fejem van, fizessek mind a kettőtül; azt sem válaszolhattam, hogy nem ismerem, mert hiszen hűséges dolgozótársam. Hát csak tartottam egy ideig a közönséget holmi „ibis, redibis"-féle válaszokkal; hanem valamelyik vasárnap nagyon megszoritottak. Ez a jámbor barátom valami verset irt, nem tudom én, mit? azt elszavalta valaki, nem tudom én, ki? valami műversenyen, nem tudom én, hol? végül a közönség hítta a szerzőt. Mi lesz ebből? gondolám magamban: vajjon megtartja-e azt a regulát, a mit a hajdani ördögidézések formuláztak: — „jelenj meg előttem tetszetős, deli legény alakjában és engemet meg ne ijeszsz; s hozz én nekem harmincháromezer darab aranyat, kelendő pénzben!" — Hm: magam is elvenném.

De biz az én Spiritusom nem jelent meg; utoljára engem kezdtek el döfölni könyökkel, hogy adjam elő, hová tettem?

Már most tehát, nehogy rám fogják, hogy katonaköteles egyént rejtegetek magamnál, kénytelen vagyok elmondani az egész történetet, elejétől fogva, azon módon, a hogy megtörtént; a maga tiszta valóságában.

A mint a tisztelt közönségnek tetszik mindenféle irkafirkáimból tudni, én egy savanyúkedvü, mogorva, haragos ember vagyok; a kinek abban telik kedve, ha más embert ijesztgethet, szomoríthat, méregbe hozhat. Ez énnekem a hivatalom; — ezért engem rendesen fizetnek.

Ezért én irok mindenféle szomorú és rettenetes történeteket s úgy esztendőnkint tiz, tizenöt embert, néha azonban rámegy ezerre is, a kiket mindenféle halálnemével megöldösök, s az én nekem nem kis fáradságomba kerül, mert azok védelmezik magukat, s egynehányszor, kicsi hija volt, hogy ők nem öltek meg engem.

Egyszer, — épen a Véres könyvet irtam — melynek folytán szerződésem volt a kiadóval különféle utakon, módokon százötvenezer embert ágyúval, lőporral, vízbefojtással és kardélével kiirtanom.

Éppen új halálnemeken törtem a fejemet; a midőn egyszer csak az a csoda történik velem, hogy a tollam nem akar fogni a papiron. Akárhogy nyomom, erőtetem, nem ád ki egy árva betűt sem. Megtörlöm, megfaragom, ujra tintába mártom; mind hiába: a toll nem akar a véres munkának részese lenni.

Valahányszor leteszem kezemet az iróasztalra, lámpásom üvegharangja mindig egyet kondul, mintha órát ütne.

Haragosan új tollat szúrok a töviskes disznótollszár végébe; ez már majd fog; mikor akarom folytatni a megkezdett irást, nincs sehol; keresem félóráig, felhányom az egész asztalt; utoljára megtalálom a fiókom legeslegfenekén, a hol az örök tüzre kárhoztatott vadkéziratok álltak.

Hogy került ez oda? Bánom is én! Boszorkányság. Törődöm is én boszorkányokkal! Idegen asszonyszemélyekre semmi gondom.

Mikor aztán megint irni akarok, nagyot horkant a lámpásom, mint egy fojtogatott ember s menten elalszik. Persze, nem volt fölhúzva. Nem ijedtem meg a sötétben, újra fölcsavartam a lámpást, meggyujtottam s makacsul fogám a tollat, de már

most azért is egyszerre ezer embert nyakazok le. Hanem azalatt a tinta beleszáradt a tollamba megint.

A kalamárisba akarom mártani, s ime különös meglepetésemre, a tintatartóm tetején egy kis furcsa figurát látok ülni; a ki nem tartozott iróasztalom gnómjai közé.

Egy arasznyi emberke, finom mókusprémes mentében, sarkantyús csizmákkal a lábán, s piros kakastaréjos fejjel; egyik kezében irótollat tartva, másik kezének felemelt újjával engem fenyegetve.

Ijedten kaptam le a süveget fejemről:

— Alászolgája! Kihez legyen szerencsém?

— Csak tessék feltenni! szólt a kis kobold tollsíp hangon; régi ismerősök vagyunk.

— Nem emlékezem, hogy lett volna szerencsém.

— Én vagyok önnek a „Spiritus familiárisa".

— Jaj, tisztelt barátom, ne nevezze ön magát spiritusnak, még híre megy, hogy spiritust gyártok s accisát fizettetnek velem; mondja ön magyarul, hogy kicsoda?

— Tehát: házi szellem.

— Már olyan lidércféle, a ki aranyat hord a házhoz? (lásd: Ipolyi magyar mythologiája.)

— Aranynál is jobbat, jó kedvet, vidámságot.

— No kedves barátom, akkor azt lopod, mert az már régen nem terem ezen a vidéken.

— Vetni kell a magját, majd elszaporodik megint.

— De már ahhoz én nem értek. Én csak gyilkolni tudok, boszonkodást szaporitani, embereket mérgesíteni és boldogtalanná tenni.

— No hát keljen fel innen, hadd üljek én az asztalhoz.

— Hát aztán?

— Hát majd én irok ön helyett mindenféle nevetséges furcsaságot, a mi öntül magától ki nem telnék; az leszek önnek, a mi Maquet Dumas Sándornak; ön pedig menjen az alatt mulatni, vagy dinnyét ültetni, a hogy tetszik.

— És a konvenció?

— Mindennapra három gyüszünyi tinta, mert én avval élek.

— No ez olcsó koszt. Áll az alkú. Itt a tinta, itt a papiros; én tehát elmegyek sétálni; mire haza jövök, irjon ön nekem egy színbirálatot.

Ember emlékezetére ez volt a legunalmasabb munka, a min valaha emberi két szem elaludt; itt mutassa meg a humoristicus lidérc, ha tud valamit.

Egy kicsit vakarta is rá a taréját, mikor ezt mondtam, hanem aztán csak hozzá ült, maga alá szedte lábát és irt.

Én pedig vettem a kalapomat s indultam sétálni. A lépcső alján eszembe jutott valami s visszafutottam.

— Hohó barátom lidérc! Egyet elfelejtettem megkérdezni. Tud-e ön németül?

— Én minden nyelven tudok.

— Hát akkor ismeri azt a könyvet, a mit úgy hínak, hogy Pressverordnung, aztán meg azt a másikat, a melyiknek becsületes neve: Criminalverfahren?

— Azokhoz nekem semmi közöm. Én ön helyett dolgozom, ön én helyettem felszedi a honorariumokat; ha párbajra hínak ön én helyettem duellál; ha pörbe fognak, helyettem allegál; ha elitélnek, helyettem kiüli a büntetést, s ha valaki belém szeret, ön lássa, hogy mit csinál vele?

— No mert csak azért mondom, hogy van én nekem itt a Dunaparton egy nagy házban egy pár igen jó barátom, a kik minden sort átolvasnak, a mit én irok vagy kiadok, nagy figyelemmel, és gyönyörködéssel; a szebb helyeket veres plajbászszal aláhuzzák, úgy mutogatják egymásnak; mikor nagyon megtetszett nekik valami, akkor magukhoz hivatnak, megdicsérnek; néha azt sem várják, hogy én menjek oda, ők jönnek hozzám; ha a munkám nagyon tetszett nekik, még a nyomdából elviszik mind, minden példányt elpraenumerálnak; hát csak arra kérlek, hogy ezen tisztelt barátaim előtt az érdemeimet ne szaporitsd; mert már a nélkül sem találják

helyemet s nem óhajtanám, ha egyszer még is helyemet találnák.

A lidérc bólintott, hogy jól van; én pedig mentem sétálni. Mégegyszer vissza kellett térnem: már ez nekem szokásom, — a zsebkendőmért, meg a félkeztyűmért rendesen a szögletről térek vissza.

— Mi nevet fogsz aláirni a cikknek?

— Alakomról is láthatod: „az én nevem Kakas Márton".

S valóban ezzel kezdte a legelső cikket, mely akkorra épen elkészült, mire az ácsorgásból hazaértem. Átolvastam: no, megjárja; nem olyan rosz, mint gondolám. Kezdőtől ennyi is elég.

A harmadik szinbirálat után Kakas Mártont szerződteté Heckenast barátom ezerkétszáz forint fizetésre; nekem csak az a dolgom volt, hogy a nyugtákat aláirjam s a pénzt elköltsem, és naponkint két órát vegyek Keresztessynél a karddal való verekedésnek mesterségéből, mert a jámbor lidérc legalább ötven embert élet-halálra ellenem lázitott ez ideig.

Egyszer azonban megsokallta már az örökös kritizálást és megszólita:

— Hallod-e? ha a pokolból jöttem volna, azt mondanám, eressz oda vissza, mert sokkal jobb mulatság a danaidák fenketlen hordajában vizet hordani, Sysiphusnak követ hengeriteni, s a háromfejü Cerberust rábeszélni, hogy tactusra ugasson, mint örökösen a kritika száraz malmában őrölni; csodálom, hogy Muszkaországban az ólombányák helyett nem inkább szinbirálói sáncmunkára itélik a halálos bűnösöket, gondoljunk ki már valami mást.

— Jól van, felhatalmazlak valami másra.

Egy óra alatt a spiritus familiaris készen volt a Nagy Tükör tervével.

— Nehéz lesz ez drága barátom! Belesülünk. Nem volt még ilyen dolog mi nálunk; sem irók, sem rajzolók hozzá. Miből állitjuk ki?

— Csak bizd azt rám. Minden kezdet nehéz, majd jó lesz később.

Az igaz, hogy nehéz is volt! Mint a kinek kovácspörölylyel kell egy darab vasból varrótüket csinálni, meg is látszott rajta. A rajzok, a metszések, a hozzáirt szöveg mind szörnyü mértékben hasonlitanak azokhoz a fazekakhoz, a miket Robinson Crusoe öntött kínjában először a puszta szigeten. Hanem azért az áldott publicum csak bevette azt.

Harminchat előfizetővel kezdtük meg a vállalatot; kérdezém Mártontól, hogy mennyit nyomassak belőle? ő azt felelé: hatezeret!

Az év vége felé nem maradt fenn belőle több kétszáz példánynál. Pedig az egészben csak a „jön a billog!" ért valamit; hanem ez aztán sokat is ért; — kivált azoknak a szerkesztőknek, a kik megadták az árát.

Egy napon szokatlanul rosz kedvvel tértem haza. „Baj van, spirité! nagy baj van. Egy jó barátom miatt, a kiért jót álltam, sokat vesztettem; nem is merem kimondani, hogy mennyit? Mi a patvart csinálok most?"

A lidérc orra hegyére tette mutató ujját és gondolkozott.

— Próbáljunk újságot kiadni.

— De iszen nem kell nekem; adtam én már vagy kilencféle újságot ki, mindegyikkel megégtem, s örültem, ha a csizmámat ott hagyva a degetben, mezitláb kijöhettem belőle.

— No csak bizd én rám; ez olyan lap lesz, a minek nem árt meg sem az árviz, sem a jég, sem a diplomatia. Ez humoriszticus lap lesz.

— Szégyenlek én olyant csinálni.

— Hiszen nagy szégyen is az, de hát legyen a szégyen az enyém. A legnagyobb ostobaságokat én irom alá; neked semmi bajod vele.

— De én nem értem, hogy lesz, mint lesz? ki látja el majd munkával? Ki ír bele verset, lapba pedig az kell. Nagy versiróink úgy tesznek mint az oroszlán, évenkint csak két köly-

ket hoznak a világra, persze hogy a tengeri malac minden három hétben hetet fiadzik, de ez is annyiban különbözik némely szapora versiró ijafiától, hogy a tengeri malac fiának farka nincs, de füle van; emennek pedig se füle, se farka.

— Csak bízd azt rám: irok én verset is, *végső inségben.* (Ezt az élcet az akademiában hallhatta.) Aztán majd nőnek mások is!

Denique meg voltam szorulva, ráálltam az inditványra; úgy született meg az Üstökös, s az általa nyitott nemzeti kölcsön szerencsésen kirántott financiális zavaromból.

Félesztendő haladtával aztán úton útfélen mondogatták az ismerőseim, a kik találkoztak velem; „ej de nagy bolond az a Kakas Márton! ej de furcsa ujság az az Üstökös!"

— Hiszen kérem alássan, én egy betüt sem irok bele; mentegetőzém; — én nem is tudom jó formán, mi van benne? Az a Kakas Márton az oka mindennek.

Vettem észre, hogy régibb tudós barátaim nem akarnak rám ismerni, kiknek derogál ez a kompánia. Sőt majd kimaradtam az akadémiai kandidaturából, mert ellenem vetették, hogy nem lesz-e az majd orcapirulás másokra nézve, ha ilyenféle philosophusok is tévednek az ünnepélyes terembe, mint Kakas Márton principálisa?

Azonban már egyszer meg van: nem segithetek rajta. Elismerem én magam is, hogy ez az Üstökös nem egyéb, mint csupa merő bohóskodás; igazán nem is érdemes benne valami okos dolgot keresni; hanem én elhárítok magamról mindent, én nem vagyok benne részes; engem ne tessék érte korholni: Kakas Márton mindennek az oka; ő hiábavalóskodik itten, én magam csak a korrekturát viszem a lapnál.

Azért mégegyszer alázatosan engedelmet kérek, hogy a világon vagyok, majd egyszer ezt a hibámat is megjavitom, s akkor Kakas Mártont is elviszem magammal; addig pedig kérem alássan hogy ne kivánják kiadatását tőlem, mert apjának egyetlen fia, s ő keres az egész háznépre.

310

A MAGYAR NÉPHUMORRÓL

Értekezés

A humor csak szabadelmű és felvilágosult népek tulajdona. Nemzetek, a ki szeretik kimondani az igazságot; mikor nyiltan nem lehet, képes beszédben, tréfa szine alatt is; a kiknek szelleme azon önállóságra jutott, a honnan a jót a rosztul nem csupán a hagyományos hit, hanem saját itélőtehetség tudja megkülönböztetni, a kik a világosságnak szemébe mernek nézni, azoknál otthonos a humor.

Chinában nincs nyoma a humornak.

Régi évkönyvekben egész halmazát fedeztem fel azon jegyzeteknek, mik chinai népmondákból gyüjtettek össze: hogy talált Konfucse a pusztában egy kutat, melyből szomjas levén inni akart, de miután megtudá, hogy azt zsiványok kutjának hiják, ott hagyá és szomjan odább ment; — másutt a chinai bálványisten, hogy engedi magát az áldozatok hulladékaival kielégittetni, mig azoknak javát az áldozó magának tartja: — mint utálja a tengeri szellem a pecsenyeszagot? — hogy készitett Kao Ti császár kövekbül hadsereget, miután élő népét az ellenség és az elemek elpusztiták; — hogy viszik fel a chinait halála után hosszu varkocsánál fogva az égbe? — hogy veri meg a házi bálványistent a chinai kereskedő, mikor veszteségben van? — mind ezek nekünk elég humoristicus dolgok, de ott egész komolysággal vannak följegyezve s nincsenek igényeik a kedvderitésre. Az sem humor, mikor a karaibok lakója, egy missionáriusnak e kérdésére: „ismerted-e a derék páter Barnabot?" azt felelé: ismertem, ettem belőle.

Az ezeregyéjszaka regéi között már sok helyütt tünik fel humoristicus alapgondolat; mentül közelebb esik a mese az uratlan pusztákhoz, s aként enyészik el e szinezet, a mint köze-

lebb jár a kalifák trónjaihoz. Az arcraboruló nép nem enyeleg; a heréltek között nincsen tréfa.

De ragyogni látjuk a humort a szabad görög népnél, ezredek óta fennmaradt egyes ötletek; mint a spartai nő mondása fiához: ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel; Leonidas válasza Xerxeshez, ki azzal kérkedett, hogy nyilai elsötétitik a napot: „akkor árnyékban fogunk harcolni". A persa követek elé tett közkonyhai barnaleves Lacedaemonban, bizonyitják, hogy a humor a nép szellemében is otthonos volt, nem csupán Democrit tanaiban s Nikarkhosz epigrammáiban; s nem egyedül Diogenes iskolája volt az, a bonmot legrégibb mesteréé, ki maga is kénytelen volt elszivlelni Fileptől azt a bonmot: „hogy bölcsnek igen nagy bolond, bolondnak igen nagy bölcs." Aesop és Phaedrus, az állatok megszólaltatói bölcsen oldák meg azt a kérdést, hogyan kell a hatalmasoknak szemükbe mondani azt, a mit az ügyefogyottak gondolnak magukban; hogyan lehet hibákat megostorozni, a mik vagy olyan finomak, hogy az igazság istenasszonyának serpenyőjén sulyt nem vetnek, vagy olyan magasan vannak, hogy az ugynevezett istennő pallosával odáig nem ér.

Az óriási Róma még humoros ötleteiben is óriás; mint Jupiternek még nevetése is mennydörgés. Ki ne emlékeznék e mondásokra: „Ego vero Carthaginem delendam esse censeo!" — „Caesarem vehis!" — „Miles, faciem feri!" — „Sit divus, dum non sit vivus!" — s a nagy jelenetekre, mikhez azoknak emlékei kötvék; ki ne ismerné az adomát, mely a „Hannibal ante portas" cimet viseli, midőn a szorongatott római nép árverezni kezdte azt a tért, melyen a győztes ellenség állt, ki ne tudná a Caracalla Geticus szójáték siralmas büntetését?

A keresztyénség diadalával egyidőre el kellett hallgatni a néphumornak. Olyan idők következtek, a midőn erős hit, látnoki buzgalom, szent önfeláldozás voltak a világot fentartó erények; s ezek ellenében nem volt helye semmi kétkedésnek,

a gunynak, satyrának meg kelle némulni, az ég volt megnyilva, abba kelle nézni, emberi hibákat nem láthatott a szem.

Később azonban még is kezdett egy tárgyat találni a gunyor, mely ellen nyilait hegyezhesse, egy uj, még eddig nem bolygatott hatalmas nagy urat; őt magát, az ördögöt.

A legrégibb adomák azok, a mik az ördögről szólnak. Hogy üzték ki az ördögöt az algarbi királylányból egy rosz asszonynyal ijesztgetve? hogy szólalt meg az ördög a magdeburgi templomban, egy Te Deum alatt, midőn a lelkész ezt éneklé: „Hanc ego diem gloriosam feci!" visszafelelé: „hanc ego diem cruentam feci!" Hogy vitte el az ördög a rosz mértéket adó kocsmárosnét lóvá alakitva, útközben hogy veretett egyik lábára patkót, s ime reggel a visszaváltozott nőnek a meztelen sarkára volt szegezve a patkó; hogy találta meg a részeg ember a pohara fenekén az ördögöt? hogy szedte rá az ördögöt a ravasz menyecske, lehetetlen feladattal, a mi abból állt, hogy egy szál kondor hajat egyenesitsen ki; ezt a sötét kedélyü urat épen ugy üldözték azon időben az adomák és élcek, mint jelenben az uzsorásokat s más gyülöletes characztereket.

Később egy-egy orthodox adoma is felmerült a schismatikus szőrszálhasogatások közepett; minő az, midőn Theodosius császár hajlandó volt a tudós Eunomius tanai felé hajolni, ki az arian hitszakadás feje volt, akkor Amphilochius püspök egy nyilvános elfogadás alkalmával trónja elé lépett s mély tisztelettel meghajtá magát, mig mellette ülő fiát, csak ugy félvállról lenézte. E gorombaságon megharaguvék a császár s azt mondta, hogy lökjék ki azt a neveletlen embert: mire Amphilochius hozzá fordulva szólt: Látod, uram, igy jár az a mennyországban is, a ki csak az atyát tiszteli és a fiát nem.

Később, midőn a papi hatalom sok helyütt a visszaéléseckig kezde tultengeni, származnak a babonákat és a szerzeteket tárgyazó adomák; gunyos emlegetései a szertelenül elszaporodott ereklyéknek, miben a leleményesség valóban egész a komi-

kumig van vive; például: egy hang abból a trombitaszóból, a mitől Jerikó falai ledültek, üvegbe pecsételve; egy rög abból a földből, a miből Ádám készült, ugynevezett bolus Damascena; a Samson által összekötözött rókafarkak, a miket a kölni toronyban a férjhezmenendő asszonyok, nem tudni miért, magna cum devotione venerabant; Belzebubnak a szakála, Mózsesnek egyik szarva; a sánta Mefibozeth csizmája, öt szem Ezsau lencséjéből, Artocreas ex chocolata americana, a mi Tóbiás lakadalmából megmaradt; Ádám apánk burnótszelencéje; item burnótszelencék a Faraó álmodta hét sovány tehén körmeiből, két akó az özönvizből; Góliáth kézikönyve a hadviselésről; aranymondások, a miket Balám szamara még azután is egész kötet számra enunciált; gunyiratok az akkori casuisták kitünőleg rosz latin verselése ellen; például egy, mely állitólag a norimbergi szent Kristóf szobra alá volt irva:

"Oh magne Christofore,
Qui portas Jesu Christe,
Per mare rubrum,
Et non franxisti crurum,
Quod non est mirum,
Fuisti enim magnum virum."

Legtalpraesettebb s mindenesetre legszelidebb ezek között az, a mit VIII. Henrik angol király udvari káplánjáról mond a hagyomány, a ki azon időben, hogy a király 6 uj törvénycikket hozatott a papok házasodása ellen, midőn az udvaroncok kötődtek vele, hogy meg van tiltva a papoknak, hogy feleségük legyen; viszonzá rá: „de nincs megtiltva az asszonyoknak, hogy papjuk legyen."

Majd, hogy a reformátió korszakot kezde képezni a népek életében, a néphumor mind jobban érni kezde; az ezen korból ránk maradt adomák közől felemlitem a legszebbet:

1530-ban V. Károly császár, ki a Luther tanainak véres

üldözője volt, saját szemei előtt ilyen komédiát láta végbemenni:

A komédiások emelvényén (még akkor nem hitták szinpadnak) megjelenik egy vén ember; kezei közt egy nyaláb fa, gallérjára e név irva: *Reichlin.* A fát lelöki a földre, s némán odább megy.

Jő egy másik, annak a gallérjára e szó van irva: *Erasmus Rotterodamus*, az a szétszórt hasábfákat halomra rakja s eltávozik.

Utána jő a harmadik, kit álcájáról is meg lehete ismerni, hogy Luthert képviseli; az fáklyát hoz s a máglyát meggyujtva, ott hagyja.

Akkor jő a negyedik, kinek cime X. Leo, ez a tüzet el akarja oltani egy veder vízzel, de víz helyett olajat tölt rá s még nagyobb lesz az égés.

Végre jő egy ötödik alak, tulajdon Károly császárnak öltözve, véres pallossal kezében, hogy majd ő szétveri azt a tüzet, a mi által azt épen egészen elterjeszté.

És ezt a gunyjátékot maga a császár is végig nézte.

Más nyomait találjuk a néphumornak a városok emlékjegyeiben, mikbe olykor a legcsudálatosabb ötletek vannak örökitve, néha nem is igen nagyon aestheticusok. Némelyiknek egész folytatólagos története van, mint az arrasi kőmacskának, mely egy kőegérrel játszik; azt a jelt akkor emelték az arrasi polgárok, midőn a franciák ostromlák erős városukat; alá irva e mondást: „les français prendront Arras, quand ce chat prendra le rat" a franciák azonban bevették Arrast, s akkor azt a tréfát mivelték, hogy a prendreből lefaragták az első betüt, akkor aztán igy hangzott a mondás: „les français rendront Arras, quand ce chat rendra le rat."

Ide tartoznak a gunyemlékek, mik a zsidók ellen emelvék, mint a magdeburgi emse, mely egy zsidót szoptat; a prágai torony négy körucája, melyről az a tréfa, hogy: öt volna az, de a ki nem igazi fia az apjának, csak négyet lát belőle, meg kell itt emlékeznünk a Pasquino szoborról is, melyet az olasz nép

hatalmasai ellen irt gunyiratok felragasztására használt, s a melyről aztán a személyeskedő gunyköltemények et ma is pasquilnak nevezik.

A humorizálás kiterjedt még a sirkövekre is, mikre némelykor egész betütalányokat vésték, vagy nevettető képtelenségeket irtak rájuk: sőt a gunymondatok, emblematicus betüösszeállitások emlékpénzeken is örökitve vannak.

Majd ismét a papi szószékre került felül a néphumor, a midőn divatos bünöket, uralkodó nevetséges szokásokat ostorozott. Ilyen mulatságos prédikációkat találunk még régebben, mint Abrahám a Santa Clara adomás beszédei, a széles szoknyák és a hosszu férficopfok idejéből. Ez utóbbiakkal nagy vitájuk volt a tisztes uraknak, „de caudis rationalibus, et irrationalibus." Persze a caudae irrationales mindazok, a mikre sem embernek sem állatnak szüksége nincs. Divat ellen azonban, bármilyen nevetséges volt légyen is, küzdeni soha sem lehetett, a varkocs ott maradt a férfiak nyakacsigáján, mire aztán a szent philosophok egy keserü epigrammal bünteték a copfjához ragaszkodó férfivilágot.

Legalább nevettek rajta.

Voltak személyes képviselői is a néphumornak, akkor azoknak igen tisztességes nevük volt — „a bolond". A legtöbb jó ötlet ezen kezdődik: „egyszer volt egy bolond." Többnyire fejedelmek, királyok tartották őket maguk körül s ma is irigylendő szabadalommal ruházták fel őket, keserü igazságokat mondani a fejedelmek szemébe, miknek rosz következéseitől a csörgősipka sokkal jobban védelmezte a kimondó fejét; mint a sisak vagy akár a mithra.

A középkor leghiresebb bohóca azonban nem volt királyi udvarnál: ezt Tyll Eulenspiegelnek hitták, kinek tréfái nagyon jól illettek az akkori idők szájizéhez, s a kit, — csodálatos ellentétül — épen egy kolostor tartott menedékkel; pedig a rakoncátlan bohóc magukat a szives szerzeteseket is megtréfálta, mikor lehetett, mint például, mikor az apátur rábizta, hogy

távollétében vigyázzon rá, vajjon az éjféli misére elmennek-e mind a fraterek? hát bizony a bohóc restellte azt a hidegen lesni, hanem a falépcsőnek, melyen alá kellett jőniök, kivette egy fokát, a mit a jámborok nem láthatva a sötétben, mind keresztül buktak rajta. Ő aztán a meleg szobában csak azt számlálta, hogy hányat puffan odakünn?

Később a piacra kiszorult humor talált önálló hajlékot magának a vásári bohócok ponyvabódéiban, melyek között a francia Mondor és Tabarinét méltán emlegeti müvészete csarnokaival egy sorban.

És azt igen bölcsen tevék a hajdankor fejedelmei, hogy a gunyt maguk körül tarták és fizettek neki, hogy ott maradjon, mert a midőn később kizárták az igazmondást a várkapuján, a bolond a nép között beszélt.

A néphumor nyilai mindig az uralkodó visszaélések ellen voltak intézve. Csalánhegyeik majd a babonát, majd a nevetségessé váló divatot, majd a gazdagok pazarlását, az urfiak könnyü erkölcseit, majd a papság tiszteletreméltó rendjéből kiváló jezsuitákat csipkedék; néha a biboron keresztül is csiptek; s mint az Oeil de Boeuf krónikái néha elég merészséggel birtak a fejedelem és udvar emberei gyöngéit is csiklandozni.

Mindig pedig és mindenütt lázadásban találjuk a humort azon legszélesebb szuverén hatalom ellenében, mely koronáját nem annyira maga viseli, mint mások fejére rakja: — ez a mélyen tisztelt nőnem.

Már a jámbor asceták celláira fel volt irva a kettős versszorozat:

ret re te ret re
Qui ca uxo li ca atque dolo
pit rem tem pit rem.

Egész könyvek irattak ily cimek alatt: „az asszonyok csalfaságairól"; „litánia az asszonyokról", — asszonyok privilégiumaik: „Szent Dávidné zsoltárai."

Boccaccio Decameronja, Lafontaine regéi mind e szeretetremeltó zsarnokság elleni merényletek, ujabb időkben egy francia épen egész foliántot gyüjtött össze azon gunyversekből, a miket minden idő költői sziveik megkönnyebbitésére elmondtak az asszonyokról: „le mal, qu'on dit sur les femmes", s az bizonyosan igen kis része az egésznek.

A néphumor szeretett néha tömegekben is nyilatkozni, mint Franciaországban a hugonották elleni processiók alatt; a farsang utolsó napján a „bolondok pápájának" nevezett alakjátékban; mindezek valami mély meggyökerezett meggyőződés nyilatkozványaiul vehetők az előidéző kor jellemzésére.

Azonban háladatos is tudott lenni a nép nedélye: a hős fejedelmek győzedelmeinek hire alig élt tovább, mint a meddig azok sebei behegedtek, kik azokat kivivni segitének, de a mi jót tettek, a mi jót mondtak, azt megörökité a népadoma s a nagy Fric, első Napoleon, Péter cár, és a mi Hunyady Mátyásunk emlékei már az iskolás gyermek szivében is élnek.

Tekintetes akademia! igen tisztelt tudós uraink!

A midőn e jelen tárgyat választám, székfoglaló értekezésem alapjául, nem volt szándékom csupán egy mulatságos estét szerezni magasra becsült tudós férfiainknak; hanem ohajtám a tudományos világ figyelmét felhivni: egy eddigelé ügyeletre nem méltatott, talán meg is vetett, mindenesetre kevéssé becsült tárgyra, mely pedig a buvárlatot épen ugy megérdemli, mint hazánk geognosiája és régiségtana; értem a nép adomáit.

Érezte már a Kisfaludy-társaság a nép teremtő lelkének fontosságát irodalmunkra nézve, a midőn elrendelé, hogy a hazában divatozó népdalok összegyüjtessenek. Az eredmény meglepő volt, nem is sejtett gazdagság, felfedezetlen szépségek, uj formák, czerszinü változat tárult elénk s a gyüjtemények hatása megérzett a következő évtized költőinek versezetén; a kik különösen egyet tanultak meg abból: meg tudni választani az érzésekhez az alakot: éreztetni a rimmel az eszmét, zengést adni a gondolatnak.

Hasonló fontossággal birnak ránk nézve a nép adomái. Semmi népleirás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint a hogy képes az önmagát rajzolni — adomáiban.

Minden adoma egy kerek történet, mely egyént, osztályt, népfajt, kort és néha egész nemzetet jellemez: annyira, hogy akármit lehet travestálni, csak adomát nem, a nélkül, hogy észre lehessen venni, hogy ez más nemzet életéből van átvéve; vagy korábban történtet az ujabb korba átteni; igen nehéz pedig ujat teremteni, a mi meg nem történt.

Csak két nemzet adomakörét hasonlitsuk össze, a németét a magyaréval; hogy ez éles különbségekről meggyőződjünk. A német irodalom szerencsés egy oly sok éven át folytatott nagybecsü gyüjteménynyel birhatni, minő a „Fliegende Blätter", melynek adataiban a német nemzet életét, jellemét, szokásait sokkal hivebben látjuk lefestve, mint azt bármely „gründlich" tudós doktor ethnographiája elénk birná rajzolni. Azon folyóirat nem egyes humorizáló szerkesztő teremtménye, minők aztán vannak többen, melyek azonban az egyoldalaság mellett néha csak helyhez és időhöz alkalmazott humorral táplálkoznak, — hanem ezt az egész német nemzet elméncei segitik összeállitani élethü daguerreotypokban, miket a nép maga rajzolt, a nép maga autographizált.

Midőn aztán az élethü, csupán és kiválólag a német nemzetre ráillő adomákat sajátjainkkal, a mik szintén nem gyártva, de gyüjtve vannak, összehasonlitjuk, akkor tünik fel a kiegyenlithetlen különbség a német és magyar nemzet egyes osztályainak jelleme, szokásai, felfogása, az intézmények alapjai, a közélet kerékvágásai és millió apró körülmények között, melyek egymás *mellett* igen; de egymás *helyén* soha nem fognak állani.

Német törvénykönyv paragraphusait lehet magyarra forditani, és viszont, de adomáit, nemzeti életét egyik sem kölcsönözheti a másiknak.

A magyar néphumor ép oly önállóan fejlődött, mint más

mivelt nemzeté. Már Priscus Rhetor, Attila udvaránál is talált bohócokat, kik a hun király lakomáján az egybegyült vendégeket jó kedvre deriték; sőt, hogy maga Etele sem volt a humoristicus ötletektől idegen, arról elég adatot szolgáltat a hagyomány; a minthogy a mai székelyek, kiknek hun eredetéből, az utolsó körömszakadtáig nem engedünk el egy hajszálnyit is, maig is a legelmésebb ötletgazdag faja nemzetünknek.

Királyaink és főuraink később is tartottak bohócokat udvaruknál; a kik közől nevezetesebbekül emlegeti a hagyomány Stibor vajdáét; Beckót, Mátyás királyét, Apaffi Mihályét, Birót és Teleki Mihályét, sőt Markalfot is nekünk tulajdonitják, rosz hangzásu neve mellett, mint a ki Salamon király hires bolondja volt, csak az nem bizonyos, hogy vajjon bölcs Salamoné-e, avagy a magyar Salamon királyé, ki mint tudjuk, csak vénsége felé lett bölcs, ellenkezőleg azzal a palaestinaival. Szintén nagy hire volt Mária Terezia udvari bohócának, kit egy elmés kálvinista diák képviselt; s kiről a hagyomány igen elevenen ötleteket tartogatott fenn, minők a „Fiat Voluntas tua", s az INRI betük megforditott tételének magyarázata; Insula Ráckeviensis Non datur Jesuitis, melynek az lett a vége, hogy a kegyes atyák nem nyerték meg káposztáskertnek azt a kicsi szigetecskét, mely valamivel nagyobb, mint Reuss-Schleuss hercegség.

Ilyen formáknak tekinték egy időben a hegedősöket is, ezek gyakran tréfás dalokat zengedeztek, hol a népnek a köztéreken, hol a főuraknak a termekben; ezeknek egy pár elkésett példányát feltaláljuk még Tinódiban és különösen Gyöngyösiben, ki félig belső inas, félig udvari költő, Széchy Mária udvaránál olyanforma helyet foglalt ottan hogy, midőn hajlott korában versei döcögőssé váltak, asszonyának e tréfás szavára: „Bizony, kend már nem Gyöngyösi, hanem Göröngyösi", ezt felelheté vissza: „De ám kegyelmed sem murányi *Vénus* már, hanem murányi *vén hus*!"

Szintén az őshagyományok közé tartozik a Mátyás kirá-

lyunkróli adomakör. Galeotti is sokat feljegyezett róla, még többet tud a köznép, a cinkotai itce, a budai kutyavásár, a tétényi malomkő, a három kérdés, mind magukon hordják azon kor zamatját, s legnagyobb részüknek nem leltem pendantjait semmi más nyelvü gyüjteményekben, és igy bizvást eredetiek, s már annyiban is kedvesebbek a velük egykoru más nyelvüeknél, hogy mentek az akkor széltében divatozott mosdatlan szájú scurrilitásoktól.

Hasonlóan régi a Zrinyi Miklós által felhozott adoma, a székelyről, kit az ördög visz a hátán, kérdi tőle a szemközt találkozó társa: „Komé, hová? — Visz az ördög a pokolba. — A bizony rosz. — De még roszabb lenne, ha ő ülne a nyakamba, s én vinném őt a pokolba!" Ez célzatul volt felhozva arra, hogy az akkor vitázó két nemzet melyikéhez szegödjék a magyar?

Ugyane korból való egy magyar főur emlékverse bátyjához, ki az ellenpárthoz szitott.

„Bátya, ne higyj e nemzetnek
Akármikép hitegetnek,
Mert ha ád is nagy levelet,
Mint a kerek köpönyeged,
Pecsétet üt olyat rája,
Mint a holdnak karimája,
Nincsen abban semmi virtus,
Verje meg a Jézus Krisztus."

Bizonyosan a törököt értette alatta.

Legrégibb kezdeményei mindenesetre a néphumornak azon gunyadomák, mik egy-egy veszetthirü falura költettek. A németeknél a schildaiak, a kalenburgerek azok, kikre minden megtörténhetetlen ostobaságot ráfogtak, tehát a polgári osztály; nálunk e helyett a közrendüek osztoztak a kölcsönös tréfákban; Rátót, Csökmő, Oláhfalu, Göcsej, Lédec, Kóka stb. hirhedettek a puskával furulyázás, a ketyegő fene, a kihuzott sárkány, a borsóra tett templom, a közös mente, Samu nad-

rágja, a megsütött szőlő s a fatális lencse történeteiről, a miket igen régen hosszu versbe is foglalva lehete hallani.

A magyar népadomák gyüjteményei közt legrégibbnek tartom „Világbence nevetséges történeteit"; a miknek nagy része ugyan igen észrevehetőleg forditva van német és latin anthologiákból; helyenkint ilyen kifejezéseket is találni benne, mint: „*kereste* őt kibékiteni" (suchte ihn zu besänftigen), azonban egy néhány mégis magán viseli a kor és faj bélyegét, minő például az, mikor a kálvinista diák be akart jutni Mária Terézia koronázási ünnepélyére, az ajtónál őrt álló két gránátos, kiknek utasitásul volt adva, hogy csak a zászlós urakat és azok cselédjeit bocsássák a terembe, megálliták, kérdve, ki szolgája? Én a Zebaoth szolgája vagyok, felelé a kandidatus. — Ismered azt az urat? — kérdi egyik gránátos a másiktól. — Felel rá a másik: Bizonyosan valami erdélyi mágnás lesz, mert olyan furcsa neve van; ereszszük be hozzá. — Ugyanebben találni a „ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes", később politikai mottóvá is alakult történetet.

Később igen becses gyüjteményt birunk e nemben: gróf Szirmay „Hungaria in parabolis"ában, melynek különösen kéziratban levő példánya teli van a magyar néphumort jellemző eleven adatokkal. Ő is vett fel azok közé gunydalokat, mint szintén Erdélyi János népdal-gyüjteményébe. Jellemzetes pedig hogy az a humoristikus mű latin nyelven van irva.

Utóbb is foglalkoztak e téreni böngészettel Furkács Tamás, a tudós palóc s valamennyi naptár-készitő. —

Azonban mindez csak tarlózat volt egy olyan mezőn, melynek termékenysége most már bámulatra ragad bennünket.

Három év alatt egy gyüjteményben, egy folyóiratban és egy másfél éves hetilapban, eddigelé harmadfélezer eredeti magyar adomát volt alkalmam közrebocsátani. Közel ezerre megy és folyvást növekszik a közlésre várakozók száma, legalább még ennyi, a mit nagyon ismert volta, vagy csiklandós természete, vagy egyéb tekintetek miatt félre kellett tennem.

Több gyüjtemények, mint Vas Gereben, Hegedűs és Garaméi, az országgyülési adomák szintén ezeren tul szaporitják e számokat, és mindez nem csinált, nem gyártott munka, hanem egyenesen a magyar nép humorának felhivatlan nyilatkozványa.

Oly gazdag és oly kiválólag sajátságos adománya a humorra ritka népnek van, mint a magyarnak. A mezei munkás azzal röviditi munka idejét, hogy társaival tréfásan kötődik, éles itélőtehetséggel fogja fel a nálánál nagyobbak gyöngeségeit s ártatlan tréfát adni és felvenni szeret. — A közép osztály kedélyes mulatozásainál egyik elmés ötlet a másikat éri; egyik adoma a másikat költi fel; néha reggelig folynak azok egymásból szakadatlan láncolatban; s a zöld asztalok komoly tanácskozmányai szolgáltak a leghumorosabb adomák eredetéül.

Ez adomákban él a nemzet kedélye. A ki ez adomák után a magyart nem tudja megismerni, annak gyönge a feje, a ki meg nem tudja szeretni, annak rosz a szive.

A német adomákban főszerepet játszik a polgári osztály; e csendes megszokott alaktalanságaihoz hű, lassan haladó osztály, melynek mulatságosabb részét philistereknek csufolják.

Nálunk a philisterről nincs fogalom. A magyar kézmüves, mesterember, a kik között a néphumor különös kedvenceiül tűzte a derék csizmadiákat, épen ellenkezőleg vállalkozó szelleméről nevezetes, s a mi adoma ráragadt, az épen ebből származott. —

Mindkettőnek egyenlően természetes üldözője azonban a diák. Már ebben az egyben van némi találkozás a két nép között. A diákok hajlamai mindenütt igen egyformák. Azonban az intézmények itt is különbséget tesznek. A német tanulók egyletei, a burschenschaftok, divatos verekedések, az ugynevezett paukereyok, virtuozitásuk a sörivásban, szabadabb közéletük, apró sipkájuk, ágyuszerü csizmáik, földig érő pipaszáruk, vajmi más alakot adnak ez osztálynak, mint a mi

konviktusba zárt tanulóink, hosszu tógáikban, háromszegü kalapokkal, makrapipával; a kiknek furfangjaik épen abban élesültek, hogy a zárdai tilalmat mint játszhassák ki, a kiknek legatiókba kelle járni, világjáratlanságuknál fogva épen annyi balgaság és tréfa alkalmai közé; a kiknek a vett sérelmeket nem lehet mindjárt éles schlaegerekkel egymás arcára karmolni, hanem havakig el kell hordani, mig alkalom nyilik a tréfás, és épen azért sokkal élesebb megtorlásra.

A német diákból azután, ha fiatal éveit kitombolta, lesz derék hivatalnok, jámbor lelkész, ur, doktor, és többnyire sentimentalis ember.

A magyar diák azután lesz juratus, szolgabiró, táblabiró, pap és valamennyi minőségben mezei gazda.

Jurátusaink délceg hetykesége, patvaristáink gavalléros furfangjai, összekötve gyakran inasi alárendeltséggel, s az ezekből származó humoros helyzetek, egészen hiányoznak a németnél, cserében az akademiai élet adomáiért, a mik nálunk idegenek.

Németországban csaknem oly rendes dolog doktornak lenni, mint nálunk táblabirónak, s a hogy amott a doktorfaj képezi a közvélemény tulsulyát, ugy nálunk a táblabiró.

Ezt egyiket sem lehet a másik népfaj humorába átültetni. Nálunk a doktor beteget gyógyit, s nagy tiszteletben részesül. Amott a doktor képviseli a pedanteriát s rovására megy minden adoma, a mi e tárgyból támad.

A németeknél a gerichtstafelbeisitzer hivatalos személy, kiről igen komolyan beszélnek; később elnevezik staatshoemorhoidariusnak, az övé minden penészszagu, tintapecsétes adoma, a mi az archivumok porával együtt kerül napvilágra, nálunk a táblabiró egész középosztály, mely nemzetünket s intézményeinket apró hibáiban s nagy erényeiben képviseli.

Hol vannak a megyegyülések, országgyülések áldott reminiscentiai másutt, mint mi nálunk? a pártok által feljegyzett adomáktól kezdve egész a tisztujitások kortesi gunydalsoro-

zatáig, egy historiai képét alkotják azok a magyar nemzet közéletének s tanuskodnak a szellem küzdelmeiről, mely egy maga még az, a ki csatát nem veszitett nálunk még soha.

A németeknél igen bő tárgya a humornak a katonaujoncok nehéz idomithatósága. Ilyen adomákat a magyarban nem ismerek. De kifogyhatatlanok az adomák a huszár vitézségéről, a huszár büszkeségéről, csodatetteiről, tüzéről és nyugalmáról, s cifra ötleteiről. Huszárja más nemzetnek is van; de huszáradomája nincs. Cserében aztán nekünk meg vannak insurgens adomáink, a miknek nagyon jól esik, hogy német nationalgarde-erlebnisseket kapnak maguk mellé utitársakul.

Még egy egész népfaj van mintegy beleolvadva a magyar nép humorába, mely akárhol megjelenik, a tréfa és furcsaság jelképeül áll ott, a szegény, a jókedvü, a sokattürő cigány. De sok jó órát szerzett a magyarnak a sok rosz nap alatt a szegény cigány! — Annak a humoristikus szegénysége, annak a tréfás nyomorusága, annak a gunnyal vegyes alázata, diogenesi bölcsészete, ázsiai lustasága, kifogyhatatlan furfangjai, ötletgazdag rayaszsága, gyors észrevételei, mennyi mesélni valót hagytak az urak számára; a cigány mindig derültebb fele volt a nép életének.

A mi adomák azután egyéb népfajokról járnak szájról szájra nálunk, azok bizony csak kölcsönbe esnek, s különösen német szomszédainktól azokra sok revangeot nyerünk, bár azok nem olyan ügyesek, mert ők nem kapnak bennünket ugy első kézből, mint mi őket.

Egészen különbözik pedig a magyar és német köznép eszejárása s más világnézletéből eredő humor.

A magyar pór együgyüsége inkább tettetett, a németé inkább ráfogott; a német köznép humorát saját népének válfajain élesité, (a szász, a bajor, a porosz és osztrák állandó tréfa tárgyai egymásnak; a sváb valamennyinek), ugyanezt a tárgyat a magyar köznép itthon is bőven feltalálta; legélcsebb adomái azok, miket saját sanyaru viszonyai költöttek

s némely közőlök egész kort rajzol, mint az a palóc mondása a szolgabiróhoz, kinek tanácsára a helység a nemzeti kölcsönre aláirt részvényeit Hirsch Jakabnak eladta: „Nem venné-e meg Jakab még az adónkat is? jó olcsón odadnók!"

Még a két nemzet árnyoldalairól vett adomák is különbözők: a magyar proletár és a német egészen más légkörben élnek, emez a városi nép ravasz zsebmetszője, furcsa cynismusával, obligát rongyosságával, sajátságos egyenlőségi utópiáival; amaz a puszták délceg fia, hetyke merényeiről, regényes kalandjairól nevezetes, a miknek a vége rendesen szomoru.

Hiányzik pedig egészen a magyar néphumorból a szójáték, a mit egy talpraesett mondás igy indokol: „a magyar nem szokott a szavával játszani." A berlini szöglettámogatók (Eckensteher) élcei, a hires bécsi bonmot-k nálunk egészen idegenek. Nagy ritkaságként van gyüjteményemben feljegyezve egy pár, mi a néptől ered: de azok is csak tréfák, mélyebb értelem nélkül, és magasabb célzat nélkül, minők a németeké és franciákéi, hanem a legjobb francia bonmot-k egyike tudtomra magyartól eredett; egy francia diplomata ugyanis azt veté fel, hogy Franciaországnak Angliába lépni „il n'y a q'un pas", — a magyar erre azt felelte: oui, le pas de Calais."

A mit humoristicus iróink nyujtottak szójátékokban, azok nagyon erőtetettek és élctelenek, különben sem akarom az irodalmi humort a néphumorral összezavarni, mely egymástól független, hiszen a világirodalom legsarcasticusabb humoristáját, Cervantest a világ legpatheticusabb nemzete, a spanyol birja sajátjául.

Nevezetes tanuságot tesznek még a magyar néphumorról a közmondások, virágos arabeszkjeiben hasonlitnak a keleti népek, törökök, persák adomáihoz, de gunyoros kifejezéseik azoktól különbözőkké teszik. Igen sokra fellelhetni a megfelelő közmondást a németben is, de szószerint leforditani egyiket sem tanácsos, ebben is független egymástól a két nemzet humora, bár a közönséges ember észjárása alapeszméiben oly

sokszor találkozik is. Közmondásaink már igen kimeritő gyüjteményekben vannak összeszedve.

Ugyane humor nyilatkozatait leljük fel a népszokásokban, népmesékben, az utóbbiak közt különösen egy; melyet Csalóka Péter cim alatt hallottam még nagyon kis gyermekkoromban meséltetni; valódi pendantja Eulenspiegel csinyjainak, anélkül, hogy azokból forditva másolva lenne, sőt népszokásainkkal annyira egyöntetü, hogy eredetiségére bizvást lehet hivatkozni, s a mellett oly naiv phantaziával van elmesélve, hogy én nem mernék hasonló alkotására vállalkozni. Még a hol e mesék a tüneményes légkörbe átmennek, oda is átviszik magukkal a humoros zamatot; ezt még a tündéreknek is meg kell engedniök, hogy a magyar ember velük komázzék; a ki sokkal nyiltszeműbb, semhogy akár a griffmadár, akár a rézkirály, akár más egyéb magasság láttára porba ejtse jó lelkiismerete önbizalmát.

A magyar néphumor tanulmánya elég fontos és elég mély arra, hogy a vele foglalkozás bármely hivatását komolyan vevő irónak szégyenére ne váljék.

Ha engem valaki számadásra talál vonni: mi jogon foglalom a helyet derék szaktudósaink nagy tekintélyü sorában? nem fogom neki azt felelni, hogy ime irtam kilencvenegy kötet regényt és egyebet, mert azok valószinüleg nehány lustrum elmultával Dugonicsnak azon kora előtt közkedvességü regényei szomszédságában fogják pihenni a boldog elfeledés álmát; — de fogom mondani azt: „ime kötetekben gyüjtöttem össze a magyar néphumor elszórt adalékait, ezeket hagytam az utókornak; és ezek a kötetek élni fognak és tanuskodni, mig a magyar él; — az pedig él, — mig a világ áll."

311

KAKAS MÁRTON LEVELE

[1860. febr. 5.]

CXIX. Levél. *Reményi hegedüversenye.*

Hosszu távollét után, odakinn a külföldön hires emberré növé ki magát, visszatért ismét a régi ismerős; csodaerejü nyirettyüjével; magát honfitársai előtt is bemutatni. Mikor alkura lépett vele az igazgatóság, kérdezé tőle, hogy mit kiván? azt viszonzá: „egy tál töltött káposztáért is elmegyek." Hazaérve, ismerősei, kiket fölkeresett, csudálkoztak rajta, hogy tiz évi távollét után, most is olyan jól beszél magyarul, „Mert mindig magyarul gondolkoztam, és magyarul imádkozám; ott a hol nem volt több magyar, a kivel beszéljek, mint magam és az Isten."

Első előadása igen nagy közönség előtt ment végbe. Erőteljes játéka, tökéletes uralkodása a hangszeren, s különösen nemes egyszerüsége könnyen megfoghatóvá teszik, miért volt az angol közönségnek is annyira kedvence. A közönség lelkesülése nyilatkozataival halmozta el, mely mindvégig növekedőben volt, s netovábbját elérte.

Ad vocem netovább! Ki ismeri azt az adomát az egyszeri kozákról! a ki ismeri is, hallja meg még egyszer. Tehát az egyszeri kozák nehéz fővel jő ki a csárdából s mikor fel akar ülni a lovára, hát nem bir. Sokáig küzd, erőködik, nem bir felkapaszkodni. Ekkor felsóhajt: „valamennyi apró szentek, segitsetek fel a lovamra!" Azzal összeszedi minden erejét, s csakugyan egy ugrással felveti magát, de akkor meg annyi erőt adott a lódulatnak, hogy a tulsó oldalon megint leesett a nyeregből. Fejét vakarva, felsóhajt ujra. „No jól van, apró szentek, segitsetek még egyszer; — *de ne olyan nagyon!*"

Tehát tisztelt közönség, pártfogold a művészt; — *de ne olyan nagyon*, hogy a tulsó oldalon meg leforduljon a nyeregből.

Kakas Márton.

312

KAKAS MÁRTON LEVELE

[1860. febr. 19.]

CXX. Levél. *Különös inditvány.*

Volt egyszer valahol egy szinházigazgató, a ki abban gazdálkodott, hogy nem kell a belépti jegyeket délelőtt kiadni, mert hát ha az, a ki délelőtt zártszéket váltott, este nem jöhet el a szinházba, akkor aztán odavesz a jegy.

Egressy Gábort nem akarják szerződtetni. Ez már tény. Addig nem akartam hozzá szólni, a mig a többi lapok nem nyilatkoznak, nehogy azt mondják, hogy én inditom a *rummlit;* most már valamennyien mind kibeszélték magukat. Egyhangulag minden lap azt mondta, ki szelidebb, ki hevesebb hangon, hogy Egressy Gábor bizony nélkülözhetetlen a drámára nézve, hogy kár nem tenni ezt meg amazt, beszéltek igazgatóságrul, komitérül, meg nem tudom én, még mirül. Hanem hát ez mind nem ér semmit. Pontius Pilátus mossa a kezeit. Komolyabb eszközökről kell gondoskodnunk; ha azt akarjuk, hogy Egressy a pesti nemzeti szinpadon legyen. Kinek áll érdekében az igazgatóságon kivül legközelebb, hogy Egressyvel a dráma fölemelkedjék? A drámairóknak és drámai szinészeknek. Én tehát teszek inditványt a drámairóknak és szinészeknek. Huszonnégy szinészi jutalomjáték van egy esztendőben, ugyanannyira megy az uj eredeti darabok három első előadása; szerződtessék maguk az irók és szinészek e negyvennyolc

előadásra Egressyt. Az igazgatóság talán elfogadja az ajánlatot, hogy a föllépti dijak felét és illetőleg kétharmadát azon előadásoknál viselje; ha el nem fogadná, ezt is megbirhatják az illetők, kikre nézve az ilyen szerződés anyagilag is kifizetné magát. Egressy is bizonyára nem hogy szégyennek, de büszkeségének tarthatná, ha ekként a drámairó és játszó testület maga szerződtetné a nemzeti szinpadra, s az ellen, ugy hiszem, a méltóságos komité sem tehetne ellenvetést. — Én megtettem az inditványt s eredményétől föltételezem annak tanubizonyságát, hogy hát csakugyan komolyan akarunk-e valamit, vagy csak beszélünk, mert a beszéd semmibe sem kerül.

Kakas Márton.

313

KAKAS MÁRTON LEVELE

[1860. márc. 4.]

CXXI. Levél. A fusióról. Motto: „*Ismerkedjünk!*"

Igen régóta rebesgetik már; lapok is beszéltek róla, (ugy farsang vége felé, mikor kifogytak a báli hirekből), hogy a pesti előkelő világ szándékozik megnyitni termeit irók, művészek, táblabirói celebritások s több effélék számára; hanem az ilyen vakmerő hirek rendesen abba a limbusba hullottak vissza, a hová a tengeri kigyó, Nena Sahib elfogatása, orosz alliance és lengyel királyság helyreállitása szoktak koronkint visszatérni, néhány napi parédézás után. Nem is lehetséges az! mondának legtöbben. Irók és mágnások! Hol jönnének össze? miről beszélnének? hogy értenék meg egymást? Az irókat nem érdeklik a lóversenyek, a mágnásokat a polemiák, már pedig miről beszélnének ők egyébről? Az irók nem tudnak divatosan öltözni, a mágnások nem tudnak parasztosan; kirinának egymás társaságából. Az irók nem tudnak jól franciául;

a mágnások magyarul; micsoda nyelven fognak társalkodni? Az irókat kinevetnék a mágnások; a mágnásokat kiirnák a poéták; milyen szomoru dolog lenne az! Az irók beleszeretnének a sok szép delnőbe, azok pedig rájuk se gondolnának; milyen nagy baj lenne ez rájuk nézve! stb. stb.

A sokat emlegetett hir, dacára az ellenvetéseknek, e héten még is valósult. Csekonics-Lipthay bárónő mult kedden megnyitá estélyével a bőjti idény mulatságait s arra irók, tudósok, művészek és táblabirák is hivatalosok voltak. A jelen év kedvező e kezdeményezésre. Van már olyan tárgy, a miről irók, tudósok, művészek és táblabirák örömest beszélhetnek a főurakkal; egy gondolatban feltalálja minden osztály találkozási pontjait. A divat sem különiti el őket, van egy bizonyos öltözet, melyben az iró és a mágnás egy társalgási teremben összejöhet; van egy közös nyelv is, a melyen társalogni átalános bevett szokássá lett; szabad kitalálni, hogy melyik? nem is gúnyolja ki egyik ember a másikat; hisz azt az évet éljük, a melyikben mindenki felfogadta, hogy a miben hibázik, abban megjavitja magát; az sem lesz baj, ha valaki valakibe beleszeret, mert hiszen magyar embereknek egymást szeretni szent kötelességük.

A fusiót megkisértő estély tehát a legnagyobb megelégedésre ment végbe. Az uri rendnek volt alkalma megismerni irodalmunkat mindennemü példányaiban, mágnásirók, irómágnások, tudós-aristokraták, divatlapszerkesztők, sőt parasztirók is, jámbor egyetértésben vegyültek az őket kitünő szivességgel látó társaság közé, s nem panaszkodhatnak hidegségről, sem maguk, sem az irodalom ügyei iránt. Megtudhatták, hogy a távolból régóta figyelemmel kisérték működéseiket. Megtudhatták, hogy vannak ifju delnők, kik nem e hazának szülöttei, nyelvünket mégis szépen beszélik, s irodalmunkkal ismerősek; nem is emlitve azokat, kiknek ez honleányi kötelességük. Megtudhatták, hogy fent épen ugy, mint alant, egy gondolat heviti minden magyar szivét, az, hogy „boldoguljon a magyar hazája."

Tapasztalásnak az első találkozásra ez is elég.

Hátra van még azon ohajtás, hogy intelligentiánk minden rétege ugy olvadjon össze, a hogy mi kivánnók, hogy főuraink irodalmunk testületéből ne csak nehányat, de mind azokat, kiknek jelleme érdemli, megismerjék; iróink pedig e rájuk nézve is megbecsülendő alkalomtól jövőre nézve kisszerü neheztelések miatt vissza ne vonuljanak.

Lám, én is, ki mindezeket más ember elbeszélése után irom le, egy cseppet sem neheztelek azért, hogy Jókait meghitták, engemet nem (pedig én is volnék olyan iró, mint ő, ha nem különb).

Mint mindenütt, ugy itt is, Reményi volt az est hőse, ki a velencei karneval változataival meghóditott hivőket és eretnekeket.

Jövőre ismét érdekes tárgyam lesz; de előre nem beszélem ki.

Kakas Márton.

314

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. márc. 18.]

CXXII. Levél. *Műverseny a szükölködő horvát és szlavon lakosok javára a nemzeti szinházban.*

Mult vasárnap délben nehány lelkes ifju főur inditványára szavalati és zenészeti műverseny lőn rendezve, szegény inséggel küzdő honfitársaink javára, mely mind a közreműködők, mind a közönség részéről igen jól ütött ki, a mennyiben a közönség egy élvezetes estét kapott (délben), a szegény horvát atyafiak pedig mintegy 1300 forintot, melyet rögtön elküldének számukra. E siker után elhatározák Pesten lakó főuraink

és delnőink, hogy jövő virágvasárnapján, ugyanazon nemes emberbaráti célra olyszerü műversenyt rendezendnek, melyben mind műkedvelő urak és hölgyek veendnek részt. — A mennyiben úgyis nemsokára közzéteendő titkokat elárulnunk szabad, a műverseny részei lennének, két nagyobbszerü nyitányon kivül egy kisebb vigjáték, zongora-, hegedű- és gordonka-hárfa-műversenyek, magyar népdalok és karénekek, szavalmányok, és végül két nagyszerü történeti ábra (tableaux), egyik azon jelenetből, midőn Zrinyi a török szultán felszólitását a vár feladására visszautasitja; másik szintén Zrinyinek és társainak a végkirohanás előtti bucsuja hátrahagyottaiktól, mindkettő villanyvilágitás mellett, a résztvevők saját pompás jelmezeikben. A páholyok és zártszékek dijai mesésen föl lesznek emelve, s igy kétségtelen, hogy a szinház minden zugában tömve lesz. „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!" ezt irta sziveinkbe az Üdvezitő! teljesitsük magasztos parancsát.

Kakas Márton.

315

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. ápr. 1.]

CXXIII. Levél. *Statistika és egyéb.*

Tisztelt szerkesztő ur! Vannak reszketeg characterek, a kik mindig azzal állnak elő, hogy jaj ne bántsuk azt, meg amazt mert majd igy, meg amugy;. . . .nem lehet minekünk stb.!. . . mert a mi szinházunknak csak egy közönsége van, ha azt elvaditjuk, kiesik a világ feneke.

Jelentem alássan, hogy ez állitás most hitelesen, számokkal és feljegyzett nevekkel megcáfolható. A mi szinházunknak nem egy, hanem három közönsége van; más szóval: háromszor

lehet megtölteni a pesti kerepes-uti szinház minden zegezugát, szinházba járni óhajtó közönséggel, a nélkül, hogy egy és ugyanazon, egyéniség kétszer foglalna benne helyet.

(No ennek a módját kiváncsi vagyok megtudni! mond az olvasó magában; mert, hogy a katonaköteles egyéneket, hogy lehet összeszámitani egy városban, azt már tudom; de hogy a szinházköteles urakat és asszonyságokat mint lehessen lajstromra szedni? azt még nem értem.)

Minden erőszakoskodás nélkül, tisztelt olvasó. Tisztán *„önkénytes bevallás utján!"*

Tehát a jövő héten fog tartatni a sokszor emlegetett műverseny a szükölködő horvátok javára, a ki páholyt, erkély- és zártszéket akar kapni, jelentse magát és irassa fel a nevét a nemzeti kaszinó termeiben vagy a műárusoknál, kik a jegyek eladásával meg lesznek bizva.

Az eredmény ez ideig ez:

A 48 páholyra be van iratva 96 konkurrens neve; még keddig jő hozzá 48.

A 280 zártszéket igényli nem kevesebb mint 800 ember.

A 44 erkélyszéknek akadna körülbelül 160 gazdája.

És ezek mind valóságos autochton-nevek, igen tősgyökeres szinházlátogatók, a kik mindnyájan a nemzeti szinházhozi annexio mellett nyilatkoznak; régi legitim jogaikat ehhez és amahhoz a zártszékhez sok évi usus kimutatásával igazolják; ugy hogy minden zártszékre jut három praetendens, a mi a rendező bizottmánynak épen olyan fejzugásokat okoz, mint a milyenben szenved már régóta az európai diplomatia ama bizonyos *Emilia* kérőivel, hogy melyiknek adjon kosarat? Valószinüleg ez is abban az elvben fog megnyugodni: hogy azé a hely, a ki hozzá jutott. Beati possidentes.

Tehát ránk nézve igen nevezetes volt azt megtudni, hogy a mi szinházunknak nem egy, hanem három teljesen fölszerelt, organisált, csodaképes és harcvágyó közönsége van; csak vezér kell neki, a ki az ütközetbe indulásra birja őt lelkesiteni.

Ez alkalommal bizonyosan magán adakozások is fognak befolyni az emberbaráti célra. Eddig is akadtak kiemelendő nevek, a kik még a 40 és 30 ftot is kevesellették egy páholyért: igy Karagyorgyevics herceg 100 ftot adott egy első emeleti, doktor Szabó Alajos 60-at egy másodemeleti páholyért.

Végre van szerencsém jelenteni, hogy az általam inditványba tett szerződtetése Egressy Gábornak az illető helyeken meleg részvétre talált. Akadályozni többé semmi és senki nem fogja; egyedüli akadály most már csupán az, hogy a jövő évi budget már be van rekesztve; azt fölebb terhelni nem lehet; a szükséges összeget az ajánlottam mód szerint magánuton kell összeteremtenünk, még pedig, minthogy ez aláirási iv utján nem megy, tehát önkénytes ajánlatképen; ez önkénytes ajánlatok sorát megkezdé eddigelé gróf Ráday Gedeon 200 pfttal, és Jókai Mór 50 fttal. Hiszszük, hogy egy hét alatt Egressy szerződtetve lesz.

Kakas Márton.

316

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. ápr. 8.]

CXXIV. *A horvát szükölködők* javára rendezett műverseny.

Már ezelőtt egy héttel nem lehetett jegyet kapni a műversenyre, minden leülni való hely el volt foglalva*. Volt harag és apprehensio, a rendező bizottmány tagjai nem járhattak az utcán, mert mindenünnen sértett guelphek és ghibellinusok törtek elő rájuk, a kik zártszékek és páholyok felett vittak elkeseredett pártharcot. E szorongattatásukban arra a jó gon-

* A műverseny estéjén két zártszékért 148 pftot fizettek, természetesen üzérkedőknek.

dolatra jöttek, hogy másnap ismételjék az előadást, ennek a jövedelmével fedezzék az első előadásra tett tetemes költségeket (világitásra, zenére, diszitményekre, szolgálati személyzetre, nyomtatványokra stb., — a jelmezeket természetesen a résztvevők mind saját költségeiken állittaták ki, s legtöbben, mint gróf Zichy Manó, Zrinyi egész öltözékét a szinháznak ajándékozák), a fennmaradt összeget pedig a nyugdij-intézetnek ajándékozzák, kárpótlásul elmaradni kényszerült virágvasárnapi műversenyéért. Igy a közönség haragja lecsillapult, a horvát szükölködők kerekszámu ötezer s nehány száz pengőforintot nyertek, s a szegény hazai intézmény, a szinházi nyugdijintézet sem kerülte meg saját kárával az emberbaráti célra támasztott érdekeltséget. A hirlapszerkesztők és kritikusok pedig nagy bölcsen a megelőzött estei jelmezes főpróbára voltak hivatalosak, hogy ha kritizálni akarnak, addig tegyék, a mig segiteni lehet a dolgon. Ennélfogva mindkét előadáson minden igen jól ment; a résztvevők személyisége élvezetessé tette az előadott műveket; a historiai ábrák pompásan és jó izléssel voltak kiállitva; a nagy hitoriai neveket ezuttal épen oly nagy historiai nevek viselték: Zichy, Horvát, Csáky, Lipthay, Kendeffy, Odescalchi, három Károlyi, Orczy, Beöthy, Batthyány, Festetics, Szapáry, Keglevics, Andrásy, Blaskovics, Földváry; — Csekonics, Lipthay, Orczy, Vass, Szirmay-Sztáray, Odescalchi-Degenfeld, Zichy-Kornis urhölgyek a Zrinyiek, Alapiak, Juranics, Farkasich, Szecsődy, Csáky, Balás, Bajoni, deli Vid stb. és azok nejeinek, leányainak alakjait képviselve, köztük két horvát jelmezbe öltözött alak, a hős Radivoy és nőtestvére: Podmaniczky b. és Kinsky Irene grófnő által személyesitve.

De legragyogóbb fénypontját képezte e műcstélynek Nákó-Gyergyánffy grófné játéka.

A grófnő, saját zenekara, öt cigány kisérete mellett zongorán játszotta el előttünk a leggyönyörübb magyar csárdásokat, a minőket valaha hallani lehetett. Igy csak az játszhatik, a kinek

nem ujjain keresztül, de egyenesen szivéből jőnek a magyar dalok. Nem lehet annak a bűbáját megmagyarázni, azt csak érezni lehet; nem lehet azt eltanulni, azt csak elsejteni lehet, nem lehet azt megbirálni, attól csak elragadtatni lehet. Ez több mint művészet, ez ihlet. A közönség önkénytelen elragadtatása volt tanujele a hatásnak, a mit e nekünk minden tulvilági zenénél szebb zene előidézett. *Nagyon sokat kell annak tudni*, a ki érteni akarja, hogy mi abban a magyar zenében a szép?! Nákó grófné játéka után még talán — Liszt Ferenc is megértené azt s rájőne, hogy a magyar zene csakugyan mégis magyar zene.

Másnap csaknem oly nagy közönség előtt lőn ismételve e műverseny, mely közönség még nagyobb is leendett, ha e napon egy népes temetés (a márc. 15-én kapott sebében elhalt Forinyák Géza eltakaritása) némi akadályul nem szolgál.

Kakas Márton.

317

A HÁROM CSÁK

Históriai álom

Egyet kifelejtett Dante a pokolbeli mulatságok közül: a — „pályadrámák és vígjátékok birálását." Mi forró kénkő? mi tüzes fúriák mardosása? mi Ixion malomkereke? ehez a kegyetlenkedéshez képest!

Mert tudniillik hogy a kik életükben sok rosz drámát irtak, már mint magam is ni; azokat arra szokták büntetni, hogy még életükben drámákat biráltatnak velük.

Egy szép reggel azzal köszönt be hozzám az akademiai kihordó, hogy „tisztelnek, ihol van tizenkét pályadráma, választani kellene közűle, hogy melyik nehezebb? még pedig,

minthogy körmömre égett az idő, hát csak hirtelen; addig se koncert, se Svábhegy, a mig ez meg nincs."

„Tizenkét dráma egy halomban! van-e torony, a mi ennek a magasságával felérjen? Vétek volna, ha csak egy is közűlök öt felvonásnál rövidebb lenne. Hatvan felvonást végig élvezni egy huzomban! s a végén még azt is elmondani, hogy mit látott az ember? Keresztül törni annyi jámbuson; még pedig ilyen szűk csizmákban, mint a milyeneket most visel az ember.

Hárman a pályadrámák közűl egy és ugyanazon tárgyról valának irva. Csák Máté, Robert Károly vetélytársa volt a darab hőse; ugyanazon mellékszemélyzettel; Porcs, Omodé és fiai, Erzsébet, királyleány, Róbert Károly, Jordán lovag, Zách és a többi; csak azzal az ártatlan különbséggel, hogy mind a háromban, mind valamennyi személy más alakot és jellemet és tenni valókat kapott. Az egyikben Csák szerelmes kalandor volt, a másikban rablólovag, a harmadikban szabadsághős; egyszer öreg mogorva kuruc; másszor nyalka szerelmes dalia, harmadszor gonosz csapodár vén lator; egyszer a király leánynak fogadott apja, másszor titkos szerelmese, harmadszor feleséges ember, a ki a feleségét megcsalja, a más leánya szép szemeiért; ugyanaz a Porcs vitéz egyiknél hajthatlan erényhős, másiknál intrikus gazember; Róbert Károly itt lovaghős, amott gyáva jöttment, meg-meg szerelmes kópé. A királylány egyszer Csákba, másszor a kisebbik Omodé fiúba, harmadszor Zách Feliciánba szerelmes. Omodé itt kegyetlen apa, amott szerencsétlen szülő; hol van felesége, hol nincs; a kit az egyik darabban megöltek, az a másikban még most is él; s a ki mit elmondott ékes kadenciákban, azt a másik nem resteli megint pucér jámbusokban előadni, vagy épen ellenkezőt beszélni.

Azt már láttam, hogy én itten igazságot tenni nem tudok. Kezdtem kijönni a tűrelemből.

— Engem ne ámítsanak az urak! Mondják meg igazán: melyikük Csák Máté? mert egyiket sem ismerem.

Egy torzonborz fickó állt elém, szörnyen állt az égnek mind a két bajusza vége.

— Én vagyok trencséni Csák Máté.

„— Ön akarja elvenni a királyleányt?"

— Nem, instálom, nekem már van egy feleségem jobbkézre, meg egy másik balkézre is.

— A királyleányt én akarom elvenni. Szólt bele a másik Csák.

— Istentelenség! kiálta a harmadik, mit nem fognak rám? hisz atyja lehetnék!

„— Teringettét, ha mondom; egyszerre csak egy beszéljen. Kihez akarsz menni leányom, Erzsi? ["]

— Én a Csák bácsit választom. Nem azt a borzas szakállút; hanem ezt a másikat ni.

— Nekem biz a nem kell, szól a másik Erzsébet, mert én Omodé úrfival vagyok eljegyezve.

— Ne tessék megengedni, hogy ahoz adjanak, sipíta a harmadik; nekem van itten egy Csabám.

„— Teremtő uram! Hogy menjen egy leány háromfelé! mit csináljak ennyi eladó leánynyal egy személyben?"

— Meg kell ölni! orditá az egyik Csák, én a magamét megöltem.

„— A bizony jó lesz, így leghamarább átesünk rajta. ["] A leánynyal már elkészültünk.

„— Hát ez a sok Omodé hová legyen? vannak vagy huszan! hol az apjuk? mit csináljunk ezzel a sok ifjú úrral?"

— Én elüzöm őket! kiálta az egyik apa.

— Én elszaladok előlük, dörmögé a másik.

— Meg kell őket ölni; — szólt phlegmatice a harmadik.

„— Nagyon jól van, mind meg kell ölni! No hála Istennek, tizennyolc Omodé fekszik már és nem jár a láb alatt. Majd csak rendbe jövünk már valahogy. Hát ez kicsoda?"

— Én Porcs vitéz vagyok; szól az egyik.

— Nem igaz, szól a másik a föld alól, én már meghaltam.

„— Elmégy, semmirevaló! Az a másik már szépen meghalt, s te még itt élni akarsz. Takarodj! Ezzel is kevesebb! Ki van itt még?"

— Itt vagyok én: Róbert Károly, de jelentem, hogy még odakinn két Róbert Károly várakozik, de azok nem mernek bejönni, mert félnek, hanem én bátor vitéz vagyok.

„— No uraim, Csák urak; itt most már nincs más segitség, mint hogy tessék Róbert Károlylyal megverekedni; a melyik győztes lesz, az beszéljen majd a száz arany jutalomról."

Elébb még egy kis statistéria volt ott körül, azt par compagnie Csákok és Róbertek elébb lekaszabolgatták, hogy rajtuk és a súgón kivül senki se maradjon a színpadon, akkor aztán neki zúdultak egymásnak; az egyik Zách a csatában vitézül elhullott; a másik Róbert Károlytól amnesztiát kért és kapott is; a harmadik pedig egy egérfogóba becsalta Károlyt s rázuhintotta a csaptatót s mikor ott a király és az egész suitje megvalának fogva, akkor nagylelkűen visszaadá neki életét s koronáját s maga elsüllyedt a szinpad alá; úgy hogy végtére sem maradt ott egyéb a három Csákból, mint Róbert Károly. — Annak pedig nem itélem oda a száz aranyat.

318

SZÉCHENYI MEGSZÜNT E FÖLDÖN ÉLNI!

Szokni kell elébb e gondolathoz, hogy elhihető legyen. Mintha annak, ki hosszu éjben a hajnal után sóvárog, azt mondanák, hogy „*meghalt a nap.*"

Olyan évben halt meg, a mikor még a tavaszi fűszál is érzi, hogy a földnek, melyben gyökerei vannak, a neve „haza". A midőn minden eltemetett nagy érzés kikivánkozik a sirból: ő lekivánkozott oda.

Midőn minden magyar, ki nevét kimondta, utána mondá: „sokáig éljen", ő megcáfolá a közohajtást és odatért, a hol örökké élnek.

Nevét a vágyó remény elejté; s átvette a fájó emlékezet.

A Hunyadyak, Zrinyiek óta nem volt fényesebb név a magyar ég csillagképletei közt; nem érte nagyobb gyász egy halottban a magyar nemzetet.

Beszélnek róla az irások, beszélnek a kövek, beszélnek az emberek szivei, ki volt ő?

Megsiratja főúr és pór; hazafi és idegen; jó barát és ellenfél; mert bizony mindenkinek halottja ő!

És minden, a ki gondolkozni szeret, megdöbbenve kérdezi a sorstól: „mi jövendőt készitesz előre, hogy bölcseinket elveszed közülünk?"

És mindenki megroskad a gondolattól, hogy lehetett teher, mit ily nagy lélek elviselni nem birt, és senki nem birja mérlegelni azt. Emberi fogalmak köznapi mértékei kicsinyek arra, hogy ő róla ítéletet hozhassunk. Oly magassá tette magát élve, hogy a midőn meghalt, az ország egyik szélétől a másikig ért esése.

Mig élt, megérte, hogy ugy tisztelték, mint egy halottat, kiről elnémul minden gáncsolódás, csak a dicsőités beszél, csak a nehéz ohajtás, mely a halottakat visszakivánja a sirból; halhatatlanságából csak egy hiányzott még: a halál; — azt nem kerülgeté: — eléje ment.

Oh mi sokáig fogjuk őt gyászolhatni.

Mert veszteségünk nagyságát eszünkbe juttatja minden nap és minden nagy emlék, a mit fenhagyott maga után, és minden üres tér, a honnan ő hiányzik.

De a gyászon kivül, mit mindnyájan hordozunk, mintha mind fiai, testvérei volnánk, egy nagy örökséget is hagyott számunkra: szellemének fényes örökségét, a miben mindnyájan osztozunk, mintha mind fiai, testvérei volnánk: azt a dicső példát: hogyan kell a hazát szeretni?

Ez örökségünket el ne vesztegessük, el ne adjuk, el ne cseréljük soha.

Egy érc-emléke van már Széchenyinek: az ércből öntött közérzület; melyen sem ráspoly, sem rozsda nem fog; ez emlék el ne porladjon soha: ez emléken legyen felirva mindvégig e név:

„*Széchenyi István!*"

Lelkének üdvöt, hamvainak nyugalmat adjon az Isten; áldást és boldog jövőt adva e hazának!

319

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. ápr. 22.]

CXXV. Levél. „*A tékozló apa*" Ifjabb *Dumas* Sándor legjobb drámája.

Tisztelt szerkesztő ur! Én is sok dolgot szeretek, a mi francia. Például a francia pezsgőt, ámbátor egy hires tudós azt állitja felőle, hogy az terjeszti világszerte a gonosz érzelmü eszméket a békés polgárok között; — azután a francia regényeket (nem valamennyit), a francia romantika iskolát; és más egyebet; hanem már bocsásson meg nekem Napoleon, az ujabb francia drámákat ki nem állhatom. A mezitelenség szép, látjuk az antik szobrokon; de a mezitelen fekélyek undoritnak! Öreg Dumas, Scribe, Hugo Viktor és a régi romantikusok nem hoztak annyi királynét a szinpadra huszonöt év alatt, mint a mennyi lorettel megnépesité e deszkavilágot ifjabb Dumas és társai öt esztendő alatt. Nálunk ez a genre soha sem otthonos, meglehet, hogy ott, a hol megterem, szükség van rá, de mi

nálunk mindazok a viszonyok nem léteznek; s igy előttünk izetlen, iránytalan az ilyen mű, a mi másutt furorét csinál.

Azt mondják, hogy mikor az öreg Dumas megtudta, hogy fia azt a darabot készíti, azt mondá neki: „hallod-e, gyerek? szinpadra hoztad már minden barátodat, szinpadra hoztad minden szeretődet, szinpadra hoztad saját magadat; most még az apádat is szinpadra akarod hozni; — de én leütöm a derekadat, ha azt teszed." Ifjabb Dumas azonban azért csak szinpadra hozta a „tékozló apát" s papa Dumas nem törte le érte a derekát, hanem, sőt inkább szivesen fogadá irodalmi jó barátai üdvözletét, kik e szinmű nagy sikere után siettek gratulálni a boldog apának egy ilyen derék fiuhoz s következett az ölelkezés.

A mese ebből áll; van egy korhely bonvivant apa, meg annak a fia, ennek pedig egy bér-szeretője, a kit igen elmésen hasonlit egyik szinpadi galant a vasuthoz, mely mindenkit fölvesz; azonkivül még van egy kis viszonya valami férjes nővel; meg még azután udvarol egy ártatlan leánykának, hanem ez az ifju azért a darab hőse, nagyon erényes, derék ember. El is veszi a fiatal lyánkát nőül, de a kibe az apja is szerelmes s annak udvarol. A fiu féltékeny lesz az apjára s elutazik az orra elől feleségével együtt; pedig az már össze akarta szerezni azzal a régi férjes asszonynyal, kit az ifju most neje kedveért elhagyott, valamint azt a harmadikat, a lorettet is. Az apa ekkor haragjában maga köt viszonyt fia lorettejével s azt nőül venni is fenyegetőzik, mire aztán a fiu ijedten kifizeti az öreg minden adósságát s gyámsága alá veszi apját; az egész darabban csak egy becsületes derék ember van, az elcsábitott nő férje, ki a csábitót kihivja, most az apa fia helyett megverekszik, a becsületes ember kapja a sebet, nem ő; meglehet hogy bele is hal: s a szinpadi uraságok azt mondják rá, hogy hála Istennek!

S azután — apa és fiu ölelkeznek egymással.

Én nem bánom; csak ők ne bánják. De egy dolgot szeretnék még egyszer megsugni; már egyszer megsugtam. Nem szeretném, ha odajutna a nemzeti szinház, hogy a gondos anyák

azt mondják leányaiknak: „ma drámát adnak; ma itthon maradsz; ez nem neked való." A pesti nemzeti szinház közönségét nem lehet olyasmivel táplálni, a mivel a Varietés és Gymnasét, ott van kétszázezer grisette, mely százszor megnéz botránkozás nélkül ilyen szája izéhez fűszerezett darabokat; de Pest grisettjei — nem alkotják a nemzeti szinház közönségét.

NB. Egressy Gábor szerződtetésére nagy buzgalommal folynak az önkéntes ajánlatok; a „Hölgyfutár" azon állitását kérem helyreigazitani, mintha Egressy az eltávozó Prielle Kornélia fizetésére szerződtetnék; mert ez nem igy áll. Egressyt egyenesen a közönség szerződteti, s ez ügyben az igazgató gróf is csak mint buzgó magánszemély vesz részt, saját erszényéből adakozván a szerződtetési összeghez; azért ne tessék a közönség részvétét lehangolni. Egressy megnyerésének nem föltétele Prielle Kornélia elvesztése, mert Egressy számára magánuton fogjuk kiállitani azt az összeget, a mennyiért ő szerződni fog.

Kakas Márton.

320

A FŐVÁROS GYÁSZA AZ ORSZÁG HALOTTJAÉRT

(Április 30-án 1860.)

„Si Deus pro nobis, quis contra nos?"

„Hazádnak rendületlenül!"

Mi Széchenyi nevének legnagyobb emléke? Pest!
Ki köszönhet legtöbbet Széchenyi éltének? Pest!
Kinek van legtöbb oka mélyen gyászolni Széchenyi halálát? Pestnek.

És az ország fővárosa bebizonyitá azt, hogy jól tudja, KI halt meg?

Ünnepe volt e napon minden rend- rang- és felekezetnek. A gyásztisztelet rendezését azon intézet vállalta magára, melyet ő alkotott, mintha sejtette volna, hogy leend idő, a midőn a magyar nemzet életét szellemi hatalma fogja csupán képviselni: a magyar tudományos Akadémia.

Nem zajos látványkeresés volt ez, hanem megfontolt, elrendezett összemüködése a főváros testületeinek.

A kereskedők testületileg elhatározák e napon boltjaikat, műhelyeiket zárva tartani; közintézetek, tanodák nem tartának felolvasásokat*; ünnepies néptömeg lepte el az utcákat és a főtemplom előtti tért; gyászlobogók, fátyolozott nemzeti zászlók lengtek az ablakokból alá; a közönség kivánatára a városház tornyában kitüzetett a fekete lobogó.

A legsürübb tömegen keresztül egész a templomajtókig maguk a közönség tagjai tartának rendet, önkényt sorfalakat képezve, mik közt a gyászba öltözött hölgyek, az Akademia, nemzeti kaszinó tagjai, a gőzhajó-társulat, gazdasági egylet, kereskedelmi testület, biztositó-társulat stb. személyzete rendben az egyházba vonulhattak, a hol, dacára a künn tolongó sokaságnak és feltárt ajtóknak, tisztes rend és ünnepélyes nyugalom uralkodék.

Minden elvonuló csoport között legmeghatóbb volt látni egy hosszu sor gyermekleánykát, kik fehér és fekete gyászban nevelőnőiktől vezetve jöttek a ravatalhoz megtudni ily ifjan, mi nagy dicsőség az: jó hazafinak lenni!

A templom falai fekete gyászszal voltak bevonva, mikre Széchenyi cimerei voltak kiszegezve e jelszóval: „ha Isten velünk, ki van ellenünk?" Középett állt a ravatal, ezer égő gyertyától körözve, azt az Akademia és testületek tagjai állták körül fáklyákat emelve, s onnan két sorban a templomajtóig, s onnan ki egész a Dunapartig 400 ifju, magyarruhában, gyászkardokkal, képezett hosszu fáklyás rendet; e fényes utcán

* Kivéve a pesti ipartanodát.

haladt végig egy ájtatos menet: Pest lelkészeinek hosszu sora, teljes ornatusban, középett Magyarország primása, Scitovszky János, bibornok jelvényeivel; ő maga tartá a requiemet a nemzet halottja fölött.

A chorusban 150 énekes zengé Mozart hires requiemét. És a külső gyász hü képe volt annak, a mit mindenki szivében belül hordozott. És a fáklyák ragyogása fényesebb volt azon könyekkel, a mik a szemekben tündököltek. Azok valódi könyek voltak. — A szent mise végeztével a primáshoz küldöttség ment az Akademia részéről, jelenléteért hálás szavakat mondani; — az Akademia elnöke, gróf Desewffy tolmácsolá a szavakat, mikre minden magyar azt mondja, hogy „ugy van!" — hogy a magyarországi katholikus papság a magyar nemzetiségnek is apostoli küldötte. A primás válaszából megértettük azt, hogy ő nem csak az egyháznak, hanem a hazának is főpásztora.

Lenn, a köztéren, az Isten szabad ege alatt megzendült a hymnusz ezerek ajkáról: „Hazádnak rendületlenül légy hive, oh magyar!" A főpap ablakából hallgatá azt végig, s midőn hangzott a végsor: „Megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán" imára emelte kezeit és áldást adott a népre s bizonnyal ima és áldás foganatos lett rajtunk, mert a „megfogyva" szót kitörülte az ég a versből. Soha sem volt több magyar a földön, mint most!

A nap ez ünnepélyes hangulatban mult el, a nép az utcákon sétált, s a szinházi előadás elmaradt, mert a nézőhelyeken *senki sem* jelent meg. Késő este egy hang azt mondá a tolongó tömegnek: „ne szégyenitsük meg e nap emlékét, SZÉCHENYI nevéhez nem illő zajjal!" Arra mindenki szépen engedelmeskedett, a népcsoportok szétoszlottak, s mindeki hazatért.

Mert e napon Széchenyit gyászoltuk, azért szomoru maradjon e nap emléke; de mivel **igy** gyászolánk, buzditó gondolat legyen arra visszaemlékezni.

Széchenyi még halálával is életet költött nemzetében.

A SZERELEM ÉS A KISKUTYA

Valyon mi köze lehet a szerelemnek és a kiskutyának egymással?

Az én kedves barátom, Tóni, nagyon szerelmes volt egy fiatal szép lyánkába; a kibe én épen nem voltam szerelmes.

Nem azért, mintha én a csunya lyányokba volnék szerelmes, vagy hogy fölöslegesnek tartanám valakit szeretni, a kit már más is szeret; hanem csak azért, mert az egyik szeme kék volt, a másik meg fekete.

— Totó! vigyázz magadra, ez a kétféle szem nem jelenthet semmi jót; az egyikkel rád kacsint, a másikkal meg másra; a kék szemével hü marad hozzád, a feketével megcsal.

Totó azt felelte rá, hogy az nem igaz; sőt inkább a kétféle szempár a nappalt és az éjszakát egyesiti magában, s tulajdonképen ő mindig a hűtelen, mert egy kékszemű és egy feketeszemű kedvese van.

Hanem hát nekem nem tetszett a dolog, s Antalnak sokat kellett miatta szenvedni.

— Látod, ha elveszed, bajod lesz vele; mert nem nevezheted „*feleségnek*", hanem csak „*2/4-ségnek*". Lehetetlen, hogy két különböző férfi oldalbordájából ne volna alkotva; ne vedd el.

Totó aztán dühbe jött, felmondta a barátságot:

— Mit beszélsz te nekem? Apám vagy te nekem? anyám vagy te nekem? bátyám, vagy néném vagy te nekem? Keresztapám vagy te nekem? Semmim sem vagy! Még csak háziuram sem! Mit állsz az én boldogságom lovai elé? Azt mondom, hogy „haó!" s ugorj félre, mert elgázoltatlak. Csak azért is elveszem.

Miután pedig én csakugyan nem tudtam bebizonyitani sem azt, hogy apja, anyja, bátyja vagy nénje avagy keresztapja,

de még csak háziura is volnék, kénytelen voltam félreállani az utjából s hagyni őt kerékkötő nélkül alákocsikázni a házasság völgyébe. Ha szerencséje van, meglehet, hogy féluton beledül az árokba s csak a kezét töri ki; ha pedig szerencsétlennek hivatott, akkor leér a völgybe s kitöri a nyakát.

Csakugyan szerencséje volt s feldült a fele uton hintajával. Egy este nagy resolutióval jön hozzám:

— No pajtás, nem veszem el Lehelkét.

— Tán kiadott rajtad?

— Nem. Valamit tapasztaltam nála.

— Hát ezelőtt egy órával a kertben sétálgattunk, andalogtunk, érzelegtünk, én verseket is mondtam, ha jól emlékezem rá; ő kacagott fölöttük, s én azt hittem, hogy így csak az angyalok kacaghatnak; — a midőn véletlenül elénk tánfereg egy kis kölyök pumikutya, valami öthetes kis ebecske, a mi még csak úgy evezik a földön a talpaival, mikor megy s ez a Lehelke elé érve, furcsa hizelkedéssel kezdi a farkát csóválni, persze még azt is most tanulja, s egyik fülét hegyesen felemeli, a másikat meg alákonyítja. Én nem tudnám úgy. — Erre Lehelke lehajol a kis kutyához s megfogva annak hozzáemelt hegyes fülecskéjét két fehér ujjacskájával, annál fogva felemeli a levegőbe. A kis ebkölyök orditott, vicánkolt, Lehelke pedig nevetve fenyegeté másik fehér kezc mutató újjával: „no no: hallgatni szépen, meg nem mukkanni!" mig aztán szegény kis teremtés csakugyan elhallgatott s ugy maradt fülénél fogva a levegőben függve. Azután Lehelke megint letette a földre; a kis pumi nagy nyöszörögve odább tipegett; Lehelke úgy nevetett rajta. Én pedig alig vártam, hogy a felsőkabátomhoz jussak és jojcakát kivánhassak neki. Ugy hiszem ez elégséges búcsúvétel további nem találkozásra. Nem, tisztelt barátném, az én füleim nem állanak ki ilyen manővereket.

Igy mentette meg Tóni barátomat a kis pumikutya egész életére való veszedelemtől.

322

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1860. jún. 2.]

— Sok oldalróli felszólításra, hogy minő újabb kiadását Széchenyi István képének lesz legjobb megszerezni; sietünk figyelmeztetni hazánkfiait, hogy mindenféle furcsa képet ne igen vásárolgassanak össze, mert azoknak legnagyobb része sehogy sem hasonlít a dicsőitett hazafihoz. Mi legajánlatosabbnak találjuk azokat az arcképeit, a mik 1849 előtti korszakból való képét mutatják a legnagyobb magyarnak. A későbbieket látni nem jól esik: fáj! Nekünk ez az igazi Széchenyi, így láttuk mi őt nagynak, így maradt meg emlékezetünkben; ez az ideál, mit nem feledhetünk; ilyen arcképe kapható életnagyságu mellképben Heckenastnál, rajzolta Rohn, és Osterlammnál egész alakban, fényrajz szerint. Nekünk ezek tetszenek legjobban.

223

A VADLOVAK

Még Szólnoktul Váradig nem volt vasút.

Szólnokig csak eljött volna valahogy az augsburgi benszülött a maga nyelvével, mert hiszen a vasúti konduktor is (az én időmben úgy híták, hogy *mennykőfogó*) mind Landsmann; de innen már most hogyan tovább?

Pedig tovább kell menni okvetlenül, mert ő a hires Ehrenfels megbizásából utazik alföldi pusztákat nézni.

Ki ez az Ehrenfels?

Jajh! derék ember ez. Mecklenburgiakat és hannoveránokat akar megtelepiteni a magyarországi pusztaságon; hogy „harcias szellemet ültessen az elpuhult magyar fajba" (notabene: előre

kiköti, hogy a települők 20 évig mentesek minden katonakötelezettség alól).

Már a neve is megteszi. Ehre, = becsület és Fels, = kőszikla! No iszen szépen jártak, a kik erre a becsületes kőszíklára építettek!

Hanem hát mit csinál a kémjáratra kiküldött bizományos? Egy óra óta magyarázza már a pályafőnél egy pruszlis embernek a maga nyelvén, hogy neki ló kellene, meg szekér, a min tovább mehessen „*Drexen-Nickels*" felé, a miből a jámbor parasztember mingyárt megértette, hogy ennek „forspont" kellene *Török-Szent-Miklósba.*

— Meglesz uram, meglesz; hanem hát, hogy az egyik fogás négy lovam épen most érkezett haza hosszú fuvarból Nyiregyházáról, hát az nagyon el van csigázva; a másik négy lovam meg kinn van a ménesen; hanem hát majd úgy teszünk, hogy azért csak befogom én azt a fáradt négy lovat, a tanyáig elhajtatok, ott megállapodunk, aztán a négy pihent lovat előhozom, s azokkal mehetünk odább. Hát jó lesz-e így? hát kell-e *a ló?*

A bruder csak annyit értett belőle, hogy „aló" s nagyon örült, neki, hogy ez a szó magyarul is annyit jelent, hogy „induljunk".

A paraszt tehát félóra mulva ott volt a négy lóval meg a fakószekérrel; a bruder lassankint feltalálta, hogy merre lehet az ülésbe felmászni s tapasztalásból megtanulta, hogy jó lesz a lőcsbe megfogózni, mikor a lovak nagyon mennek, s azzal Istennak ajánlá lelkét.

Alig haladtak a Tiszán túl félórai járásnyira; megpillantja a fuvaros a réten legelésző ménest.

— Ahol van ni! ugyan jó, hogy nem kell a tanyáig lekerülnünk, utban találjuk a ménest.

A bruder pedig még soha sem látott lovat kötőfék nélkül a nyakában.

A ménes az út két oldalán legelt; a mint közéértek, a kocsis megállitá a lovait; széttekintett, felismerte nem messze a saját

négy lovát; mindig együtt szoktak legelni: kiáltott a bojtárnak, hogy terelje egy kicsit errébb, arra üstökénél fogva kifogta mind a négyet, a kocsihoz vezette, a fáradt lovakról leszedte a szerszámot; a pihenteket helyükbe állitotta, s egyet csapva a gyeplüszárral a felmentett lovak hátára, kiverte őket a gyepre.

A bruder nézett és bámult. Elővette a Notizenbuchját, megfaragta a plajbászát s jegyzé a csodatörténetet.

Aztán mentek szépen odább.

Két hét mulva a leggründlichebb külföldi lapban nevezetes statistikai adatok jelentek meg egy tekintélyes utazó tollából, ki a többek között mint szemtanú állitá, hogy Magyarországon a *vadlovak* minden gazda nélkül *csordástul* legelnek az uratlan mezőkön, a fuvarosok, mikor saját lovaik kifáradnak, s egy ilyen vadlófalkához érnek, csak kifogják hevenyében a saját lovaikat, helyébe rántanak a legelső vadlovak közül, a mennyit a kocsihoz tudnak kötni s úgy mennek tovább, míg ismét új vadlovakkal találkoznak. Ide kell jönni!

Nemsokára el is jöttek aztán Ritter von Ehrenfels telepítvényesei a vadlovak hazájába, hanem itt bizony nagy hamar tapasztalák, hogy nincs itt a mezőn más vadló, mint a mit „Heupferdnek" neveznek, az pedig magyarul „*prücsök*".

Azt szabad megfogni.

K-s M-n.

324

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. jún. 10.]

CXXVI. Levél. „*Mátrai vadászok.*" *Fáy Andrástól.*

Tisztelt szerkesztő ur! Én már egészen elszoktam róla, hogy vigjáték alatt valami egyebet képzeljek, mint loretteket és grizetteket, pénzért házasodó fiatal embereket, előre kitalálható

cselszövényeket, férjeiket csaló asszonyokat, s hihetetlen furcsaságokat, a mikor azt bámulja az ember legjobban, hogy miként tudta ezeket valaki kigondolni?

Szinte meglep aztán, mikor egy ilyen szindarabot látok, a melyben egyszerü igénytelen mese mellett maguk az egészséges alakok s a szellemdus párbeszédek tudnak határozott tetszést kivivni.

Ugy érzem magam, mint mikor *vadember* koromban (értsd a jurateriától az uj prókátorságig) nem tudtam már a korcsmai étlap hetvenhét cifra titulusa közől választani, hogy mit egyem meg? s elszomorodott a lelkem, mikor ebédelni ültem s mikor aztán hazajutottam megint anyám asztalához, a hol nem volt ugyan több négy tál ételnél; de az milyen jó volt!

No ilyen itthon főtt ebéd Fáy Andrásunk vigjátéka. Annyi francia és német étlap szerint rendelt nemszeretem vendégség után valahára egy magyaros lakoma. Tetszett is az összes vendégseregnek nagyon; s nem rontotta el senkinek sem gyomrát, — sem szivét; a mit kevés szinműről lehet ujabb időkben elmondani.

Ez est az ősz költő 74-ik születésnapja volt. Adjon az ég neki olyan jó egészséget, mint a milyen jó egészsége van humorának.

Kakas Márton.

325

AMA BIZONYOS CSIZMADIA BESZÉLGETÉSEI AZ Ő FELESÉGÉVEL

[1860. júl. 21.]

Tehát még is rangjaikhoz illő helyen fognak *pihenni* (miféle *elfáradt emberekről* van szó?) Már mint Franciaország *uralkodói*, kiknek hamvai *szent Dienes* (de nem az, a ki a Hirmondóba

ir) templomában fognak egymás mellé letétetni; elől jön *nagy Napoleon*, azután *X-es Károly*, azután *Bajos Fülöp*, azután a *Respublica* stb. megboldogult holttetemei. *Ezen a helyen* úgy hiszem, szivesen látja Napoleon a vágytársait. — Ihol van ni! most meg kisül, hogy *Róma Magyarországon van.* Itt olvasok az újságban egy magyar ifjúról, *ki hazáját hőn szerette* s annálfogva a *római* hadseregben szolgált; már most ebből vagy az következik, hogy *Róma Magyarországon van*, vagy az, hogy ama magyar ifjúnak a *hazája Róma.* — Badenben pedig *egyik politzáj elfogta a másikat*, s az elfogottnak reggelig a börtönben kellett ülni, a mig kiderült hogy ártatlan, akarám mondani hogy rendőr. — Kalkuttából írják, hogy az *„indigónyugalomzavarók"* pöre be van végezve. (Valyon milyen lehet az az *indigószinű nyugalom?)* Azt még nem ismerem, pedig már sokféle szinü nyugalmat láttam helyreállittattatni. — — (Igaz-e, hogy Gál Péter is fegyverkezik?) Nem *Pál Péter* az, hanem *Portugál;* hogy is ne fegyverkeznék, mikor megint itt az üstökös. (Hogy mit szólok a magyar divathoz? igaz-e, hogy külföldön is viselik?) Hogyne viselnék, sőt maga a csizmaalaku Olaszország is *magyar csizma* lett jelenleg. (Ugyan már hogy lett volna?) Hát úgy, hogy annak is *p e n g* már a *s a r k a.*

(Mit tesz az hogy *alliánc?)* Ez csak sajtóhiba; úgy kellene lenni, hogy: *annyi lánc.* — Tehát Siciliából a *jezsuitákat* kiutasitották. Elég baj ez. Mert már most annyival több lesz majd *másutt.* (Igaz-e, hogy magyar operatársaság van *Bukarestben?)* Igaz ám, de attól félek, hogy ránézve Bukarestből *két szó lesz:* „buka" és „rest." — A mult napokban azt állitám, hogy vagyon olyan lehetetlenség, a mivel még az orosz cárok hatalma sem képes megbirkózni, most cserében elmondok egy olyan lehetetlenséget, a mire az emlitett hatalom csakugyan képes. Egy öreg lengyel táboroknak elesvén Varsó védelmezése alatt, Miklós cár legkegyelmesebben megparancsolá *Paskevics* hercegnek, (hiszen *tarokkártya* az, vagy mi?) hogy az elesett *fiát* az ő udvari apródjai sorába kell felvenni s e kegyelmi tény

ünnepélyesen ki is hirdettetett. A megholt tábornok hátramaradt özvegyének nem is volt ez ellen semmi egyéb kifogása, csupán csak az, hogy neki *soha semmiféle fia sem volt;* s ebből támadó kétségét nem is kétkedett Páskevics úrnak kijelenteni. „Az mindegy! mordula rá a katonai főur; akár van önnek fia, akár nincs; *ha a cár úgy akarja, hogy legyen, lenni kell!*" Tehát a jámbor gyermektelen öreg asszonyságnak hire tudta nélkül tüstént és azonnal egy tizenhatéves fiúcska anyjává kelle lennie legfensőbb rendelet következtében. — A kasseli herceg fia *nem akar katona lenni* (hát nem tudnak a kasseliek 1200 forintot összeadni, hogy a katonaságból kiváltsák?) Te hallgass! Édes atyja azonban nem akarja a katonaságból kivenni; e miatt a hercegúrfi, hogy valami nagy skandalumot tegyen, a minap paripa helyett *egy katonának a nyakába ült fel*, azon kommandírozott. De isz az ilyenért meg nem haragszik rá a hercegi papa.

326

KAKAS MÁRTON LEVELEI BALATON-FÜREDRŐL

[1860. júl. 22.]

CXXVII. Levél. Tisztelt szerkesztő ur! Eddigelé nem irhattam kegyednek, mert meg voltam fagyva; de most már kezdek egy kissé kiengedni. Hogy milyen időjárás volt ez ideig e helyen? azt majd mindjárt elképzelhetővé teszem. Kérem: akkora felszél fujt, hogy Kisfaludy Sándor szobra egészen előre hajlott bele, most is ugy áll, s ha az alszél vissza nem görbiti, nem tudom, mi történik vele? mert most csak a köpönyege tartja, mely köpönyeget, ha jól ismerem, Károly öcscsétől kérte kölcsön; hideg pedig oly mértékben grassált nálunk, hogy a tekintetes szobor urnak egészen összehuzta a nyakát, szerencsére egy kis kemenceforma (tán takaréktűz-

hely) van az egyik markában a melyiken a másik kezét, illő távolból, melengeti. Örömest lerajzoltam volna a scytha művészet e monumentumát, de nekem, mint Komárom vármegyei embernek, hátat fordit; szemközt csak a zalaiaknak szabad ránézni, kik ugy kivánták azt állittatni, hogy könyökkel álljon a kikötő felé. Kár egyébiránt, hogy a szobor fejéhez képest kissé alacsony az alakja; efelől azonban azzal vigasztalnak, a kik jobban ismerősök vele, hogy majd ha arra a jobbik lábára feláll, a mit most a levegőbe emelve tart, (persze: fázik a talpa azon a hideg kövön), akkor mindjárt magasabb lesz vagy 12 hüvelykkel, a miben én kénytelen vagyok megnyugodni s várni magyar emberként a békés átalakulást. Most azonban kezdenek barátságosabb idők járni, minek következtében a fürdő annyira tele van vendégekkel, hogy a később érkezőknek sokkal könnyebb *megházasodni*, mint *megszobásodni*. Csak táncos van kevés. (Avis aux lecteurs!) A kik magamforma fiatal emberek vannak itten, azok mind savót isznak s az időjárásról és kongestióikról panaszkodnak. Később azonban élénkebb lesz a világ. Addig is estenkint ellátogatunk a szinkörbe, a hol Molnár jól rendezett szintársulata deriti föl a fürdőidény hosszu óráit (derivatur ab: hosszu órr); az előadások erős pártolásban részesülnek, de meg is érdemlik. Rendesebb, összevágóbb előadásokat, nem igen láthatni 30 mérföldnyi kerületben (nem — esik e bele valahogy Pest ebbe a kanyarulatba?), a társulat tagjai fiatalok, igyekezők; némelyiknél kitünő tehetség jelei villámlanak fel; a dörgés persze csak később fog következni. Azonban mindezekről majd én is később többet irok, de most három pohár savó ugy megfekszi a gyomromat, hogy minden tárgyat veszedelemnek nézek, (a miről tudniillik a „V. U."-nak irni nincs programmjában); alázatos szolgája.

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON LEVELEI BALATON-FÜREDRŐL

[1860. júl. 29.]

CXXVIII. Levél.

Tisztelt szerkesztő ur! Valahára jó idő van! (Szellemdus gondolat, az időjáráson kezdeni) vége van annak a nagy hidegnek. Azt mondják, hogy ezt is az üstökös okozta. Szegény *Üstökösre* mindent is ráfognak: ha háboru van, azt az Üstökös hozta, ha megbomlik az időjárás, az az Üstökös hibája; ha nyáron elfagy a vetemény, az Üstökös feleljen érte; ha sok bor termett, az is az Üstököstül származik; ha döghalál van, az is az Üstökösből jött! Mért nem fognak már rá a Bolond Miskára is valamit? Mért nem tulajdonitják a háborut a Pesti Hirnöknek? a késő fagyokat és rosz időjárást a Budapesti Hirlapnak? a rosz termést a szépirodalmi lapoknak; a sáskajárást az augsburgernek; a sok bort a Napkeletnek s a döghalált az Uj Időnek? mért fognak minden gonoszt az én szegény lapomra? Füreden nincs már az a szoba, fürdőkád, kémény, szelelőlyuk, ugy magas tetejű kalap s más efféle *kiadható* lokalitás, a mi vendéggel tömve dugva ne volna; de semmi olyan nagy quantumban nem kapható, mint poéta. Itt vannak rajtam kivül (betürendbe szedem őket), mert különben, (ismerem már a fajtáját), — (a milyen csunya féreg), — (mindgyárt megapprehendál) Dobsa, Jókai, Tóth Kálmán, Vajda János és Vas Gereben; mely utóbbi legközelebb vesszőt fog futni a füredi hölgysereg sorai között, a miért azt irja, hogy Füreden már minden leány menyasszony. Ez olyan kártétel, mintha valaki julius 1-én azt hirdetné, hogy a Képes Ujság minden száma elfogyott. Hanem még ez mind nem elég. A minap egy gatyás földmives ember állit be hozzám azzal a szóval, hogy neki versei vannak, olvassam át: csak

éjszaka irhat, mert nappal kapálni kell. Átolvastam egy egész csomagot, s mondhatom, hogy oly talpraesett mondásokat, oly kerek eszméket, néhol magas hazafiui lelkesedést találtam bennük, hogy azokkal becsületet vallana akármi professzionatus iró; különösen egy hősköltéménye van Kinizsiről, a mit merek a Vasárnapi Ujságnak ajánlani. Ez érdemes kollega azután megismertetett este a savanyuviz-szurkolásnál egy másik fiatal poétával, a ki megint egy 20 éves kocsislegény; annak is oly csinos költeményeit olvastam össze, hogy ha azok a divatlapokba kerültek volna, rég nagyreményü ifju költőink sorában emlegetné őket a napi itészet. Ragad itt a költészet mindenkire! Itt a földmives, gazdatiszt, mind izlelé Hippocrene büvös forrását s maga a vizosztó uradalmi egyenruhás ügynök is kitünő egyéniség, nem azáltal, hogy ír, de azáltal hogy olvas, saját *könyvtárt tart* (!!Figyelmeztetésül sokagaru hazánkfiainak) irodalmunk jeleseiről ugy beszél, mint egy Salamon, és a Vasárnapi Ujságnak buzgó gyüjtője. (Hol vagyon a kalapod, szerkesztő?!) És ha a magasabb körökbe emelkedünk, még ott is találunk kollegára; itt találkozván idősb báró Rudics Antal a „Hervatag fűzér" hervadatlan kedélyü szerzője, ősz haju, és fiatal mosolyu arcával, — mondja azután valaki, hogy Füred nem a Pieridák berke! —

Jövő levelem szólni fog az itteni mulatságokról, az itteni vizek hatalmáról, és különösen Molnár szintársulatáról, melyről egyelőre is annyit mondhatok, hogy mindenki közmegegyezéssel elismeri, miszerint ennél rendesebb és igyekezőbb társulatot vidéken soha nem látott, a mit abból is meg lehet itélni, hogy a szinkör minden előadásra szép közönséget fogad be, ámbátor Molnár azt a dicséretes ujitást hozta be, hogy a belépti jegyeket nem küldi a vendégek nyakára s azokkal semmiféle házalást meg nem enged.

K. M.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

AZ ÜSTÖKÖS

HUMORISTICO-BELLETRISTICUS LAP
SEPTEMBER-DECEMBERI ÉVHARMADÁRA

Ezzel indul meg az **Üstökös hetedik** kötete.

A *hetes szám* mindig szerencsés volt a magyarok történetében ! majd meglássuk, szerencsés lesz-e most is? A *hetedik gyermekről* azt mondják, hogy az *meglátja a pénzt;* no majd meglássuk, hogy meglátja-e?

Az **Üstökös** évrül évre jobban kezdi *természetes határait* elfoglalni. Még csupán hatezer előfizetőre van szüksége, azután bizton lehet tőlünk az európai béke.

Belügyeink annyira szilárdultak már, hogy kényszerülve érezzük magunkat lapunknak

Constitutiót adni.

A *miniszteriális tárcák* eképen osztattak ki:

Belügy-miniszter: *Kakas Márton;* rovatai: *vezérköltemények és emlékjegyzetek; levelek Jánus Pannoniushoz; európai komédiák szinlapjai* stb. minden számban.

Igazság-ügyminister: *Jókai Mór;* rovatai: igaz történetek napjainkból: mint például: Dumas Sándor *igazi* magyar nőkre talál; a *fürdő-király;* chinai és német *civilizátorok;* a frakk mint *kisértet;* a *monacoi* herceg hadizenete; uri mulatság irókkal és *azok nélkül;* az alkotmányos *légfürdő;* stb. stb. minden számban egy.

Külügy-miniszter: *ama bizonyos csizmadia.*

Rajz- és fametszés miniszterei: *Markó Ferenc, Malomszéki* és *Huszka.*

Adoma és **kereskedelmi** *osztályfőnökök: Kukorica János, Ludas Matyi, Kappan Tóbiás, Túzok, Galiba János, Nagyharang, Nagykunsági* és több *„tárca nélküli"* miniszterek.

Pénzügy-miniszter: *Deville János,* **Landerer és Heckenast** várában **egyetem utca 4. szám.** *Ide utasitandók az előfizetések és reklamátziók.*

Megvárjuk az előfizető hadseregtől, hogy az általunk kibocsátott alkotmányra mindnyájan fel fognak esküdni s zászlójukhoz mind végig hivek maradnak.

Az adót pedig — nem emeljük följebb: ezentúl is marad az fejenkint **2 ft. 10 kr.** egy évharmadra.

Mely kegyelmi tényünk kihirdetése után illuminálja magát kiki tetszése szerint odahaza s iparkodjék annak idejében a gyülekezetben megjelenni: non secus facturi!

Datum in arce nostra de monte Széchenyi, quondam Svábhegy.

Az Üstökös nagyhatalom nevében:

Jókai Mór,

Ellenjegyzette: **Kakas Márton** mint felelős szerkesztő

A január–aprilisi számok már elfogytak.

329

A MAGYAR AKADEMIA HÁZASSÁGA

vagy is
Leánykérés szabály szerint,
cselekszi Kakas Márton

K. M. Uram, uram kegyelmes uram az Olympon, fölséges *Apollo.* Szállok Kendnek!

Apollo. Állok elébe; ecsém. Ki vagy, mi vagy? Ki teremtett? Mi kell?

K. M. Én vagyok *Kakas Márton;* de nem az az *Alectryo*, a ki elaludta a *jelszót*, mikor *Mars* barátunk a más boglyájából tépte a szénát, hanem vagyok egy szomorú ördög, a ki arra van büntetve, hogy jó kedve legyen, mikor nincs. Nem volt sem apám, sem anyám; egy poéta szült arra a célra, hogy a mi bolondot akar mondani azt mondjam én. Kelleni pedig sok mindenféle kell.

Apollo. Már, teszem fel?

K. M. Hát méltóztatol tudni, (mert reménylem, hogy ez a sok nagytorku ujságiró neked legalább küld tiszteletpéldányt lapjából) hogy a *Magyar Akademia* a nemzet kegyelméből oda van felsegítve, hogy ide stova **házat** kapván, **megházasodjék**. Hogy tehát, már ez így levén, kiki *méltó élete párjára* akadjon, én azt gondoltam ki, hogy miután neked is van kilenc *régen eladó muzsaleányod*, a kiket még eddig senki sem kivánt nőül venni; (mert tudod, fél az ember a *tudós* asszonyfélétől;) hát megkérném azokat a *házasulandó akademia számára*, ha odadnád.

Apollo. De még két kézzel ecsém! Rettenetes a bajom ezekkel a tudós leányokkal úgy is; a sok rosz könyvet halomra irják, nem akad rá kiadó, mind itt vesz a nyakamon; a strimflijét egyik se foldja be, ki zongorát ver, ki operát énekel, s mindvalamennyi elkozmásitja a levest, a mióta pedig bejött a crinolin, kiszoritanak a házamból; csak vigyed őket, hol a vőlegények?

K. M. Hohó uram, nem megy az olyan hamar! Elébb látni akarjuk, hogy *ki mit hoz* a házhoz? mert tudod; mai világban a *nektárt* is megakcizolják, azt sem ihatja ingyen az ember, s a muzsájától is fejadót fizet, hát csak lássuk őket sorba, melyik kihez való? Mert ha például *Salamonhoz* adod *Terpsichorét*, meglőtted vele, mert táncolni nem szeret. Épen így nem adhatnád *Gregu§hoz Thaliát*, mert még *egészen ismeretlenek egymással.*

Apollo. Jól van lélekadta, no. Ne papolj olyan sokat. Itt

van egy pohár bor, idd meg; aztán csapj fel. Itt jön a legöregebb lányom **Klio**. Ez a *történet-irás* muzsája.

K. M. Biz ez *sántit* szegény egy kicsit, meg *kertbe néz;* no de nem csuda, mikor annyiszor el kell neki az *igazságot sántikálni* — in usum Delphini. — Hozománya a mint látom, elég van, mert minden a mi *elmult*, az az övé. A *voltért* ugyan a zsidó nem ád semmit, de kapni fog ezen **Szilágyi Sándor,** ő úgy sem tud már feleségre szert tenni: tehát legyen az övé. Az nem hiba, hogy egy időben a papája is tette a kisasszonynak a szépet; bizonyosan mondhatom, hogy nem volt semmi bensőbb viszony közöttük.

Apollo. Áldásom reájuk!

K. M. Hát ezt a hosszúképű kisasszonyt, azzal a savanyuszájú álorcával a kezében, hogyan kell tisztelnem?

Apollo. Ez **Melpomene** leányom mindenféle *szomorujátékokat* ir és deklamál *tragico boatu.*

K. M. Boatu? No köszönöm. Ezt uram egyenesen **Szigligeti** Eduardnak kell elvenni, mivel ő már eddig is *utólagos jóváhagyás reményében* vagy 77 ifjú tragoediának lett atyjává a kisasszony beleegyezésével, tehát ne gátold tovább e frigyet. Viheti-e?

Apollo. Vigye, ha már ennyire vannak, de szemem elébe ne kerüljenek többet.

K. M. Hát instálom; *leveses tál*-e az, amit **Urania** kisasszony hoz a kezében?

Apollo. Nem ecsém, az *égglóbus;* ez a leányom a *csillagokkal* foglalkozik.

K. M. Valyon azokkal-e, a mik a pléhgallérokra vagynak varrva?

Apollo. Nequaquam. Hanem az égi csillagokkal, a mikből *kalendáriumot* csinálnak.

K. M. Ezt rögtön **Brassay** bácsinak add, mert ő majd tud beszélni vele. Jó ember, derék ember, be is nőtt már a feje lágya; ez jó feleségtartó lesz.

Apollo. No, váltsanak gyűrűt.

K. M. Nini, hát e kicsoda? Majd leüte a lábamról.

Apollo. Jaj öcsém, mondani sem merem; ez a szerencsétlen **Erato** leányom. Tudod már.

K. M. Hogy ne tudnám? *Plectra gerens!* Ismerem a tulajdonságait. No iszen megverte Jupiter, a ki ezt kapja. Tudod mit, add oda **Gregu§nak.**

Apollo. Vivat! Csakhogy ezt elszereztük. No ezért öcsém kapsz egy sűdő malacot, mihelyt *Pan* hazahajtja a csűrhét. De most ide vigyázz, itt jön **Calliope.** Ezt mondhatom *jó partie;* kivált mióta *hős költemények* helyett *irányregényekre* adta magát, ennek valami nagyon solid embert keress.

K.M. Hm, hm. Az a baj, hogy a tudósok, a kik regényirók, már feleségesek; a kik nőtlenek, azok nem regényirók; a kik regényirók és nőtlenek azok meg nem tudósok; hát mit csináljak?

Apollo. Hisz ott van **Kemény Zsigmond;** ő *nőtlen, tudós* és *regényiró.*

K. M. Hiszen tudom én azt nálad nélkül is; hanem hát köztünk legyen mondva, ő *nagyon csapodár.* **Két év előtt** *légyottra* rendeli a muzsáját egy *regény irásához,* s mikor a *közepén vannak,* akkor ott hagyja, s egy **Politinka** nevü mindennapi táncosné után veti magát, a ki pedig minden emberrel kacérkodik s átaljában egy igen *kétséges jellemü* asszonyszemély, azzal esküdött meg balkézre, annál tölti az éjszakákat, annak tart *hét szobás szállást,* azt viszi magával utazni, azzal mulatja magát, a miatt duellál; egy szóval egészen el van foglalva ezzel a *10-ik múzsával,* a kiről a te idődben nem tudtak még semmit az *Olympon.*

Apollo. Már mindegy. Azért csak hozzá kell adni a leányt; tudod: tekintélyes ember, s legalább lesz *nekem is* **egy** *votumom* az akademiánál.

K. M. A mint látom, ez itten **Thalia** kisasszony? Ezt **Gaál** jegyezte el régebben magának s mint tudom ismét tapossa a földet körüle.

Apollo. Hát csak vigye, míg nem késő. Kerülj elő most te *ékesenszóló* **Polyhymniácskám.**

K. M. Az *ékesenszólás* múzsája! Jaj uram ez nagyon *fölösleges múzsa.* Nálunk most erre nagyon rosz vásár van, hanem azért mégis ajánlhatok egyet. Add oda doktor **Gebhardhoz,** annak *25 év óta nem hallottuk a szavát,* pedig rendes tag, majd erre tán megjön a szólása.

Apollo. Hát **Euterpe** kinek kell?

K. M. Ez itt ni? azzal a *kettős furulyával?* Hű mi a ménkű? *Ki tud itt muzsikálni az akademiában?* Instálom, ki szereti az operát? Nem irt valaki operaszöveget vagy *Cántátét?* Megvan! Itt van **Mátray Gábor,** zenedei igazgató, magyar népdalok gyüjtője, etc. (notabene *házi ur* és *földbirtokos* Ó- és Uj-Pesten).

Apollo. Ne mond többet! Több az elégnél; no te leány, te ugyan jól imádkoztál!

K. M. Magam is a mondó vagyok.

Apollo. No még egy van hátra. Itt szökdécsel **Terpsychore;** nagy táncos, egyébhez nem is ért, hanem ez most elég érdem a világban.

K. M. Már uram, *zenészt* még csak szoritottam ki valahogy a tudósok közűl, de *táncost,* Bacchusra mondom, nem ismerek az egész akadémiában; mert oda, ha beválasztanak is valakit, *mielőtt* köszvényt és aranyeret érdemelt ki magának, de a beiktatáskor *reverszálist vesznek tőle,* hogy az akademia tekintélye végett többé táncolni nem fog; hanem hát addig is, a mig jövő oktoberi nagy gyüléskor **Dobsa** *Lajos* barátomat megválasztanák levelezőnek, üsse Titán! *ideiglenesen elveszem én;* majd aztán cédálom neki.

Apollo. Áldásom mindnyájotokra! Menjetek a paphoz.

330

EGY CSALÁD DRÁMÁJA

Sok olyan történetet olvastat el velünk az élet, a mit ha regényben olvasnánk, azt mondanók rá, hogy a költőnek rettenetes volt ugyan a phantasiája, de nem volt valószinü.

Azt is megkérdenők tőle, elbeszélése végén, hogy hol itt hát a költői igazságszolgáltatás? mi joga volt igy bánni a szelleme által teremtett alakokkal?

Pedig a sors a legnagyobb regényiró!

Most egy esztendeje épen: István király napján egy kis vidám baráti kör gyült össze nálam, Széchenyi-hegyi gunyhóm eresze alatt; irók és szinészek.

Rokonszenv, régi ismeretség, fesztelen jó kedv füzték egymáshoz a vidám társaságot, melynek legvidámabb, legrokonszenvesebb tagja volt egy fiatal nő, ki a szinpadon a közönség tapsait, az életben ismerősei becsülését vivta ki. E nő volt *Hegedüsné.*

Férjét mindenki, a ki ezelőtt egy évvel látta, a legmulatságosabb embernek ismerte, ki adomáival az egész társaságot folytonos derüben tudta tartani, ki különösen kedves ember volt akkor, mikor lakoma vége felé, — arcának historiai hasonlatossága miatt Mátyás királyhoz, — elkezdte azt állitani, hogy ő valóban az.

Azután még egy harmadik is volt itt, ki egyik nő öléből a másikba vándorolt, a boldog ifju pár három éves kis gyermeke; alakjára nézve valóságos kis Hegedüs; apjának zömök miniatur képe, gyémántkiadásban; ez épen olyan vidám, olyan mulatságos fiu volt, mint az apja. Anyja élt halt érte, soha el nem hagyta magától, azért nem is járt olyan mulatságba, a hova gyermekét magával nem vihette. Kedvenc neve az volt előtte, hogy „*a kis Kuntyorka*".

A késő est és egy kis alkalmatlan zivatar oszlatta el a vidám társaságot, mely most már három tagjával kevesebb.

A szép, a kedves fiatal asszony, a népdalok tünde énekesnője, a mindenkitől ünnepelt, becsült nő egy hónap mulva meghalt; — meghalt menthetlenül, mint a kit valami láthatlan átok fogott meg; ki koporsójánál legforróbb könyeket hullatott, az orvosa volt, ki először megmenté a drága életet, s miután egy végzetes perc hevélye ujra visszadönté őt rohanó bajába, nehány óra alatt segithetlenül látta őt felbomlani.

A haldokló nő árva gyermekét siró orvosára hagyta; igérve, hogy nemsokára fog érte jőni. Tömérdek nép kisérte őt a temetőbe, s azután még sok ideig minden nap el volt halmozva sirja friss virágkoszorukkal, miket baráti visszaemlékezés és fájó kegyelet hordott oda.

Férje, a jókedvü anekdotamondó, igen különösen kezdte magát e naptól fogva viselni.

Harmadnapra neje temetése után ismét beáll hozzánk kertilakásunkon, s azt kérdi nőmtől:

— Nincs-e itt a feleségem?

Válaszolnak rá, hogy nincs.

— Hm, különös! Pedig nekem azt igérte, hogy itt lesz. Már három nap óta keresem, itt sincs, otthon sincs, sehol sem találom.

Nőm ekkor szivesen unszolá, hogy üljön le és ebédeljen velünk.

— Oh, mit gondolnak? felele ő. Hisz én nem eszem semmit. Soha sem eszem én semmit.

És valóban már akkor három nap óta nem evett semmit.

Azzal megfordult, nem köszönt senkinek s két óra mulva már ide át volt a kerepesi temetőben, ott feküdt felesége sirja mellett, és sirt egész késő holdvilág feljötteig; és égre emelt ujjakkal esküdött neki valamit; — de azt senki sem hallotta, hogy mit?

És valóban nem evett azóta; hanem annál inkább ivott, ivott az éhség ellen, ivott a szomj ellen, ivott a bánat ellen, ivott az álmok ellen; ivott a halálért. Ha éhes volt, tejet ivott,

ha szomjas volt, erős borszeszt; — ez tartá fenn, ez ölte meg.

Különös volt azt látni a pohár mellett. Néha ugy tett, mintha jó kedve volna már, tréfálni, enyelegni kezdett, egyszerre azután szikrákat hánytak szemei; elkezdett orditani, sirni olyan hangokon, a mikben nem volt semmi emberi.

Hanem azért rendes életmódot követett. Reggel a próbákon meg kellett jelennie, azután ki kellett menni a temetőbe; este megint a szinházban teljesiteni hivatását s azután megint ki a temetőbe. Mikor és hol szokott alunni, azt senki sem tudja. De a temetőben mindennap meglehetett őt találni.

Erős, vasalkatu férfi volt; ruganyos kedélylyel, gazdag költői érrel; három hó mulva neje halála után találkoztam vele a szinház csarnokában, már ekkor egy roskatag, ingadozó alak volt, mélyen beesett szemekkel; bárgyu, lélektelen tekintettel, ki lopva akart előlem elosonni; én utját álltam s egyenesen rátámadék.

— Barátom, a mit ön elkövet, az nem gyászolás többé, hanem gyávaság.

— Hát nem tudja, hogy elvesztettem nőmet? kérdé tőlem tompa hangon, mintha föltenné rólam, hogy előttem ez még ujság.

— Kedves bajtársam, vesztettünk mi már drágábbat is, mint egy asszonyt, s nem estünk miatta kétségbe.

— Igaz, igaz; hebegé ő, egyszerre felvillanó szemekkel s kezemet forrón megragadá, mint ki szavamat elérté; vesztettünk mi már nagyobbat is.

— Nem szabad a férfinak elhagyni magát; nem adta önnek tehetségeit bitangra a sors, önnek kötelességei vannak hazája iránt!

— De mikor olyan sokat vesztettem, — sohajta ő, s ismét visszaesett előbbi mélaságába.

Az ember szive összeszorult, igy látva egy férfit, kit két muzsa ihlete emelt költővé és művészszé.

— Mért nem menekül ön iróasztalához? A muzsák legjobb védelmezők a kisértetek ellen. Kezdjen ön egy olyan szép műhöz, mint a „Róma leánya" volt; ez lelkét be fogja tölteni; higyje el nekem, a költészet a legnyugodalmasabb menhely a világ minden fájdalma ellen.

E szavakra villogni kezdtek beesett szemei, kezemet szorongatá s azzal vált el tőlem, hogy sokat fogunk még majd erről beszélgetni; mondá, hogy vannak igen szép tárgyai; azokat elmondja nekem.

Ekkor beszéltem vele utoljára.

Már a költői géniusnak sem volt fölötte hatalma többé. Lelke és teste sokkal nagyobb meghasonlásban voltak egymással, mint hogy válni ne akartak volna. Egészen elvetette magát; nemsokára szinházi szerződése is letelt, s nem ujittatott meg. Most már igazán nem volt hová mennie, mint a temetőbe.

Csak az volt még ránézve terhes, hogy onnan néha vissza is kellett jőni. Ugy sietett odajutni, hogy végkép ott maradhasson.

Barátai, kik látták szemeik előtt árnyékká válni az egy év előtt oly életerős, oly kedélydús férfit, komolyan unszolák, hogy hagyjon föl ez életmóddal, mert ez a halálba vezet.

— Jó helyre vezet. Felelé ő.

Emlékezteték gyermekére. Megtámadák atyai érzelmeit. Mi lesz abból, ha ő is meghal?

— Az sem fog sokáig élni. Elvégeztük mi azt *Linával;* hogy együtt fogunk lakni ottan. Majd a kis „*Kuntyorka*" is ott lesz.

Erre aztán minden ember azt mondta, hogy igy beszél az, a ki részeg, poéta, és komédiás egy személyben.

Pedig hát igaza volt.

Néhány hét előtt neje után ment a férj, és mindenki, a ki hallá, hogy meghalt, azt felelte rá, hogy *célt ért.*

A lapok hirdették, hogy a boldogult ifju pár gyermekét,

nemes szivü orvosuk, doktor Bókai és neje fogadták gyermekül, s a kik ismerik a férjet és nőt, azt mondák rá: boldog gyermek! milyen jó apát, jó anyát nyert másodszor is!

De már ez mind hiában volt. Hiában apai gond, anyai ápolás, játszó testvérek, mosolygó jóllét, orvosi tudomány; emberi rokonszenv! másként végeztek felöle azok oda lenn.

Már apja temetésekor panaszkodott a gyermek, hogy olyan hideg az a koporsó, ne vigyék hozzá közel; ő ugy fél a temetőben; vigyék onnan haza.

Nemsokára ő is megbetegedett.

Gyámatyja, ki mint a „*szegénygyermek-kórház*" főorvosa, ezreket ment meg évenkint e kisded szenvedők közől: épen annál, kit ugy szeretett, mint gyermekei testvérét, hiába merité ki tudományát; mást határoztak felőle azok oda lenn.

Mikor már látta, hogy nem mentheti meg, arcképét akarta birni a kedves gyermeknek, de ez észrevette a szándékot s rimánkodni kezdett: „ne fessenek le engem; *nem akarok én még meghalni.*"

Honnan tudta a gyermek, hogy ez a két eszme igy következik egymásra?

Utolsó éjszakáján gyakran fölriadt s fogadott anyja nyakába kapaszkodva kiálta:

— Anyám; engemet *hivnak;* de én nem akarok elmenni; *nagyon hivnak.* Ne ereszszenek el.

Pedig mégis el kellett neki menni oda, a hova hivták.

Pár hétre atyja temetése után e gyermeket is eltemették.

Apja és anyja sirjaik között volt még egy kis hely, a hová egy olyan kis koporsó elférhetett, oda ástak neki sirt a kettő közé, ugy hogy csak egy keskeny földréteg választá el amazoknak sirüregeitől.

És a mint lebocsáták a gyermeket a sir fenekére, a mint megzendült fölötte a búcsuima hangja, — ime egyet mozdult a koporsó, s benyomva az elválasztó földet anyja sirja felöl, a gyermek *koporsóstól együtt odaborult anyja keblére.*

Most ott pihennek mind a hárman.

És annak csak egy éve még, hogy ennél az asztalnál hallottuk mindháromnak vidám kacaját összevegyülni.

331

DUMAS SÁNDOR PAPA UTINAPLÓJA MAGYARORSZÁGRÓL

(NB. Igaz ugyan, hogy ezt az utinaplót nem irta *idősb Dumas Sándor*, de miután ő nem szokott érte haragudni, ha *mások is* a neve alatt irnak, bátorkodtunk e szabadalmat, utólagos jóváhagyás reményében felhasználni. A mennyiben lehetett, igyekeztünk a nagy férfiú geografiai ismereteihez, néprajzi alaposságához és saját aestheticai nézeteihez hivek maradni, saját egyéniségét is oly kedvező világitásba igyekezénk állitani, a minőt csak saját maga szokott naplóiban személye körül vetni. Reméljük, hogy e bátorságunk kegyes elnézéssel találkozand. *Maquet junior*).

„*Messinába* utaztom alatt kedvezőtlen tengeri viharok kényszeritének a *pesti kikötőbe* befutnom, melynek *világitótornya* szerencsénkre észreveteté velünk a *vaskapunak* nevezett *korallzátonyokat*, a miken már *Columbus Kristóf* is hajótörést szenvedett, mely zátonyokat a *syrenek* lakják, de a kiket ezuttal nem értünk rá meglátogatni."

„Pest egy magas hegytetőn fekszik, mindjárt a tengerpart mellett, kilátással a *Marguerit* szigetcsoportozatra, a melyek körül *gyöngyöket* halásznak, bizonyitja a név „μαργαριτης (igaz gyöngy) körülötte sürü erdőségek, mint később megtudtam „*surrogát kávéfák ültetvényei*" a magyarok nagyon dühöngenek a surrogát kávé után. (Lásd: une aventure d'amour).

Pest lakosai nagyobbrészt halászatból élnek; különösen nagyon sok *stokkfischt* lehet náluk találni, a mi alkalmasint felülről jő hozzájok lefelé. A magyarok többnyire *lengyelek*,

a mit mutatnak a boltok föliratai is. Nevezetes ebben a városban az, hogy itt *egy zsidót sem* lehet találni.

Az aristocratiát itt kizárólag németek és csehek képviselik; a tősgyökeres magyar faj csak a rendőrségi és más efféle hivatalokat foglalja el, s épen azért, hogy a sokféle népség megértse egymást, az úgynevezett „*néma abéce*" szerint jelekkel beszél mindenki egymással, a mi első látásra nagyon drolatique tünemény, de én később nagyon praktikus eszmének találtam.

Pest a *legolcsóbb* város az utazóra nézve a világon. A legnagyobb *ezüst* pénz náluk a „*Kreuzer*" egy ilyen kreuzerért ebédet vacsorát kap az ember a vendéglőben; még a pincérnek borravaló is marad belőle. Van azután egy nagyobb *aranypénz*, a mit németül úgy hívnak, hogy „*picula*" saját magyar idioma szerint pedig „*sexedl*" ez van platinából is csinálva. Papirospénz még itt egészen ismeretlen. Hogy ilyen olcsóság van ebben a városban, annak az oka az, hogy még itt adót nem fizettek soha; miután ez az ország neutrális föld, mely a török védhatalma alatt áll. Az abukiri csata előtt Angliához tartozott.

Mikor ebbe a városba megérkeztem, itt irtóztató ragály dühöngött; a mi abból állt, hogy a nők kivétel nélkül mind erős gyomorgörcsökben szenvedtek, a minek ismét az az oka, hogy itt még nem ismerik az európai divatot, a crinolint, hanem rendkivüli takarékos és szűk ruhákat viselnek a dámák. Megérkezésem reggelén rögtön meghivást kapok a városban székelő fő *kajmakámtól*. (Ez a török szultán unokaöcscse, fiatal ármeniai férfi) s köztünk ily párbeszéd keletkezik.

— Ön az a hires Dumas Sándor?

— Ugy tudom, hogy én vagyok.

Rögtön leszakitá mellérőt a *nischan iftichar* rend nagykeresztjét, s azt mellemre tüzé.

— Fogadja ezt uram, előleges jutalmul, (aztalán felnyitva láttam az „aventure d'amoure" regényemet, *‚edition interdit pour la France'* mindjárt tudtam, hogy hova céloz?) Háremem-

ben minden nő gyomorrángásban szenved. Ön csodatévő doktor, meg tudja a nyavalyát gyógyítani csodálatos uton. Tegye; ha megorvosolja, kérjen egy világot, megadom; ha nem cselekszi, égő szurokba mártatom önt bele.

Parbleu; az könnyen megeshetik ebben az országban, a hol nincsen francia consulatusi hivatal; én szépen járok akkor; ámde bizva szellememben, felvállaltam a bűvhatalmu munkát.

Hétszázhatvan felesége volt a kajmakámnak, (itt rang szerint mindenki igen sok feleséget tart) válogatott szépségek mind, és mind szőkék, mint *rendesen minden magyar és német nő* szokott lenni. És annak mind a gyomra fájt! az mind orditott, és Hoffmannische Tropfent kiabált!

Én először az ajtón keresztül kezdtem őket magnetizálni, erre elcsillapult a kiabálás; azután beléptem hozzájuk, egyenkint odatettem kezemet a hol fájt nekik, s mintha elvágtak volna minden fájdalmat, egyszerre elaludtak egymás után mind, a kajmakám soha nem látszott ilyen boldognak, mint most. Nekem ekkor egy rózsaszinű smaragdot ajándékozott, akkorát, mint egy paradicsomalma.

E csodaműtétnek nagyhamar hire futamodott a városban, s e perctől fogva sem éjjel, sem nappal nem volt egy pillanatnyi nyugodalmam, hercegek, fejedelmek, *királyok* hozták oda hozzám nejeiket, leányaikat, hogy kigyógyítsam; formalis ostromot futottak hotelem ellen; csak sorban uraim! előttem a koldus egyenlő a herceggel; a ki előbb jő, azt előbb gyógyítom meg. Egy hétig nem hunytam le szemeimet, de akkorra már annyira ki voltam fáradva és mágnestelenedve, hogy *borostyánkőfördőt* kellett vennem, mely mint tudjuk, tele van deleeséggel; a mi ismét egészen felfrissített.

A megszabaditott város népsége nem ismert határt hálanyilatkozataiban. Nem kevesebb, mint kétezer családapa kinálta meggyógyított leányait számomra nőül. Mais hélas, messieurs! qu' importe nekem ennyi szép ajánlat! azt mondhatom erre én is a hires *persa* költővel *Göthével:* „Kár, hogy

a sült pulykát mindig ebéd végével tálalják, mikor már az ember jóllakott." Hiszen olvashatták önök, az „*une aventure d'amour*"omat, s megtanulhatták belőle, hogy bizonyos koron tul „neque occasio facit furem."

Mit tehettek tehát a derék lakosok hálájuk kifejezésére? mindjárt elmondom, s ez nagyon eredeti eszme.

Tehát van nekik egy *ércszobruk*, a mi készakarva úgy van készitve, hogy senkihez se hasonlitson; a végből, hogy mihelyt egy hires emberük támad, annak a nevét aláirják, s az bizonyos évekig viseli azt a nevet, mig egy másik hires emberével nem helyettesítik. Ez ideig bizonyos hires *Katona* neve (a magyar hadakozó nemzet!) volt e szobor alá irva; a proconsul inditványára jelenleg az én nevem ragyog alatta, mig azt is majd egy híresebb fel nem váltja.

El is feledém emliteni, hogy ez idő alatt meglátogattam a *magyarok szinházát*, melyet bizonyos „*Nemzeti*" nevü fejedelmük épittetett s annak a nevét is viseli, s mely tudtomra a *világ legnagyobb szinháza*, a mit megitélhet mindenki, ha az „une aventure d'amour" regényemet olvasta s emlékezik rá, hogy B-né asszony abban *hat millió ember előtt* szokott játszani.

Azt mondják, hogy ebben a szinházban (polyglott közönség számára levén épitve) olyan előadásokat szoktak rendezni, a mikben egyik ember *magyarul*, másik *olaszul*, harmadik *franciául*, negyedik *angolul* beszél, a mi hallatlan valami! az elébb elmondottakat mind elhiheti a közönség, de ezt a legutolsót magam sem tartom valószinűnek.

Épen e percben kapok egy nagyon hizelgő meghivást a *vicekirálytól*, kinek *leányával* Párisban volt alkalmam megismerkedni,* hogy látogassam meg ősi residentiájában, mit a magyarok hizelegve *Boudoirnak* neveznek, *Boude*, *Bouda*, vagy helye-

* Emlékezünk rá, *Hirsch Fáninak* hivták, *pozsonyi kávés* leánya volt, sok embert rászedett ezzel a címmel Párisban; olvastuk az egész perét, a mint az assissák előtt lefolyt — Szerk.

sebben *Boudoir* az ország belsejében fekszik, Pesttől *95 millimeternyi távolságra*, a mi, meggondolva azt, hogy ez utat *szánon* kell megtenni, legkisebb közbeeső állomás érintése nélkül; részemről nem csekély elhatározottságot igényelt. Azonban mégis rá hagytam magamat venni s egy este, hogy az alkalmatlan ovatiókat elkerüljem, egy tevét kibérelve (a magyarok lovat nem tartanak, mert nem állja ki a klimát) arra felültem s a vicekirály kalauzát hátam mögé ültetve, incognito megindultam Buda felé. Reggel tájon, már jó tizenkét mérföldet haladhattunk Pesttől, a nélkül, hogy a mellette elmaradó *Pressbourg*, *Clausenbourg*, *Weissenbourg*, *Wiselbourg*, és egyéb megerősített várakat érintettük volna, midőn egy befagyott folyamhoz érve, azon nagy sebességgel látunk felénk nyargalni tizenkét kozákot a „*Tschikós*" nemzetségből. Eleinte azt hittem, hogy nyargalnak, de kalauzom felvilágositott, hogy korcsolyáznak, gőz sebességgel.

Én egy gőzkávémasinát hordtam magammal, melyből szükség esetén egy másodperc alatt huszonnégy golyót lehet kilőni: „megálljatok fickók! kiálték rájuk s egy golyóval rögtön kilőttem a legelső talpa alól a korcsolyát, arra alázatosan meghunyászkodva közeledtek felém, s néma jelekkel megmagyarázák, hogy őket a kajmakám küldte utánam; jó, hogy elém kerülhettek; mivel hogy a feleségeit delejes álomba meritém volt, s úgy hagyám, a mi neki eleinte nagyon jól esett; de most már szeretné, *ha fölébrednének*, mert az sincs, aki a kávét megfőzze.

— Ventre bleu! ez igaz. Erről én egészen megfeledkeztem. No ez szépen járt volna, ha én most a világ másik részébe utazom, s feleségei a *jövő századig mindig aludtak volna;* sőt az itéletnapján az arkangyal kénytelen lett volna azt mondani: „monsieur Dumas Sándor, legyen szives ezen delnőket fölébreszteni, a kiket elaltatott, mert az én trombitám ezeket föl nem költi."

Én azonban rögtön előkerestem a kompaszt és a térképet,

s kiszámitva tengerészeti pontossággal azt a helyet, a hol a kajmakám feleségei alszanak, azon irányban két kezemet előre meresztett újjhegyekkel kinyujtám, s lassan, mint egy lehelletszerüleg e szót suttogám: „*ébredjetek fel!*"

Bizonyos vagyok műtétem sikeréről; a ki kétkedik benne, olvassa végig „Les Memoires d'un medecin" cimű regényemet s meg fog győződni szavaim igazsága felől.

Azzal a tizenkét Tschikósnak fejenkint egy kreuzert adtam, a miért ők megcsókolták kezeimet, s ismét felkapva korcsolyáikra, gyorsan, mint a szél vitorláztak a jégen fölfelé.

Én pedig folytattam utamat előre, keresztül a befagyott folyamon; egyszer csak ruppsz! craque! a jég beszakad alattunk; én tevéstől együtt le a víz fenekére, a *toll kihull kezemből;* majd holnap, ha megszárad az ingem, folytatása következik.

Szerencsémre egy *delphin* hátára estem, a mik itt Magyarországon igen *familiárisak* s az kiúszott velem a partra; a tevét és a kalauzt is kihúztam magam után; az utóbbi el volt ájulva. Hogy életre gerjeszszem, eret kellett rajta vágnom. Ez által azonban ismét nagyon sok vért vesztett, s még nekem lett volna alkalmatlanságomra az uton; én tehát Cartesius utasitása nyomán rögtön a tevéből csapoltam le megfelelő vérmennyiséget, s azt a kalauz nyitott erén át ennek testébe töltöttem bele; mi által ez utóbbi egészen talpra állt; csak az a baj maradt fenn nála, hogy ennyi tevevér vegyülvén organismusába, a fickó azt képzelte magáról, hogy *ő is teve;* erővel a hátára akart venni, hogy majd ő visz, s a mi *bogácskórót* az uton talált, azt mind felfalta; sőt egy helyen, a hol pihenni megtelepedtünk, a kamasz szinte leült a teve mellé, s elkezdett *kérőzni.*

Harmadnapra Pestről elindulásunk után megérkeztünk Budára. Az ország második fővárosa Buda, egy kiterjedt *mocsár közepén* fekszik, mely tele van *nilusi lovakkal.* Ennélfogva nincs is semmi várforma erősségre szüksége; különben is *soha* sem járt még itt ellenség; senkinek sem jutott eszébe Budát ostromolni; olyan jó helyen fekszik.

Itt már *kizárólag* magyarok laknak; más nyelven nem is lehet beszélni. Én szerencsémre tudok jól *arabul*, a mi nagyon hasonlit a magyar nyelvhez; meg lehet rajta érteni egymást.

Itt ráérek mellékesen megmagyarázni, hogy a magyarok, a mint kijöttek Ázsiából és Afrikából, a szerint nevezték el a departementokat, a mint azelőtt laktak valahol. Igy például, a kik *köves* Arábiából jöttek, azoknak a tartományát híják most is *Arávinának*[1] a kik pedig *boldog* Arábiából jöttek, azok laknak *Arádiában.*[2] A kik *Tartariából* jöttek, azok vannak most is *Tartaliában.*[3] A kik *Nigritiából* jöttek; azoknak a földe *Nigtra*[4] a *Turciából* jötteké most is *Turcia*[5] hogy Afrikából nagyon soknak kellett jőni, mutatja az, hogy a *Cayenne Pfeffert* most is *afrikának* híják,[6] és nagyon szeretik; sőt kétségtelen, hogy még az elsülyedt *Sodomából* és *Gomorából* is tévedt ide egy csoport menekvő, mert két departementt ma is igy neveznek[7]. Milyen kevesen lehettek a magyarok ide jövetelök alkalmával, bizonyitja az, hogy egy vármegyébe csak száz ember jutott „*Cent plein*"[8] a másikba pedig plane csak harmincöt „*Trente cinque*"[9].

No — ezzel csak azt akartam megmutatni, hogy én az aethnographiai studiumokban is otthon vagyok.

Buda, mint Magyarország második fővárosa, valóságos fészke a *magyarismusnak*, a mit nem is lehet másképen képzelni. Van több tanintézete, főleg egy *reál iskolája*, a hol a növendékekbe *leydai töltséreken* keresztül töltik *‚erővel'* a magyar nyelvet, különösen egy R-r nevü tanár, (igen jeles, derék férfiu!)

[1] Árva.
[2] Arad.
[3] Torontál.
[4] Nyitra.
[5] Turóc.
[6] Paprika.
[7] Somogy és Gömör.
[8] Zemplin.
[9] Trentsin. (Szerk.)

rendkivül buzgó apostola a magyarságnak, a ki mindenkit magyarrá akar tenni, s a magyaroknak minden intézményeit föltétlenül magasztalja külföldi lapokban, s minden idegent kiméletlenül megtámad.

Különösen fanaticus pártolója itt a magyar nemzetiségnek a *zsidóság;* ők tartanak fel nagy áldozatokkal minden hazai intézetet, s a hol adakozásokról van szó, az ő neveiket találni legelől, a mik szinte igen magyarosan hangzanak. Ez igen természetes is, miután ők szintúgy *ázsiai, africai* nemzet, mint a magyarok; a mi elég indok a testvéries ragaszkodásra.

De majd azon veszem észre magamat, hogy politizálni kezdek, ez csunya kenyér! beszéljünk utazásom további kalandjairól.

Miután a vicekirály *mamelukjai* utlevelemet megvizitálták, bebocsátának a kapun.

Tőlük hallottam, hogy ebben az országban *állandó hadsereg* eszméjét nem ismerik; hanem csupán a „*gouillachok*" és „*cannassok*" tartják fenn a belső rendet; s még e helyen ágyú és puska helyett csak nyilat és parittyát használnak.

A vicekirály egy hét lábnyi magas férfi; a neve *herceg Kazinczy*. Tavaly választották meg a magyarok e hivatalra; a mikor az országban mindenütt tartottak ez alkalommal *Kazinczy-ünnepélyeket*, a miknek célját akkor egészen nem értettem meg, de már most tökéletesen értem.

Herceg Kazinczy ugyanazon időben nősült meg; elvevén ama híres bajvivó vitéz *Toldi (választófejedelem)* egyetlen leányát *Akademiát* (milyen különös neveik vannak ezeknek a magyar asszonyságoknak.)

A szép *Kadémi* (rövidebb és költőibb néven én csak így nevezem) mingyárt az első látásra halálosan belém szeretett. — (Mondják, hogy igen sok udvarlója van; de *Toldi őrgróf* nem bocsát udvarába, csupán csak *rokkant vitézeket*, nekem azonban sikerült a felügyelőket kijátszanom.)

De beszéljünk elébb arról, hogy miért hivatott tulajdon-

képen a vicekirály Budára: a hol is közöttünk ilyen párbeszéd keletkezett.

— Ön az a hires Dumas Sándor?

— Meg vagyok felőle győződve, hogy én vagyok.

— Fogja ön ezt! — Azzal levette fejéről az arany bárányból készült *(colchysi* rambouillet-faj) süveget, s az én fejemre tette. — Ön szokott történeteket is irni?

— Néha néha, mikor okosabbat nem tehetek.

— Tehát ennek az országnak *még nincsen históriája;* csináljon ön neki egyet.

— Szivesen, mihelyt Garibaldi memoirjait *kigondoltam*, mingyárt ennek esem. Hány kötet legyen?

— Nem bánom én, ha ötven lesz is.

— Tehát legyen száz. Vannak önnek *valami* adatai?

— Egyébre nem emlékezünk, mint hogy ezer év előtt kijöttünk Ázsiából Álmos alatt.

— *Ezer év, Ázsia, Álmos.* Elég. A többit majd megcsinálom én, csak bizza ön rám.

A honoráriumot megállapitottuk három millió Kazinczy-*dór*ban, ez itt a legnagyobb pénz. (Az már elfelejtettem, hogy tegnap a piculát neveztem a legnagyobb pénznek). Mingyárt hozzá is fogtam a munkához. Eddigelé ugyan a napnak minden órájára van már felvállalt dolgom, de miután itt az *aequator közelségében* a napok egy pár órával hosszabbak, mint másutt; ezt a *fölösleges egy pár órát* erre a munkára forditom; lefekvés előtt adatokat olvasok *Saphir Humoristisches Conversations lexiconából*, ott van a magyarokról elég *adat*, álmomban kidolgozom, s ebéd közben ledictálom, s kész lesz a história.

Azonban fájdalom, hogy a munkámat egy kalandos intermezzo miatt félbe kellett szakitanom.

Tudni fogja mindenki, hogy én igen kitünően táncolom a *polkát*, a mi hát *eredeti magyar tánc* (lásd Illustrirte Zeitung; — keresd meg, rátalálsz), csakhogy ezt itt a hazájában „*Tschaardaaschschnak*" nevezik. Volt a vicekirálynak egy hires *kapell-*

meistere, a kit *Ragoczynak* neveznek, ez componált egy ilyen nevezetes polkát, a min igen jól lehet táncolni. Ez a *Ragoczy* igen *jóvialis* fiú, mondtam neki, hogy mért nem csinál még egy „ilyen" nótát? megigérte, hogy majd ha farsang lesz, megint készit egyet.

Tehát mikor a szép Kadémival épen legjavában táncolunk; a fiatal hercegasszony egy pillanatban, midőn senki sem nézett ránk, hirtelen egy *forró csókot* nyomott ajkaimra. Ez eddig jól van, senki sem vette észre; — hanem — ekkor történt valami, a mi méltó a természet tudósok figyelmére; tehát, ugyebár a cukor *édes?* igen; — ha a cukrot *forró* tüzön megolvasztják, fonállá nyújtható, mint a selyem? igen. No már most ugyebár a csók is *édes?* igen; és *forró?* igen. Tehát az történt velünk, hogy a csók *forrósága* által annak *édessége*, mint egy *selyembogárfonal* vonult el az elválás után ajkainktól s ezt nem vettük előbb észre, csak a mikor a kettőnk között átmenő vicekirály keresztül akadt benne. Ez által minden el volt árulva. Tagadni nem lehetett: a vicekirály dühös volt, s azt a büntetést szabta ránk, hogy mindkettőnket egy *ezüst koporsóba elevenen bezárva* a sirboltba tegyenek.

Mit használt az *unkiarszszkeleszszii békekötésre* hivatkoznom, e büntetés rajtunk végre hajtatott. Én és a szép *Kadémi* egy ezüst koporsóba fektetteténk, melynek födelét ünnepélyesen ránk szegezék és úgy vivének végig a városon pompás halotti kiséret mellett a fejedelmi sirboltig. Az utcák fekete posztóval voltak bevonva, s a koporsó előtt huszonnégy dervis ment mezítláb, viaszgyertyákkal kezeikben. Én ugyan ezt nem láthattam a koporsóból, hanem gondolom, hogy úgy volt.

Nemsokára elnémult körőttünk a halotti zene, a gyászének, hallottuk, mint csapódnak be egyenkint az ajtók, mint hangzanak el a léptek; rémséges csend állt be körülöttünk, egyedül maradtunk. Rendkivüli regényes helyzet!

(Majd a jövő számban elmondom, hogy aztán mi történt, addig a tisztelt közönség hadd törje rajta a fejét.)

A helyzet rendkivül regényes volt. A boltozatról egy sárga üveggel leboritott lámpa függött alá, melynek halavány fénye kisérteties világot vetett *üveg*-koporsónk fedelén keresztül orcáinkra.

(A mult számban úgy tetszik, hogy *ezüst* koporsót irtam; akkor még nem jött ez az eszmém; nem tesz semmit, az *edition secondeban* majd kiigazitom; addig is a betűszedő nyakába kell kavaritani, mint sajtóhibát. Tehát hadd legyen *üveg-koporsó*).

Az üveg-koporsó födelén keresztül mindent jól láthaték; mellettünk két felül hosszú sorban feküdtek a magyarok megholt fejedelmei; *Dzsingiszkán*, *Aurengzeb*, *Barbarossa*, *Tamerlan*, és *Paskievics*. Velem átellenben feküdt *Attila*, a magyarok legkegyesebb fejedelme, kiről nagyon sok szépet irt *Thierry* barátom. Az-az, hogy már nem tudom, hogy nem *Thiers* barátom irt-e felőle a „histoire des dix *ans*"-ban? (Kéretik a forditó ezt nem forditani „a tiz *szamár* történetének.") Úgy tudom, hogy Attila volt az, a ki a magyarokat a szántásvetésre rákapatta. Ő előtte nagyon hadakozó nép voltak a hungaribaldik.

Ez mindenesetre nagy megtiszteltetés volt rám nézve; ily nagy férfiak társaságában lennem eltemetve, a kiknek jelenléte egyébiránt engemet egy cseppet sem genirozott.

Egy tekintetet veték a szép Kadémira, ki mellettem, hozzám oly közel, a lét és nem lét küszöbén feküdt; s azt kérdezém tőle:

„Madame; nem találja ezt a helyzetet igen különösnek?"

„Hogy-hogy?"

„Ugy, hogy mi itt távol a világtól, egyedül, egy koporsóba zárva teszünk egy kényszeritett kéjutazást a tulvilág felé?"

„Én ezt igen természetesnek találom."

„S nem fél ön tőlem?"

„Én önt lovagias, becsületes embernek tartom, ki egy védtelen nő helyzetével nem fog visszaélni."

„Igaz, ön jól ismer. Én önt tisztelni fogom. Hát ön tisztel-e engem"?

„Imádom önt, és meghalok önért."

„Ön nem fog meghalni madame, mert én önt halhatatlanná teszem".

„Most távozzék ön; — váljunk el — egymást tisztelve."

„Egy bucsúcsókot madame."

Ő megcsókolt engem, keblemre borult; ebben a percben egy denevér neki repült a lámpásnak, az leesett, elaludt... A ki tovább akarja tudni, keresse fel az une aventure d'amour-ban annál a sornál, hogy „a lámpás elaludt", ott megtudhatja a többit, én bizony restelem kétszer leirni.

(Notabene ezek a sorok is számitanak ám a honorarium kikalkulásában! *Szerkesztőnek privát izenet).*

Harmadnapra Budán *palotaforradalom* ütött ki. A bojárok letették Kazinczyt, s helyette Széchenyit emelték föl, a mint ezt minden hirlapban olvashatta a publicum.

Ez a derék férfiú minket is kiszabaditatott a koporsóból, a hol életemnek legboldogabb, legregényesebb éjszakáját töltém. Én és Kadémi azt hittük, hogy az csak egy rövid éj volt; persze itt nem virrad soha; s elbámultunk, mikor a kalendáriumban láttuk, hogy csütörtök van; holott minket szombaton temettek el.

E hosszú, de rövid éj emléke örökké szivemben marad.

A szép Akadémia csodás kiszabadulása után a sírból, egy zárdát alapitott; melyre, mint a hirlapok is hirdetik, már sok százezer forint összegyült; a kik e szerzetbe föl akarnak vétetni, igen szigorú életmódot kell fogadniok, örök szüzességet, sovány táplálékot, testüknek tudományos felolvasások hallgatásával való sanyargatását, és mindenek felett azt a szent igéretet,

hogy életükben soha sem irnak semmi olyan dolgot, a min valaki elnevethesse magát. E zárda priorja, mint tudom, egy derék *ezüstműves*, ki azelőtt „*grand chartreuse*" volt. Toldi őrgróf mind „*l'ange guardien*" őrködik a confraternité fölött, (Kérem a tisztelt fordító urat, hogy a „lange guardien"t „*őrangyal*" helyett nehogy *hosszú gvárdiánnak* magyaritsa!)

Épen e percben kapom „*Cigányország*" fejedelmének udvarias meghivását; hogy boldogitanám residentiáját megjelenésemmel, *Liszt Ferenc* barátom különben is annyira *megismertetett* már e nagyon érdekes és még eddigelé tudtomra senki által be nem utazott provinciával, hogy a legnagyobb örömmel ragadom meg az alkalmat az *Esmeraldák*, *Preciosák* és más egyéb bájos gitanissák eredeti honát travellirozhatni. No hanem erről majd holnap, ma nagyon oda vagyok a dicsőségtől; az embernek még éjszaka is üdvözlő deputatiókat kell elfogadni.

Különben is keveset a jóból.

U. i. Szerkesztő barátom; a jövő cikk honoráriumát küldje ön meg előre; könnyen kiszámithatja; lesz két hasáb, minden sor egy arany, — a napibörze curzusa szerint.

De bolond tréfa volna, ha ön olvasatlan adná a kéziratot a nyomdába, s honoráriumelőlegezés helyett azt kapnám, hogy a betűszedő ezt a discret interpellatiómat is beleszedné az utinaplómba!

Az olvasó tájékozása végett szeretek egy kis népismertetést bocsátani előre:

A cigánynemzet *Liszt Ferenc barátom* adatai szerint, egyenesen *Indiából* származik, tanuság rá több magyarországi helység, mely *India* nevet visel. (Igenis *Kiszindia* és *Silindia*. Szerk.) Ott az angolok uralmával nem levén megelégedve, emigráltak, *Nena Sahib barátom* által vizált útlevelekkel, *Abdul Medzsid barátom* országán keresztül Magyarországra törtek, s annak egy részét elfoglalták s az egész magyar népet „*adófizetőjükké*" tették.

Elosztatnak a cigányok három különvált *kasztra*, vagyis

nemzetségre. Az első az *Yreauk*, a második a *sinaissek*, a harmadik a *mougiquouchok* nemzetsége. Ez mind a három tősgyökeres keletindiai cigányfaj.

Az *yreauk* kasztja nagyon harcias osztály; ezek minden félévben, minden évnegyedben, sőt némelyek évharmadonkint, összebeszélnek, tatárjárást inditanak az országban, a gazdag farmereket, kiket itt saját cigányidioma szerint „*Eleufiseteu*"-knek neveznek, megtámadják, láncra fűzik, s a míg meg nem váltják magukat bizonyos somma pénzen, ki nem adják. Azonkivül is nem elégesznek meg vele, hogy a másik két gyöngébb és fegyverviselésre nem szoktatott osztályt terrorisálják, egymás között is szüntelen hadat viselnek; s kegyetlen razziáikban rendesen egymásnak „*újon született csecsemőin*" töltik boszújokat. Egymás „Eleufiseteu"it elrabolni pedig épen nem tartatik véteknek.

Ez a vérengző osztály épen akkor, hogy itt jártam, viselt kegyetlen vallásháborút, azon kérdés felett, hogy valjon azok jutnak e mennyországba, a kik egyszerü „**c**"-vel, vagy a kik „**cz**"-vel imádkoznak, a harc még maig sincs eldöntve, mert az elsőbbek vezérei, *Heuldi foutter* és *Pechti Hirneunuque* még mindig nem akarják magukat megadni, s makacsan ragaszkodnak a haeresishez.

Sokkal jámborabb nép a *sinaissek* osztálya, mely annyira példás barátságban él egymással, hogy még abban sem igen tesz különbséget, hogy melyik asszony kinek a felesége? A férfiak nevezetesek arról, hogy soha bort nem isznak, és politikáról nem beszélnek. Egyébiránt ők egyedül azon boldogok ebben az országban, kiknek *szerződéseikben* van a „*szabadság.*" Vannak közöttök olyanok, a kik egy helyben laknak, vannak ismét, a kik *nomád* életet élnek, egy egy helyen megtelepednek, s mikor kiapadnak a vizek, vagy a fű le van legeltetve, ismét odább mennek. Ezek alkalmasint keresztyének, még pedig, minthogy rendesen mindegyiknek két három neve van, ugy hiszem, hogy *anabaptisták*. Velük született takarékos-

ságuknál fogva többnyire mind enormiter meggazdagodnak; hátrahagyott kincseiket a státus örökli.

Harmadik osztály végre a mougiquouchoké, ezek azok, a kikről Liszt Ferenc barátom par excellence megirta, hogy ők fournirozzák a magyarok számára a nótákat, a mi ezekre nézve épen oly fogyasztási cikk, mint másutt a dohány. (Megjegyzendő, hogy a magyarok nem dohányoznak, hanem e helyett valami bóditó növényt füstölnek, a mi Linné botanikájában „*Datura trafikiána*" név alatt ismeretes).

Ez a dalcsinálás pedig nagyon eredeti módon megy végbe. Van egy nagy universitas, a melyben a cigányfiatalság a zene ismeretére oktattatik. Mielőtt valamely hangszerhez szabad volna nyúlni a cigánytanoncnak, elébb alaposan ki kell neki tanulni a hangjegyzést, a generalbasst, az ütenytant, a római és görög scálát, a hangidőmértéktant; a hangőszsztant, a hangszintant, az instrumentatió mesterségét, a transpositiót, a partiturakészitést; a klavierstimmelést, etc. s csak miután mindezekből érettségi vizsgát tett le az illető Schuldirektorok előtt, akkor adják kezébe a violont, a mit cigánynyelven úgy hínak, hogy „*beugheuheghedu.*"

Mikor azután a magyaroknál valami faluban szükségét érzik annak, hogy jó volna már valamit danolni, akkor *deputatiót* küldenek az illető *Comitatsvorstandhoz*, hogy szeretnének danolni, ez azt válaszolja nekik, hogy *adják ezt irásban* 65 krajcáros stemplis papiroson; e folyamodás a *consulatus utján* átküldetik a cigány *nemzeti irodához;* onnan sub littera $\frac{hic}{hoc}$ expediáltatik az *ének és zeneegyetemi dékánsághoz;* az összehívja a *professorum collegiumot*, s miután a folyamodók papirjai rendben találtattak, *concursus hirdettetik* titkos pályázatra; félesztendő mulva a kinevezett birálók a versenytársak közől azt, a melyik legjobban tud „gyantázni" legjobbnak declarálják; a győztes pályamű *exclusicum privilegiumot* kap, s igy kerül a magyarok birtokába, kik azután verset iratnak hozzá, és

örülnek, hogy megvan, s azt azután éneklik, ha a *censura* helyesnek találja. Igy képzelte azt Liszt Ferenc barátom is, s én nagyon örülök rajta, hogy ezt a tapasztalatban is így találtam.

A cigánynép különben nagyon vallásos nemzet, a mi kitünik abból, hogy minden ügyét a *primás* fennhatósága alá szokta bocsátani. A disznóhúst egyátalában meg nem eszik. Hiszen tudjuk, hogy a legközelebb induslázadás is a disznózsiros töltények iránti ellenszenv miatt ütött ki, ez is bizonyitja L. F. barátom állitását a cigányok indus eredetére nézve.

A cigányok fővárosának valódi classicus ó-latin hangzásu neve van: *Satureia* (talán „Sátor alja?" fordító). Már messziről feltünik magas tornyairól; a cigányépitészet valóban meglepő, igaza van Liszt Ferenc barátomnak, hogy ők indus eredetüek, mert architecturájuk is ugyan az, a mi az indusoké. Azok a tömör ivek, azok a szilárd talapzatok, azok az egymás fölé rakott kettős oszlopsorok, azok a merész kúpföldek, amiket a delhii fejedelmi palotán bámulunk. Ilyen palotája itt minden előkelőbb nemesnek van, a mit ők saját nyelven úgy hínak, hogy „*poutri*" (ez is indus szó: „*brahma-poutra*).

A cigány fejedelem főresidentiáját úgy híják, hogy „*comleau.*" Itt tartatnak a nevezetesebb tanácskozmányok az ország ügyei felett; gyakorta látni innen estenkint az indus törzsfőnököket, egymást kölcsönösen támogatva, gondterhelte fővel kijönni. Mi történhetik odabenn? azt senki sem sejtheti, mert idegeneknek tilos a bemenet.

No de én már nem vagyok idegen; minden cigánygyerek ismer, különösen az yreauk osztályából valók; (ugyan van-e egy közöttük, a ki legalább egy gombot ne lopott volna tőlem?)

A mint megpillantottak, rögtön vállaikra emeltek, kivilágitották a várost, úgy vittek a „comleau"ba, fejedelmük elé, a kinek franciásan hangzó neve azt jelenti, hogy „*magasban jár.*"

Összeölelkeztünk, megcsókoltuk egymást.

I/a A Vasárnapi Ujság címlapja 1860. december 9. előtt

I/b A Vasárnapi Ujság címlapja 1860. december 9-től

II/a Az Üstökös első két kötetének címlapja

II/b Az Üstökös címlapja a 3. kötettől kezdve

„Magasban járó" barátom, valóságos „napkeleti" fejedelem. Alattvalóitól föltétlen hódolatot és adófizetést követel; gazdagsága megmérhetetlen, övé az „*aranybányák*" és „*kelet gyöngyei.*" Átaljában ez a nemzet igen gazdag, mert aranyat mos, aranybort iszik, sőt azt mondják, hogy van egy az yreauk között, a kinek „mindene" *arany.*

Azonban hagyjunk már a jövő számra is valamit, különben nem húzom ki a szerződött huszonnégy hasábot; pedig annak ki kell telni, ha sír is a publicum.

Bocsánat szerkesztő barátom, hogy utleirásomat most ezúttal abban kell hagynom; mentsen ki a közönség előtt. (Hogy fognak örülni rajta! Szerk.) De sietnem kell Garibaldi barátomhoz; a ki most már nem tudja, hogy mit csináljon nálam nélkül? ki kell segitnem a zavarából. Tudja ön, hogy az én tanácsom nélkül nem szokott semmihez fogni. Tehát sietek hozzá. (Nem tartóztatjuk. Szerk:) Inkább folytassa ön helyettem ezt a naplót. (De isz azt nem teszem. Szerk.) Egy pár igen jó adatot adhatok; a miből az ön jelentéktelen talentuma csinálhatna valamit. Például egy szép gitanissáról holmi érdekes aventűreöket, a ki egyenesen *Hunyady Lászlónak* a *niéce*-e. (Erkel operájának ugye? Szerk.) Aztán meg a „huszár-ország"-ról, melyet szinte beutaztam, a hol azok a hirhedett houssardok teremnek, a kik a háborúban ezzel a jelszóval rohannak: „tes reins, tes tétes!" (olvasd teremtettét) a mi annyit tesz franciául, hogy „leütöm a vesédet, meg a fejedet!" Lássa ezt is én fedeztem fel. Igen szép lesz ezen a phrasison kezdeni: „valahányszor egy huszár születik, ugyanekkor egy paripa is jő a világra: huszár és paripa együtt nőnek fel, s azontúl elválhatatlanok stb. (Hej ménkű vén gebe lehet már akkor az a paripa, mire a huszár sorozás alá kerül! Szerk.)

No hát adieu szerkesztő barátom; sietek, már harmadikat csöngetnek, a hajó vár, Garibáldi vár, Napoleon vár, az ármádiák várnak, az egész világ története megakad, ha én ott nem vagyok. Megbocsásson; de ez elébb való. A revoir! „Philippi-

nél találkozunk!" Azt mondta Brutus Caesárnak. (Ha nem Caesar mondta Brutusnak.)

Önnek jó akarója. A. D. père.

332

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. okt. 21.]

CXXIX. Levél. *A mikrokosmos.*

Tisztelt szerkesztő ur! Mint hő természetbuvár tudni fogja ön, hogy a mi nagyban megvan a világon, annak kicsiben is föltalálni mását. Az elefántok harcai a rhinoceroszokkal ott vannak egy csepp ecetben a górcső alatt nézve; a legbölcsebb államrendszert megtaláljuk egy férges almában; az istenek haragját igen hiven mutatja kicsiben egy „kalapmellettviseltollakatleszedető" hatalmasság, s több efféle. Igy jő, hogy a mit a nagy államtanács bölcs férfiai elvégezének; de a mikről önnek, a bölcs gondviselés intézkedéseinek változhatatlan rendje folytán, csak szerdán szabad szólani a „Politikai Ujdonságok"-ban; ugyanazokat megtaláljuk azon kisebb világnak államtanácsában is, melyet szinháznak neveznek, s melyről önnek vasárnap is szabad megemlékezni.

A budget-kérdés itt és amott.

(Mi az a „*budget*", hogy annyit emlegetik? kérdi egy mindennek végére járni szerető olvasó.)

(Hát a *budget* egy olyan keletindiai szó, a minek kettős értelme van: ha *van* pénzünk, akkor azt jelenti, hogy „*hova tegyük?*" ha *nincs*, akkor azt, hogy „*honnan vegyük?*")

Mint tudva van, a mi esetünk ez az *egyik*, nem az a *másik*.

A szinházi budget is deficitet mutogat fel, épen mint a minisztertanácsé; nem megy ugyan még billiókra, de elég nekünk, a mennyire megy.

Töri is rajta a fejét a magas komité, miként kellene a kiadásokat és bevételeket összhangzásba hozni, de csak nem mentünk azon tul, hogy az ujságiróktól el kell venni a jegyeket (ugyanaz kicsiben, a mi nagyban a hirlapbélyeg; meg van bennük gazdálkodva — egy táncosnénak a cipő-árjegyzéke).

A szomszéd német szinházi Piemont, nemcsak hogy határainkat szüntelen nyugtalanitja, közönségünket amerikai karómászókkal desertálásra tántoritja, operai erőfeszitései által minket is költséges éneklő-hadsereg hadi-lábon tartására kényszerit; sőt még azonfelül szüntelen terjeszkedni törekszik; szemünk láttára Nápolyt csinál ellenünk a városligeti uj arenában, s négy szinházból álló unita Italiával bir már Budapesten a mi egyetlen kerepesi Velencénk ellenében. Igaz ugyan, hogy a mi várnégyszegünk mögött mi sem ijedünk meg tőle, de mégis nagy baj az, hogy nincsen pénzünk.

Ekkor érkezik, mint egy szabaditó Herr Maager, mint egy megerősitett államtanácsos, tisztelt barátunk Dobsa Lajos egy elaboratummal a komité szine elé, a mire „Hölgyfutár" és „Pester Lloyd" azt mondják, hogy Alleluja, már most Herr Maager lépjen be a miniszteriumba.

Persze, hogy alleluja nekik, mert tizenkét hasábot betölt, de hol vannak hát a várt reformok?

A miket Dobsa barátunk hosszu tizenkét hasábon elmond, mind olyan dolgok, a miket minden ember tudott régen. Hogy jó hetirend kellene, jó szinészek, jó előadások, jó ruhatár, jó dráma, jó opera, jó igazgató, jó énekesek, jó közönség, jó termés az országban (mi hozzá teszszük, és jó darabok, mit ő kifelejtett), de hogy mind e *jókat* hogyan lehetne elérni? azt tisztelt barátunk nagyon *soványan* magyarázza meg; magyarul mondva: igen *maaagerul*.

Amiket Dobsa barátunk orvosolni akar, azok mind bureaukratikus aprólékoskodások. Hogy a próbákon el ne nevessék magukat, hogy a szinészek fizetéséből öt-hat garast lehuzzanak, hogy ne adjanak nekik jutalomjátékot, szabadságidőt, ez mind

el volt mondva százszor, meg is próbálva, még az is hozzátéve, hogy az íróknak is meg kell szoritani százalékaikat; hogy a szinházba ingyen senki be ne jusson, hogy adjanak sok ujdonságot, klasszikus darabokat; hogy teremtsenek nagy talentumokat, ez mind régi tanács már, de mindez alig használ többet a ráolvasásnál. Fölemelhetjük a szinház bevételeit egy pár ezer forinttal, leszállithatjuk a kiadásait megint annyival, mégis csak előttünk fog örökké maradni ez a rettenetes nagy betükkel irt szó „DEFICIT."

Ha Dobsa Lajos a helyett, hogy jó barátom, ellenségem volna, azt kivánnám neki, hogy legyen szinházigazgató, akkor majd tapasztalni fogja.

Mert egy dologról kell tisztába jönünk, tekintetes szinházitanács! arról: *hogy deficitje mindig volt a szinháznak!*

Hogy az évenkinti deficit zajt nem csinált, az onnan jő, hogy némelyik évben elpalástolták azt, a mi nagyon könnyü. A szinház ruha- s diszlettára évenkinti 6000 ft. beruházást igényel; csak ezt az összeget kellett más célra forditani, hát mindjárt takarva maradt a deficit, s csak a harmadik évben tünt ki, mikor aztán diszletek, butorok, ruhák széthullottak, s egyszerre kellett a hiányt a kár rovatába felirni, vagy mikor egyik igazgatóság a másikra 5—6000 ftnyi fizetetlen árjegyzéket hagyott. Igy támadt, hogy a szinháznak ekkoráig lassacskán van, vagy 100 ezer forint adóssága, ennek az 5000 ftnyi kamatja már bizonyos deficit rá nézve, mert az országos alapból vett segélyezés annyival kevesebb.

Ezen a bajon semmi elaboratum nem segit.

A baj kórtörténete ebből áll:

a magyar közönség egy szinházat kivánt emelni Pesten, mely a müigényeknek megfeleljen, mely a nemzet méltóságát szem előtt tartsa, s a nemzeti nyelv és művelődés oltára legyen; következőleg mind a közönség, mind a sajtó a művészet minden ágában kitünőt, ragyogót, dicsekedésre méltót követelt intézetétől;

ugyanazért minden pénzhajhászó, látványos előadást, mely csupán a pénztár megtöltésére s az izlés rontására céloz, számüzött e csarnokokból;

és utoljára — nem adott mindjárt eleve, mikor módjában lett volna, elég pénzt a kitüzött cél kivitelére.

Ha a szinház keletkeztekor mindjárt 400 ezer forint helyett megszavazunk egy milliót, a mit ugyan meg nem érzett volna ezelőtt 25 évvel az ország, most volna olyan szinházunk, a milyet akarunk, hogy legyen.

Igy pedig csak ezen hármas kérdésben van válogatásunk:

1. Van-e kilátásunk arra, hogy lesz olyan helyzetben a nemzet, a midőn a szinház alaptőkéjét azon mennyiségre emelheti, a mely képessé teendi az igazgatókat a nemzetiség és művészet igényeinek teljesen megfelelhetni. Magyarország tizenkét millió lakosának épen 5 ujkrajcárt kell áldozni e célra fejenkint. Hiszszük-e, hogy ez meg fog történhetni?

2. Ha ezt nem hiszszük, ha nincs reményünk a nemzeti szinház jobb napjait egy áldásteljes önkormányzat korszakában megérhetni, akkor van-e kedvünk hozzászokni eltitkolhatlan szegénységünkhöz? akarjuk-e beérni azzal a kevéssel, a mit 16 ezer forintnyi „szerény" segélydij mellett (miből a szinház már csak 9 ezeret kap, a többi kamat- és törlesztésre megy!) emberi erőkkel ki lehet állitani?

3. Vagy pedig, ha sem nagyobb segélyezést nem adhatunk, sem élvkövetéseinkből nem engedünk, el tudjuk-e magunkat szánni arra, hogy kiadjuk a szinházat valami tisztességes bérlőnek? a ki aztán majd mindent fog tartani, drámát, operát, népszinmüvet, a mi a közönségnek tetszik, a szinházat is jó rendben fogja tartani, mert zsebére megy a játék; hanem a ki azután bizony az amerikai karómászókat, Jokot, az indiai majmot, a „légy- és békaembereket," a kaucsukembert, Casanova majmait és a lokálposzszékat sem fogja megvetni, mert ezek is nagyon tetszenek ám a közönségnek! s a ki, bizton mondhatom, nem csak deficitről nem fog panaszkodni,

de három év mulva okvetetlen házat épit Pesten. Akarjuk-e ezt?

Valamelyiket a három közől választanunk kell; valami rendszert fel kell állitanunk, a mit kövessünk, a mihez szabjuk egész gazdálkodásunkat, mert az olyan aprólékos hibák kutatásával, a minőket D. L. barátunk felidéz; s a mik minden szinháznál épen úgy megvannak, senkin sem segitettünk s ezentul is minden igazgató, ki ez intézet kormányrudját kezébe veszi, népszerüsége romjainak s egy csomó uj adósságnak hátrahagyásával fog innen menekülni.

Egy pár tréfás passust is találtam tisztelt barátom elaboratumában, minők azok, hogy „a páholyközönségnél van az izlés, az adja a tonust," s hogy „nem levén az operának elég jövedelme, vasárnaponkint is kell adni, a mikor ugy is van nagy közönség." Eléggé keresztyén vagyok, ezekből nem csinálni anekdotát, hanem inkább komolyan felelek rá: a páholyokban nálunk épen ugy ülnek ügyvédek, orvosok, polgárok, kereskedők, mint a zártszéken; a páholyközönség itt soha sem képvisel osztályt, ha már arra volna is eset, hogy osztály képviseljen müveltségi fokot. — A második passusban elmondott manoeuvre pedig csak annyi, mintha valaki az egyik zsebéből a másikba teszi a pénzét s aztán felirja a bevételei közé.

Kakas Márton.

333

AMA BIZONYOS CSIZMADIA ÉS FELESÉGE KÉRDÉSEI ÉS FELELETEI

[1860. okt. 27.]

1

No, végtére valahára megértem hát, hogy jogos követeléseim meghallgattattak! Bizony ideje is volt már. Már épen csak hogy épen szakadóban nem volt a türelmem; még egy minuta és aus ist a barátság! (Miről dunnyog kend apjuk?) Hát csak erről a szerkesztőrül ni; a ki már annyi idő óta szekiroz azzal, hogy egy német csizmadiát festet nekem ide állandó portrénak, papucscsal a lábán; váltig remonstráltam, hogy nekem van sarkantyús csizmám, aztán nem is úgy szoktam az ujságot olvasni, a hogy az ni, meg nincs nekem arbeitstischem, hanem becsületes tőke mellett szoktam dolgozni. Végtére hát ezt is megértem. Itt vagyok, ni, sarkantyú, tőke és süveg. Minden, a mit kivántam. No asszony, ennek az örömére ma illuminálom magamat, hozz egy pint bort.

2

(Tehát már most ismét restellátziók lesznek?) Azt nem tudom. Ha tőlem kérdeznék, mit csináljanak? én azt mondanám: vegyék elő Trattner Károlyi „*nemzeti kalendáriumát*" *de dato 1848.* nyomtassák le az abban levő tiszti névsort von A bis Z végig *1861-re* Girókuti országos képes naptárába; a ki még él közölök, kösse föl a kardját, menjen föl a vármegyeházára, tisztelkedjék a főispánnál, régi esküttek, szolgabirák, alispánok üljenek a székeikbe, s tegyenek úgy, mint az egyszeri angol, ki Amerikába utazván, bucsuzó hugától azt kérdezé: „szereted-e

az angolnát" felel rá az: „nagyon." Tíz esztendő mulva visszatért az angol, s azt kérdezé hugától: „sülve szereted?" — „Nem. Marinirozva."

334

EGY HÁZMOTOZÁS CHINÁBAN

Egy nankingi lapszerkesztő naplójából

A chinai birodalom fennállásának 180052-ik esztendejében, az adóbeszedés-hónap 12-ik napján, épen a midőn a rendesen láttamozott utlevéllel járó nap első reggeli sugárait, engedelmes alattvalóhoz illően, a magas politzia departement XIII-ban vizáltatás végett bemutatná; mely alkalommal az igazgató mandarin ismét kegyes volt megengedni, hogy „reggel" lehessen, a nélkül azonban, hogy ebből a napra nézve valami további jogok következnének; tehát épen akkor, a midőn nálam hetet ütött az óra, persze csak titokban, mert ez a szó „ütött az óra!" még izgató értelműnek is vétethetnék, kopogtatnak az ajtómon: „szabad!" (ez az egy volt még *szabad.)* Belép a magas rendőrség másod-bámbusz-viselője, három harmadrendű bámbusz-viselővel:

— Alásszolgája.

Értette alatta, hogy én vagyok az ő alázatos szolgája.

— Mi *tetszik?* Kérdezém; tudhattam volna pedig, hogy ezeknek az uraknak „exoffo" *semmi sem tetszik.*

— Engedelmével majd egy kis *házmotozást* viszünk véghez.

— No arra magam is kiváncsi vagyok.

— Hol vannak önnek az irományai?

— Instálom, én nem szoktam irni, csak úgy diktálok a betűszedőknek, rövidségnek okáért.

— Azok kellenek, a miket önnek irnak mások.

— Szolgálhatok velük; itt a kulcsom.

Elvették, neki ültek; sorba vették a fiókom tartalmát, megvizitáltak mindent, és protocollumba vették. Szabókontó, csizmadiakontó, óráskontó, paplanos kontó, füszerszámos kontó, sat., egyéb gyanusat nem találtak bennök, mint hogy egy sincs „saldírozva." Azután előfizetési felhivások, régi iskolai bizonyitvány; nemesi diplóma, leöntve tintával, adóintő cédulák, útlevél, geleitschein, cseléd-bizonyitvány; hirlap-programm; szerelmes levél (nem is nekem szóló) gyermekkórházi, festőiskolai, műegyleti, s más egyéb nem kamatozó részvények, újesztendei gratulátiók, sat. sat. sat. — Ez mind nem tetszett nekik.

Kihúzzák a másik fiókot: ez meg tele van ócska anecdota, használhatlan rébusz, népdalgyüjtemény s más efféle vastag étellel.

A harmadik fenékig volt rakva elavult correctura s kiszedett kézirattal.

A negyedikben már nem volt más, mint levélboriték és reklamáció: Azt is végig nézték.

— De uraim, mondják meg hát, mit akarnak nálam találni? majd én aztán megmondom, hogy van-e, nincs-e? Tiltott opiumot? török dohányt? Pih Kwei proclamátiót? ágyukat vagy Orsini vetgolyót?

A másod bámbuszos úr meg volt akadva. Fontos arccal felelé: *valami gyanús iratokat.*

— Valami *gyanús* iratokat? No hisz akkor épen kedvem szerint érkeztek. Itt van egy nagy hombár, tele vad novellával, verssel, humoreszkkel és értekezéssel, a mik még abból az időből maradtak rajtam, a mikor a Csing Cseng lapot szerkesztettem. Magam is gyanakodom ezekre, hogy valami van bennük, s nagyon kedvemre van, hogy akadt valaki, a ki azokat hivatalosan elolvassa.

A mint feltártam a hombárt, utcu az én mandarinjaim kapták a papucsaikat, kezdtek iramodni kifelé!

De utjokat álltam.

— Ohó uraim, nem oda Buda! önök házkutatásra jöttek, én *követelem*, hogy nekem ezt a hombárt rendről rendre olvassák végig. Ellenkező esetben feladom önöket az első mandarinnak.

A másodbámbuszos úr szörnyen vakarta a tarkóját erre a fenyegetésre. Könyörgésre fogta a dolgot.

— Bocsánat édes úr; ha tudtuk volna, hogy ilyen veszedelem vár reánk, bizony ide nem jövünk; inkább majd elviszszük magunkkal a hivatalba ezt az izét, azután ha átnéztük hivatalosan, majd visszaküldjük.

Tudtam, hogy soha sem kapom vissza; s áldottam magamban Konfucsét, a ki bámbuszos urakat teremtett, a kik elviszik a szerkesztőktül a fölösleges lomot, mintha nem volna maguknak is elég.

Másnap fel kellett mennem az első bámbuszos mandarinhoz, megtudni hivatalosan, hogy mi okoknál fogva történt nálam a házkutatás? mert erre Chinában szoktak adni valami okot, nehogy a jámbor mandzsu azt higyje, hogy az egész csak az ő mulattatása végett történt.

A nagy szemöldökű férfiú komoly ábrázattal fogadott s egy roppant csomag papirosra mutatva az asztalon; rám támadt haragos kérdéssel:

— Mikor vesztette el ön ezen irományokat?

— Mik légyenek azok?

— Ezek a gonosz rebellis Pih Kwei proklamációi.

— Hát semmit sem tudok én róluk.

— De ha én mondom, hogy ön vesztette el őket, mikor a szinházba ment, a kabátja zsebéből.

— Hiszen nem is férnének azok a kabátom zsebébe.

— Épen azért vesztette el, mert nem fértek bele. Köszönje, hogy a tegnapi házmotozásnál nem találtak önnél hasonló veszedelmes korrespondenciákat, hova tette a többit?

— Mondtam már, hogy nem én vesztettem el.

— Vigyázzon magára! A hatóságot meghazudtolni nem szabad. Ismerje el, hogy elvesztette, nem lesz érte semmi baja.

— Sőt utoljára azt sem hiszem, hogy ezt a micsodát egyátaljá-
95 elvesztette volna valaki.

— Hát micsoda? mit akar ezzel mondani?

— Én azt hiszem, hogy ez az egész ügy csak azért van kerekitve, hogy a pekkingi főrendőr mandarin előtt be lehessen bizonyitani, milyen rettenetes sok dolga van a nankingi rend-
100 őrségnek s ennélfogva thái-er-ungsz-cu-slág-ért folyamodni.

Hallja az úr, itt ne gorombáskodjék.

— Hadd látom hát, mi van azokban az iratokban?

— Hohó! Azokhoz nem szabad nyúlni!

De már akkor a kezemben voltak, s mielőtt fegyveres kar-
105 hatalommal meggátolhatták volna attentátumomat, felnyitám a rettenetes Pih-Kwei lázitó proklamációit tartalmazó csomagot.

S hát mi volt bennük?

Egy sereg régi theátrumcédula.

K-s M-n

335

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1860. nov. 10.]

I

— Kérem, exellentiás uram, ha áttételemet Magyarországról méltóztatnék kegyesen elrendezni.

— Igen szívesen kedves barátom, volt gondom önre. Ön ugyanazon minőségben át fog tétetni Prágába.

5 — Entschuldigen exellentiád; de én egy szót sem tudok csehül.

— Hogyan? ön tíz esztendeig szolgált *Magyarországon* s ez idő alatt nem tanult meg csehül. Lehetséges-e az?

2

E napokban kapott az Üstökös szerkesztősége egy csomagot, ezen felirattal „ruhanémű *érték nélkül.*" Felbontottuk, egy meglehetősen új frakk volt benne, melyet egykori tulajdonosa a nemzeti szinház számára küldött, *jelmezes* darabokat használandót. Az illető helyre átküldöttük.

336

WAS SCHAFFENS?

Erdélyben történt; azon mesés időkben, a mikor a negyedik szomszéd Morvaország bő kontingenst szolgáltatott azon férfiakból, kik az igazság istenasszonyának viaszk orrot csinálni segitettek, s kiket, hogy a „szolgabiró" nevezet ne kopjék, inkább csak Becirkereknek neveztek ott országszerte.

No — de azért jó készültségü urak voltak azok. Bizonyosan odahaza is nagy hivatalokat viselhettek, sok akadémiát kitanulhattak, képviselték az intelligentiát és a jurisprudentiát, a mint e következő esetből majd mingyárt ki fog derülni.

Kalucsek úrnak híták bizonyos kerület érdemes főnökét, ki nagy civilizátor volt; lefordította a magyar városok neveit németre, úgy iratta fel a mcilenzeigerekre; csinált Marosvásárhelyből „Bissiger Marktplatz"-ot. Csikszeredából „Nudel-Mittwoch"-ot, s csak alig lehetett arról lebeszélni, hogy Köbölkutat „Zweipressburgermetzenbrunnen"-re ne bérmálja.

Azonkivül is szörnyű magas szempontból despiciálta ezt az egész scythafajt, mely még annyira sem vitte a polgárisulást, hogy illendően köszönni tudjon az utcán, mikor találkozik az előljárójával.

Hát egyszer a kormányzó körutat tett az országban; (ne tessék ahoz a veres krétához nyulni, tekintetes censor úr, nem fogok a kormányzó urról beszélni) a hol egy-egy közbeeső

állomáson meg kellett pihenni, ott illendő volt, hogy az illető hivatalfőnök és a megyei birtokos urak, a kik épen az állomás közelében laknak, várjanak reá és üdvözöljék.

No ez ennyiben van.

Tehát egy bizonyos állomáson korán reggelre volt avizálva a tekintélyes körutazó megérkezése, ki egész éjjel kocsin ült, s ott a vendéglőben kellett az illető küldöttségnek rá várakozni.

Kalucsek úr tehát már éjfélben megjelent az illető vendéglőben, kivilágittatá az éttermet, nehogy elkéssék a tisztességtétellel. Azonban éjféltől reggelig nagyon hosszú az idő, Kalucsek úr egyes egyedül találván magát a teremben, annyira elálmosodott ebben az unalmas társaságban, hogy egy asztal mellé leült, s észre sem vette, hogy elaludt.

Persze, hogy az álmaikból felzaklatott pincérek, látva, hogy a nagyságos úr alszik, s tudva, hogy reggelig úgy is ráérnek, folytatták szintén valami kuckóban a megszakitott álmot.

Lassankint a gyertyák is lecgtek; a lámpásokból kifogyott az olaj; iszonyu bűz és füst árasztotta el az éttermet, melyből alig pislogott már ki az utolsó gyertyabél végsőt lihegő kanóca. Ekkor érkezett meg egy csoport földesur küldöttség, kik jól kiszámiták, hogy épen öt perccel elébb érkezzenek az állomásra, mint az, a kit várnak.

Belépnek a terembe; a füst majd leüti lábaikról; a sötétben alig is látnak, meg egy kis reggeli is jól esett volna már éhomos vágyaiknak; de senki sincs itt.

„*Kellner!*" Kiált az egyik táblabiró mennydörgős harsány hangon.

„*Was schaffens?*" Kiált fel erre Kalucsek úr, álmából felriadva.

Aztán nagyot bámultak egymás szeme közé.

K-s M-n.

337

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1860. nov. 17.]

1.

Sokan fognak még emlékezni arra a nevezetes jóslatra, mely 1851-ben körutat tett az országban, s melynek azóta minden szava csodálatosan teljesült. Én magam is azon évben hallottam ezt Komáromban:

„*Ezernyolcszáz ötvenegy;*
Minden jó ügy hátramegy;
Ezernyolcszáz ötvenkettő:
A jobb idő még el nem jő.
Ezernyolcszáz ötvenhárom;
Még sulyosabb lesz a járom,
Ezernyolcszáz ötvennégy;
Türni tanul minden nép,
Ezernyolcszáz ötvenöt;
Ohajtásunk be nem tölt.
Ezernyolcszáz ötvenhat:
A mi halad nem marad.
Ezernyolcszáz ötvenhét;
Negyvennyolccal ellentét.
Ezernyolcszáz ötvennyolc;
Ingadoz sok magas polc.
Ezernyolcszáz ötvenkilenc;
Lehull helyéről sok kegyenc.
Ezernyolcszáz hatvan:
A mit vártunk, itt van!"

És hát csakugyan itt van.

2

A Kisfaludy-társaság ujon választott tagjainak, mint tudva van, beköszöntő felolvasást is kell tartani. Mint még inkább

tudva van, ezen tisztességtételnél az elsőbbségért nem szokták az illetők egymás tyukszemeit letaposni; sőt iparkodik kiki hátrább maradni, hogy több ideje legyen a készülésre. De már most hát ki legyen az első? Legajánlhatóbb megoldás, hogy a kinek a neve ábéce szerint elől következik. De miféle ábécé szerint? Ha a görög szerint mennek, akkor Greguss a legelső (Gamma) Jókai a kálvinista ábécét követeli, ahol a J utolsó előtti, Csengeri hihetőleg a régi ábécéhez ragaszkodik, a hol a Cs-t T, s,-sel irták; ha pedig a francia ábécéhez állanak, akkor Chalamon megy legelől; csak Tóth Kálmán veszedelme általános, mert ő qua Bolond Miska minden alphabetben második helyen áll.

338

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. nov. 18.]

CXXX. Levél. *Egy merész inditvány.*

Tisztelt szerkesztő ur, engedje ön bámulatomat kifejeznem azon prófétai előrelátása felett a Vasárnapi Ujságot intéző és annak iránytadó orroknak, melyek az eseményeket oly messziről előre megérezték. Az év elején hoztuk II. András király *arany bulláját;* október 20-ka volt rá a válasz; adtuk báró *Vay* arcképét; lett belőle kancellár, bemutattuk *Verbőczyt* arcképben, életirásban: s ime ujra megjelent Verbőczy, maga előtt hajtva, mint nap a felhőket, az egész Verordnungtábort. Oh ha én nekem politizálnom lehetne! Ha az a Vasárnapi Ujság felvehetné! Emlékszik rá tisztelt szerkesztő ur, mikor a Vasárnapi Ujság legelső évfolyamában *Omér basa* arcképét adtuk, aztán a mikor csak lehetett, meg-megloptuk a politikát,

tudniillik adtunk egy-egy *csernájai csataképet*, s elmondtuk, hogy Omér basa mit ebédel? aztán mindannyiszor rögtön szaladt a lappal egy igen tisztelt kollegánk a politzeyra, fellármázta azon különben igen kompatibilis urakat, hogy micsoda szörnyüség ez! hogy engedhetik meg a Vasárnapi Ujságnak azt, hogy politizáljon? minket aztán felhivattak, verweisoltak, sőt ugy tudom, hogy egyszer a politizálás miatt verwarnoltak is. Ekkor kapott kiadónk engedélyt a *Politikai Ujdonságokra*, melyet szintén ön szerkesztvén, valahogy per sundám bundám a Vasárnapi Ujsághoz annektáltunk. Egy cimrajzot kaptak (tudja ön, hogy a Nro. helyen a Pannonia-tartotta paizsban, Magyarország cimere volt, de azt onnan, mint erkölcsrontó képet el kelle távolitanunk) egy szerkesztőjük volt, egy formátum; az előfizetés a kettőre *együtt* kevesebb, mint *külön*. A közönség végre is hozzá szokott a két lapot egynek tartani. Hanem azért a nagyhatalmak nem ismerték el az annexiót; azért még a Vasárnapi Ujságot lefoglalták ezért a sorért: „*Sirnak a bús magyarok*". „Hogy *mernek* sirni a magyarok?" förmedt fel erélyes főgondviselőnk ott a Dunaparton, önt maga elé hivatta. „Miért sirnak!" a mire ön azt felelte: „azért, hogy nem kel a repce, meg a kukorica." Ugyanakkor engemet azért kergetett meg, hogy „miért mernek *remélni* a magyarok?" Tóth Kálmánt pedig Cayennel (de nem paprikával) fenyegette azért, hogy *mosolygott*. Tehát nem politikai szerkesztőknek sem „sirni", sem „remélni", sem „mosolyogni" nem volt szabad, mert ezek mind politikai aktusok. Ime azonban fordultak az idők; a feladó kollega is eltünt, a dunaparti haragos ur is eltünt; magyar kancellár parancsol a sajtóval, talán csak lehet egy okos szót szólani? Mi legyen ez okos szó, hadd halljuk? Hát csak annyi legyen, hogy „ime" nagy jó uraim, itt van a Vasárnapi Ujság, itt van a Politikai Ujdonságok, tetszik látni, ugye-e? A két lap egyforma, ugye? Egy szerkesztője, egy kiadója, egy közönsége van, (még a bélyeg is egyforma rajta), csak a programmja kettő. A cautio ugy is le van téve

az egyikért s kettőért is épen annyi volna. Tehát miután a státusra nézve ugy is mindegy: egyszer mondja-e el az ember hetenkint, vagy kétszer, a. mit már csakugyan el akar mondani, tehát engedjék meg, hogy a Vasárnapi Ujságban is lehessen hébehoba olyan tárgyakról enyelegni, a milyenek most leginkább *divatban* vannak, mert hiszen tulajdonképen nekünk szabad is a *divatról* irnunk, s az eddigi personal-unióból ezentul territorial-unio lehessen. E volna az én merész inditványom, s minthogy merész, épen azért hiszem, hogy teljesül, mert most olyan esztendőt élünk. Addig is pedig követelem, hogy az eltávolitott nemzeti cimert tessék rögtön visszaállittatni Pannonia paizsába, mert ez az üresség, annak a számára van ott hagyva.

Kakas Márton.

339

FOGADJUK FEL, HOGY NEM POLITIZÁLUNK

(Kakas Mártontól)

Egy jó ismerőmet mentem meglátogatni, kihez már régóta készülék; ott még nehány elvbarátunkra találtam; mielőtt szóhoz juthatunk vala, a házigazda ezt az inditványt tevé.

— Édes feleim, én reggeli tiz órától most négyig konferencián voltam, hatkor megint konferenciára megyek, éjfél vet haza onnan, a fejem tetejéig vagyok a politikával, pihenni szeretnék.

„Mi is ugy vagyunk!" szavazánk közbe.

— No hát fogadjuk fel egymásnak, hogy egy *rövid órácska* lefolyásáig *nem politizálunk.*

Kezet adtunk rá.

„Kezdjünk hát beszélni másról."

— Ugyan csunya locspocs idő van odakinn.

— Már az igaz, csak már megint *nyár* lenne.

— Ad vocem „nyár" igaz, hogy *Nyári* azt mondta a konferencián, hogy nem kell.

„Ahol van ni; már megint politizálunk!"

— Igazság! beszéljünk másról. Mikor volt ön a *Svábhegyen* utoljára?

— Kérem alásan, az *Széchenyi*-hegy; már én nem hagyom Széchenyit elvitatni a hegyünktől.

— — Hejh, most látjuk csak, milyen kár, hogy *Széchenyi* meghalt, az tudna kisegiteni bennünket ebből a zavarból.

„Ahol van ni; már megint politizálunk."

— Igaz biz az. — Azt hallottam, ön hires spárgákat termeszt a Széchenyi-hegyen. Lehetséges az?

— Igaz könnyű mesterség; csak az alapját kell jól elkésziteni.

— Épen, mint a jó *constitutionak*, ugye?

„Megint bennevagyunk már a politikában."

— Ejnye! igaz. — Hagyjuk el hát. Mit csinál a kis Edömérke?

— Oh a kis Edömér már nagy *deák*.

— Valjon helyesli-e *Deák*, hogy a főispánok elfoglalják a székeiket?

„Ismét csak politizálunk."

— No már most felfogadom, hogy olyan tárgyról beszélek, a mi nem vezet politikára: Cukrosan szereti ön a teát?

— Sőt egészen cukor nélkül.

— Tán meg akarja buktatni a cukorgyárakat?

— Megbuktatja azokat a *répára vetett adó* is.

„De bizony megint csak politizálunk."

— No, nem teszszük. Én úgy találom, hogy a répacukor nem olyan *kemény*, mint a nádcukor.

— Apropos! „Kemény." Mit szól ön a *Kemény* cikkeihez? Igaz, hogy a fiatalság fáklyászenét fog neki ezekért adni?

„Itt vagyunk már megint a politikában."

— Ej! — Csakugyan. Megyünk ma a szinházba?

— Mit adnak?

— A *cárnét.*

— Valjon a porosz regens miért nem ment el a *cárné* temetésére?

„De már csak nem jövünk ki a politikából."

— No, ez most az utolsó; már most igazán nem beszélünk többet semmi politikumot. Nagyon jók thea mellé az ilyen *kiflikrumplik*, nagysád.

— Valjon ilyen krumplikat szüretel-e *Garibaldi* Caprérában?

— Hanem én ugy hiszem, hogy a ludzsir jobb a krumpli mellé, mint a *vaj?*

— Ecce! mit beszélt *Vay* H-k Palival?

— Holnap jön szinpadra a Ploermeli bucsu. Elébb, mint Bécsben.

— Természetes, minthogy az *olasz* énekesek mind Garibaldihoz mentek önkénytesnek.

— Valjon lesznek-e az idén báljaink?

— Kétségtelenül; a *horvátokkali egyesülés* örömére; *instellátiók, restauratiók, országgyülés* alkalmával.

Ekkor azután ugy beléjöttünk követválasztás, tisztujitás, főispániktatásba, statutumokba, diplomákba, hogy egyszer azt vettük észre, hogy a Corpus Juris, jus publicum, törvénycikkelyek, országgyülési naplók, mind a theaasztalra kerültek, s csak úgy kerestük a paragraphusokat belőlük *egymás felvilágositására.*

„De hát e szerint már megint benne vagyunk a politikában!"

— De már ebből nem is menekülünk ki. Nincs itt más mód, ha egy kis pihenést akarunk szerezni, mint hogy menjünk haza, két ember együtt ne maradjon, otthon zárkózzunk be; akkor talán a magányban sikerül egy kis *törvényszünethez* jutnunk.

És ugy tevénk: kiki sietett haza — megpihenni politikától. Alig vártam, hogy hazaérjek, otthon bezárkoztam, az iróasztalomon várt rám az estipóstával jött *hirlaphalmaz*, abba

beleültem, elolvastam valamennyit, — és akkor vettem észre, hogy ez ugyan szép találmány arra a végre, hogy az ember a *politikától megpihenjen.*

Bizonyosan tudom, hogy a többiek is mind így jártak.

340

AMA BIZONYOS CSIZMADIA ÉS FELESÉGE KÉRDÉSEI ÉS FELELETEI

[1860. nov. 24.]

1

Miután a pesti izraelita közönség elhatározta, hogy templomaiba, iskoláiba kizárólag behozza a magyar nyelvet, s a zsidómagyaritó egyletet ujra életbelépteti; — az Üstökös szerkesztősége is protocollumba véteti, hogy ezentul nem fog rosz élceket közölni a zsidókrul.

2

(Mondja meg kend, sajtószabadság van-e most, vagy nincs?) Hát az úgy van, mint mikor az urlovarok *akadályversenyt* futtatnak; keresztül van húzva a pályavonalon három magas *sövény;* azokon át kell ugratni. Jön az első ló, az megijed a sövénytől, nem mer neki menni, inkább kitör a pályából és visszafordul. Jön a második, az nagyot ugrik, átveti magát a sövényen, hanem a nagy ugrásban kitöri a lábát. Jön a harmadik, az nem néz se eget se földet, neki megy a sövénynek, s feldönti, akkor aztán *a támadt résen* utána mind átnyargal a többi, a nélkül, hogy ugratnia kellene.

— — (Annyit emlegetik a lapok azt a „jövő zenéjét;" magyarázza meg kend nekem, hogy mi az?) *A jövő zenéje?* Én bizony magam sem tudom. Ugy gondolom: a *„macskamuzsika."*

— — A pesti megyeházán fölül már levették a kétfejü sast és a német feliratokat. (Mit fognak helyükbe irni?) Egyelőre azt, hogy „Gänzlicher Ausverkauft."

341

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. nov. 25]

CXXXI. Levél. *„A ploermeli bucsu."* — *„Eljegyzés lámpafénynél"* és a veszedelmes concurrentia.

A fentemlitett búcsúval ugy vagyok, mint a Csiki székely, ki a Csikdombjói búcsút annyiszor hallván emlegetni az ott történő jó mulatságok felől, ráhatározta magát, hogy ő is *elmenjen* oda; nem lévén azonban ismerőse ahelyt, senkise hivá magához vendégségre, étlen került haza a szomszéd faluba; ott aztán felesége kérdésére, hogy milyen volt a búcsú, igy szól: „Papot láték eleget, éneket is hallék eleget, de biz én egy csepp búcsút sem láttam." Van ebben a dalműben is sok szép ének, sok szép zene, sok szép diszitmény; de magva semmi. Egy titokszerü románc, a búcsújárók éneke; a többit mind sokszor hallottuk már, részint Meyerbeer saját operáiban, részint egyéb dalmüvekben; még a „Sevillai borbély"-nak is kellett hozzá adakozni; sőt Birchpfeiffer „Tücské"-nek is áldozatul kelle hozzáadni ismeretes holdvilági árnyéktáncát. Bele van szőve a zenébe kecskecsengetyü, ásitáshang, didergésdal, vizomlás-zaj, mennydörgés, szélzizegés, kaszaköszörülés, a mi

a jövő zenéjének bámulói előtt kétségtelenül nagy bravour, és a zenész[t]ől, ki azt kivitte, nagy virtuozitás, hanem a régi módi emberek, kik azt nem kivánják a zenétől, hogy az a természetet photographiázza, jobb szeretnének annál egy kis melodiát, a milyenekről „Zampa," „Borgia," „Norma," „Sevillai borbély," stb. emlékezetesek maradnak. Hanem hát azért a „Ploermeli búcsú" hires darab marad, s valószinüleg behozza busásan azt az 5—6000 forintot, a mit az igazgatóságnak előlegesen rá kellett költeni.

Ugy hiszem azonban, hogy a mult szerdán szinre hozott tréfás operette: „*Az eljegyzés lámpafénynél*," sokkal hamarább ki fogja magát keresni. Két nevezetes dolog fordul benne elő, egyik: hogy egy drámai müvészünk ebben az operában „*énekel*," két énekesnőnk pedig „*játszik;*" mert a játékot nem igen tartották nálunk az opera kellékének. És még hozzá kell tennünk, hogy jól is játszanak; a fiatal müvésznő, ki e genreben először mutatta be magát, ezuton kedvencévé válhatik a közönségnek.

A szinházat most mindenre jól látogatják, a közönség ellen nem lehet panasz; az igazgatóság iparkodik mindenkinek eleget tenni; Egressy konservatorium alapeszméjének kezdetével van megbizva; — aztán — meg egészen más levegő is kezd lengedezni, ugy, hogy én most már a nemzeti szinházat cseppet sem féltem.

A szinház belügyei innen onnan majd csak rendbejőnek; ha pénzünk nincs is sok, van a magyarnak *hitele*, több mint egész — Törökországnak. Hanem fel kell emlitenem a nemzeti szinháznak azon viszonyait, melyek a külhatalmasságokra vonatkoznak, s a mikre nem árt koronkint egy egy felderitő gázvilágitást vetni.

Budapesten a magyar nemzeti szinházon kivül még van négy szinház; e négy utóbbi mind német. Ezek mind nemes Budapest városai helyhatóságának pártolása alatt állanak. És énnekem ez ellen egy szavam sincs. Budapest városának német-

ajku közönsége nem fér meg *egy* szinházban, épitsünk neki nyolcat! Ha a városi közönség birtokos és adófizető részének *többsége* ugy kivánja, subventionáljuk mind a nyolcat; s ha Budapest polgársága ugy óhajtja, hogy e sok német szinház mind vetekedjék fényben és müvészetben a kerepesiuti magyarral, markoljunk a házipénztárba: arra való a communalsteuer. — De nem igy állnak a tények! A budapesti német közönség annyira elfér egy szinházban is, hogy az is csak ugy kong az ürességtől; a pesti házbirtokosok igen nagy többsége magyar és magyarérzelmü polgár; s a budapesti házipénztárak állapotja egyáltalában nem ohajtja a civilisatio e nemü költségeit beprotokollálva látni. És mégis négy szinháza van Budapestnek német, és csak egy magyar. Ebből először is az a baj származik, hogy *Buda* városában magyar szinmüvészet soha *meg sem szállhat!* nemhogy megtelepülhessen.

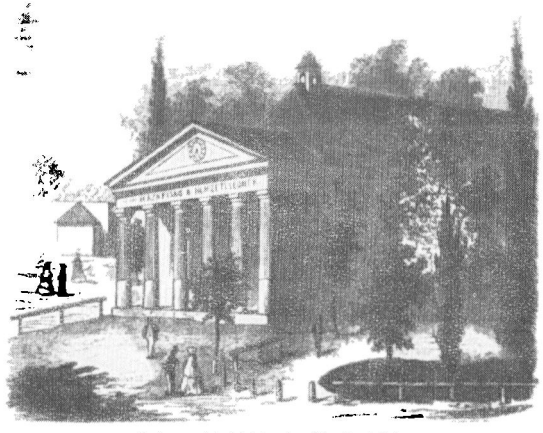
Tavaly a budai közönség *kivánatára* folyamodott Molnár, vidéki szinigazgató, *csak tizenkét magyar előadásra* való engedélyért; megtagadtatott tőle. Miért? Az illető hivatalnok, akkoriban Budapest *Geszlere*, ezt mondá: „majd persze! „*Die Kerls*" még Budán is *gyökeret akarnának verni!*" Tehát a *Kerlnek*, a magyarnak, nevezetes dolog volna *még Budán* is gyökeret verni. A folyamodót utóbb fenyegetőzve kergették ki az illető hivatalból. A nemzeti szinház igazgatósága évek óta koptatja az illetők küszöbeit avégett, hogy engedjék meg neki egy magyar nyáriszinház épithetését; még eddig mindenünnen elutasittatott vele. Ugyanakkor német nyáriszinházat emeltek kettőt! A pesti német szinházat részvények utján igyekeznek fenntartani, ugyanakkor a nemzeti szinházra nyitandó országos adakozástól megvonják a nyilvánosságot. Nagy zajt csináló külföldi szinmüvek előadását a német szinpadon megengedik, a magyarban betiltják, s csak akkor hajlanak rá, mikor amott végkép el van koptatva (igy történt a „Ravennai viador"-ral, melyet a magyar szinpadról azért tartoztattak vissza, mivel a magyar közönség majd mindenütt, a hol e szó fordul

elő „germán," azt fogja érteni „magyar", s e helyett „római" ezt, hogy „osztrák".) Végre a pesti német szinházat Pest város helyhatósága magához váltotta a részvényesektől, ugyanakkor pedig a nemzeti szinházra vetett adó 1851. óta négyszerezve lett; a mi a tagok fizetéséből egyszerre levonatik. De volna hát legalább Pest város tanácsa maga a vállalkozója a német szinházaknak; de nem azt teszi, hanem keres magának egy tapasztalatlan fiatal embert, ki nagyravágyásától ösztönözve, s vagyonosságában bizva, aláirjon egy szerződést, mely őt kötelezi a legnagyobb áldozatokkal járó erőfeszitésre, épitkezésre, beruházásra, fényes kiállitásra, operaszervezésre, pusztán azon dicséretes végcélért, hogy az egyesült német szinházakkal azt a „solo" kerepes-utit alól lehessen keriteni. A dolognak kimenetele persze az, hogy a nagyravágyó fiatal igazgató egy jó csomó elölt pénznek az árán megtanulja azt, hogy Pest városa közönsége még négy szinház által sem germanizálható, s igyekszik ezentul takarékosabb lenni: a pesti kerepesi szinházat persze meg nem buktatta; de az erők árverelésével mégis csak okozott nehány ezer forintnyi fölösleges kiadást.

Ilyenek a mi viszonyaink a pesti német szinházak irányában. Egyfelől megvonják tőlünk a concurrentia minden helyeselhető eszközeit, letiltanak a jogos térről, másfelől szüntelen uj meg uj concurrentiát támasztanak ellenünk, eszközt nyujtanak, tért nyitnak az ellenünk való küzdelemre; sőt még áldozatokat is — nem hoznak ugyan, de csábitanak ahoz a szent munkához, mely a német elem tulsulyra hozását a magyar felett müvészeti téren is bekoronázza. Reméljük, hogy miután e nemes törekvés alól minden téren ki van rántva a gyékény, ez utóbbi is elcsendesül.

Mi nem vagyunk a concurrentia ellenei, s ha egykor négy magyar szinház fog Budapesten a kerepesutcaival versenyezni; szót sem emelünk ennek a védelmére.

Kakas Márton.

Balatonvidéki képek. Füredi szálloda.

III/a Jókai balatoni útján készített rajza a Vasárnapi Ujságban

1. Fabu Popi nevu templom és tölgyfa.

III/b Jókai 2. erdélyi útján készített rajza a Vasárnapi Ujságban

IV/a A Délibáb címlapja

Ama bizonyos csizmadia és felesége kérdései és feleletei.

E héten való eredetiek.

— — No még ezt se tudtam, hogy *Lueff* is novellairó. (Hát ezt miből gyanitja kend?) Itt tiltakozik az ügyben, hogy ő bizony nem volt munkatársa a **Hayman-albumnak.** (Hát az miféle csoda?) Bizonyosan valami verses könyv lesz, a mit valami jótékony czélra adtak ki, aztán most senki sem akarja a szerkesztőséget elvállalni; olyan **„album nigrum"** = *„fekete könyv."*

— — Pest megye gyülésén nagyon nyugtalanko-

IV/b A politikus csizmadia rajza
1860. október 27-től

PETITIO

Egy kétfejű vándormadárhoz

Nagyságos kétfejű sas asszonyság!

Alulirottak, igen alázatos tisztelőid, hallván azon örömhirt, hogy állandó fészkedet a Budapesti hirlap és Pesth Ofner Zeitungok hegyormain elhagyád, bármily nehezen sajnáljuk is eltávozásodat, de tudván azt, hogy a természet rendeltetése, mely a vándormadarak kebleibe azon csodálatos in*stinkt*ust oltotta, miszerint megérezvén a hidegebb idők közeledését, melegebb tájak felé távozzanak, megnyugszunk elrepülésedben s iparkodunk vigasztalódni nálad nélkül; hanem egyúttal bátorkodunk figyelmeztetni, hogy hosszas ittléted alatt számtalan apró fióksasocskákat méltóztattál szaporitani a mi lapjaink völgyeiben, mely ártatlanok még meg sem tollasodhatván, fáznak és aggódnak a jövendő miatt; tudván azt, hogy az anyjuk már szárnyra kelt; őket pedig itt hagyta vala. Méltóztassál tehátlan kegyesen visszaemlékezni hátrahagyott kisdedeidre, a kik ohajtanának mind utánad menni s vidd őket magaddal, oda, a hol szivesebben láttatnak. Egyuttal bátrak vagyunk ide irni az árjegyzéket, a mennyiben nekünk egy ilyen *kis sas*nak a táplálása egy esztendőn által került.

A kis sasfiúk (stemplik) etetése került:

1.	A Pesti naplónál circa	9800 forintba
2.	Magyar Sajtó-	8100 forintba
3.	Pesti hirnöknél	5200 forintba
4.	Idők tanuja- „	4500 forintba
5.	Vasárnapi és Politikai-	8200 forintba
6.	Hölgyfutár-	1400 forintba
7.	Divatcsarnok-	600 forintba

8. Képes ujság- circa 700 forintba
9. Nefelejts- 600 forintba
10. Napkelet- 800 forintba
11. Nővilág- „ 900 forintba
12. Szinházi lapok- „ . . 300 forintba
13. Bolond Mihály- fél év alatt 1000 forintba
14. Üstökös- (autentice) 1604 ft. 32 kr.

Mely árjegyzékünk visszafizetéséről nem is álmodva, de a jövőben való elmaradását szivünk szerint óhajtozva maradunk „*a távolban legforróbb*" tisztelőid; a fentirottak. Mindnyájuk nevében, ellenjegyezte Kakas Márton, m. p. (olvasd *man probirt's*).

343

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 9.]

CXXXII. Levél. „1848-ki levegő!"

„Ismét, ismét viseljük hát
Azt a konstábleri pálcát,
Melyet hordtak őseink!"

Ugy tessék engemet tisztelni, mint aki tegnapeste óta Pest belvárosi országuti konstábler vagyok, ha tehát eszébe találna szerkesztő urnak jutni, hogy az országuton valakinek az ablakát beverje, én feltartoztatom, békés uton szétoszlatom, s ha ellenállásra találnék, szép szóval felvilágositani igyekezem, hogy legalább menjen a hatvani-utcába demonstrálni, a hol nem én vagyok a konstábler.

Hanem szó a mi szó, nem azért beszélek, mintha „honores

mutant mores," mintha nekem már mostan, mint közbiztossági személynek másképen nyiltak volna fel a szemeim; de annyit illik kimondanom, hogy elég volt már azokból az utcai kravallokból.

Először is az ilyen utcai-kravall nálunk valami lázitóan szégyenletes látvány. Volt módom az október 23-kit ablakomból végig nézhetni, épen a Zrinyihez negyedik szomszéd házban lakom; megkisértem leirni a látottakat. Először mintegy negyven ötven apró fiucska vonult végig az utcákon sipolva, fütyülve s kedvderités végett néha nagyokat éljenezve, nem tudom kinek? utánuk valamivel távolabb kiváncsi népség ballagott, a kiket az ingyen látvány huzott maga után. Félóra mulva nézők és szereplők, összekeveredve futottak végig az országuton: a kerepesi-ut felől hét vasas-lovas robogott elő. A mint azok elhaladtak, a szögleteken ujra összecsoportosult a nép, a kik hátul álltak, fütyültek és kiabáltak. Egy-egy lovas visszatért, ha valamelyik kiabálót kiszemelhette a tömeg közől, a nép közé vágtatott, s elkezdte üldözni a kiválasztottat. Az rendesen befutott a Zrinyibe, vagy a botanikus kertbe. Ez utóbbi előtt egy gyümölcsáruló van etablirozva, annak ez este két lámpását törték össze. Később a praktikusabb inasok kitanulták, hogy a járdán kell futni, mert a ló csuszik rajta, mint a jégen. E miatt az üldöző lovasok közől majd egyik, majd másik csörömpölve bukott fel lovastul a kövezeten. A futó csoportok arra tapsolni és kacagni kezdtek. A katonaság, mely ez alatt tizenkét lovasra szaporodott, mindegyre jobban dühbe hozatott. Én bámultam azt a közönséget, mely nem restelt nehány század-magával 12 katonát folyvást távolból insultálni, és folyvást szétoszolni előtte, ha közeledik. Ez igy tartott addig, mig a szinháznak vége volt; akkor, midőn legtöbb, semmit nem is gyanitó közönség jő ki a szinházból s indul hazafelé, érkezik egy nagy csapat gyalogság, a lámpafénynél nagyon tisztán lehetett látni, mint dolgoztak puskaagygyal és szuronynyal, mikor a szögleten bekanyarodtak.

A kik jól távol álltak, extra ictum, azok fütytyel és kiabálással fogadták őket; a miből az lett, hogy a nem sokat okoskodó katona, a kit közelebb talált, azt ütötte, szúrta; az insultáló pedig elfutott. Arra a katonaság a Zrinyit rohammal bevetette; az, tudjuk, hogy vendéglő, és hogy este sok ember szokott benne vacsorálni. Azok mind egyenlő sorsban részesültek; pedig tán azt sem tudták, hogy miért? A házban előkelő urak laknak. Egyet közölök a futók levertek lábáról, a mint haza akart menni, azon az egész kompánia katona keresztül gázolt. A Zrinyiből sebesültek jajgatása hangzott ki, a távolban pedig fütty és hahota, mintha a biztos helyre menekültek a fegyvereseket bősziteni akarták volna, hogy a kezeik közé jutottakkal kegyetlenkedjenek. Ez oly visszatetsző látvány volt, hogy én most is irtózom tőle, ha rágondolok. Nem tudok kibékülni azzal a gondolattal, hogy magyar ember azzal a szándékkal menjen ki az utcára, hogy „kicsufolom a katonát s ha közel jő, — szaladok! a ki megáll, azt majd leütik!" Ez embertelenség a publikum irányában; és szégyenitő a magyar névre nézve. Most már van módja mindenkinek az igaz szót bátran, férfihoz illő módon kimondani, ha tetszik, ki is nyomtatni, nem szorult a magyar nép arra, hogy utcán, sötétben, sok ember közé elbujva, kiáltsa be azt valakinek az ablakán: a zavart és rendbontást pedig most már nem az idegen hivatalnokoknak, hanem saját választottainknak szerezzük, mert amazok bizton azt fogják mondhatni: „lám, mi fenn tudtuk a rendet tartani, a magyar tisztviselők nem tudják," s még majd itt maradnak. Azért adjon Pest fiatalsága jó példát az országnak. A tanuló ifjuság már elhatározta, hogy a rend föntartásában közreműködik, ugyanc határozatot várjuk a kath. és prot. legényegyletektől. Az ilyesmit nem erővel, hanem egyetértéssel lehet elérni. Pest város polgármestere 175 férfit kért fel a békeintézői (konstabler) feladat viselésére, kiknek kötelességük, a hol utcai rendetlenkedést tapasztalnak, a nép közt megjelenni, s józan szavakkal a zajcsinálókat szétoszlásra birni; legnagyobb rész

ajánlkozott rá. — Reméljük, hogy lelkes és értelmes fiatalságunk érteni fogja azt, hogy miért kell nekünk a rendet, most is patriarchalis uton magunknak fenntartanunk?

Kakas Márton.

344

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 16.]

CXXXIII. Levél. „*Ez a hét.*"

Tisztelt szerkesztő ur! Benne vagyunk már! Hogy miben vagyunk benn? azt még nem tudom; de hogy valamiben benne vagyunk, az már bizonyos. Mult hétfőn tartotta meg Pest vármegye 12 év után első megyegyülését. Már a megelőző napokon uj arca volt Pestnek; régi ismerősökkel, uj ismeretlenekkel teltek meg az utcák; az ujra kezdődő megyei élet külsejére nézve is ujra Magyarország központjává varázslá Pestet. Hétfőn reggel nemzeti szin zászlók jelentek meg az ablakokban, s az ismeretes nemzeti szin csillagok a férfiak mellein vagy süvegein a fölirattal „1848". Egy hét alatt az egész ország fogja viselni azokat, válaszul azon uraknak, kik kérdésül tevék föl, a nép többségének mi kell: „47"-e vagy „48"? Jó lesz most, ha megszámláljuk a jelvényeket, a mig el nem viselődnek. Egy órával a gyülés kezdete előtt indulék a megyeház felé, már akkor sűrü néptömeg csoportosult annak kapuja előtt; mig az átelleni Károly-kaszárnya nyitott ablakaiban tábornokok aranygallérait s ismeretes urak nem mostani divatszerü kalapjait lehete szemlélni, kik az egész gyülés folyama alatt nagy figyelemmel nézték a megyeház szemközti ablakait s hallgatták a gyakran feldörgő éljenecket. A sűrü

néptenger közt szabad utat tartott a pesti fiatalság, ez a mintaképe a lépést tartó nemzeti mozgalomnak, ki ép oly bátor megállani, a hol állni kell, mint előrehaladni, a hol ez a vezényszó. A kapuk alatt és az ajtók előtt álltak a megyeház hajdani őrei. A hirtelen, mintegy parancsszóra előkerült hajduk; ők is eltávoztak a régi jó urakkal; ők sem kompromittálták magukat az ujabb rendszerrel; nem álltak be zsandárnak, finánenak; elmentek szolgálni másfelé, alaguthoz, magánemberekhez, s mikor meghallották, hogy ismét itt a régi alispánjuk, beálltak ujra, felvették a megye szineit viselő dolmányt, elfoglalták őrállomásaikat s gyönyörüség volt látni a megye hű öreg cselédeit, kifent ősz bajuszszal helyeiken állva s hallani a jól megvont kiáltást délben, magyar nyelven: „vált fel." A nagy urak, a régi urak, rájuk is ismertek s megveregetve vállaikat, sorba kérdezgették tőlük: „hol voltak ez ideig?" Feleltek: itt meg itt; némelyik szemében csillogott a könyü: „hát tens uram, hol volt ezalatt?" Sokat lehetne arra felelni. — A gyülés-terem már akkor telve volt a megye helységeinek küldötteivel; a zöld asztalok körülülve a régi és ujabb nemzedék szónokaival. Intelligentiának nem mondom azt, mert a magyar ember mind intelligens. Ez nem bók, ez igaz. Azután restauráltunk, szónokoltunk, éljeneztünk, mintha csak tegnap hagytuk volna el. Ugy találtuk, hogy egy némely szónokunk szakála megőszült, a kié tegnap még fekete volt; némelyiknek nagyon megnyult a homloka, s megfogyott az üstöke tegnapelőtt óta; hanem a szaváról rá ismertünk, hogy a lélek most is az, a mi tegnap volt; — tegnap! *1848-ban.* Mit határoztak ott? Szép hegedűszóban megmondható; „Uram, Tarquin, itt van a Sybillakönyvek közől az utolsó három; vedd meg." A gyülés magatartása a bátorság nyugalmát tanusitá. A hol mindenkinek annyi regélni valója lehete saját szenvedéseiről, senki sem fárasztá a közönséget panaszaival. Tenni, nem sopánkodni jöttünk össze. Végül az a kérdés merült fel, hogy fogjuk addig is a megye szolgálattevőit fizetni, a mig a megyének saját

pénztára lesz? Erre az ősz főispán azt felelte: „ne legyen e miatt gondja a megyének, addig majd fizetem én őket sajátomból."
— Ez a különbség a *hintó* és a *kalucsni* között!

Kakas Márton.

345

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 23.]

CXXXIV. „*Haynau-album.*"

Miután a sasokkal elbántunk s a macskazene-saison utcunque bevégezni látszik körutját, következnek a spitzlik felfedezései. Mi az a spitzli? Az egy olyan gonosz ember, a ki szép szin alatt kiveszi a hazafiakból, hogy miről gondolkoznak? azt rögtön besugja a politzeynak, s kap érte évi fizetést — busásan. Rettenetes hivatal, ha igaz. Hanem hogy miért adjon az érdemes politzey milliókat ki azért, hogy megtudjon valamit, a mit ingyen is szemébe mondogatnak neki? azt bizony nem tudom. Hiszen csak a hirlapokat kell sorban olvasnia, csak a közgyülésekben egy székre leülnie s megtudhatja minden beléptidij nélkül, hogy mi bizony és minden magyar ember, még ha magyarul nem tud is, jobban szeretjük hazánkat, mint életünket; gyülöljük az elmult rendszert, mint az eredendő bünt; ohajtjuk a szabad intézményeket, nem győzzük a fölösleges terheket, nem engedünk elvenni semmit, a mi a mienk; s nemzetünkért élünk halunk! Mit akarhatnának hát megtudni? Magyar ember nem jár kel titkokkal a gyomrában; a mi a szivén, az a nyelvén. Mire való volna itt a spitzli? Nem megmondta-e ezen dolgokat ezelőtt egy évvel, két évvel minden lapszerkesztő a rendőrfőnöknek szemtül szembe? Kellettek ide titkos kihallgatók? Oh bizonyára, a hol olyan nagy a férfibátorság a szabad szó kimondására, mint nálunk,

nagyon rosz keresetük lehet a kémeknek, — ha vannak. Hogy velünk egyet nem értő, másfelé érdekelt emberek vannak, kik összeülnek egyik másik főhivatalnokkal, szörnyüködni a kávéházban hallottak fölött, azt hiszem; — de hogy azért a kormány nekik pénzt adjon, azt nem hiszem. — Oh nem. Kérem alássan, a Bach rendszer alatti kormány azért fizette a megye főnökeit, szolgabiróit, rendörhivatalait, hogy neki igy referáljanak: Magyarországon mindenki nyugodt és boldog, a nép uszik a jólétben és a miniszterekért imádkozik; a táblabiró meg van ijedve és hallgat. Csend, rend és megelégedés mindenütt!" És ha akadt egy kerületi főnök, ki elég bátor volt a kormánynak azt mondani: „az nem igaz, a nemzet zugolódik; igy és igy beszélnek és még majd tesznek is!" dehogy adtak neki érte pénzt! sőt azt mondták neki: „mein Herr! a többi négy kerületben boldogság és öröm virágzik, csupán a tiedben van elégületlenség; eszerint te képtelen ember vagy!" s elcsapták a hivatalából. Ugyan mire kellett volna nekiek a spitzli? kik rendszert csináltak az önámitásból, — De hát a *Haynau-album?* Az már csak tény? Megmondom, hogy mi az a Haynau-album? Ez egy *üdvözlő versezet*, mely kőmetszetben a nevezett tábornok köszöntésére jelent meg. A vers, az igaz, hogy nagyon gyönge. Tartalma az, hogy az érintett hadvezér ime helyreállitá a rendet és nyugalmat stb. Ez alá van irva mintegy háromszáz embertől, akik közől legalább kétszázkilencven tökéletesen ismeretlen név: mint mondják, kis szatócsok, külvárosi suszterek, kurtakocsmárosok s más efféle osztályu urak. Egy-két ismerős nevet is találni köztük, a kiket az ember kissé megmosolyog. Az egész dolog 1860. végén nagyon humoristikus szinezetü. Ebből támadt aztán az ugynevezett feladók sorozata; de az már régen tulszárnyalta a Haynau-album törzsvendégeit; ez már az ezeresben jár. Minden osztály, minden kissé emlékezetes nevü ember bele van sorolva; különösen kijárt a részük a kávésoknak, vendéglősöknek és a prókátoroknak. Eleinte elszörnyüködött az ember rajta: „hát

ez is? hát még ez is?" utóbb aztán annyira egyetemessé lett a kategoria, hogy az ember átlátta, hogy hisz ez csak privátmulatság. Egyszer egy társaságban egy igen derék barátom szörnyen bizonyozott rajta, hogy de kell ebben valaminek lenni, mert ime ő kapott egy névtelen levelet, meg is mutatta, s abban igen sokan voltak rendőrkémekül kijelentve: — még nem végezte a speechet tisztelt barátom, midőn levelem érkezik, felbontom s elolvasván, odanyujtom neki: „ne kedves barátom, itt van a levelednek a *párja*, ugyanez a kézirat; csakhogy itt már te magad is benne vagy a sorozatban." Ekkor aztán ő is rátért, hogy talán még sem olyan hitelesek ezek az anonym levelek. Most olvasom több lapban egyszerre, hogy egy ügyvéd, kit szintén kémnek hirdettek, sans facon, minden teketoria nélkül azt mondja e hir terjesztőinek, hogy ha ezt be nem bizonyitják felőle, hát „alávaló gazemberek." A kifejezés nagyon inparlamentaris, a phrásis nagyon nem irodalmi, a védelem nagyon drastikus, hanem a helyzetet borzasztóvá teszi. Ha már most valaki ezt a hirt tovább adta, micsoda képpel találkozik ismerőivel, azt tudva, hogy hirlap utján legazemberezteteti? Hogy vehessen magának elégtételt? S jaj annak a státusnak, a hol az emberek meggyalázva is szeretnek élni! — Azért tegyük le a kezünkből ezt a veszedelmes fegyvert; ha valaki hazaáruló, mondjuk a szemébe; akadályozzuk meg, hogy ártson; téritsük meg, vagy semmisitsük meg; de valakit orozva megölni, erkölcsileg semmivé tenni, suttogva, tudtánkivül elejteni, nem magyarhoz, nem férfihoz, nem szabad emberhez illő feladat!

Kakas Márton.

346

KI A VIVÁT?!

Üstökös 1861.
[Előfizetési felhivás]

Tekintetes Karok és Rendek!

Itt az idő megkezdeni a választásokat!

Legelső és legfontosabb teendőink mindenekfelett a *népviselőket* beküldeni az *Üstököshöz*.

Mi részünkről január elsejével mindenesetre megnyitjuk az 1861-ki diaetát, s csak a baloldal számára rakatunk padokat; a többi hadd álljon.

Reméljük, hogy már *mi tőlünk* nem tagadja meg az *adót és az ujoncokat!*

Mi is igérjük, hogy az ország immunitásának épségében tartásáért, mint eddig, ugy ezután is küzdeni fogunk; az elmult évek *gravámeneit* szép adomákba szedve és illustrálva a közönség elé terjesztjük, élceinket dézsma alá hozatni nem engedjük, s munkatársainkat felmentjük a robot alól, az 1848-iki hirlapbélyegtelen állapotok visszaállitását sürgetendjük, a zsidókat, csizmadiákat, diákokat, ügyvédeket, iskolárokat, s más leginkább nyomott feleket további rosz élcek alul emancipáljuk; Erdélyt és a Szerbvajdaságot előfizetőink sorába csatoljuk, — szóval: eddigi jó hirünknek továbbra is becsületére válni törekszünk.

Már most tehát mi is kérdezzük, hogy: „Ki a vivát!!"

1860. december havában

Az Üstökös szerkesztősége

AMA BIZONYOS CSIZMADIA ÉS FELESÉGE KÉRDÉSEI ÉS FELELETEI

[1860. dec. 29.]

1.

Egy helybeli kereskedő ajánl mindenféle szép tárgyakat a bekövetkezendő országgyülés számára, többek között igen szép *pártákat* is. Hja édes úr! párta csak *szüzeket* illet; a mi *nemesi szüz vállainknak* pedig régen beharangozott már a — *Steuermahnzettel!*

— Találd ki, hogy mi oka van ennek a mostani változásnak? Ki volt ennek a fő fő indítója? S miért kell most vármegyegyüléseknek lenni legelébb is? (De isz azt kendnek sem kötötték az órrára.) Nem kötötték, de combinátio útján rájön az okos ember. Mind ennek Somsich az oka. Ne szólj közbe! Ugye bár, mikor Niklán a Berzsenyi-szobrot leleplezték, ő volt az, a ki azt mondta: „Engem tens Somogy megye legutóbbi közgyűlése küldött ki ez emlék felállitása végett, azon utasitással, hogy a legközelebbi közgyülésen eljárásomról referáljak!" Ez hát tény. A szobor felállittatott; Somsichnak referálni kellett, de hol? ha nincs megyegyülés? Kelle tehát gondoskodni róla, hogy legyen minél elébb; ez az események legvilágosabb logicai rendje a világon; és ime felállittatott a megyerendszer s már most referálhat.

2.

Igen nagy része a *volt német* hivatalnokoknak azt mondja, hogy „*nem megy el.*" (Hát mi?) Itt marad. Azt mondják; „mi ide szoktunk, ide házasodtunk, meg tanultunk magyarul

beszélni, attilában járni, jól érezzük itt magunkat, ha a hivatalunktól elmaradunk is, kezdünk máshoz, itt is csak úgy megélünk, mint másutt, Szeretnénk látni, ki tilthatja meg nekünk, hogy mi magyarok legyünk, ha nekünk úgy tetszik!? (No az Isten éltesse, a ki igy beszél.) Hát én nem bánom.

3

Egy bécsi lapban valaki nem találja magára elegendőnek ezt a címet ó-conservativ, hanem így hija magát: ältestconservativ (mi az magyarul?) *„ócska conservativ"*.

4

Tehát a többi tartományok is kapnak konstitúciót! (Hát ennek kend örül?) Hogyne örülnék? A mig azt mondták **„extra** *Hungariam non est vita"* az volt a baj, hogy a „halál" nem válogathatott másutt, mint mi köztünk, egyszer aztán sem „extra" sem „intra" nem volt a „vita." Próbálják meg már a szomszéd atyafiak is, hogy micsoda dolog az, mikor az ember „él"?

348

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 30.]

CXXXV. Levél. *Józan gondolatok az ünnepi dinomdánom után.*

Tegnap ugyancsak kimulatták magukat, tisztelt publikum, ugy-e bár mindnyájan? No mi is! Ittunk a hazáért? Mink is! Éljeneztünk? De mennyit. Hanem ma ugyan fáj a fejünk; jó

volna valami Seidlitzpor, vagy egy kis savanyu kornelyleves, vagy más efféle csillapitó. Soha se küldjünk érte a patikába; itt van ez a cikk, tessék ezt bevenni; egészen az a hatása van.

Mert igaz az, hogy örülni és lelkesedni dicső dolog; a szabadon kimondott szó is olyan jól esik az embernek; az éljenceket is megérdemlik, a kik megérdemlék; nemzeti kokárdát viselni is pompás eszme, no még a macskazenét is megmosolyogjuk titokban; — hanem — gyerünk már tovább.

Nem tudom, melyik lapban olvastam, hogy igen tisztelt barátom Reményi inditványára Nagy-Szalonta város derék lakosai elhatározták, hogy Arany Jánosnak emléket emelnek s erre már nehány ezer forintot szántak is, mit a közlelkesedés még nagyobb összeggé fog szaporitani. Hogy az emlék hol és mikép, ki által és hogyan, mi alakban, köpönyeggel-e vagy anélkül, milyen aláirással és miféle ércből állittassék föl? avégett az illető nemesszivü adakozók Jókait szándékoznak felszólitani beleszólás végett. A mennyire én ezt a jámbor férfiut ismerem, ugy gondolom, hogy ilyesmit fog rá felelni: „Nagyon tisztelt uraim! önök szándéka igen nemes és igen szép; Arany meg is érdemli, hogy neki emléket emeljenek. Arany János azonban még él s szobrokat nem igen szokás élő költőknek emelni. Hanem — itt van a Kisfaludy-társaság, melynek Arany János az igazgatója. Ennek a sokat használt és szép jövendőjü tudományos és irodalmi intézetünknek anyagi állapotja az elmult időkben nagyon elpusztult, s ime alig állhatott fel ujra, midőn rájő az ujabb mozgalmas időszak, s a politikai érdekeltségben minden ember elfelejti, hogy még Kisfaludy-társaság is van a világon. Ha tehát önök, nagyon tisztelt uraim, Arany Jánosnak maradandó emléket szándékoznak emelni, mely az utókor előtt mind önöket, mind a költőt dicsőitse; alakitsanak a *Kisfaludy-társaság számára* egy **„Arany alapitványt"** *Szalonta városa részéről*, s cz fényesebb emlék leend minden ércszobornál, s egyuttal olyan talapzat, melyen Arany János elevenen is megállhat s a Kisfaludy-társaság is rátámaszkodhatik." —

Vajha Kisfaludy Sándor szobra is engedte volna inkább az öcscsének azt a hatezer forintot a miért ő most Somogyba néz; ő is jobban járt volna vele, meg ez is. Tehát ne szobrot, tisztelt uraim, hanem alapitványt. Ugyanezen figyelmeztetésem szól pedig a szélrózsa minden irányában, mert tudni kell, hogy a Kisfaludy-társaság pártolóinak száma ezideig alig haladja a 400-at, alapitó tagja pedig van tán három. Ebből pedig az évkönyvek nyomtatásához való festék sem kerül ki: hagyján még az igazgató állásának biztositása. Tehát nagyon instálom a tisztelt közönséget, hogy az alkotmányos öröm közepett, tudományos intézményeiről ne feledkezzék meg.

Épen ilyenformán vagyunk egyébiránt magával az alkotmányos állásunkkal is. Kezünkbe vettük az önkormányzást. Kimondtuk, hogy minden ugy legyen, a hogy 48-ban volt, kiadtuk az utat a Becirkereknek, leszedtük a sasokat, megválasztottuk a szolgabirákat; hanem arról nem gondoskodtunk, hogy hát pénzünk legyen az uj gazdaság megkezdéséhez. Még a cselédeinket sem tudjuk fizetni. Persze, mert ki lesz az, a ki most az adót exequálni fogja? De hát okvetlen *exequálnunk kell-e* **magunkat**? Részvétlenség okozta-e, hogy eddig nem fizettünk? csak executióra? oh nem, hanem valami más. Ha saját nemzeti kormányzatunk fennállása, ha saját hazánk érdekei parancsolják, bizonyosan mindenki olyan kész fizetőnek fogja mutatni magát, a milyen késedelmes volt eddig. Az én inditványom ez volna, ha meghallgatnák a tekintetes vármegyék. Szólitsa fel a megyei gyülés mindenütt a megyei közönséget, hogy *„azon adómennyiséget, a* **mit 1848-ban fizetett** *(bizonyosan 1/10-része az 1859-ikinek) sziveskedjék önként, maga jószántából, egyszerü polgári és hazafiui kötelességérzetből, részletben vagy egészen, ki hogy teheti, a* **megyei házi pénztárba** *bevinni,* hogy a vármegye a saját igazgatási szükségeit abból fedezhesse." Meg vagyok felőle győződve, hogy ostromolni fogják a megyeházat az adófizetők! Én magam, mikor megtudom, hogy kinyitják a megyei házi pénztárt, előre oda-

furakodom, hogy első lehessek, a ki befizetem azt a 15 forintot, a mi 48-ban volt rám kivetve a haza szükségeire.

Tehát, tisztelt uraim, elég volt már az *asztalálldás*, lássunk a konyhára, hogy főztünk-e valamit?

Kakas Márton.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

AÉ	Akadémiai Értesítő
BpH	Budapesti Hírlap
BpSz	Budapesti Szemle
DebrSzle	Debreceni Szemle
Db	Délibáb
ErdMúz	Erdélyi Múzeum
Följegyz. I.	Jókai Mór: Följegyzések I—II. S. a. r.: Péter Zoltán és Péterffy László. Bp. 1967. JKK.
GyPLev	Gyulai Pál levelezése. S. a. r.: Somogyi Sándor. Bp. 1961.
Hf	Hölgyfutár
HhM 2. k.	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 2. k. Túl a láthatáron. Bp. 1912.
HhM 4. k.	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 4. k. Emlékeimből. Bp. 1912.
HhM 5. k.	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 5. k. Az én életem regénye. Bp. 1912.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JCB 1. k.	Jókai Mór: Cikkek és beszédek. 1. k. Bp. 1964. S. a. r.: Szekeres László. JKK.
JCB 4. k.	Jókai Mór: Cikkek és beszédek. 4. k. 1850—1860. I. rész. Bp. 1968. S. a. r.: H. Törő Györgyi. JKK.
jegyz.	jegyzet vagy jegyzetét
JKK	Jelen kritikai kiadás. (Kötetmegjelölés nélkül e kötet)
K	kézirat
M	megjelent
MH	Magyar Hírlap
MNy	Magyar Nyelv
MS	Magyar Sajtó
MTA	Magyar Tudományos Akadémia

NK	Nemzeti kiadás
NK 100. k.	A Jókai jubileum és a nemzeti díszkiadás története. NK. 100. k. Bp. 1898. Révai.
NT	Nagy Tükör
OLtár	Országos Levéltár
ONN	Országos Nagy Naptár
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
pft.	pengőforint
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PN	Pesti Napló
PÖM	Petőfi Összes Művei. Kritikai kiadás
PU	Politikai Ujdonságok
Részl.	részlet
sh.	sajtóhiba
TMLev	Tompa Mihály levelezése. S. a. r.: Bisztray Gyula. Bp. 1964.
UMM	Új Magyar Múzeum
ÚMLex	Új Magyar Lexikon
Ü	Üstökös
vsz.	valószínű
VU	Vasárnapi Ujság
ZLex.	Zenei Lexikon I—III. Bp. 1965.
(...)	idézett szövegből kihagyott rész jelzése
[...]	a sajtó alá rendező kiegészítései

E kötet Jókai Mór 1850—1860 közti publicisztikai munkásságának 1858. jan. 2.—1860. dec. 30. közt megjelent válogatott cikkeit és az ezekre vonatkozó jegyzeteket tartalmazza. Az egész korszakra vonatkozó összefoglaló tanulmány *(Jókai hírlapírói és szerkesztői munkássága a forradalom és szabadságharc leverését követő első évtizedben)*, *A jelen kiadásról* c. fejezet, a *Kihagyott cikkek* regesztája az előző, Jókai Mór: *Cikkek és beszédek. 4. kötet. 1850—1860. I. rész* c. kötetben találhatók.

191

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. jan. 2.] 5—7.

M: MS 1. sz. 4.; a *Szombati tárca. — Közli Jókai Mór* című, egész oldalas rovatban.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A NT-ben 1856-ban megkezdett *Politikai körút gyalog. Szerzi a politikus csizmadia* sorozat folytatása (l.: a 109. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 765.). A „politicus csizmadia" alakjára nézve is l.: uo.

1 *az áspiktusok csupa jót mutatnak.* — Az ugyanitt közölt *Uj esztendei beköszöntő forma* című Kakas Márton-versében így köszönti Jókai az új évet:

„Megint itt az uj esztendő;
Nem uj biz ez, csak a régi,
Ujabb roszabb kiadásban" stb.

Sor:

10 *Janus* — a kezdet istene a római mitológiában. Egyszerre látott jövőbe és múltba, ezért előre és hátra néző arccal ábrázolták.

13 *a föld maga kezdi el már a krawal csinálást* — Az olasz politikai mozgalmakról Irinyi ugyanennek a számnak a vezércikkében írta: „Nápolyban ugyan tetőpontját érte el a kor irányával ellenkező állapot, de rendeztessék el csak a Dunafejedelemségek ügye, azután az olasz kérdés következik". Jókai e sorokban — a politikai mozgalmakra is célozva — a dec. 16-i nagy nápolyi, illetve Nápoly környéki földrengésre utal. A korabeli jelentések szerint a földrengés Salerno tartományban s Calabria egy részében iszonyú pusztítást és rombolást okozott. Egy Atena nevű helység majdnem teljesen elpusztult, Paduában több mint 100 ház, Sardinában a székesegyház, Pallában a csendőrlaktanya s számos ház dűlt romokba (l.: PN 1858. jan. 1.; jelentés az Allg. Zeitung nyomán.).

22 *a Vezuviussal* — a Nápoly közelében még ma is működő, 1277 m magas tűzhányó, a Vezuv (Vesuvio) valójában a földrengés alatt „tökéletes csendességben" viselte magát (l.: PN 1858. jan. 1.).

23 *alámináz* — aláaknáz

29 *Tertium non datur.* — Harmadik lehetőség nincs.

31 *Circassia* — Az Észak-Kaukázus egyik, az orosz cári imperializmus hódítása ellen sokáig hősi harcot folytató cserkesz nép országa. A kaukázusi népeknek már az 1820-as években kezdődő harcát Samyl (kb. 1798—kb. 1871.) vezette (vö.: VU 1854. ápr. 23., 30.; *Samil, cserkesz vezér).* A lap febr. 9-én közölt jelentése szerint az 1857. dec. 7—14. közti ütközetben Samil kénytelen volt visszavonulni, s a csecsencek földje meghódolt az oroszoknak; de a háború ezzel még nem ért véget; egy ápr. 25-i pétervári jelentés szerint a kaukázusi háború nyomasztóvá kezd válni. Miklós cár alatt állítólag százmilliónál többet elnyelt (nyilván rubelről van szó!), de a háborúval ma is csak ott tartanak, mint 1845-ben: Samyl megtörhetetlenül áll. (l.: MS 1858. ápr. 29.).

36 *a parasztok felszabadításának ügye* — l.: a 202. sz. cikket és jegyz. (JKK 28 : 42; 475.).

50 *Pálmester* — Lord Palmerston angol miniszterelnök. Képe és róla szóló cikk 1855. márc. 4-én jelent meg a VU-ban (65—66.)

52 *Nana Sahib* — Az 1857—59-ben az angol gyarmatosítók ellen indított indiai — sepoy — felkelés 1825-ben született egyik vezetője. Több sikeres hadművelet után 1857 júliusában vereséget szenvedett az angoloktól, majd csapatai maradványával 1858-ban Nepalba vonult; az angoloknak sohasem sikerült őt fogságba

Sor:

ejteniök, de valószínű, hogy 1858-ban elesett. Febr. 9-én a következő indiai jelentést közölte a MS: „Hire van, hogy Nana Sahib fogságba esett, de ezen hir még bizonytalan". — A VU 1857. nov. 22-én közölt róla cikket és képet (47. sz. 509.).

57 *China kezd hadat izenni* — a Kínában folyó háborúra nézve l.: a 198. sz. cikket és jegyz. JKK 19 : 22—25; 469.

58 *olyan, mint a cethal* stb. — erre vonatkozó feljegyzést l.: 2. (XXI.) notesz. *Följegyz.* I. 88.

64 *Indiából csoportosan jön a jó hir.* — Az India kifosztására alakult Brit Keletindiai-Társaság bennszülött hadcsapatai által 1857-ben megindított un. "sepoy-felkelést" az angolok csak lassan tudták elfojtani; Lucknow felmentését a lap külpolitikai rovata is hírűl adta. Az angol indiai hely- és személyneveket Jókai tréfásan elelferdítve közli.

192

1858. UJ-ÉV NAPJÁN

7—9.

M: VU 1858. jan. 3. 1. sz.; *Jókai Mór* aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

15 *a mig Ázsiában siralmas harc folyik* — Utalás a kaukázusi, ill. az indiai népek szabadságharcára és a kínai háborúra (l.: az előző cikket és jegyz.).
másutt városokat dönt halomra a földalatti tűz — utalás a Nápoly-környéki decemberi földrengésre (l.: uo.).

45 *a hozzájárult hirlapbélyeg* — 1858. jan. 1-től a napilapok csak két krajcáros hírlapbélyeggel ellátva jelenhettek meg. Ez komolyan veszélyeztette az érintett lapok keresletét, mert — mint Falk Miksa (FK), a PN munkatársa aggódva írta 1857. nov. 6-i cikkében, a „bélyeg évenként majdnem 6 pft. ot teend, tehát a 12 ft-ra menő előfizetési árnak majdnem 50%-jét", — czért emelni kellett az előfizetési árakat. Az 1857. okt. 23-án kelt császári rendelet még csak a napilapokra vetett ki bélyegadót, de az egy évvel később, 1858. nov. 23-án kiadott újabb rendelet — 2-ről 1 kr-ra csökkentve — a hivatalos és szaklapokat

Sor:

kivéve, valamennyi sajtótermékre kiterjesztette a bélyegadót, melyet még a nyomtatás előtt, a tiszta lapra nyomott bélyeg formájában kellett leróni. (A rendeleteket l.: MS 1857. nov. 2., PN 1858. nov. 30., ill. az összes hírlapban.) Jókai a szabadabb légkörben — 1860 végén — tréfás cikkben tiltakozott e bélyegadó ellen, de sikertelenül (l.: a 342. sz. cikket. JKK 433.).

48 *egy sem fog azok közül elesni* — A bélyegadó ellensúlyozására, ill. kivédésére tért át az eddig naponként megjelenő MS jan. 1-től heti háromszori megjelenésre, s a bélyegadó terhei következtében szűnt meg jan. folyamán a Magyar Posta.

193

EGY KIS FELESELÉS GYULAYVAL

9—13.

M: I. a) MS 1858. jan. 5. 2. sz. 6.; Jókai Mór aláírással.
b) PN 1858. jan. 13. 9. sz.; *Egy kis pörpatvar II. Jókai válasza Gyulainak* címen.
II. *Írói arcképek.* Bp. 1955. 296—98.; Bisztray Gyula jegyzeteivel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Cím A cikk válasz Gyulainak Jókai Dózsa-drámájáról 1857 végén megjelent kritikájára, melynek előzményei a következők: Jókai *Dózsa György* című, az 1514-es parasztháborúról és annak vezéréről szóló tragédiáját 1857. nov. 3-án mutatta be a Nemzeti Színház. A nov. 9-én másodszor, majd 1858. jan. 15-én harmadszor is színre kerülő dráma nagy közönségsikert aratott, a kritikusok egy része azonban — Gyulai és a PN ill. a BpSz köre — szenvedélyes haraggal támadták mind Jókait, mind művét.
Már a bemutatót követő napokon éles szakadék támadt a kritikusok két tábora közt. Egy részük — a közönség többségével együtt — melegen fogadta a drámát; elismerték költői szépségeit, s vitatták a Teleki-pályázat bírálóinak döntését, kik Szigligeti *Béldi Páljának* juttatták az elsőbbséget (l.: a 135. sz. cikket és jegyz. JCB 4. k. 364; 805.). MS-beli bírálatában már nov. 5-én melegen

méltatta a művet és költői szépségeit Vajda János; lapja, a Nővilág pedig — nov. 8-i, névtelen cikkében — egyenesen legjobb drámáink mellé helyezte Jókai művét, s méltatlankodva említette a pályabírálók véleményét, akik általánosságban mondták ki az összes drámára, hogy „azok nem állanak a drámairodalom jelen szinvonalán". Ugyanott a Nővilág arra is figyelmeztette olvasóit, hogy a *Dózsa*-dráma előadása bebizonyította: Egressynek volt igaza, aki Jókai művét javasolta a Teleki-jutalomra (701—2.).

A VU — túlságosan nem illett magasztalnia Jókait — csak ennyit írt: „Hogy a darabról is irjunk valamit, annyit legalább is elmondhatni gondolunk róla, a mit a dráma hőse végszavaiban mondott magáról: »Dózsa György jobb vala, mint bakói voltanak!« Ezen ugy látszik nem kételkedett senki" — ti. a közönség közt. (l.: VU nov. 8. 488.) Ily értelemben foglalt állást a Hf is nov. 10-én (1119.), és a *Néhány szó a „Dózsa György" című dráma érdekében. Jókai Mórnak* című — később Gyulai által is említett cikkében — Császár Ferenc is: ne törődjön Jókai a kritikusok elmaraszta1ó ítéletével! A közönség is a dráma mellett ítélt, „s te büszke lehetsz itéletére". Császár szerint a *Dózsa György* egyike a legszebb, legtisztább, legerőteljesebb, legsikerültebb drámáknak, melyeket nemzeti irodalmunk fölmutathat; a *Bánk bán*hoz hasonlítható, mely szintén nem nyert pályadíjat, s kezdetben nem is aratott sikert. Bár a *Dózsa*-dráma Császár szerint sem teljesen hibátlan alkotás — így például inkább költemény, mint dráma, és Dózsa ábrázolása történelmileg nem hű, — cikke végén további drámák írására biztatta Császár Jókait (l.: MS 1857. nov. 17.).

Ennél jelentősebbek, s közvetlenebbül hatottak Gyulai kritikájának szenvedélyes hangjára azok az ismertetések, melyek a dráma eszmei, politikai felfogásával foglalkoztak. Már Szigligeti nov. 6-i (az *Obsitos huszár* című népszínművével kapcsolatos vitában szemére hányt) cikkében is az a kérdés merült fel, hogy igaz-e az a — akkor még csak szavakban hangoztatott — vád, hogy Jókai drámája „a már begyógyult sebeket mutatván fel, üszköt vet a nyugvó szenvedélyek közé, s az osztályokat elidegeniti egymástól"? Erre Szigligeti határozott nemmel felelt, hisz Jókai már a mű elején hangoztatja: az a harc, melyről szó van, már békével bevégződött, „a köznép felszabadult, egykori uraival egyenlő sorsban osztozik". E témát Eötvös is feldolgozta, pedig akkor még megvolt az ellentét. Jókai csak a vérengző, bűnös oligarchiát ítéli el, hangoztatja Szigligeti; „azon Ulászló korabeli

irigykedő, veszekedő, hatalombitorló oligarchák, kik a legyőzöttek felett a legiszonyubb megtorlást gyakorolták, s a mohácsi vész legfőbb okai voltak, milyen e drámában Szapolyai, valóban semmi kegyeletet sem érdemelnek." (l.: MPosta 1857. nov. 6. 108. sz. 495.).

Egressy Gábor nov. 9-i cikke is hasonló értelmű határozott állásfoglalás Jókai drámájának eszmei mondanivalója, korszerűsége mellett:

„Ha valaki azt mondaná, hogy a Jókai által itt festett viszonyok megszüntek, hogy a tárgy elavult, kikopott az időből erényeivel és bűneivel együtt: én erre azt mondanám, hogy igen ám politikailag, de koránt sem társadalmilag és emberileg. Ur és pór mindig lesz, legfölebb a nevek változnak. Lesz gazdag és szegény, erős és gyenge, bölcs és bolond, szerencsés és szerencsétlen, s at. Az erősebbek közt mindig találkozik felsőbbségérzet, kihivó dölyf, elnyomási hajlam, hatalmaskodási vágy; a gyengébbeknél, vagy alant levőknél viszont mindig meglesz a szabadulni, emelkedni akarás: találkozik féktelen boszuvágy; törekvés: a szenvedők sorsán javitani, a régi roszat kiirtani, a világot újra szervezni" stb. (l.: *Levelek a szini világból. XXX.* MS nov. 9.)

Ezek és hasonló cikkek indíthatták Gyulait vitázó cikkének megírására, amely — mivel a ritkábban megjelenő BpSz hasábjain, annak 3. számában jelent meg —, csak dec. 31-én látott napvilágot.

Gyulai terjedelmes tanulmányának — mely esztétikai követelmények ürügyén főképp a mű állítólagos káros politikai hatása miatt ítéli el a *Dózsa*-drámát —, főbb gondolatai a következők: Először is Gyulai szerint — művészileg korszerűtlen Jókai drámája: „ez előtt tizenöt vagy harminc évvel számithatott volna méltánylatra". Jambusai gyöngébbek Vörösmarty jambusainál, a hiányzó tragikai alapeszmét a színpadi hatás helyettesíti. „Tehát ujra ott vagyunk, a honnan menekülni ohajtanánk: a szinpadi hatás elvénél s talán egy kevéssel hátrább; mert Jókai meg is akarta magát különböztetni, s oly vakmerő játékot üzött a történeti személyekkel, sőt az egész korral, minőt elődei soha nem mertek". Ilyen tehát ez a nagyszerű tragédia, melyet Egressy, Császár dicsér, melyben a divatlapok kritikusai egy új drámai iskola hajnalát üdvözlik.

Gyulai szerint a mű alapvető hibája a tragikum hiánya. Ez pedig azért hiányzik a drámából, mert az a Jókai, ki nemrég *A régi jó táblabirák* költőjeként a régi kiváltságos osztály részvétét „zsákmányolta" ki, most a régi arisztokraták elleni ellenszenvre

hivatkozik, „oly érzületre támaszkodik, mely sokaknál sokat feledtet". Jókai a „politikai éretlenségnek hódolva" sem igazi tragikai hőst, sem valódi tragikai összeütközést nem tudott ábrázolni, mert rosszul fogta fel Dózsa alakját:

„A megbukott forradalom rend szerint tragicum, főleg ha a megállapitott rend, a jogosan létező ellen támadt föl s nem tudott helyébe olyat állitani, a mi megállhasson, mert nagy ballépései, tulságai, bünei miatt eljátszotta a siker jogát. Igy Dózsának azért kellene bukni, mert semmivé akarja tenni a fennálló rendet, mely a nagy visszaélések dacára is életerősb s igy több létezési joggal bir, mint az ő uj társadalma. Jókai másképp gondolkozik s egészen Dózsának ad igazat; szerinte a XVI-ik század hajnalán az aristocratiai alapon nyugvó társadalom egészen elhasználódott s az 1789-diki francia elveket csak alkalmazni kellett. Legalább az egész müből ez jő ki, namcsak az aristocratiát rajzolja egészen romlottnak, hanem az általa képviselt társadalmi rendet is."

Gyulai továbbá a történelmi hűséget kéri számon Dózsa rajzában: míg a történetírók élénk színekkel festik a nép kegyetlenkedéseit, bőszültségét, Jókai csak az arisztokrácia kegyetlenségeit illusztrálja. Míg a valóságban, a történelem szerint Ulászló gyönge kormánya döntötte vészbe a hazát, „Jókai mindent az aristocratiának tulajdonit. Az oligarchia akkor valóban romlott volt, de nem oly nyomorult és aljas, minőnek Jókai festi, különben le sem győzhette volna a nagy Dózsát, ki Jókai szerint a tiszta democratiát képviseli, holott nem képviselt egyebet az elnyomott nép rosz szenvedélyeinél".

Gyulai szerint Jókai Zápolyát is helytelenül festette, aki — az ábrázolással ellentétben — noha nem volt hibáktól ment, jó hadvezér és igazságos bíró volt. A Dózsán elkövetett kegyetlenségek nem az ő műve; a kor szokása kívánta Dózsa iszonyatos kínhalálát, „mely Dózsa kegyetlen leleményességét hasonló leleményességgel rendelé visszatorolni". Gyulai szerint e művet mindezekért még akkor sem nézhetnénk végig „megbántott nemzeti érzés" nélkül, ha az valódi költői mű volna. Jókai azonban hűtlen lett a történeti hűséghez, mert csak így hathatott a politikai éretlenekre, az arisztokrácia elleni ellenszenvre. Tapsokat aratott drámájával, hát legyen elégedett, de „azoktól, kik tiszteljük nemzeti hagyományainkat, ne várjon egyebet a legélénkebb hibáztatásnál".

Csengery Antal Gyulai Dózsa-bírálatát, Jókai e jan. 5-i feleletét, majd Gyulai erre adott válaszát — „A Budapesti Szemle szerkesztője" aláírással — a PN 1858. jan. 8., 9., 13. és 14. számai-

ban a következő szavak kíséretében adta közre: „... A dolog röviden igy áll. Gyulai a Budapesti Szemle legujabb füzetében megbirálta Jókai »Dózsa György« cimü ugynevezett történeti szinmüvét. Erre Jókai egy szenvedélyes cikkben felelt a Magyar Sajtó legközelebbi számában. Ugy hivén Jókai, hogy Gyulai őt gyanusitotta, a gyanusitást marokkal szórja vissza s nemcsak Gyulai, de a Budapesti Szemle, sőt annak szerkesztője is kikapja a magáét. Miért mert oly tekintély ellen birálatot adni ki, mikor tudja, hogy Jókai ur azt egyáltalában nem szenvedheti". Mivel ő — Csengery — ellene van a bírálat elfojtásának, mindkét fél cikkének közlésével az olvasókra bízza az ítéletet. — A vita folytatására nézve l.: a 196. sz. cikket és jegyz. (JKK 15; 463.).

Sor:

1 *Gyulay* — Jókai mindig y-nal írta Gyulai nevét, bár a család — nemessége ellenére — i-vel, Gyulainak írta azt.

4 *Sic itur ad astra* — Így jutni a csillagokig (Vergiliustól származó idézet). Jókai ezzel a mondással mintegy azzal vádolja Gyulait, hogy a felsőbb körök kegyeinek megnyeréséért támadja drámáját.

7 *szőlődézsma és tagosztály* — A dézsma vagy tized jobbágyi szolgáltatás volt. 1848-ban megszűnt a jobbágyság; az úrbéres, volt jobbágyi telkek a parasztok birtokába kerültek. A földesurak az 1848-i alaptörvény szerint állami úrbéri kármentesítést kaptak volna. A jobbágyfelszabadításnak ezt az alapelvét a paraszti földek törzsállománya, az úrbéres telkek vonatkozásában Bécs sem merte megsérteni. Az 1853-as „császári nyílt parancsok" is a földesurak állami kárpótlásával ismerték el a volt jobbágyok szabad tulajdonának a volt úrbéres telkeket. De nem alkalmazták ezt az elvet a paraszti kézen levő maradványföldekre, irtásokra, szerződéses zsellérföldekre, dézsmás szőlőkre. Az irtások és szerződéses zsellérföldek a földbirtokosok tulajdonába mentek át; az úrbéri földeken kívüli többi föld, így a dézsmás szőlők megváltásának terhét is a parasztokra hárították. A birtokosok újra szedni kezdték a szőlődézsmát — egyesek még 1848-ra visszamenőleg is! Az ötvenes évek második felében az újonnan szervezett úrbéri bíróságokat valósággal elborították a birtokrendező perek: vitatták, hogy mennyi a parasztokat illető volt úrbéri föld, s hogy a községi határ melyik része jusson a volt földesúrnak és melyik a hajdani jobbágyságnak (tagosztály). E perek igen kiélezték az osztályharcot, mert a birtokosok

Sor:

— volt jobbágyaik kárára — mind több előnyt igyekeztek maguknak kicsikarni e pörökkel (l.: *Magyarország története* 2. k. Főszerk.: Molnár Erik. Bp. 1964. 17., 36.).

9 *Nana Sahibot* — az indiai angol gyarmatosítók elleni sepoy-felkelés vezére; Jókai említette őt a 191. sz. cikkében is.

16 *Havelockot és Outramot* — Henry Havelock (1795—1857) angol tábornok, az indiai sepoy-felkelés egyik vérbefojtója. James Outram (1803—1863) angol tábornok 1858—1860-ban India polgári kormányzója; szintén részt vett az indiai felkelés leverésében.

18 *Bathrend* — 1399-ben létesített angol lovagrend

19 *uriutca* — a mai Petőfi Sándor utca

38 *Giskra* — 15. századi cseh hadvezér (Jiskra). Egy ideig a husziták oldalán, utóbb a Habsburgok oldalán harcolt. Huszita eredetű seregeivel betört Észak-Magyarországra, melyet 1440—1462-ig megszállva tartott. 1462-ben birtokadományok fejében Mátyás király szolgálatába állt. 1813-ban Katona József írt róla *Ziskra* címen két részes drámát; *A magyar nemzet története* c. művében Jókai is külön fejezetben foglalkozott alakjával (Pest 1854. 238—40.: *Giskra.)*

Fugger — német bankárcsalád; főleg a Habsburgoknak nyújtott kölcsönök révén, a 15—16. század fordulóján igen meggazdagodtak. A felvidéki (ma szlovákiai) ezüst és rézbányák az ő birtokukban voltak. 1530-ban grófi címet kaptak.

Fortunatus Imre — II. Lajos magyar király 1526-ban elhunyt alkincstárnoka; az ország pénzügyei zilálságának idején szerzett nagy vagyona miatt az udvar egyik legtöbbet támadott tagja volt. Alakját Jókai *Fortunatus Imre* c. novellájában, és drámában is megörökítette *(Zsidó fiú).*

45 *aphelium* — a bolygók legnagyobb távolsága a naptól.

65 *nálamnál sokkal nevezetesebb iró* — célzás Eötvös József *Magyarország 1514-ben* című, Dózsa parasztháborújáról írt 1847-ben megjelent történelmi regényére.

87 *prognosticon* — jóslat

93 *et caeteri Graeci* — és a többi görögök

102 *rabulistica* — szőrszálhasogatás, szócsavarás.

194

JELENTÉS

13.

M: NT 1858. 9—10. füz. febr. [jan. 16. előtti napokban] 189.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A NT utolsó, kettős száma — hosszabb szünet után — 1858. jan. közepén jelent meg. Megjelenéséről s egyúttal megszűnéséről 1858. jan. 16-án adott hírt a MS.

2 *a Nagy Tükör házából a Magyar Sajtó kastélyába* — Bár a NT utolsó kettős számában is olvasható még a Politikus csizmadia tréfás nemzetközi politikai szemléje, egész kis címváltozással, már 1858. jan. 2-án megjelent a MS *Szombati tárcájá*ban is, mely rovat — az Ú megjelenéséig, ill. Jókainak a laptól való megválásáig — Jókai humoros élclapjainak szerepét töltötte be.

195

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS KAKAS MÁRTON ALBUMÁRA

13—15.

M: NT 1858. 9—10. füz. febr. [jan. 16. előtt]; a hátsó borítólapon.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A NT folytatásaként kiadott, nyolc füzetre tervezett Album 1. füzete a PN *Magyar Könyvészet* rovata szerint — az 1858. máj. 29. előtti napokban jelent meg. Febr. folyamán jelentette róla Vajda János lapja, a Nővilág: „»A Nagy tükör« 9. és 10. füzete megjelent s ezzel e sokak előtt kedves vállalat Jókai Mór szerkesztése alatt megszünik. Azonban (. . .) Jókai az általa Nagy Tükör cim alatt kiadott vállalatot folytatni fogja, s ugyan e füzet boritékán előfizetést hirdet »Kakas Márton albuma« cim alatt az év végéig nyolc füzetben megjelenendő munkára,

Sor:

melynek jóval szebb életet merünk jósolni, mint a Jókai Nagy tükrének (bár ennek is ötezer előfizetője volt) mivel a bevégzett vállalatban is a Kakas Márton művei voltak legkitünőbbek . . ." (l.: Nővilág 1858. febr. 14. 121—22.).

1 *a Nagy Tükör meghalt* — Jókai 1856-ban indult humorisztikus folyóirata ezzel a dupla számmal (9—10. füzet), melyben ez a hirdetés is olvasható, megszűnt.

4 *Én nem követem azt a szép szokást* stb. — Jókai itt önmagára is céloz, ill. a 139. sz. írására (JCB 4. k. 371.), melyben elődjét, a MS szerkesztéséről lelépő Török Jánost magasztalta — valójában érdemtelenül.

8 *Soha sem dicsérem én a jámbort!* — Mind a NT-nek, mind a hirdetett, induló Kakas Márton Albumnak Jókai a szerkesztője!

10 *menjen Johnszon nyomán oda, a hol a cukornád terem* — Amerikába, ill. a Nyugat-indiai szigetekre. A Csengery—Kemény által szerkesztett *A magyar nép könyve* 1856. évi kötetében jelent meg cikk a cukorról, ill. a cukornádról: „*A cukor.* Johnston után Szabó József" (68.).

19 *processus* — pör, mivel az ügyvédek ebből élnek.

41 *egyetem utca* — ma: Károlyi Mihály utca.

196

VÉGSZÓ CSENGERYNEK A KIS PÖRPATVARBAN

15—16.

M: I. MS 1858. jan. 16. 7. sz. 26.; Jókai aláírással a *Nyilttér* rovatban.

II. *Írói arcképek.* Bp 1955. 342—43.; Bisztray Gyula jegyzetével ill. jegyzeteiben.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Cím Csengery Antal — „A Budapesti Szemle szerkesztője" aláírással — Gyulainak a *Dózsa*-drámát támadó bírálatát, Jókai jan. 5-i feleletét, majd Gyulai erre írt válaszát *Egy kis pörpatvar* összefoglaló címen adta közre a PN jan. 8—14. közti számaiban. Gyulai első cikkére, valamint Csengery bevezető szavaira nézve l.: a 193. sz. cikket és jegyz. (JKK 9.; 460.).

Jókai e kis válaszcikkében nemcsak Csengery bevezető soraira, de Gyulainak az ő jan. 5-i vitacikkére írt, 13-án és 14-én megjelent rendkívül terjedelmes, gúnyosan sértő, goromba hangú írására is válaszol. Gyulai e cikkének főbb gondolatai a következők:

Jókai állítólag félreértette az ő első cikkét, „a ráfogás, gyanusitás és pletyka oly mellékösvényein jár, melyeket, ha nem megvetni, legalább kerülni tartoznék". Míg tragédiájából a tragikum, polémiájából az okadatolás hiányzik — írja Gyulai. Ott a politikai, itt az irodalmilag éretlenek tapsait vadássza, megjátssza az ártatlanul üldözöttet. „Nem látjátok? Ott áll koldus ruhában, bekötözött tagokkal, mintha sebei volnának. Sir, rimánkodik, könyörög, koldul. Panaszolja fünek-fának, hogy holmi nagy urak hajdui árulkodnak utána s üldözik, mint országháboritót, pedig jámbor, békés ember, s a mi keveset tett, az olyan, mit báró urak is tesznek; bezzeg ezeket nem bántják, mert hatalmasok, csak őt üldözik, mert utban levő szegény ember" stb. Ebben a hangnemben írt bevezető sorait ily szavakkal végzi Gyulai: „ne komédiázzék kend, ne ámitsa a világot, nem bántotta kendet senki, lóduljon dolgára!"

Gyulai szerint Jókai vádjaiból egy sem igaz: ő sem a nép bujtogatásával, sem az arisztokrácia megtámadásával nem vádolta Jókait. Kritikájának alapja „tisztán széptani volt s oly kevéssé aristocrat, mint democrat szinezetü". Ő azért bírálta Jókait, mivel nem szolgáltatott költői igazságot: a néplázadást bűnök, belső kényszerűségek nélkül buktatja meg, míg az arisztokráciát, bár erkölcstelennek, erkölcsileg lehetetlennek festi, mégis győzelemre juttatja. Dózsát, ártatlannak rajzolva, nem is emelhette tragikus hőssé. „Jókai hütelen a történethez, mert a legcsattogóbb tapsok kedvéért nem akarja elrontani azon politikai éretlenek illusióját, kik Dózsát, mert a nép ügyéért küzdött, tévedés és bün nélküli erényhősnek hiszik, és Zápolyát, mert az arisztokrácia győzelmét vivta ki, csak a leggazabb embernek tudják képzelni." Gyulai szerint bírálatában csak a tragikum kérdéséről volt szó, s nem az arisztokrácia vagy a nép, a demokrácia kérdéséről, „s midőn Jókai az utóbbi térre viszi a vitát, csak irodalmi éretlenségre támaszkodik, azok tapsait hajhássza, kiket nem érdekel a dolog lényege, de szeretik a népszerű phrasisokat s jóizüen nevetnek holmi Havelock-, Outram- és Bathrend féle értelem nélküli elmésségeken."

Ő, írja a továbbiakban Gyulai, a mű politikai hatásáról semmit nem írt. „Nem fejtegettem, hogy Dózsa így felfogva jelen politikai viszonyaink közt nem épen jótékony hatásu, hogy behegedt

sebeket téphet föl, melyeket érinteni a költőnek is csak óvatosan szabad, hogy a költő tartozik érteni korát". Azért nem érintette ezeket — írja —, mert meg volt győződve, hogy Jókai nem politikai rosszakaratból festette Dózsát úgy, ahogy festette, „legfeljebb költői speculatióból, hatáshajhászatból, vagy épen korlátozottságból". Jókai félreértette — írja Gyulai — azt a korábbi ígéretét is, hogy nem fog a mű politikai hatásáról írni. Ő csak azt ígérte, hogy nem fogja Jókait politikai rosszakarattal gyanúsítani, de téved Jókai, mikor szószegőnek akarja őt bemutatni. De ezen ő — Gyulai — már meg sem botránkozik: Jókai minden könyvet szeret, de minden kritikust gyűlöl, erkölcstelen embereknek tartja őket, szerinte nem is lehetnek jó emberek. Jókai, Gyulai szerint, „nem szokott eszméért szállani sikra s mindig csak gyanusitani szeret": például ha valaki megbírálná *A magyar nemzet története* című munkáját (ebben külön fejezet szól Dózsáról), „melyben a tudatlanság a könnyelműséggel vetekszik", akkor is azt mondaná, persze, azért nem tetszik az ő műve, mert a bíráló ahhoz a klubhoz tartozik, melyhez Szalay, annak a könyve pedig kevésbé kel. Ha regényeit bírálnák, Gyulai szerint, Jókai ezt arra magyarázná, hogy irigyelik népszerűségét, jövedelmét, mert a bírálók nem tudnak oly jól írni, mint ő. „A hiuság és önzés e nevetséges mániájából aligha kigyógyul Jókai."

Polémiájának második, jan. 14-én megjelent részében az oligarchia és az arisztokrácia fogalmaival foglalkozik Gyulai, illetve, hogy hol tévedett ezek ábrázolásában Jókai. „A fődolog az: vajjon Dózsa az aristocratia mellett fogott-e fegyvert az oligarchia ellen vagy a nép ügyében az aristocratia ellen? Ez utóbbin senki sem kételkedhetik, csak maga Jókai, aki polemiájában egészen mást állít, mint a mit tragoediájában festett." Jókai — írja Gyulai — nem oligarchának, hanem arisztokratának festette Zápolyát. Tévesen hiszi egyébként is Jókai, hogy egyedül az oligarchia okozta Mohácsot, s a kisebb nemességnek ebben nem volt része, s hogy Zápolya készakarva késett el Mohácsról. Jókainak — Gyulai szerint — abban sincs igaza, hogy „a magyar aristocratia mindig fentartotta az országot, tehát soha sem dönté vészbe, soha sem voltak nagy bünei, mindig hazafias, bölcs, a polgári erény példányképe volt. Ilyesmit semminemü osztályról nem lehet mondani, legkevésbé egy századokon át uralkodó hatalomról". A történelem híven följegyezte mind a fény- mind az árnyoldalait, igazságosan kell szemlélni ezeket, „s ez elismerés által még nem gyaláztuk vagy magasztaltuk a jelen nemzedéket

s nem itéltünk semminemü politikai rendszer vagy elv fölött". Gyulai válaszolt Jókainak arra a megjegyzésére is, hogy csak őt hibáztatták Dózsa parasztháborújának ábrázolásáért, Eötvöst nem. Nem az a baj — írja Gyulai —, hogy ábrázolta Jókai Dózsát, hanem hogy mind őt, mind népmozgalmát bűntelennek festette. Ugyanakkor Eötvös — kinél a demokrata eszméket nem is annyira Dózsa, mint elsősorban Lőrinc barát képviseli — ábrázolja a néplázadás tévedéseit, bűneit is, s így meg is indokolja a bukást. „Egész táborán észrevehető, hogy az embereknek volt okuk föltámadni, de tévedéseik és büneikkel megszeplősiték az eszmét és eljátszották a siker jogát". Eötvös sem kedvezett az arisztokráciának de „ügyelt arra, hogy ugy tüntesse föl, mint oly társadalmi kényszerüség képviselőjét, melynek győzelme Dózsa ellenében elkerülhetetlen és benső szükségesség".

A vita Jókainak e cikkével még nem ért véget. Jan. 17-én, ismét „A budapesti szemle szerkesztője" aláírással Csengery válaszolt Jókai írására:

„Jókai Mórnak a kis pörpatvarban. Ön, a helyett, hogy — mint én tevém, — az okiratokat saját olvasó közönsége előtt mindenik részről közölte volna: ujabb gyanusitásokkal felel. Miután Gyulai cikkében az árulási vádat, mellyel ön őt illette, viszont ki nem mutathatja: azt állitja, hogy magán életben kiáltottuk ki önt uton utfélen árulónak. Ha nem tudnám, menynyire uralkodik önön képzelődése, ugy hogy abból — mint forrásból — történeti müvében is egész lapokat meritett, más szavakkal utasitanám vissza gyanusitását. Igy csak azt felelem, hogy én önt a fenforgó vitában, csak tudatlansággal vádolom és nem árulással. A mi végül a „korhadt eszméket" illeti: ezeknek emlegetése igen különös ellentétben áll az aristocratia részére tett közelebbi contestatioival. Végül ön nekem jobb egészséget kiván. Köszönöm. Részemről viszont ajánlom a történetirók szorgalmasabb olvasását. Hasznosabb foglalkozás önre nézve, mint a kakas mártoni bohóckodás és pasquilirás."

Jókai erre már nem válaszolt; a közönség, a közvélemény úgy is mellette volt. A dráma harmadszori, jan. 15-i előadása alkalmával tüntetően mellette nyilatkozott: háromszor is kihívták — ami harmadik előadáson már nem volt szokásos —, s koszorúk repültek lábához (l.: MS jan. 16., PN jan. 17., VU jan. 24.). A közhangulaton az sem változtatott, hogy a páholyok a Dózsa-dráma előadásakor üresen maradtak, hogy Salamon Ferenc (S.F.) gúnyolódott a koszorú-dobálókon (l.: PN jan. 17.), s hogy a Jókait védő kritika elhallgatott, mert — mint a MS

színházi referense írta — „A kritika terrorizálva van!" A Szépirodalmi Közlöny (Szegfy lapja), meg a Db kitért még a vitára, de mint a VU — a dráma Dux Adolf féle német fordítása közeli megjelenéséről írva — jan. 31-i híradása megjegyezte, „a kis perpatvar . . . ugy látszik csillapodásnak indul".

Sor:

2 *Pythia* — Apollon isten templomában, Delphoiban Pythia jós papnő tolmácsolta az isten szavát, ill. jóslatait; itt Pythiának nem jósló, hanem gondolatot közlő tulajdonságáról van szó.
4 *honett* — tisztességes, becsületes (honnête)
12 *paradoxon* — képtelenség
14 *susceptibilitás hiánya elkorhadt eszmék iránt* — elkorhadt eszmék vállalásának hiánya.
18 *Zápolya János* — Zápolyai vagy Szapolyai János (1487—1540) 1526-tól Magyarország királya, az ország egyik leggazdagabb földbirtokosa, a Dózsa vezette parasztháború leverője és kegyetlen megtorlója volt. Egyes kortársi vélemény szerint szándékos késlekedése okozta a mohácsi csatavesztést.
18 *duellum* — párbaj
20 *mind kettőjöknek.* — Csengerynek és Gyulainak.

197

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. jan. 17.] 16—18.

M: VU 3. sz. 32—33.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Gyászvitézek* — Szigligeti 1838. jún. 8-án bemutatott, s még ugyanaz évben nyomtatásban is megjelent színművét jan. 11-én, Udvarhelyi Miklós javára újította fel a Nemzeti Színház.
A *Gyászmagyarok* ill. gyászvitézek története megtalálható Jókai *A magyar nemzet története* című, 1854-ben megjelent munkájában (46.), s említi őket *A kőszívű ember fiai*ban is (JKK 28. k. 419.) Így nevezték azt a hét magyar vitézt, akiket a honfoglalást követő kalandozó harcok végét jelentő 955. aug. 10-i augsburgi

Sor:

vereség után levágott füllel küldött haza hírvívőül az ellenség· Márk 1358-ból származó *Bécsi krónikája* szerint (19. fej.): „A fületlen hét magyarra pedig, azért, hogy élve visszajöttek, és nem ölették le inkább magukat bajtársaikkal együtt, a község, mint mondják, ilyen ítéletet hozott, hogy mindenöket, a mijök vala (. . .) veszítsék el, s feleségeiktől s gyermekeiktől elválasztván őket (. . .) arra kényszeríttettek, hogy mindig együtt gyalog mezítláb járva (. . .) kolduljanak mind halálukig" (l.: Tóth B.: *Szájrul szájra.* 1895. 67.).

6 *Augsburg* — Lech folyó melletti város Bajorországban (NSzK); I. Ottó német császár csapatai itt verték meg a Bulcsú és Lél (Lehel) vezette magyar hadakat.

20 *Allgemeine Zeitung* — pontosabban: Augsburger Allgemeine Zeitung, J. F. Cotta által 1798-ban Stuttgartban alapított napilap, mely 1810—1882 közt Augsburgban jelent meg. A szabadságharc utáni magyarellenes magatartása, cikkei miatt (l.: K-s M-n: *Az Augsburgi Allgemeine Zeitunghoz. Ú* 1859. okt. 15.) igen népszerűtlen volt hazánkban, bár korábban, a 40-es években sűrűn foglalkozott Magyarországgal; Pulszky Ferenc is hazai munkatársai közé tartozott (l.: a 157. sz. cikkben. JCB 4. k. 424 : 99.). Különösen 1860-ban — a szabadabb légkörben — sokat támadta Jókai e lapot.

23 *depech* — sürgöny, tudósítás

25 *doctor Kovács* Sebestyén Endre (1814—1878) — 1846-tól a pesti orvosi kar tagja, 1849-től a pesti Rókus kórház sebészfőorvosa volt. A VU 1856. dec. 14-én arcképpel illusztrált vezércikkben ismertette pályafutását, érdemeit.

62 *Gyulay Pál idejéig* — utalás Gyulai Ristori-kritikájára (l.: a 64. sz. cikket és jegyz. JCB 4. k. 171; 694—98), i!l. a Dózsa-drámáért Jókait élesen támadó bírálatára (l.: a 193. és 196. sz. cikkeket és jegyz. JKK 9, 15; 456, 463.).

198

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi a politicus csizmadia

[1858. jan. 23.] 18—19.

M: MS 10. sz. 40.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban.

or:

1 *Walker tábornok* — William Walker (1824—1860) amerikai kalandor, orvos, ügyvéd. 1855 júniusában egy kalandorcsapat élén elfoglalta Nicaragua fővárosát, s diktátorként uralkodott, míg 1857-ben négy középamerikai állam csapatai el nem üldözték. (1860-ban újabb támadást intézett Honduras ellen; el is foglalta Trujillo városát, de utóbb vereséget szenvedett s haditörvényszéki ítélet folytán agyonlőtték.)

6 *Nicaragua* — Jelenleg köztársaság Közép-Amerikában. Miután Kolumbus 1502-ben felfedezte partvidékét, a spanyolok hódították meg, s Guatemala részévé tették. A délamerikai függetlenségi háború idején, 1821-ben önállóvá vált. 1823—38-ig a Középamerikai Egyesült Államok tagja volt, majd független köztársaság lett. 1855-ben W. Walker amerikai kalandor ragadta magához a hatalmat, az angolt tette hivatalos nyelvvé, s bevezette az Amerikai Egyesült Államok déli részein uralkodó rabszolgarendszert. 1857-ben a többi közép-amerikai állam segítségével elűzték, de ekkor, 1858-ban ismét vissza akart térni.

16 *hebehurgya tengeri comondor el nem rontja az egész mulatságot* — a MS jan. 16-i és 23-i külföldi tudósításaiból kitűnik, hogy az Egyesült Államok — hivatalosan — csapatot küldött a Nicaraguát ismét elfoglalni készülő Walker elfogására; a kiküldött Paulding hajóparancsnok komolyan is vette megbízatását, s legénységével együtt elfogta Walker tábornokot, aki már a Castillo erődöt, s négy hajót elfoglalt. A kormány azonban nem helyeselte Paulding eljárását, tevékenységét többen „szégyenletesnek nyilvánították a nemzetre nézve" a szenátusban, sőt, „utasitásai tulhágása miatt", törvényszék elé kívánták állítani. A MS jan. 12-én is foglalkozott az Egyesült Államok dél-amerikai annektáló törekvéseivel.

22 *a chinai lázadók a peckingi porcellántornyot összetörték.* — 1851 és 1864 közt nagy parasztfelkelés volt Kínában. Kirobbanását a külföldi kapitalista hatalmak gazdasági behatolása, a néptömegek és az idegen eredetű Csing-(Mandzsu) dinasztia, valamint a parasztok és a földesurak közti ellentétek kiélesedése okozta. 1851-ben kikiáltották államuk, a Taj-ping tien-kuo (Nagy Béke Mennyei Birodalma) megalakulását, 1853-ban Nankingot is elfoglalták, majd az országon belül még inkább kiterjesztették államuk határait. Uralmuk alatt a parasztok között osztották szét a kisajátított földesúri birtokokat; az uralkodó végül is az

Sor:

európai gyarmatosító hatalmak katonai segítségével verte le a felkelést.

27 *megvettétek tőlünk a gabonát jó olcsón* — A lap jan. 3-i számának gabona-árjegyzéke szerint 1857 decemberében, az egy évvel korábbi árakhoz képest, majdnem felére zuhantak a gabonaárak.

199

KAKAS MÁRTON IMITT-AMOTT

[1858. jan. 31]. 19–21.

M: VU 5. sz. 56–57.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *az ujkor Nóéi* — állatokat mutogató mutatványos truppok.

6 *Nóé elsőszülött fiának* — a Biblia szerint a zsidók Noé elsőszülött fiának, Sémnek leszármazottai.

8 *a nagy menazséria* — A Nemzeti Színház mögötti hajdani füvészkertben levő, oroszlánokat is mutogató „állatsereglet"-ről a PN is azt írta, hogy „a legszebb mindazok közt, melyek a közelebbi évek alatt fővárosunkban megfordultak". Ugyanaz nap — a *Hirdetés* rovatban — olvasható a mutatvány hirdetése is: „Tudósitása a keleti állatseregletnek, mely mától kezdve délelőtti 10 órától esteli 8 óráig naponta látható, tisztelettel alulirt számos látogatásért esedezik, minthogy ő az itt még soha nem látott s nem ismert legritkább állatjaival Pesten az első kisérletét teszi, s a költséget nem kimélve, helyiségét, mely fütve van, a régi füvészkertbe az országuton állitotta föl (. . .) este diszes légszeszvilágitással van ellátva, s ezen világitásnál 1/2 6 órakor este az állatok etetései — valamint e vadállatok mutatványai, zabolázottságuk, idomitottságuk mutattatnak. Bernabo Pál" (l.: PN jan. 21.).

11 *alpakka* (Lama pacos) — Dél-Amerika fennsíkjain tenyésztett láma

31 *miss Dzuba* — a márc. végéig Pesten, a széna (mai Kálvin) téren mutogatott elefántmutatvány egykori hirdetéséből: „Miss Dzuba afrikai elefánt, mely rendkivüli idomitottságáról többszörösen ismeretes, naponta reggeli 9 órától esti 6 óráig az ahhoz

Sor:

készitett bódéban, a szénatéren megtekinthető. — Etetés, melynél ő a még itt soha nem látott palack-akrobatikjával fogja magát kitüntetni — minden napon történik . . . (stb.) Leibich J."

42 *A harmincad épületben* — a mai Harmincad utcában, a Belvárosban.

50 *Egy ember, kinek két feje van!* — Már 1847-ben is, *A siami összenőtt testvérek*ről adott híradásában (Ék 1847. dec. 5. JCB 1. k. 415 : 69–85.) eljátszott Jókai a gondolattal, hogy mi lenne, ha egy törzshöz tartozó két gondolkodó fő közül az egyik demokrata, másik arisztokrata elveket vallana.

57 *sansculotte* — a nagy francia forradalom idején a szegény városi emberek elnevezése, kik a jakobinus diktatúra tömegbázisát adták.

200

KAKAS MÁRTON KEGYETLENKEDÉSEI

A mágnes, mint szerelem

21—25.

M: MS 1858. febr. 6. 16. sz. 64.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

3 *Dr. O. J. ódtanáról* — Oroszhegyi Józsa: *Az ód- és életdelejség közéleti értéke. Szorgalmas tanulmányozás és tapasztalás után irta Oroszhegyi Józsa, orvostudor, szülész, ódgyógyász* (Pest 1858. Müller Emil könyvnyomdája 133 lap) című könyve— a PN 1858. jan. 3-i *Magyar könyvészet* rovata szerint — 1857 végén jelent meg.

Oroszhegyi Józsa, azaz Szabó József (1822—1870) — mivel a forradalom alatt a pesti radikális ifjúság egyik vezére, majd a harcok alatt gerillacsapat parancsnoka, őrnagy volt (l.: *Az én kortársaim* NK 96. k. 194—98. is) — Világos után súlyos börtönbüntetésre ítélték; csak 1856-ban, amnesztiával szabadult Josephstadtból. Erősen hitt a mágnesség, a delejesség élettani, lélektani hatásában. 1859-ben a Divatcsarnokban egy *A rokonszenv természettörténete* című írása is e témával foglalkozik.

Sor:

15 *Volta-oszlop* — Alessandro Giuseppe Volta (1745—1827) olasz fizikusnak először sikerült az utóbb róla elnevezett eszköz segítségével 1800-ban elektromos áramot keltenie.

16 *leydai palack* (leideni palack) — a villamos kondenzátornak 1745-ben, a leideni egyetemen feltalált legelső változata.

17 *kompász* — iránytű

21 *miss Pastrana* — A mexikói születésű Pasztrana Júlia az előző év szenzációja volt. Hipertrichozisz következtében testét, arcát sűrű szőrzet fedte. Pesten is mutogatták, képét 1857-ben a VU is közölte (52. sz., melléklet); Jókai verset is írt róla *(Kakas Márton Naptára* 1859. 35.).

22 *Kaf hegye* — égig érő, smaragdkövekből álló hegyláncolat a mohamedán legendában; a dzsinnek és démonok tanyája

105 *emolumentum* — haszon, nyereség.

201

LENDVAY

25—27.

M: I. a) VU 1858. febr. 7. 6. sz. 61—62.; *Jókai Mór* aláírással.
b) Hf 1858. febr. 9. 123.; uk. a VU-ból.
II. *Emlékeimből* Bp. 1912. HhM 4. k. 189—191.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Lendvay meghalt* — Korának egyik legnagyobb színművésze, Lendvay jan. 29-én 51 éves korában hunyt el.

3 *mikor a szinpadról lelépett* — 1854-ben betegsége kényszerítette Lendvayt a színpadtól való visszalépésre. A *Lowodi árvá*ban lépett fel utoljára, Rochester lord szerepében (l.: Nővilág 1858. jan. 31. 89.).

14 *a szinész a mostoha fiu* — Jókai számtalanszor visszatért arra a fájdalmas gondolatra, hogy a színész művészetét elfedi az idő; Egressyvel kapcsolatban is sokszor megismételte (l.: 1847. jan. 2. JCB 1. k. 9. és a 75. és 78. sz. cikkben JCB 4. k. 198, 202.).

34 *Oh hányszor eredt meg szemeiből a legkeserübb köny* — vö.: a 104. sz. cikkel (JCB 4. k. 276.).

Sor:

41 *egy egyszerü dalt szerze, mellyet a szinpadon elénekeltek.* — 1856. okt. 19-én olvasható a VU *Mi ujság* rovatában, hogy a megelőző héten kedves meglepetésül Hollósy Kornélia a *Sevillai borbély* előadása alkalmával Lendvay egy népdalát énekelte el. (A három csillaggal jelzett kis hír Jókai írása. L.: 42. sz. 371.) Dec. 14-én ugyanily tudósítás szól a dal megjelenéséről (50. sz. 439.).

54 *Temetésére roppant nép gyült össze.* — Lendvayt jan. 31-én temették. A PN írta Lendvay nekrológjában: „Ki hitte volna harminc évvel ezelőtt, hogy e komédiás koporsója körül 20,000—25,000 ember fog egybegyülekezni. Mintha senki sem maradt volna honn" (l.: PN febr. 2.). A Vas u. 4. szám alatt levő lakásából — hol Török Pál lelkész búcsúztatta — indult a koporsót kísérő menet a Kerepesi úti temetőbe. „Mint a tengerár hullámzott" a kísérő menet a Sándor- (ma: Bródy Sándor) utcán, az Országúton (ma: Múzeum krt) a színházig; a koporsó mellett 24 író és színész vitt égő fáklyát; utánuk a család, Ráday, és a „notabilitások" mögött a nép. A színháznál megállt a gyászmenet; itt Székács József lelkész búcsúztatta Lendvayt az intézettől, melynek „a megboldogult élete legdicsőbb perceit köszöné". A halottat a színház zenekara is elkísérte, mely „menet közben uj és igen szép, magyar melódiáju gyászindulót játszott. Ez eszméiben a megboldogult szerzeménye volt. A Lendvai *Szivhangok* cim alatt ismert szerzeményéből Doppler Károly készitette ez indulót". A gyászmenet a színháztól most már egyenesen — végig a Kerepesi úton (Rákóczi út) — a temetőhöz vonult. (L.: MS jan. 30., PN jan. 31., febr. 2.).

76 *Holnap itt lesz az afrikai müvész* — Ira Aldridge néger színész — kinek 1853-i fellépéséről annak idején Jókai lapja, a Db is megemlékezett, szerdán, febr. 10-én lépett fel először, az *Othello*ban. Márc. 2-ig tartó vendégjáték-sorozata 2. előadására nézve l.: a 204. sz. cikket és jegyz. (JKK. 32, 477.).

202

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. febr. 13.] 27—29.

M: MS 19. sz. 76.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban.

Sor:

3 *Öt Feldmarschall az országban belügyminiszter* — 1858. első hónapjainak nagy külpolitikai eseménye volt a III. Napóleon császár ellen megkísérelt merénylet, mely nagy hatást gyakorolt Franciaországnak mind bel-, mind külpolitikájára. Jan. 14-én az operaház előadására érkező császár és felesége kocsijára, a bejárat előtt, bombát dobtak. Bár a kocsi erősen megsérült, és a császár érkezését váró tömegből több mint százan megsebesültek, az uralkodó és felesége majdnem teljesen sértetlenek maradtak és végignézték az előadást. Az olasz merénylőket, Orsinit, Pierrit, Rudiot és Gomezt elfogták, tárgyalásuk febr. 25-én kezdődött. A következő hónapokban egyre szigorúbb belpolitikai intézkedések követték egymást. Jan. 30-án a MS-ban Irinyi József vezércikkben helytelenítette a Spectator és a demokratikus Revue de Paris c. francia lapok betiltását, s ugyanott olvasható az a jan. 28-i párizsi távirat is, mely szerint Franciaországot öt nagy katonai parancsnokságra osztották. A febr. 14-i Moniteur már a kinevezett tábornokok nevét is közölte: Magnan, Canrobert, Castellane és Baraguay d'Hilliers tábornokokat főparancsnokká nevezték ki. (l.: MS jan. 26, 30, febr. 4, 16.).

4 *minden szegleten öt hat bizalmas férfi* — Kemény írta a párizsi helyzetről febr. 5-én a PN-ban: „A jelen percben Páris arculata oly sivár, oly vigasztalás nélküli. A repressiv szabályok egymást váltják. A katona fegyverén tartja kezét, a rendőrség szokatlan erélyt fejt ki, a törvényhozás fürgén nyúl nagy csoport oly intézkedéshez, melyből egy sem mutat a közhangulat normális állapotjára."

7 *áttentát* merénylet (attentatum)
Napoleon herceg — A császár 1822. febr. 9-én született öccséről 1854. dec. 31-én cikket közölt a VU; képe a lap 41. számában jelent meg (1854. 365.). Az egykorú híradások szerint az említett estélyt a Palais Royalban adta (MS jan. 19.).

22 *Londonban elfogadtatik az uj idegen törvény* — Mivel a francia császár ellen elkövetett merénylet részesei Angliában készültek fel tettükre, konfliktus keletkezett a két ország közt, mely nemrég még, a krími háborúban közösen harcolt Törökország oldalán. A MS febr. 11-i híradása szerint 8-án Palmerston miniszterelnök — francia kívánságra — törvényjavaslatot terjesztett elő az alsóházban, mely gyilkosságra való összeesküvés részeseire öt évi börtöntől életfogytiglani deportáció büntetést kívánt kiszabni. Bár Russel lord s több konzervatív a törvényjavaslat,

Sor:

a „menekültek billje" ellen nyilatkozott, 9-én mégis elfogadták a törvényt. E törvényjavaslat keresztülvitele azonban Palmerston kormányának bukását okozta; 21-én be is adta lemondását. A MS-ban febr. 25-én Irinyi ismertette az angol kérdést, a febr. 19-i alsóházi vitát; a miniszterelnököt végül is az angolok önérzete buktatta meg, mely nem tudta elviselni, hogy ily szolgaian tegyenek eleget a franciák követelésének (l.: MS márc. 11.).

36 *angol és francia hadak bevették ostrommal a chinai partvárost Cantont* — A nyugati hatalmak kihasználva Kína belső viszályát, a parasztháborút, közös hadműveletekkel támadták a gyarmatosító hatalmak ellen küzdő Kínát. Katonai sikerekkel kedvezőtlen szerződéseket erőszakoltak ezekben s a következő években az országra (1858: Tiencsieni szerződés, 1860: pekingi szerződés). 1857. dec. 28-án 4600 angol és 900 francia támadt Kantonra, melyet a csekély ellenállás következtében könnyűszerrel el is foglaltak (l.: MS 1858. febr. 11.). Egy korábbi híradás szerint „Anglia és Franciaország el vannak határozva, hogy ha Canton bevétele nem volna elegendő Chinát békére kényszeriteni, egész Pekingig előhaladni" (l.: MS 1858. jan. 23.).

41 *Franciaország kap gyanusok törvényét* — Jan. 27-én törvényjavaslatot fogadtak el Párizsban, mely szerint tilos a császár ellen gyűlöletet kelteni, őt szidalmazni; ez utóbbi vonatkozik a magánéletben tett kijelentésekre is. E rendelet ellen vétőket száműzik; de internálandók (otthon vagy Algirban) mindazok, kik 1848. máj., jún., 1849. jún. és 1851. dec. folyamán tanúsított magatartásuk miatt a korábbiakban már el voltak ítélve (l.: MS febr. 4.). — A PN febr. 6-i cikke szerint azoknak száma, kik az 1848 júniustól 1851 decemberig végbement események által kompromittálták magukat, 30,000 fölött van. Az új rendszabály mindezektől minden törvényes oltalmat megvont. A rendőrség önkényének adták át mindazokat, kik III. Napóleon 1851 decemberi államcsínyjét azonnal nem helyeselték.

42 *hogy Oroszország felszabaditja a jobbágy népet* — Irinyi József 1858. jan. 2-i vezércikkében így kommentálta az erjedő oroszországi változásokat: „Miklós cár »szent Oroszországa« egy nagy és nevezetes rendszer alapja, gyámola, elhagyta korábbi állását! Oroszország a szent szövetség utjáról eltávozott, a jobbágyok felszabaditásának egyszerü mezejére lépett, társaságaiban, sajtójában azzal foglalkozik, hogy az egy vagy két kamaráju parlament jobb-e, az esküttszék felállitásáról beszél. Oroszország-

Sor:

ban tehát, mint látszik, az eszme forr, s meglehet, hogy az »átalakulás« ott »békésen« fog megtörténni." A következő napok külföldi tudósításai is foglalkoznak a jobbágyság eltörlésének kérdésével. Febr. 9.: Tambur kormányzóság nemessége a jobbágyfelszabadítás ellen foglalt állást. — Febr. 11.: a szentpétervári tudományos akadémia „a jobbágyság felszabaditásának ügyét pályakérdés tárgyává tüzte ki." A kézirat beküldési határideje 1860. márc. 13.; a Moszkva-kormányzóság nemessége a felszabadítás mellett foglalt állást. Febr. 13-án újra vezércikkben foglalkozott Irinyi az orosz jobbágyfelszabadítás állásával, várható következményeivel. Addig 41 kormányzóság közül 6 nyilatkozott a felszabadítás mellett.

43 *Angliának lázadó alattvalókkal lesz baja* — A MS febr. 20-i száma szerint febr. 15-én az angol felsőházban Ellenborough lord interpellált arra vonatkozólag, küldött-e a kormány utasítást az indiai lázadók büntetési módja iránt? Ezt azért kérdi, mert rossz politikának tartja a tömegmészárlásokat; legutóbb is 149 lázadót végeztek ki.

45 *oroszlánok kezdenek születni* — a Pesten mutogatott oroszlánokra nézve l.: a 199. sz. cikket JKK 19 : 8.

53 *Wellington herceg*, Arthur Wellesley (1768—1852) — 1808-tól a pireneusi félszigeten a Napóleon seregei ellen harcoló angol haderők főparancsnoka volt.

52 *maderai bor* — a Portugáliához tartozó atlanti-óceáni Madeira sziget világhírű termése. Ennek emlegetésével arra céloz Jókai, hogy amint a század első évtizede végén a félsziget lakói angol segítséggel verték ki Napóleon megszálló seregeit, most is ellentét van a két ország közt a merénylet következtében.

55 *melyet egyik győztes a másik kezéből ragadozott ki* — A háború következtében egyik fél sem jutott előnyökhöz.

203

FARSANG BOLONDJAI

30—31.

M: VU 1858. febr. 14. 7. sz. 81.

Sor:

17 *hugonották* — hugenották: a 16. század második felétől a franciaországi reformátusok elnevezése. A katolikusok véres harcot indítottak a reformáció elterjedése ellen; a tömeges vérengzések közül kiemelkedett az 1572. aug. 23—24. közti Bertalan-éji vérengzés. A hugenotta háborúkat az 1598-as nantes-i ediktum lezárta, de üldözésük XIV. Lajos alatt ismét megindult.

24 *maszlicamedve* — az orosz farsang (mászljanyica) figurája.

34 *A régi egyiptomiak, mikor vigadtak, az asztal elé hozatták őseik mumiáit* — ugyanezt említette Jókai már a 165. sz. cikkében is (JCB 4. k. 471 : 82.).

47 *„Takarékosság!"* — A *Felfordult világ* című regény farsangi mulatságról szóló részével kb. egyidőben keletkezett ez az írás, —miat erre a regény jegyzetében Orosz László is utalt (JKK 15. k.). A VU-nak egyébként is a takarékosság volt az alapelve. (L.: a 69. sz. írást JCB 4. k. 187.).

204

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. febr. 21.] 32—33.

M: VU 8. sz. 93.

Sor:

1 *Ira Aldridge* — A világhírű néger színész, kinek közelgő vendégszerepléséről már Lendvayról írt cikkében is hírt adott Jókai, ez alkalommal — febr. 12-én — Shakespeare *A velencei kalmár* című drámájában lépett színpadra. Egyéb felléptei: febr. 10., 15.: *Othello;* 19., 26.: *Macbeth;* 24. és márc. 1.: *Lear király.* Ezen kívül — a magyar zenede javára, jótékony célra — márc. 5-én még egyszer eljátszotta Othello szerepét. Lear-alakításáról a 206. sz. cikkében számolt be Jókai, kit egyébként is sokat foglalkoztatott a néger művész alakja. Talán ő írta a VU 1854. jún. 25-i számában is az Ira Aldridge-ról szóló cikket, s 1900-ban *A hajdani nemzeti színházról* c. cikkében külön fejezetet szentelt emlékének (l.: HhM 4. k. 34—36.).

Sor:

4 *ki szerecseny nyelven beszél* — Aldridge Shakespeare nyelvén, angolul mondta szövegét.
hozzá még egyszer zsidó — ti. a velencei kalmár szerepét játszotta.

15 *még Bernát Gazsitól is* — Bernát Gáspár (1810—1873), közismert nevén Gazsi, számos tréfás írás szerzője, gyakran szenvedett pénzzavarban.

16 *praenumeratiót kalendáriumra* — Jókai gyakran tréfálkozott a naptár-előfizetést gyűjtő írókról — így saját magáról is. (L.: a 238. sz. írást. JKK 175.)

17 *denique* — itt: végül is

32 *Wáj mir!* — Jaj nekem! (Weh mir!)

34 *nem értvén, mit beszél* — Aldridge angolul, a többi színész magyarul mondta a szöveget.
reus — a vádlott

36 *igazi nyelvén* — jiddisül
„Ghib mir mein Khapitol, ünd lasz mi géhn!" — „Add meg a pénzemet, hadd menjek már!"

41 *„you, mister! in dem Souffleurkasten, have you not mei Nasen gesehen?"* — „Ön uram, a súgólyukban, nem látta az orromat?"; a keverék angol, német, francia és jiddis nyelven írt szöveggel nyilván a kétnyelvű előadás furcsaságát karikírozza Jókai.

42 *„Já nye vím, mladipán"* — „Nem láttam uram"; lengyel szöveg.

205

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. febr. 27.] 33—34.

M: MS 25. sz. 100.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Nem céhmester már Pálmester!* — Palmerston angol miniszterelnök és kormányának megbuktatására, ill. febr. 21-i lemondására nézve l.: a 202. sz. cikk jegyz. JKK 475.

Sor:

10 *Lord Verderbi* — Edward Geoffrey Smith Stanley gróf (1799—1869) 1851-től Derby gróf néven lett az angol felsőház tagja; a febr. 14-i kinevezett új kormány elnöke. (L.: MS 1858. febr. 25., 27. és *Gróf Derby angol miniszterelnök* c. cikket és képet: VU 1858. ápr. 25.)

lord Händli — lord Henley az új kormány kereskedelemügyi minisztere.

lord Izrael — Beaconsfield Disraeli (1804—1881) angol államférfi; 1848-tól a tory párt vezetője. A Derby kabinetben a kincstári tárcát töltötte be.

11 *lord Pakfong* — Valószínűleg lord Packington miniszter nevének tréfás változata.

lord Ellenforgó — lord Ellenborough az indiai ügyek minisztere volt.

12 *tory* — Az angol Konzervatív Párt elődjének és tagjainak neve.

22 *A gyilkosmerényző Orsini* — Felice Orsini (1819—1858) olasz polgári demokrata politikus, szabadságharcos. Már 22 éves korában egy forradalmi titkos társaság tagja lett. A mozgalom 1844-ben Corsenzánál kiütött, de leverték, s Orsinit — elfogatása után — örökös gályarabságra ítélték. Az új pápa amnesztiája 1846-ban kiszabadította, de újra forradalmi mozgalmakba keveredett, s ekkor vasban kísérték az egyházi állam határára. Részt vett az 1848/49-i forradalomban. 1854-ben Mazzini utasítására Milánóba, Velencébe, Bécsbe, majd Erdélybe ment, de Szebenben újra elfogták. 1856-ban Mantuába szökött, majd Párizson keresztül Londonba ment. Ott szervezte merényletét III. Napóleon ellen, kit az olasz egység legfőbb akadályának tartott. (L.: MS 1858. jan. 26. és *UMLex.*) A császárhoz febr. 11-én börtönéből írt levelében sem saját maga, csak hazája érdekében könyörgött: „Esdeklem felségednek, adja vissza hazámnak szabadságát, melyet annak gyermekei 1849-ben magok a franciák hibája miatt vesztettek el" (l.: MS 1858. márc. 4.).

Orsini, Olivier urat szólitá fel — Egy 20-i párizsi jelentés szerint Pierri védelmét nem fogadta el Olivier (l.: MS 1858. febr. 25.).

32 *Yeh uramat elfogták* — Kanton elfoglalására nézve l.: a 202. sz. cikk jegyz. (JKK 475.). A MS londoni jelentésre hivatkozva közölte febr. 23-án: „. . . Chinából jelentik, hogy Yeh napszámosnak öltözve s egy tatár tábornok elfogattak". — *Yeh, Kanton alkirálya* címen 1858. ápr. 11-én közölt róla cikket és képet a VU.

37 *Amerikában az országgyülésen* — A MS e sorokkal egyszerre közölte a következő, febr. 6-i New York-i jelentést: „A képviselő

Sor:

házban Washingtonban ismét verekedés történt. Éjfél után 2 órakor a vita épen unalmas kezdett lenni; néhány követ hortyogott, mások dohányoztak, s ekkor Keitt és Grow, az első a rabszolgaság pártolója, az utóbbi ellenzője, a szavaktól verekedésig jutottak. Az elnök nagy nehezen tudta a csendet helyreállítani."

41 *lord Gibson* Thomas Milner (1806—1884) — angol államférfi, 1837-től az alsóház tagja. A febr. 19-i angol alsóházi vitában, melyben Palmerston összeesküvési billjét tárgyalták, Gibson hangoztatta, hogy arra a francia követelésre, mely az angolok adta menedékjog megszüntetésére irányul, Angliának határozottabban kellene felelnie. Fellépésével nagyban elősegítette Palmerston kormányának bukását (l.: MS febr. 25.).

206

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. márc. 7.] 35—37.

M: VU 10. sz. 117.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Lear király"* — Ira Aldridge 1858. febr. 24-én és márc. 1-én lépett föl Shakespeare e drámájában.

15 *persvadeálták* — rábeszélték

22 *„ne félj fiam Kordula, . . ."* — Lear legifjabb leányát, Cordeliát — miután apja kitagadta — Frankhon királya nászajándék nélkül is örömmel veszi feleségül.

27 *melspájz* — tészta (Mehlspeise).

37 *Denique* — Végül is

38 *áperte* — világosan, kereken

79 *Linnéből* — Karl von Linné (1707—1778) svéd természettudósnak a növényeket leíró és rendszerező munkájából.

84 *„luk"* — az angol „look" (nézz!) fonetikus írása.

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. márc. 20.] 37—39.

M: MS 1858. márc. 20. 34. sz. 135.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Orsinit és Pierit kivégezték* — A III. Napoleon elleni merénylet résztvevőinek pere febr. 25-én kezdődött. A vádirat Orsinin kívül Carlo Rudoi 25 éves nyelvmester, Antonio Gomez 29 éves szolga, Giuseppe Pierri 50 éves nyelvmester és Francesco Bernhard orvos bűnösségére terjedt ki. A jan. 14-én elkövetett merénylet alkalmával este fél 9-kor három bombát dobtak a császár kocsija elé, illetve alá és mellé; a gázlámpák kialudtak, számos ablak betört, 156 ember sebesült meg, közülük 7 halálosan. A tárgyalás másnapján, 26-án reggel 9 óra előtt már el is hangzott az ítélet: Orsinit, Pierrit és Rudiot atyagyilkosokként halálra, Gomezt életfogytiglani gályarabságra ítélték (l.: MS márc. 2., 4.). Kegyelmi kérvényük elutasítása után márc. 13-án reggel 7 órakor nagy tömeg (10 ezer katona, kétszázezer ember) előtt végezték ki Orsinit és Pierrit. Rudio büntetését megváltoztatták (l.: MS márc. 16., 18.).

6 *Bernhard fog most furcsán járni.* — Az Angliában tartózkodó orvos, aki az 1848-i francia forradalom idején lázító beszédeket tartott a klubokban, miután 1849-ben egy évi fogságra ítélték, elhagyta Párizst. Mivel már 1857-ben kapcsolatba lépett Orsiniékkal, fegyvert szerzett számukra, a vádirat bűnrészességgel vádolta. Nemzetközi bonyodalom származott abból, hogy bár a franciák kiadatását, ill. megbüntetését követelték, és márc. 13-án Londonban vádiratot is adtak ki ellene, áprilisban az angol kormány minden eljárást megszüntetett ellene (l.: MS márc. 16., ápr. 22., 24.).

14 *in anima vili* — a gyenge, hitvány lélekben

15 *Times* — 1785-ben alapított tekintélyes konzervatív párti angol napilap.

Sor:

19 *Lajos Fülöp* (1773—1850) — 1830—48-ig francia király; 1830-ban a júliusi forradalom ültette trónra, s az 1848-i februári forradalom buktatta meg.
complott — összeesküvés

20 *Q. f. d. um* — a „Quod fuit demonstrandum" rövidítése („ez az, amit bizonyitani kellett").

21 *A Cagliari gőzösön elfogott angol mérnök kiváltása végett* — A Cagliari nevű olasz gőzös ez időben nagy diplomáciai válságot robbantott ki. A Rubbatio társaság ily nevű fegyverszállító hajóját 1857-ben húsz olasz forradalmár foglalta el erőszakkal, akik „mint az olasz forradalom megkezdői léptek fel" (l.: PN 1858. jan. 27.). Mivel Nápoly — állítólag nápolyi vizeken — elfogta a hajót, Piemont és Nápoly közt feszült viszony keletkezett. A Szárd királyság szerint ugyanis a hajót semleges területen fogták el. Franciaország a Szárd királyság, Piemont mellett állt, de azért óvta az olasz egység harcosát, Cavour grófot (1810—1861), Piemont miniszterelnökét a nyílt szakítástól, nehogy nagy nemzetközi konfliktus robbanjon ki. Nápoly ugyanakkor London jóindulatát igyekezett megnyerni, a hajón elfogott — s ekkorra már meg is háborodott — angol gépész, Watt szabadonbocsátásával. London Lyons admirális fiát, a toszkánai attasét küldte tárgyalni Nápolyba, bár az angol Daily News szerint sokkal hatásosabb lett volna, ha maga Lyons admirális, a brit feketetengeri flotta parancsnoka érkezett volna egy fregattal Nápolyba (l.: PN jan. 27., MS jan. 21., febr. 9., márc. 2., 11., 13.).

26 *a kalendariumokat is megjavitják* — Oroszország ekkor még nem tért át a XIII. Gergely pápa által a XVI. században megreformált, új, Gergely-féle naptár használatára. 1582-ben okt. 4. után 15-ét írtak, ezzel kiküszöbölték a régi Julianus-féle naptárnak, illetve időszámításnak a valódi napévtől való, ekkor már 16 napra felszaporodott eltérését. A görögkeleti világ azonban a római pápa által bevezetett naptárreformot nem vette át, azért egyre nagyobb zavart okozott a különböző országok által használt időszámítási eltérés. Oroszország, ill. a Szovjetunió csak a 20. században, a szocialista forradalom győzelme után tért át az Európában már általánosan használt időszámításra.

38 *lord John Russel* (1792—1878) — Amberley viscountja; 1813-ban alsóházi tag, s hamarosan a whig párt vezére lett.

40 *Peeliták* — Robert Peel (1788—1850) angol államférfi 1833-ban új parlamenti pártot alapított. Tagjai, a peeliták a toryk és a whigek közt álltak.

Sor:

46 *tisztogatják az ágyukat* — a MS márc. 23-i híradása szerint a francia hadikikötőkben nagy tevékenység volt észlelhető, a katonák szabadságolása megszűnt stb.

50 *magyar publicista* — Eötvös József bon mot-ját Jókai akadémiai székfoglaló értekezésében is megemlítette (l.: JKK 350 : 521. 650.).

208

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. márc. 27.] 39—41.

M: MS 37. sz. 147.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

3 *Sebastopolban sülnek el* — utalás a krími háborúra.

5 *Persigny* — Franciaország volt londoni követe; a két ország közt a merénylet hatására kiélesedett viszony következtében mondott le; a márc. 24-i párizsi jelentés szerint Pelissier tábornagy már ki is neveztetett (l.: MS márc. 23., 25. Pelissierről, afrikai kegyetlenkedéseiről már 1855-ben cikket közölt a PU máj. 30-i száma.)

8 *kabylok* — Észak-Afrikában, az Atlasz hegységben lakó berber törzsek elnevezése. A gyarmatosítók ellen folytatott harcaikban hírnevet szereztek vitézségükkel.

12 *capacitált a francia souverainitás felől* — győzött meg a francia hatalomról, ill. felsőbbségről.

25 *A francia határon olyan szigoruan veszik már az utasok kifürkészését* — Franciaország, mivel külföldről szervezték a merényletet (és hatására mind a bel-, mind a külpolitikai helyzet igen kiélesedett), szigorú útlevélvizsgálati rendszabályokat léptetett életbe. A svájci francia követség közölte például, hogy csak azok kaphatnak vízumot Franciaországba, kik személyesen jelennek meg a berni követségen (l.: MS febr. 25.). Márc. 23-án az angol alsóházban is szóvá tették, mily sok kellemetlenséget okoz az angoloknak az új francia útlevél-rendszer (l.: MS márc. 30. és a 210. sz. cikkben is. JKK 45 : 53.).

Sor:

41 *Montenegro most folytatja portyázásait* — A MS márc. 20-i jelentése szerint a montenegróiak febr.-ban már másodszor törtek be Hercegovinába; a törökök a csata folyamán 100 halottat és sebesültet vesztettek.

54 *minden nemes embernek ki kell mutatni, hol vette a nemességet* — A francia törvényhozó testület márc. 19-i rendelete szerint aki illetéktelenül hord hivatalos öltözetet, egyenruhát vagy nemesi címet, 6 hónaptól 2 évig terjedő fogsággal és 500–5000 frankig terjedő pénzbírsággal sújtható (l.: MS márc. 25.).

209

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. márc. 28.] 41–43.

M: VU 13. sz. 152.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *két hétig beteg lenni.* — A VU két számából kimaradtak a Kakas Márton-levelek.

31 *a Próféták ideje óta* — Meyerbeer nálunk 1850-ben bemutatott operájára nézve l.: a 229. sz. cikket és jegyz. JKK 113, 517.

32 *Alig hagyott ide bennünket Aldridge* — Az utoljára márc. 5-én fellépett néger színész vendégjátéksorozatára nézve l.: a 204. és 206. sz. cikkeket (JKK 32, 35.).

35 *„Bánkbán" kétszeri előadásán* — Katona művét Tóth Eszter javára márc. 10-én, majd a rá következő vasárnap, márc. 14-én játszotta a Nemzeti Színház (l.: a 211. sz. cikkben is.)

36 *Dobsa V. Lászlóján* — Az 1440–1457 közt uralkodó V. László magyar királyról írt drámát márc. 16-án mutatták be Bulyovszkyné javára, majd két nappal később ismét színre került. (Vö.: a 211. sz. cikkel JKK 47 : 38–50.).

37 *„utolsó Záchon"* — Tóth Kálmán 4 felvonásos tragédiája Szerdahelyi jutalomjátékául márc. 27-én, szombaton került színre. A vitát kiváltó műre nézve l.: a 211. és 213. sz. cikket és jegyz.

53 *vasárnapokon is historiai drámák adatnak elő* — Korábban, számítva a kevésbé művelt, vasárnapi közönség igényére, vasár-

Sor:

naponként általában könnyebb fajsúlyú műveket, népszínműveket adtak. Most, előző vasárnap, a *Bánk bán* is megtöltötte a színházat.

58 *jövőre nyiltabb sorokkal szólhatok* — a 211. sz. cikkében Jókai bővebben szólt a színház dolgairól (l.: JKK 46.).

210

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. ápr. 3.] 43—46.

M: MS 40. sz. 160.; a *Szombati tárca. — Közli Jókai Mór* című rovatban.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *fölmegy a buzának az ára!* — A MS kereskedelmi és üzleti híreket közlő rovata szerint febr. közepétől márc. közepéig folyvást emelkedőben voltak a gabonaárak; csak a hónap végén mutatkozott némi lanyhulás az üzleti életben a közbejött izraelita ünnepek miatt.

3 *a generalisok legyenek Franciaországban miniszterek* — A franciaországi állapotokra nézve l.: a korábbi, febr. 13. utáni *Politicai körút a nagyvilágban* című írásokat.

14 *a Perim szigetet elfoglalta* — A kis, mindössze 13 km² terjedelmű, a Vörös tengert az Adeni öböltől elválasztó Bab el-Mandeb szorosban levő Perim sziget is a nemzetközi konfliktusok számát szaporította. Anglia ugyanis elfoglalta a török fennhatóság alá tartozó szigetet (l.: MS 1858. ápr. 1., 6.), mert ekkor vetődött fel a Szuezi-csatorna megépítésének kérdése. Anglia eredetileg ellenezte, nehogy oly víziút keletkezzék, mely nem áll ellenőrzése alatt. Végül is csak azzal a feltétellel egyezett bele a csatornaépítésbe, hogy e sziget, a Vörös tenger kulcsa az övé lesz. Törökország viszont — ugyanebből a meggondolásból — tiltakozott Anglia önkényes területfoglalása ellen. Franciaország ragaszkodott Szuez megépítéséhez, amit viszont most Anglia és Törökország ellentéte akadályozott.

Sor:

16 *Lamartine*, Alphonse de (1790–1869) — francia költő, író, a júliusi forradalom előtt Olaszországban követségi titkár volt. Pár évi visszavonultság, utazás után — képviselőként — 1833-ban ismét részt vett a közéletben. Az 1848-i februári forradalomban az ideiglenes kormány tagjaként megakadályozta a szélső bal, a vörös zászló diadalát. Bár őt is jelölték köztársasági elnökségre, nem ő lett az elnök.
Először ápr. 1-én, majd részletesen e cikkel egyidőben jelent meg a MS-ban a tudósítás a Lamartine számára indított gyűjtésről. A márc. 29-i párizsi jelentés szerint barátai is felkeresték Espinasse belügyminiszter tábornokot, hogy engedélyezze a gyűjtés megszervezését. A belügyminiszter tájékoztatója után a császár kijelentette, hogy Franciaországnak becsületbeli ügye segíteni Lamartine-t, s ő maga is az adakozók közé állt. „A fejedelem, ki tiz éve küzd a demagogia kicsapongásai ellen — írta engedélyező levelében a belügyminiszter — nem fogja soha feledni azon szolgálatokat, melyeket Lamartine 1848-ban a rend szent ügyének tőn, annyi nyomortól, annyi gyalázattól mentvén meg Franciaországot nemes erélyessége által" (l.: MS ápr. 3.).

21 *collecta* — gyűjtőív

23 *Cincinnatus*, Lucius Quinctius — római consul i. e. 460-ban. A hagyomány szerint az egyszerűség és szerénység példaképe volt.
Augustus idejébeni Rómát. — I. e. 31-től i. sz. 14-ig uralkodott Augustus, eredeti nevén Caius Octavius, ki i. e. 29-től a római birodalom egyeduralkodója lett. Uralma a császárkor kezdete, mikor a római erényeket a hatalomvágy váltotta fel.

24 *Napoleon császárt e héten látták (. . .) sétálgatni* — Az erről szóló híradás márc. 30-án jelent meg a lapban.

30 *a cserkeszek irgalmatlanul megverték az orosz seregeket* — Egy márc. elejei sztambuli tudósítás adott hírt a cserkeszek harcának újabb megindulásáról (l.: MS márc. 23.).

33 *a sok megérett sipoy kalászfej learatását* — Utalás az indiai felkelés során tanusított angol kegyetlenkedésekre. Egy márciusi jelentés ismét csak azt adta hírül, hogy Campbell, Outram és Franks tábornokok egyesültek, és 60 000 emberrel, 120 ágyúval Luknot készültek elfoglalni (l.: MS márc. 30.) Egy májusi cikk is arra figyelmeztet, hogy az angolok kegyetlenkedései csak újabb és újabb felkelések forrásaivá válnak (l.: MS máj. 13.).

40 *Montenegro* — Ma Crna Gora néven jugoszláv szövetségi köztársaság. Bár a 16. században török fennhatóság alá került, sza-

Sor:

badságszerető népe megőrizte függetlenségét, melyet I. Njegoš Péter (1781—1830) püspök uralkodása alatt a szultán is elismert. Danilo fejedelem 1851—1860 közti uralkodása alatt az ország világi fejedelemséggé alakult; a törökök azonban ez időben is többször betörtek az országba.

50 *Szerbiában is aligha nem készül valami* — Szerbia ebben az időben — számos harc és szerződés ellenére — még mindig Törökország fennhatósága alatt volt.

53 *Franciaországban most olyan szigoruan veszik a visitatiót* — A szigorú útlevél- és határellenőrzésre nézve l.: a 208. sz. cikket és jegyz. JKK 40 : 25—35.

61 *„videánt consules, né quid impérium detrimenti kápiát"* — a magyaros helyesírással írt latin szöveg fordítása: „lássák a konzulok, nehogy valami kárt szenvedjen a birodalom"

76 *Milyen hatalmasnak tartják Oroszországban a cárt* — vö.: a 325. sz. cikkel. JKK 377 : 30—46.

83 *A spanyol királyné* — Izabellára nézve l.: a 135. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 803.

211

HUSVÉTI PIROS TOJÁSOK

46—49.

M: VU 1858. ápr. 4. 14. sz. 165—166. Melléklet.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

3 *Karácsonyi Guidó* (1817—1885) — nagybirtokos, műpártoló. Rudolf trónörökös (1858—1889) születésének tiszteletére tett nagyösszegű adományai honorálásaként az uralkodótól grófi címet kapott. Jókai a *Felfordult világ* c. regényében is említi őt (l.: JKK 15. k. 261 : 10.).

5 *10,000 forint különösen drámai jutalmak alaptőkéjeül kitüzve* — Az 1858. márc. 30-án alapított Karácsonyi-díj 200 arany összegű díját (a 10,000 ft kamatait) két évenként felváltva kapták szomorújátékok és vígjátékok írói. A pályaműveket szept. 30-ig kellett benyújtani; az eddigi pályázatokkal ellentétben nem a vi-

Sor:

szonylag legjobb mű, hanem csak teljes értékű dráma kaphatott díjat.

23 *V. László, dráma* — Dobsa márc. 16-án bemutatott drámájára nézve l.: a 209. sz. cikk jegyz. is JKK 484.
Bertrám és Róbert — Hoguet és Schmidl egész estét betöltő táncjátékát Campilli javára márc. 22-én mutatták be.

24 *Bánk bán* — Katona művét márc. 10. és 14-én adták (l.: a 209. sz. cikkben is).

25 *Tóth Kálmán első drámája* — A márc. 27-én bemutatott drámáról Jókai már márc. 28-án is megemlékezett (JKK 42 : 37.). A nyomában kialakuló vitát l.: alább, az előadásra nézve a 213. sz. cikket és jegyz. JKK 51, 490.
az utolsó Zách — A darab főszereplője a Zách-nemzetség (l.: uo.) életben maradt tagja, Kópjay László, Havasalföldre bujdosott, és a családját ért sérelem miatt a havasalföldi uralkodót a jogtalan követelésekkel rájuk támadó magyar király ellen tüzelte.

43 *Schodelnétól és Hollósy Nellitől sokkal szebben látta hajdan előadva;* — Dobsa drámájának témája megegyezik Erkel *Hunyady László* című, 1844. jan. 27-én bemutatott operájával.

44 *Reina* — olasz operaénekes; 1847-beli Nemzeti Színház-beli fellépteiről korabeli cikkeiben Jókai is többször említést tett (l.: JCB 1. k.).

51 *Ördög Róbert* — Meyerbeer, Scribe szövegére írt, Párizsban 1831-ben bemutatott operája *(Robert le Diable)*.

61 *Róbert Károly* (1288—1342) — magyar király ténylegesen 1308-tól uralkodott haláláig. Hadjáratot vezetett Basarab havasalföldi román fejedelem ellen; kezdeti sikerek után a román és kun seregek a havasalföldi Posadánál szétverték csapatait.

70 *Egy lap kritikusa nagyon kegyetlenül bánt a szerzővel;* — Greguss kritikája mind a mű színvonalát, mind tendenciáját szigorúan támadta. „Maradjon Tóth Kálmán az ő lirája mellett s hagyjon békét a drámának" — tanácsolta el Tóth Kálmánt a dráma műfajától, de megrótta a nemzeti érzés hiányáért is, amiért oly tárgyat választott, mely „nemzetét sérti". „Én megvallom — írja a továbbiakban Greguss — magyar szinpadon nem akarok oly művet látni, mely a magyarnak, mint nemzetnek, szégyenével, kudarcával végződik" (l.: PN márc. 30.).
A vita Greguss és Tóth Kálmán közt tovább folyt a PN hasábjain (l.: márc. 31., ápr. 1., 2., 4.). Tóth védte a drámaírónak azt a jogát, hogy — a nemzeti érzés megsértése nélkül — kudarcot is ábrázolhasson a színpadon. Ezt Greguss sem tagadta, de arra fi-

Sor:

gyelmeztetett, hogy az igazság itt a megtámadott havasalföldi nép mellett van („az erkölcsi suly annak részén van, a ki sajátját védelmezi"), a magyarok bukása tehát szégyenteljes, s ez sérti a nemzeti érzést, ezért tartotta kötelességének szót emelni az ily téma színrevitele ellen. Gregussnak ez a zárócikke egyszerre jelent meg Jókai cikkével.

81 *divatba jönni kezdő eljárás ellen* — Utalás az ő Dózsa-drámájával kapcsolatban szintén emlegetett hazafiatlanság vádjára. (Vö.: a 193. sz. és a köv. cikkekkel, jegyzetekkel.)

93 *Dopplerék elbucsuztak tőlünk,* — Doppler Ferenc (1821—1883) ápr. 2-án kelt, a sajtóban megjelent búcsúlevelében írta: nem hagyhatta el búcsú nélkül a színházat, melynek 16 éven át tagja volt, a drága földet, mely második hazájává vált, a pályatársait s jóakaróit. Talán még visszatérhet.
A Lembergben született fuvolaművész a harmincas évek közepén jött Károly öccsével Pestre; előbb a német, majd a megalakult magyar Nemzeti Színház tagja lett. 1858-ban a bécsi udvari Operaház szerződtette; Pestre, 1868-ban már csak látogatóba jött. Pesti közönségétől az 1858. márc. 29-i búcsúhangversenyén búcsúzott el.

95 *Benza* Károly (1812—1872) — az 1840-es évek elejétől a Nemzeti Színház tagja, operaénekes. 1859-től 1870-ig ő is Bécsben működött.

99 *buffó* — mint énekes-szerepkör megjelölése, a komikus szerepet játszó basszus énekes típusát jelenti.

212

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. ápr. 11.] 49—51.

M: VU 15. sz. 176.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Roger,* Gustave Hippolyte (1815—1879) — francia operaénekes, a párizsi Nagyopera első tenoristája. E vendégjátéka után egy év múlva elvesztette fél karját s visszavonult a színpadtól.

Sor:

Ápr. 6-i első fellépte alkalmából Meyerbeer *A próféta* című operájában mutatkozott be a pesti közönségnek. További hét fellépte: febr. 9.: *Hugenották;* 11,. 13., 18.: *Lammermoori Lucia;* 15.: *Zsidónő;* 20.: *Trubadur.* 22-én, búcsúfelléptéül, operarészleteket énekelt.

6 *Hogy lehet énekelni hang nélkül?* — A francia művész első, bemutatkozó felléptéről a PN kritikusa is csak annyit írt, hogy ebből az egy alkalomból nem mer ítéletet mondani, mivel a vendégművész igen rekedt és kimerült volt; az ápr. 11-i *Lammermoori Lucia* előadásról azonban már elismeréssel szólt a kritikus (l.: PN 1858. ápr. 8., 13.).

15 *portentum* — csodás jelenség, szörny

17 *hyppopotamus* — viziló

26 *parterr* — földszinti ülés

28 *fistula* — itt: fejhang

30 „*Két hatalom*" — ápr. 7-én került először színre.

46 *azért protestáljon majd a Budapesti Szemle* — Utalás Gyulai és Csengery Antal Jókai *Dózsa György* c. drámájáról írt kritikáira (l.: a 193. és 196. sz. cikkeket és jegyz. JKK.).

213

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. ápr. 18.] 51—54.

M: VU 16. sz. 189—90.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Utolsó Zách* — Tóth Kálmán e nagy vitát kiváltó, márc. 27-én bemutatott 4 felvonásos tragédiáját ápr. 11-én adták elő másodszor. (A bemutató előadásra és az azt követő vitára nézve l.: a 211. sz. cikket és jegyz. JKK 48, 488.).

3 *igen földicsértelek* — l.: uo.

15 *a fiatal szerzőt* — Tóth Kálmán ebben az időben már 27 éves volt, lapszerkesztő; fiatalságára való utalás nem a korára, csak drámaírói munkásságára vonatkozik. Ez volt Tóth Kálmán első drámája.

Sor:

17 *Kopjai* — a darab főhőse, „az utolsó Zách", aki a Zách nemzetség kiirtásakor életben maradt; bosszúból a király s közvetve nemzete árulója lett.
Klára — Zách Felicián lánya, kit a királynő rokona a királynő közvetítésével gyalázott meg. Történetét, ill. a Zách család tragédiáját Arany János *Zács Klára* című, 1855-ben írt balladájában örökítette meg. Erről szól Petőfi *Visegrád táján* című, tíz évvel korábbi költeménye is.

18 *az öreg Záchchal* — Zách Felicián a lányán esett gyalázat miatt karddal rohant a visegrádi királyi palotában ebédelő királyi családra, ill. a királynőre; a testőrök nemcsak a támadó Zách Feliciánt kaszabolták le, hanem bosszúból egész családját kiirtották. Jókai megemlékezik tragédiájukról *A magyar nemzet története* című művében is (Pest 1854. 162—66: a *Zách Klára* c. fejezetben), és többször felbukkan nevük regényeiben is (pl.: *Az aranyember* JKK 27. k. 146 : 12., 488.).

30 *mint egy harcos Gyulai Pál* — Gyulai harcosságára való hivatkozásával Jókai Gyulainak ápr. 8-tól máj. 15-ig megjelenő, a nőírók elleni cikksorozatára céloz (l.: a 219. sz. cikket és jegyz. JKK 85.; 504.).

45 *ismerte már Rarey lószeliditési titkát* — Ez időben készült már az amerikai Rarey könyvének fordítása, melyet a nyár folyamán így hirdetett Ráth Mór: „A világhirü Rarey titkai. A legvadabb és leggonoszabb lovakat rögtön megszeliditeni, történetesen Amerikában saját kéziratában felfedeztetvén, pár nap mulva jeles magyar forditásban fog nálam megjelenni" (l.: PN 1858. júl. 23.).

47 *lord Ellenborough* — A februárban kinevezett új angol kormány indiai ügyekkel foglalkozó minisztere.

65 *bracchiumot vitézül repellálják* — a karhatalmat vitézül visszakergetik.

214

A MAGYAR TEMPEVÖLGY

Regényes tájleirás

54—70.

M: I. VU 1858. ápr. 25—jún. 6. között, 17—23. sz.; hét folytatásban (a szerző neve az alcímben: *Regényes tájleirás Jókai Mórtól)*, képekkel.

1—99. sor ápr. 25. 17. sz. 195—97.
100—181. sor máj. 2. 18. sz. 208—9.
182—278. sor máj. 9. 19. sz. 221.
279—343. sor máj. 16. 20. sz. 233—34.
344—421. sor. máj. 23. 21. sz. 240—41.
422—476. sor máj. 30. 22. sz. 258—59.
477—516. sor jún. 6. 23. sz. 268.

II. *Magyarhon szépségei.* Pest 1862.[2] (J. M. Munkái. Népszerű kiad. 27. sz.). 3—26.

III. *Magyarhon szépségei.* Bp. 1956. 14—26. Összeáll. és jegyz. Fazekas László.

Részl.: Lipták Gábor: *Jókai Balatonfüreden.* Bp. 1960. 49. és kk.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

Cím (1862: — alcím hiányzik —)
11 anyja (1862: anya)
49 csötörtökön (1862: csütörtökön)
50 annak *a* szelleme (1862: annak szelleme)
67 kijön (1862: kijő)
107 háladatos (1862: háládatos)
115 tenyész (1862: tenyészik)
116 őslakók (1862: őslakok)
146 *soha eső* nem (1862: *eső soha* nem)
228 s ez a mi (1862: s ez *az* a mi)
237 szinén (VU; 1862: szivén — sh. —)
245 érzeni (1862: érezni)
262 mosolyog (1862: mosolyg)
281 végnapjait (1862: vig napjait)
291 semmi *öröme, semmi* fájdalma (1862: semmi fájdalma)
297 Hjaj (1862: Haj)
300 nevét viselő (VU: nevét *a* viselő — sh. — 1862: nevét viseli)
302 kormányos, hajóslegények (VU: kormányos hajóslegények — sh. —)
313 váza (VU; 1862 vára — sh. —)
318 mellynek (1862: melynél)
413 bekövetkezett (1862: bekövetkező)
453 ez tudatja (1862: *az* tudatja)

Jókai — bár az 1848. jún. 3-án Váli Ferencnek írt levele szerint már akkor is készült Füredre (l.: OSzK FolHung 2261. 500. fol.) — valószínűleg csak most, 1857-ben látta először a Balatont, amely — mint az útirajza is mutatja — igen nagy hatást tett rá. A pár napos útra — Váli Mari *Emlékeim Jókai Mórról* c. emlékezése szerint (Bp. 1955. 156—70.) — Jókainé lányának sürgetésére került sor, „ki úgy vélte, hogy a »kétemeletes ház« mellé még az is szükséges az ő szerencséje megalapitására, hogy Balatonfüreden egyet mulathasson" (l.: i. m. 157.).

A pár napra tervezett balatoni látogatására 1857. aug. 5. tájt indult Jókai. 1857. júl. 28-i levelében írta nővérének, az ugyancsak Füredre készülő Eszternek, hogy — bár Jókainé és leánya már aug. elsején elutaznak — ő aug. 5-ig Pesten várja a Váli-családot, hogy azután együtt indulhassanak Füredre. Ugyanitt hazautazásának időpontját is közölte: mivel megállapodásuk szerint Pákh aug. második felében utazik haza, a szerkesztői teendők ellátása végett neki 10-ig haza is kell már érnie (l.: OSzK FolHung 2261. 217. fol.). Visszaérkezésük napjáról ugyanezt írta Váli Eszter is Jókai Károlynak aug. 2-án: „10-én megyünk Füredről Pestre, Moricéknak otthon *kell* lenni" (l.: uo. 454. fol.). Váli Mari emlékezése szerint ők Pápáról egyenesen utaztak Balatonra, mégpedig Jókaival kb. egyidőben, mert Jókait már Füreden találták. Jókai tehát — aug. 4-én vagy 5-én — egyedül indult Pestről Balatonfüredre.

Az első nap — a továbbiakban mindenütt Váli Mari emlékezésével egészítve ki Jókai útibeszámolóját — a fürdőhellyel való ismerkedéssel telt el. Este színházba mentek. Második nap — eleget téve a bencés apát meghívásának — Tihany nevezetességeit tekintették meg. A harmadik nap reggelén indultak a „Kisfaludy" gőzössel Keszthelyre, ahová 2 óra körül érkeztek meg. A Festetich kastély meglátogatása után Jókai, Váli Ferenc, Váli Mari és egy füredi fiatalember kocsival folytatták útjukat; estére Sümegre értek, hol meg is éjszakáztak. Balatoni tartózkodásának negyedik napján kocsizták végig Sümegtől Füredig a Balaton északi partját. Másnap valószínűleg aug. 9-én — már korán reggel elbúcsúztak a Balatontól, s bekocsiztak Veszprémbe, hová egykori pápai diáktársa, Papp Dénes hívta meg Jókait és családját vendégségbe. Ebéd után indultak tovább: Jókaiék Pestre, Váliék Pápára.

Sor:

E pár napos, első balatoni kirándulás alkalmával annyira szívébe zárta Jókai e tájat, hogy a későbbiek folyamán családjával együtt, már rendszeresen Balatonfüreden nyaralt; 1870-től kezdve saját villájában. 1867-ben telket vett itt Jókai; a ma Jókai-múzeumnak berendezett egykori Jókai-villa 1870-ben készült el. Utána hosszú éveken keresztül — egészen Jókainé 1886 őszén bekövetkezett haláláig itt töltötték Jókaiék a nyarat. Felesége halála után azonban, mivel egyedül már nem érezte jól magát itt Jókai, 1889-ben eladta a villát. (L.: Lipták Gábor i. m. 11., 14., 32—33.; és vö.: a 326. és 327. sz. írásokkal. JKK 378—81.).

*A magyar Tempevölgy*et — bár 1857-ben írta Jókai — csak 1858-ban közölte a VU. A késedelmet valószínűleg a fametszetek lassú elkészülése okozta. Már 1857. aug. 23-án hírül adta a lap Jókai visszaérkezését, s azt is, hogy „egy igen szép és gazdag rajzgyüjteményt, a Balaton regényes vidékének sajátkezüleg készitett tájképeit" hozta magával. Noha a rajzok közeli megjelenését igérte ekkor még a VU, 1857-ben sem az útleirás, sem a hozzá készített rajzok nem jelentek meg. A lap következő évi hirdetésének szövegében olvashatjuk az 1858-ra szóló igéretet, hogy megjelenik majd „Jókai Mórnak Balatonvidék c. regényes leírása melyhez 18 sikerült szép fametszet lesz mellékelve, mind a szerző saját rajzai után". Nem ugyan 18, hanem csak 14 rajzzal illusztrálva, de 1858-ban, az első félévben csakugyan megjelent a rég várt balatoni útleírás.

Cím A „Tempe" szépségéről híres völgy volt Görögországban; az ókori költészetben a gyönyörű táj megtestesítője. *Az aranyember*ben is ezt írta Jókai a Balaton vidékéről: Timár Mihálynak „orvosai helyeselték a választást. A Balaton Veszprém-zalai partja valóságos Tempe vidéke" (l.: JKK 25. k. 113.).

Sor:

40 *Ujlaki Miklós* (?—1477) — noha egy időben szemben állt a Hunyadiakkal, Hunyadi László meggyilkolásában is része volt, utóbb Mátyás király oldalára állt; Mátyás meghagyta erdélyi vajdának. 1471-től haláláig bosnyák király lett. (Vö. Z-y K-ly: *Az Ujlakiak sirkövei Illokon.* VU 1859. febr. 27. 99—101. Ujlaki Miklós és Lőrinc sírköve képével).

41 *Palota* — A mai Várpalota területén a 15. század közepén épült a vár; a török harcok idején fontos végvárat csak a nyolcadik, az 1593. évi ostrom során tudta elfoglalni a török. 1628-ig többször cserélt gazdát. 1628—87 közt török kézen volt.

Sor:

Jókai *Palotai várkastély* c. rajzát l.: VU 1858. ápr. 25. 196.

45 *Sinán* (Szinán) *basa* (1516—1596) — nagyvezér; bár az 1593. évi bosszúhadjárata során sikereket ért el, elfoglalta Sziszeket, Veszprémet, Palotát, két évvel később, Erdélyben, súlyos veszteséget szenvedett.

spahijai — szpáhiknak nevezték az oszmán birodalom nehézlovasságát alkotó feudális birtokosokat, akik anyagi juttatások fejében katonai szolgálatot teljesítettek.

48 *Ujlaki Lőrinc* (?—1524. v. 1526) — Ujlaki Miklós fia.

59 *vampyr* — a denevérek családjába tartozó ily nevű állatok a régebbi közhiedelem szerint vért szívnak. A velük rokon „vérszopó denevérek" valóban kiszívják áldozataik vérét, de ezek csak Közép- és Dél-Amerikában élnek. Ipolyi 1853-ban megjelent *Magyar Mythológiája* szerint a néphit egyes népeknél azt tartja, hogy a vampyr megölt, törvénytelenül születettek lelke, mely állat alakban az élők vérét szívja (I. k. 311. 2. kiad.).

65 *szakálas ágyu* — a cső végén lehajló nyúlvánnyal megtámasztott nagy puska.

87 *„Kinizsi ugratója"* — Jókai erről készült, *Kinizsi ugratója* című rajza megjelent: VU 1858. ápr. 25. 196.

90 *Kinizsi Pál* — Mátyás király legendás hírű, nagyerejű hadvezére 1494-ben már elhunyt; viszont a Dunántúl egy része, így Palota is, csak Buda elfoglalása után, Szulejmán 1543-i téli hadjárata során került először török kézre; Kinizsi ezt már nem érte meg.

106 *hamuzsir* — a káliumkarbonát népies neve.

134 *ha sikerülne a kapzsi nemzedéknek e gyönyörü vizet lecsapolni!* — Jókai Balaton-féltésének komoly alapja volt: egyre fenyegetőbben merültek fel a Balaton — vagy legalábbis egy része — feltöltésének tervei. 1856 végén a PN foglalkozott a *Balaton és Sió szabályozás* c. cikksorozatában e tervvel (PN 1856. dec. 16. és kk.). Különösen 1858-ban írtak sokan a Balaton lecsapolásáról. Az ún. „balatoni társaság" — melynek a környező földbirtokosok, így gr. Hunyadi János, gr. Széchenyi Károly, Inkey Zsigmond stb. voltak elsősorban a tagjai — ez évben többször is gyűlést tartott Kaposvárott (máj. 26., aug. 5. stb.). Az ezekről kiadott sajtóközlemény megállapítása szerint „a balatoni társaság ügye félszázad óta, annyi vihar, annyi sötét, vészt jósló felleg után most áll legreményteljesebben, s a lehetőleg biztos jövőt nyujtó időponton" (PN 1858. aug. 19.). Roboz Imre *A Balaton lecsapolása* című, a PN-ban aug. 19-én megjelent írásában — valószínűleg Jókai soraira is válaszul — kárhoztatta a tervet akadályozó

Sor:

romantikus természetimádókat: „Félszázados már az eszme, s még sem akarja megülni diadalát! Lassan érik, mint a nemes gyümölcs . . . mint a gondolatok, melyek nagy tetteket szülnek! (. . .) mig a balatoni társaságot az anyagi tulsuly (. . .) érdekelte s tartotta ébren annyira, hogy minden érdekrugót megfeszitett ennek kivivására, addig a regényhősök, természetszépség imádók, majd nem őrült gondolatnak, bünnek tartották folyvást a balatoni társaságnak törekvéseit".

142 *Nemesis* — a görög mitológiában a bosszúállás, a megtorlás istennője.

152 *Balaton-Füred* — Jókai *Balaton-Füredi fürdőhely* című rajza a VU 1858. máj. 2-i számában jelent meg (208.).

165 *a nemzeti szinház* — Kolozsvár és Miskolc után itt épült föl — még a pesti színház előtt — a harmadik állandó jellegű magyar kőszínház 1831-ben. Jókai róla készült rajzát l.: VU 1858. máj. 2. 208.: *Füredi szinház.* (JKK III/a melléklet.)
A Kisfaludy Sándor kezdeményezésére épült „kicsinyke" színház a mai SZOT-kultúrház épülete táján állott (l.: Lipták Gábor: *Jókai Balatonfüreden.* Bp. 1960. 5—6.).

236 *alig tudjuk azt elhagyni* — Váli Mari szerint Jókai „nem élvezte a fürdést, mit annak tulajdonított, hogy úszni nem tudott" (l.: i. m. 157.).

265 *a tihanyi apátság kéttornyu kolostora* — Jókai *Tihany* c. rajzát l.: VU 1858. máj. 9. 221.
Váli Mari szerint mikor az apát meghallotta, hogy Jókai Balatonfüredre érkezett, azonnal, még aznap személyesen hívta meg, hogy családjával együtt látogassák meg a kolostort. Jókaiék másnap éltek is a meghívással. A szerzetesek előzékenyen bemutatták nekik a kolostor értékeit: egyházi ékszereket, okleveleket. „Móric bátyám többféle tárgyat hamarjában le is rajzolt kis vázlatkönyvébe" — írta Váli Mari. Bőséges uzsonna után, csak este tértek vissza Füredre (l.: Váli M. i. m.: 157., 160—62.).

269 *E kolostort a Bence szerzet birja* — A benedekrendi apátságot 1055-ben I. Endre király alapította. A régi kisméretű, román stílusú altemplom fölé — mely I. Endre hamvait is őrzi — 1730—1792 közt építették a ma is álló barokk templomot. A kolostor épülete ma múzeum.

272 *I. Endre* — Az 1046—1060 közt uralkodó árpádházi magyar király a visszahúzó erőkkel szemben a feudális államot erősítette, ezért támogatta, erősítette az egyház hatalmát, alapított kolostort.

Sor:

Jókai *Endre király sirkeresztje* című rajza máj. 9-én jelent meg (221.).

277 *Loyolának viaszképe* — San Ignacio de Loyola (1491—1556), a jezsuita rend 1622-ben szentté avatott alapítója. Az 1534-ben alakult „Jézus Társaság"-ot, azaz jezsuita rendet a reformáció elleni harc hívta létre: feladata a katolikus egyház, a pápa világi hatalmának megerősítése, helyreállítása volt. 1773-ban — az általános felháborodás miatt — a pápa egy időre kénytelen volt feloszlatni. (L.: a 325. sz. cikket és jegyz. is JKK 377 : 26, 664.). A „Loyola viasz képmásá"-ról készített Jókai rajzot l.: VU máj. 9. 221. A viasz halotti maszkhoz tartozó — lábjegyzetben közölt — latinnyelvű okirat szövegének magyar fordítása: „Loyolai szent Ignácnak 1556. júl. 31-én saját arcáról készült képmása, melyet több mint kétszáz év óta a Jézus Társaság rendjében tisztelnek; és melyet Laurentius Riecius, a Jézus Társaság utolsó rendfőnöke, e rend halála előtt Mária Terézia császárnőnek és az ő lelkiatyjának, Krampmiller úrnak felajánlott. Ez Nádasdy Leopoldina grófnőnek, ez Fuxhoffer Józsefnek, unokái volt jezsuita nevelőjének, ez pedig végezetül Fuxhoffer Domján bencésatyának, testvérének ajándékozta, stb." (Boronkai Iván ford.). Jókai a latin okirat szövegét feljegyezte noteszába is, némi eltéréssel l.: 3. (XXII.) notesz *Följegyz. I.* 110—11.

280 *millyen szép lehet az élet végnapjait itt tölteni el!* — Jókai regényének, *Az aranyember*nek hőse, Timár Mihály is ide, a Balatonhoz menekül az élet nehézségei elől (l.: JKK 25. k. *Melankolia* c. fej.).

287 *csüllő* — sirály; az Atlanti óceán északi szigetein él a csüllő nevű kis sirály. (Élet és Tud. 1966. 52. sz. 2462.).

299 *még saját gőzöse is van* — A balatoni hajózás megindulása Széchenyi István nevéhez fűződik; az első balatoni gőzhajót, a „Kisfaludy"-t 1846. szept. 21-én bocsátották vízre (l.: Jelenkor 1846. szept. 27. 461.).

300 *ki e táj minden kövét megénekelte* — Kisfaludy Sándor (1772—1844) *Regék a magyar előidőkből* című, három részes — *Csobánc, Tátika, Somló* — verses elbeszélésgyűjteménye 1807-ben jelent meg.

309 *Mig a gőzös Füredtől Keszthelyig végig hasitja a Balatont* — Váli Mari írta e hajókirándulásukról: „Harmadnap ismét kirándulásra került sor: az akkor még igen jó karban levő »Kisfaludy« gőzössel Keszthelyre hajóztunk. (. . .) Délután két óra lehetett, mikor Keszthelyre érkeztünk" (l.: i. m. 162.). — Jókai *Keszthely* c. rajzát l.: VU 1858. máj. 16. 233.

Sor:

313 *egy-egy ős rom váza* — Jókai *Balatonparti rom* című rajzát l.: VU 1858. máj. 16. 233.

334 *a költő kicsiny nyári háza* — a ma is álló ún. „Kisfaludy-ház".

339 *a Szent-Mihály hegy* — Jókai róla készült rajzát l.: VU 1858. máj. 23. 244.

349 *az kiszáll Keszthelyen* — Jókai — Váli Mari emlékezése szerint — úgy határozott, hogy „kocsin fogunk visszatérni Balatonfüredre, mert ő a balatonparti várromokat mind le szándékozik rajzolni a Vasárnapi Ujság számára." — Így a társaság két részre szakadt: Jókainé és lánya, valamint Jókai húga, Eszter hajón tették meg visszafelé is az utat. Jókai, sógorával, Váli Ferenccel és ennek lányával, Marival kocsin folytatták útjukat (l.: Váli M. i. m.: 162—63.).

355 *a Georgikon alapitójának* — Európa egyik legelső tudományos színvonalú mezőgazdasági tanintézetét gr. Festetich György (1755—1819) alapította 1797-ben ezen a néven Keszthelyen.

359 *Kinizsinek egy irott imakönyve* — talán Kinizsiné Magyar Beignának a nagyvázsonyi kolostorban 1493-ban másolt magyarnyelvű imádságoskönyve, az ún. *Festetich-kódex*.
Noteszába is feljegyezte: „Kinizsi imakönyvében egy latin szó sincsen" (l.: 3. (XXII.) notesz. *Följegyz. I.* 111.).

370 *a költő Zrinyi Miklós* (1620—1664) — A 17. századi magyar irodalom legnagyobb alakja, törökverő hős. Haláláról, arról, hogy miképp ölte meg vadászat közben egy vadkan, az *Erdély aranykora* c. regényében is megemlékezett Jókai (l.: JKK 3. k. első fejezete). Bár Bethlen Miklós is tanúja volt halálának, a kortársak Bécs által szervezett orgyilkosságról beszéltek.
Jókai *Zrinyi Miklós a költő* című rajza a VU máj. 23-i számának 241. lapján látható. A lap okt. 10-én, a 481. lapon egy újabb Zrínyi-képet is közölt, a következő jegyzet kíséretében:
„Figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy lapunk f. évi 21. számában a »Balatonvidéki rajzok« között szintén közöltük a költő Zrinyinek egy arcképét, másolatát egy a keszthelyi grófi kastély könyvtárában őrzött festvénynek. Mint illyen méltó helyet foglalt el a többi rajzok között, de mondanunk sem kell, hogy a jelen arckép mind müvészi felfogás, mind valószinüleg hüség tekintetében is (ez a költőnek mintegy történetileg szentesitett arcképe) elsőséget érdemel. *Szerk.*"

383 *Csobánc, Tátika, Rezi* — Váli Mari emlékei szerint „Napnyugtára már benne volt vázlatkönyvünkben Rezi, Tátika, Csobánc!" (l.: i. m. 165.) *Csobánc* és *Tátika* rajza a VU 1858. jún. 6-i számá-

Sor:

ban, a 269. lapon látható, a *Rezi* c. rajz máj. 23-án jelent meg (233.).

415 *iringó tövisek* — az iringó (Eryngium) nevű ernyős növény egyik fajtáját, a mezei iringót nevezik ördögszekérnek.

439 *ott alszik az ut melletti temetőben;* — Váli Mari szerint a Sümegen töltött éjszaka után már hajnali 5 órakor újra kocsin ültek: „legelőször is a sümegi temetőbe irányította Móric bátyám fuvarosunkat. (. . .) A temető bejáratánál leszálltunk kocsinkról (. . .) felkerestük Kisfaludy Sándor sírját, melynek korhadt kis fakeresztjét lilaszín immortel virágból (ugynevezett vasvirágból) fűzött kis koszorú ékesítette." E virágból egy-egy szálat elvittek magukkal emlékül (l.: i. m. 166.).

455 *Sőtényi Horváth Trézsia* stb. — A sírfelirat szövegét noteszába jegyezte fel Jókai (l.: 3. — XXII. — notesz. *Följegyz. I.* 110.). Magyarázatát Darnay Kálmán *Kaszinózó táblabírák* c. művében találjuk I. 150—55., II. 40—47. A feliratot is közli a 152. lapon. — Sőtényi Horváth Trézsia és Vajda Ignác leánya, Vajda Amália Kisfaludy második felesége volt; 1836-ban halt meg.

482 *e sir oldaláról nézve rajzoltam le Sümeghet* — Nem csak Sümeget, hanem Kisfaludy Sándor sírját is lerajzolta Jókai. Mindkét kép a VU 1858. máj. 30-i sz.-ban jelent meg a 257. lapon.

500 *„Szomoruan hallott kongni . . ."* — Kisfaludy *Csobánc* c. művéből való sor. Jókai más művében is felhasználta.

215

IRODALMI HIREK

70—72.

M: MS 1858. máj. 1. 52. sz. 208.; a *Szombati tárca. — Közli Jókai Mór* című rovatban. Aláírás nélkül, de Jókai szerzőségére mutat a szöveg elején látható ⁎ * ⁎ (három csillag), Jókai szokásos jele.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

4 *provisorie* — ideiglenesen

6 *Az idén* — Az 1858. évi Teleki-pályázatra 10 vígjáték érkezett; a Tudományos Akadémia philologiai szakosztálya a jan. 4-i

Sor:

ülésén Csengeryt, Keményt és Tóth Lőrincet jelölte ki bírálókul. A pályázatot Szigligeti *Fenn az ernyő nincsen kas* című, ápr. 26-án, majd 28-án színre került vígjátéka nyerte. (Vö.: a 218. sz. cikkel. JKK 84.).

14 *essünk át annak nyilvános megvitatásán* — A PN Jókaival egyidőben, ápr. 30-án foglalkozott ezzel a kérdéssel. (A MS ebben az időben csak kétnaponként jelent meg, ezért jelent meg Jókai cikke csak egy nappal később. A PN is határozottan az ellen az indítvány ellen foglalt állást, hogy a díjazott pályaművek ne kapjanak a színháztól tantièmet. „A jutalmazott iró müvéhez semmi joga a szinháznak. Ha az irónak tetszik, elő sem adatja szinmüvét" — írja a lap, figyelmeztetve arra a képtelenségre, hogy ha megvalósulna ez az indítvány, épp a jutalmazott művek szerzői járnának rosszul, hátrányba kerülnének a színrekerült leggyatrább művek íróival is, mivel azok kapnak részesedést darabjuk jövedelméből a színháztól.

63 *4—500 pftot jövedelmeznek estenkint,* — Rexa Dezső: *Írói tiszteletdíjak a Nemzeti Színházban (1858—60)* című közleménye szerint Szigligeti 1858. ápr. 26-án előadott *Fenn az ernyő nincsen kas* c. műve 429 Ft, az okt. 5-én előadott *Mátyás király lesz* c. színműve 501 Ft tiszta jövedelmet hozott a színháznak (l.: ItK 1933. 264—69.).

70 *nem fog sokára halasztani.* — Szigligetinek a kérdés részleges rendezését hírül adó nyilatkozata a PN máj. 4-i számában olvasható: a *Fenn az ernyő nincsen kas* két első előadása után már megkapta az őt illető jövedelemrészt, s „a többi dijazásban a fennálló szabályok értelmében épen ugy fogok részesülni, mint bármely eredeti mü szerzője. A kifizetés ideiglenes felfüggesztése olyszerü félreértésekből történt, melyért valóban senkit sem lehet okolni; (. . .) Jövőre nézve a pályadijnyertes müvek ügye még nem tárgyaltatott, s iránt határozat még nem hozatott."

216

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. máj. 2.] 72—78.

M: VU 18. sz. 212—13.

Sor:

1 *„Magyarok Törökhonban"* — Vahot Imre népszínműve — a színház Szilágyi Sándor nevű színészének jutalomjátékául — ápr. 24-én került bemutatásra.
13 *papmacska* — hernyó
39 *peták* — 5 krajcárt érő váltópénz, azaz jelentéktelen összeg
93 *ad usum* — használatra
101 *fatális* — itt: vészthozó, kellemetlen
„Komló" — híres vendéglő a mai Városház (akkor: Gránátos) utcában, a vármegyeházzal szemben.
122 *con amore* — szorgalmasan
141 *Szaukerl* — az eltorzított név magyar fordítása: disznó fickó
143 *Szaumagen* — a német „disznó" és „gyomor" szavakból összetett tréfás név
148 *Szauherr* — disznó úr
152 *odaliszkák* — háremhölgyek
153 *tüllanglé* — nagyon finom tüll; eredetileg angol eredetű fátyol neve lehetett.
182 *bizonyos sajátságos költői szellem vonul végig* — E „birálaton aluli darab"-ról írta a PN kritikusa: „a müveletlenek hazafias érzéseinek kizsákmányolására számitott fércelmény (. . .) botrányos is, mert a legközönségesebb aljasság, a sülyedtség, lelketlenség s buta érzékiség undoritó képét tárja elé" (l.: ápr. 27.).

217

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. máj. 8.] 78—83.

M: MS 55. sz. 219.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban.

Sor:

1 *Napoleon császárnak* — III. Napóleon; utalás a feszülő világpolitikai ellentétekre (Anglia—Törökország, Piemont—Nápoly stb.)
7 *Lamartine számára nagyon lassan folynak az adakozások* — vö.: a 210. sz. cikkel és jegyz. (JKK 44 : 16., 486.).

Sor:

39 *A nápolyi király nagyban készül a háboruhoz* — a Cagliari gőzös lefoglalása következtében kirobbant konfliktusra nézve l.: a 207. sz. cikk jegyz. JKK 482.).

69 *ügyeljenek fel a kávéházakra* — a MS máj. 4-i számában közölte azt az ápr. 30-i párizsi tudósítást, mely szerint „Egy belügyminiszteri rendelet különös figyelembe ajánlja a megyefőnököknek a kávéházi és korcsmai rendőri felügyeletet". Ugyanily felügyeletet gyakoroltak Bécs kopói is a magyar vendéglők felett, csak ezen a magyar sajtóban nem lehetett tréfálkozni.

87 *be kell-e venni a zsidókat országgyülési követnek?* — Az ún. „zsidó bill" tárgyalásáról, ill. elvetéséről már 1851-ben is hírt adott a MH (l.: júl. 2.). Az angol felsőházban még e cikk írása előtt is „a zsidóknak kedvező esküzáradék 119 szóval 80 szó ellenében elvettetett" (l.: MS 1858. ápr. 29.), nem sokkal utóbb, júl. 27-én azonban már azt jelenthette londoni, 24-i jelentésében a MS, hogy „A királyné szentesitette a zsidóknak az alsóházba bocsáttatását illető billt", mit a lap vezércikke e szavakkal kommentált: „Nagybrittaniában az előitéletnek ismét egy bástyája dőlt le".

104 *Kálmán király törvénye szerint* — Utalás Könyves Kálmán magyar király boszorkányüldözést megtiltó rendeletére (l.: a 11. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 610.).

109 *gyapjuzsák* — az angol parlamentben az elnök fürtös parókában gyapjúzsákon ült (l.: VU 1854. dec. 31. 401—2.).

117 *a párisi konferentia* — Az 1858 áprilisában kezdődött, a Dunafejedelemségek ügyében tartott párizsi konferencia nagyon nehezen tudott döntést hozni. Júl. elején már a 7. ülés zárult eredménytelenül (l.: MS 1858. júl. 6.); ezért írta Jókai a júl. 27-i *Politicai körút*ban, hogy a párizsi conferenciát tulajdonképpen „párisi differentiának" kellene nevezni (uo. 79. sz.).

124 *tuilleriák kertje* — Az 1871-ben légett egykori párizsi királyi palota kertje.

141 *A török zultán* — Abdul Medzsid (l.: a 331. sz. cikk jegyz. 677.).

147 *A muszka cár* — II. Sándor cár 1818. ápr. 29-én született, tehát ekkor nem 41., hanem 40. születésnapját ünnepelte.

150 *Gorcsakoff*, Alekszandr Mihajlovics herceg (1798—1883) — 1856-tól orosz külügyminiszter

152 *praktikans* — gyakornok; itt csizmadiainasokról van szó

164 *California fővárosa* — San Francisco

165 *fénymázzal pingál* — fényképez

172 *a kiknek bőségével pedig nagy mértékben dicsekedhetik California* —

Sor:

Kaliforniában — 1850-ben lett az USA tagállama — 1848-ban aranytelepeket fedeztek fel; az aranyláz elszánt kalandorok tömegét csalta e vidékre.

218

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. máj. 9.] 84.

M: VU 19. sz. 224.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Fenn az ernyő, nincsen kas"* — Szigligeti Ede díjnyertes 3 felvonásos pályavígjátéka ápr. 26-án került bemutatásra, majd 28-án másodszori előadásra (l.: a 215. sz. cikket és jegyz. JKK 70, 500.).

3 *Post nubila Phoebus!* — Langland XIV. századi angol latin költő egyik verséből vett idézet („Apollon felhői után"); Széchenyi fordításában — „Borúra derű" — 1831-től kezdve az MTA jelmondata volt.

5 *még a kritikusok is dicsérték* — Ápr. 30-án még a PN is azt írta róla, hogy „egyes hiányai mellett is, több tekintetben korszakot képez szini irodalmunkban". Nyelvéről ezt írta Greguss: „Hogy a vigjáték nyelve tisztább, szabatosabb, kerekdedebb, mint nálunk általában a szinmüvek nyelve lenni szokott, azt főként annak tulajdonitjuk, hogy versben van irva" (l.: PN 1858. ápr. 29.).

219

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. máj. 16.] 85.

M: VU 20. sz. 236.

Sor:

1 „*Tarquiniusok és Brutusok*" — Tóth Józsefné (Kovácsy Mária szül. 1827.) négy szakaszos eredeti szomorújátékát — a szerző nevének feltüntetése nélkül — máj. 5-én mutatta be a Nemzeti Színház. A máj. 7-i, második előadás alkalmával sem közölte a szerző nevét a színlap. Nyilván Gyulai nőírók elleni — épp ezekben a hetekben közölt — hosszú cikksorozata miatt adta be, illetve játszatta művét nevének feltüntetése nélkül a tragédia szerzője.

3 *Stilfried lovag* — Egy először 1730-ban Pozsonyban, harmadszor 1831-ben Budán megjelent, csehből fordított ponyvairodalmi termék hőse. A mű címe: *Két Krónika. Az első Stilfrid Cseh Országi Királyról. A Másik: Brunczvik Stilfrid fiáról, Csehek Királyáról.* (L.: Katona Lajos: *Az Akastyán hegyről.* Ethnogr. 1899. 177—184.)

4 *neki rugtatunk a nőiróknak* — Utalás Gyulai *Flóra 50 költeménye* című, Majthényi Flóra verskötetéről és Szendrey Júlia Andersen-fordításáról, valamint általában a nőírókról írt, ápr. 8., 9., 13., 18. és máj. 15-én megjelent cikksorozatára.

7 *mint Anglia* — Utalás az angolok ez időben is folyó, az indiai bennszülöttek ún. sepoy-felkelése elleni hadműveleteire.

11 *A dráma szövege a római historiából van véve* — Tarquinius Superbus a hagyomány szerint az ókori Róma hetedik s egyben utolsó királya volt. Zsarnokoskodása miatt i. e. 510 körül megdöntötték uralmát, s a köztársasági rendszert vezették be. Az uralmának megdöntését célzó mozgalom élén Lucius Junius Brutus állt, ki az első konzulok egyike lett. A száműzött Tarquiniusok fegyverrel próbálták visszaszerezni hatalmukat; e harcban esett el, egymás fegyverétől, Tarquinius is, Brutus is.

25 *Bertram és Robert balletjét* — Ez év márc. 22-én bemutatott táncjáték (l.: a 211. sz. cikkben JKK 47 : 51, 488.).

220

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. jún. 20.] 86—87.

M: VU 25. sz. 296.

Sor:

1 *„Arany lakadalom"* — Jún. 14-én Kotzebue 5 felvonásos színművének F. M. által erre az ünnepi előadásra színre alkalmazott változata került színre. Alapul bizonyára a Lipcsében 1799-ben megjelent *Ezüst menyegző (Die silberne Hochzeit)* szolgált, mely Pesten már 1810-ben színre került; Murányi Zsigmond fordításában 1822-ben Székesfehérváron, 1836-ban Budán is előadták. Magyarul is megjelent több fordításban is. (L.: Bayer: *A magyar drámairodalom története.* Bp. 1897. II. 436.)
Udvarhelyi Miklós (1790—1864) — színész, a magyar színjátszás egyik úttörője, egy időben a kassai magyar színház élén állt. A Nemzeti Színháznak megnyitásától kezdve tagja volt. 1833-ban ő vitte először színre Katona *Bánk bán*ját. Haláláról Arany János is megemlékezett (Koszoru 1864. I. 93.). — 1858. júl. 11-én a VU Vadnai Károly cikke kíséretében jelentette meg Udvarhelyi Miklós képét (325—26.).

25 *Mult hétfőn* — 14-én, az előadás napján
Derék igazgatónk — Ráday Gedeon

39 *azokat Sárosy Gyula irta* — A vers címe: *Udvarhelyi Miklós 50 éves pályaünnepére* (l.: Hf 1858. jún. 15. 134. sz. 536. és S. Gy.: *Kisebb költeményei, prózai munkái és levelei.* Bp. 1954. 299.).

221

BAJZA LENKE MUNKÁI

88—89.

M: MS 1858 jún. 24. 75. sz., jún. 29. 77. sz., júl. 3. 79. sz.; Jókai Mór aláírással három folytatásban:
1—138. sor: jún. 24., 297.
139—265. sor: jún. 29., 315.
266—379. sor: júl. 3., 313.

Cím *Bajza Lenke* (1840—1905) — írónő, Bajza József leánya, Heckenast Gusztáv, majd Beniczky Ferenc felesége volt. *Beszélyek* című, Jókai által ismertetett kétkötetes műve 1858. jún. első

napjaiban jelent meg (l.: MS 1858. jún. 3. *Hirdetések*-rovatban). A század második fele legolvasottabb írónőjének ezt az első kötetét Toldy Ferenc, Bajza egykori harcostársa költeménnyel üdvözölte:

„Bajza Lenkéhez
midőn velem első beszélyét közlé

Költő-leánya egy költő apának!
Vedd a nehéz pályán kiséretül
Öreg barátod áldó szózatát." stb.

E MS-ban kiadott vershez a Heckenast kiadásában megjelent lap szerkesztője, Hajnik Károly még a következő magasztaló lábjegyzetet fűzte: „A nemzeti irodalom rózsaünnepe gyanánt ülljük meg azon emlékezetes napokat, midőn szemeink előtt fejledező s reményekre jogositó talentumok elsőben mutatják fel a hazának irói hivatásuk s ihletésük zsengéjét. — E lap szerkesztője büszke lehet arra, hogy első lehet a lelkes honleány Bajza Lenke kisasszonyt, kedves „Beszélyei" megjelenése alkalmából üdvözölhetni;" stb. (l.: MS 1858. jún. 3.).

Sor:

1 *barátom Gyulay Pál!* — Gyulai előző hónapban befejezett, nőírók elleni cikksorozatának gondolataival polemizál Jókai egész cikke. Gyulai következetesen hű maradt a későbbiek folyamán is elveihez: bár Bajza Lenkét később a Petőfi-Társaság tagjai közé választotta, a Kisfaludy Társaságba való választásának kérdését még szavazásra sem bocsátotta.

7 *per procura* — üzletvezetőként

8 *Nyirbátor* — Szabolcs-Szatmár megyei község.

9 *Zniováralja* — ma: Kláštor pod Znievom. Egykori Turóc megyei község (ma CSSR).

16 *Uri utca* — mai Petőfi Sándor utca

18 *Ausschuszmitglied* — bizottsági tag
commercial-bank — kerekedelmi bank

34 *Fiat piscis* — szó szerint: legyen hal! Sepsi Laczkó Máté krónikája szerint 1611-ben a Bethlen Gábor elől futó Forgách Zsigmond generális házi jezsuitája mondta, mikor a sereg pénteken sem tudott a bőjti napnak megfelelő halhoz jutni, és csak lóhúst ehettek: „hát tekintsük halnak" (l.: Tóth B.: *Szálló igék lexikona.* 1906. 246.).

37 *lamentó* — siránkozás

50 *Van nekem egy ismerősöm* — Jókai itt önmagáról beszél.

Sor:

74 *a magyar lapok példányszáma* — Jókai *Petitio* c. cikkéből (JKK 433) kiszámítható, hogy a VU nélkül 1860-ban 25 és félezer volt a magyar lapok példányszáma, de napilap ebből csak 9,500!

75 *mikor „Vasárnapi Ujság"* nincsen — Két 1859-ből való adat (egyik falusi, másik városi) a VU és a többi lapok példányszámainak viszonyáról: a nyolc és fél ezer lakosú Kunhegyesre 56 újság járt. Ebből 24 a VU, a többi 32 példány 16 újság közt oszlott meg (l.: PN 1859. febr. 5.). A 22—25 ezer lakosú Nagyváradra 282 német, 19 más nyelvű és 944 magyar újság járt. Ez utóbbiak közül 420 esik a VU-ra és melléklapjára, a PU-ra, s a fennmaradó 524 újság 24 lap közt oszlott meg (l.: PN 1859. ápr. 14.).

81 *egy forint hatvan krajcár* — A pénzreform előtt mindkét forintérték 60 kisebb egységre, váltópénzre oszlott.

94 *morosus, scrupulosus* — itt: dacoskodó, lelkiismeretes

105 *praeludium* — itt: bevezetés

106 *miképen jön ő bele abba a crédóba* — arra az emberre mondják, aki csak — legalábbis látszólag — véletlenül kerül megemlítésre, hogy „bele kerül, mint Pilátus a Credóba".

124 *pro coronide* — tetejébe, azaz (az egésznek) megkoronázásául

125 *Gyulai egész cikksorozatot bocsátott közre* — l.: a 219. sz. cikk jegyz. (JKK 504.).

142 *excentricitas* — különcség, szeszély

153 *Salamon és Greguss* — Salamon rövid ideig Nagykőrösön tanított, de 1854-ben már újságíróként működött Pesten. Az 1846-ban Szarvason tanárrá választott Gregusst 49-ben fosztották meg tanári állásától.

220 *a priori* — eleve elhatározott, a tapasztalattól független

229 *spleenes* — unatkozó, rosszkedvű

231 *sardanapáli vágyak* — Szardanapál legendás asszíriai király, országának utolsó uralkodója; elpuhultsága közmondásossá vált. A kormányzati teendőktől visszavonulva állítólag feleségei közé rejtőzve élt, női ruhában járt, szövőszékek közt gubbasztott.

268 *attributuma* — jele

293 *pium desiderium* — jámbor óhajtás

318 *Ez a nőirók feladata* — Már 1848 elején is azzal biztatta írásra a nőket, hogy bizonyos feladatokat csak ők oldhatnak meg (l.: *Hölgyszalon* JCB 1. k. 493—94.).

350 *én, ki szerzőnek apja lehetnék* — Jókai részéről e mondás csak udvariasság; csupán 15 év korkülönbség volt közöttük.

355 *évekkel fiatalabb, mint voltam magam* — ez csak úgy igaz, ha Jókai

Sor:

első *megjelent* regényét vesszük figyelembe; első nagyobb, ismert művét, *A zsidó fiút* ugyanis ő is 18 éves korában, 1843-ban írta.

364 *legelső munkámat* (. . .) *Bajza Józsefnek mutattam meg* — a *Hétköznapok* című regényt.

222

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. júl. 4.] 99—100.

M: VU 27. sz. 320.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Saint Leon ur és Fleury Luiza kisasszony.* — Charles Victor Arthur Saint Léon (1821—1870) francia hegedűvirtuóz és balettkomponistának, a párizsi operaház és a lisszaboni színház balettmesterének, valamint Fleury Lujza kisasszonynak, a párizsi operaház első táncosnőjének fellépte jún. 26-án volt. *Saltarello vagy A tánc bolondja* című, Saint Léon által szerzett 2 felvonásos táncjátékkal kezdték vendégjátéksorozatukat. · Följléptek még jún. 28-án, 30-án és júl. 4-én is.

2 *Egyszer hittünk a muszkának, akkor is rászedett.* — Bogdanoff Natalia, ill. Nadejda, a szentpétervári cári színház első táncosnője és fivére, Bogdanoff Miklós orosz táncművész várható felléptéről, vendégjátéksorozatukról jún. 6-án adott hírt a VU (272.): „egy-egy föllépésért hír szerint 100 arany tisztelet dijt kap". A következő számban, 13-án is még közeli, 16-i első, majd azt követően további 6 fellépésükről adott hírt a lap, de a vendégjátékra — a művésznő lábtörése miatt csak augusztusban került sor. Az Ü-ben később is többször emlegetett orosz balleriná s partnere aug. 19-én A. Adam: *Giselle* című ballettjében mutatkozott be; 23-án és 30-án C. Pugni: *Esmeralda*, 28-án és szept. 3-án Schneitzhoffer: *Sylphid* és 6-án — utolsó alkalommal — a Doppler és Campilli által készített *Szerelmes ördög* című balettben léptek fel. A Hf aug. 24-én *Bogdanoff pályája* című cikkében ismertette az 1838-ban született orosz táncosnő pályáját: apja a pétervári és moszkvai színházak balettmestere és táncosa. Már 9 éves korában színpadon táncolt. 1851-ben

Sor:

Saint Léonhoz ment Párizsba; táncolni e francia táncos, némajátékra a híres színésznő, Rachel tanította. 1854-ben a párizsi, 55-ben a berlini közönséget bájolta el játékával. 1858 óta a pétervári opera első táncosnője (767.; vö.: a 231. sz. cikkel. JKK 119 : 84—95.).

6 *Danai dona ferentes!* — Szó szerint: ajándékot hozó görögök. A mondás teljesebb alakja: „Timeo Danaos et dona ferentes" (Félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is); idézet Vergilius *Aeneis*éből.

7 *Volnék csak a Politikai Ujdonságokban* — a VU nem közölhetett politikai cikket, csak melléklapja, a PU (l.: a 338. sz. cikket és jegyz. JKK 423—24., 686.).

8 *Dunai fejedelemségekről és Montenegróról* — utalás e területek miatti orosz és török ellentétekre.

10 *francia magyar tánc* — A PN írta júl. 2-án a táncospár e számáról: „De nem tetszett ám a Saint Leon ur által szerzett s általa s Fleury k. a. által eljárt »eszményitett ábránd magyar tánc«. Az egész ábránd és eszményítés abból áll, hogy az erélylyel, tüzzel járt friss magyar tánc közben Saint-Leon ur pipára akar gyujtani, a táncosnét kendővel legyezi s egy kis mordályt süt el." A táncosok öltözete is „nevetségre kelté a közönséget": kivarrott ing, s kivarrott kukoricaszárú, majdnem bocskorig érő nadrág volt a táncoson, mely gatyán, ill. „inexpressibile"-en még a kivarrott zsebnyílás s a hozzá hordott idegen szabású mellény is tovább növelte az állítólagos magyar öltözet idegenségét.

11 *méhes ballet* — Halevy zenéjére szintén Saint Leon által szerzett *A méhek vagy a hang hatalma* című táncszám.

15 *néha néha meg hegedül is* — A *Saltarello* című, elsőként bemutatott balettben — tánc közben — hegedült is Saint Leon; e különlegességgel nagy tapsot aratott, de mikor tánc nélkül, csak hegedült — 30-án —, előtűnt hegedűjátékának fogyatékossága. A VU júl. 4-i *Szinházi naplója* szerint nem tudhatni Saint-Leonról, hogy „hegedüjátéka vagy tánca érdemel-e kevesebb tapsokat" (324.).

25 *dzirdzon kas* — Johann Dzierzon (1811—1906) német méhész az általa szerkesztett és róla elnevezett kaptárral új irányt adott a méhészetnek. (L.: *Az új földesúr*ban is JKK 13. k. 18 : 2.)

31 *publikus* — tréfásan a publikum (közönség) helyett

35 *gyócsos-tót öltözet* — vékony, finom fehér vászonból — gyolcsból — készült szlovák népviselet; tehát sem a tánc, sem az öltözet nem volt magyar.

Sor:

36 *sub titulo* — cím alatt

46 *„Schinken"* — sonka
„Schnecken" — csiga. — Ezt az anekdotát noteszába is bejegyezte Jókai: „A táblabiró csigákat kap sonka helyett s föltöri" (l.: 2. — XXI. — notesz. *Följegyz. I.* 75.), és *A betükülönbség* címen megjelent az Ü-ben is (1859. jan. 29. 2. k. 44.).

223

DUNA-FÖLDVÁRI JELENETEK

101—03.

M: MS 1858. júl. 17. 85. sz. 340.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *ki a „Szombati Tárcá"-ban csupa mérő nevettető cikkeket keres* — Miután a MS — a bélyegadó miatt — megszűnt napilap lenni —, szombatonként az utolsó oldala *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* fejléccel jelent meg, és többségében humorisztikus írásokat tartalmazott. A kiadó, ill. a lap előfizetési hirdetése is így ajánlotta e részt: „a hol is a korkérdések vidámabb felfogása, a kritikai humor, mintegy derültebb oldalát fogják mutatni azon komoly közéletnek, a mit lapjaink többi rovatai képviselnek".

3 *egy leégett városról van a szó* — a PN júl. 1-i híradása szerint a jún 25-én (sőt még a következő napokban is) pusztító tűzvész az egyik templomon kívül 430 lakóházat, 124 présházat és 34 istállót hamvasztott el Dunaföldváron. Mivel a nagy szél megakadályozta a tűzoltást, a házak földig égtek. Leginkább a szegényebb néposztály által lakott városrészben pusztított a tűz.

12 *Lucullus óta* — Lucius Licinius Lucullus, a páratlan fényűző életmódjáról híres római hadvezér i. e. 106-tól 56-ig élt.

49 *azelőtt husz évvel első volt* — Utalás az 1838-as nagy pesti árvíz idején nyújtott dunaföldvári segítségre.

59 *jótékony hangverseny* — A júl. 14-i dunaföldvári hangversenyen — a PN júl. 3-i előzetes híradása szerint — Jókainé, Kaiser Ernstné és Füredi léptek fel.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. júl. 18.] 103—04.

M: VU 29. sz. 345.; tévedésből ez is LXXIII. Levél, mint az előző.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Mindenféle prücsökről* — Charlotte Birch-Pfeiffer *A tücsök (Die Grille)* című színműve — Bulyovszkyné fordításában s jutalomjátékául — 1857. jún. 5-én került nálunk bemutatásra (l.: a 151. sz. cikket és jegyz. JCB 4. k. 409., 825—26.). 1858. jún. folyamán kétszer került színre: 1-én Munkácsy Flóra (1836—1906) javára, 7-én pedig a nem sokkal utóbb elhunyt Hegedűsné lépett fel benne vendégként.
Charton Demeur asszony — Anne Arsène Demmeur (szül. 1827., leányneve Charton), Demmeur fuvolaművész felesége, a bécsi olasz opera első énekesnője júl. 5-én lépett föl először a Nemzeti Színházban, a *Sevillai borbély* című Rossini-operában. 7-én Bellini: *Alvajáró*, 10-én Donizetti: *Don Pasquale*, 12-én ismét a *Sevillai borbély*, 14-én Donizetti: *Lammermoori Lucia*, 17-én Verdi: *Trubadur*, 19-én Donizetti: *Az ezred leánya* című operájában lépett fel, s júl. 2-án még egyszer — közkívánatra — a *Lammermoori*ban láthatta őt a Nemzeti Színház közönsége.

8 *Illés próféta* — i. e. 8. századi zsidó próféta, kit a — Biblia szerint — hollók tápláltak a pusztában.

18 *ujtéri szinház* — ideiglenes német színház a mai Engels tér helyén. (Vö.: a 251. sz. cikkel JKK 212 : 47., 559.)

23 *dummer jungék* — valószínűleg a német aranyifjak elnevezése

42 *praestálja azt a homagiumot* — megadja azt a tiszteletet

46 *Charton asszony igen szépen énekli a magyar dalokat,* — Az énekesnő első fellépte alkalmával a *Sevillai borbély* éneklecke-jelenetében magyarul énekelte Egressi Béni Petőfi versére szerzett *Ez a világ a milyen nagy* című dalát. „A tapsnak nem volt vége" — írta a PN júl. 7-i tudósításában.
A Db munkatársának — a többi lapok által is átvett, de téves — állítása szerint a művésznő részbeni magyar származása magyarázza jó magyar kiejtését. Az újságíró szerint a művésznő nagyapja a fejérmegyei Mór községből vándorolt ki; a Demeure

— Demmeur — név a „de Mor" (Móri) név elfranciásodott változata (l.: PN júl. 20.). Ez így annál kevésbé felel meg a valóságnak, mivel a művésznőnek nem a családneve a Demmeur, hanem a férjétől felvett asszonyneve.

225

POLITICAI KÖRÚT A NAGYVILÁGBAN

Cselekszi — a politicus csizmadia

[1858. júl. 24.] 105–07.

M: MS 88. sz. 350.; a *Szombati tárca* *Közli Jókai Mór* című rovatban.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

11 *allianc* — szövetség

13 *creditactiák cursusa* hitelrészvények árfolyama

15 *sok keserü levest megiszogattattak velük egy idő óta.* — A mintegy másfél évszázada sorozatosan egymást követő török vereségek következtében egymást érték Törökország területi veszteségei.

16 *rájáhk* — Törökország nem mohamedán, főleg keresztény alattvalói.

35 *Cherbourgban Napoleonnak egy lovag szobrát állitják fel,* — Egy párizsi, júl. 16-i jelentés — hírül adva az angol királynő és III. Napóleon aug. 4-re kitűzött cherbourgi találkozóját — megemlíti, hogy az angolok bosszankodnak I. Napóleonnak a kikötővárosban felállított lovag (lovas) szobrára, mely úgy áll, mintha Napóleon parancsolólag mutatna Angliára (l.: MS 1858. júl. 20.).

39 *Princ Napoleon azt mondta a limogesi beszédében* — Napóleon herceg — III. Napóleon unkaöccse — júl. 13-án, a limogesi iparműtárlat díjkiosztó ünnepségén nagy beszédet mondott. Ebben elítélte az egyén, a polgár szabadságát és kezdeményező lehetőségét elfojtó központi kormányhatalom túlzó kiszélesítését. Beszédének Jókai által is részben idézett szövegrészét így közölte a MS: „Ha az ipar, midőn a kart géppel cserélé föl, megengedné az embernek a terhes munka miatt lecsüggedt fejének fölemelését, ez azért történt, hogy gondolatait magasabban és tovább irányozhassa. Vajha önök gyermekei, uraim, ezen fiatal nemzedék,

Sor:

melynek jövőjéért atyáink véröket ontották, az anyagiság ölő mérgétől megvédelmeztetnének, erős és szabadelvü nevelés által! Vajha a jóllét csak eszköz volna rájok nézve a szellem fölszabaditására s annak egész szabadságát visszaadná!" (l.: MS júl. 20., 22.).

44 *ha Espinát volna a miniszter* — Espinat tábornok leváltásáról Jókai a jún. 19-i és 26-i *Politicai körút*ban is megemlékezett: „már nem belügyminiszter" (MS 1858. 67., 70. sz.). Túlkapásairól pedig júl. 3-án (uo. 73. sz.).

55 *Napoleonnak nem tetszett a sok rongyos utca* — Ekkor kezdték eltüntetni Párizs belvárosából a régi, szűk utcákat, s kialakítani a francia főváros mai képét. A máj. 15-i *Politicai körút* c. írásában említette Jókai, hogy sokak számára érthetetlen, hogy III.Napóleon sok régi épületet leromboltat Párizsban. (MS 1858. 52. sz.)

59 *a Themse büzétől nem lehet a városban lélekzetet venni* — A júl. 3-i *Politicai körút*ban ajánlotta tréfásan Jókai az angol parlamentnek, hogy a büdösség ellen öntsenek a folyóba otkolont (MS 1858. 73. sz.).

226

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ ELŐTT

[1858. júl. 25.] 107–09.

M: VU 30. sz. 356.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„A szegény arszlánnő"* — Emile Augier (1820–1889) francia drámaíró *Les Lionnes pauvres* című, 1858-ban írt, ill. bemutatott színművéről a Hf Vándor álnevű munkatársának *Párisi levelek* című júl. 1-én megjelent tudósítása adott hírt: rosszul állhat a francia drámairodalom, ha már az ily darab is nagyon tetszik Párizsban. „A kiket a szerzők szegény arszlánnőknek neveznek, oly nők, kik szépségöket hasznosítják, csakhogy hiuságukat és ennek első szülöttjét, a fényüzés ördögét kielégithessék". Mivel Pommeau urnak kevés a jövedelme — ismerteti a darabot a cikk —, neje pedig csupán öltözetére kétannyit költ, a házi barát pótolja a hiányt (l.: Hf 587.).

Sor:

7 *fekete máju kritikusok* — A Hf júl. 15-i híradása szerint a nagy közönségsikert aratott színműnek a párizsi kritika „szörnyen neki megy. Megtagadnak tőle minden szellemet s azt állitják, hogy csak a tantiemért van irva, a mi ugy látszik Párisban a tizedik muzsává emelkedett".

11 *Muljék el tőlünk e keserü pohár* — Utalás Krisztus szavaira: „múljék el tőlem e pohár" (*Máté ev.* 26 : 39.). — A darab nálunk nem került színre.

15 *az euripidesi mértéket* — azaz a klasszikus tragédiaírás színvonalát; Euripides i. e. 5. században élt görög drámaíró.

19 *a régi francia iskola matadorjait* — pl.: Victor Hugo-t, Alexandre Dumas père-t

23 *a mostani francia drámairók* — a korabeli francia drámairodalom irányát Jókai számtalan cikkében elítélte (l.: a 16., 58., 59., 177., 246., 284. és 319. sz. cikkeket JCB 4. k. és JKK).

41 *exequál* — végrehajt; itt: beszedi az árát az arszlánnőtől

46 *florentini kalap* — széles karimájú szalag- és virágdíszítésű női szalmakalap

49 *a poézis ignorálta* — a költészet nem vett róla tudomást, mellőzte

54 *Solon* — az athéni görög államférfi és költő kb. i. e. 638—559-ig élt.

56 *szinrekerültét csak Napoleon hercegnek köszönheti;* — Erre utalt a 319. sz. cikkében is: „már bocsásson meg nekem Napoleon, az ujabb francia drámákat ki nem állhatom" (JKK 366 : 8—9.).

227

POLITICUS CSIZMADIA BÚCSÚHANGVERSENYE

109—11.

M: MS 1858. júl. 31. 91. sz. 364.; a *Szombati tárca — Közli Jókai Mór* című rovatban.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Bár a politikus csizmadia alakja feltűnik majd a Jókai által nemsokára megindított Ú-ben is, a MS-ban e cikkel megszűnik ezeknek a tréfás politikai szemléknek a közlése. Ezt az írást

Sor:

megelőzően ugyanebben a számban jelent meg az *Utolsó politicai körút. Cselekszi a politicus csizmadia* című írás is. Jókai ettől kezdve megszűnt a MS munkatársa lenni. (L.: JCB 4. k. 561—62.)

11 *Bertalanéo Bertalanini* — Bartolomeo Bertolini „öreg hadastyán és kitünő vivómester" nevének tréfás eltorzítása. Pesti vívásaira nézve l.: a köv. cikket és jegyz.

12 *egész „Európá"-t* — a vívás céljára kibérelt, a mai Roosevelt téren, a 2. világháborúban lerombolt főkapitányság helyén álló, ily nevű szálló nagytermét (l.: a köv. cikket és jegyz.).

15 *bizonyos „Keresztes(y) hadak"* — l.: a köv. cikket és jegyz. is. Keresztesy vívómesterről írta Jókai 1856. febr. 24-én a VU *Tárogató* rovatában a szokásos három csillagosos jellel: „Gróf Ráday gondoskodott róla, hogy a nemzeti szinház férfiai ezentul vivást is tanuljanak, mellyben Keresztesy vivómester fogja őket oktatni. Ez bizonyára mulhatlan kellék szinészekre nézve, mert legjobban szoktat plastikai mozdulatok és testtartáshoz. Iró féle és egyéb asztal mellet görnyedő embereknek is felettébb ajánlható a vivás, melly egyedül képes azt a sok bajt elháritani, melly a folytonos üléstől eltespedt vér miatt támad" (l.: VU 1856. 8. sz. 67.; erre vonatkozó bejegyzést: „Szinészek vivni tanulnak" l.: a 2. — XXI. — noteszben *Följegyz.* I. 61.). — Jókai maga is tanult vívni. 1856. márc. 2-án „Vikeztyü és bot"-ra 6 Ft-ot, Keresztessynek 15 Ft-ot fizetett, s 1857. febr. 7-én is kifizetett a „Vivo mesternek" 7 Ft-ot (l.: 4., 5. notesz. *Följegyz.* I. 147., 179.).

18 *conjectura* — föltevés, találgatás

19 *bizonyos Lindahl nevü jeles svéd iró* stb. — A máj. 25-i *Politicai körút*ban írt Jókai egy újságíróról, akit Dániában egy lány megrágalmazása miatt halálra ítéltek. Sőt, még a védőjét is elítélték (l.: MS 1858.).

23 *Dumanoir et comp.* — A rendszerint más írók társaságában darabokat író francia drámaszerzőre nézve l.: a 177. és 178. sz. cikket és jegyz. JCB 4. k. 500—507, 858.

30 *a szultán (. . .) legyen hirtelen kálvinistává* — l.: a 202. sz. cikket (JKK 29 : 48.).

39 *hol a parasztokat immár felszabaditották* a 202. sz. cikkben írt Jókai az oroszországi jobbágyfelszabadításról is (l.: JKK 28 : 42.).

43 *Az angol királyné cherbourgi látogatásának programmjából* — A III. Napóleon elleni merénylet nyomán támadt francia—angol feszült viszony megenyhültével a francia uralkodó meghívta az angol uralkodót, Viktória királynőt (1837—1901), hogy

Sor:

férjével együtt vegyen részt a cherbourgi ünnepségeken. Az angol hajóhad aug. 5-én érkezett Cherbourgba, s délben ott találkozott a két uralkodó (l.: MS 1858. aug. 7.). A látogatásról írt Jókai a júl. 17. és 31-i *Politicai körút*ban is (MS 1858. 79., 85. sz.).

46 *visáltatott passus* — megvizsgált útlevél; gúnyolódó célzás a merénylet után bevezetett szigorú francia útlevél- és határvizsgálati gyakorlatra. A francia „passus rendszer" szigoráról a júl. 10-i *Politicai körút*ban is tréfálkozott Jókai (MS 1858. 76. sz.).

46 *identitása constantiroztatott* — személyazonossága megállapíttatott

48 *kontrabont* — itt: csempészáru (contrebande fr.: csempészet)

52 *a párizsi conferentia tagjai a tizedik esteli ülésben* — júl. 15-én a Dunai fejedelemségek (Havasalföld, Moldva) ügyében ülésező párizsi konferencia már a 10. ülését tartotta — eredmény nélkül (l.: MS 1858. júl. 20.).

56 *Moniteur* — 1789-ben alapított francia újság; 1869-ig a francia kormány hivatalos lapja volt (1803-tól Journal officielnek hívták).

61 *szerkesztő ur* — Hajnik Károly

63 *helyet adjak ennek az alattam következő regénynek* — A nap tárcarovatában ez év 1. számában közölni kezdett *Felfordult világ* című Jókai-regényről van szó, melynek közlése azonban — Jókainak a laptól való távozásával egyidőben — júl. 31-én szintén abbamaradt. Bizonyára a regény írását is abbahagyta ekkor Jókai. Bár a 278. sz. cikk szerint akkor már újra dolgozott a regényen (l.: JKK 273 : 36.), azt csak 1863-ban adhatta ki Heckenast.

228

KAKAS MÁRTON IMITT AMOTT

[1858. aug. 1.] 111—13.

M: VU 31. sz. 369.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Bartolomeo Bertolini* — A VU ez év aug. 1-i számában olvasható: „Bartolomeo Bertolini, a hires francia hadsereg veterán hőse, ki a moszkvai és waterloi ütközetekben is részt vett, s a becsület-

Sor:

rend lovagja, jelenleg fővárosunkban mulat. A 92 éves aggastyán vitermet állitott föl az »Európában« hol a vivás minden nemében, különösen pedig a rappir kezelésben csudáltatja ügyességét. Előadásait julius 27-én kezdte meg." (370.) (L.: az előző cikket is.)

az amerikai stereoscop. — Gyakran jártak Pesten oly mutatványosok, kik „az optika csodái"-t, a világ különböző tájairól, emberciről készült képek sorozatát mutatták be a különböző szállók e célra kibérelt termeiben. 1858. márc.—ápr.-ban a Nádor-utcai Tigris szállóban (l.: PN 1858. márc. 21., ápr. 2.), a cikk írásakor a mai Vörösmarty-tér és Dorottya u. sarkán álló „Magyar király"-ban, majd 1859. okt.-ben a „Nádor" szállóban rendeztek ily bemutatásokat (l.: PN 1859. okt. 12.).

19 *rapiér* — vívótőr

24 *Három vivómesterünk küzdött vele egymásután* — A júl. 31-i, második „viakadémiáján" Keresztesy „jeles vivómesterünk", Calvelli turini vívómester és Chapon egyik tanítványa mérkőzött meg az agg bajnokkal; „főleg Keresztesy tüntette ki magát a tőrvívásban, vele Bertolini is igen meg volt elégedve" — írta e viadalról a VU (l.: aug. 8. 383.).

28 *öt láb* — 158 cm

229

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. aug. 15.] 113—14.

M: VU 33. sz. 392.; tévedésből ez is LXXV. Levél, mint az előző.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„A próféta"* — Giacomo Meyerbeer (1791—1864) német származású francia zeneszerző Scribe szövegére 1849-ben írt s Pesten 1850-ben bemutatott operája ez alkalommal aug. 11-én került újra szinre.

3 *kinn laktam a svábhegyen egy penészes oduban* — l.: JCB 4. k. 535.

5 *Szilágyi Sándor* (1827—1899) — történész; az irodalom terén a szabadságharc bukása után egymás után sorra betiltott rövid-

Sor:

életű irodalmi folyóiratai tették ismertté nevét. A *Magyar Emléklapok 1848–49-ből* 7. számát 1850 márciusában tiltották be, nem sokkal utóbb hasonló sorsra jutott a lap folytatásának, a *Magyar Irók Füzetei*nek 5. száma is. A megjelent négy szám megmaradt példányait egybekötve *Magyar Irók Albuma* címen árulták tovább. Szilágyi következő lapja, a *Pesti Röpivek* 1850. okt. 6-dec. 8-ig jelenhetett meg. A dec. 15-i 11. sz.-ból már csak a nyomdai kefelevonatot őrzi az Egyetemi Könyvtár (RarHung 35.); ez már nem jelenhetett meg. 1851-ben még egy lappal próbálkozott Szilágyi, de a *Pesti Füzetek*ből már csak az 1., júliusi számot nyomhatták ki; azt is elkobozták még a terjesztés előtt. Egyetlen példányát az Egyetemi Könyvtár őrzi (RarHung 37.). — Szilágyi erre felhagyott a szerkesztéssel. Tanári állást vállalt; 1852 őszétől Kecskeméten, majd [1853–1867 közt Nagykőrösön tanított.

6 *most adták a „Profétát" először;* Meyerbeer operájának nagy sikeréről még az ötven évvel később, 1900-ban írt *A hajdani Nemzeti Színházról* című visszaemlékezésében is nagy lelkesedéssel írt. Fides szerepét La Grange, a prófétáét Stéger énekelte. Ez az opera csalogatta be azokban a mostoha időkben a színházba a közönséget (l.: HhM 4. k. 18–24.).

7 *„ad nos, ad salutarem undam"* — „hozzánk, az üdvösséges vizhez": az anabaptisták éneke a *Próféta*ban.

10 *hogy korcsolyázik egy egész hadsereg a jégen* — A látványos operában valódi, jégen való korcsolyázás illúzióját keltve, görkorcsolyáztak is a szereplők.

31 *Vahot Imre barátom Napkeletéhez sem,* — Vahot ily című folyóirata 1857-ben indult; egy évi szünettel (1861) 1862-ig állt fenn.

37 *most meg félig van a szinház* — A PN ugyanerről az előadásról azt írta: „Meyerbeer e müve még mindig megtölti a szinházat" (aug. 13.).

29 *Sic transit gloria mundi.* — Így múlik el a világ dicsősége. A pápák koronázási szertartásában elhangzó mondás; forrása valószínűleg Kempis Tamás *Krisztus követése* című műve. Figyelmeztetés arra nézve, hogy semmi sem örök.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. aug. 22.] 114–16.

M: VU 34. sz. 404–5.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Öt zongora egyszerre!* — Hamar Leo (1829–1874) fizikus, utóbb a párizsi művészeti, földmívelési és kereskedelmi nemzeti akadémia tagja; találmányát (mely abból állt, hogy egy zongora játékát másik négy zongora, elektromos összeköttetés révén, egyidejűleg automatikusan reprodukálta) aug. 16-án mutatta be a Nemzeti Színház. Fetter János (1831–1910-es évek) zongoratanár mutatta be a találmányt: az egyik zongorán játszott, s a villanyt vezető „sodronyok" által összekötött többi zongorán is megszólaltak egyidejűleg a művész által megszólaltatott hangok (l.: PN 1858. aug. 11., VU aug. 22. 408.). Aug. 25-én újra megismételték e különös hangversenyt. Egy októberi híradás szerint a feltaláló — Nyitray József anyagi támogatásával — Párizsban is készült bemutatni találmányát (l.: VU okt. 10.) Jókai noteszában már az az ötlet is szerepel, hogy a zenekar összes hegedűjét is „villanyosság útján" huzatnák (L.: *Följegyz.* I. 240.)

18 *battériák* — tüzérütegek

25 *ott van már a tengeralatti huzal* — Az első tengeralatti távírókábelt 1850–51-ben fektették le a La Manche csatornában. Európa és Amerika közt csak 1866-ban fektettek le tengeralatti kábelt. — Mint minden új találmány, vagy annak még csak körvonalai, e később valóban megvalósult ötlet is nagy lelkesedéssel töltötte el Jókait.

29 *Dreyschock* — Alexander Dreyschoch (1818–1869) cseh zongoraművész, zeneszerző; ez évtized folyamán Pesten is hangversenyezett.

33 *Hunniájával* — Liszt 1857 decemberében Weimarban bemutatott *Hunok csatája (Hunnenschlacht)* c. zenekari művére gondolhatott Jókai; ezt hazánkban ekkor még csak hírből ismerhették.

40 *gázvilágító intézet* — gázgyár; a Kerepesi (ma: Rákóczi) út végén volt. (Képét l.: *A pestvárosi gázvilágitás épülete.* VU 1856. 29. sz. júl. 20. 253.)

52 *reszketszpolka* — A polka 1830 körül divatossá vált, valószínűleg cseh eredetű körtánc. Gyors, 2/4 ütemű tánc; a „reszketszpolka" bizonyára ennek tréfás elnevezése, vagy egyik divatos változata lehetett.

231

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. szept. 5.] 117–20.

M: VU 36. sz. 427.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Chinai szinház.* — Nem tudjuk, mily olvasmányélmény hatására írta Jókai e cikket; ez időben kínai együttes nem szerepelt Magyarországon.

25 *Borgia Lucretia* Donizetti 1833-ban bemutatott operája.

56 *a Profétában és Hugenottákban* Meyerbeer operái

78 *trempolin* — ugrók által használt rugalmas deszka, trambulin

86 *Hölgyfutár* — A szépirodalmi napilap aug. 24-i számában rótta meg a pesti közönséget, amiért „B. Nadejda első föllépte nem boritá lángba". „A pesti közönség egy kis része — melynek most kedve jött Bogdanoff táncától megtagadni a költészetet — bizonyosan valami tündérfeletti tündért várt (. . .) szembeszökő tulmesterkéltségre, groteszk szökésekre és emberfölötti tagprodukciókra számított, és csalódva érzi magát, hogy B. táncművészete egyszerűen csak a legtisztább bájjal, szép ízléssel és kerekded könnyűséggel bír, mint az antik szobrok" stb. (767.). — A másik említett lap, Vajda 1857. jan. 8-án indult *Nővilág*a is többször foglalkozott e hetekben az orosz táncospár fellépteivel, fogadtatásukkal.

88 *Bogdanoff Nadejda* felléptéről, pályájáról l.: a 222. sz. cikk jegyz. (JKK 508.) — 50 évvel később, *A hajdani Nemzeti Színházról* című cikkében is megemlékezett Jókai az orosz táncosnő felléptéről, sikeréről: „megénekeltük a szép Nadejdát, az orosz groteszk táncosnőt, ki azt igazán megérdemelte" (l.: HhM 4. k. 41.). Jókai verset is írt róla az Ü-be: Ó, *Nadajda* (1858. szept. 4. 1. k. 3. sz. 24.).

95 *Q. f. d.* — a „Quod fuit demonstrandum" rövidítése; jelentése: ez az, amit bizonyítani kellett.

Sor:

96 *Tarquinok és Brutok* — Tóth Józsefné *Tarquiniusok és Brutusok* című, 1858. máj. 5-én bemutatott tragédiáját (l.: a 219. sz. cikket JKK 85.) szept. 1-én *Tarquinok és Brutusok* címen játszotta a színház. Erre vonatkozik Jókai 3. (XXII.) noteszának 895. sz. bejegyzése: „Tarquin Brutus Egres Lendvai de a kakasból nem engedhetek el" (l.: *Följegyz.* I. 119.).

232

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. szept. 19.] 120—25.

M: VU 38. sz. 451—52.; a számozásban a LXXX. Levél kimaradt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Indiána"* — A látványos, regényes szomorújátékot szept. 9-én mutatta be a színház.

2 *Bognár József* — nem B. József, hanem Bognár *Ignác*, (1811—1883), a nemzeti színház karigazgatója írta a *Viola* dalainak zenéjét! 1851-ben nyomtatásban is megjelentette azokat.

5 *Korcsek* cigányszerepben már Szigeti *Viola* című népszínművében is nagy sikert aratott (l.: az 5. sz. cikket. JCB 4. k. 21—24.).

8 *Irgundum gule*, stb. — A félig halandzsaszavakból álló szöveg megfejthető részének jelentése kb.: édes, szegény cigány, a magyar látod mit mondott. (Vekerdi József ford.)

13 *a nagyidai veszedelem előtt* — Arany János 1852-ben megjelent *A nagyidai cigányok* című művének is alapjául szolgáló cigányanekdota Budai Ferenc *Polgári lexikon*ában jelent meg. I. Ferdinánd és Izabella királynő egymás elleni harcaiban, 1556-ban, Perényi Ferenc védte Nagyida várát Pucheim osztrák csapata ellen. A várat védő cigány katonák a már elvonulni készülő Pucheim után kiáltották: szerencséjük, hogy a várban már elfogyott a puskapor, különben összetörnék őket. Erre Pucheim visszafordult és bevette a várat.

18 *Zsigmond király* (1361—1437) — Magyar királlyá 1387-ben, német-római császárrá 1414-ben, cseh királlyá 1420-ban koronázták. 1423-ban adott ki a cigányokra, ill. vajdájukra vonatkozó

Sor:

rendeletet (l.: József fhg.: *Cigány nyelvtan.* Bp. 1888. 285.)
dikhec – látod (cigányul)

44 *százhatvan husszitát vágott le* – Zsigmond – német-római császárként – a husziták ellen fellépő reakciós erők vezére lett.

45 *praenumeránsgyüjtő* – előfizető gyüjtő

49 *A királyné, Czilley Borbála* – Miután Zsigmondot a magyar feudális nagyurak fogságba vetették, szabadulása és trónja érdekében a leghatalmasabb bárónak, Czilley Henriknek egyik lányát vette feleségül.

53 *ká kéra!* – szó szerint: hol a ház, vagy hol haza (cigányul)

74 *Ricsinka!* – a szurok (ricsin) szó becézve; utalás a cigánylány sötét bőrére; a szöveg folytatása a pontatlan írás miatt megfejthetetlen.

78 *konstitutionalis Cigányország jurisdictiója* – az alkotmányos Cigányország igazságszolgáltatása

104 *Conversations lexikonból* – megvolt Jókai könyvtárában is!

109 *indigenáltatik* – honosítttatik; azaz ő is cigánnyá lesz

112 *Egressy Béni* (1814–1851) – Egressy Gábor öccse, zeneszerző, színműíró és librettista, a *Szózat* dallamának díjnyertes szerzője.

117 *bibast* – szerencsétlen

127 *kötetszámra gyüjtsék össze róluk az anecdotákat* – Cigány adomák szerepelnek Jókai *A magyar nép adomái* című, 1856-ban megjelent gyüjteményében is (183–95.), de külön cigány-adomákat tartalmazó kötetek is forgalomba kerültek ezekben az években. Így öreg Hegedüs Lajos: *Eredeti tréfák, adomák s mondák a cigányéletből* (l.: MS 1857. jan. 1.), és egy évvel utóbb Vig Dezső [Fabó András] *Cigány adomák* című gyüjteménye (l.: PN 1858. máj. 27., jún. 9. stb. *Hirdetés*-rovat). – Az Ü is sok cigányadomát közölt.

157 *a cigány miatyánk* – A pár sorral alább közölt *Ámáro Dáde* kezdetű szöveg valóban a „Mi atyánk" kezdetű keresztény ima cigánynyelvű fordítása, ill. annak egyik változata. (Vö.: József főherceg: *Cigány nyelvtan.* Bp. 1888. 172–73.)

171 *furóre* – zajos siker.

233

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZON KIVÜL

[1858. okt. 3.] 125–29.

M: VU 40. sz. 476.

Sor:

2 *Jaj már minékünk*, stb. — Az Erdélyi János: *Népdalok és mondák* c. gyűjteményének I. kötetében (Pest 1846. 335.) is szereplő, Gömörből gyűjtött 342. számú *Töredék* szolgált Jókai e „Motto"-jának alapjául:

Jaj már mi nekünk
Magyar nemzetnek
Kik feltámadtunk
Rebelliseknek;
Szuhay Mátyás, Zákány Tamás
Kopasz fejének.
Nagy pipájú, kevés dohányú
Magyar nemzetnek!

(Szerepel Jókai *Szeretve mind a vérpadig* című regényében is. JKK 42. k. 10.)

4 *Vahot Mátyás* — A fenti vers szövege miatt szerepel Vahot Imre neve helyett Vahot *Mátyás*.

6 *kipenderiték vala a mi szüreinket* — A színház igazgatósága már korábban is megpróbálkozott a szabadjegyek számának csökkentésével segíteni anyagi gondjain, de Ráday 1855 elején visszavonta a korábbi ily irányú intézkedést. (A PN 1855. jan. 5-i híradása szerint az írók szabadjegyét minden előadásra visszaállították.) Most, 1858 végén ismét a szabadjegyek megvonásával igyekezett a színház deficitjét csökkenteni az igazgatóság. Az első terv szerint nem minden laptól vonták volna meg a szabadjegyet; 18 jegy szétosztását az intendánsra bízta az igazgatóság. Ez ellen azonban — a bírálói függetlenség elvének védelmében — okt. 2-án tiltakozott a PN, és másnap már a jeggyel megajándékozottak is közölték, hogy — nem akarván lekötelezettjei lenni az igazgatóságnak — lemondanak a szabadjegyről (l.: PN okt. 3.). A szabadjegy-kérdésre nézve l.: 236. sz. cikkben is (JKK 171 : 57.).

9 *Katona József rézből* — Züllich Rudolf alkotását, Katona vasszobrát 1858. jún. 8-án állították fel a Nemzeti Színház bejárata előtt. A Tomory Anasztáz pénzén készített szobor élénk kritikát váltott ki a kortársakból (Greguss: „a müről kedvezőleg nyilatkozni teljesen lehetetlen". L.: PN jún. 15. és 24.). Később Lendvay szobra került a helyére (l.: a 147. sz. cikket és jegyz. JCB 4. k. 401 : 60., 821.).

11 *Szent Mihály nap* — szept. 29., általában a költözés napja volt.

Sor:

32 *magasabb régiókról* — A legolcsóbb karzati belépőjegyekkel rendelkező nézőkről; ezek művészi igényéről, ízléséről gyakran írtak lenézően a kritikusok.

35 *expediáltassanak* — menesztessenek, itt: dobassanak ki

40 *qu'est ce que c'est que cela?* — mi az?

42 *Buttermilch* — író, azaz a vajgyártás melléktermékе; a tejből a vaj elkészülte után visszamaradt savanykás folyadék

58 *a priori* — eleve, itt: első tekintetre

59 *a posteriori* — végsőképp; itt inkább: alaposabban

61 *portálták vállaikon* — vették vállaikra, azaz védték érdekeit

62 *kornyikámen* — az énekesnő tréfás kifejezése

63 *absolvál* — itt: elintéz

67 *pirouettjei* — lábujjhegyen végzett pörgései, forgásai

69 *Nadejdának* — az aug. 19-től szept. 6-ig Pesten vendégszereplő orosz táncosnőnek (l.: a 222. sz. cikk jegyz. JKK 508.).

88 *postulatum* — követelmény

92 *Azon segélydijt, mit ez évben nemes uraink biztositának a szinház számára* — A következő adományok növelték ez évben a színház alaptőkéjét: Károlyi György 25,000, Batthyány Fülöp, Károlyi István, Andrássy Manó, Andrássy Gyula és Andrássy Aladár tíz-tíz ezer pft-ot adományoztak (l.: PN 1858. júl. 20., 21.).

96 *kontribuálni, partim* — hozzájárulni, részben

117 *expropriis* — saját erejéből, saját eszközeivel

128 *őket minden tekintetben emancipálni akarja* — azaz: minden függőségi viszonyukat meg akarja szüntetni.

144 A *hozni* szóhoz — csillaggal jelölve az alábbi lábjegyzet tartozik a szövegben:

„Igen ohajtjuk, hogy ugy legyen, s hogy a célbevett ujitást általában legjobb eredmények kövessék. Mi azon kivételes kedvezményekről is, melylyekre a Vasárnapi Ujság nehány társával együtt ez ujitás alkalmával kiválasztatott, örömest lemondunk s adandó alkalommal szivesen visszük meg filléreinket a gazdálkodó szinház pénztárába. — *Szerk.*"

TÖREDELMES VALLOMÁS

Kakas Mártontól

130–33.

M: I. Ü 1858. okt. 9. 8. sz. 62.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 155–58.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 159–63.; csak *Töredelmes vallomás* címen.
IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 424–27.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
27 hová (1860; NK: hov*a*)
58 hogy két (NK: hogy *a* két)
87 rézm*arqueot* (NK: rézm*árkát*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:
A 3. (XXII.) noteszben található az írás vázlata (l.: *Följegyz.* I. 109–10.)
8 *L. Kálmus* — az utalás valószínűleg Lisznyay Kálmánra vonatkozik
19 *adressatus* — címzett
51 *műértő zeneszerzővel* — id. Ábrányi Kornél (l.: 3. notesz i. h.)
56 *engagiroz* — szerződtet
65 *választóviz* — tömény salétromsav; az ékszerészek az arany és más fémek egymástól való szétválasztására használják. Ugyanis az arany kivételével feloldja a fémeket.
67 *egy uncia* régi gyógyszerészeti és nemesfém-súlyegység, kb. 30 gr.
78 *künn lakom a zöldben* — a Svábhegyen
90 *a fehérhajó alatt* — A mai Fehérhajó és Bécsi utca sarkán állt ebben az időben a Fehérhajó fogadó; a mai Bécsi utca tengelyében volt az átjárásra is módot adó széles, kocsibejáró kapuja. — A noteszbeli vázlatban még csipkeárusnőnek ad Jókai krajcárt (l.: 3. notesz i. h.).

MORE PATRIO

Regényes kóborlások

133–69.

M: I. VU 1858. okt. 31—dec. 26.; 44–52. sz.; a szerző neve az alcímben.
1–115. sor: okt. 31. 44.sz. 517–18.
116–318. sor: nov. 7. 45. sz. 530–31.
319–429. sor: nov. 14. 46. sz. 541–42.
430–619. sor: nov. 21. 47. sz. 556–57.
620–809. sor: nov. 28. 48. sz. 567–68.
810– 958. sor: dec. 5. 49. sz. 577–78.
959–1100. sor: dec. 12. 50. sz. 590–91.
1101–1209. sor: dec. 26. 52. sz. 614–15.
II. *Magyarhon szépségei* Pest 1862.[2] (J. M. Munkái. Népszerű kiad. 27. sz.) 27–78.
III. Kristóf György: *Jókai napjai Erdélyben.* Pásztortűz 1925. május 17., 31. jún. 14.
IV. *Jókai Erdélyben.* Összeáll. Tabéry Géza és Incze Ernő. Oradea-Mare 1925. *Regényes kóborlások* címen 151. és kk.
V. Jókai Mór: *Magyarhon szépségei* Bp. 1956. Magvető. 159–190. Összeáll. és jegyz. Fazekas László. (Kihagyásokkál.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
193 cs*u*dás (1862: csodás)
299 49 óta (1862: 1849 óta)
377 *kórházai, közintézetei* (1862: *közintézetei, kórházai)*
410 Világosvár*on* (1862: Világosvár*att)*
422 világ. [Uj bekezdésben:] Késő (1862: világ, késő)
442 minő*ket* (1862: minőt)
478 Fabu popihez *(lásd a fentebbi képet.)* Ez (1862: Fabu Popihez. Ez)
501 *brádi* kastély (1862: *Brády* kastély)
558 elhagy*a*tott (1862: elhagyott)
560 szint*én* (1862: szinte*)*
579 gyes*ön* (1862: gyep*ű*n)

584 ismét *egy* tomboló (1862: ismét tomboló)
619 Abrudbányára. [Új bekezdés:] *Megnézted-e jól, szives olvasó, az elébbeni képet? Ez Abrudbányának a piaca.* Az egyik (1862: Abrudbányára. [Új bekezdés:] *Abrudbányának a piacán állunk.* Az egyik)
622 reformátusoké; a harmadik (1862: reformátusoké, *rom mind a kettő,* a harmadik)
758 magány ((1862: magán)
762 hullatja (1862: hallatja)
773 bányában *s* mellette (1862: bányában mellette)
776 Szinte (1862: Szintén)
787 müvészi fogalmakra (1862: müvészfogalmakra)
802 meghalt (1862: megholt)
805 DNI CAI ♡ AVRL (1862: DNICAI ♡ AVRI)
809 DO. ♡ *B* (1862: DO. ♡ *R.*)
817 *a* miből (1862: *s* miből)
846 fekszik, *hová esztendőre szándékozunk, ha Isten éltet;* hanem (1862. fekszik, hanem)
865 legyőzött *dák* nép (1862: legyőzött *oláh* nép)
879 felé. *(Lásd a képet.)* Lóháton (1862: felé! Lóháton)
909 megatherionok (1862: megatherinok)
913 észre, midőn (1862.: észre, *a* midőn)
948 öntudott (1862: öntudat)
964 lejőn (1862: lejő)
1005 közől (1862: közül)
1007 magyar. *Brádon szinte egy magyar,* végre (1862: magyar, végre)
1008 ez ottani (1862: *az* ottani)
1042 magának. *Sajnálom, hogy a rajzok, miket ez érdekes helyekről felvettem, még nem készülhettek el s azokat csak esztendőre fogom a Vasárnapi Ujságban közölhetni.* E patak vizének *(tudom biz én a nevét, de ollyan aesthetikátlan, hogy jobbnak találom elhallgatni)* az a (1862: magának. E patak vizének az a)
1064 *Mielőtt rajzban közölhetném ez érdekes telepet,* leirom (1862: Leirom)
1105 lepik; *alanti* oldalain (1862: lepik, oldalain)
1126 zölditi, *de alatta,* nem (1862: zölditi, nem)
1127 honnan? csordogál (1862: honnan csordogál)
1130 Pál. Innen (1862: Pál. *Itt kereste a hirt, itt folyt ki vére, itt temették el.* Innen)
1161 máskor? *Természettudósainknak ez ismét szép thema volna buvárlatokra, ha rá érnének a hazai nevezetességekkel foglalkozni.* Az (1862: máskor? Az)

1165 betegségeket (1862: betegséget)
1177 volkán (1862: vulkán)
1190 találtak; *miket a muzeumnak fognak felküldeni.* Utközbe (1862: találtak. Utközbe)
1196 évenkint (1862: évenkinti)
1204 őrölhet. (1862: őrölhet *sem honszeretettel, sem a nélkül.*)
1205–9 (1862: — e sorok hiányoznak —)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

(E második erdélyi útjára nézve l.: JCB 4. k. 568–69. is.) 1858-ban másodszor látogatott Jókai Erdélybe. Útjának céljára vonatkozóan egy későbbi írásában, a *Tengerszemű hölgy* c. regényének 17. fejezetében *(Ne vígy minket a kisértetbe)* azt írta, hogy betegsége, mellvérzése késztette erre az utazásra:

„Házi orvosunk, az áldott emlékü Kovács Sebestyén Endre, azt mondta, hogy »nem kell neked semmi orvosság, hanem eredj utazni, s asszonyhoz ne közelits«.

Megfogadtam az utasítást s ősz kezdetén vállalkoztam egy merész útra, lóháton bejárni Erdély nyugati havasait. Régi barátom Török Gábor (a szabadságharc alatt kormánybiztos) és annak két fia voltak a kalauzaim (. . .). Tizennégy napig mindennap öt-hat óra hosszat nyeregben, néhol uttalan erdőkön keresztül, meredek sziklaösvényeken fel és le, patakokat, hegyi folyamokat átúsztatva, ugyanazon vastalpú bagariákban a tiszteletünkre rendezett bálban táncolva, a melyekben a lovon ültünk, útközben a deres gyepen szalonnát falatozva, s törkölypálinkát kortyolva hozzá, ezt nevezem radikális curának — mellvérzés ellen.

Nekem használt.

Végig bejártam uti kiséretemmel, mely utóbb tíz főre felszaporodott, a Bihar hegységét, rátaláltam a sziklasírra, mely alatt a hős halált szenvedett jó barát, Vasváry Pál nyugszik, voltam a magyar Californiában, Abrudbányán, Verespatak aranytermő bányavidékén; lefestettem a csodaszép bazalthegyet, a Detonátát, a melyhez hasonló érdekes földtani alakzat alig lehet; voltam a Csetány Márében, a római uralom e megdöbbentő emlékében: egy óriási hegy, mely aranyat termett; azt kivájta egészen egy leigázott nemzet rab-keze. Mikor még alább turták az aknákat, a kivájt hegy teteje beszakadt, maga alá temetett rabot és rabtartót. (. . .) Az út eredménye az volt, hogy én egészséges tüdővel tértem haza." (L.: NK 76. k. 220–22.).

Mikszáth is Jókai betegségével indokolta Jókai e második erdélyi utazását (l.: *Jókai Mór élete és kora.* Bp. 1954. 213.), megemlítve lábjegyzetben még azt is, hogy Jókai e hatásos gyógymódja még egy német orvosi szakkönyvbe is belekerült. Jókai valóban betegeskedett erdélyi utazása előtt. 1858. szept. 14-én írta Károly bátyjának: „Jövő pénteken megyünk hozzátok Rózával és Jolánnal. Én a mult hetekben nem jól voltam: vért köhögtem és még a napokban is vértolulásaim voltak; hanem most már jobban vagyok (. . .). Most nagyon keveset dolgozom, azért legjobban ráérek látogatni" stb. (l.: OSzK FolHung 2261. 281. fol.).

A *Tengerszemű hölgy*ben arra is visszaemlékezett Jókai, hogy egy üstökös csillag fénye kísérte útján. Ez is valóság: a VU okt. 3-i számában olvashatunk e csillagról: „Azon ragyogó fényü üstököst, melly néhány hét óta puszta szemmel is látható egünkön, legelőször Donati nevü csillagász fedezte fel junius 2-án" (l.: VU 1858. 40. sz. 474.).

Noha valószínű, hogy betegsége is közrejátszott abban, hogy — elfogadva Török Gábor meghívását — 1858 októberében vállalkozott Jókai erre az útra, a gyógyuláson kívül más célok, más szándékok is vezették, így — többek közt — Kristóf György szavai szerint: „a románságnak, a román népnek a megismerése a helyszínén, a maga eredetiségében" (l.: *Jókai napjai Erdélyben.* Pásztortűz 1925. jún. 28. 294.).

„Az ok és a vonzerő Hátszegi báró azaz Fatia Negra alakja, 1860-ban megjelent *Szegény gazdagok* című regényének főhőse" — írja ez útjáról Kristóf egy másik, *Királyhágón inneni írók Erdélyben* című művében is (Kolozsvár 1942. 125.). A legendás báró alakjának megrajzolása, a róla szóló regényéhez való adatgyűjtés vágya munkált Jókaiban már első, 1853. évi útján is. Bizonyára már sokat hallott róla akkor is erdélyi barátaitól, így elsősorban gr. Lázár Kálmántól, ki maga is, Hunyad megyei birtokos lévén, ismerhette is a román bárót. „De nem ismerte Jókai a Fatia Negra bandájának, társainak psychológiáját, az aranycsempészet, és pénzverés színhelyét, vidékét, lakosainak mindennapi sajátos életviszonyait. Ez a körülmény érleli meg Jókai második erdélyi útját, színterét és természetét. Ez a magyarázata annak, hogy Abrudbányán és Zalatnán több napot tölt, hogy oly élénken érdeklődik az aranytermelés titkai, általában a bányász élet iránt" — folytatja idézett művében Kristóf Jókai útjának elemzését (l.: 127.).

Valóban, a *Szegény gazdagok* című regényének hőse, Fatia Negra alakja, világa is igen felkeltette Jókai érdeklődését Erdély románlakta területei iránt, de tévednénk, ha *csak* irodalmi célt keresnénk Jókai erdélyi útjai mögött. „Ez az út nemcsak Fatia Negrára vonatkozó történetek egész sorával, s a havasok életével ismertette meg, hanem megerősítette abban a meggyőződésében, hogy az 1849-i tragikus román–magyar testvérharcot el lehet, és el is kell felejteni" — írta a *Szegény gazdagok*ról írt tanulmányában Nagy Miklós (l.: It 1855. 32.). Talán még azt sem lehet mondani, hogy „a változást az 1858. októberében Arad és Zaránd megyében tett utazása hozta meg" (l.: uo.). Hisz már az egy évvel korábban, a Nagy Miklós által is idézett *A magyar irodalom missioja* c. cikksorozatában is a népek megbékélése irányába próbált útat-módot keresni, azt próbálta elősegíteni Jókai (l.: a 157. sz. cikket. JCB 4. k. 433: 419–490.). A közeledés érdekében közölte már 1857. szept.-ben a MS-ban Ács Károlynak a román népköltészetről írt cikksorozatát és dec.-ben egy román értekezés fordítását, mely a román irodalmat ismertette a magyar olvasók előtt.

Sőt még korábban, már 1856. júl. 6-án Jókai közölte a VU-ban azt a meg nem nevezett szerzőtől származó *Erdélyi leveleket*, melyben ily sorok olvashatók: „... a magyar nemzetnek elöl kell menni a béke és engesztelődés zászlajával, (...) Nem feledkezni meg nemzetünk multjáról s önmagunk visszateremtését első kötelességül tüzni, méltányolni a többi nemzetiségnek igazságos törekvéseit, s nekik testvéri jobbot nyujtani, jelen helyzetünkben ezt tartom egyetlen célszerü útnak." (27. sz. 237.). S mind erdélyi útjára, mind a *More patrio* írásra nézve igen fontos, szinte mottóként felírható sorok találhatók 6. (XXIV.) noteszében, melybe út közben vetette az alábbi igen fontos szavakat: „Nem a magyarok, hanem az urak ellen volt az oláh lázadás emelve". (L.: *Följegyz.* I. 237.)

Jókai nemcsak regényeinek alakjaival — a korabeli erdélyi valósággal, a „hogyan tovább" lehetőségeivel is meg akart ismerkedni e második erdélyi útja során. A jövőért érzett felelősségtől áthatva ezért figyelmeztette olvasóit a ránk, magyarokra háruló tennivalókra, mulasztásainkra is. Ahogy Jókai számára sem csak szórakoztató, gyógyító utazás volt e látogatás, a *More patrio* is több akart lenni — és lett is — kellemes perceket szerző csevegésnél, útleírásnál. (Jókai erdélyi útja során készített feljegyzéseit, rajzait l.: 6. (XXIV.) notesz 70–55. és 7. (V.) notesz 1–17. lapjain. *Följegyz.* I. 229–38., 264–66.)

Sor:

Cím *More patrio* ősi szokás szerint

3 *Fremdenweiserekből* — idegenek számára készített útmutatókból, Baedekerekből

12 *Van nekem egy jó öreg barátom* — Jókai útitársa ez alkalommal Török Gábor volt (l.: a *Szerény helyreigazitás* c., 1859. jan. 23-i kis írását is a 139. sorhoz fűzött jegyzetben.) Kristóf György — *Jókai napjai Erdélyben* c. tanulmányában — a következőket írta az 1879-ben elhunyt Török Gáborról, Jókai vendéglátó barátjáról és kísérőjéről: „Dézna, ez a vastermeléséről híres aradmegyei község alig néhány évtizeddel előbb került a Török familia birtokába. Török Gábor (. . .) a 40-es években Arad vármegye alispánja, majd a pozsonyi országgyűlésen követe volt. Fenkölt gondolkozású, erős akaratú, önzetlen és tiszta jellem. Nemcsak Jókai írja ezt róla útinaplója elején, hanem a történetíró Márki Sándor is. Szerette a tudományt és irodalmat, a tudósokat és költőket, kik házában gyakran megfordultak (l.: Pásztortűz 1925. jún. 28. 294.).

35 *Tatár-Szentgyörgy* — község Pest megyében, a dabasi járásban

49 *„bitt um die Fahrkarten"* — „kérem a jegyeket"; Jókai máshol is ellenszenvvel írt a német kalauzok állandó jegyellenőrzéséről. (Vö.: a 300. sz. írással. JKK 314 : 99.)

57 *örkényi homok* — a Duna—Tisza közén fekvő Örkény község (Pest m.) táján ez időben még terméketlen homokpuszta volt.

60 *kanadai jegenyék* — kanadai nyár (Populus canadensis); homokos talajon is kedvezően fejlődő gyors növésű fafajta.

67 *spajzcedli* — étlap

86 *Cethali* — l.: 6. (XXIV.) noteszben: „Cethali? csárda betyároknak volt tanyája, most rom" *(Följegyz.* I. 229.) — Verset is írt Jókai e csárdáról: *A Cethal csárda.* Ü 1858. nov. 13. 102. A vers szerint a „Szentgyörgyi határba' " lévő csárda valószínűleg az Örkénytől délnyugatra levő Tatárszentgyörgy határában volt.

94 *a Traján korcsmája* — ma már ismeretlen kocsma; szerepel Jókai noteszában is (6. notesz 68. v.).

99 *egy gazdag zsidó utazott* stb. — Az anekdotára vonatkozó bejegyzést l.: a 6. noteszben *(Följegyz.* I. 230.).

111 *ha nem adott-e már neki valamit?* — l.: 6. notesz (uo.).

116 *Tiz éve már, hogy nem jártam az alföldön* — bár 1853-i erdélyi utazása során Szolnoktól még egy ideig az Alföldön utazott a „gyorskocsin", de mivel Szolnokig vonattal ment, mostani útjának útvonalán a szabadságharc idején járt utoljára.

117 *acquisitio* — szerzemény

sor:

119 *szerb tövis* — A szúrós szerbtövis vagy bojtorján (Xanthium) legeltetésre alkalmatlanná, értéktelenné teszi a legelőket. Rá vonatkozó bejegyzést l.: a 6. noteszben *(Följegyz.* I. 230.). 1858. márc. 7-én illusztrált cikk is megjelent a VU-ban e veszedelmes növényről.

124 *indigenálva* — meghonosodva

128 *Tavaly egy tudós francia azt irta* — Vö.: a 152. sz. cikkel. JCB 4. k. 410 : 23. — Erre vonatkozik az Ü 1859. febr. 5-i *Mulatságos geographia* c. írása is: „Ha a Magyarországról ellenséges hangnemben iró tudósok véleményét összevesszük, kiderül, hogy Magyarország területén csak nemzetiségek laknak, a magyarokat hiába keressük — nincsenek sehol" (6. sz. 54.) — Erre vonatkozó feljegyzését l.: a 6. noteszben *(Följegyz.* I. 244.).

135 *Battonya* — Orosháza és Arad közti helység, a jelenlegi magyar — román határ közelében, Békés megyében.

135 *„ungye mérát?"* — „hová, merré"-t

137 *oláh atyafi magyarul felelt* — A magyar válaszokra nézve l.: 6. noteszt. 20. ill. 37. bejegyzést.

139 *Orosháza* — A Battonya előtt érintett város nevének megjelölésében tévedett Jókai; a VU 1859. jan. 23-i számában, a 47. lapon az alábbi *Szerény helyreigazitást* tette közzé: „Azon rosz szokásomért, hogy utközben a helységek neveit nem szoktam feljegyezni, azuttal hamar utolért a büntetés. »More patrio« cim alatti utleirásomban ugyanis egy helyen azt irám, hogy *Orosházán* az óhitü oláh lelkész igen szépen beszélt velünk magyarul, s most kisül, hogy Orosházán nincs is oláh parochia, mert ott nem lakik más mint magyar! Én ugyan ennek nagyon örülök, de már most nem tudom, hogy hol beszéltünk mi hát az oláh tiszteletes urral? S kénytelen vagyok felkérni szeretett uti-társamat, Török Gábor urat, hogy segitsen ki és mondja meg, hogy mi van hát Orosháza helyén: Tornya-e, vagy Battonya? mert én, ha fejemet levágják, sem tudom már. *Jókai Mór.*"

171 *óhitü* — görögkeleti, ortodox; a románok az egyházszakadáskor nem csatlakoztak a római katolikus egyházhoz.

185 *Cermura* — l.: a 6. noteszben: „Cermurán megfeketedik a guba" *(Följegyz.* I. 232.).

206 *a csodálatos ember jóslatai* — l.: a 6. noteszben „Az időjós oláh, a kinek a nyakán van egy daganat"; a 69. lapon vázlatosan feljegyezve az egész történet *(Följegyz.* I. 229.).

261 *egy koldusfiu, kit nyolc év óta némának ismert minden ember* — erre vonatkozó bejegyzés a 6. noteszben. *(Följegyz.* I. 229.)

Sor:

277 *Talácson is él (. . .) az a jövendőmondó* — rá vonatkozó bejegyzések a 6. noteszben; ott „János segéd"-et említ. *(Följegyz.* I. 232, 233.)

304 *ügyes szolgabiró* — az elektromos segédlettel való vallatásra nézve l.: a 6. noteszt. *(Följegyz.* I. 229.)

320 *mellettem ülnél a szekéren* — A notesz bejegyzések szorosan követik egymást; lehetséges, hogy valóban a szekéren mesélte ezeket neki útitársa, Török Gábor, s ott vetette papírra őket.

325 *dombegyházi hun halmok* — Dombegyháza Battonyától északkeletre fekvő Békés megyei község; a dombokra vonatkozó bejegyzés a 6. noteszben (19. sz. *Följegyz.* I. 230.).

336 *kihordják a trágyát* stb. — Jókai ez időben különösen nagy figyelmet szentelt az eredményesebb mezőgazdasági módszereknek, s írásaiban, naptáraival igyekezett a népet is tanítani. 1856-ban a VU *Tárogató*-rovatában helyteleníttette a cseh parasztok tettét, kik — a helyett, hogy felhasználták volna — olcsó pénzen eladták a trágyát; az 1859-re szóló *Kakas Márton Naptárá*ban pedig, az egyes hónapokra vonatkozó versikék közt az *Octoberi kakasszó*ban így oktatja a gazdákat: „Ember, itt a szántás, vetés./ Trágyázz! vigyázz a munkára" . . . — A 6. noteszben erre vonatkozó bejegyzés: „Nagykunságban? a trágyát megégetik" *(Följegyz.* I. 231.).

345 *Szent-Anna* — A város lakóira, ill. a leírt történetre nézve l.: a 6. noteszben. *Följegyz.* I. 231.

358 *Világosvár* — Aradtól északkeletre fekvő, jelenleg romániai Şiria nevű helység. Itt, ill. a szomszédos szöllősi mezőn tette le 1849. aug. 13-án a fegyvert Görgey a cári orosz csapatok előtt.

364 *Magyarát* — helység Világostól északkeletre, a Zaránd hegység lábánál. Mai neve: Măderat.

374 *Aradmegye valóban mintagazdasága volt az országnak*, stb. — a 40-es években Török Gábor volt a megye alispánja és országgyűlési követe. Ezért tartózkodtak viszonylag hosszú ideig e vidéken („Hét napot töltöttünk a hires Magyaráton"), s ezért írhat ily nagy tájékozortsággal a megye korábbi életéről, eredményeiről Jókai. — Ezeket noteszába is bejegyezte: 6. notesz. *Följegyz.* I. 232.

379 *Beszédes* József (1786—1852) — vízépítő mérnök, az MTA lev. tagja, a reformkor első nagy vízi munkálatainak végrehajtója. Mondásaira nézve, hogy nálunk alul kell kezdeni a vízszabályozást, meg hogy „nem alázatos vélemény", amit előterjeszt, l.: a 6. noteszben: *Följegyz.* I. 231.

Sor:

409 *Mátyás királyunk idejében* — A honfoglalást követő századokban épült vár, melyben III. Béla 1190-ben apátságot is alapított, 1444-ben Hunyadi Jánosé lett. Egy ideig a család birtoka volt. (L.: Kallós Kálmán: *Világosvár.* VU 1858. okt. 17. 498—99.; a 496. lapon a vár rajzával.)

413 *a pankotai* (. . .) *fürdők* — A fürdőre vonatkozó bejegyzést („Pankotai török fördőbe kéneső") l.: a 6. noteszben: *Följegyz.* I. 231.

415 *Károlyfördőbe* — talán a híres csehországi fürdőre, Karlsbad-ra való utalás.

429 *hogy miről gondolkozik.* — Kimondatlanul is a szabadságharc bukására emlékeztetnek e szavak!

434 *ő maga, egy fia és egy unokatestvére* — Török Gáboron kívül Török József és Török Géza is Jókai kiséretében volt. L.: a detonátai kiránduláson készült aláírásgyűjteményt a 7. (V.) noteszben: *Följegyz.* I. 266.

436 *Körisbánya* — Körösbánya (Baia de Cris) Hunyad megyei község Geinatető és Brád között.

440 *köd-szivárvány* — E látványról noteszában is feljegyzést készített (l.: 6. notesz: *Följegyz.* I. 232.).

451 *karniol* (karneol) — vérvörös, barnáspiros színű féldrágakő kvarcváltozat. Noteszába is bejegyezte.: „carneol szikla" (6. notesz: *Följegyz.* I. 232.).
achat — kvarcváltozat; vörös, sárga, fehér szalagok húzódnak benne
jaspis — barna vagy vörös színű kvarcváltozat
chalcedon — a kalcedonfélék a kvarc mikrokristályos változatai; a felsorolt féldrágakövek a kalcedon változatai

460 *demiurgus* — teremtő

464 *móc* — az Erdélyi érchegységben élő román paraszt; gyakran felkeltek az elnyomó hatalom ellen.

473 *a tizenhárom Brády* — A kiirtott család tragédiájáról Tibor aláírással ily címen jelent meg írás 1850-ben a Szilágyi Sándor szerkesztette Magyar Emléklapokban, melybe Jókai is írt (6. füz. 402—12.). A sírra vonatkozó bejegyzést Jókai 6. noteszában is megtaláljuk (*Följegyz.* I. 232.), a tragikus történetet Jókai is megírta a *Bárdy család* c. elbeszélésében (l.: *Forradalmi és csataképek 1848. és 1849-ből.* Sajótól. Pest 1850.).

478 *Fabu popihez* — Jókai 7. (V.) noteszának 9. lapján látható a templom és környékének rajza, alatta olvasható a „Fabu popi" (a pap tölgyfája) felírás (vö.: *Följegyz.* I. 265, 740.). A rajz megjelent: VU 1858. nov. 21. 47. sz. 556. — L.: III/b. sz. melléklet. JKK).

Sor:

480 *Hora és Kloska* — Nicolae Horia vagy Hora (Vasile Nicolae Ursu 1730—1785) román jobbágyparaszt és Cloşca (Ioan Oarga) vezetésével 1784 októberében — a fokozódó földesúri elnyomás ellen — nagy, véres jobbágyfelkelés tört ki Erdélyben. A mintegy 300—400 falu 20—30 ezer jobbágyát, de iparosokat és bányászokat is megmozgató felkelésben magyar jobbágyok is részt vettek. Nem sokkal utóbb, novemberben már győzött a leverésükre küldött osztrák hadsereg; a felkelés elfogott vezetőit több heti kínvallatás után kerékbetörték. (Rájuk utaló feljegyzést l.: 6. notesz: *Följegyz.* I. 233.).

485 *magától megfehéredik* — Ezt noteszába is beírta Jókai, de ott még 16 cebei forrásról írt (l.: 6. notesz: *Följegyz.* I. 232.).

498 *Brád* — ma romániai város a Fehér-Körös mellett, Abrudbányától délnyugatra.

533 *Déva* — Az Erdélyi érchegységtől délre, a Maros folyó balpartján levő város ma a romániai Hunedoara (Hunyad) tartomány székhelye. Brád tőle és az Érchegységtől északra fekszik.

545 *brahmaputra kakas* — ázsiai eredetű szárnyas, a magyar tyúkkal keresztezték.

564 *recognoskálni* — kipuhatolni

570 *Néhol hallgatag házak maradoztak el* stb. — Ez és a következő sorok szinte szó szerint megismételve bekerültek a *Szegény gazdagok* c. regényébe is (l.: JKK 12. k. 118 : 4—10.). Átkerültek a regénybe az utat szegélyező nem sokkal előbb említett fakeresztek is, melyek egy-egy útfélen megölt szerencsétlen utazó hamvait őrzik.

579 *a gyesön* — Az emelkedés, domb, magaslat jelentésű gyeső szó valószínű sajtóhiba. A *Szegény gazdagok*ban, *Az új földesúr*ban gyető alakban fordul elő. Ez a szó sem fordul elő szótárainkban; Molnár József feltevése szerint Jókai gyártotta a gyepü és tető szavakból. L.: *Gyeső vagy gyető?* c. cikkét Nyr. 1962. 86. k. 120—21.

604 *decidált* — itt: röviden elintézte

617 *Volkán* — 1266 m magas hegycsúcs Abrudbánya nyugati oldalán

619 *szerencsésen megérkeztünk Abrudbányára.* — A Kolozsvári Közlöny egykorú híradásából közölte a PN 1858. nov. 3-án, hogy „Jókai Mór e hó 17-én érkezett Abrudbányára, s ott nehány napig mulatott, látogatásokat téve a bányaváros szép vidékén."

620 *Ez Abrudbányának a piaca.* — Jókai erről készült rajza a VU nov. 21-i számának 556. lapján jelent meg. Abrudbánya már a 14.

Sor:

századtól kezdve kiváltságokkal rendelkező, arany- és ezüstbányászatáról híres bányavároska volt.

644 *hétfőn Abrudon maradunk* — Jókaiék vasárnap érkeztek Abrudbányára.

646 *Verespatak* — Volt Alsó-Fehér vármegyei község; a magyarországi arany- és ezüstbányászat egyik központja volt.

648 *ma estére* — okt. 17-én

651 *Bács társasága* — Az 1853-i *Uti levelek*ben is említette már Jókai (JCB 4. k. 87 : 222.).

655 *a „Peleskei notáriust"* — Gaál József (1811—1866), Gvadányi ily című művéből készült bohózatát 1838-ban mutatta be a Nemzeti Színház. (L.: 6. notesz: *Följegyz.* I. 238.).

659 *amaz elmult nehéz napok* — A szabadságharc alatt Bécs az erdélyi románság fellázításával próbálta letörni a magyar forradalmat; e pusztítások emlékei még ekkor is éltek, bár már gyógyultak a lelkekben is a sebek. Jókai írása is a megbékélést hirdeti, ezt kívánja elősegíteni.

661 *Egyik barátunk beszélé*, stb. — A történetre vonatkozó feljegyzést l.: a 6. noteszben: „A kitekert nyaku gyerek" *(Följegyz.* I. 232.).

673 *Egy menekülő kereskedő* stb. — A következő két történetre vonatkozó feljegyzést l.: uo.: *Följegyz.* I. 233—34.

680 *szirony* — az irhabőr díszítésére alkalmas bőrfonál, bőrszalag (l.: *Bálványosvár* JKK 43. k. 296.).

711 *„No ruk bun"* — „Sok szerencsét"

716 *Bálint* — talán a 6. notesz 64. r. lapján feljegyzett Bálint Simon.

719 *most is viseli Vasváry pecsétnyomógyűrüjét* — l.: az 1129. sorhoz írt jegyzetet.

725 *Jánk Ábrám* — Avram Iancu (1824—1872) a szabadságharcunk ellen fölkelő románok egyik vezetője volt. A marosvásárhelyi királyi tábla jobbágyi sorból származó irnoka a jobbágyok felszabadításáért harcolt, az 1848-i román nemzeti forradalom balszárnyának a vezetője volt. — Azt, hogy apja kitagadta, beírta Jókai a noteszába is (l.: 6. notesz. *Följegyz.* I. 231.).

728 *a hires Husztekuczné* — rá vonatkozó bejegyzést l.: uo.: *Följegyz.* I. 234.).

745 *K.-Fehérvár* — Károlyfehérvár

767 *A rómaiak kezdték még azokat mivelni*, stb. — A bányára és a rómaikori történetre vonatkozó bejegyzést l.: 6. notesz: *Följegyz.* I. 236—37.

780 *propraetor* — volt praetor, tartományi helytartó a római birodalomban

Sor:

781 *ceratica tabellán* — a pár sorral korábban is említett viasztáblán.

788 A latin felirat maradványai mellett a kőtáblák rajza látható (l.: VU 1858. 568.).

797 *epitaphium* — sírfelirat

805 A latin felirat maradványaitól balra egy szfinksz rajza látható.

811 *pictus masculus* — szó szerint „festett férfi". Annak a személynek megjelölésére használják. akinek neve alatt más valaki tiltott tevékenységet, üzleti tevékenységet folytat (Strohmann).

816 *elcsipték egy levelét* — l.: a 6. noteszben: *Följegyz.* I. 232.

818 *a Hármas Kistükör* — Losonczi István (1709—1780) ref. tanár, nagykőrösi iskolaigazgató magyar nyelvű *Hármas kis tükör* c., először 1771-ben megjelent tankönyve hosszú időn át szolgálta a nemzeti történelem, a honismeret oktatását. A tankönyv a tudnivalókat versbe szedve közölte. Nemzeti szelleme miatt a Bach-korszakban, 1854-ben betiltották.

824 *huszonöt latos* — a lat vidékenként változó értékű régi súlymérték. A bécsi lat = 17,502 gr. Tehát a talált arany súlya majd 44 dkg.

828 *bánya-szád* — a bánya torkolata, előcsarnoka

Csetátye — a „nagy vár" jelentésű „Csetátye Máre" két nagy bányaüreg elnevezése Verespatakon, melyeknek eredete még a római korra megy vissza. Jókai említi az 1860-ban írt *Szegény gazdagok*ban (JKK 12. k. 167 : 5.), de később *Az aranyember* 4. fejezetében is: „Egyszer voltam a Csetátye Márében. Ha rágondolok e látványra, a lelkem elszorul annál az eszménél, hogy leírjam amit láttam. A fantázia összeroskad, mikor mindezt fel akarja emelni" (l.: JKK 24. k. 150 : 1.).

E kirándulásáról írta a PU *Jókai Mór az erdélyi havasok közt* című tudósítása: „18-án Széles Dénes és Basa István kíséretében kirándulást tett a Csetátyéra, hol megbámulta az emberi vakmerőséget, mely a kincs szeretetéért hajszálra függeszti az emberi életet" (1858. 522. Idézi Kristóf Gy.: *Jókai napjai Erdélyben.* Pásztortűz 1925. jún. 28. 293.).

846 *hová esztendőre szándékozunk,* — A következő évben, években nem utazott Jókai Erdélybe.

Már az első erdélyi útja alkalmával is tervbe vette Hátszeg vidékének meglátogatását (l.: Db 1853. máj. 1. 18. sz. 577.), de sem akkor, sem a mostani útja alkalmával nem került erre sor.

878 *Másnap* — okt. 19-én, kedden

szép kedves társaságban — Jókai detonátai kirándulásáról a Kolozsvári Közlöny beszámolója nyomán (l.: 1858. 359.) az egykorú pesti lapokban, így többek közt a PN-ban (nov. 3.), a MS-ban

Sor:

és a PU *Jókai Mór az erdélyi havasok közt* című tudósításában olvashatunk hiteles leírást (1858. 522.). A beszámolók szerint 19-én tisztelgő ünnepséget tartottak Jókai tiszteletére az abrudbányaiak. Lovascsapat szállta meg a város piacát, hová összegyült — rang és osztálykülönbség nélkül — Abrudbánya majd teljes magyar nyelvű lakossága. Innen együtt indultak Jókaival a Detonátára, hol összetalálkozva még a Verespatakról jött ünneplőkkel is, együtt töltötték az egész napot. Kozák Sándor hegedűje tette még vidámabbá a hangulatot. Már holdvilágnál ért vissza Abrudbányára az akkor még mindig 60 főnyi csapat. A szép nap emlékére a hegyet — Jókai javaslatára — „villámvágtá"-nak, egyik szirtjét pedig, kiséről ötlete nyomán, „Jókai-szirtnek" nevezték el. (E cikkeket ismerteti, ill. idézi Kristóf György *Jókai napjai Erdélyben* c. tanulmányában. Pásztortűz 1925. jún. 2., 14., 28.). Jókai noteszei is megőrizték e látogatás emlékét: a 6. notesz 80. és 191. bejegyzése, melyből a Detonátáról írt vers lett (l. alább); a 7. notesz 5. és 16. lapjain a Detonáta rajza, és a 13.—15. és 17. lapokon a kirándulás résztvevőinek aláírása. (L.: *Följegyz.* I. 233, 238, 265—66.)

Az Abrudbányától mintegy 10 km-re magasodó bazalthegy, a Detonata nagy hatást gyakorolt Jókaira. Megemlítette *Az aranyemberben* is: „A másik istenről [Vulcanusról] beszélnek a bazaltok a Pietra Detonatán" (l.: JKK 24. k. 5 : 13.), de még inkább vall benyomásairól a *Detonatai óriások (Román monda)* című verse:

Havasok közt, Erdély szegletében
Áll a sziklacsarnok Detonata,
Ezer oszlop egymás mellék rakva
Építője — most is látszik rajta;
Hogy ezt hajdan palotának szánta

(De sajnos — folytatja Jókai — a nagyság nem állandó; az apró bogarak elszaporodnak, az óriás pedig ledől)

Törpe fajnak adja át a földet
Az erősebb, gyávának a bátor; —
A dicsőbb faj elpusztul magától,
És utána korcsok örökölnek
Jaj a jóknak, jaj a nemeseknek!
Jaj azoknak, kik nagyságra büszkék!
A mi délceg, a mi szép, az elmult; —
Vénül a föld, — nincsen rájuk szükség; —
Csak a silány marad fenn ezentul...

(l.: *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 151—53.).

Sor:

883 *Bucsum* — a helységnév ekkori és régi nevét l.: 6. notesz 76. bejegyzés: *Följegyz.* I. 233.

888 *Cserey Mihály* (1669—1756) — erdélyi történetíró, földbirtokos. Főművét, az 1661—1711 közötti eseményeket elbeszélő *Historiáját* 1852-ben adta ki Kazinczy Gábor az Újabb Nemzeti Könyvtárban. Erdélyi tárgyú műveihez Jókai is felhasználta forrásként.

889 *jó kálvinista székelyekkel telepitették azt meg* — erre, és a következő 20 sorra vonatkozó feljegyzések találhatók a 6. noteszben: 94, 77 és 79. bejegyz. *(Följegyz.* I. 234, 233.).

950 *a rosz képet rajzoltam* — megjelent a VU 1858. dec. 5-i számában (577.).

956 *bálmos* — juhtej savójában főzött puliszka, sajttal meghintve

959 *másnap* — okt. 20-án

972 *Vidra* — A falu — Jókai 6. noteszában található feljegyzése szerint — 7 mérföld hosszú (l.: *Följegyz.* I. 235.). Rajzot is készített Vidrán (7. notesz 19. r. Vö.: *Följegyz.* I. 267.).

981 *egy patak mellett láttuk üldögélni Janku Ábrahámot* — vö.: 6. notesz 183.: „Janku pisztrángokat halász" *(Följegyz.* I. 238.).

1001 *Zarándmegye* — 1876-ban megszüntetett volt erdélyi vármegye. Kőrösbánya volt a székhelye.

1005 *Nagyhalmágy* — volt Arad vármegyei község; határában régi vár romjai voltak.

1006 *Kőrös-Bányán* — l.: a 436. sornál

1019 *Százezer abéce (. . .) meg egy pár száz becsületes iskolamester* — Ugyanez a gondolat tér vissza a *Szegény gazdagok*ban is: „Csak egy iskolamestert minden faluba, csak százezer ábécét, semmi mást: amely nép csak megkezdte a miveltséget, az önkényt halad azután előre" (l.: JKK 12. k. 352 : 23—25.).

1056 *az ó-budai hajógyár* — A gyárról 1857-ben közölt illusztrált cikket a VU (3. sz.). — 1836-ban alapították Széchenyi kezdeményezésére.

1083 A 6. noteszben van bejegyzés „oláh lak belsejé"-ről *(Följegyz.* I. 236. 139. sz.).

1102 *a Bihar hegyének* — vö.: 6. notesz 131. sz. — Útjuk során a fák változásáról l.: uo. 135. sz. *(Följegyz.* I. 235—36.).

1129 *egy ifju magyar költő fekszik eltemetve;* — Vasváry Pál (1827—1849) demokrata forradalmárt, a márciusi ifjak egyik vezéralakját, a szabadságharc „Rákóczi szabadcsapat" nevű katonai egységének parancsnokát 1849. júl. 6-án az önkényuralom által a magyar forradalom ellen fellázított románok ölték meg a gyalui havasokban. (Halála körülményeire nézve l.: MH 1852. jan. 21.

Sor:

Szászvárosi levél.) A tengerszemű hölgy című regényében írta erről az útjáról Jókai „Végig jártam úti kiséretemmel, mely utóbb tíz főre szaporodott a Bihar hegységet, rátaláltam a sziklasírra, mely alatt a hős halált szenvedett jó barát, Vasváry Pál nyugszik" (l.: NK 76. k. 221.). Megemlíti e sírt Jókai a *Szegény gazdagok*-ban (JKK 12. k. 385 : 22.), és Vasváry halála után 50 évvel, *A márciusi fiatalság* című megemlékezésében is: Vasvári „Csapatja élén esett el az erdélyi havasok közt. (. . .) Tíz évvel később ott jártam a Biharhegy gerincén, a hol e siralmas harc lefolyt. (. . .) Kisérőm, egy derék oláh nemes, tíz év előtt ellenség, most jó barát, megmutatta az út mellett felmeredő sziklatornyot, mely mellől a csapatja élén lovagló vezért lesből lelőtték." (L.: NK 96. k. 13.) Vasvári elestének helyét noteszába is bejegyezte Jókai (l.: 6. notesz 130. sz. *Följegyz.* I. 235.).

1133 *Rézbánya* (Baita Cras) — volt Bihar megyei község; ősi bányaváros.

1135 *Dézna* — volt Arad megyei község. Ősi várát 1802-ben kapta a Török család királyi adományul; vashámora is a család tulajdona volt.

1137 *„dagadó forrás"* — tömör leírását l.: 6. notesz 141. sz. bejegyzés. *(Följegyz.* I. 236.). — Jókai máshol is írt róla, így az *Egy az Isten* c. regényében is (1. k. 304.).

1173 *döbrök* — e természeti jelenségről l.: 6. notesz 149, 150. bejegyzés *(Följegyz.* I. 236.).

1184 *déznai vashámor* — svédnél jobb, Angliában díjat nyert vasára vo·atkozó bejegyzés a 6. noteszben: *Följegyz.* I. 231.

1185 *a londoni világtárlaton* — a legelső világkiállítást 1851-ben tartották Londonban. (Vö.: VU 1854. júl. 2. 151.)

1189 *Tyiatra Lupuluj* — az említett falevelekre nézve l.: a 6. notesz 177. bejegyzését *(Följegyz.* I. 237.).

1203 *„Honszeretettel"* — vö.: 6. notesz 49. bejegyz. *(Följegyz.* I. 231.)

236

KAKAS MÁRTON LEVELEI — SAJÁT MAGÁHOZ

1-ső levél

169—72.

M: I. Ü 1858. nov. 6. 12. sz. 89—91.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest, 1860. 3—6. *XXIV. Levél. Saját magához* címen.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 228—37.; *Kakas Márton levele saját magához (1860.)* címen
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 318—21.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

37 Biztositalak (NK: Biztositlak)
73 felcsere (NK: feldschere)
87 ide *a* sajtodat (1860; NK: ide sajtodat)
95 főlnek (NK: főnek)
119 *Szerető bátyád Kakas Márton* (1860; NK: — e levélzáradék hiányzik —)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *marschruta* — itt: utazás
6 *Az üstökös úgy is felforditotta a világot.* — A Giambattista Donati (1826—1873) firenzei csillagász által 1858. jún. 2-án felfedezett, az évszázad legfényesebb üstökös csillagára nézve l. az előző jegyzetben is.
8 *a prágai városház-tornyának négy szegletén öt bagoly* — vö.: *A magyar néphumorról* (JKK 339 : 159): „a prágai torony négy kőrucája"
26 A tájszólásban írt német vers magyar fordításban: „Házat építeni nagy élvezet [inkább: öröm], én azonban, szegény suszter, nem tudtam, hogy olyan túl sokba kerül"
35 *sollicitál* — háborgat, zaklat
41 *gráciám* — jóindulatom
57 *most ott kin tágasabb nekik* — A szabadjegyük megvonására nézve l.: a 233. sz. cikket és jegyz. (JKK 125, 523.).
65 *A krimi háboru* — Oroszországnak az angol, francia, török és szárd koalíció elleni háborúja 1853—1856 közt.
68 *a hadtest törzsorvosa kúra alá vette a beteg vitézt* — A rövid ideig más-más gyógyszerekkel gyógyító, majd egymást felváltó orvosok adomáját felhasználta Jókai az Ü 1873. febr. 1-i sz.-ban megjelent Tallérosy Zebulon-levelében is, csak ott a beteg végül is belehal a kúrába.
70 *ipecacuanha* (Uragoga ipecacuanha) — Brazíliában honos cserjeféle. Hánytató, köptető hatású anyagokat tartalmaz. Jókai 6.

Sor:

noteszában fennmaradt egy recept, melyen Kovács S. Endre ezt írta fel neki.

72 *decoctumos üvegek* — főzetet, azaz orvosságot tartalmazó üvegek.
73 *corps* — itt: hadtest
75 *hydropatha* — vízzel gyógyító
89 *deferentia* — hódolat
90 *az eccellentissimo senor* — a legkegyelmesebb úr.

237

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. nov. 7.] 173—75.

M: VU 45. sz. 536—37.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

3 *László József föllépése* — A nyugalmazott színész nov. 3-án Dumanoir és Clairville *Az élet szinfalai* című 5 felvonásos vígjátékában lépett fel. A három fellépésre szóló engedély alapján nov. 10-én Dumas *Scott nemesében* játszott, majd a következő évben márc. 21-én végképp elbúcsúzott a színpadtól (l.: a 267. sz. cikkben JKK 245.).

5 *A mióta az uj pénz bejött* — Az 1858. ápr. 27-én kelt császári rendelet alapján nov. 1-től az egész osztrák birodalom, így Magyarország területén is életbe lépett az új, a tizes számrendszerre alapított pénz, az új forint. Ez hihetetlen átszámítási nehézségeket okozott, mert a régi forint 60 krajcárt, az új forint viszont 100 krajcárt tartalmazott. S még jobban fokozta a zűrzavart a kétféle régi forintérték: míg a régi értékű 100 *váltó*forint 42 új forintnak, addig 100 *pengő*forint 105 új forintnak felelt meg. Nem csoda, hogy külön könyvecskéket kellett kiadni, hogy az emberek el tudjanak igazodni az új és régi pénz átszámítási útvesztőiben. A következő „egyszerű" számítással lehetett például a régi pénzt új értékre átszámítani:

a régi pengőforintot új forintra: minden régi forinthoz 1 garast kellett adni. Pl. 100 pft-hoz 100 garast (= 5 új ft) = = 105 új ft

Sor:

régi pengő krajcárt új krajcárra: a régi pengő krajcárhoz hozzá kellett adni ennek felét s ez az új krajcár.
Pl.: 8 régi krajcár = (8 + 4) = 12 új krajcár
új krajcárt régi pengő krajcárra: az új krajcár kétszeresének harmadrésze a régi krajcár. Pl.: 6 új krajcár $= \frac{6 \cdot 2}{3} = 4$ régi pkr.
A valóságban azonban, a sokféle forgalomban levő pénz miatt (pengőforint, váltóforint, tallér, azaz ezüstpénz, ezüst váltópénz, rézváltópénz, koronatallér stb.) még ennél is sokkal bonyolultabb volt a régi és új pénz átszámítása. Egy ideig még mind a két pénzérték forgalomban maradt.

6 *per transennam* — átmenetileg
14 *a Julianum kalendárium szerint jár* — a régi fajta időszámítás — itt pénzszámítás — szerint
a Gregorianum — XIII. Gergely pápa által 1582-ben bevezetett új naptár; itt az új pénzrendszerre utal.
28 *pudeál* — szégyell
29 *kikáltottak bennünket ingyenszínházbajáróknak* — l.: a 233. sz. cikket és jegyz. (JKK 125, 523.).
35 *konduktor* vasúti kalauz; ugyanez a helyzet, hogy fél a kalauztól, attól, hogy nem találja meg a jegyét, előfordul a 300. sz. írásában is (l.: JKK 314 : 99.; vö.: a 6. noteszben: „Hátha elvész a jegy?" *Följegyz.* I. 253.).
37 *legitimálnom magam* — itt: igazolni magam, bizonyítani a helyhez való jogosságot.
41 *a pápai, kecskeméti kollégiumban* — Az 1841/2-es tanévet Pápán, a következő két tanévet Kecskeméten töltötte Jókai.
51 *szadai* — Szada kisközség Pest megyében, a gödöllői járásban
58 *galvanisált* — itt: merev, mesterkélt
59 *kintornára szabott szavalásnak* — éneklő, lélektelen szövegmondásnak.

238

KAKAS MÁRTON LEVELEI

II. Egy fiatal naptárszerkesztőhöz

M: I. Ü 1858. nov. 13. 13. sz. 97–99.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 88–95.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; u.a.

III. *Életemből* III. Bp. 1887. 255–64.; sorozatcím nélkül. önállóan, *Egy fiatal naptárszerkesztőhöz* címen.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 338–44.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
83 lesz *egy* millió (1860; NK: lesz millió)
92 kell *így* ötven (1860; NK: kell úgy ötven)
115 nem beszélünk (1860; NK: nem beszél*het*ünk)
161 sáfránynak (1860; NK: sáfrán*n*ak)
174 *el*hallgatni (1860: hallgatni)
215 10 /*XI* (1860; NK: 10/ *xr*)
216 *Kollegája Kakas Márton.* (1860; NK: aláírás nélkül –)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:
Cím Ezt az írást még a szigorú PN is megelégedéssel üdvözölte: „Az Üstökös utolsó száma ismét életre valóságának s teljes humorának jeleivel köszönt be. Kakas Márton levele Girókuti Pinzkérihez sikerült satirája a mostani irodalmi nyegleségeknek s az előfizetés csődítésnek. A levél csak ugy szól Girókutinak, mint a példabeszéd tartja, hogy a lányomnak szólok, hogy a menyem is értsen róla" A továbbiakban reményét fejezi ki a recenzens, hogy Kakas Márton figyelme kiterjed majd az irodalom egyéb betegségeire, így a „demoralizáló vállalkozási buzgóságra" is, melynek hatására a közönségnek lassan már csak a bohóság, a „petákos poltrás olvasmány" kell. Az Ü ez által – a lap szerint –, mint az irodalom ellenőre, „hibáink, gyarlóságaink ostorozója", nélkülözhetetlenné válik: „az ily vállalat használ akkor annyit, mint a komoly itészet" (l.: PN nov. 16.). Erre a feladatra vállalkozott nem sokkal utóbb Jókai 263. sz. írása (JKK 233.).
1 *Girókuti kolléga!* – Girókuti Ferenc (szül. 1816.) gazdász, az 50-es évek végén Kemény Sámuel gazdatisztje Erdélyben, Girókúton. Ekkor változtatta eredeti, Pinczker nevét Girókutira. Egy ideig eredeti nevének „Pinckéri" változatát előnévként használta. Gazdasági, kert- és gyümölcsgazdászati cikkei jelentek meg; 1859–1865 közt naptárakat szerkesztett. Girókuti Ferencről az Ü *Kakas Márton arcképcsarnoka* című sorozatában is megemlékezett később Jókai (l.: NK 97. k. 300–1.).

Sor:

Szálem aleikum. — Üdv nektek! Török köszöntés, máshol is többször használja Jókai, minden török vonatkozás nélkül.

2 *előfizetési felhivását* — A PN *Magyar könyvészet* rovata nov. 5-én adott hírt a naptár megjelenéséről: „*Girókuti erdélyi naptára 1859-dik közönséges évre.* Szerkeszti Girókuti Pinzkéri Ferenc, okl. gazdász, stb. Első évfolyam. Kolozsvártt, 1858."

7 *ön jutalmakat tüz ki* — Girókuti a következő, 1860-ra szóló naptár részére két pályadíjat tűzött ki: 20 aranyat egy, „a nép által is érthető elbeszélésre, melynek cselekménye az erdélyi gazdászat körében mozogjon s a népnek e téreni kimivelésére és felvilágositására alapul és ösztönzésül szolgálhasson", továbbá 5 aranyat egy hazai történetből merített balladára (l.: PN 1858. nov. 18.).

14 *parenthesisbe* — beszúrásként, közbevetett mondatrészként

16 *praenumeratio* — előfizetés

42 *a valaha feltalálandó léghajókon* — léghajóval már 1783-ban magasba emelkedett ember (l.: a 11. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 612.), de itt rendszeres légi utazásra gondol Jókai, az pedig még csak a 20. században valósult meg.

69 *quo fato* — megesvén

93 *ad terrorem populi* — a nép elrémítésére; itt inkább: elkábítására

100 *splendide* — ragyogóan

123 *musca culinaris Linnaei* — Linné rendszere szerinti konyhalégy

144 *statutum* — alapszabály, rendtartás

168 *az „Austria" gőzös* — Egy ily nevű hamburgi csavargőzös hajó 1858. szept. 13-án gyulladt meg a tengeren. A szerencsétlenségről nov. 28-án közölt cikket a VU. Az égő hajó képe még előbb, nov. 14-én megjelent.

175 *expediens* — eljárás, megoldás

179 *ritterromán* — lovagregény

180 *csizió* — régen az iskolák számára készült verses naptár, kalendárium, bűvös dolgokat tartalmazó könyv.

182 *stereoscop* — térhatású képek nézésére alkalmas készülék; két, a szem távolságának megfelelő távolságban elhelyezett lencse.

192 *asteriscus* — csillaggal jelzett lapalji, legtöbbször szerkesztői jegyzet.

194 *foliáns számra* — itt: ívszámra, azaz nagy tömegben

212 *sub rosa* — l.: köv. jegyz.

215 *God bless us!* — Isten mentsen meg bennünket!

239

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1858. nov. 13.] 182.

M: Ü 13. sz. 104.; több szerkesztői üzenet közt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Az Ü-ben e címen jelentek meg Jókai szerkesztői üzenetei. A *Sub rosa* (rózsa alatt) kifejezést a VU *Egyveleg* rovatában 1855. márc. 4-én így magyarázta a cikkíró — valószínűleg Jókai: „E szóllásmód a régi rómaiaknak és görögöknek azon szokásától veszi eredetét, melly szerint náluk vendégségeik alkalmával az ebédkezési asztal fölött mindenkor egy csinált rózsa volt felfüggesztve, a hallgatás jelképéül; — ez által ők azt akarván példázni a vendégeknek, hogy az asztal fölötti beszédeket maguk között illik megtartani és nem kicsacsogni" (71.)

3 *ki légyen az a Kakas Márton?* — Vö.: a 309. sz. cikkel (JKK 328.).

5 *én magam tartottam őt a keresztvízre 1855-ben junius 3-án* — Jókai téved a dátumban: az első Kakas Márton-levél csak egy évvel később, 1856. jún. 1-én jelent meg a VU-ban. 1855 júniusában egyik leggyászosabb korszakát élte az egész ország, a főváros is: akkor dühöngött a kolera (l.: az 54. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 681—82.).

15 *a minőt a naptár kapujára festett magának* — valószínűleg az 1859-re kiadott *Kakas Márton Naptárá*ra való utalás.

240

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. nov. 14.] 183—86.

M: VU 46. sz. 547.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

8 *Konfuzió* — zavar, összegabalyodás

24 *sem tantiéme, sem fixum* — sem tiszteletdíj (tantième) a színműíróknak, sem fix — állandó, előre megállapított — fizetés a színészeknek.

Sor:

27 *Az uri rend, a páholy-közönség valóságos bontonnak tartja*, stb. — Hogy a felsőbb körök nem érdeklődnek a dráma iránt, erre már keserűen célzott Jókai az 1853-as *Uti levelek*ben is (l.: JCB 4. k. 84 : 112—14.).

28 *a casino-erkély* — a nemzeti kaszinó tagjai — főleg arisztokraták — számára fenntartott erkély-ülések.

59 *grisettek* — saját keresetükből élő, többségében varró- és divatáruslányok.

63 *a franciás routine* — itt: franciás játékstílus, a mindennapi társalgáshoz hasonló előadó stílus.

64 *kothurnus* — az ógörög és római tragikus színészek magas fatalpa, melyet azért erősítettek lábukra, hogy a nagyméretű színházban alakjuk magasabb, fenségesebb legyen. Átvitt értelemben: patetikus, túlzottan ünnepélyes előadásmód.

65 *vaudeville* — zenés vigjáték

91 *figurans* — szereplő

100 *egy művezetőnek* — Jókai e cikktől kezdve állandó harcot folytatott egy művezetői állás létesítéséért, amíg — többek állandó sürgetésére — Szigligetit az 1859 húsvétja után kezdődő színházi évtől ki nem nevezték ily színházi művezetővé (l.: a 268. sz. és a köv. cikkeket).

241

KAKAS MÁRTON HÁNYJA A FALRA A BORSÓT

187—93.

M: VU 1858. nov. 21. 47. sz. 558—59.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A színház belső ügyeivel foglalkozó előző cikk folytatása.

28 *ugy insinuálni a közönség kegyelmébe* — itt: annyi jót tulajdonítva nekik, ajánlani a közönség kegyelmébe.

33 *absit omen!* — távol legyen tőlem, isten ments!

35 *Dalai Láma* — a lámaizmus feje, a 17. századtól kezdve a legutóbbi időkig egyben Tibet uralkodója is volt.

37 *firmamentum* — támaszték; itt inkább égbolt, védőpajzs értelemben

Sor:

49 *egy kapitalis (. . .) anatocismus utján* — egy tőke . . . kamatos kamat útján

58 *écarté* — kétszemélyes kártyajáték

67 *a drámairók jövedelmét az első két előadás helyett az első háromból adjuk ki* — A korábbi még kedvezőtlenebb gyakorlatot, hogy az első előadásból semmi jövedelmet nem kapott a szerző, csak az 1856. júl. 1-i, ill. 1857. dec. 31-i rendelkezés szüntette meg; ettől kezdve illette a szerzőt az 1—3. előadás jövedelméből 1/3—1/3 rész, illetve a további előadások 10—10%-a (l.: a 43. sz. cikket és jegyz. JCB 4. k. 130 : 15, 666.).

77 *egy híres énekesnőt vendégül* — Paulina Viardot-Garcia (1821—1910) spanyol származású francia énekesnő, a párizsi nagyopera tagja; ez év végén vissza is vonult a színpadtól. Vendégfellépteinek sorozatát nov. 2-án Rossini *Sevillai borbély*ában kezdte. 4-én és 13-án Bellini *Norma* című operájában, 11. és 16-án Meyerbeer *Prófétá*jában, 18-án a *Hugenották*ban, 20-án Halévy *Zsidónő* című operájában szerepelt, s utolsó, 8. fellépte alkalmával részleteket játszottak ezekből az operákból.

79 *vásár idején* — a nov. 15-i Leopold-napi vásárra sok vidéki látogatott a fővárosba.

82 *hozatjuk derüre borura a világ minden első énekesét* — nem sokkal a francia énekesnő vendégjáték-sorozata előtt, okt. 27-én egy „würtenbergi királyi kamaraénekesnő", Palm Antonia asszony lépett fel Meyerbeer *Hugenották* című operájában.

95 *nagyon sok és tekintélyes főurat ismerek* — Jókai még vagy harminc évvel később, egy beszédében is idézte Széchenyi mondását, ki Döblingből e jótanáccsal ellátva küldött pénzt a Nemzeti Színház javára: „Barátim, minden ember tegye azt, hogy ne adjon ki többet, mint a mennyit bevesz". (Gépelt kézirata: OSzK FolHung. 2261. 118—19. fol.; Széchenyi évi 1000 pft-os adományáról ezekben a hetekben jelent meg a hír a lapokban (l.: a 253. sz. cikket és jegyz. JKK 216 : 49—53; 561.).

97 *luxus-artikulusok* a kiadások fényűzésre, luxusra fordított részei

112 *beesik a tetején az eső* — Valóban ily rossz állapotban volt a színház épülete is, kelléktára is. Erről írta már a szabadjegyek elvétele alkalmával a PN: a színház deficites, pedig „fedelének javítása már nem halasztható, évek óta várnak javításra az elavult, kopott díszítmények, a ruhatárban még mindig nincsenek kellőleg rendezve a jelmezek" (l.: PN szept. 28.).

125 *pengőben, annyi, mint amazé váltóban* — tehát két és félszer annyi.

Sor:

128 *argumentum* — (a szövegben sajtóhibából: argamentum) érv.
141 *Talma*, François Joseph (1763—1826) — híres francia színész.
152 *a mikben nincs korcsolyatánc* — Meyerbeer *Próféta* című operájára, ill. a benne látható görkorcsolyatáncra való utalás.
154 *Kammersänger* — kamaraénekes, itt: dalénekes.
160 *Lászlónak (...) félbe kellett a vásár alatt szakitani vendégszereplöseit* — a második, nov. 10-i szereplését csak a következő évben követte a harmadik fellépés (l.: a 237. sz. cikk jegyz. JKK 542.).
161 *Viardot Garciának lehetett szombaton fellépni* — mind a negyedik, mind az utolsó előtti fellépte szombati napra esett (nov. 13., 20.).
171 *az igazgatót* — Rádayt.
175 *évek előtt* — 1854. utolsó napjaiban (l.: Jókai ekkori cikkeit).
179 *prosperál* — boldogul.
189 *minuciózus* — aprólékos, részletekbe ható.
190 *művezetőre* — l.: az előző cikket.

242

LIRUMLÁRUM

193.

M: Ü 1858. nov. 27. 15. sz.; aláírás nélkül, a szöveg kezdetén a három csillag jelzi Jókai szerzőségét.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím *Lirumlárum* — Jókai *A magyar néphumorról* című székfoglalójának az AkÉrt-ben megjelent szövegében található utalás egy *Lirumlarum Löffelstiel* c. régi német adomagyűjteményre. Gálos Rezső szerint ez az 1730-ban megj., *Lyrum Larum Löffelstiel* c. elbeszélésgyűjtemény szolgált forrásul Kónyi János *A mindenkor nevető Democritus* c. 1782-ben megj. munkája 61 anekdotájához (l.: *Német hatás XVIII. századi költészetünkben.* ItK 1943. 24.).
5 *minap egy csomagot küldtem Szegedre* — Ez év augusztusában Jókainé Szegeden vendégszerepelt. 7-én — első felléptéül — *Stuart Máriá*ban, majd a *Könyves Kálmán*, a *Két Barcsay* s az *Antonius és Cleopátra* c. drámában. A következő szombaton, 14-én Jókai is megérkezett Szegedre, hol 16-án — hazautazásuk napján —

Sor:

tisztelőik halvacsorát rendeztek tiszteletükre (l.: Hf 1858. aug. 26. 775.). A csomagküldés tehát a hetedikét követő napok egyikén történhetett.

15 *a jó akarat meg van ezeknél az uraknál.* — Jókainak a csak látszólag szelíd gúnyja, mely a hivatalokat, vasutakat ellepő cseh, német Bach-huszárok németre-fordító törekvését érte, leggyakrabban a helynév elferdítő-fordító tevékenységüket tette nevetségessé. A PN is külön felhívta olvasói figyelmét az Ü 6. számában található példákra, mely „igen sikerült bírálatát adja a minden áron fordítani akarásnak, a buzgóság ügyetlenségének". A példaként külön kiemelt helységnevek: Törökszentmiklós = „Türkischer Sanct Nikolaus"; Üllő = „Setzt er sich nieder"; Verőce = „Prügel c"; Kardszagujszállás = „Schwert-Gestankt-Neues-Quartier"; Hajdu-Böszörmény = „Hajduken wüthender Armenier"; Félegyháza = „Einer früchtet sich im Haus"; Temesvár = „Begrabe und warte"; Füzes-Gyarmat = „Bezahl Colonie" (l.: PN nov. 16.). Ugyanilyen „fordítások" találhatók a 336. sz. cikkben is (l.: JKK 420.).

243

KAKAS MÁRTON PRO DOMO NOSTRA

193–96.

M: VU 1858. dec. 5. 49. sz. 583–84.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím *pro domo nostra* — saját ügyünkben, vagy saját házunk ügyében; valószínűleg ez utóbbi értelemben, s akkor a „mi házunk" a színházra vonatkozik.

1 *cikkünket a „Hölgyfutár" kivonatban közölvén* — A VU, illetve Jókai nov. 21-i cikkének a dráma és opera kiadásaira és bevételeire vonatkozó adatait — következtetéseivel egyetértőleg — nov. 24-én ismertette a Hf (l.: 269. sz. 1076.). Szigligetinek — Jókai által is közölt — cáfoló levele azzal a szerkesztői megjegyzéssel jelent meg a Hf nov. 27-i számában (1088.), hogy a kimutatás egészen biztosan a dráma hasznosságát igazolja. Két nappal

Sor:

később pedig már a számadások nyilvánosságra hozatalát sürgette a Hf (nov. 29. 1091.).

22 *csalódnak a lapok* — 29-i cikkében a Hf is Ráday távoztáról írt. Ráday további igazgatásának kérdése még a következő év elején sem dőlt el végképp; csak akkor vállalta el a további színházvezetést, mikor nagyobb hatáskört kapott (l.: a 253. és 254. sz. cikket és jegyz.).

31 *sietett a vidéki jelesebb tehetségeket szinpadunkhoz meghivni* — A következő színházi évad új szinészeire nézve l.: a 272. sz. cikk jegyz. (JKK 581.).

48 *utódja egy nagynevü gr. Rádaynak* — l.: a 46. sz. cikk jegyz. (JKK 671.).

244

KAKAS MÁRTON LEVELEI SAJÁT MAGÁHOZ

II. levél

196—99.

M: I. Ü 1858. dec. 11. 17. sz. 129—30.; *III. levél* alcímmel, de ez tévedés, mert II. levél ily főcímmel nem jelent meg.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 101—4.; *XV. Levél. saját magához* címen az 1856. szept. 7-i és 14-i levelek közé helyezve.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

III. *Életemből* III. Bp. 1887. 233—37.; a *Kakas Márton levele saját magához (1860.)* főcím alatt *II.* sorszámmal.

IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 322—25.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

4 tanúságos (NK: tanulságos)

102 *szerető barátod Kakas Márton* (1860; NK: — e befejezés hiányzik —)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A PN Jókai e cikkét is elismeréssel fogadta: „Az Üstökös szerencsés humorral gúnyolja a vidék azon szokását, hogy egyik szomszéd a másiktól kölcsönzi a lapot vagy a könyvet, s így százan

Sor:

vagy tán ezeren járatnak és olvasnak egy példányt — és nevezik azt irodalompártolásnak" (l.: PN 1858. dec. 15.). — Erre vonatkozó bejegyzést l.: 3. (XXII.) notesz. *Följegyz.* I. 129.

13 *könyvet csak akkor vesz az ember* — Jókai már a 236. sz. cikkében is kigúnyolta a könyvkölcsönkérőket (JKK 171 57—62.), de alakjuk fel-feltűnik Jókai regényeiben is (l.: *Eppur si muove* JKK 23. k. 171 : 17.; *Rab Ráby* 51. k. 356.).

21 *tártli* — magyar kártyával játszott kétszemélyes kártyajáték

24 *légatus* — ref. főiskolákról kiküldött felsőosztályú diák vagy teológus, ki egyházi ünnep alkalmával egyházi gyülekezetnek prédikált, s ezért tőlük bizonyos egyszeri támogatást kapott.

60 *décbunda* — posztóval borított (róka)prémes bunda

97 *duplex libelli dos est* — „kettős haszna van a könyvnek"; idézet Phaedrus meséinek prológusából (l.: Tóth B.: *Szálló igék lexikona.* 1906. 240.).

245

KAKAS MÁRTON PRO DOMO NOSTRA II.

199—202.

M: VU 1858. dec. 12. 50. sz. 595—96.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Az azonos című 243. sz. cikk folytatása.

21 *négy nagy színművet tanultak be* — nov. 17-én Szigeti *Falusiak* c. vígjátéka, 29-én új szereposztásban: Szigligeti *Rózsa*, dec. 2-án Dobsa *Egy bukás sikere* című műve, és dec. 4-én ifj. Dumas *A szerelem gyermeke* című darabja került először színre. A *Rózsa* és ez utóbbi Szerdahelyi, ill. Feleki javára, azaz jutalomjátékul került színre.

36 *rendezőség* — a szövegben sajtóhibából: rendőrség olvasható.

60 *ángária* — robot, úrdolga, a jobbágy által a földesúrnak teljesített ingyen munka.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. dec. 12.] 203–04.

M: VU 50. sz. 596.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Szerelem gyermeke"* — Dumas fils *Le Fils naturel (A törvénytelen fiu)* című, 1858-ban írt és Párizsban bemutatott színműve Feleki Miklós jutalomjátékául dec. 7-én került színre. A magyar közönség Kecskeméthy Aurél *Tárcalevelek Bécsből* című írásából ismerkedett meg először e darabbal (l.: PN 1858. márc. 18.). Felcsigázta az érdeklődést a párizsi sikerekről beszámoló gyakori tudósítás is (már ápr. 15-ig 225,205 francot jövedelemezett a mű előadása a párizsi „Gymnase" színház számára; e nagy bevételből a szerző már e rövid idő alatt 46,524 franc-t kapott. L.: PN ápr. 15.). A VU *Szinházi napló* rovata szerint dec.-ig már több mint 200-szor került színre a darab Párizsban (l.: dec. 12. 600.).
Mint általában a Dumas-darabokat, ezt is megoszló véleményekkel fogadta a magyar kritika és a közönség. „Végre nálunk is színre került, a nélkül azonban, hogy a párizsiak lelkesedése nálunk megujult volna" írta a VU már említett száma, hozzátéve, hogy nem is igazi dráma a mű, „csak annak van elnevezve".

13 *navarini csata* — 1827. okt. 20-án Görögország délnyugati partvidékén, a Navaranói-öbölben lezajlott tengeri ütközetben a török–egyiptomi flotta súlyos vereséget szenvedett a görög szabadságharcot támogató angol–francia–orosz egyesült flottától.

17 *depes* sürgöny

20 *a becsületrend* — Napóleon által 1802-ben alapított, még ma is legfőbb francia kitüntetés.

23 *Gréve piac* — a francia forradalom alatt itt működött a guillotine.

247

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1858. dec. 19.] 204—05.

M: VU 51. sz. 608.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Medea* — Ernest Legouvé (1807—1903) francia drámaíró 3 felvonásos tragédiáját (ford.: Kövér Lajos) — Komlóssyné javára — dec. 13-án mutatta be a Nemzeti Színház. A mű a görög mitológiának és Euripidész *Médeia* című tragédiájának utánköltése: Jázon — elfelejtkezve arról, hogy Medea segítségével szerezte meg az aranygyapjat — elhidegül tőle s újra nősül. Az elhagyott Medea írtózatos bosszút áll: az új feleségnek menyasszonyi ruhát küld ajándékba, de a méregbe áztatott ruha halálra égeti a szerencsétlent. S hogy Jázonon is bosszút álljon, Medea saját gyermekeit is megöli.
Ráchel annak idején elutasította magától e szörny-szerepet — írta az előadás kapcsán a PN —, Ristori azonban nagyhatású tragikai nőt tudott belőle teremteni (l.: PN dec. 15.). 1856. nov. 22-én, pesti vendégjátéka alkalmából, Ristori nálunk is eljátszotta e szerepet (l.: a 113. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 770.).

36 *vetrece* — sült vagy pörkölt szalonnaszelet, ill. egyéb hússzelet népies neve. Előfordul vetrence alakban is.

248

SZEGET SZEGGEL

205—08.

M: I. Ú 1859. jan. 8. [2. k.] 2. sz. 19—20.; 4 rajzzal a 20. lapon.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 93—96.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Túl a láthatáron.* HhM 2. k. Bp. 1912. 72—74.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

12 elválhat*at*lanok (1860: elválhatlanok)
45 épit*t*ette (1860: épitette)
53 osztoztatta őket (1860: osztoztatta *meg* őket)
79 felyülről (1860: felülről)
85 Valyon (1860: Val*j*on)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

7 *juristitium* — törvénykezési szünet
23 *sédria* — megyei nemesi törvényszék

249

ÖSSZEHASONLITÓ NYELVÉSZETI KÜZDEMÉNYEK

Bajlodott velük Kakas Márton

208—10.

M: I. Ü 1859. jan. 8. [2. k.] 2. sz. 23.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 101—3.; alcím nélkül.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest. 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

4 fin*n*istáknak (1860: finistáknak)
42 man*n*ának (1860: mamának — sh.! —)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

4 *Dedikálva a finnistáknak, persistáknak* stb. — Ezekben az években nagy vita folyt népünk eredetéről. A nyelvészek (linguisták, tréfásan: „Ling Istványok"), közöttük a legtöbb tekintéllyel bíró Hunfalvy Pál (1810—1891), összehasonlító nyelvészeti kutatások alapján bizonyították be, hogy népünk a finn-ugor eredetű népekkel rokon. Ez a tudományos felfedezés azonban

Sor:

sokakból élénk ellenkezést váltott ki, mert egyrészt tagadta az addig elfogadott — Jókai által is vallott — hun-magyar rokonság elvét, másrészt a nemzeti önérzet is tiltakozott a kevésbé művelt, „halzsiros atyafiság"-gal való rokonítás ellen. Nem volt újkeletű e felháborodás: mióta Sajnovics János (1733—1785) jezsuita nyelvtudós, csillagász 1770-ben könyvet adott ki a lapp és magyar nyelv rokonságáról, számtalan támadás érte az északi népekkel való rokonság vallóit. Mátyás Flórián (1818—1904) akadémikus *A magyar nyelv finnitési törekvései ellenében* című, először 1857-ben Pécsett megjelent könyvecskéjét többször is kiadták, bár Hunfalvy 1857-ben az Akadémián felolvasott okt. 5-i értekezésében már megcáfolta érveit (l.: Magyar Nyelvészet és PN 1857. okt. 27., 29.). Megjelent 1858-ban egy *Magyar Árja nyelvhasonlatok* című füzetke is (l.: PN 1858. jún. 17.).

15 *egyikünk felvállalta a megholt nemzeteket, a másik az élőket;* stb. — Nem sokkal utóbb, az 1859. máj. 9-i akadémiai székfoglaló értekezésében így tekintett végig a tudománytalan elméleteken Csengery Antal: „A mi krónikásaink és régibb történetíróink is követték a középkori krónikások és történetírók példáját; s az Árpádok származási fája, melyet immár Attilához vitt föl a hagyomány, a világhódító hun vezértől csakhamar Nimródig emelte büszke sugarát. A krónikások naiv hitét utóbb nálunk is tudományosan akarták igazolni, kezdetben zsidó, majd általánosan űzött szóhasonlitásokkal. Otrokócsit a merészebb Horvát István követte, s — mi tagadás benne — jól esett büszkeségünknek, szintén a paradicsomban keresni szép nyelvünk eredetét, s elhitetni — ha a világgal nem, legalább magunkkal —, hogy a gulák épitésétől és Babylon alapitásától fogva, a római comitiumok rendezéséig, alig történt nevezetesb világtörténeti esemény, a melyben őseink ne szerepeltek volna. "(l.: PN 1859. máj. 11.).

22 *egy derék tudós hazánkfia vastag könyvet irt* — Jókai itt valószínűleg Horvát István (1784—1846) történész, összehasonlító nyelvész *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történetéből* című, 1825-ben megjelent művére gondol, melyben Horvát a magyarság őseit Ábrahámtól (a Biblia szerint Izrael népének első ősétől) Árpádig a paradicsomban, Perzsiában, Görögországban s Itáliában vélte feltalálni.

31 *Iákob* — Jákob; ő és az itt felsorolt nevek a Biblia Ó-Testamentum részében *(Mózes I. könyve)* szereplő személyek. Jákob Ábrahám fiának, Izsáknak a fia.

Sor:

32 *Lábán* — Jákob anyjának, Rebekának bátyja, Lea és Rákhel atyja.

41 *megszabaditá a zsidókat Moses* — A Biblia szerint egyiptomi fogságukból Mózes vezette ki a népét; a pusztában reggelenként kenyérhez hasonló manna hullott az égből (l.: *Mózes II. könyve* 16 : 4).

47 *Sodoma Gomorából* — Bűnös életük miatt — a Biblia szerint — Isten kénköves tüzes esőt bocsátott e két városra és lakóira; egyedül Lótnak és családjának kegyelmezett az Úr, kiket angyalok intettek az időben való elmenekülésre (l.: *Mózes I. könyve* 19 : 24.).

49 *filiszterek* — filiszteusok; évtizedekig ők uralkodtak Izrael népén, míg egy pásztorfiú, Dávid meg nem szabadította őket. Egyik csatájuk előtt, párviadalban, Dávid parittyával terítette le hatalmas termetű bajnokukat, Góliáthot, mire a filiszteusok megfutottak (l.: *Bírák könyve* 13—16., *Sámuel I. k.* 17.).

52 *Bélzázár* — Belsazár babiloniai király (i. e. 555—538.) és vendégei egy lakomán a zsidók templomából elrabolt szent edényekből ittak, s akkor egy láthatatlan kéz ezt írta a falra: „Mene, Tekel, Ufarszin". A titokzatos szavakat csak Dániel próféta tudta megfejteni: „Mene, azaz számba vette Isten a te országlásodat és véget vet annak. Tekel, azaz megmérettél és híjjával találtattál. Peresz, azaz eloszlatott a te országod, és adatott a médeknek és persáknak" (l.: *Dániel könyve* 5 : 26—28.).

55 *Nabukodonozor nevének amaz ismeretes tréfás magyarázatát* — Nabukodonozor babiloni király (i. e. 605—562), Belsazár apja pusztította el Jeruzsálemet és hurcolta babiloni fogságba a zsidókat (l.: *Királyok könyve* II. 25.) Jókai az *Eppur si muove* című regényében is említi „a békeszerető öreg tudóst", a minden hajdankori perzsa és asszíriai császár nevét a magyarból származtató Horvát Istvánt, ki csak annyit mondott, hogy „Nabukodonozor", mely „tudvalevőleg e magyar szóból származik: »nebolondozzonazur«" (l.: JKK 23. k. 259 : 5.; 446.). Móra Ferenc is említi Jókai e cikkét a *Hannibál feltámasztása* című regényében, melyben a főhős szerint Kakas Márton még a Bach-korszakban is önérzetre nevelte nemzetét azzal, hogy Nabukodonozor is magyar volt, meg Salmassár asszíriai király is (l.: *Hannibál feltámasztása.* Szeged 1955. 71.; említi Margócsy J. is az *Eppur si muove* jegyzetében: 446.).

250

AZ ÜSTÖKÖS TÁVIRATI SÜRGÖNYE!!

210.

M: 1859. jan. 8. [2.-k.] 2. sz. 24.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *tudományos szkupstina* — tréfás megfogalmazása a nyelvészeti téren legfőbb fórumnak számító tudományos akadémiának; „szkupstina", ill. „szkupcsina" szerb nyelven a nemzetgyűlést, ill. a legfőbb állami hatalmat jelentette és jelenti ma is.
a számüzött „cz" — a „z" betű elhagyásáért folyt korábbi harcokra és határozatokra nézve l.: a 141. sz. cikket és jegyz. (JCB 4. k. 380.; 813.).

2 *a Hölgyfutárba menekült fel.* — A Hf továbbra is megmaradt az egyszerű „c" betű írása mellett.

251

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jan. 9.] 211—12.

M: VU 2. sz. 20.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„A furfangos szobaleány"* — Strebinger zenéjére Campilli koreográfiája szerint készült 3 felvonásos víg balett 1858. dec. 9-én került először, jan. 5-én másodszor színre.

11 *még a kritikusok sem gondolkoznak semmiről* — A bemutató után írta a PN kritikusa: „Egy elmés ismerősünk azt mondá a balletről: olyan az, mint a ser, a legjobban elbutítja az embert" (l.: PN 1858. dec. 11.)
Jókai is már 1847-től, hírlapírói pályája indulásától kezdve minden alkalmat megragadott, hogy hol komoly, hol tréfás formában

Sor:

tiltakozzék a balett ellen (l.: JCB 1. k. 401., 441., 455. s e kötetek számos cikkében is).

28 *csárdástáncos Babszem Jankócskák arattak* — A balettben négy gyerek-táncos is fellépett, akik nagy sikerrel „magyar négyest" táncoltak (l.: PN i. h.).

32 *a Renz cirkusában.* — Pesten, a Lánchíd közelében, az újonnan épült lovardában 1858. okt. 15-től dec. 21-ig működött a „Circus Renz". A hirdetés szerint az igazgató, Renz Ernő az általa lovagolt ménlóval különleges galopptáncokat mutatott be (l.: PN 1858. okt. 2., dec. 11.).

41 *lappália* — hiábavalóság

47 *az ujtéri szinház* — A mai Vörösmarty téren állt egykori német színház 1847. febr. 2-án leégett (l.: JCB 1. k. 47—48.), s leégett 1852-ben a német színészek ujabb hajléka, a Redout épülete is. 1853 májusában az Új téren (mai Engels tér) ideiglenes színházépület, a Noth-theater épült. Ennek véglegesítéséről, megerősítéséről lehet szó.

47 *a redout épület felépitéséről* — azaz újabb német színház építéséről

53 *„brava! bravi! fuora tutti! da capo!"* — „nagyszerű! nagyszerűek! jöjjenek ki mind! elölről újra!"

252

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jan. 16.] 213—14.

M: VU 3. sz. 32.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Fiammina"* Mario Uchard (1824—1893), ez időben népszerű francia drámaíró 1857-ben írt *La Fiammina* című 4 felvonásos, Csepregi Lajos által fordított drámája jan. 10-én, Jókainé jutalomjátékául került előadásra. A jutalmazottat mind a VU, mind a PN színi referense szerint hosszú, szűnni nem akaró taps fogadta.

6 *a kerepes-utcai szinházhoz* — az egykori Nemzeti Színház a Kerepesi (ma: Rákóczi) és Országut (ma: Múzeum krt) sarkán állt.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. jan. 23.] 214–17.

M: VU 4. sz. 43–44.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

3 *a párisi békekötésben* — A hét európai nagyhatalom által 1856. márc. 30-án aláírt párizsi szerződés — bár az „örök békét" volt hivatva megalapozni —, még inkább összekuszálva a frontokat, újabb konfliktusok forrásává vált. Ezt többek közt Kemény is megjósolta már 1856. nov. 8-i cikkében. A zűrzavar, melyre Jókai itt céloz, nem sokkal utóbb, ápr.-ban már fegyveres összeütközésben robbant ki (l.: a 273. sz. cikk jegyz. JKK 583–84.).

11 *a dráma feltámadt az unio ellen* — Már a szabadságharc előtt is állandó viszályt okozott a színháznál, hogy az opera is a Nemzeti Színház keretén belül működött; az énekesek magasabb fizetése, a drágább díszletek miatt a prózai színészek és színjátszás hátrányosabb helyzetbe került a mindig pénzhiánnyal küszködő intézménynél.

A Hf-ban jan. 18-án jelent meg az a „Többen" aláírású, 16-án kelt *Drámaügyünk a nemzeti szinházban* című közlemény, mely bejelenti, hogy a „dráma-személyzet tavasszal elfogja hagyni a nemzeti szinházat" nemcsak az énekesekhez viszonyított alacsony díjazás, hanem „mindenek fölött az elvek különbsége miatt", amelynek csak egy megnyilvánulása az alacsonyabb díjazás. „A dráma nem akar egyebet, mint jogszerű állást foglalni azon házban, mely érette létezik", szögezi le a proklamáció. A PN — mely már az előző napon hírt adott a drámai, prózai színészek felháborodásáról s távozási szándékáról — a színészek ellen foglalt állást, mire a Hf 20-i *Drámai ügyeink* című cikkében Jókaihoz hasonlóan nyilatkozott a PN ellenében: a PN a színészeket támadja, pedig azoknak idejük sincs tanulni. Rongyosak, kopottak a díszletek, kosztümök, mert az opera viszi el a dráma keresményét is. Egy énekesnőnek csak a ruhapénze több, mint a drámai művésznő egész fizetése. S míg egy énekesnő fizetését 2500 forintról 5500-ra emelték, Udvarhelyi fizetését 1000 ft-ról 600-ra akarták leszállítani.

Sor:

13 *gróf Ráday leteszi a szinházi hoszpodárságot* — A PN már 19-én, a Hf 20-án adta hírül Ráday lemondását, s ez utóbbi azt is tudni vélte, hogy Karácsonyi Guidó foglalja el a helyét (Hf 1859. 62.). Mire azonban Jókai e cikke megjelent, Ráday már visszavonta lemondását (l.: Hf jan. 22. PN jan. 23.).

17 *conjecturalis* — sejtéseken, feltevéseken alapuló

29 *a „Pesti Napló" nyilatkozott az opera érdekében* — A már idézett, jan. 17-i cikkében hazafiatlansággal vádolta a színészeket, akik nem követik áldozatkész, az ügyért tűrni, szenvedni kész színészelődeik példáját.

40 *mert mind súgó után játszanak.* — A PN gúnyosan tette fel a kérdést a fizetésemelést kérő színészeknek, hogy ugyan hová mennének a Nemzeti Színháztól? Vidéken nem kapnának oly méltánylást, jövedelmet, elnézést: „Kit pisszegtek le nálunk azért mert rosszul játszott? Senkit. Kivel érezteté az annyiszor megsértett közönség méltó neheztelését, ha a szinész szerepét nem tudá s a sugó a botrányosságig fenhangon súgott? Senkivel. Pedig hányszor súg a súgó fenhangon, hányszor nem tudják s hányan nem tudják szerepeiket?" — írta az említett 17-i cikk.

49 *Széchenyi István, midőn a magyar szinháznak évenkint ezer pengő segélyt ajánlott* — 1858. nov. 12-én jelent meg az adakozás híre, mely szerint Széchenyi holta napjáig évi 1000 pengő forintot ajánlott a színház támogatására (l.: PN és a 241. sz. cikk jegyz. JKK 548.).

51 *gróf Karácsonyi tizezer forintot ajándékozott* — l.: a 211. sz. cikk jegyz. JKK 487.

254

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. jan. 30.] 217–19.

M: VU 5. sz. 56.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *Már siess hazámba vissza* — Idézet Pálóczi Horváth Ádám *Vissza-mars, a francoknak* című, rendkívül népszerűvé vált, s a népnél soká fennmaradt verséből. A franciák az 1809. jún. 14-i

Sor:

győri csatában vereséget mértek a nemesi felkelő seregre, de Napóleon csapatai csak az okt. 15-i schönbrunni béke után vonultak ki az országból. A vers első sora: „Mars! siess hazádba vissza kis seregem!" (L.: Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek*. S. a. r.: Bartha Dénes és Kiss József. Bp. 1953. 163–64.; jegyz.: 753–54.). E verset később, 1860-ban az osztrák, ill. a cseh „Bach-huszárok" kitakarodásával kapcsolatban többször is emlegette Jókai; az 1860. okt. 27-én megjelent *Induló* c. verse is e szavakkal búcsúztatta az idegen hivatalnokokat: „Már siess hazádba vissza Bús seregem . . ."

4 *bonyodalmak* — l.: az előző cikket és jegyz.

9 *tutor* — gyám

14 *sequestrum* — őrizet

27 *egy althangu énekesnő* — Bizonyára Ellingernéről van szó; 22-én a *Hunyadi László* című Erkel-operában kellett volna játszania, de kiderült, hogy Ellingerné mégsem léphet fel Szilágyi Erzsébet szerepében, mert Erkel szerint a szerep nem transzponálható át az ő énekhangjára (l.: PN jan. 21.).

38 *mint egykor Celesztin* Az 1784 körül született s előző évben elhunyt Pergő Celesztin az úttörő magyar színésznemzedék egyik kiemelkedő tagja volt. 1839. okt. 22-én Schiller *Haramiák* c. művének pesti előadásán ő maga játszotta el egyszerre mind a két szerepet.

48 *excentricus* különc, szertelen

64 *ne gyanusitson becsületes embereket* — A PN nov. 25-én felelt Jókai *Harci hirek*kel foglalkozó előző levelére, gúnyosan vonva kétségbe Jókai objektivitását. Szerintük Jókai színésznő-felesége érdekében védte a prózai színészek érdekeit („Kakas Márton szintén hozzászól a szinházi ügyekhez, mint nőtlen ember, teljes objektivitással" stb.).

255

ESTÉTŐL REGGELIG

Arab rege

219–21.

M: I. Ü 1859. febr. 5. [2. k.] 6. sz. 54.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 48–50.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

2 leg*szélső* (1860: leg*első*)
13 asszonytul (1860: asszonytól)

256

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 6.] 221—23.

M: VU 6. sz. 67.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„A falusiak"* — Szigligeti előző évben, nov. 17-én bemutatott vígjátéka e cikk megírása előtt febr. 2-án került színre, ekkor már negyedszer.
9 *„Sasba"* — Az egykori, már 1780-tól működő „Arany Sas" vendéglő a Hatvani (ma: Kossuth L.) és Ujvilág (Semmelweiss) utca sarkán volt.
„Beleznayba" — a mai Rákóczi úton álló szórakozóhelyre nézve l.: a 93. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 740.
12 *hetvenhét* — itt: számtalan, valamennyi értelmében
13 *beállsz casinotagnak* — Az 1827. ápr. 14-én Széchenyi által alapított Nemzeti Casino elsősorban az arisztokraták egyesülete volt; a tagfelvételhez ajánlók javaslata kellett.
33 *H. . . . barátunknak* — bizonyára Heckenast Gusztávra, a VU és Jókai számos írásának kiadójára vonatkozik a célzás.
35 *Kilián* — A Kilián testvérek könyvkereskedését, az egyik legrégibb pesti könyvkereskedő céget 1789-ben alapította Kilián Ádám; 1843-ban Kilián 2600 ft-ért vette meg 10 évre Vörösmarty összes, addig megírt műveit.
Emich — Petőfi összes műveinek kiadója; (l.: a 8. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 603.).
40 *„inserátgebührt"* — apróhirdetési illetéket; a hírlapbélyeggel egyidőben a hirdetéseket is megadóztatták.
50 *hm, hm.* — Erdélyi János: *Népdalok és mondák* c., 1847-ben megjelent kötetében is szereplő vers a ki nem mondható gondolatokat jelzi így (l.: még a 294. sz. cikk jegyz. JKK 606.).

257

KOCSMAI DIPLOMATÁK

[1859. febr. 12.] 223–24.

M: Ü [2. köt.] 7. sz. 62.; aláírás nélkül, rajzokkal *(A fringiaolló. A gőzhuszárok)* a köv. lapon.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Politikus csizmadia* — Az először a NT-ben feltűnt alakra nézve l.: a 109. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 765.

2 *Diplomatikus bádogos* — A „politikus csizmadia" külföldi őse: Holberg figurája rézműves volt; ez adhatta Jókai ez alakjához az ötletet (l.: uo.).

14 *Urgugy horgogy* stb. — „Úgy, hogy más meg ne értse." — Arany 1851-ben írt *Jóka ördöge* c. „pórregé"-jében Jóka beszélt e „madárnyelven": Turgudorgod mirgit forgogargadtárgál".

24 *egy új fegyvernemet találtak fel* Ez a cikk, meg az egy héttel később ugyanily címmel megjelent írás is a korabeli újabb fegyverekről megjelent hírekkel kapcsolatos. Az állandó nemzetközi feszültségben a nagyhatalmak sietve tökéletesítették fegyvereiket. Egy évvel korábban látták el a francia hadsereget új, vontcsövű és duplacsövű puskákkal (l.: MS 1858. ápr. 20.), majd szintén az előző évben adott hírt a VU újabb angol és francia vizi-, ill. szárazföldi fegyverekről: míg az angolok „koshajót" építenek, a franciák oly „tipró-gépet" találtak föl, mely tulajdonképp egy villannyal hajtott vashenger, melyből vastövisek álltak ki s az ellenség tömött sorainak legázolására volt alkalmas (l.: VU 1858. júl. 17.). Jókai e cikkeiben maga is újabb fegyvereket talál ki. Ezekre nézve l.: 2. (XXII.) notesz: *Följegyz.* I. 65.

25 *infanteristák* — gyalogság (infanterie)

31 *eskadrony* itt: raj, csapat.

258

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 13.] 224–26.

M: VU 7. sz. 79.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Hóditás falun"* — A febr. 7-én bemutatott vígjáték — szerzője a színház drámabíráló bizottságának tagja! — a kritikusok egyöntetű véleménye szerint Kövér leggyöngébb műve volt.
65 *akademiai cursus* — (jog)akadémiai tanfolyam, azaz iskola
69 *physiognomika* — arcismereti tudomány
70 *notorie* — közismerten
72 *ez a mostani* — III. Napóleon, francia császár.

259

KOCSMAI DIPLOMATÁK

[1859. febr. 19.] 227—28.

M: Ü 8. sz. 72.; aláírás nélkül; rajzokkal.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A febr. 12-én elkezdett ily című sorozatot, a régebbi politikus csizmadia-cikkek változatát, e közleménnyel abba is hagyta Jókai.

11 *levegő hajói flottákat* — A hadi célokat szolgáló léghajózás gondolatát már a 11. sz. írásában felvetette Jókai (l.: JCB 4. k. 56 : 55—60.), majd kidolgozottabban 1872-ben, *A jövő század regényé*ben.

260

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 20.] 228—29.

M: VU 8. sz. 91.; téves számozás következtében a XCIII. levél kimaradt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *A drámabiráló választmány.* — A benyújtott drámák elbírálására már 1841-től működött a Nemzeti Színházban ily „bizottmány" vagy „választmány". Első formájában 4 akadémiai tagból és 3 színészből állt. 1852-ben 13 tagra bővült; ekkor lett tagja Jókai is, de 1859 elején már lemondott tagságáról (l.: a 299. sz. cikk jegyz. JKK 612.). Az előadásra engedett sok rossz darabért általában

Sor:

elég sok bírálat érte munkásságukat ebben az évtizedben. Ezekben a napokban mondott le drámabíráló tagságáról Degré Alajos és Kemény Zsigmond is, mert — mint a Hf kommentálta e hírt, „lehetlennek tartották tovább viselni amaz élénk s valóban méltó zugolódást, mi a közönségben és lapirodalomban támadt e testület elvtelen káros eljárása ellenében, mely szerint a legbotrányosabb darabokkal riasztotta el a jóakaratú közönséget s csinálta meg az utat Carré és Renz lovardái számára" (l.: Hf 1859. febr. 27. 139.).

3 *inquisitio* — Az eretnekség kiirtására a 12. század elején III. Ince kezdeményezésére létrehozott egyházi törvényszék neve. Kínzásokkal igyekeztek vallomásra bírni a vádlottakat, és akik nem vonták vissza „eretnekségüket", halállal, legtöbbször máglyahalállal (autodafé) bűnhődtek.

15 *absolvál* — fölment

18 *tribunál* — törvényszék

19 *az irás szavaival* — a Bibliából vett idézet pontos szövege: „A ki közületek nem bünös, az vesse rá először a követ" *(János ev.* 8 : 7.)

23 *„hodie mihi, cras tibi"* — „ma nekem, holnap neked"; egy apokrif bibliai könyvből vett idézeten alapuló szállóige.

26 *a Szent Hermandád birái* — a hermandad az aragoniai és kasztíliai városok szövetsége volt a feudális urakkal szemben a 13—16. században. A 15. sz. végére a „szent hermandad" fegyveres erővel és saját bíróságokkal is rendelkezett.

32 *titkos officium* — itt: titkos működés, ti. a drámabíráló tagok titkosan szavaztak a beadott drámák sorsa felől.
kriminális törvényszék — büntető törvényszék

34 *legyenek kitéve az elfogadó birák nevei* — Egy nappal korábban a Hf is javasolta ezt, megjegyezve, hogy a titkosság miatt már az egész bizottság elvesztette hitelét. Ezért lépett ki már korábban Jókai, s most Degré és Kemény is (l.: Hf febr. 19. 171—72.).

39 *exempli gratia* — példának okáért

47 *Alterum exemplum* — ellenpélda, ellenkező példa.

261

ISMÉT GYÁSZ

230—31.

M: VU 1859. febr. 27. 9. sz. 103.; Jókai Mór aláírással.

Sor:

1 *Irinyi József* (1822—1859) — író, újságíró, a márciusi ifjak egyik tagja, Irinyi Jánosnak, a gyufa feltalálójának testvéröccse febr. 20-án halt meg rövid négy napi betegség után „szivgyulladásban" (l.: PN 1859. febr. 22.). A VU ápr. 3-án hosszú cikkben ismertette életét, méltatta pályáját (l.: 14. sz. 157—8.).

9 *roppant munkásság* — Kisebb szépirodalmi munkásság mellett főként politikai publikációja jelentős. Már 20 éves korában figyelemreméltó könyvet írt, melyet csak 4 évvel később, külföldön jelentetett meg *Német-, francia- s angolországi utijegyzetek* címmel. Útja során a nyugati államok társadalmi és politikai rendszerét tanulmányozta. Hazatérve, 1848 közepéig a Pesti Hirlap munkatársaként a lap külföldi rovatát vezette. 1848-ban képviselővé választották, majd Teleki László mellett követségi tanácsos lett Párizsban. Világos után halálra ítélték; bújdosott, majd az amnesztia után ismét újságíróként dolgozott. Jókaival együtt a MS munkatársa volt, 1858. márc. 2-ig annak külpolitikai rovatát vezette. Utolsó éveiben a protestantizmus ügyével is foglalkozott.

27 *Sokan voltak temetésén* — febr. 22-én temették.

262

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. febr. 27.] 231—32.

M: VU 9. sz. 103—4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 „*Zsigmond fogsága*" — Szigligeti 3 felvonásos új színművét febr. 18-án mutatta be a színház; 21-én újra színre került.

4 *Gara uram* — Garai László, az 1460-ban elhunyt macsói bán, majd nádor, egyike volt ez időben Zsigmond legnagyobb ellenfeleinek.

8 *a Próféta* — Meyerbeer sokat emlegetett operája

11 *német szóra Pozsonyba* — Jókai maga is cseregyerekként diákoskodott s tanult németül Pozsonyban. „Tiz éves koromban a

Sor:

szülőim *cserébe adtak*" — írta a *Negyven év visszhangja* című visszaemlékezésében, s még számos más művében is megemlékezett ezekről a Pozsonyban töltött évekről (l.: NK 100. k. 126.; *Egy magyar nábob* JKK 6. k. 347. stb.).

13 *megmerkolva* — keresztöltéssel megjelölve, kihímezve

22 *gérokk* — majd térdig érő, szűk fekete kabát (későbbi neve: ferencjóska)

23 *spencer* — testhez simuló rövid kabátka, zubbony.

263

A PRAENUMERATIO KÜLÖNFÉLE STADIUMAI MAGYARORSZÁGON

Historico-statistikai értekezés Kakas Mártontól

233—37.

M: I. Ü 1859. márc. 5. [2. k.] 10. sz. 86—87.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 84—89.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 248—54.; *A prenumeráció különféle stádiumai Magyarországon* címen, 5. lábjegyzet nélkül.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 333—37.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

19 özönlött *magától* a (NK: özönlött a)
32 hosszabb *névsor* (1860: hosszabb *sor név*)
43 kávéházban (NK: kávéház*ak*ban)
47 vidék*ek*et (NK: vidéket)
48 nyomatva (NK: nyom*t*atva)
56 fogta *el* az (NK: fogta az)
60 egy se (NK: egy se*m*)
63 egy*né*hány (NK: egynehány)
64 megnyugodni babérain (1860: megnyugodni *a* babérain)
82 aláírási iv*ek* (1860: aláírási iv)
86 helyét kell*ett* (1860: helyét kell)
88 mert akad (NK: mert akad*t*)

Sor:

94 biztosi*tt*aták (1860: biztosi*tat*ták NK: biztosí*tot*ták)
96 fel*y*ül (NK: felül)
112 *feketén; ha fametszetek is jöhettek hozzá, annál jobb volt;* ha a (NK: feketén, ha a)
113 betű*k*höz (1860: betűhöz)
116 fel*y*ül, jobbr*u*l balr*u*l (NK: felűl, jobbról, balról)
118 reményteljes *mondás:* „ne (1860: reményteljes „ne)
119 praenumeratio*k*nak (NK: praenumeracionak)
133 harchírek (1860: harc*i* hirek)
135 kősziklára (NK: kőszikl*á*kra)
140 kézr*u*l kézre (1860; NK: kézről-kézre)
143 ezt?[6] (NK: ezt?)
148–53 (NK: — az 5. lábjegyzet hiányzik —)
153 jött*!* *pedig* 14 000 (1860: jött, 14,000)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Az erőszakos előfizetésgyűjtő figurája már Jókai egyik 1847-es cikkében is feltűnt (JCB 1. k. 121.), de igazán aktuálissá e téma az 50-es években vált, mikor szinte elárasztották a közönséget az előfizető ívek és az előfizetésgyűjtők. 1857-ben tele volt a sajtó ezek elleni tiltakozással. A Hf az előfizetési ívek özönéről (febr. 20.), a PN „ijesztő áradatáról" (jan. 18.) írt; tiltakozott ellene Ráth Mór a MS-ban (jan. 29.) és Tóth Kálmán a Hf-ban (dec. 31.; l.: Szinnyei Ferenc: *Novella és regényirodalmunk a Bach-korszakban* Bp. 1939. I. 61.). Az előfizetésgyűjtés szokásáról, az előfizetőgyűjtőről Jókai *A régi jó táblabírák* című regényében is írt: „. . . A lapszerkesztők akkor is ismerték azt a frázist, miszerint az »irodalom pártolása a legnemesebb hazafiui kötelesség!« és eszerint a jó hazafiak és honleányok neveinek legteljesebb és leghitelesebb lajstroma ott volt található az előfizetési könyvekben, mint hajdan feljegyeztettek az égben" (JKK 10. k. 182.). *praenumeratio* — előfizetés

4 *a fehér s veres rózsák története* — 1455–1485 között zajlott le a piros és fehér rózsa harca a Lancaster és a York-dinasztia között, melyben a régi feudális arisztokrácia jelentős része elpusztult, s amelynek eredményeként a feudális bárók ereje lehanyatlott.

15 *quart lap* — negyedíves papírlap

17 *leégett itt meg ott egy város* — Célzás pl. a *Losonci Phoenix* című három kötetes albumra, melyet a leégett Losonc felsegélyezésére adott ki 1851–52-ben Vahot Imre.

Sor:

42 *kapitulansok* — akik megadták magukat az előfizetésgyűjtők ostromának.
55 *tónadás* — hangadás
60 *praeservativát* — óvszert, védőszert
68 *schisma* — szakadár, eretnek nézet
69 *dissidentia* — itt különcködés
97 *apostata* — hitehagyott, elvtagadó
118 *paralysál* — gyöngít
121 *reklamátiónale schisma* — itt: sürgetésben, követelőzésben megnyilvánuló eretnekség
135 *sok magot elszórnak a kősziklára* — utalás a bibliai magvető történetére *(Máté ev.* 13 : 3—8.)
137 *sporadice* — szórványosan
146 *nulla medicamenta in hortis* — A 11. századi mondás teljes alakja: „Contra vim mortis non est medicamen in hortis" („Halál ellen nincs gyógyfű a kertben"); már a 94. sz. cikkében is említette Jókai (l.: JCB 4. k. 251 : 63.).
147 *L. S.* — a „Locus Sigilli" („Pecsét Helye") rövidítése
Visum repertum — látlelet, orvosi bizonyítvány
152 *az ominosus hetes számig* — A vészes hetes számig. Az Ü-ben febr. 19-én jelent meg Jókai *Hetesével jár a rosz* című Kakas Márton-verse. A Bibliában említett hét szűk esztendőre vonatkozik a hetes szám baljóslatú volta, de ez a vers egyben biztatás is volt a kortársaknak: „Hanem aztán . ha a hét rosz elmul (. .) Csakhogy elébb végig kell még várni".

264

KAKAS MÁRTON ENGESZTELŐ LEVELE A MONITEUR TEKINTETES SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

238—40.

M: Ü 1859. márc. 12. [2. k.] 11. sz. 90.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

E cikk is, meg a következő számban megjelent *Valjon lesz-e háboru?* című Kakas Márton-vers a növekvő háborús feszültségre utal.

Sor:

A francia címzés fordítása: „A Moniteur szerkesztő urának tisztelettel Párizsba. Bérmentve."

13 *a gőzhuszárokat és duplaágyukat rá fogtam a franciákra* — l.: 257. és 259. sz. cikkeket (JKK 223, 227.).

38 *ex offo* — hivatalból

51 *errare humanum est* — tévedni emberi dolog. Szállóige, valószínűleg Hieronymus (Szent Jeromos), a 340—420 közt élt ókeresztény egyházatya egyik leveléből terjedt el.
emberi dolog a halzsirt meginni rhum helyett. — Célzás az Ü 1859. júl. 23-i számában közölt *Jó-e a thea?* c. adomára (vö.: a 300. sz. írás jegyz. JKK 616.).

57 *a pisztoly? (...) félmesszelyes boros palack* — a meszely régi, folyadék mérésére használt űrmérték. A bécsi meszely — 1/2 iccc — kb. 0,35 l. A magyar meszely kb. 0,43 l; tehát a „pisztoly" — pisztolycsőhöz hasonló egyenesfalú pohár — kb. 2 decis pohárnak felelt meg.

60 *ekvipázs* — fogat, hintó

65 *feuerwerk* — tüzijáték

74 *Cochinchina* — a mai Dél-Vietnam egyik országrészének korábbi neve.

78 *Etez vous content avec?* — Meg vannak elégedve vele? Szándékosan rossz francia szöveg.

265

CONJECTURALIS POLITIKA PÉLDÁNYAI III.

240—42.

M: Ü 1859. márc. 12. [2. k.] 11. sz. 91.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A politikus csizmadia tudálékos, szakszerűtlen politizálgatásának egyik variációja ez a sorozat is.
Conjecturalis — gyanító, sejtő

5 *Marat*, Jean-Paul (1743—1793) — francia forradalmár, részt vett a jakobinus diktatúrát megvalósító 1793-i felkelések előkészítésében. Nem sokkal a győzelem után, 1793. júl. 13-án a megalkuvó

Sor:

girondistákkal kapcsolatban álló Charlotte Corday meggyilkolta. — A „Marat a régi" mondat megtalálható a 8. (XVI.) noteszben is. L.: *Följegyz.* I. 377.

10 *Lamartine* — utalás *Histoire des Girondins (A Girondisták Története)* című, 1847-ben megjelent munkájára.
Ponsard, François (1814—1867) — *Charlotte Corday* című drámája 1850-ben keletkezett.

18 *kreditakciák* — hitelrészvények

19 *Albion fehér bércei* — Albion Anglia régi költői, kelta eredetű elnevezése. Európa, ill. a La Manche csatorna felé eső partjait magas fehér sziklák szegélyezik. A kifejezés magát Angliát jelenti.

22 *podagrista* — köszvényes; rendesen idősebb emberek betegsége, régebben gyakori volt Angliában.

23 *phrygiai sipkahordó* — a vörös frigiai sapka a francia forradalomban a jakobinusok viselete; a forradalom elején a gályákról kiszabadított politikai foglyok viseletét utánozva kezdték hordani a forradalmi elemek.

37 *Angliában lappangott* — Utalás az Angliában menedékjogot nyert francia emigránsokra, akik közül a III. Napóleon elleni merénylet szervezői és végrehajtói is kikerültek (l.: az 1858. évi politikus csizmadia-cikkeket és jegyz.)

39 *deum ex machina* — a „deus ex machina" („isten a gépből") latin kifejezés tárgyesete. A drámai bonyodalom váratlan, a cselekményen kívül álló, felsőbbrendű hatalom vagy véletlen általi megoldását jelenti. Az ókori tragédiákban a színpadi gépezet segítségével megjelentetett vagy megszólaltatott isten játszotta ezt a szerepet, innen az elnevezés.

43 *brevi manu* — rövid úton

45 *depeche* — távirat.

266

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. márc. 20.] 242—44.

M: VU 12. sz. 139—40.

Sor:

1 „*Dráma-krizis*" — Az 1859. évi Teleki-díjra a dec. 31-i határidőig 8 drámát küldtek be. Az akadémia részéről Csengery, Kemény és Tóth Lőrinc, a színház részéről Egressy és Tóth József bírálták a beküldött műveket. Mivel a négy bíráló mindegyike más-más drámát jelölt jutalomra, és az elnök, Csengery — valamennyit rossznak tartva — maga sem tudott dönteni, a bizottság másodszor is összeült. Ekkor a viszonylag legjobb *Egy királynő* és *Attila* című műveket javasolták megosztott díjazásra. A 100 aranyat azonban — mint ez utólag kiderült — nem lehetett megosztani, így ez a döntés sem hozott megoldást. Erre új bizottságot neveztek ki, és az új bírálók (Lukács Móric, Arany, Jókai, Hegedüs és Feleki) egy hónappal később, ápr. 18-án végül is Tóth Kálmán *Egy királynő* című drámájának ítélték a 100 aranyat (l.: VU 1859. márc 27., ápr. 10.; PN márc. 19., 20., 22., ápr. 3., 20.). Az MTA főtitkári iratok közt fennmaradt Jókai 1859. ápr. 16-án kelt *Jelentése* (1859. 256. sz.), melyben az *Egy királynét* javasolta díjazásra, előterjesztve egyúttal „szerény magányvélemény"-ét is a bírálat szigorúságáról. Szerinte nálunk nem szabad oly szigorú mértéket alkalmazni, mint a fejlettebb irodalmú népeknél a még ki nem nyomtatott művek esetében. Mert „a titkos, jeligés levelű pályamű egy inquisitio előtt álló rab, letakarva a Sanbenito fátyollal, szája felpeckelve, kezei hátrakötvék; még szerzője nevét sem szabad kimondania, a ki tán védelmére kelhetne: — igazságos e, következetes e, hogy a titkos pályázó ellenében a critica egy személyben vádló és biró legyen? hogy oly művekről, a miket még senki sem ismer, előre lehangoló elővéleményt gerjesszen, hogy egy művet még születése előtt meggátoljon abban, hogy a világra jőjjön?" — Jókai a továbbiakban azt javasolja, hogy a bírálók véleménye maradjon titok, ne kerüljön az sajtó útján a közönség elé. (Közölte Viszota Gyula: *Jókai Mór és a Teleki-pályázat.* AkÉrt 1912. 35—39.)

Jókai az Üstökösben is feldolgozta e témát (hogy a pályabírák nem tudnak dönteni) a *Hol volt, hol nem volt* című jelenetben (l.: Ü 1859. márc. 19. 12. sz. 99.).

5 *paroxismus* — lázroham, delirium

22 *Meine Tante, deine Tante* — az én nénikém, a te nénikéd

27 *Kreuzverhör* — keresztkérdés, vallatás

42 *mint épen tavaly történt a vigjátékoknál* — 1858-ban Szigligeti *Fenn az ernyő nincsen kas* című vígjátéka nyerte a pályadíjat.

59 *belletriai* — szépirodalmi.

267

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. márc. 27.] 244–45.

M: VU 13. sz. 151.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Féltékenység vigjátéka"* — Tóth József javára és fordításában márc. 19-én került színre először Arthur Murphy angol író 3 felvonásos *Jealousy (Féltékenység)* című vígjátéka.

2 *„Ház becsülete"* — Leon Battu francia színműíró művét, László József javára s utolsó fölléptéül, márc. 21-én játszották a Nemzeti Színházban.

12 *a háttérben a Ciblesi havasok látszanak.* — A színfalak bizonyára havas hegynek mutatták a városmajor fölött magasló Svábhegyet, noha nyáron játszódott a cselekmény. A Cibles (Monţii Ţibleşului) 1842 m magas hegy Erdély északi részén, az Északkeleti-Kárpátokban. Annál inkább szóvá tette ezt Jókai, mivel a színház színészei közül többnek is volt nyaralója a Svábhegyen, valamennyien sokat megfordultak e vidéken.

19 *László jutalomjátéka* — előző rendkívüli fellépteire nézve l.: 237. és 241. sz. cikkeket és jegyz.

23 *más faj álljon az elmuló helyébe.* — Valószínűleg reminiszcencia Kölcsey *Zrinyi második éneke* című költeményének soraira: „És más hon áll a négy folyam partjára. / Más szózat és más keblü nép".

268

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZ KÖRÜL

[1859. ápr. 3.] 245–48.

M: VU 14. sz. 163.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Ne szomorkodj, légy vig!"* — A Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* című gyűjteményében is szereplő nótát (l.: Bp. 1953. 263.; jegyz.: 801.) Jókai már több kiadott és kéziratos

Sor:

gyűjteményből ismerhette; több művében is szerepel, ill. említi *(Szeretve mind a vérpadig* JKK 41. k. 347.; *Eppur si muove* JKK 22. k. 176.; *A kancellár nótája* című versének is ez a mottója és refrénje. *Költemények* I. NK 98. k. 120–21.) A Pálóczi Horváthnál szereplő változat szövege:

Nem lesz mindenkor így, szívedben bús ne légy;
El ne hagyd magadat, Várjad jobb sorodat;
A szerencse változik, Naptúl felleg távozik,
Szívedben bús ne légy, Nem lesz mindenkor így,

18 *másik szinház az ujtéren* — a német színház

24 *ex principio* — elvből

26 *disgusztálja* — elveszi az étvágyát, elkedvetleníti

28 *A lapnak nincs gazdája* — Kemény 1858. júl. 14-én búcsúzott el szerkesztőként a PN olvasóitól. A rendőrség nyomására kellett megválnia a laptól (l.: GyPLev. 641.); utódja Királyi Pál lett.

30 *az ujon szerződött tagok* — Prielle Kornélia, Komáromy Alajos, Zöldi Márton és a Rónai házaspár szerződtetéséről írtak ez időben a lapok (Nővilág febr. 27., márc. 13., VU márc. 13., stb.).

31 *eltávozó triariusok* — a „triarius" kifejezés itt a három távozó művészre utal: Egressy, Szigeti és Réty távozott el a színháztól, mert az igazgatás nem adta meg nekik a méltányos díjazást. Tulajdonképp elvi kérdésből, csak 100 forint miatt történt a szakítás: Szigeti nem kapta meg a 2500 forintos fizetést, s ezért — szolidaritásból — a többiek is a távozást választották (l.: Nővilág márc. 6.).

33 *diffamál* — rossz hírbe kever

36 *impossibilis* — lehetetlen

37 *A „Nővilág" még tulmegy rajta.* — Vajda János lapja már márc. elejétől kezdve az egyre „megdöbbentőbb" alakot öltő válságról, a „csaknem bizonyos veszély" bekövetkeztéről írt, arról, hogy már nem is lehet a Nemzeti Színházról mint kegyeletes közügyről beszélni. Az új szerződtetések pedig szerinte úgy hatnak, „mintha csak az eltemetett dráma koporsójához sirásókat fogadna az igazgatóság" (l.: Nővilág márc. 6. 154.).
Jókai itt írt szavaira ápr. 10-én válaszolt a Nővilág: „Kakas Mártonért imádkozzék a nevetni szerető publicum. Kakas Márton beteg", mert Jókai szerint a Nővilág arra hívta fel a közönséget, hogy ne is járjon a színházba. „Már pedig mikor félrebeszél az ember, consiliumot is szoktak tartani fölötte. — Ilyet nem magyar, de muszka vagy tatár lap se mondana".

Sor:

A vitára és folytatására nézve l.: a 272. sz. cikkben JKK 256 : 70—végig.)

61 *Az előadásokat uj szellem fogja kormányozni.* — Végre az új színházi évre megvalósult az a Jókai által is sürgetett követelmény, hogy felelős művészeti vezető irányítsa a színház tevékenységét. (Vö.: a 240, 241. és 254. sz. cikkekkel.).

85 *A jövő hónapban* — az igért darabokra nézve l.: a 272. sz. cikkben és jegyz. (JKK 255, 582.)

92 *ez évben* — a színházi évad húsvét után kezdődött, s a húsvét előtti, ún. nagyhétig tartott.

102 „*Mátyás fiában*" — Szigligeti 1847. máj. 15-én bemutatott drámájában.

269

VARIATIÓK EZEN THÉMA FÖLÖTT: „KI HÁT AZ A PÉTER PÁL?"

249—50.

M: Ü 1859. ápr. 9. [2. k.] 15. sz. 125—26.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Az Akadémia márc. 31-i ülésén a Karácsonyi díj ez évi vígjátékpályázatára beküldött művek közül a bírálók egyhangúan a *Telivér* című vígjátékot ítélték legméltóbbnak a 100 aranyra. A szerző nevét tartalmazó borítékból egy ismeretlen név került elő: Péter Pál. Pompéry János (1819—1884) író, publicista, 1856. dec. 9-től egy évig a PN szerkesztője választotta ezt az álnevet; szerzőségét oly sokáig sikerült titokban tartania, hogy még egy évvel később is csak Greguss hozta nyilvánosságra, mivel a Nefelejts egy cikkében azt engedte gyanítani, hogy Greguss írta *A telivért.* (L.: Greguss: *Nyilatkozat.* PN 1860. márc. 29.) A darab előadásra is álnéven került máj. 26-án, és júliusban nyomtatásban is Péter Pál néven jelent meg.

A díjnyertes mű szerzőjének kiléte élénken foglalkoztatta a kortársakat, az újságírókat.

6 *egyike köztiszteletben álló akadémikusainknak* — Eötvösre való

Sor:

célzás, akinek szerzőségét ápr. 14-i számában cáfolta meg a PN. Az is alapot adhatott erre a feltevésre, hogy Eötvös februárban lemondott a Karácsonyi-díj pályabírói tisztségéről; helyébe Toldyt nevezték ki (l.: Nővilág febr. 27. 138.).

16 *tizenegyágu koronának* — hercegi koronának
bagósipka — fekete bárányбőrből készült kétrétű süveg, melynek külső rétjét a fülekre lehet húzni

18 *báró Sina* — a görög eredetű, dúsgazdag bankár és nagybirtokos Sina család tagja, br. Sina Sándor (1810—1876) 80 milliót örökölt apjától; áldozatkészségével, tudományos és gazdasági érdekű intézmények javára tett hatalmas adományaival tette ismertté nevét. Oltványi Ambrus mutatott rá arra, hogy Jókai *Az arany ember* meggazdagodásában is a Sina család vagyoni hatalmát megalapító id. Sina György sorsát vette alapul (l.: JKK 24. k. 335—36.).
herceg Eszterházy — l.: a 109. sz. cikk jegyz. (JCB 4. k. 766.)

28 *capacitas* — itt: tehetség, kiválóság

29 *épen úgy sajátja, mint Arany Jánosnak Arany János* — A PN vetette fel ápr. 1-i cikkében azt az ötletet, hogy — miként Aranyról is azt hitték 1846-ban, mikor *Az elveszett alkotmány*nyal megnyerte a Kisfaludy-Társaság pályadíját, hogy neve álnév — lehetséges, hogy Péter Pál is egy új, eddig ismeretlen író valódi neve.

31 *Többen személyesen is jól ismerik* — tréfálkozás a fölött, hogy a lapok sorra közöltek híreket valóságos Péter Pál nevű személyekről; így pl. a PN egy ily nevű horpács-sánkfalvi iskolamestert említ, aki Ráth Mórtól rendelt könyvet (l.: ápr. 10.).

33 *compossessor* — közbirtokos.

270

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. ápr. 10.] 251—52.

M: VU 15. sz. 175.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Régi pénzek* — Fáy András *Régi pénzek, vagy az erdélyiek Magyarországban* című, 1835-ben bemutatott régi vígjátékát, mely már az 1824-ben megjelent *Kedv-csapongások* című kötetében is olvasható, ezúttal — új átdolgozásban — ápr. 1-én játszották.

bodzafa-tilinkó — Ugyancsak ápr. 1-én — Fáy vígjátéka felvonásközi szünetében — Nagy Jakab „székely hazánkfia" játszott magyar dalokat maga készített bodzafa-furulyán. Oly sikerrel, hogy fellépéseit ápr. 3-án, majd 8-án újra meg kellett ismételnie, s Jókai még több mint negyven év távlatából, 1900-ban is így emlékezett vissza rá: „kitartó művészi élvezeteket nyujtottunk a közönségnek a székely művész, Nagy Jakab tilinkóversenyében, a ki egy pirinyó kis hangszeren, mely nem nagyobb egy szivarnál, a legcsodálatosabb nótákat tudta elfütyürészni" (l.: *A hajdani Nemzeti Színházról* HhM 4. k. 41.; és a 272. sz. cikket is.).
Rónai Gyula (1830—1875) — a debreceni színháztól ekkor szerződött a Nemzeti Színházhoz. Tagként ápr. 6-án lépett fel először Jókai Dózsa-drámájának címszerepében.

271

KAKAS MÁRTON LEVELE JANUS PANNONIUSHOZ A MÁS VILÁGRA I.

252—54.

K: OSzK QuartHung 3070. 115—122. fol. („Jókai Mór Összes műveiből kimaradt munkáinak gyűjteménye". Nem eredeti de talán Jókai által javított kézirat.)
M: Ü 1859. ápr. 16. [2. k.] 16. sz. 130.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

(A szokatlan írásmód következtében az Ü-ben megjelent szöveg igen hibás. Elől, a szövegrészben a javított formát közöljük; e felsorolásban ezeket a változtatásokat is jelezzük.)

Sor:
1 Kegielmes*s* (K.: Kegielmes)
5 m*a*ar (Ü: m*á*r)
11 Hewlgif*v*taar (Ü: Hewlgif*u*taar)
12 New-*w*ilaagh (K: New- *W*ilaagh)
16 k*e*gielmed (K: k*i*gielmed)
17 f*v*tnaanac (Ü: f*u*tnaanac)
19 *v*taan (Ü: *u*taan)

Sor:

21 *tv*doos (Ü: *tu*doos)
25 *chac* (Ü: *csak*)
28 hatalmas*s* (K: hatalmas)
28 *w*agivnc (Ü: *v*aagivnc)
31 bizoni*i*tia (Ü: bizonitia)
32 egi*c*oron (Ü: egi*k*oron)
*w*agi (Ü: *v*agi)
34 hogi *ezt* tiltanaa (K: hogi tiltanaa)
35 chewdi*th*ic (Ü: chewde*t*ic)
36 is (K: is*s*)
*w*aginac (*v*aginac)
41 hogi *ew* (Ü: hogi *ő*)
42 ke*g*ielmed (K: ki*g*ielmed)
46 ewzzetalaalcoz*v*nc (Ü: ewzzetalaalcoz*u*nc)
48 ewswncnec (K: ews*s*wncnec)
50 k*v*tiaavl (Ü: k*u*tiaavl)
52 papuchbo*o*l (Ü: papuchbol)
59 sidooc (Ü: *z*sidooc)
*tv*diaac (Ü: *tu*diaac)
65 zolgaaia (K: zolgaia Ü: zolg*í*aaia)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Jókai máskor is kedvvel használta e régies írásmódot; a *Rab Ráby* és a *Szép Mikhál* című regényeiben például a fejezeteket bevezető tartalmi összefoglalásoknál élt vele, sőt, a *Dekameron* 8., 1859-ben megjelent kötetében *Az groff Sewteeth Peter keet hitwesse (Igaz tewrteeneth)* címen egy egész novella található ily régies módon írva. (Említi Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv* című tanulmányában is. L.: Magyar Nyelv 1925. 90.)
A régies írás könnyebb megfejtéséhez 3. Janus Pannonius-levelé-hez Jókai kulcsot mellékelt (l.: JKK 281.).

Sor:

Cím *Janus Pannonius* (1434—1472) — humanista költő, a magyar latin nyelvű világi líra első korszakos jelentőségű képviselője. Jókai itt is az általa nagyon kedvelt levélforma ürügyén fordult régi elődjéhez; e levélforma segítségével változatos formába önthette tréfás-komoly mondanivalóit. (Rá utaló bejegyzéseit l.: a 8. noteszban. *Följegyz.* I. 349. 351.)

Sor:

4 *kegielmesseegedeth meghinstaliam* — megkérjem kegyelmességedet, folyamodjam kegyelmességedhez

11 *Hewlgifvtaar,... Diwatcharnoc,... New-wilaagh* — a Hf Tóth Kálmán, a Divatcsarnok Császár Ferenc, a Nővilág Vajda János lapja volt

15 *Nefeleich* — Bulyovszky Gyula irodalmi divatlapja, a Nefelejts ekkor indult; 1. száma e hó elején jelent meg.

19 *az Wstewkewss után* — az Üstökös, tehát Jókai lapja után

22 *hogi ewzze acarnac bennwncewt atiafisaaghositani* — A mindenféle rongyos stb. nemzetekkel való „összeatyafiságosítás" vádja itt elsősorban Hunfalvyra vonatkozik, aki márc. 31-én olvasta föl egy vogul mondát bemutató székfoglaló értekezését. Tanulmánya bevezetésében szólt az összehasonlító nyelvészet fontosságáról is, s arról, hogy a magyarok eredetének megállapításához elsősorban az altáji nyelvekkel, a finn, lapp, észt, zürjén, votiák, osztják, vogul, mordvin, cseremisz, csuvas stb. nyelvekkel kell összehasonlítani a magyart. Ezekről ő már régebben is kimutatta, hogy rokonságban vannak a magyar nyelvvel, míg a sémi és árja nyelvekre vonatkozólag ez nem mondható el. A magyar — a vogul, osztják és mordvin nyelvekkel együtt — a finn és török csoport között áll (l.: PN 1859. ápr. 3.).
Jókai már többször is foglalkozott a magyart a finnugor népekkel ezekben az években már erőteljesen rokonító tudományos törekvésekkel (l.: a 249. sz. cikket és jegyz. JKK 208, 555.)

28 *az hatalmass Attilaanac* — Jókai számtalan helyen kifejezte a hun-magyar rokonságot valló meggyőződését, többek közt erdélyi úti leveleiben is.

38 *a haani, annifeelekeepen iriaac ezt a mi magiar nielwewnketh* — nemcsak a *c—cz* betűk írásában különböztek az egyes írók, lapok, hanem egyes mássalhangzók kettőzésében is: illyen — ilyen stb.

49 *Kinizsi Paalnac, hogi ne feelien aam maar* — A 19. században Törökország, a Porta hatalma egyre gyengült, egyre inkább kiszorult a Balkán félszigetről. Az 1806—1812-es török—orosz háború Besszarábia elvesztésével, Szerbia részleges autonómiájával, ill. elismerésével, Moldva és Havasalföld önállóságának megerősítésével ért véget. Az 1828—1829-es török—orosz háborúban Törökország a Fekete tenger keleti partvidékét, kaukázusi területeit vesztette el, s kénytelen volt elismerni Görögország függetlenségét. Az 1853—1856-os ún. krími háború s az ezzel kapcsolatban felvett kölcsönök azután egyre inkább Angliához és Franciaországhoz kapcsolták, úgy hogy 1856-ban rákényszerült

Sor:

egy, az idegen tőke beáramlásának kaput nyitó nyilatkozatra is. A hajdan erős török birodalom ebben az évtizedben egyre nagyobb politikai és gazdasági ellenőrzés alá került.

58 *mi lezz maar abbol a Congressvsbvl?* — A nagyhatalmak a vitás kérdéseik, a lefegyverkezés rendezésére látszólag kongresszusra, valójában azonban háborúra készülődtek. Kemény 1859. ápr. 9-i cikke szerint is a háború már egész közel volt. „A béke tarthatatlan, napjai vagy legalább hetei meg vannak számlálva". Franciaország is, Szardínia is, Oroszország is akarta a háborút, „és a hatalmak között épen Ausztria az, melynek a háború halasztása eddig is legtöbb kárt okozott" — írta Kemény e hetek feszültségéről a PN-ban.

272

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. ápr. 17.] 254—58.

M: VU 16. sz. 187—88.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Az állapotokról* — Az elmúlt színházi év végén keletkezett zűrzavarokra nézve l.: a 268. sz. cikket és jegyz. (JKK 245, 574.).

5 *mikor a legelső gőzös próbát tett a Dunán* — talán az 1817. márc. 21-én próbaútra indult első magyar, Barnhard Antal által épített gőzhajóra, a Carolinára való utalás.

7 *experimentum* — kísérlet

9 *illy relatiót igtatának protokollumba* — ily jelentést iktattak a jegyzőkönyvbe

11 *„vapores non sunt equi"* — „a gőzgépek (gőzök) nem lovak"

14 *Az uj szerződött tagok* — Komáromy Alajos, Prielle Kornélia, Rónai, Rónainé, Zöldi.

15 *ki van már téve Komáromy és Prielle beköszöntő föllépése* — ápr. 25-én léptek fel a *Bánk bán*ban (l.: a 274. sz. cikket.)
Komáromy Alajos (1825—1904) — 1845-től színész; már korábban is fellépett a Nemzeti Színházban, de ettől kezdve lett a színház szerződtetett tagja.

Sor:

16 *az uj tenorista* — Stighelli, a barcelonai olasz opera tenoristája ápr. 30-án Donizetti *Lammermoori Lucia* c. operájában mutatkozott be a közönségnek. A nagy sikerre való tekintettel két fellépéssel meghosszabbították vendégjátékát: máj. 6-án a *Trubadur*, máj. 10. és 21-én a *Rigoletto* c. Verdi-operákban s 14-én ismét a Donizetti-operában lépett színre (l.: VU 1859. máj. 1—29.).

18 *a Teleky-pályamüvek közől* — A pályázatra nézve l.: a 266. sz. cikket. Az ígért darabok közül csak az első került színre, Szigligeti *Álmos* című színműve, de ez is csak az év végén, nov. 4-én. Még Tóth Kálmán díjnyertes *Egy királyné* című darabja sem került „közbejött akadályok" miatt bemutatásra (l.: PN 1859. máj. 25.).

22 *A telivér* — Péter Pál — azaz Pompéry János — díjnyertes vígjátéka máj. 26-án került bemutatásra (l.: a 280. sz. cikket JKK 276, 591.).
Műszeretők — Szigligeti vígjátékát jún. 10-én mutatták be (vö.: a 283. sz. cikkel JKK 283, 595.).

24 *a „Ploermeli bucsut"* — Meyerbeer Párizsban 1859. ápr. 4-én, Londonban júl. 26-án bemutatott új operája — *Dinorah (Le Pardon de Ploermel)* — melynek külföldi nagy sikeréről sokat írtak a magyar lapok is (l.: VU ápr. 24., aug. 21.), valószínűleg a drága kiállítási költségek miatt, csak a következő év végén, 1860. nov. 17-én került színre a Nemzeti Színházban (l.: a 341. sz. cikket JKK 429.).

25 *egy uj opera* — Giovanni Perotti (1769—1855) olasz zeneszerző *A három török, vagy Mind álarcban* című 3 felvonásos vígoperája máj. 28-án került először színre; 30-án és jún. 1-én újra játszották.

33 *Nagy Jakab* — l.: a 270. sz. cikket és jegyz.

51 *Hegedüs „Róma leányában"* — Hegedüs Lajos 4 felvonásos drámája ápr. 12-én került bemutatásra.

68 *Multkori vádunkat* — Erre és a Nővilágról mondottakra nézve l.: a 268. sz. cikkben és jegyz. (JKK 246, 575.).

99 *Sz. és R.* — Szigeti és Réthy; Szigeti — szerződött tagként — márc. 27-én lépett fel utoljára a Nemzeti Színházban. Réthy Mihály (1810—1875) 1846-ban kapott először tartósabb szerződést Pesten; a magyar parasztszerepek kiváló megszemélyesítője lett.

AZ ÖRÖK BÉKE!

vagy miket fogunk olvasni az európai hirlapokban 1959-ben, a midőn száz esztendeig nem volt már háboru
(A „Pesti Holdvilág" cimü hir- és divatlap april 29-ki számából)

258—63.

M: I. Ü 1859. ápr. 30. [2. k.] 18. sz. 145—7.; aláírás nélkül.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 26—31.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest. 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 277—84.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 354—59.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
25 gerjeszt (1860; NK: gerjesz*tett*)
33 Tisza *etc.* (NK: Tisza *stb.*)
37 pályadijt (NK: pályadíj*at*)
45 fizetésére *büntettetett* (NK: fizetésére *ítéltetett*)
54 az *idén az* ő keze (NK: az ő keze)
55 boltba (1860: boltba*n*)
86 fog bocsátatni (1860; NK: fog*nak* bocsát*t*atni)
120 Gazdasági. (NK: Gazdasági *hirek.*)
148 odadná (1860; NK: oda*a*dná)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:
Jókai erre az írásra vonatkozó feljegyzéseit a 6. (XXIV). notesz őrzi (l.: *Följegyz. I.* 247—48.)
Ezt a címet adta Jókai a *Jövő század regénye* 2. részének is.
1 *A népesség* (. . .) *óriási mérvekben szaporodik;* — Thomas Robert Malthus (1766—1834) angol reakciós közgazdász tana, a malthusianismus hirdette, hogy az emberiség szaporodása kikerülhetetlenül egyre nagyobb nyomorhoz vezet, hacsak a népesedés megakadályozása, vagy háborúk, éhhalál és természeti csapások nem fékezik az emberiség számának növekedését; mert míg a népesség mértani arányban, a fogyasztási javak csak számtani arányban növekednek. A cikknek az adott aktualitást, hogy az „örök

Sor:

béké"-re vonatkozó nyilatkozat, melyet 1856. márc. 30-án Párizsban írtak alá, „alig négy héttel élte túl háromévi születésnapját" (l.: PN máj. 1.). A PN 1859. ápr. 28-i közleménye szerint „a béke april 26-án délután 6 órakor szünt meg létezni"; a császár *Népeimhez!* című, a háború megindítását kihirdető nyílt parancsa csak ápr. 28-án kelt, de az osztrák csapatok már két nappal korábban, 26-án átlépték a határt (l.: PN ápr. 30.). A magyar közvélemény nagy reményeket fűzött e háború kitöréséhez; bíztak Ausztria vereségében, így egyáltalán nem tekintették tragédiának e háborút. Ez indokolja az egyébként békeszerető Jókai cikkének békeellenes kicsengését.

2 *Európa szárazföldét lakja jelenleg 3000 millió lélek* — Jókai tréfás cikkének jövendölései túlzottak: még 1957-ben is csak 567 millió volt Európa lakossága (l.: *UMLex*).

10 *professionatus* — hivatásos

32 *superplus* — itt: többlet

64 *A montenegroi vladika* — Montenegro (Crna Gora) püspöke, ki egyúttal az ország uralkodója is volt.

72 *Stillimfrieden* — elképzelt országnév: Csöndbékében

132 *a földevők* — l.: a 11. sz. cikket és jegyz. (JCB 4. k. 57 : 70, 613.).

139 *à la chinoise* — kínai módra.

274

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. máj. 1.] 263–65.

M: VU 18. sz. 212.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

3 *Prielle Kornélia* — szerződött tagként Melinda szerepében, ápr. 25-én lépett fel először a Nemzeti Színházban; szerződött tagként ugyanekkor lépett fel először *Komáromy* is.

11 *sokat akar adni a jóból.* — Ugyanezt a játékstílust hibáztatta a PN kritikusa is mind Komáromy, mind Rónai játékában (l.: PN ápr. 27.).

Sor:

26 *mint Sybilla tett a könyveivel* — Sybilla a régi görög mitológiában Apollon isten papnője; a római monda szerint a cumaei Sybilla a hexameterekben írt jóslatokat tartalmazó könyveit Tarquinius Superbus királynak kínálta megvételre. Mivel a király drágának tartotta a könyveket, Sybilla először három, majd újra három könyvet elégetett; végül Tarquinius az eredetileg mind a kilenc könyvért kért árat fizette ki a megmaradt három könyvért, tehát értékesebbek lettek a jóskönyvek. Válságos pillanatokban később ezekhez folyamodtak a rómaiak jó tanácsért.

42 *Linda* — Donizetti *Linda* című operája ápr. 26-án került előadásra Mariotti vendégművész és Hajnal Hermin szerződött tag felléptéül. Mindkét bemutatkozó művész csúfosan megbukott. Mariotti többé föl sem lépett; oly rossz hatással volt a közönségre, hogy Stighelli barcelonai művész ápr. 30-i bemutatkozó előadására már alig mertek elmenni (l.: VU 1859. máj. 8. *Színházi napló*). Hajnal énekesnőt meghallgatás nélkül szerződtette az igazgatóság; csúfos bemutatkozása után rögtön egy másik énekesnőt, Hofbauer kisasszonyt kellett szerződtetni helyette (l.: PN ápr. 28.). Ezt megelőzően is egymást érték a botrányba fulladt vendégfellépések, úgy hogy nem hiába állapította meg a PN kritikusa: „közönségünk felmondta a bizalmat a müvezetés iránt" (l.: PN máj. 3.).
három ollyan aquisitio — az említett három „szerzemény" Mariotti, Hajnal Hermin és Spatzer asszony.

45 *deteriorálatni* — itt: kevésbé előnyös helyzetbe hozni.

275

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. máj. 8.] 265—66.

M: VU 19. sz. 223.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 „*Hamupipőke*" — Théodore Barrière (1823—1877) francia vígjátékíró Feleki Miklós által fordított és javára adott műve máj. 2-án került színre.

Sor:

11 *telegraphi sürgönyök* — A nemrég megindult háború híreit lesték izgatottan a kortársak.

30 *a „Telivér"-re* — Péter Pál — azaz Pompéry János — díjnyertes, máj. 26-án bemutatott vígjátékára. Az itt említettekről, illetve hogy hogyan zajlott le a darab főpróbája, az Ü máj. 28-án (3. köt. 4. sz. 30.) *Előadás csupán kritikusok számára* címen egy jelenetet is közölt, melynek minden bizonnyal Jókai a szerzője.

276

HIRDETMÉNY ROVAT

267—69.

M: I. Ü 1859. máj. 14. 3. k. 2. sz. 9—10.; aláírás nélkül.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 19—22.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

Az Ü-ben a 9. sortól kéthasábosan tördelve az egész cikk. A 9., 58., 69. sorok elején a szöveg felé mutató kis fekete kéz rajza látható.
A 24—27., 34—37., 41—43. sorok díszes, különböző mintás vastag keretbe vannak szedve.

20 megrendelésért (1860: megrendelésekért)

36 után *sem* (1860: után *nem*)

48 univers*al* (1860: univers*el*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *Derb I.* — gr. Derby 1858. febr. 14.—1859. jún. 11. közt angol miniszterelnök (l.: a 205. sz. cikk jegyz. JKK 479.).

4 *etablirozott* — itt: berendezett

9 *galantéria-áruk* — díszmű, ajándéktárgy áruk

10 *congrév-rakéták* — Sir William Congreve (1772—1828) angol hadmérnök-tábornok találmánya, melyet 1807-ben alkalmazott először az angol haditengerészet. Jókai már 1847-i cikkében is

Sor:

említi (JCB 1. k. 205.), majd *A kőszívű ember fiai*ban (JKK 2. k. 389–90.).

16 *en tout cas* — minden esetre

24 *Papers inconbustibles* — éghetetlen papírok

29 *Guerra, Krieg & Compagnie* — Guerra, Krieg és Társai; a háború francia és német nevéből alkotott szavak. Tehát: olcsóbban kaphatók, mint a háborúban.

38 *Narcoticon neutrale* — Bizonyára a semlegesség érzéstelenítő, altató, fájdalommentesítő hatására való utalás

46 *Confitures* — befőtt gyümölcsök

48 *Secretaire universal* — univerzális titkár

49 *dementik* — cáfolatok

54 *Dialogues civilisées,* — Művelt, udvarias társalgások

72 *steamereket* — gőzösöket, hajókat

72 *f. sterling, (. . .) f. st.* — font sterling

73 *rabatt* — árengedmény.

277

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. máj. 15.] 270–71.

M: VU 20. sz. 235.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Hunyady Laci"* — Erkel Ferenc *Hunyadi László* című, 1844. jan. 27-én bemutatott operája e levél megírása előtt máj. 3-án került utoljára színre.

4 *csinálnának valamit annak a szövegével.* — Az opera szövegkönyve Egressy Béni alkotása.

11 *sans géne* (sans gêne) — tartózkodás nélkül.

17 *Dom Sebestyénben* — Donizetti *Don Sébastien, Roi de Portugal* című operáját Párizsban 1843-ban, Pesten 1846-ban mutatták be; de az is lehet, hogy Jókai eltévesztette az opera címét, s Mozart *Don Giovanni (Don Juan)* című operájára gondolt, amelynek híres a „Sola, sola" kezdetű sextettje.

Sor:

19 *passage* — futam
38 *processusbeli* — pörbeli
47 *megádázó* — bár valószínűleg sajtóhiba a *megalázó* helyett, de nem javítottuk.

278

KAKAS MÁRTON IMITT-AMOTT

[1859. máj. 22.] 272—73.

M: VU 21. sz. 247.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

32 *dementirozni* — megcáfolni
35 *Ez az öreg ur* — Jókai ekkor még csak 34 éves volt!
egy lapot szerkeszt — az Ü-t
a „Decameron" két utolsó kötetéhez huszonnégy novellát készit, — A Dekameron 6—8. kötetének megjelenése már küszöbön állt, jún. 26-án adott hírt róla a VU, de a két utolsó kötetre még egy teljes évet kellett várniok az olvasóknak. A VU 1860. márc. 11-i híradása szerint a két utolsó kötet kézirata „a napokban adatott sajtó alá s néhány hét múlva az egész 10 kötetes gyűjtemény kész leend" (VU 130.). Az első kötet 12 novellát, az utolsó — a sietségre való vegyesebb tartalommal — 21 rövidebb-hosszabb írást tartalmaz.
37 *egy kis regényt ir* — bizonyára az aug. 7-én közölni kezdett *Az utolsó budai pasa. Történeti elbeszélés* című írásra való utalás (l.: VU 1859. 32—52. sz.).
38 *a „Felfordult világot" állitja talpra,* — A Heckenast által kiadott MS-ban 1858-ban közölni kezdett, de Jókai távoztával abbahagyott regény csak 1863-ban jelent meg, két kötetben.
39 *„Szegény gazdagok!"* — A regény egyes köteteinek megjelenéséről 1860. jan. 8., jún. 10. és okt. 14-én adott hírt a VU; az utolsó híradás az utolsó, 4. kötet mielőbbi megjelenését is ígéri.
40 *akademiai kalamárisfoglaló beszédéhez készül, még pedig nem Zrinyi Miklósról* — Jókai 1860. jan. 30-án olvasta fel *A magyar néphumorról* című székfoglaló értekezését az Akadémián (l.:

Sor:

JKK 335–51.). A VU máj. 15-i számában jelent meg az alábbi téves híradás, melyre Jókai is céloz: „Arany és Jókai székfoglaló értekezésüket az akadémiánál nem sokára megtartandják. Arany, mint halljuk, »Bánkbánról«, Jókai pedig »Zrinyi a költőről« tartand felolvasást". A téves hír alapja az lehetett, hogy Arany valóban Zrínyivel foglalkozott az okt. 31-i *Zrinyi a költő és ennek viszonya Tassohoz* című székfoglaló értekezésében, sőt, Zrínyi alakját Jókai is megrajzolta ebben az évben, de nem tanulmányban, hanem a decemberben elkészült *Szigetvári vértanuk* című drámájában (l.: VU dec. 18.), melyet a következő év tavaszán, márc. 29-én mutatott be a Nemzeti Színház.

42 *euphoniai* — a jó, a szép hangzásra vonatkozó.

279

KAKAS MÁRTON A MŰTÁRLATBAN

[1859. máj. 29.] 273–75.

M: VU 22. sz. 260.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Madarász Viktor* (1830–1917) — a magyar történelmi tárgyú festészet egyik kimagasló alakja; Világos utáni bujdosás, majd jogi tanulmányok után 1853–1855 közt a bécsi festészeti akadémián tanult. Már első történeti tárgyú műve is — az azóta elveszett *Kuruc és labanc* című kép — nagy sikert ért el az 1856. évi pesti műtárlaton, *Két testvér* címen. 1856-tól — ebben az időben is — Párizsban élt, csak 1870-ben tért haza.

16 *finis coronat opus* — a befejezés koronázza meg a művet

17 *initium* — kezdet

Ligeti Antal (1823–1890) — tájképfestő; művei többségén keleti útjain szerzett benyomásait örökítette meg.

23 *Nazareth* — e festményét 200 forintért vette meg a Műegylet (l.: PN jún. 17.).

26 *Szilassy Géza* (1821–1859) — festőművész, Markó tanítványa volt. 1859. júl. 29-én Firenzében halt meg.

32 *Brodszky* Sándor (1819–1901) — romantikus tájképfestő;

Sor:

1856-ban tért haza Münchenből. Ekkor kiállított *Beckó vára* című képét 300 forintért vette meg a Műegylet.

Marko — valószínűleg Markó Ferenc (1832—1874) tájképfestő, M. Károly fia, ki 1853-ban tért vissza végleg hazájába. Előtte az olasz forradalomban való részvételéért börtönben ült.

34 *Than Mór* (1828—1899) — a magyar romantikus festészet első képviselőinek egyike. Bécsi, olaszországi és franciaországi tanulmányút, működés után az 1850-es évek közepén tért haza. Mohácsi csataképéről a 126. sz. cikkében is elismerően nyilatkozott Jókai (JCB 4. k. 340 : 97—104.).

Latkóczy Lajos (1820—1874) — festőművész; Lendvay-Latkóczyné Hivatal Anikó színésznő második férje.

Vizkeleti Béla (1825—1864) — főleg a *Hunyadyak kora* című, reprodukciók révén is igen népszerűvé vált képsorozata játszott jelentős szerepet a nemzeti tematika kialakulásában és népszerűsítésében.

35 *Rahl*, Karl (1812—1865) — osztrák festőművész

37 *Klimkovics* Ferenc (1825—1890) — festőművész; másodikként említett képét 700 forintért vette meg a Műegylet.

43 *Lotz* Károly (1833—1904) — különösen a falfestészetnek és arcképfestésnek volt kiemelkedő mestere.

44 *Molnár József* (1821—1899) — a magyar történelmi festészet egyik jelentősebb képviselője, 1853-ban települt haza. Tájképeket is festett.

48 *most egy ollyan lángész lép elénk* — ti.: Madarász Viktor

54 *az utolsó Zrinyi* — a *Zrínyi Péter a börtönben* című olajfestményt 1857-ben alkotta Madarász Párizsban (l.: *M. V. Emlékkiállítása* Bp. 1952. Fővárosi Képtár)

58 *Zách és leánya* — a *Zách Felicián* című kép szintén Párizsban, 1859-ben keletkezett (l.: uo.: Székely Zoltán bevezetésében 15.); a Műegylet jún. 3-i közgyűlése úgy határozott, hogy műlapul ezt a képet veszik meg (l.: PN 1859. júl. 17.). A kép szerepel a *Szerelem bolondjai* c. regényében is: Harter Nándor dolgozószobájának falát díszítik (JKK 17. k. 61 : 14).

60 *Hunyady László* — Madarász 1859-ben festette e *Hunyady László siratása* című festményét is, melyet utóbb, Képcsarnoka számára, a Nemzeti Múzeum vásárolt meg (jelenleg a Szépművészeti Múzeum tulajdona). A képet az 1861-i párizsi kiállításon aranyéremmel tüntették ki, s nagy elismeréssel írt róla a francia kritika is (l.: *M. V. Emlékkiállítása.* 1952. 15.). Ez a kép is szerepel a *Szerelem bolondjai*ban (JKK 17. k. 61 : 14).

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jún. 5.] 276–79.

M: VU 23. sz. 271.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 „*Telivér*" — Péter Pál — azaz Pompéry János — Karácsonyi-pályadíjat nyert vígjátéka máj. 26-án került először, és a következő nap másodszor színre. Az álnevű szerző kiléte sok találgatásra adott alkalmat (l.: a 269. és 275. sz. cikkeket és jegyz.), sőt egyes lapok, így a MS és a Hf még azt is felvetették: helyes-e álnevű szerzőnek kiadni a díjat? Így még az sincs kizárva, hogy a drámabírálók egyike rejtőzik az álnév alatt (l.: PN jún. 1.).

4 *a birálóbizottmány reportere* — Greguss Ágost jelentése a díjat odaítélő márc. 31-i akadémiai ülésről, ill. a díjazott műről a PN ápr. 2-i számában jelent meg; cikke szerint „a Telivér előadása nem lesz sem oly könnyü, sem oly biztos sikerü, mint a »Müszeretőké«".

8 *a darab csakugyan nem tetszett* — Az akadémiai jelentés és a szerző ismeretlensége úgy felcsigázta a közönség érdeklődését, hogy a bemutató napján — bár még a zenekar helyére is székeket raktak — sokan maradtak jegy nélkül, s voltak kénytelenek visszafordulni a színháztól. Ezzel szemben a második előadás alkalmával már kongott a nézőtér. De megoszlott a kritikusok véleménye is. A VU *Színházi naplója* szerint; „Irhatta pedig ezen darabot valami fiatal ujdondász, valami irodalmi kadét, ki inkább szeretne lovat és agarat tartani, mint tintatartót, de akinek igen közönséges felfogása van mind a telivérségről, mind az íróságról" (l.: VU jún. 5. 276.). A PN E. D. betűjelű kritikusa is azt írta, hogy — bár egyik tábor szerint teljes sikert, a másik szerint teljes bukást hozott a darab — az igazság valahol a kettő között van (l.: PN máj. 29., 30., jún. 1.).

24 *controlléria* — ellenőrzés

26 *séance* — ülés

44 *Landjunker* — porosz dzsentri

45 *öt láb foliokötésü historicumot* — kb. másfél méternyi polcot elfoglaló nagy (ívrét) alakú történelmi munkát

Sor:

47 *duodec* — tizenkettedrét
három kubik láb philosophiát in quarto — majd 1 méternyi, negyedrét kötésű filozófiai munkát

81 *capacitál* — meggyőz

87 *Medicisekkel* — a Mediciek — firenzei bankár és kereskedőcsalád — megszakításokkal a család kihalásáig, 1434-től 1737-ig uralkodtak Firenzében.

93 *Canova*, Antonio (1757—1822) — olasz szobrász. Számos mitológiai tárgyú művet alkotott. 1802-ben Párizsban Napóleon foglalkoztatta; őt magát Achillész pózban, anyját széken ülve, Agrippinaként, és nővérét, Paolina Borghesét fekvő Venus-ként mintázta meg. Ez Canova egyik legszebb műve; lehetséges, hogy erre gondolt Jókai; Canova működése idején a Medici család már kihalt!

121 *kadrill* — francia négyes (quadrille)

281

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jún. 12.] 280—81.

M: VU 24. sz. 282.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *a mai napok szellemében.* — Célzás Ausztria olaszországi háborújára.

7 *sok régi harcossal megfogyott* — Egressy, Szigeti és Réthy távozott el a színháztól (l.: a 268. sz. cikk jegyz. JKK 575.).

8 *ujoncaink* — Prielle Kornélia, Komáromy, Zöldi és a Rónai házaspár (l.: uo.).

14 *épen most bocsátá el a szabadságosokat* — Füredi hat hétre, Hollósi Kornélia és Ellingerné két hónapra utaztak el (l.: PN jún. 18.).

16 *forçirozott recognoscirozás* — kényszerű puhatolózás; a színház bécsi ügynöke az egykorú híradás szerint képtelen volt vendégművésznőt szerződtetni. Erre Szigligeti maga ment fel Bécsbe, de ő sem járt sikerrel. Az egyik énekesnő, Tatjána k. a., bár leszerződött, még Pestre jövetele előtt inkább bánatpénzt fizetett,

Sor:

de felbontotta a szerződést. A szóba jöhető olasz társaság pedig teljesíthetetlen követelésekkel lépett fel (l.: PN jún. 18., VU júl. 3.).

21 *ki fog énekelni* — Az igazgatóságnak végül, nagy nehezen, mégiscsak sikerült vendégénekesnőket szerződtetni; júl. 9—30. közt — 9 alkalommal — a bécsi olasz opera első énekesnője, Helena Fioretti lépett föl, aug.-ban pedig négyszer egy magyar énekesnő, Mizsei Mari.

Telivér adatása óta — Pompéry vígjátékának előadására és fogadtatására nézve l.: az előző cikket és jegyz.

23 *az ad hoc hivatalos P. N.* — az ebben az esetben hivatalos Pesti Napló; ti. bár a szerző neve ismeretlen volt, annyi nyilvánvalóvá vált, hogy a PN köréhez vagy pártfogásához tartozik.

28 *Holnap, azaz hogy tegnapelőtt* — Szigligeti vígjátéka, a *Műszeretők* jún. 10-én, pénteken került először, és 15-én másodszor színre (l.: a 283. sz. cikket.).

33 *Szigligeti is álnév* — Szigligeti Ede eredeti, családi neve Szathmáry József volt; színészi pályája kezdetén, családjára való tekintettel vette fel később híressé vált művészi álnevét.

282

KAKAS MÁRTON HARMADIK LEVELE JANUS PANNONIUSHOZ

281—82.

K: OSzK QuartHung 3070. 115. fol. („Jókai Mór Összes műveiből kimaradt munkáinak gyűjteménye". Nem eredeti, de talán Jókai által javított kézirat.)

M: Ü 1859. jún. 18. 3. k. 7. sz. 51.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

(A közölt szöveg javítására nézve l.; a 271. sz. cikk jegyz. JKK 578.).

7 territori*v*maan (K: territori*u*maan)

11 ewriztetnec (Ü: ewri*z*tetnec)

13 *Janus* Pannoniushoz (Ü: *János* Pannoniushoz)

Sor:

14 olvasóink (K: olvasóim)
26 wonia (Ü: vonja)
37 lewlkewss (K: lewlkews)
41 eertesiiteesemeerth (Ü: eertesiteesemeerth)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A sorozat 2. levele jún. 11-én, az Ü előbbi számában jelent meg. A vontcsövű ágyúkon, a háborún tréfálkozik benne Jókai. Az utolsó, 4. levél júl. 2-án jelent meg, szintén a folyó háborúról, illetve oly francia lőfegyverekről tréfálkozik benne, melyek csak az ellenség lábát sebesítik meg. Időhöz kötött aktualitásuk, s nehezen olvasható voltuk miatt e két levél közlését mellőztük.

7 *territorivmaan* — territoriumán, azaz területén

18 *ez unalmas időkben.* — Célzás az éppenséggel nem unalmas, háborús időszakra, melyben — reménykedve az osztrákok vereségében — izgalommal leste az ország a harci híreket.

28 *brodfresser* — kenyérfaló, azaz kenyérpusztító

37 *az lewlkewss aztaloc nem irnac* — A „lelkes író asztalok" emlegetésével Jókai az 1853-ban divatba jött asztaltáncoltatásra utal. Több regényében, írásában is említi ezt az Amerikából jött okkultista divatot, mely — későbbi szavai szerint — „Több is volt, mint divat, vallás volt; magam is hivői közé tartoztam". (Idézi Szekeres László a *Politikai divatok* jegyzetében: JKK 14. k. 611—12.; felsorolva egyúttal mind Jókai, mind mások egykorú és utóbb keletkezett írásait, melyek az asztaltáncoltatással, illetve Jókainak ezzel kapcsolatos szépirodalmi írásaival foglalkoznak.) Jókai e későbbi — említett — visszaemlékezéseinél is fontosabbak azonban azok a sorok, melycket Pestről írt ezzel kapcsolatban 1854. febr. 22-én édesanyjának: „Vannak e már Komáromban *író asztalok?* Nálunk ugyancsak irnak mindenféle nagy dolgokat. Bámulni fog kedves anyám, ha egyszer meglátja. Nem tréfából beszélek. A dolog ollyan komoly, hogy a legnagyobb kételkedőt is meggyőzi. Legvilágosabb bizonyítéka az, hogy ir mindenféle nyelven a föltett kérdésre, tótul, oroszul, rácul és törökül; azt nem is emlitem, hogy mondásai többnyire beteljesülnek" (l.: OSzK. FolHung 2261. 203. fol.).

41 *mintha az krinolinnac immaaron leiaartac wolna ew napiai* — Jókai sokat tréfálkozott az Ü-ben rajzban, szövegben az abroncsszoknyán, azaz a krinolin divaton. Az Ü előző számának első

Sor:
oldalán jelent meg a *Diadal* című verse (K-s M-n aláírással), melyben a krinolin divatjának lealkonyultáról írt.
44 *pivm desiderivm* — pium desiderium = kegyes óhaj.

283

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. jún. 19.] 283.

M: VU 25. sz. 295.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:
1 *„A műszeretők"* — Szigligeti vígjátéka — mely elől a *Telivér*, Pompéry darabja vitte el a Karácsonyi-pályázaton a 100 arany díjat — jún. 10-én került először színre.
23 *még most is játszsza a műszeretők folytatását*, — A PN E.D. betűjelű kritikusa írta a darabról: „Lendvai úr mindjárt megjelenésével hangos kacagásra ragadta a közönséget, mely Czinege alakjában és attitudejeiben egyik fővárosi hiresség̈re ismert" (l.: PN 1859. jún. 17.).
28 *A közönség ezuttal csak félvér volt* — Tréfás utalás arra nézve, hogy a *Telivér*nél tele volt a színház, most azonban csak *félig* telt meg.

284

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1859. júl. 3.] 284.

M: VU 27. sz. 319.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:
1 *„Egy szegény ifju története"* — Octave Feuillet (1821—1890) francia író *Roman d'un jeune homme pauvre* című, 1857-ben írt, ill. drámai feldolgozásában 1859-ben színre került művét Tóth

Sor:

József választotta jutalomjátékul; jún. 18-án Feleki és Hegedüs fordításában került színre. 22-én és 26-án újra előadták.

3 *Eugenia császárné* — III. Napóleon felesége. A VU 1854. 2. sz.-ban képe is megjelent, amint férje társaságában lovagol.

285

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. júl. 10.] 285.

M: VU 28. sz. 331—32.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Gyula szerelme.* — Győry Vilmos (1838—1885) író, ez időben a pesti protestáns teológia hallgatójának íly című egy felvonásos vígjátéka jún. 30-án került először színre.

Egy frakk kevés — A Győry darabjával egyszerre bemutatott egy felvonásos vígjátékot Péter Dénes (1837—1904) — írói nevén Kiséri —, Arany egykori nagykőrösi tanítványa írta. A jogi tanulmányai mellett Szünórák címen főiskolai lapot is szerkesztő, kezdő írónak ez volt első drámai kísérlete.

Lendvay álló szobra — Az 1858. jan. 29-én elhunyt színész szobrára Tomori Anasztáz adakozásra való felhívására, ill. áldozatkészségéből hamar összegyűlt a pénz. Több művész szobormintája közül Dunaiszkyéra esett a választás, ő kapott megbízást a szobor elkészítésére, illetve a bécsi Mornperger öntödéjében való kiöntésére. A gipsz szobor kiállítása és ércbe öntése közt majd egy év telt el; felállítására 1860. jún. 4-én került sor. A rossz, ekkor eltávolított Katona-szobor helyére, a Nemzeti Színház bejáratához került (l.: a 147. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 821.).

6 *voltigiroz* — a hadi műszó (voltige) lóra és lóról való le-fel ugrálást jelent.

8 *csináltasson hozzá még egy attilát* — Jókai is számtalanszor síkra szállt már a magyaros viselet mellett, ezért tetszett neki Kiséri darabja.

11 *a Jól őrzött leány* — Harmadik darabként Eugène Labiche (1815—1880) francia bohózatíró és Marc Michel, Csepregi Lajos által fordított egyfelvonásosa került színre.

Sor:

13 *a Szegény ifju története* — Feuillet darabjának előadására nézve l.: előző cikket és jegyz.

16 *Dunaiszky* László (1822—1904) — szobrászművész; müncheni, bécsi, majd római tanulmányok, működés után az 1850-es évektől kezdve Pesten dolgozott. Id. Lendvay Mártonról készített szobra legismertebb alkotásai közé tartozik.

28 *a Vasárnapi Ujság is fogja közleni* — A szobor rajzának közlésére csak 1860 őszén került sor (l.: VU 1860. szept. 2. 429—30.; cikk és kép a szoborról).

286

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS AZ ÜSTÖKÖS UJ ÉVHARMADI FOLYAMÁRA

(september—december)

286.

M: Ü 1859. júl. 30. 3. k. 13. sz. 104.; az egész szöveg (az alcím és az aláírásban lévő „Provedítorija" és a „manu propria" szavak kivételével) fett betűvel szedve.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *olvasó ezered* — A megszólítás és az egész felhívás hangja tréfás célzás a folyó háborúra.
E rímes prózának — a makáma szerű verselésnek — legismertebb magyar példáját, Arany János *A poloska* c. szatirikus írását Jókai adta közre az Ü 1. kötetében, 1858-ban.

16 *a rátája* — fizetsége; itt abban az értelemben, hogy mindenki megkapja a magáét.

17 *kaphat mundért is* — itt: megruházzák, azaz megverik.

23 *Provedítorija* — A Velencei Köztársaság hivatalos megbízottját nevezték proveditore-nak, aki Dalmáciában vezette a hivatalos ügyeket. Itt a lap vezetője, ill. szerkesztője értelmében használja Jókai.

24 *manu propria* — sajátkezűleg.

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. aug. 21.] 287–90.

M: VU 34. sz. 406.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Rabbi Daenemark* — A „csodaember" már korábban is járt Pesten. 1851. aug. 7-én ezt írta róla a MH: „Erdélyi születésü hires emléktanár, rabbi Hirsch Dänemark, jövő vasárnap a nádornál cimzett vendéglőben próbáit fogja adni büvös tudományának, mely szerint egy szabadon választott könyv bárhol felütött lapjának számát, tartalmát és a sorok mennyiségét kivülről megmondja". Jókai e cikkével egyidőben versben is megénekelte a csodaembert (l.: *Rabbi Daenemark.* Ü 1859. aug. 20. 3. k. 16. sz. 121–22.).

13 *ez szép nagy mesterség* — a VU-ban itt csillag utal egy rövid lábjegyzetre: „Valóban az. Szerk."

43 *a görög király* — Görögországban négy évszázados török uralom után 1821-ben fegyveres felkelések robbantak ki. Ezek eredményeképpen a felkelők önálló köztársasággá kiáltották ki Görögországot, de a valódi önállóságot csak az orosz–török háborút lezáró 1829-i drinápolyi béke biztosította az országnak. Anglia nyomására azonban a köztársasági államformát hamarosan királyság váltotta fel: 1832-ben, Ottó bajor herceg trónrakerülésével reakciós, a görög nemzeti érdekeket semmibe vevő monarchia létesült Görögországban.

52 *Napoleon császár* — III. Napóleon, Franciaország uralkodója

66 *elfoglalja-e Szebasztopolt* — Az 1853–1856 közt folyó ún. krími-háborúban az angol és francia seregek is részt vettek Szebasztopol ostromában (l.: az 53. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 680.).

122 *a majomszinházba* — 1859. júl. 30-án jelent meg a PN-ban a következő hirdetés: „Casanova világhirü *majomszinháza* ide érkezett és holnap vasárnap júl. 31. első nagy előadását fogja tartani. (. . .) Az előadások a Beleznay-kert Circusában fognak tartatni".

FURCSA KIÁBRÁNDULÁSOK

291–93.

M: I. Ü 1859. szept. 24. 4. k. 4. sz. 26–27.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja.* II. Pest 1860. 135–38.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei,* stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
10 ellentétb*en* (1860: ellentétbe)
48 X. & Y. (1860: X. *és* Y.)
67 jegyezni (1860: jegyez*get*ni)
83 közér*z*ületről (1860: közéletről)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A magyarellenes osztrák újság tudósítójáról írt cikk korántsem antiszemita írás, bár talán első pillanatra ilyennek tűnik. Jókai soha nem volt antiszemita. Ezt igazolja egész élete, életműve, sőt második házassága is. Üstökösbeli — e kötetben is idézett — írásai is azt mutatják, hogy írásainak éle mindig a nemzeti vagy egyéb emberi érdekeket sértő magatartás ellen irányult, a joggal támadott személy vallására vagy nemzetiségére való tekintet nélkül. Ezt hangoztatja ő maga is egy 1859. márc. 12-i szerkesztői üzenetében (l. a 293. sz. cikk jegyz. JKK 604.).
E cikkben is a magyarellenes német lapot teszi nevetségessé és járatja le azzal, hogy bebizonyítja: olyan tudósító cikkeit közli, ki még nem is járt hazánkban.

2 *Augsb. Allgemeine* — a Johann Friedrich Cotta (1764–1832) által 1798-ban alapított újság 1810-től Augsburgban jelent meg. A 40-es években Pulszky Ferenc volt magyarországi tudósítója, de a szabadságharc bukása után igen népszerűtlenné vált nálunk, mert első pillanattól kezdve következetesen minket támadó, a magyarokat barbároknak bemutató cikkeket közölt rólunk. A PN is így írt róla 1859. szept. 20-án: „A mint olvasóink régóta tudják, az augsburgi „Allgemeine Ztg"nak egyik fő s nem tudjuk honnan származó kötelessége, hogy mikor csak alkalma van,

Sor:

különösen bennünket magyarokat rágalmazzon, müveletleneknek, s csaknem kannibáloknak mutasson be a külföld előtt. (. . .) Azt mondá legközelebbről, hogy Magyarországon köznyelv a német" stb. E napokban Jókai — e cikken kívül — versben is támadta az ellenséges német lapot: *Az Augsburgi Allgemeine Zeitunghoz* (Ü 1859. okt. 15. 4. k. 49.).

31 *egy pár napot Graefenbergben töltöttem* — E tartózkodás emléke a *Graefenbergi viszhang* c. K-s M-n verse (Ü 1859. aug. 6. 3. k. 105.) is.

51 *Halbsold* — félfizetés.

289

EGY FELEDÉKENYSÉGBE MENT TÖRTÉNET

294—95.

M: I. Ü 1859. okt. 1. 4. k. 5. sz. 38.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 130—32.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Emlékeim* II. Bp. 1875. 184—86.; *III. Napoleon Pesten* címen.
IV. *Életemből* II. Bp. 1887. 21—23.; *III. Napoleon Pesten* címen.
V. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 16—18.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

1 1831-ben *Pesten* a (1875; NK: 1831-ben a)
4 fiatal lehetett (K: fiatal *ember* lehetett)
12 Rék*a*sinak (K; NK: Rék*á*sinak — ugyanez az eltérés végig az egész íráson keresztül megtalálható —)
27 t*á*kót (K; NK: d*á*kót)
33 folytatj*ák* (NK: folytatj*a*)
36 *k*is-Kún (1860: *K*is-Kun)
38 legyőzhet*e*tlen (1860: legyőzhetlen)
49 mond*ta* (1875; NK: mond*á*)
56 elfogására (1860: elfog*atá*sára)
60 olyan *k*iszámitva (K: olyan számitva)

Sor:

A cikknek egy kézirati másolata megtalálható az OSzK kéziratárában; nem Jókai-kézirat, de a szövegváltozatban közölt eltérés, ill. javítás lehet, hogy Jókaitól eredt (QuartHung 2070. „Jókai Mór Összes műveiből kimaradt munkáinak gyűjteménye" 192–99. fol.).

1 *a koronakávéház* — a „Magyar Korona" vendéglő, melyet korona-cégére után általában csak „Koroná"-nak emlegettek, 1783–1911-ig működött a Váci utcában, az egykori Kis Korona (ma: Régiposta) utca közelében, melynek névadója is ez a vendéglő volt.

2 *egy idegen kezdett feltünni,* — Mint e cikk századvégi címe is mutatja, I. Napóleon unokaöccséről, az 1848-tól köztársasági elnökként, majd az 1851-i államcsíny után 1852-től császárként uralkodó III. Napóleonról van szó. Már korábban is uralomra tört, de első puccskísérlete 1836-ban még sikertelen maradt. E cikk megjelenése évében a Szárd királyság oldalán Ausztriával vívott háborút; e fellépéséhez a magyar emigránsok, élükön Kossuth Lajossal — III. Napóleon ígéretei alapján — messzemenő, de jogosulatlan reményeket fűztek Magyarország felszabadítását illetően; 1859 júliusában III. Napóleon és Ferenc József már meg is kötötték a békét Villafrancában.

Mint Jókai az 1866-ban írt *A sajtó és a cenzura Magyarországon* című cikkében megemlékezett róla, sűrűn változott a hatalom és a cenzúra véleménye a francia uralkodóról; az 1851-es államcsíny után „minden magyar lapszerkesztőnek meghagyatott, hogy Napoleonról csak tisztelettel szabad emlékezni". Azután hol kritizálni, hol dicsérni kellett; 1859-re „megint az jött, hogy Napoleont ismét kár lesz olyan nagyon tisztelni. Tíz hónap mulva ismét tisztelettel kellett róla emlékezni. És így tovább. Én valóban nem emlékszem rá, hogy hányszor írtam alá, hogy Napoleon császár irányában miféle vélemény-árnyalatokat kell felvennem, mint engedelmes állampolgárnak" (l.: HhM 4. k. 78.).

12 *marqueur* — a kártya és billiárdpartik eredményét jegyző személy a kávéházban (l.: JCB 1. k. 844.), de így nevezték a felíró pincért is.

22 *acquit* — nyugta, elismervény.

290

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1859. okt. 1.] 296.

M: Ü 4. k. 5. sz. 40.; több más üzenet között.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *hogy én ilyen meg amolyan beteg vagyok.* — Jókai fennmaradt aug. végi, szeptemberi levelei mind rosszullétről panaszkodnak. Már aug. 26-án azt írta Eszter nővérének, hogy „én a napokban rosszul voltam", később pedig egyre betegebb lett. Noha szept. elején — 6-án — azzal nyugtatta meg Erdélyben, Nagyváradon vendégszereplő feleségét, hogy „Én már hála Istennek annyira magamhoz jöttem, hogy Szombaton, vagy Hetfőn útnak indulhatok Váradra", tíz nappal később már mind a nővéréhez, mind Károly bátyjához írt levelében így hárította el a pápai meghívást: „Velem nem jól áll a dolog: én rosszabbul vagyok, mint hiszik"; majd: „Én komolyan beteg vagyok" (l.: OSzK Jókai levelestár és FolHung 2261. sz. 221., 222., 282. fol.). Pár év múlva, 1862-ben így emlékezett vissza erre az időre: „Három év előtt (. . .) naponkint lázam, köhögésem, éjjeli izzadásom volt, azzal a ráadással, hogy igen nagy mértékben vért köhögtem; nem volt jártányi erőm, vázzá voltam fogyva" (l.: uo. 224. fol.).

291

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. okt. 9.] 296–98.

M: VU 41. sz. 488.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

2 *Az egyszeri színésznek* — valószínűleg Megyeri Károlyról van szó, kinek tintapecsétes kabátját Petőfi is megénekelte *(A tintásüveg)*.

Sor:

10 *Hát ön nem halt meg?* — Jókai betegségére nézve l. az előző írást és jegyz. Két hónappal később — nov. 30-án — már azt írta nővérének: „... mind egészségesek vagyunk, különösen én, ollyan vagyok mint a vas" (OSzK FolHung 2261. sz. 223. fol.).

20 *Helgoland* — kis sziget az Északi-tengerben; üdülőhely (NSzK).

31 *dr. Bókai* — Jókai kezelőorvosára nézve l. a 330. sz. cikk. jegyz. JKK 672.

43 *Wagner Sándor* (1838—1919) — festőművész, a magyar romantikus festészet első képviselőinek egyike. 1859-ben készült első, *Dugovics Titusz* című képével a magyar nemzeti tematika lelkes művelőjévé lett.

51 *Liszt Ferenc szerint* — Liszt tanulmánya, melyben azt állította, hogy a magyar zenét, nótát a cigányok hozták létre, mind az egész magyar közvéleményben, mind Jókaiban nagy visszatetszést szült (l.: a 300. sz. cikk jegyz. JKK 617.).

52 *Martinuzzi* — másik nevén Fráter György (1482—1551) erdélyi államférfi, váradi püspök, az erdélyi fejedelemség megszervezője.

59 *Kemény Simon* — valódi neve: Kamonyai Simon, Hunyadi János 1442-ben elhunyt hős katonája volt. Mezid bég nagyerejű támadásakor 1442-ben magára öltötte Hunyadi öltözetét s így vonta magára az ellenség fő támadását. Ezzel lehetővé tette, hogy Hunyadi pár nap múlva vereséget mérjen a törökre.

292

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. okt. 16.] 298—300.

M: VU 42. sz. 500.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Tündérujjak"* — A két francia szerző Feleki által fordított, és javára előadott 1858-ban írt színműve *(Les doigts de fée)* okt. 10-én került először színre.

27 *volán* — itt: az abroncsszoknyát kimerevítő drótkerék.

REBELLIO AZ ÜSTÖKÖS TYRANNISMUSA ELLEN

300—302.

M: Ü 1859. okt. 22. 4. k. 8. sz. 59.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Vö.: a 300. sz. cikkel.

2 *az üldözött misera plebs versificans* — A misera plebs contribuens (nyomorult adózó nép) kifejezés nyomán született nyomorult versíró népre, illetve az őket ért támadásra való utalás bizonyára az Ü okt. 15-i számában megjelent „Don Dugo di Boutella, gewesener Stopli" aláírású *Nyilt levél a belletristikus lapok nagyérdemü szerkesztőihez* című cikkre vonatkozik, melynek írója (nem Jókai! l.: az okt. 1-i szerkesztői üzenetet a 40. lapon) elborzadva látja, milyen szörnyű verseket közölnek egyes lapok, melyek ingyen kapják e „műalkotásokat". Mivel a mintegy 20 ingyen-verselő évente megír vagy 2000 verset, javasolja, hogy ezektől — a közlésért — még pénzt is kérjenek a szerkesztők. Így egész szép bevételi forrásra tehetnének szert.

9 *a tudósokra, a kik nem irnak* — az Ü-ben többször is szó esik az akadémikusokról, kik nem dolgoznak semmit.

11 *Nefelejts* — A Kozma Vazul kiadásában 1859 elején indult, Bulyovszky Gyula által szerkesztett divatlap.

14 *Pesther Lloyd* — 1854—1944 közt kiadott pesti német nyelvű napilap.

15 *ha nem közölne már több adomát a zsidókról* — Márc. 12-én közölte az Ü a *Szerkesztői sub rosa* rovatban Jókai alábbi szerkesztői üzenetét:

„B. S. héber atyánkfiának. Azért ne nehezteljen kegyed, hogy a zsidókra élceket csinálnak: nincs ez alól kivéve senki: abban nem szükség vallási vagy nemzeti sérelmet találni, ha valami felekezetünkből való ember rosz fát tett a tüzre, s azt mások kibeszélik, akárhány tolvaj akadt már például kálvinista, de biz annak a hibáját nem tartozik szégyenleni mind a négy superintendentia: épen ugy nem illetékes dolog izraelita atyánkfiainak in solidum bánkódni azon, ha közülök egy-két csaló akad. (Én nem tudom, hogy akad-e, mert engem sohsem csaltmeg egy is.)" (L.: Ü 2. k. 11. sz. 96.; és Vö.: a 300. sz. cikkel JKK 312 : 29—34.)

Sor:

18 *Magyar nép ujsága* — Valószínűleg Magyar Mihály 1859. okt.-ben indult, és 1860. jún.-ban megszűnt A Nép Ujsága című kiadványáról van szó (l.: PN 1859. dec. 28., 1860. jún. 27.).

19 *a derék csizmadiákat egyre üldözi* — célzás főképp a politikus csizmadia-féle írásokra.

23 *Napkelet* — Vahot Imre által szerkesztett irodalmi folyóirat.

26 *Vadász és versenylap* — Bérczy Károly sportfolyóirata.

29 *Tanodai lapok* — Lonkay Antal 1856-ban indított szakfolyóirata

30 *népiskolár* — néptanító

33 *Kertészeti lapok* — ilyen lap nem volt, csak Kertészeti Füzetek; Entz Ferenc szerkesztette.

41 *Falusi Gazda* — Fényes Elek szerkesztésében 1856-ban indult ily című füzetes kiadvány, 1857. 2. félévétől Gazdasági Hetilap címen, Érkövy Andor szerkesztésében, hetilapként jelent meg; 1859. máj. 1-től Galgóczy Károly szerkesztette.

45 *Iparosok lapja* — 1859. okt. 1-én indult, szerk. Galgóczy Károly (1823—1916).

53 *Orvosi hetilap* — 1857-ben indította Markusovszky Lajos (1815—1893) egy. tanár.

57 *Törvénykezési lapok* — Császár Ferenc 1857. okt.-ben indult lapja. 1858-ban Császár halála után hamarosan megszűnt.

61 *Képes ujság* — A Thaly Kálmán segédszerkesztői közreműködésével megjelenő képeslap első száma 1859 júniusában jelent meg (l.: PN júl. 26.).

65 *Katholikus Néplap* — Blümenhuber Ferenc szerkesztésében 1850-ben indult újság

69 *Budapesti Hirlap* — A kétfejű sassal megjelenő hivatalos lapot 1856-tól Nádaskay szerkesztette; jellegéből következően népszerűtlen újság volt.

294

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1859. okt. 29.] 303.

M: Ü 4. k. 9. sz. 71.; több kisebb feljegyzés között.

Sor:

Cím Az Ü 1859. okt. 15-i számában új rovat indult *Kakas Márton emléklapjaiból* címen. Ezek legtöbbje csak pár sornyi jegyzet, adoma, a kor hangulatára, napi eseményekre célzó megjegyzés, reflexió. — E kis jegyzettel mutat rokonságot az Ü-ben ez év jún. 18-án megjelent *Okos ember nótája* című Kakas Márton vers (Ü 1859. 3. k. 48.):

Okos ember most azt teszi — mum, mum. —
Ha kérdezik, hogy mi ujság! — mum, mum. —
„Zöld uborka, sárga barack,
Igen jó, ha belé harapsz,
Ez most a legujabb ujság; — mum, mum."
— — — —

Okos ember ha kérdezik: — mum, mum.
Mit csinálnak Olaszhonban? — mum, mum. —
Azt feleli „makaronit,
És parmezánt, akármennyit,
Együtt jó az mind a kettő, — mum, mum."

Hasznos állat az a pipa — mum, mum.
Bölcs ember az, ki azt szlja, — mum, mum.
Mert a mig a pipát szlja
Addig nem beszél a szája
S az már milyen nagy bölcsesség! — mum, mum.

Anekdotaként már korábban is felhasználta ezt a motívumot Jókai: egy 1847. márc. 17-i cikkében arra biztatja egy ügyvéd a védencét, hogy ha a törvény elé szólítják, ne feleljen semmit, hanem csak hmgessen, mint aki nem normális (l.: JCB 1. k. 101.).

7 *Krónland* — itt Magyarországra vonatkozik, melyet ez időben Ausztria csak koronatartományai egyikének tekintett.

295

EZ ELŐTT

303—05.

M: I. Ü 1859. nov. 5. 4. k. 10. sz. 74.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 126—28.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

III. *Életemből* III. Bp. 1887. 151–64.
IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK. 96. k. 418–20.
V. *Írói arcképek.* Bp. 1955. 125–26.; Bisztray Gyula jegyzeteivel.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

1 én *a* magyar- (1860: én magyar-)
17 udvari-szállás (1860: udvarszállás)
35 müárus M... (NK: műárus M.)
39 lehet*ett* (1860; NK: lehet)
57 majd *csak meg*élünk (1860; 1887: majd csak *el*élünk NK: majd *el*élünk)
60 udvarszállásban (NK: udvar*i* szállásban)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *én a magyar-utcában 21-ik szám alatt lakom* — Jókai 1857-ben írt Eszter nővérének; „Tegnap és tegnapelőtt költöztem *bele az én* házamba; a hurcolkodás örömei — negyednapos esőben — illően mérséklik a fölötti bánatomat, hogy már ezután nem változtathatok szállást minden esztendőben kétszer". (L.: OSzK FolHung 2261. sz. 216. fol.) Előző év őszén vette meg a házat 14,000 forintért, amiből 5 ezret még novemberben ki kellett fizetnie (l.: Jókai Károlyhoz írt 1856. szept. 30-i levelében uo. 266. fol. A 4. notesz feljegyzése szerint a ház költségei a 20,000 ft-ot is meghaladták; l.: *Följegyz.* I. 162–63., 693–94). E házban lakott Szigligetin kívül még a Szerdahelyi házaspár is. (Az épület ma már nincs meg; ablakaiból a mai Károlyi kertre nyílt kilátás.)

16 *Ezelőtt negyvenöt évvel* — Az évszám nem egészen pontos: Kisfaludy Károly nélkülözésteli bécsi, olaszországi és pozsonyi évek után 1817-ben telepedett le — most már véglegesen — Pesten. Külföldi évei alatt képek eladásából tartotta fenn magát; első pesti évei is nagy nyomorban teltek el. Magyar utcai nyomorúságos szállásáról olvashatunk többek közt Bánóczi József monográfiájában is *(Kisfaludy Károly és munkái.* I. Bp. 1882. 152.), de Jókai maga is többször megemlékezett róla, így az *Eppur si muove* című regényében is. A regénybeli Jenőy Kálmán — kinek alakját részben Kisfaludy Károlyról mintázta Jókai — pártfogója, Tseresnyés csizmadia Magyar utcában levő

Sor:

házában lakik: „az olyan egyszerü kis viskó volt, amilyent csak valaha a régi Pest város ócska bástyafalához ragasztottak, a mik, mint egy csoport fecskefészek az eresz alatt, képezték a Magyar utcát." (L.: JKK 23. k. 146 : 3–6.). — Kisfaludy itteni lakására vonatkozó bejegyzést l.: a 6. noteszben *(Följegyz.* I. 253.) — Az Ü címlapja szerint — ahol azt közölte Jókai, hová küldhetők a kéziratok — 1860. júl. végéig lakott e Magyar u-i házban. Az aug. 4-i szám szerint lakása már: „Al-Országut, Unger-ház 18. sz. 2-dik emelet".

58 *musta* — vargák és csizmadiák szerszáma: kurtanyelű vasbunkó, mellyel a bőrt egyengetik, simítják.

296

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1859. nov. 5.] 305–06.

M: Ü 4. k. 10. sz. 79.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *A „Presse"hez irt verset* — a PN okt. 29-én közölte Ilméri István levelét, mely általában is szól a német lapok egy részében ez időben elszaporodó magyargyalázásról, s főleg a bécsi „Presse" okt. 27-i számában közölt „pesti levél"-ről, mely szerint a magyarok csak azért készülnek Kazinczy-ünnepet ülni, hogy elhomályosítsák vele Schiller emlékét. Egyáltalán ki az a Kazinczy? még a Brockhausban sem szerepel a neve — kiáltott fel rosszindulatúan a német lap cikkírója. Pedig — írja Ilméri — ez nem igaz, mert a Brockhaus Lexikon 10., 1853-ban megjelent kiadása már közölt cikket Kazinczyról (X. k. 762.). A német lap cikke hatására sokan még élesebben fordultak a két legmagyargyűlölőbb osztrák lap, az Augsburger Allgemeine Zeitung és a Presse ellen (l.: a PN nov. 1. és 4-i cikkét is.).

8 *Neueste Nachrichten* — E magyarok iránt jóindulatú bécsi újságnak még a hirdetését is közölte a PN. A német lap a következő hónapokban Jókai *Szegény gazdagok* című regényének *(Die armen Reichen)* közlésére készült (l.: PN nov. 4., 14.).

Sor:

20 *Schiller tiszteletére* — a nagy német költő 1759. nov. 10-én született; ekkor készült hazája a centenárium megünneplésére.

26 *ki bálványozott nyelve kulturájának ez évben százados ünnepét ülte* — Utalás a nyelvújítás nagy harcosának, Kazinczy Ferencnek okt. 27-én tartott centenáriumi ünneplésére (l.: a köv. írásokban is.).

297

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1859. nov. 5.] 306—07.

M: I. Ü 4. k. 10. sz. 8o.; több, pár soros feljegyzés között.
II. PN 1859. nov. 11.; a *Különféle*k rovatban, utánközlés.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

7 *Pillvax* — híres kávéház a mai Petőfi Sándor utcában.

13 *a Kazinczy-ünnepélyre* — Kazinczy Ferenc születésének 100. évfordulóját országszerte nagy ünnepségsorozattal ülték meg; ezek az ünnepségek tulajdonképpen a németesítő törekvések, az osztrák elnyomás elleni nagy nemzeti demonstrációk voltak. Az Akadémia által rendezett okt. 27-i ünnepi ülést a Nemzeti Múzeum csarnokában tartották. Az akadémia alelnökének, Eötvös Józsefnek Kazinczyt magasztaló beszédét Szász Károly *Kazinczy Ferenc emlékezete* című, tiszteletdíjban részesült verse követte. Toldy Ferenc *Futó pillantás Kazinczy Ferenc írói pályájára* címen olvasta fel ünnepi előadását. Majd Tompa Mihály levelező tag *Óda Kazinczy fölött* című, jutalmazott költeménye után Dessewffy Emilnek, az Akadémia elnökének zárószavaival fejeződött be az ünnepség. Este a Nemzeti Színházban szintén ünnepi előadáson emlékeztek meg a száz évvel ezelőtt született költőről (l.: PN 1859. okt. 26., 27., 29.).

19 *Kazinczy alapitvány* — A felajánlott pénzadományok elég gyorsan gyűltek: egy hónap alatt már 5500 forint folyt be a Dessewffy Emil, Deák, Kemény, Eötvös, Kazinczy Gábor és Ürményiből álló bizottmányhoz (l.: PN nov. 27.). Az alapítvány összegéből — Kazinczy rászoruló, meglehetősen nehéz anyagi körülmények közt élő maradékainak támogatásán kívül — emlékművet kí-

Sor:

vántak állítani a költő érsemlyéni szülőhelyén, tehermentesíteni akarták a széphalmi kis birtokot, s a rendbehozott egykori széphalmi lakóházban emlékszobát kívántak berendezni Kazinczy emlékére.

22 *Augsburgi nénikém* — A magyarellenességéről hírhedt Augsburger Allgemeine Zeitungra való utalás. Általában megszaporodtak ez időben a magyar sajtóban az ellenséges német lapot támadó, leleplező cikkek. 1859. szept. 20-án közölt a PN hosszabb írást e német lapról, mely „azt mondá legközelebb, hogy Magyarországon köznyelv a német", melynek „egyik fő s nem tudjuk honnan származó kötelessége, hogy mikor csak alkalma van, különösen bennünket, magyarokat rágalmazzon, miveletleneknek, s csaknem kannibáloknak mutasson be a külföld előtt". Jókai is ekkortájt, ez év szept. 24-én a 288. sz. cikkében leplezte le az Augsburger Zeitung magyarországi tudósítóját, egy augsburgi boltossegédet. (L.: JKK 291.)

298

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1859. nov. 12.] 307–08.

M: Ü 4. k. 11. sz. 88.; több kisebb feljegyzés között.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

3 *Schiller ünnepély* — 1859. nov. 10-én volt a német költő születésének 100. évfordulója. A magyar lapok sűrűn közöltek — a valóban ünnepi előkészületek hírein kívül — oly írásokat is, melyek a németországi Schiller-ünnepségek disszonáns, zavaró jelenségeiről számoltak be. Így például — a készülő hamburgi, góthai kivilágítás, nagyszerű ünnepségek mellett — ilyenekről is olvashatunk: „Akadnak azonban buzgó (értsd: vakbuzgó) ellenzők is, mint például egy ulmi lelkész, valamint Lamparter ur, a ki a templomban a Schiller ünnep ellen papol s bünnek és bálványimádásnak nevezi" (l.: PN nov. 15.). Berlinben az egyik lap („N. Pr. Ztg.") épp az évforduló napján, 10-én kelt ki az ünnepségek ellen, különösen azért, mert abban a nép nagy tömege ké-

Sor:

szül részt venni, s az „ujkori zsidóság", a „hazafias zsidók", a „müvész zsidók", az „irodalombeli zsidók", és mert „az eszmeiség dallosát a realizmus hivei akarták megünnepelni" (l.: uo. nov. 13.). A PN — mely felháborodva ismertette e cikket — Jókaihoz hasonlóan szembeállítja vele a magyar Kazinczy ünnepségeket, melyeket sehol sem zavart meg semmi „ellen harag".

7 *Cotta* — régi német könyvkiadócég; különösen akkor tett szert hírnévre, mikor Johann Friedrich Cotta (1764—1832) Schiller és Goethe kiadója lett.

299

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. nov. 27.] 308—11.

M: VU 48. sz. 571.; téves számozás következtében ez a 2. CXIII. Levél.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Gyümölcs-kóstolások* — a Magyar Kertészeti Társulat nov. 5—13 között tartotta harmadik kert-ipar-tárlatát Pesten, a Nemzeti Múzeumban. A zsűrizés nov. 5-én volt; erre a napra vonatkozhat Jókai írása.

5 *„hic Gallus cantans, in arbore sedens, pira, poma comedens etc."* — „ez az éneklő kakas, a fán ülve körtét, almát eszik stb."

7 *competens* — illetékes. Jókai itt csak szerénykedik, mert ő valójában igen értett a növényekhez, a gyümölcsökhöz. A kertészkedést még gyermekkorban, tanítójától kedvelte meg (l.: *Hol kezdtem én a kertészkedést* HhM 5. k. 152., 155—56.), és édesanyjától, kinek mindig híres szép gyümölcsei voltak. Jókainak a Svábhegyen magának is igen szép kertészete, gyümölcsöse volt, szeretettel ápolta fáit. Említett írásában olvashatjuk: „Lehet, hogy el fognak felejteni, mint költőt, de az én szép fáim minden évben ki fognak zöldülni ujra s hirdetni fogják, hogy »kertész« voltam". 1896-ban *Kertgazdászati jegyzetek* címen könyvet is adott ki. (Jókai növényismeretéről, kertészkedéséről írt számtalan cikk

Sor:

felsorolását l.: Szekeres Lászlónak a *Kárpáthy Zoltán*hoz írt jegyzeteiben JKK 8. k. 388.). Kertje tervezésére nézve l.: noteszeit *(Följegyz.* I.).

10 *Kubinyi Ágoston* (1799—1873) — 1843-tól a Nemzeti Múzeum igazgatója.

13 *mint a drámabirálás volt* — Bár drámapályázatok elbírálására később is felkérték, miután 1857. jan. 12-én, Rádayhoz írt levelében — többek közt nagy elfoglaltságára való hivatkozással — felmentését kérte drámabírálói tagsága alól (l.: OSzK. Levelestár), ez év elejétől megszabadult e hét év óta viselt terhes tisztségétől. (L.: a 260. sz. cikk jegyz. is JKK 565.)

17 *pomolog* — gyümölcstermelő, -szakértő

18 *homoeopatha* — a homeopathia, azaz a hasonszenvi gyógymód alkalmazója. Az akkor divatossá válni kezdő gyógymód elve: „valamelly nyavalya csak olly szerek által gyógyittathatik meg gyökeresen, mellyek az egészséges emberi testben azon nyavalya kórjeleihez lehetőleg hasonló jelenetcket képesek előokozni, vagyis röviden mondva: hasonló a hasonló által gyógyul meg." (L.: *Ujabbkori Ismeretek Tára*, 4. k. Pest 1852. 328—46.)
allopatha — a homeopathiával ellentétes gyógytudományi irány, az allopathia alkalmazója.

30 *Pecz Armin* — az 1884-ben, 73 éves korában elhunyt orvos, földbirtokos, eredeti foglalkozása mellett szenvedélyes kertész is volt. A Borászati Lapok munkatársaként számos kertészeti, szőlészeti és borászati témájú cikke jelent meg.

39 *dr. Málnay Ignác* — az 1884-ben elhunyt orvos munkatársa volt a Borászati Lapoknak. 1869, 1870-ben szőlészeti, borászati szakkönyvei jelentek meg.

43 *dr. Pólya* József (1802—1873) — 1830-tól orvos, 1858-tól az MTA rendes tagja volt. Neki is jelent meg kertészeti szakcikke 1855-ben a Gazdasági Lapokban *(Az ojtó-ág eltartásáról)*.

48 *triviális* elcsépelt

49 *nagy férfiaink neveivel* — Jókairól is neveztek el — még életében — szőlőt. Mathiász József szőlőnemesítő 1901-ben levélben kért engedélyt Jókaitól, hogy róla nevezhessen el egy új szőlőfajtát. Jókai 1901. okt. 4-én kelt levelében — mint maga is szőlőművelő ember — köszönettel adta beleegyezését (l.: VU 1901. okt. 13. 667.).

54 *Bartakovics* Béla (1791—1873) — 1850-től egri érsek; konzervatív politikai meggyőződése ellenére adományai tették méltóvá Jókai szemében e megtiszteltetésre: a Tudományos Akadémia

Sor:

részére 10 500 ft-ot, az Erdélyi Múzeum Egylet javára 5 250 frt-ot, a Nemzeti Színház javára 2000 ft-ot adományozott.

58 *A tárogató sipról* — E régi magyar hangszerről már 1853. jan. 23-án cikket közölt a Jókai által szerkesztett Délibáb: a *Néhány szó a tárogató sipról* című cikk szerzőjének gr. Fáy Istvánnak Jókai — ugyancsak e lapban közölt — *Petki Farkas leányai* c. novellája idézte emlékezetébe e hangszert. A közhiedelemmel ellentétben, szerinte, e hangszer még nem tűnt el nyomtalanul; ő maga is látott valaha egyet a Nemzeti Múzeumban. De van-e még valaki, aki meg is tudná szólaltatni e hangszert? Kutatni kellene utána, mert „egy nemzetnek mindig tisztelni kell nyelvét, zenéjét, öltözetét, hogy sokáig éljen e földön" — írta cikkében Fáy István. A szerkesztői megjegyzés már 1853-ban arra biztatta a kortársakat, hogy jelentkezzen, aki tud valamit a tárogatóról (l.: Db 1853. jan. 23., 126—27.). Nyilván e felszólítás hatására Virág Lajos hamarosan közölt egy cikket és képet a hangszerről (l.: uo. febr. 6.), de ezzel aztán, akkor, abba is maradt a tárogatóval kapcsolatos kutatás.

1859-ben azonban újra felvetődött az ősi magyar hangszer kérdése. Elsősorban Liszt Ferencnek a magyar zenéről írt téves tanulmánya által felkeltett felháborodás tette közérdekűvé, aktuálissá a tárogató utáni nyomozást. (Liszt tanulmányára nézve l.: a 300. sz. cikk jegyz. JKK 617—19.) Már az év első felében, a magyar zenével, csárdással foglalkozó korábbi cikkek után Fáy a *Tőlem is egy szó, a sok szóra* című írásában (VU 1859. ápr. 10. 175—76.) sürgette újra a tárogató felkutatására és feltámasztására irányuló kutatásokat. Mint Török János cikkéből kiderült — írta Fáy — Nyitrában még nemrég is fújták; meg kellene keresni azt az embert, aki tud játszani e hangszeren: „Ha ez egyéniség feltalálható, e hangszer azonnal lábra kaphat; pedig soha hangszer a magyar szivre jobban nem hatott, mint a tárogató". Miután pedig Liszt tanulmányának állításai közismertté váltak, egyszerre közüggyé vált a tárogató kérdése. Okt. 2-án Nyitrából jelentkezett valaki Fáy felszólítására, s közölte, hol található az említett hangszer, s ki tudja azt megszólaltatni (VU 476.). Ezután már egymást követték a tárogatóval kapcsolatos cikkek: VU 1859. okt. 16., 23., nov. 6., 20., 27., dec. 4., 11.; PN nov. 15—16. stb. Az ország legkülönbözőbb részeiről jelentették, hogy tárogatót találtak; Fáy a cigányokat is biztatta, hogy tanulják meg e hangszer kezelését; dec. 8-án pedig már nagy nemzeti lelkesedés közepette tartotta Suck András tárogató-hangverse-

Sor:

nyét a Nemzeti Múzeumban (l.: a 302. sz. cikkben JKK 320 : 55.). Ezek a cikkek, ez a közhangulat, hangverseny mind az egyre inkább hangot kapó nemzeti öntudat megnyilvánulásai voltak. Jókai természetesen élénk figyelemmel kísérte a hangszerről szóló tudósításokat; erre mutat az *Eppur si muove* c. regényének *A csittvári krónikáról* szóló fejezete, melyben Csuka Feri fújja a rejtegetett, nehezen megszólaló hangszert (JKK 22. k. 30—31.), de lelkesen írt róla a *Szép Mikhál* és az *Egetvívó asszonyszív* című művében is (l.: JKK 22. k. 548.).

60 *Tegnap együtt hallgattuk* — Suck a dec. 8-i hangversenye előtt két próbát tartott; a második, dec. 30-i próbájáról írta a PN, hogy „az elsőnél még kecsegtetőbb eredményeket mutatott fel" (l.: PN dec. 2.).

72 *csaták rohamaiban használták* — Az ázsiai eredetű fúvóshangszert a magyarok valószínűleg a honfoglalás előtt, dél-oroszországi tartózkodásuk alatt ismerték meg, s onnan hozták magukkal; a 16—18. század folyamán „töröksíp" néven volt használatos. A 19. században már a kuruckor tradicionális hangszereként említik (l.: *ZLex.*).

90 *gróf Keglevich főispáni beiktatásán* — Busini gr. Keglevich Gábort, a későbbi koronaőrt és tárnokmestert 1827. nov. 6-án iktatták be, bár már aug. 28-án kinevezték főispánná. Utóda 1848. ápr. 20-tól Ráday Gedeon lett. (L.: Nógrád vm. monográfiája. Szerk. Borovszky S. 503—4.)

101 *Qui vivra, verra!* — Ki megéri, meglátja! A cikk megírásának, ill. leadásának napján, 24-én is ezzel zárult a PN olasz ügyekkel, a jövő kilátásaival foglalkozó vezércikke.

300

KAKAS MÁRTON A POKOLBAN

311—16.

M: I. Ü 1859. dec. 3. 4. k. 14. sz. 105—7.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 117—22.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 263—71.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 345—49.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

52 világ majorosa (1860; 1887: világ *minden* majorosa)
127 pompás *termetes* bagariák (1887: termetes bagariák; NK: pompás bagariák)
136 a mért (NK: a miért)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Hasonló módon tekintett végig az Ü cikkeinek tárgyain Jókai a 293. sz. írásában is (JKK 300.).

5 *Plutó* — a görög–római mitológiában az alvilág és a föld alatti kincsek ura.

24 *Nyirkávai László, Czerko Gyuro, Klipitroklapatrovics* — az Ü 1858. okt. 30. és dec. 18. közt (11–18. sz.) a *Hirhedett pipázók arcképei*-sorozatban a következő rajzos tréfákat közölte: 1. *Nyirkávai László azaz Ferbli Laci*; 2. *Czerko Gyuro*; 3. *Klipitro Klapatorics*; 4. *Sonnenhimmelstern Tonele*; 5. *Nemcsiklandi Bugafeöi Nepomuk János ur*; 6. és 7. *Csumpa és Durki*; 8. *Potya Péter*; 9. *Nyápic Lőrinc.* — E rajzok szerzőjének így üzent Jókai 1858. dec. 11-én a *Szerkesztői sub rosa* rovatban: „*Pap Zsigának.* A küldött rajzokat köszönöm; de már több pipázó arcképet igazán mondom nem adhatok, mert egy tréfát nem szabad sokáig folytatnunk."
Az említett három alak rajza okt. 30-án, nov. 6. és 13-án jelent meg.

31 *élceket Mózsesről, Smüléről, Icigről* — Az Ü az első időben gyakran közölt oly adomákat, vicceket, melyeknek zsidók voltak a szereplői .Az ezzel kapcsolatos támadásokra az 1859. márc. 12-i szerkesztői üzenetek közt felelt Jókai (l.: a 293. sz. cikk jegyz. JKK 604.)
1860-ban, mikor az izraelita hitközség tagjai is pozitívan reagáltak már a megerősödő nemzeti közhangulatra, ezek az élcek megszűntek a lapban. (Vö. a 340. sz. cikkel JKK 428. : 1–5.)

38 *quid juris?* — milyen jogon?

44 *megbaunscheidoztak* — A „Baunscheidtizmus" a feltaláló Baunscheidtről elnevezett, bőrkezelésen alapuló gyógymód volt.

47 *lunátikus* — holdkóros

55 *a poloska* — Utalás Arany Jánosnak # jellel megjelent ily című verses prózájára (l.: 1858. szept. 4. 1. k. 21.).

61 *fürmender* — a német Vormund szó elferdítése; akkori jelentése községi elöljáró, polgármester.

Sor:

65 *a rejtett szabólegényért* — X. X. betűjellel 1860. júl. 2-án jelent meg az ily című debreceni adoma az Ü-ben: a Nagyerdőben lakó debreceni főerdőmesterhez — bár vendégei voltak — betört a város szabócéhének vezetője, s kereste az állítólag ott működő vagy tartózkodó céhen kívüli szabólegényt. Kiderült, hogy megtréfálták: csak egy bakkecskét talált az erdésznél (l.: 3. k. 66—67.).

68 *ki a pézsmakacsákat megette* — Zalár *Egy pézsmakacsa históriája* című írása 1858. nov. 20-án jelent meg: Pest közelében egy gazda különleges holland hagymákat termelt, és pézsmakacsákat tenyésztett. Egyik látogatóját meg is ajándékozta e különlegességekkel, de az útközben — mivel a csárdában semmit sem kapott enni — megsüttette a kacsákat a hagymával együtt (l.: 1. k. 107—8.).

70 *a csillagos szobában* — Jókai *Furcsa kaland* alcímű elbeszélése 1858. okt. 23-án jelent meg; hőse Párizsban egy szép nőtől kapott meghívást. Csak másnap tudta meg, hogy a szoba csillagos falrácsain keresztül a beavatottak megnézhetik, mint játssza el a nő a mit sem sejtő, szerelmet valló férfiakkal — amilyen előző nap az elbeszélés hőse is volt — gyöngéd szerelmi jelenetét (l.: *Dekameron* 1. k. 73—75.).

72 *én vagyok a Z betűk ellensége, kit te levertél* — A már korábban említett, a *cz* illetve *c* betűkkel kapcsolatos írásokon kívül ez év máj. 21-én is megjelent még az Ü-ben egy kis tréfás írás a *cz* védelmében: *A simplex „c" veszedelmes hatása!!!* címen (l.: 3. k. 22.).

75 *theát rhum helyett halzsirral* — Utalás a *Jó-e a thea?* című, 1859. júl. 23-án megjelent írásra: egy csallóközi birtokos előkelő estélyt akart adni, ezért rumot hozatott Pozsonyból. Mivel azonban még sohasem láttak s ittak rumot, véletlenül az ugyanolyan flaskában, csizmakenésre hozatott halzsírt itták meg rum gyanánt (l.: 3. k. 93.).

91 *egy elátkozott ballerina mondá* — Az utalás vagy a *Szép Nadejda. Ideál kép. Egy szerencsétlen poéta után diktálandó rajzolta egy boldogtalan pictor* című verses rajzra, vagy a *Signoria Saltadina primaballerinát* ábrázoló 4 képből álló, okt. 23-án megjelent sorozatra vonatkozik (l.: 1858. 1. k. 13—14., 79.).

93 *pas des deux* — a páros tánc neve a balettben.

94 *egy boszúálló sportsman* — 1859. máj. 28-án jelent meg *Az 1859-iki lóversenyekre* című Kakas Márton vers, mely kicsit csufondárosan írt a nagy eseményről: „Lóra magyar! hi a haza (. . .) éljenek

Sor:

a sportsmanek!" Rajzos tréfák is foglalkoztak a lóversennyel az Ú-ben.

99 *a vasuti konduktorok* — A vasúti kalauzokkal gyakran gúnyolódott Jókai, ti. mind idegenek voltak, nem tudtak magyarul, és nem ismerték a magyar helységneveket sem. Nem sokkal előbb, okt. 15-én írta Jókai a *Kakas Márton emléklapjaiból* című rovatban: „Egy ismerősünkkel történt, hogy nem rég elvitték Nagy-Várad helyett Aradra, s mikor a vasuti kalauzt előfogta, hogy miért mondta neki azon kérdésre: melyik vonat megy Váradra? hogy ebbe üljön, ez azzal torkolta le: »miért nem mondta az ur világosan *Wardein?* ich hab verstanden *Árad*« — — Magyar, tanulj *világosan* beszélni, ha a vasuton utazol — itthon!" (l.: 4. k. 7. sz. 56.).

101 *torturáz* — kínoz
a Fahrkartémat kerestették elő — A konduktorok folytonos jegyellenőrzése miatti izgalmáról már korábban is írt Jókai (l.: a 237. sz. cikket JKK 174 : 31—36.).

109 *censura* — itt: vizsgálat

111 *ha a finnekkel* — a finn-magyar rokonságra, barátságra nézve vö. a 249. és 271. sz. cikkekkel és jegyz.

113 *Indiana támad rám* — Utalás a 232. sz., Kövér Lajos színművéről írt cikkre (l.: JKK 120.)

114 *Szaufer basa!* — Utalás Vahot Imre színművéről írt 216. sz. cikkére (l.: JKK 76—77).

117 *Liszt Ferenc kocsiját kell húznom* — E korban a kifogott lovak helyett gyakran húzták a művészek kocsiját maguk a hódolók. Itt azért említi ezt büntetésként Jókai, mivel a Liszt elleni felháborodás általános volt ebben az időben. A magyar könyvkereskedésekben 1859 júliusában jelent meg Liszt *Les bohémiens et de leur musique en Hongrie* című, 353 lapnyi terjedelmes munkája, mely a magyarországi cigányok zenéjét ismertetve, tévesen azt sugallja, hogy eredeti magyar zene nincs is, „a magyar zene tulajdonképen cigány zene, s a magyar csak a cigánytól fogadta magáénak" — írta egyik felháborodott kritikusa a könyvről (l.: VU 1859. aug. 21.). Bár Liszt nem rosszakaratból, csak tudatlanságból tárt a magyar zenéről ily tévedéseket a világ elé, teljesen érthető és indokolt a könyve és személye ellen fellángolt elkeseredett harag. Figyelembe kell venni a korabeli osztrák és német sajtó és Bécs elnémetesítő törekvéseit, amely azon a hamis jogcímen akart hatalmat biztosítani magának, hogy a barbár, kulturálatlan magyarság csak nyer, ha beolvad a felsőbbrendű,

a kultúrát hordozó németségbe. Érthető a kortársak elkeseredett haragja, mikor azt kellett tapasztalniok, hogy a magát magyarnak valló, világhírű művész — az ősi, eredeti magyar zene tagadásával — ellenségeink számára szolgáltat hamis érveket, mikor pedig azok amúgy is csak tagadni, becsmérelni szokták a magyar kultúrát, kulturális értékeinket. Ez indokolja Jókai aug. 27-én megjelentetett *Liszt Ferenchez* című versének keserű hangját is.:

Et tu mi fili Brute! Még te is
Ellenünk fordulsz, oh nagy zenész?
Ág is húzza a szegényt, felőlünk
Nem beszél hír, külföld ránk se néz.
Csupán ősi nyelvünk lelke él még
S vérünk lángja, a magyar zene;
Az a dal, mit hogyha hall a honfi,
Könybe lábad mind a két szeme.
Az a dal, mely szivből jött s szivbe
Visszatér; mely együtt sír velünk,
Mely beszél, mit el nem mondhat a száj,
Mit belül csak némán érezünk.
Az a dal, mit egykor istenitél
S lelkesülni tudtál zengzetén
És a mit most, mint avult játékszert,
Te vén gyermek! könnyen összetépsz.

Azt beszéled: — s szavad messzehangzó;
Hogy e méla dallam nem mienk;
Hogy az nem a magyar ősi búja
És jó kedve: benne a mi zeng.
Csak egy vándor, züllött népcsaládnak
Hangja az, mely jött hazátlanul:
Énekelni édes szülőföldrül
A magyar nemzet ettől tanult.

Ettől kezdve számtalan cikkben, írásban foglalt állást Jókai Liszt állításai ellen. (Okt. 6-án gúnyos rajzsorozatot is közölt az Ü ezen a címen: *Az uj honfoglaló! vagy miként akarja Liszt herceg meghóditani Magyarországot a bohemienek számára s hogyan járt vele?*; l.: 8. sz. 60—61.). És nem csak Jókai írt Liszt ellen; a következő hetekben, hónapokban sorra jelentek meg a zenei szakírók s mások tiltakozó írásai (l.: PN szept. 6., 7., 14., okt. 27.; VU aug. 21., szept. 25., okt. 2., 16.). A MS-ban, a BpH-ban egymást követték Simonffy Kálmán, Szénffy Gusztáv, Bartalus István, Festetics Leo, gr. Fáy István stb. cikkei. (Brassai Sámuel *Magyar- vagy cigány zene? Elmefuttatás Liszt Ferenc „cigányokról" irt könyve felett* c. könyvéről már csak a következő évben, 1860. szept. 2-án adhatott hírt a VU.) Tiltakozásuk lényege: az anyag, a lélek

Sor:

mindig a magyaré volt, a cigányok csak eltanulták, felhasználták e zenei anyagot. (L.: a köv. cikket is.)

120 *Butter uram* — a *Hogyan épitett magának Butter uram házat?* című rajzos írás egy Butter nevű svábhegyi ácspallérről szól, ki az ablakkerethez épített először egy kunyhót, s a következő években aszerint toldozgatta tovább az épületet, amilyen épületelemhez jutott.

121 *egy naptárszerkesztő áll* — l.: a 263. sz. cikket. JKK 233.

124 *Abellino boszúja — Első az etiquette* címen 1859. jan. 29-én jelent meg Jókai írása az Ü-ben: Abellino megházasodott, kastélyukban nagyon előírásos előkelőséggel fogadják vendégeiket. A méltóságos asszony meghagyta, hogy fehér mellény, fehér nyakkendő, fekete frakk — „semmi egyéb" — a kötelező viselet az ebédhez. Gróf Torontáli be is tartotta az előírást: mellénybe, nyakkendőbe, frakkba öltözve jelent meg — de nadrág nélkül.

128 *minket varjúknak csúfoltál* — a *Miért hljják Debrecenben varjúnak a parasztcsizmát* című rajzos adoma 1859. febr. 5-én jelent meg az Ü-ben: Dákos uram sarúvarga, éjjel kapatosan térve haza, varjúknak nézte s lelövöldözte az udvaron száradó csizmákat.

130 *az augsburgert* — az Augsburger Allgemeine Zeitung-ot.

301

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. dec. 4.] 316—18.

M: VU 49. sz. 583—4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Vén darázs"* — Némethy György, a Nemzeti Színház tagjának ily című színműve nov. 28-án került először színre.

4 *a mióta „Álmost" láttam* — Szigligeti 3 felvonásos, a Teleki pályázaton induló népszínművét nov. 4-én mutatta be a színház; a VU színházi rovata szerint a darabban „angyalok, ördögök, al- és félvilági szellemek, görög és nem görög tüzek, táncok és énekek, sötétség és világosság, sülyesztők és repitők stb. iparkodnak a nézővel elfeledtetni az — álmosságot." (L.: VU 1859. nov. 13. 552.). Másodszor 21-én került előadásra.

Sor:

6 *beangyalbandiskodjunk* — célzás saját költeményére.

9 *„Presse"* — a magyarellenes osztrák sajtó egyik fő képviselője

23 *mathematikum-punktumot* — pont nagyságú

28 *Gomba* — kisközség Pest megyében, a monori járásban.

31 *Liszt Ferenc nem hall magyarul* — azaz nem ismeri a magyar zenét (l.: az előző cikk jegyz.).

43 *komló* — híres egykori szórakozóhely a mai Városház utcában.

44 *„Európát"* — utalás a mai Roosevelt tér és Vigyázó Ferenc utca sarkán álló, a második világháborúban lerombolt épületben levő egykori „Európa" nevű kávéházra, vendégfogadóra; de ugyanakkor célzás Liszt Ferenc európai hangversenycire is.

52 *Lavotta* — izsépfalvi és kevelházi Lavotta János (1764—1820) zeneszerző, a verbunkos muzsika kiváló úttörője. Jogi tanulmányok, hivatalnoki majd nevelői pálya után választotta a zenei pályát. Kulturált magyarságú muzsikáját már Kölcsey szembeállította a cigányzenével az *Antimondolat* c. írásában, 1815-ben (l.: *ZLex.* 2. k. 424.).

Csermák Antal György (1774—1822) — a 19. sz. eleji magyar romantikus zene kimagasló alakja. Biharival és Lavottával együtt ő alkotta a 19. sz. elejének híres zenei „virtuóz-triászát". A valódi magyar *népzenével* — mely tulajdonképp Bartók s Kodály gyűjtése révén csak a 20. században vált közkinccsé — a többiekkel együtt neki sincs kapcsolata, de a magyar verbunkos zenének egyik kimagasló képviselője.

Ruzicska György (1789—1869) — zeneszerző, Kolozsvár zenei életének jelentős alakja s fő szervezője.

Bihari János (1764—1827) — a magyar verbunkos zene legkiválóbb, cigány származású művelője; a 19. század elejének legjelentősebb magyar muzsikusa és előadóművésze. Mind a költőket (Kisfaludy, Berzsenyi), mind a politika és a zene fejedelmeit (Beethoven, Liszt) elragadta játékával. Verbunkos zenéjében visszanyúlt a kuruc-korszak tradícióihoz, ennek a „magyar hőskornak" zenéjét propagálta (l.: *ZLex*).

60 *csárdás* — A paraszti páros táncból vált nemzeti tánccá még a 19. század első felében; az idegen táncok elleni küzdelem hozta divatba a reformkorban. 1844-től meghódította a báltermeket is; a forradalom előtti években a reformkori eszmék melletti hitvallást jelentette. A csárdásirodalom konvencionálissá hanyatlásával a verbunkos elveszítette jelentőségét, a csárdás kiszorította (l.: *ZLex.* 1. k. 426—27., 3. k. 587.).

61 *ezekre az ősmagyar dalokra* — A verbunkos a 18. sz. utolsó har-

madában felszínre kerülő és kibontakozó magyar tánczenei forma. Azok a stiláris vonások, melyek e tánczenében már a kezdeteknél előtérbe léptek, váltak az újabbkori magyar zene nemzeti stílusának jellegzetességévé. Bihari, Lavotta, Csermák kezén meggazdagodott a forma, régi s népi elemekkel bővülve a nemzet reprezentáns, hódító, speciális műzenéjévé vált. Már Berzsenyi és Csokonai is a régi magyar tánccal azonosította (l.: *ZLex.* III. 587.; és a 127. sz. cikkben is. JCB 4. k. 344–46.).

302

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. dec. 11.] 318–20.

M: VU 50. sz. 597.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Hauser Miska* — A magyar származású hegedűművész (1822–1887) neve nemcsak a korabeli híradásokban, hanem a lexikonban is ily becézett formában szerepel. 1840 óta hangversenyezett; Európán kívül eljutott Amerikába és Ausztráliába is. Amerikai útilevelei ez évben jelentek meg *Aus dem Wanderbuche eines österreichischen Virtuosen* címmel (l.: *ZLex.*). A Nemzeti Színházban dec. 7-én tartotta hangversenyét.

2 *a muzeumi képtárban* — Az 1906-ban megnyílt Országos Szépművészeti Múzeum magvát képező képzőművészeti gyűjteményt ez időben még a Nemzeti Múzeumban őrizték.

29 *Vajda* — Vajda Péterről van szó.

32 *Züllich Kisfaludyját* — A szoborra és avatására nézve l.: a 326. sz. cikket és jegyz. (JKK 378, 665.).

43 *„faágon éneklő madár"* — A hegedűművész saját szerzeményű műveket adott elő; ezek egyike, *A madár a fán*, egy amerikai gyermekmesére szerzett „szeszélydarab" volt (l.: VU 1859. dec. 11.).

44 *fekete királyné* — *Pomare, Tahiti-sziget királynője* című cikk és a királynő képe a VU 1860. márc. 25-i, 13. sz.-ban jelent meg (149–150.). Pomare királynőről, ill. országáról már 1854. júl. 16-án is megjelent egy kis írás a VU-ban, talán Jókaitól: *Egy*

Sor:

bál Tahiti szigetén. Egy másik írása, *A fekete királyné* c. elbeszélése viszont nem róla szól (VU 1856. 27—29. sz.).

45 *haytii* — Haiti többségében négerek által lakott állam a Hispaniola-sziget (Nagy-Antillák) nyugati részén. Valószínűleg véletlenül vagy tréfából szerepel „haitii" „tahitii" helyett.

53 *famacska* — fából készült kétágú csizmalehúzó

54 *assistentia* — segédlet; e szóhoz, csillaggal jelölve, a köv. lábjegyzet tartozik a VU-ban: „Hogy ne tudnám, láttam az arcképén azt a csizmát — (az »Üstökös« cimlapján). Szerk."

55 *a tárogató-hangverseny* — l.: a 299. sz. cikkben és jegyz. (JKK 310, 614.)

56 *vasárnaphoz egy hétre enged ki belőle* — Mivel csütörtökön már nyomták a lapot, az esti hangversenyről szóló tudósítás csak a következő vasárnap, tehát 10 nap múlva jelenhetett volna meg.

57 *báró De Manx* — Az első magyar Münchhausen-fordításokban (1805-től) a nagy hazudozó neve.

303

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1859. dec. 18.] 320—23.

M: VU 51. sz. 608—9.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 „*Sirkő-faragó*" — Dumas háromfelvonásos drámája — Bulyovszkyné fordításában — dec. 12-én került először színre.

2 „*Kákán csomó*" — Barrière — Csepregi által fordított — egyfelvonásos vígjátékát (Dumas drámája előtt, azzal egy műsorban) szintén dec. 12-én mutatták be.

29 *öt láb, hat hüvelyk magasság* — a házasulandó ifjú ily leírását l.: az 1. sz. írásban is (JCB 4. k. 6 : 45); az említett magasság kb. 174 cm-nek felel meg.

32 *négy láb 11 hüvelyk magasság* — kb. 155 cm.

45 *mormon* — egy 1830-ban alapított amerikai vallásfelekezet tagja. A vallás — 1890-ig — előírta számukra a többnejűséget. (Vö.: Pompéry: *A mormonok.* VU 1854. 8—9. sz.)

Sor:

50 *igaz, hogy egy kicsit ragyás* — utalás a népdalra: „Azért, hogy egy kicsit ragyás, Kend az én szeretőm, nem más"

78 *mindig operázunk.* — 14-én Stéger felléptéül Császár György *Kunok* című operája, 15-én Halévy *Zsidónője*, szombaton, 17-én Meyerbeer *Észak csillaga* c. műve került színre.

304

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. jan. 1.] 323—25.

M: VU 1. sz. 7.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Mindenféle műversenyek* — Dec. 22-én a Nemzeti Színházban, a nyugdíjintézet javára egy „Zenészeti, szavalati és ének-akadémiá"-t tartottak, 26-án pedig philharmoniai hangverseny volt a Nemzeti Múzeumban. E két „műverseny"-ről szól Jókai írása (az előadásokra nézve l.: PN 1859. dec. 24., VU 1860. jan. 1.).

15 *Tompa koszoruzott költeményét* — Az Akadémia által 50 arannyal jutalmazott *Kazinczy Ferenc emlékezete* c. vers az Akadémia okt. 27-i Kazinczy-emlékünnepélyén is elhangzott már (l.: a 297. sz. cikk jegyz. JKK 609.).

23 *szavalati tanszék* — A pest-budai zenedében a „szavalattani magyar előadások" 1860. jan. 9-én kezdődtek (l.: VU 1860. jan. 1.). Ideiglenesen a zenede igazgatóját, Mátray Gábort nevezték ki e tanszékre (l.: PN 1859. dec. 13.).

41 *Huber Ida szintén egy szép dallamot* — Bellini *Alvajárók* című operájából énekelt egy áriát.

42 *Bigno Zuárd vitézt* — Bignio Lajos (1839—1907) magyar baritonista, 1859—63 közt a Nemzeti Színház, utóbb a bécsi operaház tagja, Kisfaludy Károly *Zuárd* című balladájának Roch József által megzenésített változatát adta elő.

44 *a „Magyar divatot"* — Jókainak az elnyomó hatalom ellen tüntető nemzeti ruha viselésére mozgósító, nagyhatású ily című verse az Ü előző évi, dec. 10-i számában (4. k. 113.) jelent meg („Is-

Sor:

mét, ismét viseljük hát /Azt a mentét, azt a ruhát/ A mit hordtak őseink," stb.), de már ezt megelőzően is, mintegy varázsütésre, mindenki magyar ruhában kezdett járni. Ily hirdetések olvashatók ez időben a lapok hirdetés-rovatában: „A magyar ruha érdekében! Alolírt alázattal jelenti a tisztelt közönségnek, hogy 24, legfeljebb 48 óra alatt, magyar disz- vagy köznapi használatnak megfelelő öltözetet tisztán nemzeti szellemben igen olcsón készit, sőt nagy választékban készen is tart Goldner M. Szentéren." (l.: PN 1859. nov. 27.). E hirdetések mindennél jobban mutatják a változó közhangulatot. A *Hunyadi László* nov. 26-i előadását például a magyar ruha bemutatásának szentelték. Az erkély bal oldalát a tisztán magyar ruhában megjelent jogászok foglalták el, a másik, kaszinói oldalon is többen nemzeti viseletbe öltözve jelentek meg (l.: PN nov. 27.). E korszakról írta Jókai a *Fekete gyémántok*ban: „Sajátszerű szezon volt bíz az! Egyszerre feltette magában minden magyar ember, hogy ő ezentúl magyar lesz. Bizarr gondolat! A hirlapok ditirambokat írtak a pompás magyar viseletről, mely minden rendü néposztály rögtöni divatruhája lett" (l.: JKK 20. k. 192 : 27—32.).

54 *a „Szózatot"* — Egressy Béni 1843-ban nyerte meg a Vörösmarty 1836-ban írt költeményének megzenésítésére kiírt 20 aranyos pályázatot. A *Szózat* éneklése a Bach korszak idején hazafias tettnek számított (l.: Vértesy Arnold: *Visszaemlékezések.* A Hét 1896. 664.). A dal e korszakbeli hatásáról Jókai *A fekete vér* című művében is olvashatunk. (Említve a *Politikai divatok* jegyzetében is. JKK 14.k. 616.) Az év vége előtt lezajlott tüntetéseken is ezt énekelte el az összegyűlt tömeg az utcákon (l.: a 320. sz. cikk jegyz. is JKK 660.). — E jelenetet megörökítette Jókai a *Szerelem bolondjai* c. regényében is (JKK 17. k. 56 :19—32.).

60 *a hétfői philharmoniai zeneestélyről* A karácsony másnapján a Nemzeti Múzeumban tartott hangversenyre nagy tömeg gyűlt össze; ugyanis az első, nov. 27-i philharmoniai hangversenyhez hasonlóan, e nap is műsorra került Berlioz *Rákóczi-indulója.* Ez alkalommal is „rendkivüli hatást idézett elő" e mű előadása: háromszor kellett most is eljátszani zajos tapsvihar és éljenzések között (l.: PN 1859. dec. 28. és VU 1860. jan. 1., 11.). A *Rákóczi-indulót* a kuruc táborokban használt kürtjelekből, a régi Rákóczi-nóta s a verbunkos zene egyes fordulataiból valószínűleg Bihari János szerkesztette meg. Különböző nevek alatt felhangzott már e század első évtizedeiben is. Erkel és Liszt

Sor:

2 *fölösleges frakkjaival* — Jókai már évek óta hol komoly, hol tréfás formában tiltakozott az idegen viselet, többek közt a frakk ellen. Most, miután divatba jött a magyaros viselet (l.: a 304. sz. cikk jegyz. JKK 623.), örömmel tehette ezt az indítványt Jókai; felhívásának — ha nem is mindjárt — novemberben foganatja is lett (l.: a 335. sz. cikket JKK 420.). Két héttel később, jan. 28-án az *Olyan bucsuztató féle* c. vers sajnálkozott tréfásan a „szegény frakkon", melynek lejárt már az ideje, nemsokára már csak a pincérek hordják (l.: Ú 1860. 32.).

308

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1860. jan. 14.] 327.

M: Ú 5. k. 2. sz. 16.; több kisebb üzenet között.

Sor:

2 *Fel kell egy időre hagynunk* — már 1856-ban is, a VU *Szerkesztői nyilt posta*-rovatában, ily sorok olvashatók — talán Jókai tollából: „»A csősz leánya« szerzőjének. Kérjük, hogy lapjaink számára ne válaszszon ollyan kényes tárgyakat, mellyekben az egyik osztály bünei s a másik szenvedései ollyan élesen vannak kitüntetve. Ha figyelemmel olvassa ön lapunkat, tapasztalhatta, hogy kezdettől fogva az egyszerü józanészt, és nem a szenvedélyeket izgató mesterkélt cikornyát követjük. Néplapnál az illyesmi rosz hatást szül." (l.: VU 1856. jún. 24. 25. sz. 200.).
Most, az évtized végén, az átmenetileg viszonylag enyhültebb légkörben, a nagy nemzeti felbuzdulás időszakában, sok jószándékú embert hatalmába kerített a zavartalan nemzeti egység illúziója. Egyre inkább hangot kapott az idegen abszolutizmus ellen szükséges egységes nemzeti közhangulat követelése. Ezt sugallta Jókainak 1859. nov. 26-án megjelent *Egy akol, egy pásztor* című verse is: 1859-ben minden válaszfal leomlott: párt-, faj-, rang- és vallás-gyűlölet kiveszett e hon házaiból (l.: Ú 4. k. 97.).

KI HÁT AZ A KAKAS MÁRTON?

Igaz történet. A szerkesztőtől.

328–34.

M: I. Ü 1860. 5. k. jan. 21–febr. 4., 3–5. sz.; *J. M.* aláírással.
1– 78. sor: jan. 21. 3. sz. 18–19.
79–143. sor: jan. 28. 4. sz. 26–27.
144 — végig: febr. 4. 5. sz. 34–35.
II. *Humorisztikus papirszeletek.* Pest 1863. (J. M. Munkái. Népszerű kiadás 25–26. sz.) 213–25. (1912.[9])
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 164–74.; alcím nélkül.
IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 428—35; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
38 fáradságomba (NK: fáradságba)
64 azalatt (NK: ezalatt)
83 aranyat (NK: aranyokat)
90 boszonkodást (1863; NK: boszankodást)
107 szedte lábát (1863: szedte *a* lábát)
130 barátaim (NK: barátim)
211 ismerőseim (1863: ismerőim)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:
1 *hol levélben* (. .) *kérdezgetnek* — Vö.: a 239. sz. írással (JKK 182.).
8 *Mahnzettel* — itt: adóintő cédula
9 *holmi restántiákat anno ennyi meg ennyiből megsteuereintreibolni* — holmi (adó)hátralékokat ennyi meg ennyi évből behajtani
14 *„ibis, redibis"* — „ibis redibis nunquam per bella peribis" „elmentél megjössz nem háboruban lesz véged"; példa a delphi kétértelmű jóslatokra, azaz a homályos beszédre. Aszerint, hogy hová és mily írásjelcket tesznek, épp ellenkező értelem olvasható ki e fenti mondatból: „...Nem! Háborúban lesz véged" vagy: „... nem háborúban lesz véged" (l.: Tóth B.: *Szálló igék lexikona* Bp. 1906. 254.).
17 *valami műversenyen* — dec. 22-én Szerdahelyi Kálmán szavalta

Sor:

a *Magyar divat*ot (l.: a 304. sz. cikket és jegyz. JKK 324 : 44—48.; 623.)

24 *Spiritus* — itt: megidézett szellem

41 *a Véres könyvet irtam* — Jókai *Véres könyv. Csataképek a jelenkori háborúból* című 3 kötetes elbeszélésgyűjteményét 1855. decemberében adta ki Heckenast Gusztáv (l.: VU 1855. dec. 23.); a novellák az orosz—török ún. krími-háború eseményeiből merítik tárgyukat.

80 *accisát* — adót

84 *Ipolyi magyar mythologiája* — Ipolyi Arnold (1823—1886) *magyar Mythologia* című műve 1854-ben jelent meg. Számos munkatársával együtt mintegy ezer népköltési és folklorisztikus adatot gyűjtött össze, s ezek alapján próbálta rekonstruálni az eltűnt magyar mitológiát. Az 1. kötet 8., *Állatok és növények* című fejezetében a *Lidérc* címszónál Erdélyi *Magyar közmondások könyve* című, 1851-ben megjelent gyűjteményére utal, hol a „Lidérc is tudja, hová vigye a pénzt" közmondásnál (5075. sz.) a köv. jegyzet olvasható: „Lidérc a magyar nép hitében valami tűzi manó, mely mint a tüzet tápláló lég, kulcslyukon is befér, s a legelzártabb helyeket is, csukott erszényt, csukott ládát (. . .) meglátogatja. Természete a pénzhordás, gazdagítás".

96 *a mi Maquet Dumas Sándornak* — A PN 1858. jan. 28-i számában olvasható a *Dumas et comp.* című híradás, mely szerint a párizsi törvényszék előtt Auguste Maquet úr azzal vádolta Dumas père-t, hogy regényeit az ő közreműködésével írta, tehát osztozni kíván a tulajdonjogban és a dicsőségben. Keresetét a febr. 10-i híradás szerint elutasították.

97 *vagy dinnyét ültetni* — vö.: a 39. sz. cikkel és jegyz. (JCB 4. k. 123., 660.).

98 *konvenció* — járandóság, természetbeni juttatás, fizetség

114 *Pressverordnung* — sajtórendelet

115 *Criminalverfahren* — büntetőeljárás

118 *allegál* — vitatkozik, érvel

122 *a Dunaparton egy nagy házban* — Jókai *A sajtó és cenzura Magyarországon* című, 1866-ban írt cikkében olvasható: „. . . van a fel-dunasoron egy roppant nagy kétemeletes ház, annak van két udvara, roppant nagy padlása és pincéje, vagy 64 terme és számos kisebb szobája; hát e korszak alatt azokban a pincékben és padlásokon mind megvizsgálandó irodalmi termények voltak. . ."(HhM 4. k. 73—74.). — Ez és a következő sorok gúnyolódás a cenzúrán.

Sor:

140 *ezzel kezdte a legelső cikket* — Az 1856. jún. 1-i legelső Kakas Márton-levél a megszólítás után valóban e szavakkal kezdődik.

145 *Heckenast barátom* — Heckenast Gusztáv adta ki a VU-t.

147 *két órát vegyek Keresztessynél* — a vívómesterre és Jókai vívóóráira nézve l.: a 227. sz. cikk jegyz. JKK ooo.).

153 *a danaidák feneketlen hordajában vizet hordani* — A régi görög mitológiában Danaos ötven leányát, a Danaidákat nagybátyjuk ötven fia üldözte szerelmével. A kikényszerített nászéjszakán — egy kivételével — valamennyi leány megölte férjét. Büntetésül az alvilágban mindaddig vizet kénytelenek hordani egy nagy korsóba, míg az meg nem telik. Tevékenységük a reménytelenség szimbóluma, mivel a korsó fenéke lyukas, így sohasem telik meg vízzel, a Danaidák sohasem hagyhatják már abba a vízhordást.

154 *Sysiphusnak követ hengeriteni* — Ugyanilyen reménytelen munkával bűnhődik bűneiért az alvilágban Sisyphosz is, Korinthosz egykori királya. Valaha a tengerbe lökte, az idegeneket; most hatalmas sziklát próbál felhengeríteni a hegyre, de hiába, mert a szikla állandóan visszagördül.

161 *a Nagy Tükör tervével* — l.: JCB 4. k. ooo—oo.

171 *Robinson Crusoe* — Daniel Defoe (1659—1731) angol író regényhőse. Az 1719-ben írt regényt 1779-ben Joachim Henrik Campe (1746—1818) dolgozta át ifjúsági olvasmánnyá; e változatban vált ismertté és kedveltté Magyarországon is e mű, melyet magyarra először Gelei József (1787), majd Gyarmati Sámuel (1794), utóbb — Uzdi Péter álnéven — Vajda Péter fordított le 1836-ban.

178 *„jön a billog"* — A NT 8., 1857. okt.-ben megjelent füzetében olvasható Jókai *Szaladj, szaladj, jön a billog!* című, a hírlapbélyegről írt verse (175. L.: Hf 1857. okt. 31. 1085. is.).

187 *adtam én már vagy kilencféle újságot ki* — A lapokat, melyeket ugyan nem mind ő adott ki, de — legalábbis részben — ő szerkesztett, így sorolta fel a 2. (XXI.) noteszában: „Jelenkor, Életképek, Pesti Hirlap, Esti Lapok, Remény, Délibáb, Vas. Ujság, M. Sajtó, N. Tükör" (L.: *Följegyz.* I. 64.). E felsorolásban az Ü még nem szerepel; valójában az a 9. lap, amit szerkesztett, mert a Jelenkornak még csak az újdonság rovatát vezette.

189 *deget* — kátrány, melyben megragad a csizmatalp. *A kőszívű ember fiai*ban a menekülő huszárok ezzel öntik le a rögtönzött fahidat, s bár a lovak patkói csúsznak rajta, ennek segítségével

Sor:
fel tudják maguk mögött gyújtani a hidat (l.: JKK 27. k. 287., 291.).
208 *úgy született meg az Üstökös* — l.: JCB 4. k. 563–64.
218 *az akadémiai kandidaturából* — az akadémiai tagságra való jelölésből.

310

A MAGYAR NÉPHUMORRÓL

Értekezés

335–51.

M: I. VU 1860. febr. 5. 6. sz. 61–64. (1–319. sorig) és febr. 12. 7. sz. 75–78. (320. sortól végig).
II. Magyar Akadémiai Értesítő. A nyelv- és széptudományi Osztály közlönye. 1860. I. k. 1. sz. Pest, 1860. 9–25.; a következő alcímmel: „Olvasta széket foglalva jan. 30. 1860. Jókai Mór".
III. *Emlékeim* I. Bp. 1875. 169–191.; alcím nélkül.
IV. *Életemből* III. Bp. 1887. 3–26.; az alcím nélkül.
V. *Életemből* I. Bp. 1898. NK. 96. k. 313–21.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
Szövegünkben a Jókaihoz leginkább közel álló VU-beli szöveget közöljük, a szövegváltozatoknál azonban figyelembe vettük az első és a Nemzeti Kiadásban megjelent kötetkiadáson kívül az AÉ-ben megjelent — a VU szövegétől leginkább eltérő — változatot is.
Cím néphumorról (AÉ: néphúmorról — az AÉ-ben a húmor szó mindig hosszú ú-val szerepel —)
1 felvilágos*ult* (AÉ: felvilágos*odott*)
8 *nincs nyoma* (AÉ: *kevés nyoma van*)
10 m*ik* chinai (NK: m*elyek* khinai — a Khina, khinai szavakat az NK mindig *K*, ill. *k* betűkkel írja —)
17 készitett (AÉ: készi*ttetett*)
19 varkocsánál (VU: varkocánál — vsz. sh.! —)
20 *mikor* veszteségben (1875; NK: *midőn* veszteségben)

Sor:

23 *Az sem humor, mikor a karaibok lakója, egy misszionáriusnak e kérdésére: „ismerted-e a derék páter Barnababot?" azt felelé: ismertem, ettem belőle.* (AÉ: — az egész mondat hiányzik —)
29 trónj*ai*hoz (1875; NK: trónjához)
36 Lacedaemonban, (AÉ: Lacedaemonban *stb.)*
50 nevetése *is* (VU: nevetése *és* — sh. —)
52 *Sit* divus (VU: *Sis* divus — vsz. sh. —)
53 *sit* vivus (VU: *sis* vivus — vsz. sh. —)
68 királylányból (AÉ; NK: királyleányból)
71 visszafelelé (AÉ; 1875; NK: visszafelel*ve)*
87 magát, *mig mellette ülő fiát* (AÉ: magát *a császár előtt, mig annak fiát, ki mellette ült,)*
91 az *atyát tiszteli és a fiát nem* (VU: az *atyát és a fiát nem tiszteli* — elírás! —; AÉ: az atyát és a fiat nem tiszteli)
93 származnak (AÉ: származtak)
98 Damasc*e*na (VU: Damascera — sh. —)
99 a mi*k*et (VU: a mit — sh. —)
102 szarva (VU: szava — sh. —)
107 Balám (AÉ: Bileám)
109 egy (AÉ: egy*et)*
119 6 uj (AÉ: NK: *hat* új)
126 adomák *közől* (1875; NK: adomák*ból)*
127 1530- (1875; NK: 1560-)
136 139, 142 *jő* (AÉ: *jön)*
145 És *ezt* (1875; NK: És *azt*)
146 emlékjegy*e*iben (VU: emlékjegy*é*ben — elírás —)
147 mikbe (AÉ: mikbe*n)*
148 Némelyiknek (NK: Némelyeknek)
150 emelték (AÉ: emel*tették)*
152 *le* rat (1875; NK: *ce* rat)
155 *les* français (1875: *Ces* français NK: *Les* français)
156 *le* rat (1875; NK: *ce* rat)
157 gunyemlékek, *mik a zsidók ellen emelvék,* mint (1875; NK: gúnyemlékek, mint)
159 körucája (VU: kör*u*tcája 1875; NK: *fő*utcája)
161 Pasquino (VU: Pasquiro — sh. —)
162 hatalmasai (1875: hatalmasa*in* — sh. —)
169 került fel*ül* (NK: került fel)
170 nevetséges (AÉ: neveltséges — sh. —)
173 és *a* hosszu (NK: és hosszú)
179 epigrammal *bünteték* (1875; NK: epigrammal *sújták)*

Sor:
181 nevettek rajta. (AÉ: nevettek rajta:
„Omnia si perdas, caudam servare memento
Qua semel abscissa, virginis histis eris."
186 ruházták (AÉ: ruházák)
igazságokat (1875; NK: igazságot)
187 következéseitől (1875; NK: következésétől)
189 akár a *mithra* (1875; NK: akár az *infula*)
191 ezt Tyll (1875; NK: azt Tyll)
194 szives (NK: szivós — sh. —)
196 elmennek-*e* mind (AÉ: elmennek mind)
202 piacra *kiszorult* humor (NK: piacra *szorúlt ki a*)
206—9 (AÉ-e sorok kimaradtak —)
216 csiklandozni (AÉ: csiklandani)
230 időkben (AÉ: időben)
231 foliántot (AÉ: folianst)
232 idő költői (1875; NK: idők költői)
233 *az* bizonyosan (1875; NK: *ez* bizonyosan)
242 *azokat* kivivni (AÉ: *harcaikat* kivivni)
243 azt *meg*örökité (1875: azt örökité)
244 *és* a mi (1875; NK: s a mi)
245 gyermek (1875; NK: gyermekek)
248 egy *mulatságos* (1875; NK: egy *tréfás*)
253 hazánk *geognosiája és* régiségtana (AÉ: hazánk régiség-tana)
258 s *a* gyüjtemények (AÉ: s *e* gyüjtemények)
270 hogy *ez* más (1875; NK: hogy *az* más)
279 birná rajzolni (AÉ: birna rajzolni)
284 segitik (AÉ: segitnek)
miket a nép (AÉ: miket a nap)
286 *az* élethü (AÉ: *ez* élethü)
287 mik szintén (AÉ: mik szinte)
304 udvaruknál (AÉ: udvaraiknál)
310 avagy a (AÉ: vagy a)
312 bohócának (NK: bohócának *is*)
kit egy (1875; NK: akit egy)
314 Voluntas (AÉ: voluntas)
317 káposztáskertnek (1875; NK: káposztásnak)
319 Schleuss (AÉ: Schleiz)
320 tekinték (1875; NK: tekintették)
is, *ezek* (AÉ: is, *kik*)
325 foglalt *ottan* (NK: foglalt *el*)
331 feljegyezett (AÉ: feljegyzett)

Sor:

336 egykor*u* (AÉ: egykor*i*)
338 scurrilitásoktól. Hasonlóan (AÉ: scurrilitásoktól. *Ugyancsak Mátyás királyunkról találtam egy eddigelé nem ismert igen jó adomát a 17-ik században megjelent „Lirumlarum Löffelstiel" cimü német gyüjteményben, mely e nagy királyunk igazság-szeretetét hirdetvén, bizonyosan nem ráfogás.* Hasonlóan)
340 tőle *a* szemközt (AÉ: tőle szemközt)
348 *e nemzetnek* (1875; NK: *a németnek*)
356 *Bizonyosan a töröket értette alatta* (1875; NK: — e sor hiányzik —)
357 kezdeményei *mindenesetre* (1875; NK: kezdeményei *bizonyosan*)
358 költettek (AÉ: költöttek)
359 *k*alenburgerek (1875; NK: *l*alenburgerek)
363 kih*u*zott sárkány (AÉ: kihízott sárkány)
366 versbe *is foglalva* (NK: versbe *foglalva is*)
374 az ajtónál (NK: *s* az ajtónál)
382 történetet (AÉ: történetét)
383 Később (AÉ: Későbbi)
gróf Szirmay „Hungaria (AÉ: Szirmay *Antal* „Hungaria)
387 Erdélyi János népdal-gyüjteményébe (1875; NK: Erdélyi János *a maga* népdal-gyüjteményébe)
388 hogy *az* a (AÉ; hogy NK: *ez* a)
392 termékenysége *most már bámulatra ragad bennünket* (AÉ: termékenysége *bámulatos*)
395 közrebocsátani. (1875; NK: közrebocsátani.* — a csillag a következő lapalji jegyzetre utal: *„Azóta tizenhét év mult el, s a közlött adomák száma tulhaladja a tizezret".* —)
399 Garaméi, az országgyülési (AÉ: Garaméi *mint szinte* az országgyülési)
400 szint*én* (AÉ: szint*e*)
404 saját*ságos* adománya (1875; NK: saját adománya)
412 szolgál*t*ak (1875; NK: szolgál*n*ak)
413 ki *ez* adomák (AÉ; 1875; NK: ki *az* adomák)
417 *alak*talanságaihoz (1875; NK: *idom*talanságaihoz)
421 kik között (AÉ: kik *előtt*)
429 verekedések (AÉ: verekedéseik)
438 schlaegerekkel (1875; NK: schlagerekkel)
442 ur, doktor (AÉ: ur *és* doctor)
444 *tábla*biró (1875; NK bíró)
445 biró, *pap* és (1875; NK: biró és)
455 beteget (AÉ: betegeket)
459 staatshoemorhoidariusnak (1875; NK: staatsh*a*emorhoidariusnak)

Sor:

466 kezdve *egész* a (1875; NK: kezdve a)
469 *nálunk még* soha (AÉ: *még nálunk* soha 1875; NK: *nálunk* soha)
472 kifogyhat*a*tlanok (1875; NK: kifogyhatlanok)
475 aztán *nekünk* meg (AÉ: aztán meg)
489 szájra *nálunk*, azok (AÉ: szájra, azok)
494 eredő humor (1875; NK: eredő humor*a*)
497 élesité (NK: *élesiti*)
498 egymásnak; *a sváb valamennyinek)*, ugyanezt (AÉ: egymásnak), ugyanezt)
504 *od*adnók! (AÉ: *el*adnók.)
508 egyenlőségi (1875; NK: egyenlősége)
516 értelem *nélkül*, és (1875; NK: értelem és)
517 németeké (NK: németekéi)
franciákéi (AÉ: franciáké)
519 magyartól eredett (1875; NK: magyartól *(Eötvös József)* eredett)
520 Angliá*ba lépni* (1875; NK: Angliá*t megrohanni*)
523 él*c*telenek (AÉ: éltelenek)
529 hasonlitnak (AÉ: hasonlit*a*nak)
530 persák *adomái*hoz (AÉ: per*z*sák *közmondásai*hoz)
536 összeszedve. (AÉ: összeszedve. *Valamint igen elmés néptalányaink, mik közől mintegy 500-at közölt már a M. nyelvészet rábaközi, ugocsai néptalányok cime alatt.)*
538 egy; (NK: egy*ben*),
546 *ezt* még (1875; NK: *azt* még)
550 önbizalmát (AÉ: önbizalmát — Új bekezdésben: — *Tekintetes Tudományos Akadémia!)*
554 talál vonni (1875: talál*t* vonni)
556 kilencvenegy kötet regényt (1875: kilencvenegy kötet *(azóta 170)* regényt; NK: kilencvenegy kötet *(azóta 250)* regényt)
557 egyebet, *mert azok valószinüleg nehány lustrum elmultával Dugonicsnak azon kora előtt közkedvességü regényei szomszédságában fogják pihenni a boldog elfeledés álmát;* — de fogom (AÉ: egyebet, de fogom)
558 azon *kora előtt* közkedvességü (1875: azon *korszakában* közkedvességü NK: azon *korszakban* közkedvességü)
560 ime (1875; NK: im e)

Jókai az 1883-ban írt *Negyven év visszhangja* című írása szerint már 1850-ben az akadémia levelező tagja lett, neki az akadémia már akkor „úgyszólván előlegezte" a tagságot. Mivel a rémuralom alatt a tudományos akadémiának sem volt szabad közgyűlést tartania, „olyan formán lettem tudóstársasági taggá — emlékezik vissza Jókai —, hogy *az akadémiai igazgató-tanács ajánlatára* az akkori *katonai főparancsnokság által neveztettem ki*, (a hogy ezt a kiállított diplomám igazolja)". (L.: NK 100. k. 132.)

A megszépítő messzeségből talán valóban elmosódott már Jókai emlékében a szabadságharc bukását követő évek szörnyűsége, — akadémiai tagságának kezdetéről írt sorai azonban még kevesebb realitást tartalmaznak, mint a negyvenes, ötvenes évek eseményeit rajzoló, tárgyukat onnan merítő regényei. Dehogy ülhetett össze Jókait akadémiai tagságra javasolni 1850-ben az „igazgató-tanács"! Az sem hihető, hogy a katonai parancsnokság épp azt a Jókait nevezte volna ki taggá, ki nemrég jöhetett csak vissza — hamis menlevéllel — Pestre, ki lehetőleg még az utcán sem igen mutatkozott, s aki csak Sajó álnéven írhatott. Különben is csak 1857-ben, máj. 3-án kelt „legmagasabb elhatározással" erősítette, újította meg a császár a tudós társaság működési engedélyét. Soha sem említette e különleges úton nyert tagságát korábban maga Jókai sem. Sőt; ez évtizedben, agitálva az akadémia érdekében indított gyűjtés mellett, még el is hárította magától azt a vádat, annak még a gyanúját is, hogy azért buzgólkodik, mert akadémiai tagságra aspirál. Már a *Negyven év visszhangja* megjelenését követő évben megcáfolta Jókai visszaemlékezését a BpSz-p. jegyű kritikusa: „No hát ebből a meséből — mármint Jókai 1850-beli levelező taggá, és 1859-beli rendes taggá választásából — egy szó sem igaz. Jókait 1850-ben sem az igazgató tanács nem ajánlotta (mely akkor senkit nem ajánlott, össze sem ült), sem a katonai főparancsnokság nem nevezte ki (nevezett volna is 1850-ben egy compromittált írót akadémiai tagnak, mikor magának az akadémiának a létét sem ismerte el!) Jókai épen úgy lett az akadémia tagjává, nem 50-ben, nem is 1859-ben, hanem 1858. december 15-dikén, mint vele együtt negyvenen vagy ötvenen egyszerre, mikor az akadémia tíz évi szünetelés után ismét választhatott s tömegesen választott. (. . .) Rendes taggá sem 1859-ben lett, hanem 1861. december 20-dikán" stb. (L.: BpSz 1884. 37. k. 310—14.)

Bár megjelent e cikk, Jókai emlékezésének hatása erősebb volt; még sokáig az ő szavát idézték életrajzírók, tanulmányírók. Székfoglaló értekezését ismertetve, 1904-ben is az akadémia „egyetlen kinevezett tagjaként" írt Jókairól Szabó László (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904. 159—60.), s többek közt Gerő Ödön is azt írta az 1910-ben megjelent *Jókai Album*ban, *A dicsőség útján* című tanulmányában, hogy „az akadémia igazában már nyolc évvel előbb, 1850-ben tagjai közé iktatta őt" (72.).
Valójában csak 1858. dec. 20-án választották meg Jókait — Tompával, Szász Károllyal, Gyulaival, s többek közt Arannyal együtt — levelező taggá. (Ez utóbbi ugyanakkor a rendes tagságot is elnyerte.) Az írók közül ugyanekkor választották rendes taggá még Erdélyit és Csengeryt, levelező taggá Gregusst, Kazinczy Gábort és — történészként — Szilágyi Sándort is (l.: PN 1858. dec. 21.).
Rendes taggá 1861. dec. 20-án választották meg Jókait, tiszteletbeli taggá pedig 1884-ban. Rendes tagsága mellett azért volt szükség még tiszteletbeli taggá való megválasztására is, mivel a díjak odaitélésére alakult bizottság elnöke csak tiszteletbeli tag lehetett (l.: AÉ 1883. 65—66. Szász Károly tagajánlása). Taggá választása után bizonyára már tavasszal hozzákezdett Jókai székfoglalója témájának kiválasztásához, kidolgozásához, bár egy 1859. máj. 22-i (278. sz.) cikke szerint akkor még más témáról, „a magyar nyelv euphoniai szabályai"-ról akart értekezni. Persze, az is lehet, hogy csak tréfából írta Kakas Márton levelében e tudományosabban hangzó címet (l.: JKK 273 : 42.). A székfoglaló értekezés felolvasására 1860. jan. 30-án került sor. A PN szigorú kritikusa, Csengery Antal ily méltató szavakkal ismertette a tanulmányt: „A szépirodalmi író minden nép között szélesebb körben ismeretes, mint a kik tisztán tudományos pályán működnek. S van-e szükség, főleg Jókainál, a bemutatásra a magyar közönség előtt? E szép tehetségű, erős képzelődésű, ragyogó stylusú író egyike a legnépszerűbb magyar íróknak. S kelljen-e megjelenését igazolnunk az Akadémiában? Azon kötetekre hivatkozott ő, melyekben a magyar néphumor elszórt adalékait összegyűjtötte. Mi pedig ama fényes lapokra mutatunk, melyekkel irodalmunkat gazdagítá, s a melyek azon nagy rázkodás után, mely egy ideig kábultságba ejté a nemzetet, hathatós tényezők voltak az olvasási kedv újra fölélesztésében. Jól írni kötelessége volna minden írónak; szépen is írni oly érdem, mely különös bűbájt ad az irodalmi műnek, vonzerővel hat az olvasóra s közönséget hódít az irodalomnak. S az irodalom

mennyivel fontosabb tényező nálunk, mint más nemzeteknél, főleg ez idő szerint!

Jókai a »magyar néphumorról« írt értekezésével foglalá el székét. Hogy az értekezés szellemdús volt, nem szükség mondanunk, — hisz Jókaitól van. Ha én a „humor" alatt más valamit értek, mint elmésségeket, élceket, adomákat stb. talán az egyéni fölfogás rovására esik. Bármint legyen a dolog, Jókainak mindenesetre érdeme, ha a magyar adomák gyüjtése mellett hathatósb szózatot emelt, mint előtte mások" stb. (L.: PN 1860. febr. 16), Jókait már kora gyermekkora óta érdekelték az anekdoták, adomák. Már a Mátray Gábor szerkesztésében megjelent Regélő 1839. évi utolsó lapján is megjelent Jókai aláírásával egy diákadoma. (Említi: Dömötör Sándor: *Jókai adoma-gyűjtése.* Debr. Szle 1932. 194.) A VU már első évétől kezdve szervezte az adomagyűjtést. Számos adomának adott helyt később a NT is, és különösen nagy szervező munkát végzett Jókai az Ü szerkesztőjeként. A *Szerkesztői sub rosa* üzeneteinek tanúsága szerint az adomák beküldői ingyen kapták a lapot; Jókai ösztönözte és irányította olvasói gyűjtőmunkáját. A sok beküldött, feljegyzett adoma töltötte meg *A magyar nép adomái* címen 1856-ban megjelent könyvecskét, s még inkább ennek *A magyar nép élce szép hegedűszóban* című 1872-i, lényegesen bővitett változatát is. Az Ü aztán állandóan tág teret nyújtott a beküldött legjobb, válogatott adomák közlésének; nem utolsósorban annak is köszönhette nagy népszerűségét, olvasottságát az élclap, hogy — közleményeik révén — szinte sajátjuknak érezték az előfizetők. (L.: Lengyel Dénes *Jókai népmeséi és anekdotái.* c. tanulmányát is: PIM Évkönyve 1964. 111—125.)

Hogy mily nagy fontosságot tulajdonított Jókai a magyar néphumor szellemét őrző adomák összegyűjtésének, megőrzésének, azt leginkább maga a székfoglaló értekezés mutatja. Maguk az adomák pedig — az említett gyűjteményeken, Jókai folyóirataink hasábjain kívül — még időtállóbban megőrződnek Jókai szépirodalmi alkotásaiban. Fábián István: *Az adoma szerepe és világnézete Jókai műveiben* c. írása szerint is „külön munka lenne összeszámlálni, hol és hány adomát használ regényeiben és novelláiban (l.: DebrSzle 1936. 15.). Számára sohasem a kuriózumot jelentették ezek az adomák; át- meg átszőve műveit, a korabeli magyar valóság, nemzeti jelleg hiteles atmoszférájával töltik meg Jókai életművét.

Jókai számos forrásból gyűjtötte össze e székfoglaló értekezése anyagát. Saját gyűjtésén kívül már korábban is állandóan figye-

lemmel kísérte a kinyomtatott adomagyűjtemények, régi kalendáriumok anyagát (Ez biztosította azt is, hogy az Ú-ben csak eddig még meg nem jelent adomát jelentetett meg; ha a beküldő már ismert, megjelent adomát küldött közlésre, ezt Jókai — szerkesztői értesítései tanúsága szerint is — elutasította.) Forrásai közül biztosan említhetjük a *Lyrum Larum Löffelsthil. Von Allzeit Immer Frdlich. Im Jahr 1730.* című német adomagyűjteményt, melyről ő maga is megemlékezett székfoglalójában (l.: az AÉ-ban megjelent szövegben: szövegváltozatok 338. soránál). De olvasta, forgatta azt a régi magyar adomagyűjteményt is, mely 61 adomát vett át a *Lyrum Larum*ból, s melyben megtalálható a Jókai által is említett *Világbentzének némelly furtsa és nevetséges történetei* is, valamint több, a székfoglalóban említett adoma; ez *A mindenkor nevető Democritus, avagy okos leleményű furtsa Történetek* című két kötetes gyűjtemény, melyeket Kónyi János strázsamester „szedegetett öszve" (Buda 1782. 164, 192.; 6. kiad. 1815.). Jókai 1860. jan. 14-i szerkesztői értesítésében is utalt e gyűjteményre, bár megjelenésének évszámában tévedett: „az oláhfalvi székelyről írt adoma az 1710-ben megjelent Democrit szerint a schildai polgáron esett meg" (Ú). E kötetről tartott székfoglaló értekezés írója, György Lajos megállapítását tehát, aki szerint Jókai kezébe csak egy csonka példány kerülhetett, melynek „sem címét, sem szerőjét" nem ismerte, csak részben ismerhetjük el (l.: *Kónyi János Democritusa.* Bp. 1932. 4.). A gyűjteményt ismerte, használta; mindkét kötetéből említett adomákat. Számos adoma forrását azonban nem ismerjük. Kínára vonatkozó ismereteket meríthetett Jókai Johann Cristophor Wagner 1689-ben, Augsburgban megjelent — a könyvtárában is megtalálható — *Das mächtige Kayser-Reich Sina* stb. című nagy munkájából, ami azonban inkább történelmi, ill. földrajzi munka, így az értekezésében Kínáról említetteket valószínűleg más forrásból merítette. — Jókai 2. (XXI.), 3. (XXII.) és 6. (XXIV) noteszában találhatók az értekezés anyagára vonatkozó feljegyzések (l.: *Följegyz.* I.).

Sor:

11 *konfucse* — Konfuciusz vagy Kung-fu-ce (i. e. 551—479) ókori kínai filozófus; a *Si csing (Dalok könyve)* c. gyűjteményében összegyűjtötte a népdalokat, feljegyezte a mondákat.
Erre vonatkozó bejegyzés a 3. noteszban: „Konfucse szomja" (*Följegyz.* I. 130.). A *Kinai románcok. A szomjas bölcs* c. versében

Sor:

már korábban feldolgozta a témát (Ü 1858. szept. 11. 4. sz. 28.)

14 *az áldozatok hulladékaival kielégittetni* — erre vonatkozó noteszbejegyzést l.: uo.: „Olcsó bálvány". Ezt is feldolgozta versben: *Kinai románcok. Az olcsó isten.* (Ü 1858. szept. 11. 4. sz. 28. *Följegyz.* I. 130.)

16 *mint utálja a tengeri szellem a pecsenyeszagot* — erre vonatkozó bejegyzés a 3. noteszben 151. sz. *(Följegyz.* I. 130.) Később a *Kinai furcsaságok* c. írásában dolgozta fel (Ü 1863. dec. 5. 179. *Följegyz.* I. 131.).

17 *kövekbül hadsereget* — l.: 3. notesz: „156. A chimlcangi kőhadsereg"; ily címen dolgozta fel a *Kinai románcok* c. verssorozatában (Ü 1858. szept. 18. 5. sz. 36.), csak ott Xien császárról van szó *(Följegyz.* I. 131.).

19 *varkocsánál fogva az égbe* — l.: 3. notesz 176. sz. *(Följegyz.* I. 131.) Feldolgozta Ü 1863. dec. 5.: *Kinai furcsaságok.*

24 *karaibok* — indusok, a Nyugat-indiai szigeteken és Dél-Amerika északi partvidékén laknak

26 *Az ezeregyéjszaka regéi* — világhírű arab mesegyűjtemény

29 *kalifák* — mohamedán egyházfők s egyben világi uralkodók

33 *ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel;* — Zrinyi Miklós használta ezt a Regulus Bartholomei egy anekdotájából eredő szállóigét Montecuccolival szemben 1662-ben (l.: Tóth Béla: *Szálló igék lex.* Bp. 1906. 90.). — A mondás szerepel Kónyi I. 165. sz. (L.: György L. i. m. 147.)

Leonidasz — i. e. 489—480. közt uralkodó spártai király. A görög—perzsa háborúban a thermopülai szoros védelmében halt hősi halált.

34 *Xerxesz* — perzsa uralkodó. I. e. 480-ban ő vezette a görög városállamok ellen indított perzsa támadást. Miután a Leonidasz-vezette görögök — árulás folytán — vereséget szenvedtek, az előrenyomuló perzsák lerombolták Athént.

36 *Lacedaemon* — Spárta

38 *Democrit* — Demokritosz (i. e. 460—370) görög filozófus; a lélek összhangját, nyugodt megelégedését tartotta legfőbb jónak. Fölényes derűvel szemlélte a világot, ezért „nevető filozófusnak" is nevezték.

Nikarkhosz — görög epigrammaköltő i. u. 1. században

39 *Diogenesz* — i. e. 404—323 közt élt görög filozófus; humoros, parodisztikus tragédiákat is írt.

40 *Filep* — II. Fülöp vagy Philipposz i. e. 359—336 közt uralkodó

Sor:

macedon király, Nagy Sándor apja. 338-ban legyőzte Athént és Thébát, ezzel kiterjesztette Makedonia uralmát Görögországra is.

bonmot (bon mot) — szellemes, elmés mondás, adoma

42 *Aesop* — Aesopus vagy Aiszoposz i. e. 6. századi görög író; az állatmese műfajának irodalmi megformálója

Phaedrus — makedon származású római meseíró. (Kb. i. e. 15-ben született és i. u. 50 körül halt meg.) Aiszoposz társadalombíráló, az elnyomottak panaszainak hangot adó állatmeséit ő ültette át jambikus formában a latin irodalomba.

46 *az igazság istenasszonyának* — az igazság római istennőjét, Justitiát kezében mérleggel és karddal, bekötött szemmel ábrázolták.

50 *Jupiternek még nevetése is mennydörgés.* — A rómaiak legfőbb istenét, Jupitert az ég, a villám és a mennydörgés urának is tartották.

51 „*Ego vero Carthaginem delendam esse censeo!*" — „Nekem pedig az a véleményem, hogy Karthagót el kell pusztítani!"; az i. e. 149-ben elhúnyt Cato Maior végezte hasonló mondással minden beszédét a római szenátusban („Ceterum censeo Carthaginem esse delendam" L.: Tóth B.: *Szálló igék lex.* Bp. 1906. 228.).

52 „*Caesarem vehis!*" — „Cézárt hordozod!"

„*Miles, faciem feri!*" — „Katona, csak a fejét!"

„*Sit divus, dum non sit vivus!*" — „Legyen bár isteni [ez jelentheti a császárt is], csak ne legyen már élő!"

54 „*Hannibal ante portas*" — „Hannibál a kapuk előtt"; Cicero *Philippikái*ból (I. 5., 11.), ill. Livius történeti munkájából (XXIII. 16.) vált közismertté az ókori rómaiaknak a 2. pún háború idejéből való, veszélyt jelző felkiáltása.

57 *Caracalla Geticus szójáték* — l.: 3. notesz: „889. Régi bonmot. Caracalla? Geticus?" *(Följegyz.* I. 664.) Az Ú 1858. nov. 6. 12. sz. 94. lapján megjelent *Historiai feladat* megfejtése: „Caracalla római császár (uralk.: 211—217) megölte öccsét, Getát. Minthogy a getákkal is volt összetűzése, Helvius Pertinax elnevezte Caracalla Geticusnak. Ezért a szójátékért életével fizetett".

71 „*Hanc ego diem gloriosam feci!*" — „Ezt a napot dicsőségessé tettem"

„*hanc ego diem cruentam feci!*" — „ezt a napot véressé tettem!"

82 *orthodox* — dogmákhoz ragaszkodó; itt a görögkeleti egyházhoz hajló

schismatikus — itt: egyházszakadáshoz vezető

83 *Theodosius* — Nagy Theodosius (347—395) római császár.

Sor:

379-től haláláig uralkodott. Az ő nevéhez fűződik a katolikus vallás államvallássá emelése.

84 *Eunomius* — hittudós, püspök. A 4. század elején született és 390-ben halt meg. Az Arius-féle viták egyik fő részese, a róla elnevezett párt feje. Tanait Theodosius elvetette, őt magát 381-ben száműzte.

85 *arian hitszakadás* — A 306-ban elhunyt Arius alexandriai papról elnevezett vallási tanítás, mely szerint Krisztus nem egylényegű (homousziosz) az Atyával, hanem csak hasonló (homoiuszioszi) hozzá. Nem isten, hanem csak tökéletesebb ember.

91 *az atyát tiszteli és a fiát nem* — Amphilochius e mondását bejegyezte Jókai noteszába is (6. notesz 108. sz. *Följegyz.* I. 247.)

97 *a mitől Jerikó falai ledültek* — az ókorban virágzó jordániai város falai — az ószövetségi írások szerint — a zsidók kürtjeleinek harsogásától omlottak le (l.: *Józsué könyve* 6.).

98 *a miből Ádám készült* — l.: 6. notesz: „22 A föld a miből Ádám lett" *(Följegyz.* I. 244.).
bolus Damascena — Damascena agyag

99 *a Samson által összekötözött rókafarkak* — A bibliai nagyerejű hős háromszáz rókát összefogott, és kettesével összekötve, farkukra égő csóvát kötve kergette be őket a zsidók ellenségeinek, a filiszteusoknak a gabonájába, vetéseibe, olajerdőibe (l.: *Bírák könyve* 15.).

101 *magna cum devotione venerabant* — nagy jámborsággal tiszteltek

Belzebub — a héber vallás szerint a sátán, az ördög neve.

102 *Mózsesnek egyik szarva* — az ószövetségi zsidó prófétát a Szentírás szövegének félreértése miatt a képzőművészeti alkotások két kis szarvval ábrázolják.

103 *Ezsau* — az Ószövetség szerint Ábrahám unokája; egy tál lencséért adta el elsőszülöttségét ikertestvérének, Jákobnak (l.: *Mózes I. könyve* 25:29—34).

105 *a Faraó álmodta hét sovány tehén körmeiből* — az Ószövetség szerint Egyiptom uralkodója álmában először hét kövér tehenet látott, majd hét sovány tehén jött ki az álombeli folyóból és elnyelte a hét kövér tehenet. József megfejtette az álmot: a hét kövér, majd hét sovány tehén hét termékeny, majd erre következő hét sovány esztendő jóslata (l.: *Mózes I. könyve* 41.).

106 *Góliáth* — az Ószövetség szerint a zsidók és filiszteusok harca idejében a nagytermetű Góliát párbajra hívta ki Izrael népének egy harcosát. A párbajra vállalkozó kistermetű fiatal Dávid először kővel főbesújtotta, majd a földre esett Góliátnak a saját kard-

Sor:

jával vágta le a fejét. A filiszteusok erre megfutottak (l.: *Sámuel I. könyve* 17.).

107 *Balám szamara* — az Ószövetség szerint mikor a zsidók Jerikóhoz közeledtek, annak a földnek ura, Moáb Bálámért küldött, hogy jöjjön és átkozza el az egyiptomból jövő zsidó népet. A szamáron közeledő Balám útját azonban elállta az Úr angyala, akit csak a szamár látott. Mikor Balám verni kezdte az állva maradt szamarát, az megszólalt (l.: *Mózes 4. könyve* 22.).

108 *enunciált* — kinyilatkoztatott

109 *casuisták* — azok a jogi írók, akik műveikben a részben saját maguk kitalált esetek részleteit fejtegetik.

110 *norinbergi* — nürnbergi
Kristóf — a név jelentése: Krisztushordozó. „Christophorus". beírás található a 3. notesz 24. r. lapján is (879. sz.), de ez nem biztos, hogy erre vonatkozik (*Följegyz.* I. 119.).

111 „*Oh magne Christofore*" stb. — „Oh nagy Kristóf, Aki Jézus Krisztust hordoztad, A Vörös tengeren keresztül, És nem törted el a lábad, Ami nem csodálatos, Mert nagy [magas] ember voltál". A vers minden második sorának végén — a rím kedvéért — nyelvtani hiba van. Helyesen így lenne a szöveg: a 2. sor végén: Jesum Christum; a 4. sorban: fragisti crurem; a 6. sorban: magnus vir.
Némi eltéréssel megtalálható a vers Jókai 3. noteszában is *(Följegyz* I. 136.).

118 *VIII. Henrik* — 1509—1547 közt Anglia uralkodója; 1534-ben függetlenítette az anglikán egyházat a pápától, melynek feje lett. A róla írt adoma megtalálható Kónyi II. 125. sz. (L.: György L. i. m. 156.).

127 *V. Károly* — 1516-tól 1556-ig német-római császár; a katolikus világbirodalom megteremtésére irányuló kísérletei nagy ellenállásba ütköztek. Harcolt az uralkodása idején Németországban kibontakozó reformáció ellen. — Az 1530-ban jelenlétében lefolyt színdarabról l.: Kónyi I. 133. sz. (György L. i. m. 144.).

131 *Reichlin* — Johann Reuchlin (1455—1522) német humanista. Több német humanista *Epistolae obscurorum virorum* című szatirikus levélgyűjteménye a Reuchlint támadó dominikánusok tudatlanságát, maradiságát tette nevetségessé.

139 *X. Leo* (1475—1521) — 1513-ban választották pápává. A búcsúcédulák árusításával kapcsolatos spekulációival alkalmat adott Luther felléptéhez, a reformáció megindításához. 1421-ben ő zárta ki Luthert az egyházból.

Sor:

152 *„les français prendront Arras, quand ce chat prendra le rat"* — a franciák akkor fogják elfoglalni Arrast, ha majd a macska elfogta a patkányt".
Ez és a megváltoztatott szöveg ily formában szerepel Jókai 3. noteszában: „Les Francais prendront Arras rendront Arras lorsqu le chat prends le Rat" *(Följegyz.* I. 135.).
Arras — északfranciaországi város
prendre — elfogni, megfogni

155 *„les français rendront Arras, quand ce chat rendra le rat"* — a franciák majd akkor adják vissza Arrast, ha majd a macska visszaadja a patkányt.

158 *a prágai torony négy körucája* — (kő rucája) — vö.: a 236. sz. cikkel (JKK 169: 8—14).

161 *a Pasquino szoborról* — Egy 16. századi Pasquino nevű római foltozóvarga gyakran függesztett a lakhelye közelében levő szobor talapzatára csúfolódó írásokat, A durván gyalázkodó gúnyiratok műfaja, a pasquillus tőle kapta nevét.

165 *kiterjedt még a sírkövekre is* — Jókai maga is gyűjtötte a tréfás sírfeliratokat. *Sajátságos feliratok* cím alatt néhányat közölt belőlük már *A magyar nép adomái* című gyűjteményében is (Pest 1856. 201—3.).

172 *Abrahám a Santa Clara* — családi nevén Ulrik Megerle (1642—1709) német ágostonrendi szerzetes, hitszónok. Írásait, szónoklatait szikrázó élc, csípős szatíra jellemzik; tele vannak népies szólásokkal. Összes műveinek 20 kötete 1835—1848. közt, két kötetes válogatott gyűjteménye 1846-ban jelent meg. Neve szerepel a 2. noteszben is *(Följegyz.* I. 79.); *Santa Clara Abraham* címen vers is olvasható róla az Ü 1859. márc. 26-i számában. Jókai regényeiben is feltűnik *(Följegyz.* I. 646 47.).

174 *de caudis rationalibus, et irrationalibus* — az értelmes és értelmetlen farkakról.

175 *caudae irrationales* — értelmetlen farkak.

179 *egy keserü epigrammal* — A VU-ból és a kötetekből kihagyott, de az AÉ-ben megjelent epigramma fordítása: „Ha mindenedet elveszíted is, jól őrizd meg farkadat, melyet ha egyszer levágnak, ellensége leszel a szűzeknek."

189 *mithra* — sapkaszerű fejvédő. Valaha a keleti uralkodók használták, utóbb a görög és római asszonyok szövetből készült fejkötőjének lett a neve.
A későbbi szövegváltozatokban e szó helyett álló *infula* szó az ún. püspöksüveg, a katolikus főpapok henger alakú, kettős

Sor:

hegyben végződő, hátul két lelógó pánttal ellátott süvegének latin neve.

191 *Tyll Eulenspiegel* (Ulenspiegel) — 1300—1350 körül élt északnémet tréfamester, az elnyomott parasztság tréfákkal bosszútálló hőse. Alakját számos népi anekdota őrzi. A kalandjait elbeszélő népkönyv 1500 körül keletkezett.

204 *Tabarin*, Antoine Girard (1584—1626) — francia vásári komédiás. Valószínűleg zenekísérettel előadott tréfás jeleneteivel a farce műfajnak szerzett nagy népszerűséget Párizsban.

215 *Oeil de Boeuf krónikái* — 1829—1833 között keletkezett értéktelen krónika a királyi udvar anekdotikus botrányairól.

223 A tréfás felírás jelentése, ha a középen álló sorhoz a felső szótagokat olvassuk: „Kinek nincs felesége, viszálya és fájdalma sincs." Az alsó sorral összeolvasva: „Aki feleséget vesz, viszályt és fájdalmat is vesz". *Régiség* címen e feliratot megjelentette Jókai már 1858-ban is, az Ü nov. 6-i számában (1. k. 12. sz. 95.). Állítólag „egy nem rég felfedezett omlatag remetelak falán" találták e felírást, melynek szövege alá — zárójelben — még az alábbi szavakat is hozzáfűzte Jókai: „Meg nem kell magyarázni az asszonyoknak, hogy mit tesz". Szerepel a 3. noteszben is *(Följegyz.* I. 135., 681.).

227 *„litánia az asszonyokról"* — Kónyi *A mindenkor nevető Democritusa* 2. részében van ily fejezet: *Egész új Litánia azon Aszszonyokról, kik minden gonoszságnak és rosz erköltsnek alája vannak vettetve* (l.: György L. i. m. 5.).

228 *„Szent Dávidné zsoltárai"* — Íly című kéziratos versgyűjtemény egy példánya még ma is megtalálható a Sárospataki Könyvtárban. A kézirat teljes címe: *Dávidné Soltari. A mely fordittatott Angliai Nyelvből Magyara. Görög Helená és több Szüzeknek kedvekért 1790ben 10 dik Decembris Szerelmes Peter A Venus Oltára Mellett Szolgalo Ifju által. Mantovában"* (l.: Stoll Béla: *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565—1840)*. Bp. 1963. 212. Ugyanott, a 326. lapon említve egy 1814-való *Dávidné Soltárából kiválogatott Énekek* c. kéziratos gyűjtemény is).

229 *Lafontaine* — Jean de La Fontaine (1621—1695) francia költő nevét verses tanító meséi tették híressé; ezeknek Aesopus és Phaedrus meséi voltak a forrásai.

233 *„le mal, qu'on dit sur les femmes"* — „a rossz, mit az asszonyokról mondanak".

236 *a hugonották elleni processiók* — Franciaországban az üldözött re-

Sor:

formátusok (hugenották) ellen időnként tüntető felvonulásokat is rendeztek. (L.: JKK 30 : 17—19.)

237 *„bolondok pápájának"* — l.: Victor Hugo *A párizsi Notre Dame* c. regényében is.

244 *a nagy Fric* — Nagy Frigyes.
Hunyady Mátyás — az 1443-tól 1490-ig uralkodó magyar királyról *Adomák Mátyás királyról* címen már *A magyar nép adomái* című gyűjteményében is számos adomát megjelentetett Jókai; *A magyar nép élce szép hegedűszóban* c. kötetben még jó néhány anekdotával megtoldotta számukat.

256 *a hazában divatozó népdalok összegyüjtessenek.* — Erdélyi János sugalmazására 1843-ban határozta el a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjtemény kiadását. Az ország minden tájáról beérkezett anyagból Erdélyi szerkesztésében 1846-tól kezdve 3 kötetben jelent meg a *Népdalok és mondák* c. gyűjtemény.

269 *akármit lehet travestálni, csak adomát nem* — 1859. márc. 15-én üzente Jókai a *Szerkesztői sub rosá*ban: „Élcekből és adomákból nem lehet a forditásokat használni (Ü 2. k. 88.).

276 *Fliegende Blätter* — 1844-ben Münchenben megindított illusztrált német élclap.

279 *gründlich* — alapos

284 *daguerreotyp* — fénykép

285 *autographizált* — sajátkezűleg maga írt, itt inkább: maga költött.

297 *Priscus Rhetor* — kb. 473-ban elhunyt bizánci történetíró. 448-ban a bizánci követség tagjaként megfordult Attila udvarában; fennmaradt leírásából ismerjük a hun királyt és udvarát. E beszámolójának fordítását és ismertetését *Priszkosz szónok és bölcsész életéről és történetirata töredékeiről* címen Szabó Károly adta ki 1851-ben, az UMM júliusi és augusztusi füzeteiben. E tanulmánya nyomán született Jókai *Egy lakoma a hunn királynál* című, a Remény Jókai által szerkesztett 1851. évi 2. félévében megjelentetett írása (49—51.). Jókai — mint korábbi írásaiban is számos alkalommal — itt is hitet tesz a hun-magyar rokonság mellett.

306 *Stibor* (1347—1414) — pozsonyi majd trencséni főispán, 1395—1402 közt erdélyi vajda. Királyi adományok révén az ország egyik leggazdagabb földesura volt. Udvari bolondja, Becko szerepel Kisfaludy Károly 1819-ben írt *Stibor vajda* c. művében is.

307 *Markalf* — A középkorban Európa-szerte igen népszerű „tréfabeszéd-gyűjtemény" volt a *Salamon és Markalf* c. népkönyv. Első magyar kiadása 1577-ben jelent meg Kolozsvárt *Salamon*

Sor:

kiralynac, az David király fianac Markalffal valo trefa beszedecnek rõuid Konyue címen.

309 *bölcs Salamon* — Izrael i. e. 970—930 közt uralkodó királya.

310 *a magyar Salamon király* — I. Endre fia, az 1063—1074 közt uralkodó Salamon király testvérével, I. Bélával, majd annak fiaival szemben többször is csak a német császár segítségével tudta trónigényét érvényesíteni. Egyes hagyományok szerint élete végén a dalmát tengerparton remeteként élt.

Tinódi Lantos Sebestyén a *Sokféle részegesekről* c. énekében a magyar Salamon király udvari bolondjaként említette meg Markalfot, de ennek a szóbeli hagyománynak a nyomtatott könyvecskékben nyoma sincs. (L.: *A magyar irodalom története I.* Szerk. Klaniczay Tibor. Bp. 1964. 518—19. is.).

312 *Mária Terézia udvari bohócának* — a bohóc és a következő történet is — csaknem szó szerint — megtalálható Jókai *A csendes évek története* c. írásában is (NK 96. k. 83—84.).

314 *„Fiat voluntas tua"* — „Legyen meg a te akaratod"; keresztény imaszöveg.

315 *INRI* — Krisztus keresztjének felirata; a Pilátus által felíratott „Názáreti Jézus, a zsidók királya" jelentésű latin szöveg szavainak első betűi (l.: *János evang.* 19: 19.).

316 *Insula Ráckeviensis Non datur Jesuitis* — „A ráckevei sziget nem adatik a jezsuitáknak." A Ráckevei — vagy más néven Csepel sziget a Duna egyik legnagyobb, 48 km hosszú és 257 km² területű szigete!

318 *Reuss-Schleuss hercegség* — egykori német fejedelemség; két területét a Szász-Weimar választotta ketté. 826 km² területen feküdt.

324 *Gyöngyösi* István (1629—1704) — barokk költő; legnevezetesebb műve az 1664-ben megjelent *Márssal társalkodó Murányi Venus*, melyben Wesselényi Ferenc és Széchy Mária házasságának történetét énekelte meg.

Széchy Mária (1610—1679) — Murány várának úrnője volt. A Habsburgok oldalán harcoló Wesselényi Ferenc 1664-ben csellel foglalta el Murányt, és feleségül vette a vár úrnőjét. Házasságának romantikus történetét Petőfi, Arany és Tompa is feldolgozták.

331 *Galeotti*, Marzio (1427—1497) — olasz humanista író Mátyás király, Janus Pannonius és Vitéz János meghívására 1461—1485 közt többször is tartózkodott hazánkban. *De egregie, sapienter, jocose dictis ac factis Mathiae regis* című, Mátyás király jeles mondásairól, cselekedeteiről és a korabeli magyar viszonyokról írt

Sor:

könyve anekdotikus jellemrajz; nagy szerepe volt a Mátyás alakjára vonatkozó hagyományok kialakulásában.

332 *a cinkotai itce* — története megtalálható Jókai *A magyar nép adomái* c. gyűjteményében is, *A cinkotai kántor* cím alatt (1—6.). *a budai kutyavásár* — *Egyszer volt Budán kutyavásár* címen l.: uo. (9—11.).

a tétényi malomkő — *A tétényi biró lánya* címen l.: uo. (15—16.).

333 *a három kérdés* — ugyanilyen címen l.: *A magyar nép élce szép hegedüszóban* c. gyűjteményben az *Anekdoták Mátyás királyról* c. részben.

334 *pendantjait* — párját, megfelelőit

338 *scurrilitás* — durva tréfálkozás, trágárság

339 *a Zrinyi Miklós által felhozott adoma,* — *Zrinyi Miklós adomája* címen l.: *A magyar nép adomái* c. gyűjteményben (49—50. — Vö.: Bethlen Miklós *Önéletirása.* Pest 1858.).

348 *Bátya, ne higyj e nemzetnek* — Az idézett, közismert vers első sorának helyes szövege „Bátya ne higyj a németnek", másik változat szerint: „Ne higy magyar a németnek". 1860-ban azonban nem lehetett szó szerint idézni a verset; a kortársak úgy is ismerték, és megértették. Egyes hagyomány szerint a verset Rákóczi Ferenc írta és küldte 1706 júliusának vége felé Nagyszombatba, a németekkel békealkudozásokat folytató Bercsényinek (l.: Thaly Kálmán: *Adalékok a Thököly és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez.* III. Pest 1872. 114. és Tóth Béla: *Szájrúl szájra.* 1895. 48—49.). Szerepel az *Eppur si muove* című regényben is: a Csittvári krónikából idézve (JKK 22. k. 22.), „Bátya, ne higgy a németnek" kezdettel, de Bercsényi verseként. — Szerepel a 6. noteszben is *(Följegyz.* I. 253.).

358 *egy-egy veszetthirü falura költettek.* — Ily anekdotákat fűzött csokorba Jókai a *Furcsa faluk* című, „Vannak szerteszéjjel az országban helységek, miknek lakóira sok bohóságot rá fogott a szájongó közhir" kezdetű írásában *A magyar nép adomái*ban (Pest 1856. 104—108.). Az Oláhfalura költött ráfogások szerepelnek az *Erdély aranykora* c. regény *A fejedelemnő* c. fejezetében is (l.: JKK 3. k. 84, 90—91. — Vö.: Kovács Ágnes: *A rátótiádák tipusmutatója.* Bp. 1966.).

368 *„Világbence nevetséges történeteit"* — Kónyi *A mindenkor nevető Democritus* c. gyűjteménye 1. kötetét zárja a *Világbentzének némelly furtsa és nevetséges történetei* c. terjedelmes népies dialógus (112—169). Jókai is valószínűleg e gyűjteményből ismerte (l.: György L. i. m.).

Sor:

373 *Mária Terézia* (1717–1780) — 1740-ben került trónra.

377 *Zebaoth* — héber szó; jelentése: seregek, csillagok, angyalok mennybéli serege. Tágabb értelemben az ég és föld minden teremtménye *(Mózes I. könyve* 2:1.).

379 *Bizonyosan valami erdélyi mágnás lesz* — l.: Kónyi II. 138. sz. (György L. i. m. 157.).

381 *„ha akarom vemhes*, stb. — l.: Kónyi II. 54. sz. (György i. m. 152.).

384 *Szirmay „Hungaria in parabolis"ában* — gr. Szirmay Antal (1747–1812) 1804-ben megjelent ily című gyűjteménye a magyar humor gazdag forrása. Jókai könyvtárában is megvolt; sok bejegyzést tett benne.

393 *egy gyüjteményben* — *A magyar nép adomái* című kötet 1856-ban jelent meg. Hamarosan, 1857-ben új, 150 adomával bővített kiadása is az olvasók elé került, majd ugyanezt *A magyar nép élce szép hegedüszóban* címen adta ki Emich a népszerű Jókai-sorozat 72–73. köteteként. (1914[15]).
egy folyóiratban — valószínűleg a VU-ra utal itt Jókai, mely — ha nem is rendszeresen — időnként közölt adomát. De vonatkozhat ez utalás a NT-re is.

394 *egy másfél éves heti lapban* — az 1858. augusztusában indult Ü-ben.

399 *Vas Gereben — Nevessünk. (Eredeti adomák gyüjteménye a magyar életből)* című 2 kötetes gyűjteménye 1855-ben, *No még egyet nevessünk* című kötete 1856-ban jelent meg.
Hegedüs Lajos — *Eredeti tréfák, adomák s mondák a cigányéletből* c. gyűjteménye 1857-ben jelent meg.
Garaméi — Garam (Szokoly Viktor): *Élcek és adomák* c. mű két kötete 1858-ban jelent meg.

458 *gerichtstafelbeisitzer* — táblabíró

464 *reminiscentiai* — itt: emlékei

475 *insurgens* — a nemesi felkelés résztvevője

476 *nationalgarde-erlebniss* — nemzetőrségi-élmény

490 *revange* — viszonzás

511 *Hiányzik pedig egészen a magyar néphumorból a szójáték*, — Már 1852-ben így írt Jókai a *Bon mots (Talpraesett szók)* című kis írásában: „A magyar nyelv sajátságos egyszerüségénél fogva az ugynevezett »bon motk« kétértelmüségek igen gyéren akadnak benne. A mi a magyarnál a nyelvtréfákat képviseli, az a diák culinaris stylus, a latin konyhanyelv" (l.: *Országos Nagy Naptár* 1853-*ra*. 62–63.). Pár évvel e székfoglaló értekezés megjelenése után, 1864-ben Torkos Sándor *A magyar nép szójátékai* c. cikké-

Sor:

ben e tanulmányból kiindulva cáfolta Jókai ez állítását (l.: Koszorú 1864. máj. 8. 19. sz. 448–51.).

520 *„il n'y a qu'un pas"* — „csak egy lépés"

521 *„oui, le pas de Calais"* — „igen, a Calais-i szoros"; e magyarra lefordíthatatlan, ill. csattanóját vesztett szójátékot említette Jókai már a 207. sz. cikkében is (JKK 39 : 53–54.). Tóth Béla *Szájrúl szájra* című gyűjteménye némileg másképp mondja el Eötvös szójátéka keletkezésének történetét. A La Manche csatornán hazafelé hajózó Eötvös angol útitársának mondta: „La France est sublime" („Franciaország fönséges"). Az angol Marmontel szállóigévé vált mondásával válaszolt: „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas" („A fönségestől a nevetségesig csak egy lépés") Erre válaszolta Eötvös: „Le Pas de Calais, monsieur". (L.: Tóth B.: *Szájrúl szájra.* 1895. 149–50.)

535 *Közmondásaink már igen kimerítő gyüjteményekben* — Erdélyi János az 1851-ben megjelent *Magyar közmondások könyve* c. gyűjteményében ismerteti a korábbi ily gyűjteményeket. Ezek közül a fontosabbak ill. újabbak: Kis-Viczay Péter: *Selecta Adagia latino-ungarica.* Bártfa 1713.; Kovács Pál: *Példa- és közmondásai.* Győr, 1794.; Szirmay Antal: *Hungaria in Parabolis.* Buda 1804. Dugonics András: *Magyar Példabeszédek és jeles mondások.* Szeged 1820.; Ballagi Mór: *Magyar példabeszédek gyüjteménye.* Szarvas 1850.

538 *Csalóka Péter* — Az apjától hallott mesét többször emlegeti Jókai; megtalálható *A magyar nép adomái*ban is *(Csalóka Péter kalandjai* 59–73.), sőt még korábban, az 1853. évre szóló *Országos Nagy Naptár*ában is megjelentette 1852-ben, a *Népregék* között.

557 *lustrum* — öt éves időszakasz; eredetileg az öt évenként bemutatott engesztelő áldozatot nevezték így az ókori Rómában.

558 *Dugonics* András (1740–1818) — a maga korában divatos regényíró; mind az 1777-ben megjelent legsikeresebb regényét, az *Etelkát*, mind a többi, szintén kedvelt regényét pár évtized múltán túlhaladta a fejlődés. Hamar elfelejtették, már senki sem olvasta azokat.

311

KAKAS MÁRTON LEVELE

[1860. febr. 5.] 352–53.

M: VU 6. sz. 69.

Sor:

1 *Reményi hegedüversenye* — Reményi Ede (1828—1898) hegedűművész a szabadságharcban való részvétele miatt 1849 őszén kénytelen volt elhagyni hazáját; időközben külföldön világhírű művésszé vált. A VU már 1856. nov. 23-án hosszú, arcképével illusztrált cikkben emlékezett meg Reményiről (47. sz. 409.). Ez időben a londoni királyi zenekar szólóhegedűse volt. „Végre lélekzek! Majdnem tizenegy esztendei távollét után újra meglát-hatom édes honomat!" — írta már hazajövetele előtt egyik levelében Reményi (l.: PN 1860. jan. 1.). Első hangversenyét jan. 30-án tartotta. A saját szerzeményű magyar ábrándokon kívül — közkívánatra — a Rákóczi-indulót is eljátszotta, „melyet az összes hallgatóság állva hallgatott végig" (l.: VU 1860. febr. 5. 72.). Játéka oly lelkesítő hatást váltott ki, hogy a febr. 1-re kitűzött második hangversenyét a rendőrség betiltotta; a hónap végén, febr. 29-én sor kerülhetett ugyan az elhalasztott hangversenyre, de a Rákóczi induló ezen már nem hangzott fel. (A Rákóczi indulóra és korabeli előadására nézve l.: a 304. sz. cikket és jegyz. JKK 325 : 61, 624.)

18 *Ad vocem netovább!* — „ami a netovábbot illeti", „a netovábbról jut eszembe". Jókai később is óvta kortársait a kártékonyá válható forrófejűségtől, túl korai tüntetésektől.

312

KAKAS MÁRTON LEVELE

[1860. febr. 19.] 353—54.

M: VU 8. sz. 91.

Sor:

6 *Egressy Gábort nem akarják szerződtetni* — Az 1859/60-as színházi évben ismét komoly problémák vetődtek fel a színház ügyei, vezetése körül, melyek végül is Ráday Gedeon lemondásához vezettek. A VU már jan. 29-én hírt adott a színház új szerződtetéseiről kiszivárgott értesülésekről: az igazgatóság az 1859-ben távozó 3 művész közül csak Szigetit, Réthyt akarta újra szerződ-

Sor:

tetni, Egressyt azonban nem (l.: VU 1860. 58.). Egressy — saját lapjának, a Magyar Színházi Lapnak egyik szerkesztői üzenetében — nyíltan meg is írta, hogy őt csak vendégszereplésre hívta meg a színház: „A tényállás a következő: A napokban Comitégyülés volt, melyben a jövő évi költségvetésről tanácskoztak. Ez alkalommal a nemzeti szinház igazgatói, Ráday Gedeon és Vezerle János urak kijelentették, hogy velem ujra szerződni kivánnak. A Comité erre azt felelte, hogy ebbe semmi esetre sem egyezik. S ez határozattá lőn". E sorokat felháborodva idézték a lapok; Jókai e levelének megjelenésével egyidőben leközölte a VU *Mi ujság*-rovata is (8. sz. 95.).

14 *Pontius Pilátus mossa a kezeit* — a Biblia szerint az egykori jeruzsálemi római helytartó — miután a zsidók kívánságára kimondta Jézus halálos ítéletét — saját ártatlanságának jelképeként megmosta kezeit (*Máté evang.* 27 : 24–25.).

19 *teszek indítványt* — Az adakozások megindultáról l.: a 315. és 319. sz. cikkben (JKK 359 : 49–59, 368 : 56–66. és jegyz.). Egressy, szerződött tagként, máj. 16-án lépett fel először (PN 1860. máj. 19.).

313

KAKAS MÁRTON LEVELE

[1860. márc. 4.] 354–56.

M: VU 10. sz. 116.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

4 *a pesti előkelő világ szándékozik megnyitni termeit* — 1860-ban[1] a nemzeti felbuzdulás időszakában, divatba jöttek azok a főúr[1] estélyek, melyekre — sokakban, így Jókaiban is nagy illúziókat keltve — beengedték az „alsóbb", általában mindaddig lenézett rétegek: írók, művészek, az értelmiség egyes képviselőit is. A *Fekete gyémántok*ban Jókai „soirées amalgamentes"-nek, az osztályokat, különböző rétegeket „egybeötvöző estélyek"-nek nevezte e fogadásokat: Berend Iványt is egy ily estélyre hívják meg (JKK 20. k. 187–201.). Hogy nemzeti szempontból ezek

Sor:

valóban bírtak jelentőséggel, arra a magyarellenes bécsi lapok, a Presse és az Augsburger támadásai nyújtják a legjobb bizonyítékot a Csekonics bárónő febr. 28-i estélyéről való beszámolójukban (l.: PN márc. 1.; erről az estélyről szól Jókai e cikke is. — Csekonicsné termeiben 1856-ban a főuri körök tartottak előadásokat, melyekről a *Tárogató* rovatban Jókai is hírt adott. L.: VU 1856. febr. 24. 67. és a 2. noteszben *Följegyz.* I. 61.).

7 *Nena Sahib elfogatása* — Az indiai felkelés egyik vezetőjének elfogatását már többször is hírül adta az angol sajtó, de egyszer sem bizonyult valónak a hír (l.: a 191. sz. cikk jegyz. JKK 454.). A VU 1857. nov. 22-én *Nana Sahib* címen cikket és képet is közölt az indiai hadvezérről. (Nevét mindkét formában írták).

28 *bizonyos öltözet* — magyaros szabású ruha

48 *„boldoguljon a magyar hazája"* — idézet Vörösmarty *Salamon* c. balladájából.

314

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. márc. 18.] 356—57.

M: VU 12. sz. 140.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Műverseny* — A jótékonycélú hangversenyt márc. 11-én, vasárnap délben fél 1 órakor tartották, népes közönség előtt. Ez alkalommal hivatásos művészek működtek közre, szemben a főúri körök ápr. 3-i, jótékonycélú működvelő előadásával (l.: a 316. sz. cikket és jegyz.). Arra vonatkoznak Jókai e cikk második felében írt sorai is.

21 *villanyvilágítás mellett,* — Ez akkor még szenzáció volt; a színházat egyébként gázzal világították.

315

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. ápr. 1.] 357—59.

M: VU 14. sz. 164.

Sor:

20 *műverseny a szükölködő horvátok javára* — l.: a köv. cikket és jegyz.
30 *autochton* — ősi, törzsökös
32 *annexio* — csatlakozás
34 *praetendens* — itt: jogkövetelő
39 *Beati possidentes.* — Boldog birtokosok.
47 *Karagyorgyevics herceg* — Sándor Karadjordjević (1806—1885); 1842—1858 között Szerbia fejedelme volt. Miután az oroszbarát nemzeti párt 1858. dec. 21-én lemondásra szólította fel, 1859-től kezdve hol Pesten, hol romániai birtokain tartózkodott. A páholy ára eredetileg 7 ft volt; a jótékony célra való tekintettel emelték 40 ft-ra.
48 *doktor Szabó Alajos* (1818—1904) — állatorvos, a pesti állatorvosi intézet tanára, a Magyar Néplap szerkesztője; az általa váltott páholy ára 6, ez esetben 40 ft volt.
49 *az általam indítványba tett szerződtetése* — az Egressyre vonatkozó indítványra nézve l.: a 312. sz. cikket és jegyz.

316

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. ápr. 8.] 359—61.

M: VU 15. sz. 175.

TÁRGYI MAGYARÁZAT

Sor:

1 *műverseny* — Az ápr. 3-án és 4-én, műkedvelők által tartott jótékonycélú előadások első két részében zeneszámok és szavalatok hangzottak el. A harmadik szakaszban két, Jókai által is felsorolt főúri személyek által megelevenített „historiai ábra" bemutatására került sor. Még az 1900-ban írt *A hajdani Nemzeti Színházról* című írásában is hosszan foglalkozott Jókai e horvátországi szűkölködők javára rendezett főúri előadásokkal. Visszaemlékezése fényt derít az előadások rendezésének tulajdonképpeni céljára: a jótékonyság csak ürügy volt. Valójában: tüntetés, az osztrák elnyomó hatalom elleni nemzeti közhangulat megnyilvánulása volt az előadás. E korban, mikor a magyaroknak tilos volt

Sor:

fegyvert viselni, az előadáson, az élőképben minden főúr kezében kihúzott kard villogott. „Oh be rettenetes szép látvány az a kihúzott kard! A magyar közönség már több, mint tíz esztendő óta nem látott magyar férfi kezében kihúzott kardot! Kardot, mely az égre emelkedik, s hegyéről a hazaszeretet szikráit látja pattogni, a ki látni tud. Néma volt ez a kép, de mégis mindent elmondott. Mennyi mindent elmondott! Hogy a magyar főúri rend nem a hatalom baldachinja alatt, hanem a haza oltára körül csoportosul! (. . .) A beszéd el volt tiltva; — de a tett sikerült". Még negyven évvel később is átsüt Jókai szavain az egykori lelkesedés lángja (l.: HhM 4. k. 45—47.).

De nemcsak utólag — akkor, 1860-ban is nagy lelkesedéssel vett részt Jókai e hazafias megmozdulásokban. Az összegyült 5,500 ftot gr. Festetich Béla, gr. Károlyi Sándor és br. Podmaniczky Frigyes a következő üzenet kíséretében, személyesen vitték el Zágrábba; „A hir, hogy Horvátország egy részében inség uralkodik, élénk részvétet ébresztett Magyarország minden vidékein. Dicső multunk közös emlékei, annyi századon át együtt védett s élvezett alkotmányunk s legfőbb erkölcsi s anyagi érdekeink közössége, melyek a horvát és magyar népet századokon át egy nemzetté olvasztá össze, egygyé teszik azt most is legalább érzéseiben, s nehány évnek eseményei nem ingatták meg azon meggyőződést, hogy minden csapás, mely Horváth- vagy Magyarországot éri, közös csapása az egész hazának, melynek enyhitésére közös hazafiui kötelességünk kezet fogni." stb. A levelet Eötvös József, Festetich Leo, Podmaniczky Frigyes, Festetich Béla, Szapáry Geiza s Károlyi Sándor mellett, egyetlen nem-arisztokratakként — Jókai is aláírta! Sőt, talán a levél szövegét is ő fogalmazta, vagy legalábbis részt vehetett megszövegezésében. (L.: Hf 1860. ápr. 21. 48. sz. 383.).

25 *a historiai ábrák* — A zenekísérettel előadott életképek közül az első: *Szolimán követei felszólitják Zrinyi Miklóst Szigetvár feladására*, a második *Zrinyi Miklós és a várőrség esküszik a várat megvédeni* címet viselte. A horvátországi jótékony cél ürügyet szolgáltatott a horvátok által is nemzeti hősként tisztelt Zrínyi bemutatására. Alakja alkalmat adott a magyar dicsőség, hősiesség — e korban tilos — emlegetésére, tudatosítására. Az ábrák magyarázatát Jókai olvasta fel a *Zrínyiász*ból (l.: VU 1858. ápr. 8. 179.). Jókai már az előadás első részében is szerepelt: Vörösmarty *Szilágyi és Hajmási* című költeményét szavalta el. Rajta kívül még egy iró lépett fel: Bajza Lenke szavalta el *A legszebb*

Sor:

hölgy című versét. (Nyomtatott színlapja: MTA Kézirattár. MS 349/i.)

37 *Nákó-Gyertyánffy grófné játéka* — Több, részben főúri műkedvelő, részben zeneiskolai tanuló által előadott zeneszám közül, úgy látszik, e második részben elhangzott műsorszám emelkedett ki. (A *Gr. Nákóné és cigányai a nemzeti szinpadon* c. képet l.: VU 1860. 17. sz.).

50 *még talán — Liszt Ferenc is megértené* — utalás Liszt nagy vihart kavart tanulmányára (l.: a 300. sz. cikk jegyz. JKK 617.).

55 *elhalt Forinyák Géza eltakaritása* — Az egykorú sajtó, így többek közt a PN a megelőző napokban, hetekben részletesen foglalkozott a tragikus sorsú első éves joghallgató, Forinyák Géza (1840—1860) megsebesülésével, temetésével. Márc. 15-én — előzetes szigorú figyelmeztetés ellenére — hazafias tüntetést tartottak az egyetemisták; a rendőrség sortűzének Forinyák Géza esett áldozatul. Noha márc. 24-én még egészségi állapotának javulásáról adhatott hírt a sajtó, ápr. 2-án délután a Rókus kórházban elhunyt. Ápr. 4-i temetésére addig soha nem látott tömeg gyűlt egybe. A temetési menet Forinyák szüleinek Nádor u. 7. sz. alatti lakásából indult; a mintegy 30—50 ezer ember megtöltötte a menet egész útvonalát: a Fürdő- (ma: József Attila), Dorottya-, Váci utca, Kristóf tér, Szervita tér, Uri (Petőfi-), Hatvani (Kossuth L.-) utcán át haladt a gyászmenet a Kerepesi (Rákóczi) úton végig, ki a temetőig. Fáklyások kettős sora kisérte a koporsót vállukon vivő ifjakat s a gyászolók menetét. A temetés az 1849 utáni legnagyobb Habsburg-ellenes tömegtüntetéssé vált; részt vett benne a nemzet minden rétege, Pestnek majd fele lakossága (l.: PN márc. 18., 24., ápr. 3., 5., VU ápr. 8.).

317

A HÁROM CSÁK

Históriai álom

361—64.

M: I. Ü 1860. ápr. 14. 5. k. 15. sz. 114—15.; *J. M.* aláírással.
II. *Humorisztikus papirszeletek.* Pest 1863. (J. M. Munkái. Népszerű kiad. 25—26. sz.) 222—26.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 223—27.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 314—17.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

6 hogy *még* életükben (NK: hogy életökben)
11 körmömre (NK: körmünkre)
43 urak! (Ü: urak? — sh.! — NK: urak.)
69 huszan! (Ü: huszan?) — sh. — NK: huszan;)
95 koronáját s (1863: koronáját *és*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Jókai ebben az írásában csak elképzelt, nem saját élményéből fakadó esetet, álmot ír le. Jan. elején felkérték ugyan — Greguss helyett — a Teleki pályázatra beküldött színművek bírálatára (l.: PN 1860. jan. 15.), de a pályaművek között nem volt ily témájú színmű; a Karácsonyi díjra pályázó 12 pályamű között valóban volt két *Csák*, ill. *Csák Máté* című dráma; ezek bírálatára azonban Keményt, Tóth Lőrincet és Jakab Istvánt kérte fel az akadémia.

Ezek az alakok ha nem is mind ezen az egy pályázaton, de az évtized drámai pályázatain valamennyien többször is előfordultak már.

1 *kifelejtett Dante* — Utalás Dante *Isteni színjáték* című művére.
3 *Ixikon malomkereke* — A görög mitológia szerint Ixiont, a lapithák egykori királyát, amiért Zeusz feleségére, Hérára merte vetni a szemét, büntetésül az alvilágban örökké forgó tüzes kerékhez kötöztette Zeus.
88 *par compagnie* — itt: közös erővel.

318

SZÉCHENYI MEGSZŰNT E FÖLDÖN ÉLNI!

364—66.

K: MTA Kézirattár. Analecta.
M: I. VU 1860. ápr. 15. 16. sz. 181—82.; gyászkeretben, Széchenyi arcképével. Aláírás: *Jókai Mór.*
II. *Emlékeim* I. Bp. 1875. 96—98.
III. *Életemből* II. Bp. 1887. 298—300.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 240—41.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

1 *e* gondolathoz (NK: *a* gondolathoz)
13 közt (1875; NK: között)
21 közülünk (VU: közőlünk —sh! —)
35 fenhagyott (K: fennhagyott)
46 emlék *el* ne (NK: emlék ne)
50 *e* hazának (NK: *a* hazának)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A Bécs melletti döblingi elmegyógyintézetben 1860. ápr. 8-án, éjfél után, önkezével vetett véget életének Széchenyi István. Halálának, temetésének ma már egész irodalma van; bécsi tudósítások nyomán az egykorú magyar sajtó is tele van halála, utolsó napjai és órái leírásával. Az Ost-Deutsche-Post ápr. 9-i jelentése szerint még szombaton meglátogatta Széchenyit mostohafia, gr. Zichy, de legcsekélyebb jelét sem látta apja sötét elhatározásának. Másnap reggel azonban — húsvétvasárnapon — a hálószobájába lépő inasa már halva találta urát. A lövést a házban nem hallották, állítólag vízzel volt töltve a pisztoly.

A Wanderer című bécsi lap 12-i jelentése szerint Széchenyi már 5 nappal halála előtt nem étkezett, kedves tárgyait elhanyagolta. Két nappal halála előtt, állítólag, azt mondta nejének, hogy „Napjaim meg vannak számlálva". Szombat este a városban lakó titkárával még sakkozott, s másnap érkezendő Béla fia iránt érdeklődött. Éjfélig még hallották le-föl járkálni szobájában, de „Másnap reggel majd fél óráig zörgettek ajtaján. — Betörték az ajtót, s a harmadik szobában ott találták Széchenyit szétzuzott aggyal busuló-karszékében. (. . .) A halott egészen fel volt öltözve" (l.: *gróf Széchenyi István halála.* VU 1860. ápr. 15. 187—88. L.: még a 320. sz. cikket és jegyz. is.) Valószínűleg a névtelenül, Londonban megjelentetett *Ein Blick auf den anonymen Rückblick* című, Bécs-ellenes röpirata miatti rendőri zaklatások borították fel ismét Széchenyi lelki egyensúlyát, súlyosbították betegségét, hogy a halálba menekült. Kortársai, akárcsak a költő Zrínyi halálával kapcsolatban — kétségbe vonva az öngyilkosság tényét — Bécset gyanúsították a gyilkossággal.

319

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. ápr. 22.] 366—68.

M: VU 17. sz. 200—1.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„A tékozló apa"* — A. Dumas fils *Le Père prodigue (A tékozló apa)* című, 1859-ben írt művét — Feleki fordításában és jutalomjátékául — ápr. 16-án mutatta be a Nemzeti Színház.

8 *bocsásson meg nekem Napoleon* — talán utalás arra, hogy Augier: *Lionnes pauvres* című színműve Napóleon hg. pártolásával került színre Párizsban (l.: a 226. sz. cikket JKK 109 : 56.).

13 *lorett* — félvilági, könnyű nő. — „A francia lorett irodalom"-ra vonatkozó bejegyzését l.: a 3. (XXII.) noteszben *(Följegyz.* I. 123.).

52 *Varietés és Gymnase* — párizsi színházak. Jókai könyvtárában képes párizsi útikalauz is található.

56 *Egressy Gábor szerződtetésére* — l.: a 312. sz. cikket és jegyz. (JKK 353, 651.).

57 *a „Hölgyfutár" azon állitását*, stb. — Utalás a Hf ápr. 14-i híradására, mely szerint a távozó színésznő, Prielle Kornélia felszabaduló fizetése ad reményt Egressy szerződtetésére, ill. ez fedezi — az adományokon kívül — Egressy szerződtetésének költségeit (l.: Hf 45. sz. 357.).

320

A FŐVÁROS GYÁSZA AZ ORSZÁG HALOTTJAÉRT

(Április 30-án 1860.)

368—70.

M: VU 1860. máj. 6. 19. sz. 217—18.; J. M. aláírással, gyászkeretben.

Sor:

Az ápr. 8-án elhunyt Széchenyi István hamvait ápr. 10-én délben ravatalozták fel, s szentelték be a döblingi plébániatemplomban. A hatóságok még a halott Széchenyitől is féltek; hogy megakadályozzák az elhunyt tisztelőinek egybegyűltét, a hirdetettnél 24 órával előbbre rendelték a gyászszertartás megtartását, úgy, hogy mé g az elhunytnak bécsi barátai sem vehettek valamennyien részt a szertartáson. Csak mintegy hatvanan gyűlhettek koporsója köré, melyet még aznap el is szállítottak Nagycenkre, Széchenyi birtokára. Hamvait a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra. A temetést is korábban, egy nappal a meghirdetett dátum előtt, ápr. 11-én kellett megtartani. Így a temetésre is nehezen, csak különvonattal érkezhettek meg az elhunytnak gyászoló hívei (l.: PN ápr. 12., 14., VU ápr. 15., stb.). Bécsben ápr. 26-án tartották Széchenyiért a gyászmisét. Pestről a hivatalos akadémiai küldöttségen és mágnásokon kívül még vagy négyszáz fiatal is fel akart menni hajóval a gyászmisére, a hajó elindulását, ill. utazásukat azonban személyesen maga a rendőrfőnök, Prottmann akadályozta meg. Ennek ellenére is annyian jelentek meg Magyarországról a gyászmisén, hogy be sem fértek a templomba (l.: PN ápr. 28.). Bécs és az elnyomó hatalom ily mesterkedései előzték meg az ápr. 30-án, a pesti belvárosi templomban megtartott gyászmisét, mely nagy nemzeti demonstrációvá vált. Mintegy 80,000 ember gyűlt össze a templomban s a templom körül. A gyászszertartás végén az Akadémia küldöttsége köszönte meg a hercegprímásnak, Scitovszkynak a gyászmise celebrálását. A nép közben a téren a himnuszt s a szózatot énekelte, majd az Angol királynő szálló előtt Széchenyi fiait éltetve újra a szózatot énekelték. Az Akadémia is du. 5 órakor Széchenyiről megemlékező rendkívüli ülést tartott (l. PN máj. 1.).

A lapok ezt követően még hosszú heteken át közölték a vidéken tartott gyászmisék jelentéseit.

A cím alatt olvasható: „*Si Deus pro nobis, quis contra nos?*" („Ha Isten velünk, ki ellenünk?") jelszó felett egy kereszt, a másik oldalon, a „*Hazádnak rendületlenül!*" (a *Szózat*ból vett idézet) fölött pedig Széchenyi címere látható.

36 *Középett állt a ravatal,* a ravatal rajza is látható — kis kisérő szöveggel — a VU máj. 27-i számában (257.).

43 *Scitovszky János* (1785—1866) — a császár által 1849 nyarán kinevezett esztergomi érsek. Jellemző az ország hangulatára, hogy

Sor:

még a Habsburgok e feltétlen híve, az ellenforradalom és abszolutizmus e vezéralakja is kénytelen volt részt venni a nemzeti öntudat demonstrációjává vált nagy nemzeti gyászban és szertartásaiban.

321

A SZERELEM ÉS A KISKUTYA

371—72.

M: I. Ü 1860. jún. 2. 6. k. 5. sz. 34.; *J. M.* aláírással.
II. *Humorisztikus papirszeletek.* Pest 1863. (J. M. Munkái. Népszerű kiadás 25—26.) 226—31.
III. *Túl a láthatáron.* HhM 2. k. 116—18.

TÁRGYI MAGYARÁZAT

Sor:

37 *resolutió* — eltökéltség, határozottság.

322

SZERKESZTŐI SUB ROSA

[1860. jún. 2.] 373.

M: Ü 6. k. 5. sz. 40.; több más üzenet közt.

TÁRGYI MAGYARÁZAT

Sor:

2 *Széchenyi István képének* — Nem csoda, ha szükség volt a képözönben az eligazító szóra. Nem egészen egy hónap alatt, ápr. 15. és máj. 9. közt, csak a PN *Hirdetések* rovatában 17 féle Széchenyi-képet hirdettek Vahot Imre, Rózsavölgyi, Werfel Károly, Ráth Mór, Pfeiffer, Hartleben és Geibel kiadók (l.: PN ápr. 15., 18., 19., 26., máj. 2., 3., 5., 7., 9.).
Jókai szavai valószínűleg arra a képre vonatkoznak, melyet az Akadémián levő Széchenyi-festmény nyomán adott ki Heckenast, s Osterlamm készített róla fényképmásolatot (l.: PN máj. 30.).

A VADLOVAK

373–75.

M: I. Ü 1860. jún. 9. 6. k. 6. sz. 42.
II. *Humorisztikus papirszeletek.* Pest 1863. (J. M. Munkái. Népszerű kiadás 25–26.) Pest 1862. Heckenast. 229–31.
III. *A magyar nép élce szép hegedüszóban.* Pest 1872. 276–79.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
29 *od*ább- (1872: *tov*ább)
45 megállitá *a* lovait (1872: megállitá lovait)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

E cikk az ötvenes években, de a megelőző évtizedekben is megkísérelt telepítésekkel kapcsolatos törekvések kigúnyolása (l.: a 110. sz. cikket és jegyz. JCB 4. k. 293, 767–68.). Közelebbi aktualitását a PN 1859. okt. 19-i számában említett J. G. Kutzner német tudós 1858-ban Glogauban megjelent *Geographische Bilder* című műve, ill. ennek hazánkat jellemző alábbi sorai adhatták: „A termékeny ország legnagyobb részét, mint mondtuk, még mindig úgy mint Attila s a hunok korában, *vad lovak és csordák* legelőjéül használják. Az alacsony sáncokkal bekerített, kis számu hun táborhelyet szintoly gyéren elszórt kisebb-nagyobb falvak foglalták el; s az egész különbség csak az, hogy a mozgó táborhelyek állandókká lettek. A nép is ugyanaz maradt, utálja a munkát és haladást, szégyennek tartja a dolgozást, azért csakis az örökös szolgák (Leibeigene) dolgoznak" (l.: PN 1859. okt. 19. — Vö.: JCB 4. k. 425 : 153–56.).

4 *mind Landsmann* — mind honfitárs; a kalauzok ugyanis mind idegenek voltak.

6 *Ehrenfels* — említi nevét a telepítéssel kapcsolatban Jókai *Az új földesúr* 3. fejezetében is: „Magyarország akkor új Amerika volt, ahol Ritter von Ehrenfels nyomán talán ingyen is lehetett földhöz jutni" (l.: JKK 13. k. 35., 459–60.).

Sor:
20 „*Drexen-Nickels*" — a magyar helységnevek németesítésén sokat gúnyolódott Jókai (l.: a 242. sz. cikk jegyz. is JKK 550.).
51 *Notizenbuch* — jegyzetkönyv
54 *leggründlichebb* — legalaposabb

324

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. jún. 10.] 375—76.

M: VU 24. sz. 288.

TÁRGYI MAGYARÁZAT

Sor:
1 „*Mátrai vadászok*" — „a még ifju lelkü" Fáy Andrásnak új 3 felvonásos vígjátéka máj. 30-án került először színre.

325

AMA BIZONYOS CSIZMADIA BESZÉLGETÉSEI AZ Ő FELESÉGÉVEL

[1860. júl. 21.] 376—78.

M: Ü 6. k. 12. sz. 96.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:
Cím A NT-ben, majd a MS-ban megjelentetett politikus csizmadia-cikkeket az Ü-ben — két héttel e cikk megjelenése előtt — most ily címen folytatta Jókai.
3 *szent Dienes* — Saint Denis temploma a francia királyok temetkezési helye.
5 *X-es Károly* — X. Károly (1757—1836) 1824—1830-ig Franciaország királya; korábban a francia forradalom, a forradalmi Franciaország ellen külföldön szervezkedő ellenforradalmár emig-

Sor:

ráció egyik vezetője volt; uralmát a júliusi forradalom döntötte meg.

Bajos Fülöp — helyesen: Lajos Fülöp (1773—1850). X. Károly után 1830—48-ig Franciaország királya, az Orléans királyi ház megalapítója. Uralmát, a nagypolgárság érdekeit képviselő júliusi monarchiát az 1848-i februári forradalom buktatta meg.

6 *a Respublica* — Az ekkor is uralkodó III. Napóleon az 1851-i decemberi államcsíny után, 1852-ben kiáltatta ki magát köztársasági elnökből, majd diktátorból francia császárrá.

9 *ki hazáját hőn szerette s annálfogva a római hadseregben szolgált*; — Az olasz egységért folytatott harc egyik állomásaként 1860 nyarán — csapatában számos emigrált magyar szabadságharcossal (Türr István, Tüköry stb.) — Garibaldi partra szállt Szicíliában, s ott vörösingeseivel megdöntötte a Bourbonok reakciós uralmát. Az olaszok harcai — mint az 1859-ben, a franciákkal együtt kivívott solferinói győzelmük is — gyöngítette Ausztria hatalmát, s ezzel, közvetve, gyöngítette a legyőzött Magyarországra nehezedő, már több mint egy évtizede tartó osztrák elnyomást is.

24 *peng már a sarka* Garibaldiék olaszországi győzelmeire való utalás.

25 *alliánc* (alliance) — szövetség, egyesülés

26 *a jezsuitákat kiutasitották*—Az Ignacio de Loyola által 1534-ben alapított szerzetesrend a haladás ellen, a pápa világi hatalma és a feudális abszolutizmus fenntartásáért vívott kíméletlen harcai miatt oly nagy gyűlöletet keltett, hogy 1773-ban a pápa kénytelen volt feloszlatni. 1814-től ismét működni kezdett a rend; 1853-ban Scitovszky hercegprímás újra behívta őket Magyarországba is, hol az abszolutista ellenforradalmi rendszer legfőbb támogatói közé tartoztak. Egy őszi híradás szerint Horvátországból ebben az évben „el kellett takarodniok" (l.: PN 1860. nov. 9.).

28 *magyar operatársaság van Bukarestben?* — Már a májusi híradások jelezték, hogy Havi Mihály kolozsvári színigazgató többek közt Hollósi Kornélia, Kaizerné és Füredi közreműködésével, magyar operaegyüttest kíván felléptetni Bukarestben. „Operai expedíciója" — a lapok augusztusi jelentései szerint — tökéletesen megbukott (l.: PN máj. 16., 20., aug. 8.).

30 *A mult napokban azt állitám*, stb. Bizonyára a 210. sz. írásának utolsó előtti bekezdésére való utalás, hol azon tréfálkozott Jókai, hogy egy orosz fiatalasszony azt kérte a cártól, hogy helyezze őt vissza a házassága előtti állapotába (l.: JKK 45 : 76—82.).

35 *Paskevics* — Ivan Fjodorovics Paszkevics Varsó hercege (1782—

Sor:

1856) orosz cári hadvezér. 1849-ben a magyar szabadságharc leverésére küldött cári seregek fővezére volt. — A sokfajta tarokk — négyszemélyes kártyajáték — közül nálunk az ún. „Páskievics" tarokk volt a legnépszerűbb. — Erre vonatkozó bejegyzést l.: a 8. noteszben. *Följegyz.* I. 355.

46 *A kasseli herceg fia* — A mai Hessen tartomány (NSzK) egy részét képező Kassel 1803-ban lett választófejedelemség.

326

KAKAS MÁRTON LEVELEI BALATON-FÜREDRŐL

[1860. júl. 22.] 378—79.

M: VU 30. sz. 363.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Jókaiék a nyár egy részét rendszeresen az 1857-ben megismert és megszeretett Balatonfüreden töltötték (l.: a 214. sz. írást és jegyz.); 1870-től kezdve már saját villájukban.

2 *meg voltam fagyva* — Egészen különösen hideg volt a nyár eleje ebben az évben. Nemcsak máj. utolsó napjaiban esett hó és jártak bundában az emberek, de még júl. elején is vastag hóréteg borította a zólyomi hegyeket, 11-én Linz körül ismét havazott, és 23-án reggel sűrű őszi köd borult Pestre (l.: VU 1860. jún. 10., júl. 29.).

5 *Kisfaludy Sándor szobra* — Züllich Rudolf ércszobrát, a zalamegyeiek adományából készített Kisfaludy szobrot 1860. jún. 11-én, ünnepélyes külsőségek között avatták fel. Az arisztokrácia számos tagján, a szomszédos vármegyék népes küldöttségén kívül megjelent Eötvös Józseffel az élén a Tudományos Akadémia küldöttsége is. Az avatás előestéjén rögtönzött táncvigalom volt. A 11-i ünnepség reggel istentisztelettel kezdődött, majd a Rákóczi-induló és a Szózat hangjai mellett vonult át a tömeg a szoborhoz. Este a színházban Kisfaludy Károly *Kemény Simon* című szomorújátéka került színre, utána Reményi adott rögtönzött hangversenyt.

11 *egy kis kemenceforma* — A szobor-alak bal kezében könyv van,

Sor:

jobb kezét rajta tartja. A szobor rajza megjelent a VU jún. 24-i számában (313.).

22 *vagy 12 hüvelyk* — majd 32 centi

27 *Avis aux lecteurs!* — Felhívás az olvasókhoz!

29 *kongestió* — vértolulás (A VU-ban — sh. — „congessióikról" olvasható).

31 *Molnár* György (1830—1891) — színész, színigazgató, 1861-ben a budai magyar Népszínház megalapítója. „Jól rendezett balatonfüredi színtársulatáról" más lapok is megemlékeztek (l.: PN 1860. aug 25.; vö.: a köv. levéllel is.).

32 *derivatur ab: hosszu órr* — a „hosszú orrból képzett szó"; utalás talán a nagy várakozásokat egyelőre be nem váltó politikai közállapotok által is okozott általánosan kedvetlen közhangulatra. A PN levelezője szerint is hiányzott e nyáron a jókedv, a pezsgés (l.: PN aug. 25.).

327

KAKAS MÁRTON LEVELEI BALATON-FÜREDRŐL

[1860. júl. 29.] 380—81.

M: VU 31. sz. 375.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

4 *ezt is az üstökös okozta.* — Jún. végétől kora esténként ismét üstökös csillag volt látható az északnyugati égbolton. A bécsi csillagászok szerint az 1556-i üstökös okozta jelenségekhez hasonlított az ekkor látható üstökös (l.: VU 1860. júl. 1., 15.; 332., 353.). *Szegény Üstökösre* — ti. Jókai lapjára; tréfásan azonosítja Jókai a két azonos nevű fogalmat: a csillagot és a lapját.

9 *a Bolond Miskára* — Tóth Kálmán ez évben megindult ily című élclapjára.

10 *Pesti Hirnök* — 1860. febr. 18-án indult politikai napilap; Szabó Alajos szerkesztette, Török János volt a főmunkatársa.

11 *a Budapesti Hirlapnak* — A hivatalos lappal kapcsolatban említett rossz időjárás burkolt célzást tartalmaz a politikai helyzetre vonatkozóan is.

Sor:

12 *a sáskajárást az augsburgernek* — Az ellenünk tücsköt-bogarat összehordó Augsburger Allgemeine Zeitungra való utalás.

13 *a Napkeletnek* — Vahot Imre 1857-ben indult, az álnépieskedő, Petőfi-utánzó költőket népszerűsítő divatlapja.

14 *Uj Idő* — Szini Károly, a Nép Ujsága volt szerkesztője indított ez év júl. 29-én ily címen hetilapot.

25 *a Képes Ujság* — Vas Gereben 1859. júl. 24-én indult vegyes tartalmú képeslapja

40 *Hippocrene büvös forrása* — A görög mitológia szerint Poseidon isten ajándékának, a Pégasosnak (Pegazus), a szárnyas lónak patája fakasztotta a Helikon hegy oldalában a forrást, melyet ezért Hippokrénének, lóforrásnak neveztek.

44 *mint egy Salamon* — valószínűleg nem Salamon Ferencre, hanem „bölcs Salamon"-ra való utalás.

47 *idősb báró Rudics Antal* — helyesen: br. Rudics József (1792—1879); *Hervatag füzér* című, 273 lapnyi, több mint száz költeményt tartalmazó versgyűjteménye 1857 őszén jelent meg. Vas Gereben üdvözölte meleg szavakkal a MS 1857. okt. 29-i számában. Angyal Dávid szerint (l.: ItK 1933. 109.) Arany János az *Irányok* című, 1861-ben megjelent tanulmányában az ő költeményeire célzott Kisfaludy Himfy-dalairól írván: „nincs pár éve, hogy e viszhang utolsó gyenge hulláma elenyészett, s az olvasó már azt sem tudja, kire céloztam". Rudics is Himfy-strófákban írta borról, szerelemről, hazáról szóló verseit.

50 *Pieridák berke* — múzsák berke. A görög mitológia szerint a kilenc múzsa az észak-görögországi Pindos hegyén és a Tempé völgyben, valamint ennek közelében, a Pierában tanyázik, s ezért Piereseknek (Pieridáknak) is nevezik őket.

51 *Jövő levelem* — A Balatonról ez évben már nem írt több Kakas Márton-levelet Jókai; a következő, pesti levele is csak hosszabb szünet után, okt. 21-én jelent meg.

328

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

az Üstökös humoristico-belletristicus lap september—december évharmadára

382—83.

M: Ü 1860. aug. 11. 6. k. 15. sz. 113.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

38 *non secus facturi* — ne szándékozzanak másként tenni!

39 *Datum in arce nostra de monte Széchenyi, quondam Svábhegy.* — Kelt a Széchenyi hegyen, egykori Svábhegyen levő kakasdombunkon. — A Svábhegyet Széchenyi halála után nevezték el Széchenyi hegynek.

329

A MAGYAR AKADEMIA HÁZASSÁGA

vagy is
Leánykérés szabály szerint,
cselekszi Kakas Márton

383–87.

M: Ü 1860. aug. 18. 6. k. 16. sz. 122–23.; az írás tartalmát ábrázoló rajzzal.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *Apollo* (Apollon) — A tiszta szellemiség, a költészet istene a görög mitológiában.
Szállok Kendnek — „Szállok az úrnak" formában régi magyar, borozás közben használt felköszöntés volt.

5 *Alectryo* — a görög szó kakas-t jelent (alektryomachia = kakasviadal)

9 *egy poéta szült* — vö.: a 309. sz. cikkel (JKK 328.).

16 *házat kapván, megházasodjék.* — Az előző év végén, ill. 1860. elején indultak meg az adakozások az akadémia székházának megépítésére. A lapok, így a VU is rendszeresen közölték az adakozók névsorát s az addig összegyűlt pénzösszegeket. Az adakozások megindulása előtt, 1859. dec. 13-án a PN-ban vezércikk figyelmeztette a kortársakat arra, hogy „az Akadémiának nincsen háza"; e Vörösmarty *Országháza* című versére („A hazának nincsen háza)" emlékeztető felhíváshoz, adakozásra való felszólításhoz Jókai is hamarosan csatlakozott: az Ü 1859. dec. 24-i számában olvasható *A tudománynak nincsen háza* c. verse.

19 *kilenc* (. . .) *muzsaleányod,* — A továbbiak folyamán is említett

Sor:

múzsák, akik a görög mitológia szerint a költészettel ajándékozták meg az embereket, a következők: Kleió (Clio) a történetírás, Melpomené a tragédia, Thaleia (Thalia) a vígjáték, Euterpé a zene, Terpsikhoré a tánc, Erato a szerelmi költészet, Kalliopé az eposz, Urania a tudomány, főképp a csillagászat és Polyhymnia a himnuszköltészet istennője

32 *megakcizol* — megadóztat

34 *Salamon* Ferenc (1825—1892) — esztéta, történész; a PN-ban és egyéb lapokban jelentek meg cikkei, kritikái. 1859 decemberében lett az akadémia tagja.

36 *Greguſhoz* Greguss Ágost (1825—1882) író, esztéta, a PN színikritikusa, rendszeres színházi referense; 1858 óta az akadémia levelező tagja.

43 *in usum Delphini.* A trónörökös, a királyfi használatára; XIV. Lajos gyermeke használatára rostálták és másították meg a római klasszikusok munkáit. Ezzel kapcsolatos e kifejezés. (L.: Tóth B.: *Szálló igék lex.* 1906. 217.)

45 *Szilágyi Sándor* — 1858-ban történészként lett az akadémia tagja. Főleg Erdély történetével foglalkozott. Még csak 33 éves ebben az időben!

47 *a papája is tette a kisasszonynak a szépet;* — Szilágyi Ferenc (1797—1876), Szilágyi Sándor apja már 1833 óta — történészként — tagja volt az akadémiának. Mind Világos utáni működésével — a hivatalos lapot szerkesztette! —, mind szélsőségesen konzervatív történelemfelfogásával erős ellenszenvet váltott ki kortársaiból.

54 *deklamal tragico boatu.* — Szónokol tragikus bőgéssel.

67 *Nequaquam.* — Éppen nem.

69 *Brassay bácsinak* — Brassai Sámuel (1797—1896) egyetemi tanár, polihisztor; 1859-től az Erdélyi Múzeum Évkönyveit szerkesztette. A tudomány legkülönfélébb ágaival foglalkozott. A Db-ban és a Szépirodalmi Lapokban, 1853-ban a római leánynevekről folytatott vele polémiát Jókai (l.: Db 1853. jan. 23.: *Jornalisticai tücsök* és Szépirodalmi Lapok jan. 29.: *Igen száraz adatok egy humordus* felolvasáshoz).

76 *Plectra gerens!* — Lantot hordozó!

80 *Pan* — kecskelábú, kecskeszarvú pásztoristen a görög mitológiában; a legelők és nyájak védője.

91 *Két év előtt légyottra rendeli a muzsáját* — bizonyára a *Rajongók* című regényének lassú elkészültére való utalás. Kemény már 1857 második felében, az *Özvegy és leánya* befejezése után hozzákezdett e regényének írásához. A Hf 1858. jan. 19-én már a

Sor:

regény egy részének sajtó alá adásáról értesítette olvasóit, de mivel 1857. dec. 10-től 1858. júl. 14-ig újra Kemény szerkesztette a PN-t, a regény csak 1859 elején jelenhetett meg (l.: VU, Hf 1859. márc. 5., 6.; Papp Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond* II. Bp. 1923. 352–54. és az egykorú sajtót).

104 *Gaál József* (1811–1866) — író, a reformkori magyar irodalom sokoldalú egyénisége; 1838 óta az akadémia tagja. Első nagy sikerét 1836-ban a *Peleskei nótárius* című vígjátékával aratta. A szabadságharc után, hat évre Aradra internálva, meglehetősen kiesett az irodalmi életből. 1857-ben a Vasárnapi Könyvtárban jelent meg a *Gróf Benyovszky Móric élete és viszontagságai* című műve, de újabb vígjátékkal sem könyvalakban, sem a színpadon nem jelentkezett.

111 *doktor Gebhardhoz* — Gebhardt Ferenc (1791–1869) orvos, egyetemi tanár, 1840 óta akadémikus. 1824-ben — elsőként — magyarul tartotta egyetemi tanári székfoglalóját.

118 *Mátray Gábor* (1797–1875) zeneszerző, a magyar zenetudomány úttörője, 1833-tól az Akadémia tagja. Az 1840-ben nyílt Hangászegyesületi (utóbb: Nemzeti) Zenede igazgatója, a népdalkutatásnak is egyik megindítója volt. Ez év elején őt nevezték ki a szavalati tanszék vezetésére is; Jókai ez ellen a 304. sz. cikkében tiltakozott (JKK 323 : 22–28.).

132 *Dobsa Lajos* — pályáját színészként kezdte; akadémikus sohasem lett; 1862-ben a Kisfaludy Társaság választotta tagjai sorába.

14 *cédál* — átenged.

330

EGY CSALÁD DRÁMÁJA

388–93.

M: I. VU 1860. aug. 19., 26.; *Jókai Mór* aláírással.
1–97. sor: aug. 19. 34. sz. 407.
98. sortól végig: aug. 26. 35. sz. 418.
II. *Emlékeim.* Bp. 1875. 118–24.
III. *Életemből* II. Bp. 1887. 278–84.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 225–30.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

2 mondanók (NK: mondanánk)
5 igazságszolgáltatás? *mi joga volt igy bánni a szelleme által teremtett alakokkal?* (1875; NK: igazságszolgáltatás? — az ezt követő mondat hiányzik —)
23 a másikba (1875; NK: a másikéba)
29 *az* volt előtte, *hogy* „a (1875; NK: *ez* volt előtte „a)
Kuntyorka (VU: Kutyorka — valószínű sh.! —)
30 est *és egy kis alkalmatlan zivatar* oszlatta (1875; NK: est oszlatta)
37 őt *rohanó* bajába (1875; NK: őt *romboló* bajába)
38 óra *alatt* (NK: óra *mulva*)
39 igérve (1875; NK: igérte)
40 nemsokára *fog érte* (1875; NK: nemsokára *érte fog*)
55 felele (NK: felelé)
60 feljötteig (NK: feljöttéig)
71 hangokon (VU: hangosan — valószínűleg sh. —)
75 alunni (NK: aludni)
80 tekintettel, *ki* lopva (1875; NK: tekintettel; lopva)
86 még *ujság* (1875; NK: még *titok*)
96 sohajta (NK: sohajtá)
100 Mért nem (1875; NK: Miért nem)
139 *másként* (1875; NK: *Máskép*)
147 felőle *azok* oda lenn (1875; NK: felőle „odalenn")
158 el kellett neki menni (NK: el kellętett neki mennie)
159 e gyermeket (1875; NK: *a* gyermeket)
160 és anyja (1875: és anya)
161 kettő közé (VU: kettős közé — vsz. elírás! —)
165 megzendült fölötte (VU: megmozdult fölötte — vsz. elírás! —)
166 anyja sirja (1875: anya sirja)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

8 *István király napján* — 1859. aug. 20-án. (Utolsó vidám együttlétükről l.: *Hajdan, most és valaha.* NK 61. k. 263. is.)
9 *Széchenyi-hegyi* — Jókai Széchenyi halála után mindjárt így nevezi a Svábhegyet
16 *Hegedüsné* — Hegedüs Lajosné Bodenburg Lina (1837—1859) színészi pályáját 1854-ben Aradon kezdte. 1858-beli első, sikeres pesti fellépése után hamarosan szerződtették, de nem sokáig lehetett a Nemzeti Színház tagja. Utoljára — 1859. szept. 11-én —

Sor:

a *Csikós*ban lépett fel, de pár nap múlva, 19-én már halálhíre futotta be „villámként" koraestén a színházat és a várost. 21-én temették. Vas utcai ravatalától nagy tömeg kísérte koporsóját a Sándor utcán, az Országúton át a Nemzeti Színházhoz, majd ünnepélyes búcsúztató után tovább a Kerepesi temetőbe (l.: VU 1859. szept. 25., okt. 16.; a pályáját ismertető cikk keretében, a 493. lapon arcképe is megjelent). Hegedüsnéről és családjáról negyven évvel később *A hajdani Nemzeti Színházról* című írásában is megemlékezett Jókai (HhM 4. k. 32–33.), megemlítve ezt az írását is. Hegedüsné síremlékét nem sokkal e cikk megjelenése után, 1860. szept. 19-én leplezték le a Kerepesi temetőben (l.: VU 1860. szept. 23., okt. 7.; kép, cikk a 492. lapon).

16 *Férjét* — Hegedüs Lajos színész és drámaíró 1860. júl. 18-án hunyt el a Rókus kórházban; 20-án temették. „Neje halála óta folytonos csüggedésben élt, míg nem lassú betegeskedés véget vetett életének" — írta az elhunytról a PN is (júl. 20.).

23 *kis gyermeke* — 1860 aug. 9-én „szélhüdés következtében több napi kinos szenvedés után" halt meg az árván maradt kisfiú. „Sajátságos — írta a PN —, hogy ezen alig három éves fiunak némi sejtelme volt a halálról. Mikor atyját temették, nem akart közeledni a koporsóhoz, (. . .) többször mondván: »Én nem akarok meghalni!«" (l.: PN aug. 11.).

25 *gyémántkiadásban* — Horatius s egyéb klasszikus szerzők kisalakú zsebkiadásának megjelölése volt ebben az időben a „gyémántkiadás" elnevezés.

36 *az orvosa volt* — Az 1858-ban emigrációban elhunyt dr. Schöpf-Merei Ágoston által 1839-ben alapított első szegénygyermekkórházat — mivel alapítójának a forradalom bukása után menekülnie kellett — az addigi segédorvos, dr. Bókay János (1822–1884) vezette tovább; az első években teljesen ingyen. Ebben az időben már a kórház igazgató főorvosa és a Nemzeti Színház tagjainak orvosa is volt (l.: a kórházról és Bókayról szóló cikkben VU 1860. júl. 22. 357–58.). A PN júl. 25-i számában olvasható a hír, hogy magához vette Hegedüsné árváját, s saját gyermekeivel együtt „a jobb nevelés minden jótéteményében részesíti".

79 *már ekkor egy roskatag* — Hegedüs ekkor még csak 42 éves volt!

88 *vesztettünk mi már drágábbat is* — célzás a forradalom bukására.

102 *a „Róma leánya"* — Hegedüs 1859. ápr. 12-én bemutatott drámája (l.: a 272. sz. cikkben JKK 256 : 51.).

DUMAS SÁNDOR PAPA UTINAPLÓJA MAGYARORSZÁGRÓL

393–410.

M: I. Ü 1860. 7. k. szept. 1–29.; aláírás nélkül.
1–172. sorig: szept. 1. 1. sz. 2–3.
173–324. sorig: szept. 8. 2. sz. 10–11.
325–409. sorig: szept. 15. 3. sz. 18–19.
410–529. sorig: szept. 22. 4. sz. 26–27.
530–557. sorig: szept. 29. 5. sz. 34.
II. *Humorisztikus papirszeletek* Pest 1863. (Jókai Mór Munkái 25–26. sz.) 191–213. Cím csak a tartalomjegyzékben: *Dumas Sándor papa levelei.*

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:
(Az 1895.[4] Franklin kiad. alapján:)
18 Marguerit (Ü: Marquerit – valószínű sajtóhiba! –)
a mely*ek* körül (Hp.: a mely körül)
75 elvágt*ak* (Ü: elvágták – vsz. elírás! –)
78 Nekem *ekkor* egy (Hp.: Nekem egy)
134 *P*ressbourg (Hp.: *B*ressbourg)
135 Wiselbourg (Hp.: Wisselbourg)
171 kihull kezemből; *majd holnap, ha megszárad az ingem, folytatása következik.* (Hp.: kihull *a* kezemből. – a mondat folytatása hiányzik –)
176 kell*ett* (Hp.: kelle)
186 szint*e* leült (Hp.: szint*én* leült)
196 *meg*magyarázni (Hp.: magyarázni)
197 *a* mint (Hp.: mint)
208 Mily*en* kevesen (Hp.: Mily kevesen)
213 *a*etnographiai (Hp.: etnographiai)
224 zsidóság (Hp.: zsidó ág)
225 adakozás*ok*ról (Hp.: adakozásról)
226 szint*e* (Hp.: szint*én*)
250 vitézeket (Ü: (– e szó után van a zárójel, sajtóhiba! –)
271 három *millió* Kazinczydórban (Hp.: három Kazinczydórban)
275 aequator közelségében (Hp.: aequator-közelségben)

Sor:

287 Ragoczynak (Ü: Ragozzynak — vsz. sh! —)
292 Kadémival (Hp.: Kademiával)
314 hogy *úgy* (Hp.: hogy *igy*)
315 köröttünk (Ü: közöttünk — vsz. sh! —)
319—20 (Hp.: — e két sor hiányzik! —)
325 *A mult számban* ugy (Hp.: *Felebb* ugy)
333 legkegyesebb (Hp.: legkegy*elme*sebb)
409 végett *szeretek* egy kis népismeretést *bocsátani* előre (Hp.: végett egy kis népismertetést *bocsátunk* előre)
439 foutter (Hp.: fouter)
470 *etc.* s (Hp.: *stb.* s)
502 *azok a* merész (Hp.: merész)
508 estenként (Hp.: esténként)
524 Átaljában (Hp.: Általában)
527—29 (Hp.: — e három sor hiányzik —)
537 De isz (Hp.: De *h*isz)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *ha mások is a neve alatt irnak,* — Alexandre Dumas père (1803—1870) francia regény- és drámaíró munkatársakkal, segédekkel írta nagyszámú munkáját. Legértékesebb munkatársa, Auguste Maquet 1858-ban bírói úton próbálkozott Dumas dicsőségéből és jövedelméből nagyobb részt biztosítani magának, de keresetét elutasították (l.: PN 1858. jan. 28., febr. 10. Jókai megemlítette nevét már a 309. sz. írásában is JKK 330 : 96.).
10 *Maquet junior* — ifjabb Maquet
11 *Messina* — olasz kikötőváros Szicília szigetén. A továbbiakban — Dumas regényeinek, de még inkább a korabeli német lapok, tanulmányok hazánkról írt tudósításainak, adatainak pontatlanságát, ferdítéseit gúnyolva — sorra követik egymást a képtelenebbnél képtelenebb adatok, pontatlanságok. A valósággal mindvégig épp homlokegyenest ellenkező leírással — az abszurditásukkal — cikke több mozzanatában a valóságra hívja fel olvasói figyelmét Jókai.
22 *une aventure d'amour* — Dumas regénye *Egy szerelmi kaland* címen 1860-ban jelent meg magyarul.
25 *stokkfisch* — tőkehal
33 *drolatique* — mulatságos
40 *picula* — régi tízkrajcáros ezüst váltópénz; később fillér, garas elnevezésére is használták.

Sor:

41 *sexedl* — „hatos"; mivel a régi forintérték nem a tízes számrendszeren alapult, 1 forintban csak 60 fillér volt. Ezért a 10 fillér értékű váltópénzt „hatos"-nak nevezték.

45 *abukiri csata* — Abukir egyiptomi tengerparti városnál több ütközet volt: 1798-ban az angolok verték szét a francia flottát, 1799-ben a franciák győzték le az angolok által partra tett törököket, míg 1801-ben újra az angolok diadalmaskodtak a franciák maradék seregén.

52 *kajmakám* — török méltóság volt; a nagyvezért helyettesítette, mikor az nem tartózkodott a birodalom fővárosában. A 19. sz-ban a kerületi elöljáró címe lett.

59 *„edition interdit pour la France"* — egyházi átokkal sújtott — tehát egyházi indexre tett mű — Franciaország, a franciák számára

65 *Parbleu* — Hitemre

72 *Hoffmanische Tropfen* — Hoffmann-cseppek; korabeli gyógyszer gyomorfájás ellen.

92 *Mais hélas, messieurs! qu'importe* — De fájdalom, uraim, mit ér

94 *persa költővel, Göthével* — Természetesen a német költő szájába adott idézet nem Goethe mondása.

98 *„neque occasio fecit furem"* az alkalom sem tesz tolvajjá (az „alkalom szüli a tolvajt" mondás ellentéte)

105 *hires Katona neve* — A tréfálkozás Katona Józsefnek 1858-ban a Nemzeti Színház előtt felállított, de rossz, ez évben már el is távolított szobrára vonatkozik (l.: a 147. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 821.).

116 *olyan előadásokat szoktak rendezni,* — A Nemzeti Színházban ebben az évtizedben külföldi operaénekeseken kívül többször szerepeltek idegen nyelvű prózai színművészek is (pl.: Ira Aldridge), akik szerepüket idegen nyelven adták elő. Ilyenkor az előadás két nyelven folyt: a magyar színészek magyarul beszéltek.

134 *Pressbourg, Clausenbourg, Weissenbourg, Wi[e]selbourg* — Pozsony, Kolozsvár, Fehértemplom és Moson magyar városok franciásított német változata; valamennyi több mint 100—200 km-re van Pesttől.

151 *Ventre bleu!* — Teringettét!

164 *„Les Memoires d'un medecin"* — Dumas ily című *(Egy orvos emlékiratai)* c. 5 kötetes regénye Párizsban 1846—48 közt jelent meg. *Egy orvos naplója* címen 1857—1858-ban kiadták magyarul is. Német kiadása *(Memoiren eines Arztes.* Wien—Pest é. n. Hartleben) megvan Jókai könyvtárában.

Sor:

193 *Itt már kizárólag magyarok laknak* — keserű tréfálkozás azon, hogy Buda lakossága ez időben még többségében németajkú polgárságból állt.

235 *„gouillachok" és „cannassok"* — gulyások és kanászok

244 *Toldi (választófejedelem)* — Toldy Ferenc már 1835-től az akadémia főtitkára volt; bizonyára az akadémiai tagválasztásokra való jelentős befolyására utal itt Jókai.

263 *Garibaldi memoirjait kigondoltam,* — Dumas maga is részt vett az olasz szabadsághős hadjárataiban; *Memoires de Garibaldi* című műve ebben az évben jelent meg.

278 *Saphir,* Moritz Gottlieb (1795—1858) — magyarországi születésű német humorista. Öt kötetes *Konversationslexikon für Geist, Witz und Humor* című munkája 1851-ben jelent meg.

284 *lásd Illustrirte Zeitung* — Az 1842-ben indított lipcsei német képeslap egyike volt azoknak a német újságoknak, melyek számos rosszindulatú, téves adatot, cikket közöltek hazánkról.

326 *edition seconde* — második kiadás

331 *Aurengzeb* (Aurangzeb 1618—1707) — 1658-tól haláláig uralkodó indiai nagymogul.

332 *Tamerlan* — más néven Timur Lenk (1336—1405), mongol származású uralkodó, a történelem nagy hódítóinak egyike. *Paskievics* — Ivan Fjodorovics Paszkevics (1782—1856) orosz cári hadvezér; bizonyos gúnyt is tartalmaz a nagy hódítókkal együtt való említése. Ő fojtotta vérbe 1831-ben a lengyelek szabadságharcát, 1849-ben ő volt a magyar szabadságharc leverésére jött orosz cári csapatok egyik hadvezére. Előtte tette le a fegyvert Világosnál Görgey. A krími háborúban azonban csapatával vereséget szenvedett.

333 *kiről nagyon sok szépet írt Thierry barátom* — Amadée-Simon-Dominique Thierry (1797—1873) francia történetíró *Histoire d'Attila, de ses fils et de ses successeurs jusqu'à l'établissement des Hongrois en Europe* című, a nagy hun uralkodóról s utódjairól írt műve 1856-ban jelent meg.

335 *Thiers,* Louis-Adolphe (1797—1877) — francia történetíró és politikus.

„histoire des dix ans" — „tíz év története"; a francia nyelvben a „tíz szamár" és a „tíz év" írása közt csak egy betű a különbség („dix ânes", ill. „dix ans"). A hasonló című művet *(Dix Ans d'études historiques)* egy harmadik francia történész: Augustin Thierry (1795—1856) írta!

Sor:

381 *zárdát alapitott; melyre* (. . .) *már sok százezer forint összegyült* Utalás az akadémiára, melynek a Duna partján emelt épületére ez időben még folyt a pénzgyűjtés

388 *egy derék ezüstmüves* — Eötvös József ez időben az akadémia alelnöke volt.

„grand chartreuse" volt — Utalás Eötvös *A karthausi* c. regényére, melynek hőse a franciaországi Grande Chartreuse helységről elnevezett rend szerzetese.

389 *confraternité* — szerzetesrend, vallási társaság

391 *gvárdián* — szerzetes rendekben egyházi elöljáró, a rendház főnöke

394 *Liszt Ferenc barátom különben is annyira megismertetett* — utalás Liszt nagy felháborodást kiváltott, a cigányzenéről írt tanulmányára (l.: a 300. sz. cikk jegyz. JKK 617.).

397 *Esmeraldák* — utalás *A párizsi Notre Dame* cigánylányára

398 *travellirozhatni* — itt: feldolgozhatni, azaz megírni

415 *Abdul Medzsid* (Abd ul-Medzsid 1823—1861) — 1839-től — haláláig — Törökország uralkodója.

420 *Yreauk* — írók

sinaissek — színészek

421 *mougłquouchok* — muzsikusok

426 *„Eleufiseteu"* — „előfizető"; az erőszakos előfizető-gyűjtésről már több ízben írt Jókai (l.: a 263. sz. cikket és jegyz. JKK 233, 569.).

437 *a kik egyszerü „c"-vel, vagy a kik „cz"-vel* — a *c* hang két betűvel, *cz*-vel való írásának eltörlésére vonatkozó korabeli vitákra nézve l.: a 135. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 803.

439 *Heuldi foutter* — Hölgyfutár; Jókai a lap címének eltorzításával is gúnyolódik az egyszerű *c* írása mellett síkraszállt lapon: a német „Futter" szó állati eledelt, takarmányt jelent, így a lap elferdített címe „hölgy takarmányt" jelent.

Pechti Hirneunuque — a Pesti Hirnök — melynek a népszerűtlen Török János volt a főmunkatársa — ez év febr.-ban indult. A lapcím elferdítése (Pesti Hir-n-eunuh vagy Pesti Hirnünüke) itt is gúnyt rejt; a nünüke kártékony, gyulladást okozó rovarfajta.

441 *haeresis* — itt: tévtan

462 *Datura trafikiána* — talán trafikból való „maszlagot" jelent (ez esetben célzás lehet az 1851-ben bevezetett dohánymonopóliumra is)

473 *beugheuheghedu* — bőgőhegedű

Sor:

476 *Comitatsvorstand* — kerületi elöljáróság; az itt következő eljárás leírása a korabeli bürokrácia kigúnyolása

482 *concursus* — pályázat

485 *exclusium privilegium* — kizárólagos előjog

495 *L. F.* — Liszt Ferenc

506 „*comleau*" — Komló; gyakran emlegetett híres vendéglő volt a mai Városház utcában.

521 „*Magasban járó*" *barátom, valóságos* „*napkeleti*" *fejedelem* — Vahot Imre neve — francia helyesírással írva: „va haut" — valóban azt jelenti, hogy: „magasban jár". A Napkelet c. folyóiratot szerkesztette.

526 „*mindene*" *arany* — Arany János

547 „*valahányszor egy huszár születik . . .*" stb. — idézet Jókai írásából.

554 *A revoir!* — Helyesen: Au revoir (viszontlátásra); valószínűleg szándékos elírás (a kötetkiadásban is így szerepel!).
„*Philippinél találkozunk!*" — Szállóigévé vált mondás Shakespeare *Julius Caesar* c. drámájának 4. felvonásából.

332

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. okt. 21.] 410–14.

M: VU 43. sz. 518–19.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

9 *mit a nagy államtanács bölcs férfiai elvégezének* — Az ún. „októberi diplomára", ill. az ezekben a hónapokban bekövetkező politikai fordulatra nézve l.: a következő és a 338. sz. cikkeket és jegyz. Okt. 20-án írta Pákh Tompának: „holnapra tátott szájjal várjuk a nagy dolgokat Bécsből. Épen most kaptam egy meghivást holnap (vasárnap) d. c. 10 orára lovag Benedekhez Budára — ott lesz valamennyi szerkesztő, hogy meghallja az igéket, melyekre ti majd nehány nap mulva fogtok sorba ájuldozni" (l.: ItK 1912. 106.).

25 *a magas komité* — A színház vezetésében 1860 nyarán változás állott be: mind Ráday Gedeon, mind a gazdasági igazgató,

Sor:

Vezerle János lemondott. Az igazgatóság élére az egykori helytartósági tanácsos, Nyéki Mihály került; a szakszerűtlen vezetés még tovább súlyosbította az addig is meglevő bajokat. „Mije van most a nemzeti szinháznak? Elég deficitje. Mije nincs? Elég közönsége" — írta a PN is szept. 5-én.

27 *az ujságiróktól el kell venni a jegyeket* — l.: a 233. sz. cikket és jegyz. JKK 125, 523—24.

30 *A szomszéd német szinházi Piemont* — Itt és a következő sorokban a nemrég lefolyt olasz—osztrák háborúból, az olasz eseményekből veszi Jókai a hasonlatait. Ahogy Piemont, azaz a Szárd királyság, legyőzve az osztrákokat, megszerezte Lombardiát, a német színház is terjeszkedni akart.

35 *Nápolyt csinál ellenünk* — 1860-ban Garibaldi forradalmi hadjárata felszabadította Nápolyt a Bourbonok uralma alól, s ennek eredményeképp a város Dél-Olaszországgal és Szicíliával együtt az egységes Olaszország része lett. Tekintélyben, erőben megnövekedett.

36 *unita Italiával* — olasz egységgel, itt: a német színházak összefogására utal vele.

37 *kerepesi Velencénk* — a Kerepesi úton álló egyetlen magyar színházunk. 1848—49-ben önálló Velencei Köztársaság alakult, de a forradalom bukása után újra Ausztria fennhatósága alá került. Elszigeteltsége csak 1866-ban szűnt meg; akkor csatlakozott az egyesült Olaszországhoz.

41 *Dobsa Lajos egy elaboratummal* — Dobsának *A nemzeti szinház ügyében* című részletes felterjesztése — mely lényegében az előző év elején a Szépirodalmi Közlöny januári és februári számaiban közölt cikksorozatának megismétlése — a Hf-ban jelent meg okt. 2., 4., 6., 9. és 11-én.

64 *Fölemelhetjük a szinház bevételeit* — Az új színházi évadtól, áprilistól kezdve az egyes helyárakat mintegy 10—40%-kal emelték fel (l.: VU 1860. ápr. 15. 190.).

124 *Casanova majmait* — Casanova „világhirü" majomszínháza 1856-ban és 1859-ben is tartott előadásokat Pesten (l.: PN 1856. aug. 13. és 1859. júl. 30.).

132 *D. L.* — Dobsa Lajos

147 *manoeuvre* — itt; mesterkedés, csel.

333

AMA BIZONYOS CSIZMADIA ÉS FELESÉGE KÉRDÉSEI ÉS FELELETEI

[1860. okt. 27.] 415–16.

M: Ü 7. k. 9. sz. 72.; részlet

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *jogos követeléseim meghallgattattak!* — Tágabb értelemben utalás a politikai változásokra (l.: a 338. sz. cikket és jegyz.), szorosabban véve pedig arra, hogy a rovat élén rendszeresen közölt, a csizmadiát ábrázoló rajzon e számtól kezdve magyaros viseletben van a mester. (L.: a IV/b. mellékletet.)

3 *egy minuta és aus ist a barátság* — egy perc és oda van a barátság

7 *remonstráltam* — tiltakoztam, óvást emeltem

9 *arbeitstischem* — munkaasztalom

13 *illuminálom magam* — itt: becsípek

14 *restellátziók* — restaurációk, tisztújító választások

15 *én azt mondanám: vegyék elő Trattner Károlyi „nemzeti kalendáriumát" de dato 1848.* — Jókai írásának ezt a részét (15–25. sor) a PN is nagy tetszéssel közölte nov. 4-én. Különben a tisztségek ideiglenes betöltésére valóban felhasználták az 1848/49-i tiszti névsorokat. A PN-ban olvasható például nov. 17-én, a forradalom alatti egri polgármesterről, Schaffner Jánosról, hogy e hivatalt „f. hó 12-én ujra s azon utasitással vette át, hogy a városi hatóságot ideiglenesen az 1848–9-dik évi választások alapján alakitsa meg"; de ily alapon töltötte be Nyáry Pál is újra Pest vármegye főispáni székét (l.: a 344. sz. cikket. JKK 437.) A Magyar Nemzeti Kalendárium 1815–1863 közt Trattner Mátyás és Károlyi István nyomdájában jelent meg Pesten.

16 *Girókuti* — l.: a 238. sz. cikket és jegyz.

334

EGY HÁZMOTOZÁS CHINÁBAN

416–19.

M: Ü 1860. nov. 10. 7. k. 11. sz. 82–83.

Sor:

Cím Noha Jókai *A sajtó és cenzura Magyarországon* című, 1866-ban írt cikkében (HhM 4. k. 74.) úgy emlékezett vissza erre az évtizedre, mint amelyben Kínáról, a kínai forradalmi mozgalmakról írni, a kínai bajokról tréfálkozni szigorúan tilos volt, valójában többször írt Jókai is — bár tréfálkozva — a politikus csizmadia-cikkekben Kínáról (pl.: a 191., 198. sz. cikkben) s említi *A magyar néphumorról* c. székfoglaló értekezésében is. Általában — a kortársak is ezt értették ki belőle — a hazai viszonyok le nem írható állapotait szimbolizálják a Kínáról írt sorok. A *Politikai divatok* c. regényben is így utasítja el magától a részben Petőfit ábrázoló Pusztafi az e korban való irodalmi munkásságot: „Írjak Kináról, a holdról, meg Liliputról allegoriákat, s magyarázzam magam mindenkinek, a ki el nem találta, hogy mit értettem azok alatt?" (JKK 14. k. 452 : 4.)

E cikkben is a Bach-korszakban igen gyakori, rendszeres házkutatási gyakorlatot figurázta ki Jókai. Egy Széchenyi által is idézett, az Ost-Deutsche Post 1857. 80. számában megjelent beszámoló szerint a birodalmi rendőrség három hónap alatt 8,346 házmotozást hajtott végre, melyeknek — Széchenyi szerint — több mint a fele Magyarországon zajlott le (l.: *Az új földesúr* jegyzetében JKK 13. k. 472.).

Mint mindennapi dolgokról emlékezik meg Jókai is e házmotozásokról *Az új földesúr*ban (JKK 13. k. 130 : 31.).

E cikk azonban nemcsak általában szól a lezajlott házkutatásokról, hanem Jókai saját, konkrét élményét is megörökíti. 1853. jan. 23-án „Borbély Álmos több nemes társaimnak nevekben" aláírással, „Fő Ispányi Urnak" címezve azzal vádolta be egy ismeretlen följelentő Jókait, hogy a színházban a forradalom alatt megjelent, ez időben szigorúan tiltott újságpéldányok estek ki a zsebéből. E feljelentés után Jókainál is házkutatást tartottak, tiltott írások, újságok után nyomoztak (l.: Takáts Sándor: *Jókai politikai pályafutása* c. bevezető tanulmányát a *J. M. politikai beszédei* c. kötetben. Bp. é. n. XLVI—VIII. A feljelentés aktáinak száma: OLtár Praesidium der k. k. Ofner Statthalterei Abtheilung Nr. 258. 1853. jan. 24. L.: uo.). Ekkor, Bach bukása után — ha „virágnyelven" is — ki lehetett már figurázni a részben bukott rendszer többségében idegen, már nagyban csomagoló idegen hivatalnokait, korlátoltságukat, korlátlan uralmukat. Okt. 27-én az Ü-ben *Induló* című versében búcsúztatta őket Jókai („Már siess hazádba vissza Bus sere-

Sor:

gem . . .”), egy héttel utóbb megjelent *Bucsuszó* című verse pedig már magát az abszolutizmust, annak nyomasztó éveit temette: „Isten hozzád te elmult rossz időkor (. . .) Szájkosár — emberajkán — adieu!”

1 *180052* — tulajdonképpen 1852-ben; a dátum téves, mert az említett feljelentés a fennmaradt iratok szerint 1853. jan. 23-án kelt.

17 *„exoffo”* (ex offo) — hivatalból

29 *saldírozva* — nyugtázva, azaz kifizetve

31 *geleitschein* — menlevél

46 *Orsini vetgolyót* — Orsinire, III. Napóleon elleni merényletére nézve l.: a 205. sz. cikk jegyz. JKK 479.

76 *mandzsu* — Kínában élő nép; eredeti hazájuk Mandzsúria. Itt: utalás az akkori osztrák birodalomhoz tartozó magyar népre.

100 *thái-er-ungsz-cu-ság-ért* — drágasági pótdíj-ért; tréfásan kínai szótagolással írt „Teuerungszuschlag”

105 *attentátum* — merénylet.

335

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1860. nov. 10.] 419—20.

M: Ü 7. k. 11. sz. 87.; több kisebb feljegyzés között.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *áttételemet Magyarországról* — A PN dec. 6-i híradása szerint „a cs. kir. hivatalnokok december 4-én este elutaztak”. A cseh nyelvtudásra vonatkozó utalás célzás a Magyarországon ekkor szintén leváltott nagy tömegű cseh hivatalnokra, az ún. „Bach-huszárok” nagy részére, akikkel az abszolutizmus ideje alatt Bécs betöltötte a magyar hivatalokat.

5 *Entschuldigen* — Bocsásson meg

11 *frakk* — l.: a 307. sz. írást. (JKK 327.)

336

WAS SCHAFFENS?

420—21.

M: Ü 1860. nov. 17. 7. k. 12. sz. 90—91.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

2 *Morvaország bő kontingenst szolgáltatott* — Utalás az abszolutizmus ekkor leváltott cseh származású tisztviselőire. (L.: az előző cikket is.)

5 *Becirkerek* — kerületi főnökök; a forradalom bukása után eltörölték a régi magyar közigazgatási szervezetet.

8 *jurisprudentia* — jogismeret

11 *városok* — az Ü-ben e helyen *vásárok* áll; valószínű elírás, ezért javítottuk.

12 *meilenzeigerek* — mérföldkövek
csinált Maros-vásárhelyből „Bissiger Marktplatz"-ot — A Bach-rendszer idegen származású tisztviselőinek a magyar helyneveket elnémetesítő gyakorlatára nézve l.: a 242. sz. cikk jegyz. JKK 550.

15 *„Zweipressburgermetzenbrunnrn"* — Szó szerinti fordítása: két pozsonyi-mérő kút

16 *despiciál* — lenéz

27 *avizál* — itt: jelez

50 *„Was schaffens?"* — itt: „mit hozzak", „mit parancsol" értelemben; gúnyolódás a magasrangú cseh származású tisztviselőn, ki hazájában azelőtt alighanem pincér volt. — Az erre vonatkozó bejegyzést l.: a 6. noteszben.: „Hej Kellner, tessék parancsolni" *(Följegyz.* I. 248.).

337

KAKAS MÁRTON EMLÉKLAPJAIBÓL

[1860. nov. 17.] 422—23.

M: Ü 7. k. 12. sz. 95.

Sor:

5 *Ezernyolcszáz ötvenegy* — Ez a vers szerepel Jókai költeményei között is *Jóslat* címen, tehát Jókai szerzeménye (l.: NK *Költemények* 1. k. 96.).

23 *A mit vártunk, itt van* — Ezt a verssort l.: a 6. noteszban. *Följegyz.* I. 247.

26 *A Kisfaludy-társaság ujon választott tagjainak* — Az 1836-ban alakult irodalmi társaság a szabadságharc után csak 1860 májusában kapta meg újra a működési engedélyt. Alapszabályainak megerősítése, azaz jóváhagyása után júl.-ban, a 3. ülésen tagválasztásra is sor került. Ekkor lettek a Kisfaludy Társaság tagjai Csengery, Greguss, Gyulai, Jókai, Kazinczy Gábor, Kemény, Salamon, Szász Károly és Tóth Kálmán. Aug. elején új vezetőség került a Társaság élére; elnökké Eötvöst, helyettesévé Toldyt, igazgatóvá Aranyt választották. Greguss lett a társaság „titoknoka", azaz titkára, Tóth Kálmán pedig a jegyzője. Az első felolvasó ülésen, nov. 29-én, Greguss beköszöntő előadása hanzott el (l.; PN 1860. júl. 24., aug. 2. és nov. 27.).

38 *ő qua Bolond Miska* — ő mint Bolond Miska; Tóth Kálmán szerkesztette az ily című élclapot.

338

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. nov. 18.] 423—25.

M: VU 47. sz. 572.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

5 *Az év elején hoztuk II. András király arany bulláját* — 1860. jan. 1-én jelent meg *Arany bulla* címen az 1222-ben II. Endre (vagy András 1205—1235-ig magyar király) által kiadott királyi okmányt ismertető cikk; az aranybulla vetett véget a király korlátlan uralmának, s többek közt azt is kimondta, hogy a nemesség nem köteles az ország határain kívül harcolni.

6 *október 20-ka volt rá a válasz;* — I. Ferenc József osztrák császár 1860. okt. 20-án bocsátotta ki birodalmi alkotmányát (az ún. októberi diplomát), mely a válságba jutott osztrák abszolutizmus

Sor:

kényszerű engedményeként jött létre. A tartományoknak a beligazgatásban nagyobb önállóságot biztosított, így Magyarországon visszaállította az 1848 előtti kormányszerveket, megyerendszert, s megengedte, ill. visszaállította a közigazgatásban a magyar nyelvet.

7 *báró Vay* — A VU szept. 9-én *Báró Vay Miklós* című, arcképpel[1] is illusztrált közleménye ismertette a volt konzervatív politikus pályáját. Vay Miklós (1802—1894) volt zempléni alispán, a felvidéki koleralázadás megfékezésére kirendelt királyi biztos, volt budai helytartótanácsi elnök, 1848-ban Erdély királyi biztosa lett. Bár már 1848 őszén visszavonult birtokára, Világos után nyolc hónapig raboskodott. Az ötvenes években egyházi téren működött; a magyar protestánsok történelmi múltú autonómiáját megszüntetni akaró 1859-i császári rendelet, a protestáns pátens 1860. máj. 15-i visszavonásában nagy szerepe volt. Az okt. 20-i császári diploma kibocsátásával egyidejűleg nevezte ki őt a császár udvari kancellárrá (l.: VU szept. 9., PN okt. 21.); Ludwig August von Benedek (1804—1881) osztrák táborszernagy, a Bach bukása után kinevezett magyarországi kormányzó leváltása után ő lett a magyarországi helytartótanács ideiglenes vezetője.

bemutattuk Verbőczyt — Werbőczi (Werbőczy) István (1460—1541) egykori országbíró ítéletmesterről, a jobbágyok földhözkötöttségét kimondó, a magyarországi feudális jogokat összefoglaló törvénykönyv, a *Tripartitum (Hármaskönyv)* megalkotójáról okt. 21-én közölt képpel illusztrált cikket a VU. Bár a Werbőczy-féle elavult jogrendszert felváltó új magyar polgári törvénykönyv életbeléptetését csak a forradalom bukása akadályozta meg, mivel az abszolutizmus 1849 után az osztrák polgári törvénykönyv és perrendtartás hatályát terjesztette ki Magyarországra is, az elnyomó, idegen hatalom törvényeivel szemben még mindig a Werbőczyn alapuló magyar jogrendszer tűnt kívánatosabbnak ez időben. Ez szolgálta volna jobban érdekeinket, annál is inkább, mivel a Tripartitum leginkább népellenes, például a jobbágyság örökös röghözkötöttségét kimondó cikkelyeit a történelmi fejlődés már úgyis örökre eltörölte.

9 *Verordnungtábort* — utalás arra, hogy az októberi diploma számos, az abszolutizmus alatt hozott rendeletet (rendelettábort) elsöpört.

10 *ha én nekem politizálnom lehetne!* — A VU nem közölhetett politikai cikkeket, ezért kapott Pákh engedélyt a Politikai Ujdonságok c. heti melléklet megindítására (l.: alább is).

Sor:

12 *Omér basa arcképét adtuk* — -r aláírással, 1854-ben a VU legelső, márc. 5-i számának első oldalán jelent meg *Omer basa* címen az említett cikk, a török hadvezér életének, pályájának ismertetése. Az 1801-ben Horvátországban született — eredeti nevén Lattász Mihály — török katona Erdélyben végezte matematikai tanulmányait. 1830-ban Törökországba ment, mohamedánná lett s hamarosan ezredfőnökként egész tartományok felett rendelkezett. A magyarul, franciául, németül és olaszul is beszélő művelt katona 1854-ben már az egész európai török hadsereg vezetője volt. A VU cikkének megjelenésekor, 1854-ben a török—orosz háború fordította felé a figyelmet. Jókaiék lapja is közölt róla több cikket, képet, apróbb közleményt. Ápr. 30-án *Török vezér a csatában* címmel jelent meg róla cikk és kép, máj. 21-én *Hát Omér basa mit csinál?* címen látott napvilágot egy 15 soros hír a török—orosz harc állásáról. Erre az írásra reflektált a hivatalos BpH máj. 24-én (2405.), Jókait gyanusítva, denunciálva: „A hány szó, vagy betü, szinte annyi hazugság és koholmány .. A lap derék szerkesztője, most mint tudva van, gyöngélkedik, helyettese, ugy látszik, a politikai hireket is ugy gyártja, mint — a regényeket". Az efféle „politzeyra szaladgálás" korántsem volt veszélytelen abban az időben. A VU következő, máj. 28-i számában így tiltakozott Jókai az őt ért támadás ellen: „Sohase vizsgálja lapunknál ki mit ir, ki gyöngélkedik, ki nem? Érje be a lappal, a személyekhez semmi köze. Különben ki nem fogja kerülni, hogy olly otromba félre vágásokat vigyen véghez, minővel most is bemutatta magát" (l.: VU 1854. 105.). Jún. 4-én *Omer basa nőrokonáról* közölt kis írást, aug. 6-án *Omer basa főhadiszállása Szumlán* címen képet a VU.

17 *kompatibilis* — itt: békés, ártatlan értelemben, persze gúnyosan

19 *verweisol* — megint

20 *verwarnol* figyelmeztet

21 *Ekkor kapott kiadónk engedélyt a Politikai Ujdonságokra,* — Landerer és Heckenast kérelmét, hogy a VU politikai híreket, cikkeket is közölhessen, 1854. jún. 30-án a hatóság elutasította. Ezért folyamodtak Pákhék egy politikai hetilap, a Politikai Ujdonságok engedélyezéséért. A rendőrfőnök, Prottman udv. tanácsos 1854. nov. 20-án pártolóan terjesztette fel, továbbította a kiadók kérését. A Gouvernement Civil Section 1854. dec. 5-én Budán kelt felterjesztésében szintén az engedély megadását ajánlotta, mire dec. 20-án meg is érkezett az engedély. A PU első száma

Sor:

1855. jan. 10-én jelent meg. (L.: Takáts S.: *Jókai politikai pályafutása. Jókai M. politikai beszédei.* Bp. é. n. LVII–LIX.)

23 *annektál* — itt: csatol; a VU előfizetői egyúttal a hét közben megjelent politikai mellékletet is megkapták.

25 *Magyarország címere volt,* — A VU címlapján — az első számtól kezdve — egy ülő nőalak, az általa tartott pajzson pedig a lap számozása látható (l.: I/a melléklet); a magyar címer rajza csak az előzetes tervekben szerepelt.

31 *„Sírnak a bús magyarok".* — Ruzitska József 2 felvonásos, Kolozsvárt 1822-ben bemutatott *Béla futása* című operájában szerepelt ez a dal: „Hunnia nyög letiporva, Sírnak a bús magyarok" stb. Az opera, melynek szövegét Kotzebue nyomán Kótsi Patkó János írta — végigjárva hazánk majd minden vidéki színpadát —, 1838. ápr. 21-én a Nemzeti Színházban is színre került. E dala már a szabadságharc előtt is oly nagy hatást váltott ki, hogy — Döbrentei 1842-ben írt szavai szerint — hallatára a valóságban is sírt a közönség (l.: az *Eppur si muove* jegyzetében idézi Margócsy J. JKK 22. k. 577–78.).

34 *nem kel a repce,* — az erre vonatkozó bejegyzést l.: a 6. noteszben *(Följegyz.* I. 248.).

36 *Cayennel* — talán a hírhedt Dél-Amerikai francia büntetőtáborra való utalással bezárást, fogsággal való fenyegetést jelent.

54 *personal-unio* — a politikában: két önálló ország olyan kapcsolata, hogy közös az uralkodójuk; itt: a két lapnak azonos a szerkesztője.
territorial-unio lehessen — területi egység valósulhasson meg; a VU is közölhessen „divatos", azaz politikai cikkeket.

57 *az eltávolított nemzeti címert tessék rögtön visszaállittatni* E mondat végére „Szerk." aláírással talán Pákh írta a következő lapalji jegyzetet: „Meglesz. Addig is kérjük a »merész indítvány« bátor pártolását". Ha nem is „rögtön", de három számmal utóbb, dec 9-től, az 50. számtól kezdve magyar címerrel a fejlécén jelent meg a lap. (L.: I/b. melléklet.)

339

FOGADJUK FEL, HOGY NEM POLITIZÁLUNK

425–28.

M: Ü 1860. nov. 24. 7. k. 13. sz. 98.

Sor:

15 *Nyári* — Nyáry Pál (1806—1871) a liberális nemesség egyik vezetője volt a szabadságharc előtt. 1848/49-ben egy ideig még híve volt a forradalomnak, de utóbb a Békepárthoz, Kossuth politikájának ellenzőihez állt közel. Világos után 10 évi várfogságra ítélték; 7 évi Josephstadtban letöltött fogság után, amnesztiával szabadult. Ezekben a hónapokban ismét aktív szerephez jutott.

23 *ebből a zavarból* — Arról kellett döntenie az eredetileg nov. 25-re összehívott, majd dec.-re halasztott ún. „esztergomi tanácskozmány"-nak, hogy miként folytatódjék az 1849-ben felfüggesztett magyar alkotmányos élet: 1847-es vagy 1848-as alapon. (L.: a 344. sz. cikket és jegyz. JKK 437 : 13, 696.).

33 *a főispánok elfoglalják a székeiket?* — Az októberi diploma után a leváltott tisztviselők helyére kinevezés útján — s nem a magyar alkotmányos szokásnak megfelelően, választás útján — nevezte ki Bécs a magyar főispánokat. Egyesek szerint e kinevezéseket ezért nem lett volna szabad elfogadni, mások azonban ezt is nyereségnek, a továbbhaladás első lépcsőfokának tartották. Így pl. Kemény is, nov. 13-i PN-beli cikkében állást foglalt a kinevezett főispánok lemondása ellen.

44 *Mit szól ön a Kemény cikkeihez?* — Kemény Zsigmond 1860. febr. 28-tól ismét átvette a PN vezetését. Az októberi diploma kiadása után megjelent cikkeiben határozottan állást foglalt az 1848-i törvények mellett, szemben azokkal, akik megelégedtek volna az 1847-ig érvényben levő alkotmánnyal (a kétféle álláspontra nézve l.: 344. sz. cikk jegyz. JKK uo.; Kemény cikkei a PN okt. 26—28., 30., nov. 3., 7., 10., 13., 14., 16., 17., 21., 23. stb. számaiban jelentek meg).

49 *A cárnét* — Scribe *A cárnő* című, 5 felvonásos drámáját ez év ápr. 16-án mutatta be a Nemzeti Színház.

50 *a cárné temetésére* — II. Sándor cár édesanyja, az 1855-ben elhunyt I. Miklós cár özvegye 1860. nov. 1-én halt meg (l.: PN 1860. nov. 3.).

56 *Garibaldi Caprérában?* — Garibaldi Szicília, majd Nápoly elfoglalása, a Szicíliai Királyság megdöntése után — mivel a szárd királyságban látta az olasz egység megteremtésének vezető erejét — a meghódított területeket, köztársasági meggyőződése ellenére, átadta II. Viktor Emánuel szárd királynak. Nápolyból — elbúcsúzván a királytól — nov. 9-én „demonstratiokkal halmozva" Caprerába utazott (l.: PN 1860. nov. 13.).

Sor:

60 *Ploermeli bucsu* — l.: a 341. sz. cikket és jegyz.; az opera bemutatója nov. 17-én volt.

62 *az olasz énekesek* — Bécsben olasz operaegyüttes működött.

65 *a horvátokkali egyesülés* — Ferenc József 1849. márciusi olmützi manifesztumával — a magyar alkotmány felfüggesztésével egyidejűleg — Horvátországot elkülönítette Magyarországtól. Bár a szabadságharc alatt a Bécs által kinevezett horvát bán, Jellačić, csapatai élén, fegyverrel támadt Magyarországra, s vett részt a forradalom és szabadságharc véres elfojtásában, az abszolutizmus idején a horvátok is küzdöttek közös ellenségünk, a Habsburg önkényuralom ellen. A remélt egyesülés csak 1868-ban, a horvát—magyar kiegyezés következtében jött létre — a horvát és szerb parasztok, kisbirtokosok s nemzeti burzsoázia egyre élesedő tiltakozását vonva maga után.
instellátió — beiktatás (installáció)

66 *restauratió* — tisztújítás
országgyülés — Ferenc József októberi diplomájában ígéretet tett a magyar országgyűlés összehívására; erre 1861-ben sor is került. Mivel azonban ez visszautasította az összbirodalmi alkotmányt, hamarosan feloszlatták (l.: Jókai cikkeinek köv. kötetét). E cikk írásakor a kortársak még sokkal vérmesebb reményeket fűztek az októberi diploma jelezte enyhültebb politikai légkörhöz, mint amennyi engedményre végül is rákényszerült Bécs.

69 *jus publicum* — közjog

340

AMA BIZONYOS CSIZMADIA ÉS FELESÉGE KÉRDÉSEI ÉS FELELETEI

[1860. nov. 24.] 428—29.

M: Ü *7.* k. 13. sz. 104.; több különálló szövegrész közt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *Miután a pesti izraelita közönség elhatározta*, stb. — A PN 1860. nov 21-i számának *Nyilttér* rovatában olvasható „A pesti izr. vallásközség elöljárósága" aláírással az alábbi tartalmú közle-

mény: *a)* az okt. 28-i határozat szerint a templomban a könyörgéseket ezután héber helyett magyar nyelven tartják; *b)* nov. 1-től az izraelita iskolákban magyar a tanítás nyelve; *c)* folyamodvánnyal fordulnak a helytartótanácshoz, hogy az izraelita tanítóképzőben egy magyarul tökéletesen tudó egyént nevezhessenek ki igazgatónak és tanítónak, és végül: üdvözlik a már 1848 előtt működő „magyarító egylet" ujjáalakítását. (Vö. a 293. sz. cikk jegyz. JKK 604.)

6 *sajtószabadság van-e most, vagy nincs?* — Már az októberi diploma előtt is enyhültek valamennyire a cenzúraviszonyok. Így emlékezik vissza e korra *A sajtó és cenzura Magyarországon* című, 1866-ban írt cikkében Jókai: „Azon idő alatt, hogy Benedek tábornok volt Magyarországon a kormányzó, enyhülni kezde az irodalom helyzete" (l.: HhM 4. k. 79—80.). Falk Miksa is azt írta egy okt. 14-i cikkében, hogy a birodalmi tanács üléseinek befejezése óta megváltozott a helyzet: „A rendőrség nem cenzurálja többé a lapokat és csak akkor foglalja le, ha a büntető törvény elleni vétséget tartalmaznak; a sajtótörvény teljes hatályba lépett" (l.: PN). Az azonban nem volt félreérthetetlenül lefektetve, hogy voltaképpen mit szabad s mit nem szabad megírni. Sőt, a sajtó terén az októberi diploma sem hozott rögtön érezhető fordulatot. Még nov. 1-i cikkében is azon panaszkodott Falk a PN-ban, hogy e téren még nem érezhető október 20-nak a hatása. Nov. 4-től aztán már a Vay által vezetett magyar kancelláriától vették utasításaikat a magyarországi sajtóhatóságok (l.: PN nov. 20.), de mindent persze még azután sem lehetett szabadon megírni.

18 *„macskamuzsika"* — Azoknak a háza előtt, akik az abszolutizmus korszaka alatt — az elnyomó hatalom szolgálatába állva — kompromittálták magukat, gyakran tüntettek, adtak „macskazenét" ezekben a hónapokban.

19 *már levették a kétfejü sast* — A kétfejű sas és a német feliratok levételét a megyeházáról nov. 15-én adta hírül a PN.

21 *„Gänzlicher Ausverkauft."* — „Teljes kiárusítás"; Jókai kedvtelve tréfálkozott e kifejezéssel; megtalálható már az 1848. jan. 16-án megjelent cikkében is (l.: JCB 1. k. 480 188). Mint kiárusítás, tulajdonosváltozás után az üzletek, kiürült a megyeháza. Az önkényuralom által kinevezett főtisztviselő, a „pestmegyei cs. kir. főnök" a PN nov. 29-i híradása szerint aznap „kihurcolkodott" a megyeházáról, viszont a kinevezett új magyar főispán még csak dec. 10-én foglalta el hivatalát (l.: a 344. sz. cikket és jegyz.).

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. nov. 25.] 429–32.

M: VU 48. sz. 587.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„A ploermeli bucsu"* — Meyerbeer *Dinorah, vagy: a ploërmeli búcsú* — már a 272. sz. cikkben is említett — 3 felvonásos víg-operáját nov. 17-én mutatták be a Nemzeti Színházban. A fényes kiállítású darab a következő hetekben többször is színre került, úgyhogy alig 3 hét alatt, dec. 21-én már a nyolcadik előadásra került sor.

14 *„Sevillai borbély"* — Rossini operája

23 *„Zampa"* — Louis Joseph Ferdinand Hérold: *Zampa vagy a márványmenyasszony (Zampa ou la fiancée de marbre)* című, 1831-ben készült operáját már 1837 óta ismerte a pesti közönség.
Borgia — Victor Hugo *Borgia Lucrétia* című szomorújátékára Szerdahelyi József írt kísérőzenét. Az 1837-ben bemutatott művet többször is említi Jókai ebben az évtizedben.
Norma — Bellini dalműve

29 *„Az eljegyzés lámpafénynél"* — Jacques Offenbach (1819–1880) francia zeneszerző e Carré és Battu szövegére írt operettje Párizsban 1857. okt. 10-én, Kolozsvárt 1859. dec. 27-én került bemutatásra.

31 *egy drámai müvészünk* — Szerdahelyi; az ő játékáról írta a VU színházi rovata: „hanghiánya dacára is meglepő igyekezet és szorgalomról tett tanuságot. Ha igy halad, még énekét is szivesen fogjuk hallani" (VU 1860. nov. 25. 592.).

32 *két énekesnőnk pedig „játszik"* — A fent említett kritikában különösen Markovits Ilka (1839–1915), a Nemzeti Színház 1859-ben szerződtetett koloratúr énekesnője játékát emelte ki a recenzens: „ezuttal alig sejtett tehetséget fejtett ki s oly tüzről pattant menyecske volt, hogy az egész közönségben, egy egészen uj szerepszak iránt a legszebb reményeket keltette" (VU uo.).

58 *communalsteuer* — községi adó

64 *beprotokollálva* — beiktatva

68 *a budai közönség kivánatára folyamodott Molnár* — Molnár György

Sor:

— balatonfüredi színigazgató — 1860 nyarán beadott folyamodványát, hogy a budai nyári színkörben magyar társulatával vendégelőadásokat tarthasson, a hatóság elutasította (l.: PN 1860. aug. 11.).

70 *akkoriban Budapest Geszlere* — Valószínű Prottmannra, az abszolutizmus korának gyűlölt rendőrfőnökére való utalás, aki — mint Svájcban Tell Vilmos idejében Geszler — megszemélyesítője volt a megbukott önkényuralomnak. 1860-ban leváltották.

71 „*Die Kerls*" — „a fickók"; gúnyos, lebecsülő értelemben

84 *a „Ravennai viador"* — Friedrich Halm már előbb is említett darabját (l.: a 152. sz. cikk jegyz. JCB 4. k. 827.) csak 1858. jún. 26-án mutathatta be a Nemzeti Színház, Jókainéval a főszerepben (l.: PN 1858. máj. 28.). A viador anyja germán fejedelemnő, kit a római császár elfogott. Mivel nem akarta az imperátor diadalmenetét kísérni, már fogságban szült fiát majd a szeme láttára gyilkolták meg. A darab kezdetén a „viador" már 22 éves, nem tudja, hogy germán. Legfőbb becsvágya, hogy jó gladiátor legyen. Nehogy a cirkuszban Caligula előtt vereséget szenvedve meggyalázza Germániát, végül anyja maga öli meg őt.

342

PETITIO

Egy kétfejű vándormadárhoz

433—34.

M: Ü 1860. dec. 8. 7. k. 15. sz. 117.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *kétfejű sas* — Osztrák állami felségjel volt; mind a hivatalos lapok fejlécén, mind a hírlapbélyegeken látható.

3 *hogy állandó fészkedet a Budapesti hirlap és Pesth Ofner Zeitungok hegyormain elhagyád,* — Dec. 2-án adta hírül a PN, hogy a mindeddig kétfejű sassal megjelenő BpH 1-én már Sürgöny címen jelent meg, osztrák felségjel nélkül; megszűnt egyúttal hivatalos jellege is. Szerkesztője nem változott: továbbra is Vértei Ernő

Sor:

maradt a lap élén. A Pesth Ofner Zeitung című, eddig szintén hivatalos lapról is lekerült az osztrák címer; ennek szerkesztője, dr. Müller el is távozott, s Emich lett a lap szerkesztője, kiadója és nyomtatója is egyszemélyben.

6 *instinktus* — ösztön, de az aláhúzott „stinkt": „büdös"-t, „bűzlik"-et jelent.

11 *apró fióksasocskákat* — Az apró hírlapbélyegen látható felségjelre való célzás. Az 1856. szept. 6-án kelt császári rendelet szerint 1857. jan. 1-től a napilapok csak két krajcáros hírlapbélyeggel ellátva jelenhettek meg. Ezt a rendeletet egy évvel később, 1857. okt. 23-án úgy módosították, hogy 1 krajcárra szállították le a hírlapbélyeg árát, de kötelezővé tették a szépirodalmi hetilapokra nézve is. 1858. jan. 1-től a hírlapokat csak előre felülbélyegzett lapokra nyomhatták. Jókai a második rendelet megjelenése után versben is megénekelte a hírlapbélyeget. A Nővilág írta 1857. nov. 8-án e versről, hogy a hét legnagyobb eseménye a „Nagy tükör" éppen megjelent 8-ik száma s „tulajdonképpen abban szegény árva Kakas Mártonnak egy legújabb költeménye: »Szaladj, szaladj, jön a billog!« (l.: Nővilág 1857. nov. 8. 697.).

33 *Bolond Mihály* — azaz Bolond Miska, Tóth Kálmán élclapja

34 *autentice* — hitelesen. Saját lapjáról egész pontos adatot közölhetett Jókai. E kimutatásból is kiviláglik, hogy mennyivel több előfizetője volt az Ü-nek és a VU-nak, mint a többi lapnak. A VU és melléklapjának, a PU-nak bélyegilletéke nem sokkal maradt el a legnagyobb példányszámú PN-é mögött, pedig az napilap volt, míg a VU és melléklapja összesen is csak kétszer jelent meg egy héten.

38 *m. p.* — manu propria rövidítése; jelentése: sajátkezűleg
man probirt's — tapasztalta, kipróbálta ezt (az ember).

343

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 9.] 434—37.

M: VU 50. sz. 611.

Sor:

2—4 „*Ismét, ismét viseljük hát* stb. — A mottó az 1859. dec. 10-én megjelent *Magyar divat* című Kakas Márton-vers elejének variációja: a magyar ruhát propagáló vers kezdetén eredetileg ez áll:

„Ismét ismét viseljük hát
Azt a mentét, azt a ruhát
A mit hordtak őseink"

3 *konstábler* — polgári rendfenntartó, rendőr; 1848. márc. 15. után is alakult a város rendjének védelmére ún. „Közcsendi Bizottmány"; ez állította fel utóbb a nemzetőrséget.

6 *belvárosi országuti konstábler vagyok* — Az egykori „országút" a mai Múzeum krt. és Tanács krt. régi elnevezése volt. Jókai ebben az időben, 1860. aug. 4-től (az Üstökösben közölt utasítása szerint, hogy hová lehet számára kéziratokat küldeni) az Országúton, a 18. számú, ún. Unger ház 2. emeletén lakott. — A PU dec. 21-i híradása szerint a Magyar utca rendjére a következő „békebiztosok" vigyáztak: Tóth Gáspár, Szilágyi Virgil, Jókai Mór és Köbler Ágoston.

10 *a hatvani utca* — a mai Kossuth Lajos utca

12 „*honores mutant mores*" — a tisztségek, ill. a hivatalok megváltoztatják a gondolkozásmódot, a jellemet

15 *elég volt már azokból az utcai kravallokból.* — A forradalom alatti, s a most újra hivatalba került pesti főpolgármester, Rottenbiller Lipót (1806—1870) dec. 5-re értekezletet hívott össze „a közcsendnek és rendnek a fővárosban mimódon leendő föntartása iránt tanácskozandó". A jelenvoltak késznek nyilatkoztak egy ideiglenes kapitányi hivatal vezérlete mellett a közcsend és rend érdekében közreműködni „azon feltételek alatt, ha e közreműködés megkezdésekor a jelenlegi cs. kir. rendőrség működése azonnal megszüntetik és a cs. kir. katonaság a főpolgármester felhivása nélkül semmi körülmények között alkalmaztatni nem fog" (l.: PN dec. 6. esti kiad.). Már tavasszal is voltak tüntetések (a márc. 15-i Forinyák Géza életébe került; l.: a 316. sz. cikk jegyz. JKK 656.), nagyobb arányokat azonban csak nyáron öltöttek. „Tegnap óta zavargások vannak a fővárosban" — írta júl. 25-én is a PN. De még ennél is nagyobb erővel, nagyobb tüntetésekben robbant ki az egy évtized alatt felgyülemlett, visszafojtott elkeseredés ősszel, veszélyeztetve tulajdonképp a nem túl sok, de mégis némi enyhülést hozó szabadabb légkört is. Az 1866-ban írt *A sajtó és cenzura Magyarországon* című

Sor:

cikkében is utalt ezekre Jókai: „Akkoriban csaknem napirenden volt, hogy utcai kravallok legyenek Pesten" (l.: HhM 4. k. 79–80.) – A PU 1860. dec. 6-i, a tüntetések, túlkapások elleni vezércikkének címe: *Csak okosan!*

18 *az oktober 23-kit* – Bécs várakozásával ellentétben a magyarok, a pesti nép keveselte, kedvezőtlenül fogadta az októberi diplomát (l.: PU 1860. okt. 24. 43. sz. 673.); a távozó kormányzóhelytartónak, Benedek táborszernagynak az ország óhajai állítólagos teljesültét hirdető kiáltványára tüntetéssorozat volt a válasz. Ennek hatására ellentmondó, kapkodó rendelkezések születtek. Míg 23-án reggel még örömet kifejező kivilágításra adtak parancsot, – félve, hogy ez is tüntetésekre ad alkalmat pár óra múlva visszavonták a rendeletet. De már hiába. Mivel a rendelet visszavonásáról nem értesült mindenki, a tüntető tömeg sok ablakot talált kivilágítva, s ezeket összetörte. Egyik legnagyobb csoportosulás a mai Kossuth Lajos utca és Múzeum krt. sarkán levő – Jókai által is említett – Zrínyi kávéház körül volt. A katonaság fegyveres beavatkozása következtében 13 sebesültet vittek a Rókus kórházba, s hetet a kórházbörtönbe; a sebesültek egyike 25-én meg is halt (PN 1860. okt. 25.). A katonai beavatkozás oly nagy vihart váltott ki, hogy Vay kancellárnak rendeletet kellett kiadnia, mely a katonai beavatkozás elrendelését a politikai hatóság engedélyezéséhez kötötte (l.: PN nov. 7.).

32 *etablirozva* – elhelyezkedve, berendezkedve

47 *extra ictum* itt: szuronytávolságon kívül.

344

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 16.] 437–39.

M: VU 51. sz. 623.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

4 *Mult hétfőn tartotta* – Pest megye dec. 10-én, de. tartotta Világos utáni első közgyűlését a „helytartó főispán" gr. Károlyi István elnöklete alatt. Beszédéből idézte a PN: „Elfoglalom tehát ujra azon helyet, melyen 12 év előtt müködtem. Akkor, mint most,

az 1848-dik törvény volt jelszavam" (l.: PN 1860. dec. 10. esti kiad.).

10 *az ismeretes nemzeti szín csillagok* — A nemzetiszínű kokárdákról, melyeket „1848"-as felírással tömegesen hordtak ruhájukon e hetekben az emberek, *Az új földesúr*ban is megemlékezett Jókai: „Erzsike egész nap nem csinált egyebet, mint »1848«-as kokárdákat hímezett, miket az öreg úr [Garanvölgyi] osztott elől-hátul találtaknak; ő maga kalapján, kabátján viselte" (l.: JKK 13. k. 343 : 27.).

A nemzetiszínű kokárdák az 1848-i márciusi napokban jöttek először divatba. Március 15-én este a színházban Laborfalvy Róza tűzött egy ily nemzetiszínű csillagot Jókai ruhájára, amely — *A tengerszemű hölgy*ben olvasható emlékezése szerint — ily szavakra ihlette őt, e nagy nap egyik hősét: „Látjátok ezt a háromszínű kokárdát itt a mellemen? Ez legyen a mai dicső nap emléke. Ezt viselje minden ember, ki a szabadság harcosa: ez különböztessen meg bennünket a rabszolgaság zsoldos hadától" (NK 76. k. 95.).

Ilyen értelme volt most is e kokárdaviselésnek.

12 *azon urak* — az ókonzervatívok

13 *„47"-e vagy „48"?* Az ország követendő útjára nézve az októberi diploma kiadása után eltérőek voltak a vélemények. Az ókonzervatívok az 1847-es állapotoknál akarták folytatni a magyar történelmet, az ország túlnyomó többsége azonban 1848 vívmányait: a választási törvényt, a nemesi kiváltságok eltörlését, a jobbágyfelszabadítást, a független magyar minisztérium elvét stb. sérthetetlennek tartotta. Jókai maga is állandóan 1848 mellett agitált az Ü-ben. Ilyen agitáció volt pl. a dec. 29-én megjelent *Borkóstolás* című rajzos tréfa is, melyben két iszogató ember így beszélget:

„Ez a 47-iki bor felséges jó bor lehetett valaha, csakhogy biz ez már *ecetes*. Nem lehet rajta segiteni.
— Hanem annál pompásabb ez a 48-iki. Mennyi tüzl mily zamat!
— Azt hiszem, hogy ezt a másikat már nem is lehet feltenni az asztalra.
— Különösen a *zöld* asztalra aligha."

17 *az átelleni Károly-kaszárnya* — Az egykori Gránátos, mai Városház utcában még ma is áll mindkét épület; a Károly kaszárnyában ma a Budapest Fővárosi Tanács, a megyeházban a Pest megyei Tanács hivatalai találhatók.

30 *régi alispánjuk* — Nyáry Pál volt 1848-ban Pest megye alispánja

Sor:

37 *„hát tens uram, hol volt ezalatt?"* — Nyáry hét évig raboskodott Josephstadt börtöneiben.

49 *„Uram, Tarquin, itt van a Sybillakönyvek közől az utolsó három; vedd meg."* — A Sybilla könyvek homályos értelmű görög jósverseket tartalmaztak. A hagyomány szerint az utolsó római király, Tarquinius vette meg a cumae-i Sybillától e könyveket, melyekből később, Róma válságos napjaiban, külön e célra szervezett papi testület olvasott ki útmutatást.

58 *Ez a különbség a hintó és a kalucsni között!* — A régi magyar közigazgatás választott vezető tisztségviselői: főispánok stb. általában a leggazdagabb földbirtokos rétegből kerültek ki, hintón jártak. Az abszolutizmus kinevezett, fizetésből élő, többségében idegen tisztviselői gyalog, épp ezért — főleg esős időben — kalucsniban jártak.

345

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 23.] 439—41.

M: VU 1860. 52. sz. 365.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 *„Haynau-album"* —. Csak ez év végére derült ki, ki is írta, hogyan is keletkezett a hírhedt véreskezű, 1850-ben leváltott Julius Jakob Haynau (1786—1853) osztrák tábornoknak, a Világos utáni ellenforradalmi terror megszemélyesítőjének dicsőítésére készült, számos aláírást tartalmazó album. Rottenbiller polgármester, hogy elejét vegye a bizalmatlanságot, gyűlöléseget, gyanúsítgatásokat keltő káros közhangulatnak, felszólított mindenkit, aki látta valaha, tud valamit az album keletkezéséről (nyomdászok, kőrajzolók stb.), adjanak felvilágosítást. Ennek nyomán derült ki, hogy egy Pluhorszky nevű morva ember ötlete volt a dicsőítő mű, ő adta nyomdába a kéziratot, ő rendelte meg annak kinyomtatását is. Az album dicsőítő versét egy császári „főtüzér" szerezte; a nevek a kéziraton is egyetlen kéz által írva, betűrendben követték egymást, tehát szó sem lehetett

Sor:

sajátkezű aláírásról. Ugyanezt írta Haynau leánya, Klotilda is dec. 25-én kelt, Ghyczyhez írt levelében, de az album végszavai is kizárttá tették a benne szereplő emberek aktív közreműködését: „Fogadja excellentiád kegyesen a Pestvárosa kerületében a mennyire csak lehetett kipuhatolt, idejegyzett, igazán jóérzelmű egyének jó akaratát."

A PN cikkírója az album keletkezésének ismertetéséhez még az alábbi szavakat fűzte: „A Haynau album története fényes bizonyság, hogy polgáraink között a véres rémuralom legvirágzóbb szakaszában sem akadt senki, a ki nevét hódolva oda irta volna Haynaunak, s ennek dicsőségét is egy cs. kir. katona énekelte meg." (l.: PN 1860. dec. 30.).

Az albumra vonatkozó bejegyzést l.: a 8. noteszban *(Följegyz.* I. 347.).

2 *a sasokkal elbántunk* — Nov., dec. folyamán mind a hivatalos épületekről, mind a hivatalos lapok fejlécéről lekerültek az osztrák címer kétfejű sasmadarai (l.: a 340., 342. sz. cikkeket).

utcunque — valahogyan

3 *a spitzlik felfedezései.* — E cikkhez hasonló gondolatok találhatók Jókai *Azokról a „spiclik"-ről* című írásában is (NK 96. k. 400—2.).

68 *egy ügyvéd* — A PN dec. 16-i számában olvasható egy közlemény, mely szerint Ensel Kálmán ügyvéd egy névtelen híresztelések és gyanúsításokat visszautasító nyilatkozatot akart megjelentetni a lapban, de ezt — bár érthető volt felindulása — nem találták közölhetőnek, „mivel nyilatkozó ur oly kemény kifejezésekkel él, melyek (. . .) a sajtó korlátait áthágják".

69 *sans façon* kertelés nélkül, kereken.

346

KI A VIVÁT?!

Üstökös 1861.

442.

M: PU 1860. dec. 27. 52. sz. 828.; rajzos előfizetési felhívás.

Sor:

A rajzon Kakas Márton csizmás alakja tart rúdon egy üstökös csillagot, melynek csóvájában olvasható az „Üstökös 1861" felírás. Kakas Márton, ill. a kakasfejű férfialak mögött a vivátozó, ujjongó tömeg vonul: nők, férfiak, gyerekek.

Az előfizetési felhívás — hasonlóan elődeihez — az aktuális politikai helyzet témájával foglalkozik. Itt az eljövendő országgyűlési választásokra propagálja a haladó, hazafias többség választási célkitűzéseit.

Cím A „Ki a vivát?!" jelszó az 1847 őszi, Kossuthot Pest megye követévé megválasztó hetek hangulatát idézte fel a kortársakban. 1847. okt. 10-én írta a Jelenkor: „Minden nyilvános helyen, vagy kiváltságos körökben szokásos jó reggelt, vagy jó napot, vagy a kiküszöbölni akart, de nem sikerült *servus* helyett, így köszöntenek: *ki a vivát?* A felelet, itt a megyei választandóra igen csekély kivétellel többnyire egyezik, *éljen K*[ossuth]." (482.) — A felhívás címe utalás Jókai nov. 10-én, az Ü 7. kötetének 81. lapján megjelent ily című, igen népszerűvé vált, sokat idézett versére is, mely azokat élteti, kik az elnyomatás, az abszolutizmus évtizede alatt is kitartottak eszméik mellett, s nem hódoltak be Bécsnek.

12 *gravámenei* — sérelmei.

347

AMA BIZONYOS CSIZMADIA ÉS FELESÉGE KÉRDÉSEI ÉS FELELETEI

[1860. dec. 29.] 443–44.

M: Ü 7. k. 18. sz. 144.; részlet.

Sor:

4 *nemesi szüz vállaink* — A nemesség 1848 előtt nem fizetett adót, nem nyomta vállát semmi teher, innen eredt a „szűz vállak" kifejezés. Már az 1848-as alkotmány is eltörölte a nemesi kiváltságokat, de az abszolutizmus aztán minden különbség nélkül, az ország minden lakosára nagy adóterheket rótt.

Sor:

5 *Steuermahnzettel* — adóintő cédula

10 *Somsich az oka* — Az itt következő adomát még az októberi diploma előtt, a jún. 23-án megjelent *Kakas Márton emléklapjaiból* című rovatában megírta Jókai:
„A niklai Berzsenyi-emlék fölállításakor tisztelt hazánkfia S. P. elmondá, hogy ez emlék létrehozását évek előtt tens Somogymegye rendei határozák el s annak ünnepélyes felállitására szónokot küldék ki, azon meghagyással, hogy *mihelyt* az ünnepély végbe megy, a felül a *legközelebbi megyegyülésen* tudósitását beadni el ne mulassza. (Ibi, ubi!)" (l.: Ú 1860. 6. k. 8. sz. 64.). — Erre vonatkozó bejegyzést l.: a 8. noteszben. *Följegyz.* I. 349.

11 *mikor Niklán a Berzsenyi-szobrot leleplezték* — 1860. jún. 14-én; az ünnepségsorozat reggel 10 órakor kezdődött Niklán a temetőben, sírkőavatással. Somssich Pál (1811—1888) volt az ünnepség felelős szervezője. Kemény Zsigmond is külön cikket szentelt e Berzsenyi-ünnepnek (l.: PN 1860. jún. 21.).

23 *attilában járni* — A Bach-korszakbeli, többségében idegen származású tisztviselőknek magyar szabású egyenruhában kellett járniok (atilla, kard stb.), ezért hívták őket „Bach-huszároknak".

29 *ältestconservativ* — szó szerint fordítva: legöregebb konzervatív. Az ókonzervatívok ragaszkodtak 1847-hez, tehát a jobbágyrendszert és a nemesi kiváltságot őrző régi alkotmányhoz.

31 *a többi tartományok is* — A gr. Dessewffy Emil és Széchenyi Antal által kidolgozott Októberi Diploma nemcsak Magyarország, hanem a többi tartomány (Csehország, Morvaország, Galícia stb.) számára is hozott némi engedményt, lazított az eddigi merev centralizáción.

33 *„extra Hungariam non est vita"* — a „Magyarországon kívül nincs élet" jelentésű közmondást már korábban is sokszor elítélte Jókai (l.: a 157. sz. cikkben JCB 4. k. 423.).

35 *sem „extra" sem „intra" nem volt „vita"* sem „kívül", sem „belül" nem volt „élet".
Próbálják meg már a szomszéd atyafiak is — Jókai a dec. 22-én megjelent *A karácsonyfa* című Kakas Márton-versében is — tréfás módon — arra figyelmeztet, hogy vigyázzunk, senki se maradjon ki az ajándékozásból, a jogokból. Inti Pannonkát (Magyarországot), hogy segítse társait: Polonkát, Rumánkát, Szerviánkát, Monegirt (l.: Ú 1860. 7. k. 129.).

KAKAS MÁRTON LEVELEI

[1860. dec. 30.] 444–47.

M: VU 53. sz. 648.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

5 *Seidlitzpor* Az 1855-i párizsi világkiállításon díjat nyert általánosan használt gyógyszert emésztési zavarok, gyomorégés, idegességből eredő főfájás s vértolulási panaszok esetén használták (l.: PN 1860. febr. 16. *Hirdetések.*).

13 *Nem tudom, melyik lapban olvastam,* – Dec. 19-én közölte a PN Nagy József dec. 9-én kelt nagyszalontai levelét, melyben Reményinek Arany szülőhelyén tartott hangversenyéről számolt be. A hegedűművész fele jövedelmét felajánlva előbb Arany szülőházának megvételére tett javaslatot, majd – mivel a házat nem adták el – azt ajánlotta, hogy a csonka tornyot jelöljék meg Arany-emléktáblával. Egy helybeli polgár, Kenyeres János indítványára végül is a piacon felállítandó Arany-emlékkő felállítására indult meg a gyűjtés. Reményi és Kenyeres 50–50 forintjával együtt dec. 9-ig már 353 ft gyűlt össze. A levélíró szerint az aláírási ívet Reményi magával vitte Pestre, s Jókait fogja felkérni, hogy ha még 500 forintnál is több gyűlik össze, a tervezettnél is értékesebb emlékkövet állíttasson Nagyszalonta szülöttje, Arany János tiszteletére.

26 *Arany János az igazgatója.* – Arany 1860–65-ig volt a társaság igazgatója; utána ez a tisztség meg is szűnt a Kisfaludy-Társaságnál. (Vö. a 337. sz. cikk jegyz. JKK 684.)

39 *Kisfaludy Sándor szobra* – A Balatonfüreden 1860. jún. 11-én felavatott szoborra nézve l.: a 326. sz. cikket és jegyz. (JKK 378., 665.).

engedte volna inkább az öcscsének – A Kisfaludy-Társaság 1836-ban Kisfaludy Károly emlékére alakult.

A képmellékletekről

I/a, b A Vasárnapi Ujság címlapja 1860. dec. 9. előtt és 9-től. (Vö.: a 338. sz. cikkel.)

II/a Az Üstökös első két kötetének címlapja.

II/b Az Üstökös címlapja a 3. kötettől kezdve.

III/a Jókai balatoni útján készített rajza a Vasárnapi Ujságban. (Vö.: *A magyar Tempevölgy.*)

III/b Jókai második erdélyi útján készített rajza a Vasárnapi Ujságban. (Vö.: *More patrio.*)

IV/a A Délibáb címlapja. (Vö.: a 15. sz. cikkel. JCB 4. k.)

IV/b A politikus csizmadia rajza 1860. okt. 27-től. (Vö.: a 333. sz. cikkel.)

NÉVMUTATÓ*

Abdul Medzsid (Abd ul-Medzsid) 405, 502, 677
Ábrányi Kornél id. 525
Abraham a Santa Clara 340, 644
Achillész 592
Ács Károly 530
Adam, Adolphe Charles 508
Aesopus (Aiszoposz) 336, 641, 645
Agrippina 592
Aldridge, Ira 32, 35, 36, 42, 43, 200, 473, 477, 478, 480, 484, 675
Amphilochius püspök 337, 642
Andersen, Hans Christian 504
András (II.) l.: Endre (II.)
Andrássy Aladár 360, 524
Andrássy Gyula 524
Andrássy Manó 524
Angyal Dávid 667
Apafi (Apaffi) Mihály 344
Arany János 222, 249, 445, 491, 505, 521, 564, 573, 577, 589, 596, 597, 615, 637, 647, 667, 678, 684, 701
Arius 642
Árpád 8, 556
Attila 253, 344, 403, 556, 580, 646, 662, 676
Augier, Emile 513, 659
Augustus, Caius Octavius 44, 486
Aurengzeb (Aurangzeb) nagymogul 403, 676

Bach, Alexander 440, 537, 557, 569, 624, 625, 681, 683, 685, 700
Bács Károly 152, 536
Bajos Fülöp l.: Lajos Fülöp
Bajza József 98, 186, 319, 505, 506, 508
Bajza Lenke 88, 91, 98, 99, 505, 506, 655
Bálint (Simon?) esperes 154, 536
Ballagi Mór 650
Bánóczi József 607
Barbarossa (I. Frigyes) császár 403
Barrière, Théodore 585, 622
Bartakovics Béla 310, 612
Bartalus István 618
Bartha Dénes 562
Bartholomei, Regulus 640
Bartók Béla 620
Basa István 157, 537
Basarab román fejedelem 488
Batthyány Elemér 360
Batthyány Fülöp 524
Battu, Leon 574, 691

* Az 1850—1870 között megjelent cikkekben előforduló személyeket, vitáikat, kapcsolatukat általában első említésükkor, vagy ott ismertettük, ahol ez leginkább indokolt volt. Ezért az egész kor megismeréséhez feltétlenül szükséges mindkét rész anyagának, mind a 4., mind az 5. kötet névmutatójának egyidejű figyelemmel kisérése!

Baunscheidt Károly 615
Bayer József 505
Becko udvari bolond 344, 646
Beethoven, Ludwig van 620
Béla (I.) magyar király 647
Béla (III.) magyar király 534
Bellini, Vincenzo 511, 548, 623, 691
Bélzázár (Belsazár) király 210, 557
Benedek, Ludwig August von 678, 685, 690, 695
Beniczky Ferenc 505
Benza Károly 49, 489
Beöthy Ákos 360
Bérczy Károly 266, 605
Bercsényi Miklós 648
Berlioz, Hector 325, 624, 625
Bernabo Pál állatmutatványos 470
Bernát Gáspár (Gazsi) 32, 478
Bernhard Antal 581
Bernhard, Francesco 38, 481
Bertalanéo Bertalanini l.: Bertolini Bartolomeo
Bertolini, Bartolomeo 109, 111, 112, 515—17
Berzsenyi Dániel 319, 443, 620, 621, 700
Beszédes József 144, 533
Bethlen Gábor fejedelem 506
Bethlen Miklós 498, 648
Bignio Lajos 324, 623
Bihari János 317, 319, 620, 621, 624
Birch-Pfeiffer (Birchpfeiffer), Charlotte 429, 511
Bisztray Gyula 452, 456, 463, 607
Blaskovics Ernő 360
Blümenhuber Ferenc 605
Boccaccio, Giovanni 342
Bogdanoff testvérpár 99
Bogdanoff Miklós 100, 508
Bogdanoff Natalia (Nadejda) 119 127, 508, 520, 524, 616
Bognár Ignác 120, 521
Bognár József l.: Bognár Ignác
Boka Károly 319
Bókai (Bókay) János dr. 297, 392, 603, 672
Borbély Álmos 681
Borkesz testvérpár 154
Boronkai Iván 497
Borovszky Samu 614
Bourbonok 664, 679
Brády család 147—49, 534
Brassai Sámuel 385, 618, 669
Brodszky Sándor 274, 589
Brutus, Lucius Junius 85, 410, 504, 521
Budai Ferenc 521
Bulcsu vezér 468
Bulyovszky Gyula 266, 580, 604
Bulyovszkyné 42, 484, 511, 622

Caesar l.: Julius Caesar
Calvelli olasz vívó 517
Campbell, Clyde Colin 486
Campe, Joachim Henrik 630
Campilli Frigyes 488, 508, 558
Canning, Charles John 7
Cannix l.: Canning
Canova, Antonio 278, 592
Canrobert, François Certain 474
Caracalla római császár 336, 641
Carré (Michel?) 691
Carré lovarda tulajdonos 566
Casanova majomcirkuszos 413, 598, 679
Castellane francia tábornok 474
Cato Maior 641
Cavour, Camillo Benso di 482
Celestin l.: Pergő Celesztin

Cervantes, Saavedra Miguel de 350
Chalamon l.: Salamon Ferenc
Chapon vívómester 517
Charton-Demeur l.: Demmeur, Anne Arsène
Chowanetz bécsi lapszerkesztő 626
Cicero, Marcus Tullius 641
Cillei l. Czilley
Cincinattus, Lucius Quinctius 44, 486
Clairville, Louis François 542, 625
Columbus l.: Kolumbus
Congreve, William 586
Corday, Charlotte 241, 572
Corvinok l.: Hunyadi család
Cotta, Johann Friedrich 308, 468, 599, 611
Czilley (Cillei) Borbála 121, 522
Czilley (Cillei) Henrik 522
Czilley (Cillei) Ulrik 270, 271

Csák Máté 362
Csáky Tivadar 360
Császár Ferenc 457, 458, 580, 605
Császár György 623
Csekonics-Lipthay bnő (Csekonics Jánosné Lipthay Leona) 355, 360, 653
Csengery Antal 10, 12, 15, 423, 459, 460, 463, 464, 466, 467, 490, 500, 556, 573, 637, 684
Csepregi Lajos 559, 596, 622
Cserei (Cserey) Mihály 159, 176, 539
Csermák Antal György 317, 620, 621
Csing (Mandzsu)-dinasztia 469
Csokonai Vitéz Mihály 621

Daenemark, Hirsch 287—90, 313, 598
Dániel próféta 557
Danilo montenegrói fejedelem 44, 487
Dante, Alighieri 361, 657
Darnay Kálmán 499
Dávid király 557, 642, 647
Dänemark l.: Daenemark
Deák Ferenc 291, 310, 426, 609
Defoe, Daniel 630
Degré Alajos 50, 566
Demmeur fuvolaművész 511, 512
Demmeur, Anne Arsène (Charton) 103, 104, 511, 512
Democrit (Démokritosz) 336, 640
Derby (Edward Geoffrey Smith Stanley) 34, 38, 267, 269, 479, 586
Desnoyer francia színigazgató 29
Dessewffy Emil 370, 609, 700
Deville János 383
Diogenes (Diogenész) 336, 640
Disraeli (D'Izraeli), Beaconfields 34, 479
D. L. l.: Dobsa Lajos
Dobsa Lajos 42, 47, 380, 387, 411, 412, 414, 484, 488, 552, 670, 679
Don Dugo di Boutella 604
Donati, Giambattista 529, 541
Donizetti, Gaetano 511, 520, 582, 585, 587
Doppler testvérek 49, 489
Doppler Ferenc 489
Doppler Károly 473, 489, 508
Dózsa György 10, 11, 13, 454, 456, 457, 459, 461, 464—67
Döbrentei Gábor 687
Dömötör Sándor 638

Dreyschock (Dreyschoch) Alexander 115, 519
Dugonics András 351, 635, 650
Dugovics Titusz 297, 603
Dumanoir (Philippe-François Pinel) 110, 515, 542, 625
Dumas, Alexandre père 203, 330, 366, 367, 382, 393, 394, 397, 401, 410, 514, 542, 622, 629, 673—76
Dumas, Alexandre fils 203, 366, 367, 552, 553, 659
Dunaiszky László 285, 319, 596, 597
Dux Adolf 266, 467
Dzierzon, Johann 509
Dzsingisz kán 403

E. D. 591
Egressy Béni 123, 319, 324, 511, 522, 587, 624
Egressy Gábor 37, 120, 246, 252, 324, 353, 354, 359, 368, 430, 457, 458, 472, 521, 522, 573, 575, 592, 651, 652, 654, 659
Ehrenfels, Ritter von 373, 375, 662
Ellenborough, Law Eduard 34, 53, 476, 479, 491
Ellenforgó lord l.: Ellenborough
Ellingerné 562, 592
Elvira (Kisfaludy S. rokona) 67
Emich Gusztáv 222, 273, 563, 649, 693
Endre (I.) magyar király 62, 496, 497, 647
Endre (II.) magyar király 423, 684
Ensel Kálmán 698
Entz Ferenc 605
Eötvös József 12, 13, 278, 291, 457, 461, 466, 483, 576, 577, 609, 635, 650, 655, 665, 677, 684
Erasmus Rotterodamus (Desiderius Rotterdamus) 339
Erdélyi János 346, 523, 563, 634, 637, 646, 650
Erkel Ferenc 311, 324, 409, 488, 562, 587, 624
Érkövy Andor 605
Espinasse, Esprit Charles Marie 106, 486, 513
Espinat l.: Espinasse
Eszter l.: Jókai Eszter Váli Ferencné
Eszterházy gr. Várpalota elfoglalója 56
Eszterházy Pál Antal 249, 259, 577
Etele l.: Attila
Ettem basa 45
Eugenia francia császárné 284, 596
Eulenspiegel, Tyll 340, 351, 633, 645
Eunomius püspök 337, 642
Euripides (Euripidész) 514, 554

Fábián István 638
Fabó András 522
Falk Miksa 455, 690
Fatia Negra 529, 530
Fáy András 251, 309, 375—78, 663
Fáy István 613, 618, 625
Fazekas László 492, 526
Feleki Miklós 120, 265, 298, 552, 553, 573, 585, 596, 603, 659
Felekiné Munkácsy Flóra 324, 511
Fényes Elek 605
Ferdinand (I.) magyar király 521
Ferenc József (I.) 601, 684, 689

Festetich Béla 655
Festetich György 498
Festetics Gyula 360
Festetics Leo 618, 655
Fetter János 519
Feuillet, Octave 284, 595, 597
Filep l.: Fülöp, II.
Fioretti, Helene 593
Fleury Luiza 99, 100, 508, 509
Flóra l.: Majthényi Flóra
F. M. 502
F-y Lőrinc 318
Forgách Zsigmond 506
Forinyák Géza 361, 656, 694
Fortunatus Imre 10, 461
Földváry Miklós 360
Franks angol tábornok 486
Fráter György l.: Martinuzzi
Frigyes (Nagy) porosz király 110, 342, 646
Fugger család 10, 461
Fuxhoffer, Domján 62, 497
Fuxhoffer, Joseph 62, 497
Fülöp (II., Philipposz) makedon király 336, 640
Füredi (Füredy) Mihály 257, 264, 510, 592, 664

Gaál József 386, 536, 670
Galeotti, Marzio 345, 647
Galgóczy Károly 605
Galiba János 383
Gálos Rezső 549
Garam l.: Szokoly Viktor
Garay Alajos 626
Garay János 324, 626
Garibaldi, Giuseppe 401, 409, 427, 664, 676, 679, 688
Gebhardt Ferenc 387, 670
Geibel Károly 661
Gelei József 630
Gergely (XIII.) pápa 482, 543
Gerő Ödön 637
Geszler (Gessler), Hermann 431, 692
Geta 641
Ghyczy (Kálmán?) 698
Gibson, Thomas Milner 34, 39, 480
Girókuti (Pinczker) Pinzkéri Ferenc 175, 415, 544, 545, 680
Giskra 10, 461
Goebel festőművész 297
Goethe, Johann Wolfgang 395, 611, 675
Goldner M. szabó 624
Góliát 209, 338, 642
Gomez, Antonio 474, 481
Gorcsakoff, Alexandr Mihajlovics 83, 502
Görgey Arthur 533, 676
Göthe l.: Goethe
Greguss Ágost 92, 93, 266, 276, 319, 384, 386, 423, 488, 489, 503, 507, 523, 576, 591, 637, 657, 669, 684
Grow amerikai képviselő 480
Gvadányi József 536

Gyarmai Sámuel 630
Gyöngyösi István 344, 647
György Lajos 639, 640, 643, 645, 648, 649
Győry Vilmos 285, 596
Gyulaffy festőművész 274
Gyulai Pál 9—13, 15, 18, 52, 88, 91—96, 106, 452, 456—60, 463—68, 490, 491, 504, 506, 507, 575, 637, 684

H. l.: Heckenast
H-k Pál 427
Haas Mihály 626
Habsburgok 461, 656, 661, 689

Hajnal Hermin 585
Hajnik Károly 506, 516
Halévy, Jacques Fromental 509, 548, 623
Halm, Friedrich 692
Hamar Leo 115, 519
Hannibal 336, 641
Hartleben Adolf 661, 675
Hauser Miska 318, 319, 621
Havelock, Henry 10, 461, 464
Havi Mihály 664
Haynau, Julius Jakob 439, 440, 697, 698
Haynau, Klotilda 698
Händli lord l.: Henley
Heckenast Gusztáv 15, 102, 124, 222, 273, 290, 373, 383, 505, 506, 516, 563, 588, 629, 630, 661, 662, 686
Hegedűs Lajos („öreg") 347, 522, 649
Hegedűs Lajos 256, 388, 573, 582, 596, 672
Hegedűsné 257, 319, 388, 511, 671, 672
Henley angol miniszter 34, 479
Henrik (VIII.) angol király 338, 643
Herold, Louis Joseph Ferdinand 691
Hieronymus (Szent Jeromos) 571
Hill szíjártó mester 307
d'Hilliers, Baraguay 474
Hirsch Fáni 396
Hofbauer operaénekesnő 585
Hoguet balettszerző 488
Holberg, Ludvig 564
Hollósy Kornélia 47, 264, 319, 324, 473, 488, 592, 664
Hora (Horia) Nicolae 147, 535
Horatius, Flaccus, Quintus 672
Horvát István 556, 557
Huber Ida 324, 623
Hugo, Victor 366, 514, 646, 691
Hunfalvy Pál 555, 556, 580
Hunyadi család 365, 494, 590
Hunyadi János 15, 534, 603
Hunyadi László 270, 271, 409, 494, 590
Hunyadi Mátyás l.: Mátyás király
Hunyady János 495
Huszka, az Ü rajzolója 382
Husztekuczné 154, 536

Illés (Elias) próféta 511
Ilméri István 608
Ince (III.) pápa 566
Incze Ernő 526
Inkey Zsigmond 495
Ipolyi Arnold 495, 629
Irinyi János 567
Irinyi József 230, 474, 475, 567
István (I. Szent) magyar király 17, 274
Izabella magyar királyné 521
Izabella spanyol királynő 487
Izrael lord l.: Dizraeli

Jakab István 657
Jánk Ábrám (Janku Ábrahám, Avram Iancu) 154, 162, 164, 536, 539
János evangelista 566, 647
János segéd l.: Onucz
Janus Pannonius 252, 281, 382, 578, 579, 593, 647
Jiskra l.: Giskra
Johnszon (Johnston) 14, 463
Jókai Eszter 493, 602, 607
Jókai Károly 493, 529, 602, 607
Jókainé 193, 320, 323, 493, 494, 498, 510, 529, 549, 559, 692, 696

Jósika Miklós 158
József főherceg 522
Józsué (Józsua) izraeli hadvezér 642
Juon „varázsló" 139
Juhó Ferenc 155
Julius Caesar, Caius 410

Kaiserné 510, 664
Kallós Kálmán 534
Kálmán (Könyves Kálmán) magyar király 81, 502
Kamonyai Simon l.: Kemény Simon
Kao Ti császár 335
Kappan Tóbiás 383
Karácsonyi Guido 46, 216, 323, 487, 561
Karagyorgyevics (Karadjordjević) Sándor 359, 654
Károly l.: Jókai Károly
Károly (V.) német-római császár 338, 339, 643
Károly (X.) francia király 377, 663, 664
Károlyi György 524
Károlyi István főispán 524, 695
Károlyi István kiadó 415, 680
Károlyi Sándor 655
Károlyiak (K. Gyula, Sándor, Viktor) 360
Katona József 125, 319, 396, 461, 484, 488, 505, 523, 596, 675
Katona Lajos 504
Kazinczy Ferenc 307, 310, 319, 400, 404, 608—11, 623
Kazinczy Gábor 539, 609, 637, 684
Kecskeméthy Aurél 553
Keglevich Béla 360
Keglevich Gábor 311, 614
Keitt, amerikai képviselő 480
Kemény Sámuel 544
Kemény Simon 275, 298, 603
Kemény Zsigmond 278, 386, 426, 463, 474, 500, 560, 566, 573, 575, 581, 609, 657, 669, 670, 684, 688, 700
Kempis Tamás 518
Kendeffy Árpád 360
Kenyeres János 701
Keresztesy vívómester 110, 332, 515, 517, 630
Kilián Ádám 563
Kilián György 222, 563
Kinizsi Pál 56, 57, 65, 254, 381, 495, 498, 580
Kinizsi Pálné Magyar Benigna 498
Kinsky Irene 360
Királyi Pál 575
Kiséri l.: Péter Dénes
Kisfaludy Károly 304, 378, 607, 608, 623, 646, 664, 701
Kisfaludy Sándor 65, 66, 319, 378, 446, 496, 497, 499, 620, 621, 664, 667, 701
Kisfaludy Sándorné 68
Kiss József 562
Kis-Viczay Péter 650
Klaniczay Tibor 647
Klimkovics Ferenc 274, 590
Kloska (Cloşca, Ioan Oarga) 147, 535
Kodály Zoltán 620
Kolumbus Kristóf 393, 469
Komáromy Alajos 255, 263, 575, 581, 584, 592
Komlóssyné 554
Konfucse (Konfuciusz) 335, 639
Kónyi János 549, 639, 643, 645, 648, 649
Korcsek Pál 120, 521
Kormos Béla 626

Kossuth Lajos 601, 688, 699
Kótsi Patkó János 687
Kotzebue, August Friedrich von 86, 505, 687
Kovács Ágnes 648
Kovács Endre dr. l.: Kovács Sebestyén Endre
Kovács Pál 72
Kovács Pál Rupert 650
Kovács Sebestyén Endre dr. 17, 468, 528, 542
Kozák Sándor 538
Kozma Vazul 604
Köbler Ágoston 694
Kölcsey Ferenc 319, 324, 574, 620
Kövér Lajos 120, 224, 554, 565, 617
Krampmiller, Ignac 62, 497
Kristóf György 526, 529, 531, 537, 538
Kubinyi Ágoston 308, 612
Kubinyi Ferenc 311
Kukorica János 383
Kutzner J. G. 662

Labiche, Eugene 596
Laborfalvi Róza l.: Jókainé
La Fontaine, Jean de 343, 645
La Grange, Anna de 518
Lajos Fülöp francia király 38, 82, 377, 482, 664
Lajos (II.) magyar király 461
Lajos (XIV.) francia király 170, 477, 669
Lamartine, Alphonse de 44, 78, 79, 83, 486, 501, 572
Lamparter 610
Landerer Lajos 15, 290, 383, 686
Langland angol költő 503
László (V.) magyar király 484
László József 173—75, 191, 245, 542, 549, 574
Latkóczy Lajos 274, 590
Lattász Mihály, l.: Omér basa
Lauffer és Stolp könyvkereskedők 182
Lavotta János 317, 620, 621
Lázár Kálmán 529
Legouvé, Ernest 298, 299, 554
Lehel vezér l.: Lél
Leibich J. állatmutatványos 471
Lél 468
Lendvay Márton 25—27, 285, 319, 472, 473, 477, 523, 596, 597
Lendvay Márton ifj. 120, 521, 595
Lendvay-Latkóczyné 319, 590
Lengyel Dénes 638
Leo (X.) pápa 339, 643
Leonidasz spártai király 336, 640
Ligeti Antal 274, 589
Lindhal svéd író 110, 515
Linné, Karl von 37, 407, 480, 545
Lipták Gábor 492, 494, 496
Lipthay Antal 360
Lipthay Leona 360
Lisznyai Kálmán 130, 525
Liszt Ferenc 51, 115, 256, 298, 315, 317, 319, 361, 405, 407, 408, 519, 603, 613, 617, 618, 620, 624, 625, 656, 677, 678,
Livius, Titus 641
L. Kálmus l.: Lisznyai Kálmán
Locke Kings 39
Lonkay Antal 605, 626
Losonczy István 537
Lotz Károly 275, 590
Loyola, Ignacio de 62, 497, 664
Lőrinc barát (Mészáros Lőrinc) 466
Lucullus, Lucius Licinius 101, 510
Ludas Matyi 383
Lukács Móric 573
Luther, Márton 338, 339, 643
Lyons, Edmund 38, 482

Macquet, Auguste 330, 393, 629, 674
Madarász Viktor 273, 275, 297, 589, 590
Magnan Pierre, 474
Magyar Mihály 605
Mahomed l.: Mohamed
Majthényi Flóra 504
Makkabéy család 159, 161
Málnay Ignác 309, 612
Malomszéki, az Ü rajzolója 382
Malthus, Thomas Robert 583
Manchester hercegnő 38
Marat, Jean-Paul 240, 241, 571, 572
Margócsy József 557, 687
Mária Terézia királynő 62, 344, 346, 497, 647, 649
Mariotti operaénekes 585
Márk kanonok 468
Markalf 344, 646
Márki Sándor 531
Markó Ferenc 274, 382, 590
Markó Károly 589, 590
Markovits Ilka 691
Markusovszky Lajos 605
Martin Frigyes 625
Martinuzzi 298, 603
Máté evangélista 514, 570, 652
Mathiász József 612
Mátray Gábor 387, 623, 638, 670
Mátyás király 10, 56, 65, 112, 145, 342, 344, 388, 461, 494, 495, 534, 634, 646—48
Mátyás Flórián 556
Mazzini, Giuseppe 479
Medici család 278, 592
Megerle, Ulrik l.: Abraham a Santa Clara
Megyeri Károly 319, 602
Mészáros, akadémiai kézbesítő 306
Metternich, Clemens Lothar van 288
Meyerbeer, Giacomo 255, 429, 484, 488, 490, 517—20, 548, 549, 567, 582, 623, 691
Mezid bég 603
Michel, Marc 596
Miklós (I.) orosz cár 83, 377, 454, 475, 688
Mikszáth Kálmán 529
Mizsei Mari 593
Mohamed 219—21, 282
Molnár Erik 461
Molnár György 379, 381, 666, 691
Molnár József 535
Molnár József festőművész 275, 298, 590
Montecuccoli, Rajmond 640
Mondor 341
Móra Ferenc 557
Mornperger bécsi szoboröntő 596
Mozart,Wolfgang Amadeus 370, 587
Mózes 209, 338, 556, 557, 642, 649
Munkácsy Flóra l.: Felekiné —
Munkácsi színész 120
Murányi Zsigmond 505
Murphy, Arthur 244, 245, 574
Müller dr. szerkesztő 693
Müller Emil 471

Nabukodonozor babiloni király 210, 557
Nádasdy Leopoldina 62, 497
Nádaskay Lajos 605
Nadejda l.: Bogdanoff Nadejda
Nagy Jakab 255, 578, 582
Nagy József 701
Nagy Miklós 530

Nagyharang 383
Nagykunsági 383
Nákó Gyertyánffy grófné (Nákó Kálmánné Gyertyánffy Berta) 360, 361, 656
Nana Sahib 354, 405, 454, 455, 461, 529, 532, 653
Napóleon (I.) 106, 111, 226, 295, 342, 377, 476, 512, 553, 562, 592, 601
Napóleon (III.) 38—40, 44, 78, 79, 82, 106, 226, 288, 409, 474, 475, 479, 481, 486, 501, 512, 513, 515, 565, 572, 596, 598, 600, 601, 664, 682
Napóleon herceg 27, 106, 109, 366, 474, 512, 514, 659
Németh Pál 41
Némethy György 316, 619
Nena Sahib l.: Nana Sahib
Nikarkhosz 336, 640
Njegoš (I.) Péter püspök 487
Nóé gr. francia nemes 29

Nyáry Pál 426, 680, 688, 696, 697
Nyéky Mihály 679
Nyitray József 519

Odescalchi Gyula 360
Odescalchi-Degenfeld úrnő (Odescalchy Gyuláné Degenfeld Anna) 360
Oeil de Boeuf 341, 645
Offenbach, Jacques 691
O. J. l.: Oroszhegyi József
Olivier francia ügyvéd 34, 479
Oltványi Ambrus 577
Omer basa 423, 424, 686
Onucz 142, 533
Orczy Irma 360
Orlay Petrich Soma 275
Orosz László 477
Oroszhegyi Szabó József 21, 471
Orsini, Felice 34, 37, 39, 417, 474, 479, 481, 682
Osterlamm 373, 661
Otrokócsi Fóris Ferenc 556
Ottó bajor herceg 598
Outram, James 10, 461, 464, 486

-p. 636
P-y József 317
Packington lord miniszter 34, 479
Pakfong lord l.: Packington
Pákh Albert 493, 678, 685—87
Pál l.: Vasváry Pál
Palm, Antonia 548
Palmerston, Henry John Temple 6, 33, 34, 38, 39, 454, 474, 475, 478, 480
Pálmester l.: Palmerston
Pálóczi Horváth Ádám 561, 562, 574, 575
Pap József szabó 120
Pap Zsigmond (Zsiga) 615
Papp Dénes 493
Papp Ferenc 670
Paskevics (Paskievics) l.: Paszkevics
Pasquino római varga 339, 644
Pastrana, Julia 22, 472
Paszkevics, Ivan Fjedorovics 377, 378, 403, 664
Pasztrana l.: Pastrana
Paulding hajóparancsnok 469
Pecz Armin 309, 612
Peel, Robert 482
Pelissier, Aímable Jean Jacques 39, 40, 483
Perczel festőművész 274
Perényi Ferenc 521
Perotti, Giovanni 582
Pergő Celesztin 218, 562

Persigni, Jean Gilbert Victor 39, 483
Pertinax, Helvius 641
Péter cár 342
Péter Dénes 285, 596
Péter Pál l.: Pompéry
Péter Zoltán 451
Péterffy László 451
Petőfi Sándor 135, 136, 222, 319, 452, 491, 511, 602, 647, 667, 681
Petrik lakatos 120
Pfeiffer Ferdinand 661
Phaedrus 336, 552, 641, 645
Pieri, Giuseppe 37, 474, 481
Pilatus l.: Pontius Pilátus
Pinczker l.: Girókuti
Pinzkéri Ferenc l.: Girókuti
Pluhorszky „főtűzér" 697
Podmaniczky Armin 360
Podmaniczky Frigyes 360, 655
Pólya József dr. 309, 612
Pomare királynő 621
Pompéry János 249, 250, 266, 276, 576, 577, 582, 586, 591, 593, 595, 622
Pontius Pilátus 353, 507, 647, 652
Ponsard, François 241, 572
Pópe János (Onuc) 164, 165
Prielle Kornélia 255, 263, 368, 575, 581, 584, 592, 659
Priscus (Priszkosz) Rhetor 344, 646
Prottmann rendőrfőnök 660, 686, 692
Pugni, Cesare 508
Pulszky Ferenc 468, 599
Pythia 467

R. l.: Réthy
Rachel, Elisabeth-Felix 191, 200, 509, 554
Ráday Gedeon 194, 195, 201, 202, 215, 217, 218, 359, 473, 505, 515, 523, 549, 551, 561, 612, 614, 651, 652, 678
Ráday Gedeon, költő 195, 551
Ragoczy l.: Rákóczi Ferenc
Rahl, Karl 274, 590
Rákóczi Ferenc (II.) 402, 648
Rarey 53, 491
Ráth Mór 491, 569, 577, 661
Reichlin l.: Reuchlin
Reina operaénekes 47, 488
Reményi Ede 352, 356, 373, 445, 625, 651, 665, 701
Rencz Ernő 212, 559, 566
Réthy Mihály 257, 575, 582, 592, 651
Reuchlin, Johann 339, 643
Rexa Dezső 500
Rhomberg festőművész 298
Riecius Laurentius 62, 497
Ristori, Adelaid 200, 468, 554
Robert Károly magyar király 362
Roboz Imre 495
Roch József 623
Roger, Gustave Hippolyte 49, 50, 191, 489
Rohesan dr. francia tudós 60
Rohn festőművész 373
Rónai házaspár 575
Rónai Gyula 251, 263, 575, 578, 581, 584, 592
Rónainé 581
Rossini, Gioacchino A. 511, 548, 691
Rotschild 67, 124, 157
Rottenbiller Lipót 694, 697
Róza l. Jókainé
Rózsaági Antal 626
Rózsavölgyi kiadó 661
Rudics Antal l.: Rudics József

Rudics József 381, 667
Rudio, Carlo 474, 481
Rudolf trónörökös 487
Russel, John 39, 474, 482
Ruzicska (Ruzitska) György 317, 620
Ruzitska József 687

Saint Léon, Charles Victor Arthur 99, 508, 509
Sajnovics János 556
Salamon magyar király 310, 647
Salamon, izraeli király 344, 381, 647, 667
Salamon Ferenc 92, 93, 266, 381, 384, 423, 466, 507, 667, 669, 684
Samil l.: Samyl
Sámson ószövetségi hős 338, 642
Sámuel próféta 557, 643
Samyl, Imam 454
Sándor (Nagy Sándor, Alexandrosz) 641
Sándor (II.) orosz cár 502, 688
Saphir, Moritz Gottlieb 401, 676
Sárosy (Sárosi) Gyula 87, 505
Schaffner János 680
Schiller, Friedrich 306—8, 562, 608—11
Schmidl balettszerző 488
Schneitzhoffer balettszerző 508
Schodelné 47, 319, 488
Schöpfl-Merei Ágoston dr. 672
Scitovszky János 370, 660, 664
Scribe, Eugène 298, 299, 366, 488, 517, 688
Sepsi Laczkó Máté 506
Shakespeare, William 35, 36, 477, 478, 480, 678
Simonffy Kálmán 618
Sina család 249, 577
Sina György 577
Sina Sándor 577
Sinán basa 55, 495
Solon (Szolón) 109, 514
Somogyi Sándor 451
Somssich Pál 443, 700
Sőtényi Horváth Trézsia 68, 499
S. P. l.: Somssich Pál
Spatzer operaénekesnő 585
Stéger Xavér Ferenc 319, 324, 518, 623
Stibor 344, 646
Stighelli operaénekes 582, 585
Stoll Béla 645
Strebinger zeneszerző 558
Suck András 310, 613, 614

Sz. l.: Szigeti József
Sz-ssy József 319
Szabó Alajos dr. 359, 654, 666
Szabó József 464
Szabó Károly 646
Szabó László 637
Szalay László 465
Szapáry Geiza 360, 655
Szapolyai l.: Zápolya János
Szardanapal asszíriai király 507
Szász Károly 609, 637, 684
Szathmáry József l.: Szigligeti
Szathmáryné 257
Széchenyi Antal 700
Széchenyi Béla 658
Széchenyi István 34, 169, 172, 216, 278, 291, 310, 319, 364, 366, 368—70, 373, 404, 426, 497, 503, 539, 548, 561, 657, 658, 660, 661, 668, 671, 681
Széchenyi Károly 495
Széchy Mária 344, 647
Szegfi Mór Mihály 467
Székács József 473
Székely Zoltán 590
Szekeres László 451, 594, 612

Széles Dénes 537
Szende Fodor Lajosné 68
Szendrey Julia 504
Szénffy Gusztáv 618
Szentpétery Zsigmond 319
Szerdahelyi házaspár 607
Szerdahelyi József 691
Szerdahelyi Kálmán 42, 226, 257, 324—26, 484, 552, 628, 691
Szigeti József 120, 221, 246, 257, 521, 552, 575, 582, 592, 651
Szigligeti Ede 16, 84, 231, 247, 248, 280, 281, 283, 303, 385, 456, 457, 467, 500, 503, 547, 550, 552, 563, 567, 573, 576, 582, 592, 593, 595, 607, 619
Szilágyi Ferenc 669
Szilágyi Pál 257
Szilágyi Sándor 113, 114, 385, 517, 518, 534, 637, 669
Szilágyi Sándor színész 501
Szilágyi Virgil 694
Szilassy Géza 274, 589
Szini Károly 667
Szinnyei Ferenc 569
Szirmay Antal 346, 634, 649, 650
Szirmay-Sztáray l. Sztáray Alexandra
Szokoly Viktor 347, 634, 649
Szolimán 655
Sztáray Alexandra 360

Tabarin, Antoine Girard 341, 645
Tabéry Géza 526
Tacke festőművész 298
Takáts Sándor 681, 687
Talma, François Joseph 191, 200, 549
Tamerlan (Timur Lenk) 403, 676
Tarquinius Superbus 85, 438, 504, 521, 585, 697
Tascher de la Pagerie 288
Tasso, Torquato 589
Tatjána operaénekesnő 592
Teleki József 71, 278
Teleki László 567
Teleki Mihály 344
Tell Vilmos 692
Thaly Kálmán 605, 648
Than Mór 274, 275, 590
Theodosius (Nagy), Flavius római császár 337, 641, 642
Thierry, Amadée-Simon-Dominique 403, 676
Thierry, Augustin 676
Thiers, Louis-Adolphe 403, 676
Thököly Imre 648
Tinódi Lantos Sebestyén 344, 647
Tivadar (Kisfaludy S. rokona) 67
Toldy Ferenc 400, 405, 506, 577, 609, 676, 684
Tolnai Vilmos 579
Tomori Anasztáz 285, 317, 319, 523, 596
Tompa Mihály 222, 323, 452, 609, 623, 637, 647, 678
Torkos Sándor 649
Tóth Béla 468, 506, 552, 628, 640, 641, 648, 650, 669
Tóth Eszter 484
Tóth Gáspár 694
Tóth József 573, 574, 595
Tóth Józsefné Kovácsy Mária 85, 504, 521
Tóth Kálmán 42, 47, 48, 51, 380, 423, 424, 484, 488, 490, 569, 573, 580, 582, 666, 684, 693
Tóth Lőrinc 500, 573, 657
Törő Györgyi, H. 451
Török család 540
Török Gábor 164, 168, 528, 529, 531—34

Török Géza 534
Török János 463, 613, 666, 677
Török József 534
Török Pál 473
Trattner Mátyás 680
Túzok 383
Tüköry Lajos 664
Türr István 664
Tyll l.: Eulenspiegel

Uchard, Mario 213, 559
Udvarhelyi Miklós 86, 87, 99, 467, 505, 560
Ujlaki Lőrinc 55, 494, 495
Ujlaki Miklós 55, 56, 494, 495
Ulászló (II.) magyar király 457, 459
Uzdi Péter l.: Vajda Péter

Ürményi József 609

Vadnay Károly 505
Vahot Imre 72, 114, 125, 501, 518, 523, 569, 605, 617, 661, 667, 678
Vahot Mátyás l.: Vahot Imre
Vajda Amália 68, 499
Vajda Ignác 68, 499
Vajda János 380, 457, 462, 520, 575, 580
Vajda Péter 319, 621, 630
Váli család 493
Váli Eszter l.: Jókai Eszter
Váli Ferenc 493, 498
Váli Mari 493, 496—99
Van der Venne 298
Vas Gereben 193, 347, 380, 649, 667
Vass úrnő (Vass Emma vagy Vass Jozéfa) 360
Vasváry Pál 154, 166, 527, 528, 536, 539, 540
Vay Miklós 423, 427, 685, 690, 695
Vekerdi József 521
Verbőczy l.:Werbőczi István
Verderbi l.: Derby
Verdi, Giuseppe 511, 582
Vergilius, Publius V. Maro 460, 509
Vértei Ernő 692
Vértesy Arnold 624
Vezerle János 652, 679
Viardot-Garcia, Paulina 191, 548, 549
Vig Dezső l.: Fabó András
Viktor Emánuel (II.) olasz király 688
Viktoria (Victoria) Alexandrina angol királynő 515
Virág Lajos 613
Viszota Gyula 573
Vitéz János 647
Vizkelety Béla 274, 275, 590
Volta, Alessandro Giuseppe 472
Vörösmarty Mihály 222, 319, 324, 458, 563, 624, 653, 655, 668

Wagner, Johann Cristophor 639
Wagner Sándor 297, 603
Walker,William 18, 469
Weiss Bernát lakatos 122
Wellington herceg 29, 476
Werbőczi (Werbőczy, Verbőczy) István 423, 685
Werfel Károly 661
Wesselényi Ferenc 647

Xerxes 336, 640

Yeh, Kanton alkirálya 34, 479

Zách család 488, 491
Zách Felicián 491, 590
Zách Klára 491
Zalár József 616
Zápolya (Zápolyai) János 10, 16, 458, 459, 464, 465, 467
Zichy gr. (Széchenyi mostohafia) 658
Zichy-Kornis úrhölgy (Zichy Pálné Kornis Anna) 360
Zichy Manó 360
Ziskra l.: Giskra
Zöldi Márton 575, 581, 592
Zöldi Vilma 285
Zrínyi Miklós szigetvári hős 310, 357, 360, 589, 655
Zrínyi Miklós költő 65, 273, 345, 498, 588, 589, 640, 648, 658
Zrínyi Péter 275, 590
Zrínyiek 365
Züllich Rudof 319, 523, 621, 665
Z-y K-ly 494

Zsigmond király, német-római császár 120, 121, 231, 521, 522, 567

TARTALOMJEGYZÉK

(Az első számoszlop a főszövegre, a második a jegyzetekre utal.)

191. Politicai körút a nagyvilágban [1858. jan. 2.]	5	453
192. 1858. Uj-év napján .	7	455
193. Egy kis feleselés Gyulayval	9	456
194. Jelentés	13	462
195. Előfizetési felhivás Kakas Márton Albumára	13	462
196. Végszó Csengerynek a kis pörpatvarban	15	463
197. Kakas Márton a szinházban [1858. jan. 17.]	16	467
198. Politicai körút a nagyvilágban [1858. jan. 23.]	18	468
199. Kakas Márton imitt-amott [1858. jan. 31.]	19	470
200. Kakas Márton kegyetlenkedései	21	471
201. Lendvay	25	472
202. Politicai körút a nagyvilágban [1858. febr. 13.]	27	473
203. Farsang bolondjai	30	476
204. Kakas Márton a szinházban (1858. febr. 21.]	32	477
205. Politicai körút a nagyvilágban [1858. febr. 27.]	33	478
206. Kakas Márton a szinházban [1858. márc. 7.]	35	480
207. Politicai körút a nagyvilágban [1858. márc. 20.]	37	481
208. Politicai körút a nagyvilágban [1858. márc. 27.]	39	483
209. Kakas Márton a szinházban [1858. márc. 28.]	41	484
210. Politicai körút a nagyvilágban [1858. ápr. 3.]	43	485
211. Husvéti piros tojások	46	487
212. Kakas Márton a szinházban [1858. ápr. 11.]	49	489
213. Kakas Márton a szinházban [1858. ápr. 18.]	51	490
214. A magyar Tempevölgy	54	491
215. Irodalmi hirek	70	499
216. Kakas Márton a szinházban [1858. máj. 2.]	72	500
217. Politicai körút a nagyvilágban [1858. máj. 8.]	78	501
218. Kakas Márton a szinházban [1858. máj. 9.]	84	503
219. Kakas Márton a szinházban [1858. máj. 16.]	85	503
220. Kakas Márton a szinházban [1858. jún. 20.]	86	504
221. Bajza Lenke munkái	88	505

222. Kakas Márton a szinházban [1858. júl. 4.] 99 508
223. Duna-földvári jelenetek 101 510
224. Kakas Márton a szinházban [1858. júl. 18.] 103 511
225. Politicai körút a nagyvilágban [1858. júl. 24.] 105 512
226. Kakas Márton a szinház előtt [1858. júl. 25.] 107 513
227. Politicus csizmadia búcsúhangversenye . 109 514
228. Kakas Márton imitt amott [1858. aug. 1.] 111 516
229. Kakas Márton a szinházban [1858. aug. 15.] 113 517
230. Kakas Márton a szinházban [1858. aug. 22.] 114 519
231. Kakas Márton a szinházban [1858. szept. 5.] 117 520
232. Kakas Márton a szinházban [1858. szept. 19.] 120 521
233. Kakas Márton a szinházon kivül 125 522
234. Töredelmes vallomás 130 525
235. More patrio 133 526
236. Kakas Márton levelei — saját magához. 1-ső levél. 169 540
237. Kakas Márton a szinházban [1858. nov. 7.] 173 542
238. Kakas Márton levelei II. Egy fiatal naptárszerkesztőhöz. 175 543
239. Szerkesztői sub rosa [1858. nov. 13.] . 182 546
240. Kakas Márton a szinházban [1858. nov. 14.] 183 546
241. Kakas Márton hányja a falra a borsót 187 547
242. Lirumlárum . 193 549
243. Kakas Márton pro domo nostra 193 550
244. Kakas Márton levelei saját magához II. levél 196 551
245. Kakas Márton pro domo nostra. II. . 199 552
246. Kakas Márton a szinházban [1858. dec. 12.] 203 553
247. Kakas Márton a szinházban [1858. dec. 19.] 204 554
248. Szeget szeggel 205 554
249. Összehasonlitó nyelvészeti küzdemények 208 555
250. Az Üstökös távirati sürgönye!! . 210 558
251. Kakas Márton a szinházban [1859. jan. 9.] 211 558
252. Kakas Márton a szinházban [1859. jan. 16.] 213 559
253. Kakas Márton a szinház körül [1859. jan. 23.] 214 560
254. Kakas Márton a szinház körül [1859. jan. 30.] 217 561
255. Estétől reggelig 219 562
256. Kakas Márton a szinházban [1859. febr. 6.] 221 563
257. Kocsmai diplomaták [1859. febr. 12.] . 223 564
258. Kakas Márton a szinházban [1859. febr. 13.] 224 564
259. Kocsmai diplomaták [1859. febr. 19.] . 227 565
260. Kakas Márton a szinházban [1859. febr. 20.] 228 565
261. Ismét gyász 230 566

262. Kakas Márton a szinházban [1859. febr. 27.] 231 567
263. A praenumeratio különféle stadiumai Magyarországon 233 568
264. Kakas Márton engesztelő levele a Moniteur tekintetes szerkesztőségéhez . . 238 570
265. Conjecturalis politika példányai III. . 240 571
266. Kakas Márton a szinház körül [1859. márc. 20.] 242 572
267. Kakas Márton a szinházban [1859. márc. 27.] 244 574
268. Kakas Márton a szinház körül [1859. ápr. 3.] 245 574
269. Variatiók ezen théma fölött: „Ki hát az a Péter Pál?" 249 576
270. Kakas Márton a szinházban [1859. ápr. 10.] 251 577
271. Kakas Márton levele Janus Pannoniushoz a más világra I. 252 578
272. Kakas Márton a szinházban [1859. ápr. 17.] 254 581
273. Az örök béke! 258 583
274. Kakas Márton a szinházban [1859. máj. 1.] 263 584
275. Kakas Márton a szinházban [1859. máj. 8.] 265 585
276. Hirdetmény rovat 267 586
277. Kakas Márton a szinházban [1859. máj. 15.] 270 587
278. Kakas Márton imitt-amott [1859. máj. 22.] 272 588
279. Kakas Márton a műtárlatban [1859. máj. 29.] 273 589
280. Kakas Márton a szinházban [1859. jún. 5.] 276 591
281. Kakas Márton a szinházban [1859. jún. 12.] 280 592
282. Kakas Márton harmadik levele Janus Pannoniushoz 281 593
283. Kakas Márton a szinházban [1859. jún. 19.] 283 595
284. Kakas Márton a szinházban [1859. júl. 3.] 284 595
285. Kakas Márton levelei [1859. júl. 10.] . 285 596
286. Előfizetési felhivás az Üstökös uj évharmadi folyamára 286 597
287. Kakas Márton levelei [1859. aug. 21.] 287 598
288. Furcsa kiábrándulások . . 291 599
289. Egy feledékenységbe ment történet 294 600
290. Szerkesztői sub rosa [1859. okt. 1.] 296 602
291. Kakas Márton levelei [1859. okt. 9.] 296 602
292. Kakas Márton levelei [1859. okt. 16.] 298 603
293. Rebellio az Üstökös tyrannismusa ellen . 300 604
294. Kakas Márton emléklapjaiból [1859. okt. 29.] 303 605
295. Ez előtt . . 303 606
296. Szerkesztői sub rosa [1859. nov. 5.] 305 608

297. Kakas Márton emléklapjaiból [1859. nov. 5.] 306 609
298. Kakas Márton emléklapjaiból [1859. nov. 12.] 307 610
299. Kakas Márton levelei [1859. nov. 27.] 308 611
300. Kakas Márton a pokolban . . 311 614
301. Kakas Márton levelei [1859. dec. 4.] 316 619
302. Kakas Márton levelei [1859. dec. 11.] 318 621
303. Kakas Márton levelei (1859. dec.18.] 320 622
304. Kakas Márton levelei [1860. jan. 1.] 323 623
305. Kakas Márton levele [1860. jan. 8.] 325 625
306. Kényszerített nyilatkozat . . 326 625
307. Kakas Márton emléklapjaiból [1860. jan. 14.] 327 626
308. Szerkesztői sub rosa [1860. jan. 14.] 327 627
309. Ki hát az a Kakas Márton? 328 628
310. A magyar néphumorról . . 335 631
311. Kakas Márton levele [1860. febr. 5.] 352 650
312. Kakas Márton levele [1860. febr. 19.] 353 651
313. Kakas Márton levele [1860. márc. 4.] 354 652
314. Kakas Márton levelei [1860. márc. 18.] 356 653
315. Kakas Márton levelei [1860. ápr. 1.] 357 653
316. Kakas Márton levelei [1860. ápr. 8.] 359 654
317. A három Csák . . . 361 656
318. Széchenyi megszünt e földön élni! 364 657
319. Kakas Márton levelei [1860. ápr. 22.] 366 659
320. A főváros gyásza az ország halottjaért 368 659
321. A szerelem és a kiskutya . . 371 661
322. Szerkesztői sub rosa [1860. jún. 2.] 373 661
323. A vadlovak 373 662
324. Kakas Márton levelei [1860. jún. 10.] . 375 663
325. Ama bizonyos csizmadia beszélgetései az ő feleségével [1860. júl. 21.] 376 663
326. Kakas Márton levelei Balaton-Füredről [1860. júl. 22.] 378 665
327. Kakas Márton levelei Balaton-Füredről [1860. júl. 29.] 380 666
328. Előfizetési felhivás az Üstökös humoristico-belletristicus lap september–decemberi évharmadára 382 667
329. A magyar akademia házassága 383 668
330. Egy család drámája . . . 388 670
331. Dumas Sándor papa utinaplója Magyarországról 393 673
332. Kakas Márton levelei [1860. okt. 21.] 410 678

333. Ama bizonyos csizmadia és felesége kérdései és feleletei [1860. okt. 27.] 415 680
334. Egy házmotozás Chinában . . . 416 680
335. Kakas Márton emléklapjaiból [1860. nov. 10.] 419 682
336. Was schaffens? 420 683
337. Kakas Márton emléklapjaiból [1860. nov. 17.] 422 683
338. Kakas Márton levelei [1860. nov. 18.] 423 684
339. Fogadjuk fel, hogy nem politizálunk 425 687
340. Ama bizonyos csizmadia és felesége kérdései és feleletei [1860. nov. 24.] . 428 689
341. Kakas Márton levelei [1860. nov. 25.] 429 691
342. Petitio. Egy kétfejű vándormadárhoz 433 692
343. Kakas Márton levelei [1860. dec. 9.] 434 693
344. Kakas Márton levelei [1860. dec. 16.] 437 695
345. Kakas Márton levelei [1860. dec. 23.] 439 697
346. Ki a vivát?! 442 698
347. Ama bizonyos csizmadia és felesége kérdései és feleletei [1860. dec. 29.] . . 443 699
348. Kakas Márton levelei [1860. dec. 30.] 444 701

Jegyzetek 449

Rövidítések . 451
A cikkek jegyzetei 453
A képmellékletekről 702
Névmutató 703

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

*

A szerkesztésért felelős:
SOMOGYI BÉLA

Műszaki szerkesztő:
FREUD GÉZÁNÉ

A kötésterv
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

*

A kézirat beérkezett: 1967. okt. 4.
Példányszám: 6500
Terjedelem: 36,25 (A/5) ív + 4 old. melléklet
Ak 77 k 6770

*

67.64692 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

Ára: 60,— Ft